ODJEL ZA FILOZOFIJU I DRUŠTVENE NAUKE

Urednik

akademik GRGA NOVAK

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

STARINE

KNJIGA 48.

ZAGREB

1958

SADRŽAJ

ANDRE JUTRONIĆ

Gradnja Kavanjinove kuće u Sutivanu na Braču 7

STJEPAN ANTOLJAK

Problematika najranijeg doseljenja i nastanjenja Slavena – Hrvata u Istri . 47

KAMILO DOČKAL

Srednjovjekovna naselja oko Dobre Kuće 85

BOŽIDAR FINKA

Novigradska madrikula skule Blažene divice Marije od svetoga luzarja iz 17. stoljeća 169

VLADIMIR MOŠIN i MILAN RADEKA

Ćirilski rukopisi u sjevernoj Dalmaciji 189

MIRKO DRAŽEN GRMEK

Rasprava Arnalda iz Villanove o crnoj magiji 217

WISSERT ADOLF

Pravila radničkog ceha u Varaždinu 231

ANDRE JUTRONIĆ

Andrija Staničić (1706–1778) i popis knjiga franjevačke biblioteke u Sumartinu od g. 1769. 249

LOVRE KATIĆ

Povijesni podaci iz vizitacija trogirske biskupije u XVIII. stoljeću 274

BOGDAN KRIZMAN

Zapisnici središnjeg odbora »Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba« u Zagrebu 331

GRGA NOVAK

Nepoznati dokumenti za povijest »Pučkog prevrata na Hvaru 1510.–1514.« i za dalju borbu pučana za ravnopravnost sa vlastelom u komuni Hvara . 387

G 47 1748

Datum ....

Količina	Red. broj	NAZIV ROBE	Jedinična cijena	IZNOS
		200 - 124		

REKLAMACIJE SE UVAŽUJU SAMO UZ PRILOŽENJE OVOG BLOKA

G 47 — 1748

Dinara 200

NDRE JUTRONIĆ

GRADNJA KAVANJINOVE KUĆE U SUTIVANU NA BRAČU 1690–1705

Da je Jerolim Kavanjin (1643-1711), pjesnik najduže »velepjesme« u šoj staroj dalmatinskoj književnosti, sagradio kuću na selu i u njoj ıao svoje stihotvorevine, obavijestio nas je svojim petim pjevanjem:

Pristat u Split ne bi dosti
Za to k mirnom pojdoh selu,
Gdi sagradih u moj prosti
Sebi i svoim kuću cielu
Tu poarčih što bieh dobi,
Selo al grieh vas ne pridobi. (V. 94)

Prednih piesac tu naukom
Pustiv grade, obrah luge,
I pod tiha vitra hukom
Kladah začinke ove duge,
Ke blažene sred samoće
Brž se dospit ureda hoće. (V. 96)

Bez bahorniec i liečnika
Tu mi narav zdravlje goji,
Izvaršniega nie bo lika
Neg u miru kad duh stoji,
Kad ko nima skrbi i tuge
More poufat zdravi duge. (V. 98)

U čelinjak, ki'e varh sela,
Opet stupim, gdi gospodi
Nad inima kraica pčela,
Čim roje se u slobodi
Pak poslušne, skladne i višće
Gdi med nose za ulišće. (V. 100)

Premda se ovo očito odnosi na selo, splitsko društvo »Marjan« prije Drugoga svjetskog rata dalo je uklesati nekoliko stihova iz prednjega citata u marjansku hrid u ravnoj liniji iznad starog kašteleta Capogrossa. Time se očito htjelo reći, da se ovi stihovi odnose na taj kaštelet Capogrosso (danas Meštrović) i na splitsko brdo Marjan, što nije točno, jer se odnosi na selo Sutivan (Stivan), gdje je Kavanjin gradio kuću, podrum, dvorište i vrt počevši od studenoga 1690. g. Gradeći u Sutivanu i boraveći u njemu – odakle mu je vjerojatno bila majka Marijeta (ili Margarita) Božičević Nadali – dolazio je u sukob s nekima u selu, pak i u oporuci, i u poruci baštinicima, i u»velepjesni« napada Sutivanjane:

... Brač 'e želja,
Al s njegove hudobštine
Vik bit ne će ... (VIII. Nadglasje)
Dosti da su puk otoka,
Pravo bi i njih ondi klasti,
Hudobnoga kad su oka (VIII, 171)
Ne bież, hrabren moj konjice
Iz otoka, neg htij stati,
Er mi osve tej mušice
Ne mogu ti dodijati (VIII, 177)
Hrž veselo na grajane,
A huli se na seljane (VIII, 179)
A Pia sveta štuje Stivan
Dobrom česti tu uživan. (XVI, 61)
Ali vira dosti nie,
Kad se hara i grabie. (XVI, 62)
Splitskoega preko mora
Mene u svem zdrava odni,
Di mi' e kuća i Brač plodni (XXIX, 148)

Unatoč tome svi pisci, koji su pisali o Kavanjinu, čini se nisu znali ili nisu bili načistu, gdje je Kavanjin sagradio kuću i gdje je u starijim godinama sastavljao svoju »velepjesnu«. Premda je njegova »velepjesna« u cijelosti štampana prvi put g. 1861. i drugi put g. 1913. u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, te je o tome dosta pisano u toku posljednjih 20 godina, ipak se sve do današnjih dana vuče netačno naziranje o tobožnjem Kavanjinovu kašteletu na južnom podnožju Marjana[1].

[1] Reklamirajući splitske ljetne igre, mjesne novine u Splitu »Slobodna Dalmacija« br. 3243 od 15. srpnja 1955. štampala je ovakvu obavijest: Prvi simfonijski koncerat u kašteletu na Mejama. U okviru splitskih ljetnih priredaba, večeras u 9 sati u klaustru sredovječnog dvorca pjesnika Jerolima Kavanjina – sada kaštelet Meštrović – na Mejama, održava se prvi ovogodišnji simfonijski koncerat sa biranim programom. Koncertom će dirigirati Silvije Bombardeli, a na koncertu sudjeluje poznati pijanista Darko Lukić iz Zagreba i splitska filharmonija, pojačana članovima zagrebačke i beogradske filharmonije – bz. –

Međutim, s ovim kašteletom pjesnik Jerolim Kavanjin nije imao nikakve veze. Da ga pak nije sagradio, jasno je, kad se zna, da se Jerolim (Paško) rodio u Splitu g. 1643, a kaštelet je na splitskim Mejama sagradila porodica Capogrosso g. 1513., dakle davno prije doseljenja Kavanjinova oca Marka u Split. Ta je zbrka nastala vjerojatno odatle, što su se Kavanjinovi baštinici, nakon udaje njegove kćeri Sabe (Jelisavete, Izabete, Izabele) za Nikolu Capogrossa p. Bartula, naslijedivši pjesnikovo imanje, prozvali Capogrosso-Cavanjini. To je vjenčanje izvršeno u Sutivanu u novosagrađenoj Kavanjinovoj kući 26. listopada 1709[2].

Ivan Kukuljević Sakcinski u predgovoru »Bogatstva i uboštva« pisao je[3] g. 1861.: »Pod svoju starost odrekne se (t. j. Jerolim Kavanjin – Nap. A. J.) svojih prvašnjih časti, metne na stranu svoje parbe, okrene leđa gradu i gradskom životu, te se odputi *na selo*, u tišinu i u slobodu „kralj budući u svojoj hiži", kako sam veli (Pjev. V. kit. 124)«. Međutim, Kukuljević nije rekao, gdje se nalazi ta Kavanjinova hiža.

Ni *Dujam Srećko Karaman* g. 1893. ne spominje Kavanjinovu kuću u Sutivanu, ali pretpostavlja („rekbi"), da je nakon povratka iz Venecije živio i na Braču[4], i to na osnovu jedne depeše: »Rekbi da je Jerko potla nego se u domovinu vratio ponajviše na Braču živio, pošto u depeši g. 1693. mletačko vijeće usljed Kavanjinove molbe, dozvoljava mu se, da pri svome povratku u Split, da se primi časti državnog odvjetnika, može i na dalje uživati privilegije bračkog građanina«.

Branko Vodnik[5] u svojoj »Povijesti hrvatske književnosti« od g. 1913. veli: »Svoje djelo, koje nazivlje „velepjesna", pisao je u starosti, ostavivši javni život i povukavši se u zaselak izvan Splita«. Gdje se nalazio taj zaselak, Vodnik nije spomenuo.

Tek *Josip Aranza* u predgovoru napisanom g. 1914., a u Akademijinu izdanju »Povijesti vanđelske« od g. 1913. izričito spominje Sutivan[6]: ... »ostavši kao okršen dub u gori bez sinova „er malahne vaze ih sebi ... kralj od nebi" (tri ditića VI. 153), napusti parnice, te sa svojom vrijednom domaćicom i jedinicom Sabom pođe k mirnom Sutivanu na Braču, gdje sagradi kuću, za koju poharči, što je radom dobio (V. 94) ... Iz ma-

[2] U sutivanskoj matičnoj knjizi vjenčanih nalazi se ova vjenčanica: Adi 26. otobre 1709. Furono congionti in S. M. per Verba de presenti I. R. S. M. B. L'Ill(ustrissi)mo Sig(no)re Nicolo Capogrosso con la Ill(ustrissi)ma Sig(no)ra Elisabeta Cauagnini da me curato D. Pietro Nadali con licenza dell' Ill'(ustrissi)mo Mons. Sig(no)r Vescovo come apar dalla medesima de 24 settembre con la dispensa delle prononcie in casa dell' Ill(ustrissi)mo Sig(no)re Dott. Gerolimo Caugnini alla presenza del Sig(no)re Steffano Nadali et Sig(no)r Gerolimo Petricio, et molti altri.

[3] *Jerolim Kavanjin*, Bogatstvo i uboštvo, Zagreb, 1861, Život Jerolima Kavanjina, str. V.

[4] *Dujam Srećko Karaman*, Kavanjin Jerko, »Narod«, br. 23, Split 28. ožujka 1893.

[5] *Branko Vodnik:* Povijest hrvatske književnosti I. dio, Izd. Matica Hrvatska Zagreb, 1913, str. 266.

[6] *Jerolim Kavanjin*, Poviest vanđelska. Izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Stari pisci hrvatski, knj. 22. Zagreb, 1913. Predgovor napisao dr. Josip Aranza, str. IV.

loga Sutivana obraća se sada naš pjesnik na sve strane, kao kasnije i Kačić, mnogim prijateljima i viđenijim osobama, da mu pošalju isprava i vijesti, jer »odavši od poglavitoga cilja« hoće da proširi svoj spjev na istorijsko-patriotskoj podlozi. – A nekoliko stranica[7] dalje nastavlja: »Kako da ne nađe odaziva u Kavanjina, koji poput samotnika S. Andrije, našega Vetrana, budnim okom prati sve, što se događa u svijetu (opsjedanje Beča, rat za nasljedstvo u Španjolskoj, a nadasve pak pobjede Petra Velikog nad Švedima), iako u samoći u malome Sutivanu na Braču«.

Međutim, i nakon toga, neki pisci još uvijek ne znaju za Kavanjinovu kuću u Sutivanu ili čak pronalaze, da se odnosna kuća nalazila u Splitu.

Ivan Delalle[8] u knjižici »Marjan« (1922?) piše: »Tvoje zjene zirkaju radoznalo naokolo polja i vide konta Jerolima Kavanjina obučena u narodno, seljačko ruho ... Zaboravivši Kupida i taščine ovoga nesritnoga svita pobožno je u kapelici dvorca slušao ranu jutarnju misu i na klupi pred raspelom čitao psalme Davidove ... Valovi morski pjevaju oko osamljenoga dvorca turobnu pjesmu. U crkvici gori kandilo pred ikonom Naše Gospe od dobroga pastira«.

Ivo Rubić[9] u izdanju Jadranske straže »Split i okolica« g. 1930. dovodi također ovaj Capogrossov kaštelet u vezu s Jerolimom Kavanjinom. »Bacimo li pogled sa Marjana na sam splitski poluotok, na kojem se rasijaše kuće od Stobreča do podnožja Marjana, ne možemo da se nadivimo ... dočim dvorac Jerolima Capogrosso-Kavanjina iz XVI. vijeka, Splićanina vlastelina i sudije, koji je spjevao Bogatstvo i uboštvo sa 30 pjevanja sa 32.569 stihova, uzbuđuje nam uspomenu minule slave najplodnijeg starog hrvatskog pjesnika iz XVIII. vijeka, a poslije njega raznih mletačkih konta«. Međutim, pjesnik Jerolim Kavanjin nije se nikada prezivao Capogrosso-Kavanjin.

I u jednoj drugoj tadašnjoj svojoj knjižici na njemačkom jeziku Rubić[10] dovodi Kavanjina na podnožje splitskog Marjana: »... die Burgruine des Jerolim Capogrosso-Kavanjin erinnert an den gleichnamigen Poeten des 16. Jahrh. und an mehrere venetianische Grafen dieses Geschlechtes«.

Vinko Lozovina[11] ni g. 1936. ne zna za gradnju Kavanjinove kuće u selu Sutivanu na otoku Braču, jer u svojoj knjizi »Dalmacija u hrvatskoj književnosti« veli: »Živući u svom zaselku kod Splita, nakon svoje javne službe biskupskog odvjetnika i gradskog suca, taj vrlo ugledni i bogati plemić – treba mu priznati – odužio se, koliko je znao i umio, književnim i prosvjetnim potrebama svojega naroda«.

[7] *Jerolim Kavanjin*, Poviest vanđelska ib. str. XVI.

[8] *Delalle-Girometta*, Marjan I. dio. Ivo Delalle, Misli i pogledi sa Marjana, Split, (1922?) str. 12–14.

[9] *Ivo Rubić*, Split i okolica. Biblioteka Jadranske straže sv. 6. Split, 1930, str. 33 i 34.

[10] *Ivo Rubić*, Split und Umgebung. Bibliotek Jadranska straža, Band 7, Split, 1930, str. 48.

[11] *Vinko Lozovina*, Dalmacija u hrvatskoj književnosti. Izd. Matica Hrvatska, Zagreb, 1936, str. 72.

Izbjeglo je i *Lovri Katiću*[12] g. 1939. nešto slično u jednom splitskom lokalnom listu: »U crkvi je sv. Frane bio i grob Jerolima Kavanjina, pjesnika »Bogatstva i uboštva«, koje je ispjevao u zaselku Capogrosso pod Marjanom u svojoj starosti«.

Pored spomenutih napisa bilo je i drugih o Kavanjinu prije Prvog i Drugog svjetskog rata. Ali, na primjer ni *T. Matić*, koji smatra, da je Kavanjin izrađivao svoje djelo – prema velepjesni V. 96. i 137., XIV. 65 i XI. 211 – u vrijeme španjolskog nasljednog rata (1701–1713) i za vlade njemačkog cara Josipa I. (1705–1711), kad je bio već prejedrio šezdeset godina,[13] ne veli, gdje je pisao i gdje je sagradio kuću, a tako isto ni *I. Scherzer* g. 1899. Naime, Scherzer samo tvrdi, da je Kavanjin otišao iz Splita i na selu sebi sagradio kuću, te da su mu krvni neprijatelji bili Bračani.[13*] Drugi su pak baš isticali činjenicu, da je Jerolim Kavanjin oko g. 1700. sagradio kuću, odnosno dvorac ili ljetnikovac u Sutivanu na Braču,[14] kako izlazi i iz Kavanjinove »velepjesne«. O tome je pisano i poslije Drugog svjetskog rata.[15] Ali najbolji dokaz je njegova kuća, koja (kasnije nadograđena od potomaka Capogrosso-Cavagnini) još postoji, i njegova pismena ostavština, koja je bila prenesena iz Sutivana u Muzej grada Splita u rujnu 1948. Nakon toga je *Ćiro Čičin-Šain* bio u mogućnosti da objelodani Kavanjinovu oporuku i njegova uputstva baštinicima[16] sa potrebnim predgovorom. U sačuvanim Kavanjinovim spisima govori se među ostalim stvarima i o kući, koju je sagradio, kao i o drugim momentima njegova življenja u Sutivanu. Na toj kući bila mu je

[12] *Lovre Katić*, Splitski Panteon. Prigodom otkrića spomenika dru Anti Trumbiću. »Dom i svijet« br. 2 od 26. studenoga 1939, Split, str. 2.

[13] *Matić Tomo*, Jerolim Kavanjin o prilikama svoga vremena, Bulićev zbornik Zagreb, 1924, str. 613.

[13*] *I. Scherzer*, J. Kavanjin »Bogatstvo i uboštvo«, Nastavni vjesnik, Zagreb, 1899, str. 1.

[14] *Andre Jutronić*, Pobune bračkih pučana za doba Mlečana i Kavanjin, Novo doba, br. 112, Split, 14. V. 1928. – *Andre Jutronić*, Naša primorska naselja: Sutivan, Jadranska straža br. 6. Split, 1934, str. 234–236. U članku se uvukla nehotična griješka, jer spominjući Kavanjinovu kćer štampano je, da se ona u Sutivanu rodila g. 1709, a trebalo je da se tada vjenčala. – *Ćiro Čičin-Šain*, Jerolim Kavanjin, Novo doba br. 202, Split, 29. VIII. 1936; – *Andre Jutronić*, Splitski pjesnik J. Kavanjin na Braču (1641–1714), Novo doba, uskrsni broj, Split, 17. IV. 1938. (Pošto je u naslovu nastala štamparska griješka Novo doba je donijelo ispravak u br. 93 od 21. travnja 1938) – *Cvito Fisković*, Tri ljetnikovca hrvatskih pjesnika, Hrvatska revija, br. 7–8, Zagreb, 1940; – *Ćiro Čičin-Šain*, Jerolim Kavanjin i njegova obitelj. Po dokumentima iz starog arhiva Stolne crkve sv. Duje u Splitu, Novo doba, uskrsni broj (70), Split, 24. III. 1940.

[15] *Andre Jutronić*, Gdje je Jerolim Kavanjin živio u starijim godinama, »Hrvatsko kolo« br. 5. Zagreb, 1952. str. 318–320, – *Andre Jutronić*, Sutivan i Kavanjin, »Slobodna Dalmacija« br. 2605, Split 25. VI. 1953. – *Duško Kečkemet*, Kavanjinu u posjete, »Slobodna Dalmacija« br. 2607, Split, 27. VI. 1953.

[16] Oporuka Jerolima Kavanjina (u redakciji Ćire Čičin-Šaina). Izd. Muzeja grada Splita, br. 2., Split, 1951; – *J. Kavanjin*, Baštinicima (u redakciji Ćire Čičin-Šaina). Izd. Muzeja grada Splita, br. 3., Split, 1952, str. 19–38.

svečano otkrivena spomen ploča 28. lipnja 1953. u sklopu proslave Akademije ilirske.[17]

*

Sin Pavla Kavanjina (Cavagin, Caballini) iz Castrazzona u Italiji (prema Kukuljeviću) Marko, pjesnikov otac, doselio se kao mlad trgovac u Split oko g. 1600. S njim su bili i njegova braća ili rođaci, što se može konstatirati pomoću splitskih matičnih knjiga.[18] Osim toga u tim su knjigama zabilježena i Markova vanbračna djeca Dinka (Dome) i Josip, koju je imao sa Magdalenom Krivošić,[19] kao i bračna djeca, koju je imao sa svojom ženom Marijetom (Margaritom) Božićević Nadali. To su: Josip Antun rođen 11. veljače 1630., Perina Sabina rod. 22. listopada 1631. (umrla 1652), Ivan Frane rod. 11. rujna 1642. (»okučan«, nasljednik očevih poslova), Pavao Jakov rod. 3. svibnja 1635. (umro g. 1648.), Klara rod. 9. listopada 1636., Petar Aleksandra rod. 28. ožujka 1638. (poginuo u borbi s Turcima kod Splita 14. lipnja 1657.),[20] Jerolim rod. 4. veljače 1641. (umro iste g. 1641.), Jerolim-Paško rod. 10. svibnja 1643. (naš pjesnik), Šimun rod. 3. ožujka 1647. (umro g. 1699. kao trogirski biskup) i Dunata rod. 30. srpnja 1651. (udana za Franu Modra -Švaganića).

Pjesnikov otac Marko vjenčao se s Marijetom, kćerkom Frane Božićevića Nadali 3. veljače 1629.[21] Umro je 20. travnja 1660. u dobi od oko 80 godina, te je pokopan u crkvi sv. Frane. Pjesnikova majka umrla je

[17] Napis na spomen-ploči na Kavanjinovoj kući u Sutivanu je citat iz njegove velepjesne (V. 80):

I čestita nazvaće me
Naši puci kad mi šine
Mladi barštan na zidine.

[18] U prvoj splitskoj matičnoj knjizi rođenih, koja počinje od g. 1580, pa do g. 1631. spominju se kao kumovi: Josip Cauagini 22. siječnja 1615., 11. ožujka 1615. i 20. ožujka 1616., Marko Cauagini (mercante) 23. svibnja 1617. i zatim još 13 puta. Oracijo Cavagini 25. studenoga 1619., Pavao Cauagini 7. listopada 1630. U drugoj splitskoj knjizi rođenih spominju se Marko Cauagini (Cauagin, Cauagnini) 9 puta, Katarina, žena Pavla Cauagnini, 12. veljače 1633., Rade Cauagini 27. kolovoza 1634., Josip Cauagini 23. veljače 1642., Peruča Cauagini 2. veljače 1647. U prvoj knjizi vjenčanih od 1610., dalje spominje se kao svjedok Marko Cauagnini 28. veljače 1620. i 15. lipnja 1624. U drugoj knjizi umrlih od g. 1638. dalje od doseljenih Kavanjina su zabilježeni: 19. listopada 1649. Rade Cauagnini od oko 70 godina, koji je pokopan u crkvi sv. Frane i 20. travnja 1660. Marcho Cauagnine od oko 80 godina, koji je također pokopan u crkvi sv. Frane.

[19] U prvoj splitskoj matičnoj knjizi rođenih, zabilježeni su: 15. siječnja 1618. Dominica fiola di S(igno)r Marco Cauagini procreata con Madalena fiola di Somin Criuosijeh, a 23. listopada 1622. Giuseppe fiol del S(igno)r Marco Cauagnini procreato con Madalena Criuossich.

[20] Iz knjige umrlih (14. VI. 1657): Sig(no)r Pietro figliolo di Sign(no)r Marchi Cauagnini fu amazzato dalli Turchi il qual haveva anni in c(irc)a 18 et fu sepolto a S. Fran(ces)co.

[21] Iz prve knjige vjenčanih (3. II. 1629): Si(igno)ra Marietta figliola del Sp(etabil) S(igno)r Fran(ces)co Nadali.

9. prosinca 1679., ali je zabilježena kao Margarita (Marg.ta) u 66. godini života, pak je i ona u istoj crkvi pokopana.[22] Ako je tačno, da joj je bilo 66 godina, kad je umrla, značilo bi, da se rodila oko g. 1613., a iz toga bi se moglo još zaključiti, da joj je g. 1629., kad se udala, bilo oko 16 godina. Na osnovu iste splitske knjige umrlih može se uzeti, da se Jerolimov otac rodio oko g. 1580. i da je imao 49 godina, kad se oženio. Sve ako bi Marku i oduzeli koju godinu, a Marijeti (Margariti) dodali, svejedno bi ostala znatna razlika u godinama. Da u označivanju godina ima u osmrtnicama knjiga umrlih netačnosti, više puta sam se uvjerio, a i sama oznaka »*in circa*« pokazuje nam, da ne moramo tražiti potpunu tačnost. Ta i u osmrtnici našeg pjesnika od 29. studenoga 1714. piše, da mu je oko 74 godine, kad je pokopan u crkvi sv. Frane. Međutim, on je tada imao 71 godinu, jer se rodio g. 1643.

Marijeta je od splitsko-sutivanske obitelji Božičević-Nadali.[23] Kako njena imena nema među splitskim krštenicima, iako najstarija splitska sačuvana knjiga rođenih počinje od g. 1570., mora značiti, da se nije rodila u Splitu. Stoga treba uzeti, da se rodila u Sutivanu, premda to ne možemo direktno dokazati, jer sutivanska knjiga rođenih počinje tek od g. 1622., vjenčanih počinje od g. 1694, a umrlih od g. 1776. Tek nakon udaje nalazimo njeno ime među kumovima u splitskim knjigama rođenih i među svjedocima u knjigama vjenčanih. Prema prvoj knjizi rođenih Marijeta (žena Marka Cavagini) kumovala je prvi put 9. lipnja 1630. i zatim još šest puta. Prema drugoj knjizi rođenih (1631–1646) kumovala je 20 puta. Godine 1638. (1. VI.) zapisana je bosančicom kao Marineta Kavanjinova. Prema trećoj knjizi rođenih (1654–1678) kumovala je 15 puta u Splitu.[24]

Brački Nadali-Božičevići,[25] od koje je grane potekla Kavanjinova majka, doselili su u Sutivan iz Splita (Vale) i bili su primljeni u otočko

[22] Iz knjige umrlih (9. XII. 1679): La Molt'Ill(ust)re Sig(no)ra Marg(herit)a r(elict)a q(uonda)m Marco Cauagnini.

[23] U sutivanskim knjigama rođenih župnik Ivan Pavić, koji vodi knjigu na hrvatskom jeziku od g. 1622. do oko g. 1636. (osim četiri krštenja g. 1623), prezime redovito ispisuje kao Božičević. Njegov nasljednik Juraj Covglianeo (Koviljanić), koji vodi knjigu na talijanskom jeziku (umro 24. XII. 1655. u Splitu i prevezen u Sutivan) ispisuje prezime kao Nadali, a kasnije župnik (Frane Pjerotić), koji se služi latinskim jezikom, piše De Natalibus.

[24] Splitske *matične knjige nalaze se sada u Arhivu grada Splita.*

[25] U staroj (prvoj, sačuvanoj) knjizi rođenih u Sutivanu (1622-1694) do g. 1679. (t. j. do Marijetine smrti) zabilježeni su ovi krštenici porodice Božičević-Nadali: 7. ? 1623. Stjepan, sin Nadala Nadali, 10. XII. 1627., Lode kći Alviza Božičevića i žene Mare, 25. IX. 1630., Perina, kći Alviza Božičevića i žene Mare, 15. V. 1636., Kate, kći Alviza Božičevića i žene Mare, 3. III. 1633. Albert, sin Alvizov i žene Mare, 15. V. 1645., Nadal, sin Augustina Nadalija i žene Nikolote, 1. XI. 1648., Katarina, kći Stjepana Nadalija i ž. Nikolote, 3. II. 1650., Petar, sin Stjepana Nadalija i žene Nikolote (kćerke Petra Petritio), 11. III. 1652., Jerolim, sin Augustina Nadalija i žene Nikolote. 26. V. 1654., Božo, sin Jerolima Nadalija i žene Viktorije, 5. X. 1655., Paula, kći g. Nadalija i žene Viktorije, 29. V. 1656., Stjepan, sin Agustina Nadalija i žene Nikolote, 25. V. 1658., Magdalena, kći Jerolima Nadalija, 25. II. 1660., Jerolima, kći p. Jerolima Nadalija i žene Viktorije, 26. XII. 1660., Jerolim Martin, sin Stjepana Nadalija i njegove prijateljice Ane Biloborović, 13. III. 1667., Božo, sin Stjepana Nadalija i žene

plemićko vijeće, ali su očito zadržali i splitsko građansko plemstvo. Po matičnim knjigama Sutivana i Splita, može se konstatirati, da su isti kumovali u Splitu i u Sutivanu. Prema staroj sutivanskoj matici rođenih Marijetin otac Frane Božičević kumovao je g. 1624. i 1634. (u Splitu kao Nadali g. 1602), a njezin brat Petar pok. Frane g. 1635. Jedan Nadali Petar iz tog vremena, t. j. bez napomene, čiji je sin, spominje se kao kum u Sutivanu g. 1638, zatim g. 1677 i g. 1678, a kao Petar Božićević 1626., 1630., 1631., 1632., i 1635., u Splitu kao Nadali 1619., 1632., 1633., i 1635. Prema bilješci pjesnikova brata Frane od g. 1679., »barba« im je bio pop Jerolim Nadali, a prema »velepjesni« ujak soprakomit bračke galije Šimun:

Božičevića piesni hvale,
Nieki 'e odviet Marulića
Nenavijen u Brač Vale
Posli 'e primljen u onom viću,
Frano, Pero, don Jerica
Bieše vriedna toga dica. (VI, 132)

A u rati od Kandije
Šimun *ujac* moj snaženi
Vojak braške bivši galije
U svemu se opošteni,
Složi turske do tri fuste
Škodje Pulji vele puste. (VI, 134)

Vale i Pero mlaji ostaju
Poljubljeni bratučedi
– – – – – – – – – – –
Vele, uzvišen me'u bojnici
a don Pero s redovnici. (VI. 135)

Margarite (Magdalene?) i 22. II. 1674., Pelegrina, kći p. Stjepana Nadalija i žene Margarite (Magdalene?). U istom vremenskom razmaku su kumovali u Sutivanu: 10. XI. 1622., Vete Božičević (također još 9 puta do g. 1635; umrla u Splitu 26. IX. 1656. kao Vete Nadali od oko 68 godina i pokopana u crkvi sv. Frane), 9. VII. 1622., Nadal Božičević, 4. VII. 1624., Frane Božičević (također g. 1634), 10. VIII. 1625., Alviz Božičević (još 4 puta do g. 1634), 8. III. 1626., Petar Božičević (još 4 puta do g. 1635), 5. VI. 1628., Mare Alvizova (također 1631 i 1632), 8. IX. 1631 Jerolim Božičević, 25. IV. 1632., don Jerica Božičević, 1. VIII. 1635. Jere Nadalov, 1. IV. 1636., Jerić Nadalov, 1635., Viktorija Nadali (još g. 1637, 1644, 1647, 1648 i 1663; umrla u Splitu 29. IX. 1658., od oko 70 g. i pokopana u crkvi sv. Marije de Tauvello), g. 1635., Petar Nadali p. Frane, g. 1638., Petar Nadali (još 1677, 1678), g. 1638., Alviz Nadali, g. 1638., Petar Nadali p. Vale, g. 1639., pop Vale Nadali, 1644., Hanibal Nadali, 1648., Vičenca Nadali, 1650., pop Jerolim Nadali (također 1656, 1659., 1660, umro u Splitu kao kanonik Natali od 79 godina 1. IX. 1663), g. 1652., Vičenca Nadali, žena Jerolimova g. 1652., Katarina Nadali, g. 1652., Šimun Nadali (također g. 1659, 1661 i 1662), g. 1653., Ludovika, kći p. Alviza Nadalija, g. 1653., Stjepan Nadali (također g. 1654, 1659, 1664), god. 1656., Magdalena, žena Stjepana Nadalija, god. 1657., Ivan Nadali (Zanetto Nadali g. 1664), g. 1662., Marica Nadali, g. 1665., Katarina Nadali (iz Splita; također g. 1670, 1677 i 1678) i g. 1677., Vale Nadali. (Sutivanske matične knjige nalaze se u Državnom arhivu u Zadru.)

Da je prema matičnoj knjizi postojao jedan Petar, sin Frane, vidjeli smo prije. U »velepjesni« Kavanjin samo za Šimuna veli da mu je ujak, znači majčin brat. Iako pjesnikov brat Frane Kavanjin popa Jerolima Nadalija (vjerojatno don Jericu) naziva »barba«, što može značiti isto što i ujak, ali se nazivom »barba« na Braču i u Splitu titulira ne samo ujak, već i stric i tetak, ali često i drugi muškarci iz rodbine. Na osnovu citiranih Kavanjinovih stihova moralo bi se zaključiti, da su Frane, Petar i don Jerica sinovi Vale (Valerija) Nadalija t. j. Božičevića, ukoliko se uzme, da se u stihu »biše vriedna toga dica« odnosi na sinove. U tom slučaju pop Jerolim Nadali »barba« ne bi bio brat pjesnikove majke, a tako ni Petar ni Frane. I stvarno, u sutivanskoj matici rođenih g. 1638. (devet godina poslije Marijetine udaje) nalazim kuma: Piero Nadali q(uonda)m S(igno)r Valerio, a g. 1616. u splitskoj matici rođenih g. 1616. Vitorija, kćerku p. Vale Nadali, što znači, da je Vale već tada (g. 1616) bio mrtav. Iz toga slijedi, da pop Jerolim Nadali (Božičević) nije bio ujak (»barba«) Kavanjinu, već njegovoj majci, ali su ga Jerolim Kavanjin i njegova braća tako titulirali zbog vjerojatnih srdačnih rodbinskih odnosa. Da pop Jerolim Nadali (don Jerica), koji je g. 1663. umro u 79. godini života, nije bio brat pjesnikove majke, već najvjerojatnije ujak, možemo pretpostaviti i po godinama rođenja. Pjesnikova majka Marijeta rođena je oko g. 1613. a pop Jerolim se rodio oko g. 1584., znači 29 godina prije nje. Prema tome prvi spomenuti u stihu Frane je Marijetin otac i najstariji Valin sin, a njegova su braća Petar i najmlađi naš pop Jerolim (don Jerica), kojega spominje Kavanjin kao barbu. Pritome treba uzeti u obzir, da u Sutivanu nije kumovao samo ovaj Jerolim, koji se pod tim imenom (don Jerica i don Jerica Božićević) spominje u sutivanskoj knjizi rođenih g. 1632., a g. 1645. kao pop Jerolim Nadali. Postojao je tada još jedan Jerolim, ali koji nije bio pop. Zabilježen je kao kum g. 1631. Jerolim Božičević, g. 1635. Jere Nadalov, g. 1636. Jerić Nadalov, zatim g. 1639., 1646., g. 1647., g. 1651., g. 1652., g. 1659. i t. d.: Gerolimo Nadali. Godine 1658. (25. I.) spominje se krštenje Magdalene, kćeri Jerolima Nadalija i njegove žene Viktorije. Ova Magdalena (rod. 1658.) imala je kasnije spor s Kavanjinom zbog trećeg dijela zemljišta u sutivanskom predjelu Bunti.

Pošto je u drugoj splitskoj knjizi umrlih zabilježena smrt Kasandre, majke soprakomite bračke galije Šimuna Nadalija 30. kolovoza 1654., kada je imala oko 70 godina (pokopana na Poljudu), znači da je Kasandra i Marijetina majka. Imena Frane, Petar, Jerolim[26] i Šimun ne nalaze se među krštenicima prve splitske matice rođenih (1570–1631).

[26] *Jutronić Andre*, Natpisi u Sutivanu (Brač) »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, sv. 50, Split 1932, str. 349. Natpis na pročelju crkvice sv. Ivana u Sutivanu očito se odnosi na ovog splitskog kanonika Jerolima Nadalija (don Jerica Božičević, Molto Reverendo D. Gierolimo Nadali), koji je umro u Splitu g. 1663.:

HIERONIMˢ NATALIS
CAN.ˢ SPALATEN RECTORQ I
D.IOA.BA.ᵀᴱ HAS AEDES COSTRVX
ANO. DOM. I.D.C.L.V.

Osim Valine grane Nadali-Božičevića iz Splita su doselile u Sutivan u neodređeno doba i druge porodice istog prezimena, koje su bile primljene među bračku vlastelu. Tome se ne moramo čuditi, kad znamo, da na bivšoj njihovoj kući u Sutivanu postoji sačuvani kameni natpis, da ju je sagradio Jakov Natali g. 1505.[27] Osim toga to nam dokazuju i prve godine sutivanske matice rođenih od g. 1622. do g. 1639., kad se spominje više Božičevića i Nadalija. Kao kume nekoliko puta se spominju Vete Božičević i Mare Alvizova, a g. 1639. Katarina Nadali, pak kumovi (pored već spomenutih) Nadal Božičević, Alviz Božičević, Alviz Nadali, pop Vale (Valerij) Nadali i već spomenuti Jerolim Božičević (g. 1631) i Jerolim Nadali (g. 1639) sa ženom Viktorijom. U Sutivanu su se rodili u tom vremenskom razdoblju: g. 1623. Stjepan sin Nadala (Bože) Nadalija i žene Mare, g. 1630. Perina, kći Alviza i žene Mare, te djeca Alviza Božičevića i žene Mare: g. 1627. kći Lode, g. 1630. Perina, g. 1633. sin Albert i g. 1636. kći Kate. Nadal Nadali (t. j. Nadal Božičević) spominje se i u nekim štampanim dokumentima g. 1615. kao »difensor della sp. comunità« Brača, a g. 1637. kao mjesni sudac u Sutivanu, što je mogao biti samo kao Bračanin i bračkí vlastelin. Tako isto i Aloysius Nadali (t. j. Alviz Božičević) s nekim drugim bračkim plemićima »agentes et defensores illius sp. communitatis«.[28]

Premda je majka pjesnika Jerolima Kavanjina imala u Sutivanu na Braču imućnu rodbinu, čini se, da ona pjesnikovu ocu Marku nije donijela u miraz nekretnina, iako su Božičević-Nadali toga imali. Ova rodbinska veza je i dovela u Sutivan Marka, koji je nabavio nešto zemljišta, a potom i Marko,[29] naročito pošto je pop Jerolim Nadali (don Jerica Božičević) njemu i braći oporučno ostavio svoju kuću. Kavanjinovi su rano počeli dolaziti u Marijetino rodno mjesto, te su bilježeni prigodom kumovanja, na pr. za pjesnikova života, prema dvjema prvim knjigama rođenih u Sutivanu: Marko Cavagini g. 1648. i g. 1652., Frane Cavagnini g. 1657., g. 1661., g. 1670., g. 1673., g. 1675., g. 1677. i g. 1679., Marijeta Cavagnini g. 1651. i g. 1677. i Ana[30] Cavagnini (prva pjesnikova

[27] *Jutronić Andre*, Natpisi u Sutivanu, ib., str. 349.

[28] Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. Vol. XI. Izd. Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1926., str. 290, 229 i 306.

[29] *J. Kavanjin*, Baštinicima (u redakciji Ćire Čičin-Šaina), Izd. Muzeja grada Splita br. 3. Split, 1952. str. 33: Sull'Isola poi della Brazza ... Più uolte ho imprecato per l'impacienza contro le ceneri di chi indusse mio padre à far collà qualche aquisto, perchè ancor io, ancora inesperto, non conoscendo bene il paese con la regola che è facile agiungner alle cose ritrouate inauedutam(en)te mi son fissato à far ivi degl'altri aquisti ...

[30] Ana (Marija) je prva pjesnikova žena iz Nerežišća (Brača) rod. Filipović (Philipi) kći Ivana Nikole. Vjenčanje je izvršeno 30. srpnja 1676. u Nerežišćima: D(omi)num Hieronymum filium D(omi)ni Marci Cauagnini Spalatensem, et D(on)am Anam filiam D(omi)ni Jo. Nicolai Philipi ego Simon Cerineus Archipresb. mutuo eorum consensu habito Domi matrim. o junxi. Tribus solitis Denuntiationibus premisis ceterisque, iuxta prescripta Sac. Trid. Concilij, servatis. Testibus ad hoc habitis D(omi)no Nicolao

žena) g. 1681. i g. 1682. i g. 1684., Perina[32] Cavagnini (druga pjesnikova žena) 1701., g. 1702., g. 1708., g. 1710., (ali i poslije pjesnikove smrti), Saba (Elizabeta) Cavagini g. 1704., g. 1709. (ali i poslije očeve smrti), te također i udate pjesnikove sestre i kćeri i njihovi muževi: Ivan Alberti iz Splita (muž pjesnikove polusestre Dome) g. 1665., 1674., 1675. i g. 1676., Frane Modro[32] (muž pjesnikove sestre Dunate) g. 1665. i g. 1690., Dunata Modro g. 1670., g. 1673., g. 1674., 1675., 1676., 1682., Margerita Canaeti (pjesnikova kći) g. 1699., g. 1704. i 1712., te njen muž (iz Zadra) g. 1712. Pjesnik Jerolim Kavanjin dolazio je u Sutivan, naročito otkako je počeo graditi kuću i nakon dovršene gradnje. Prema napome-

Micheli, et D(omi)no Joanni Alberti, ac D(omi)no Zanetto Nadali. Ova prva pjesnikova žena umrla je pri porodu u Splitu 26. travnja 1688, od oko 40 godina i pokopana je u crkvi sv. Frane 27. travnja skupa sa tek rođenim sinom. S prvom ženom imao je pjesnik kćer Marijetu (Margaritu), koja se udala 12. siječnja 1699. S(igno)ra Marg(heri)ta figliola dell'Ill(ustrissi)mo S(igno)r Dr. Gerolimo Cauagini za kolunela Kanajeta: Ill(ustrissi)mo Sig(no)r Conte Coll(onel)lo Antonio Canagieti. Ana je Kavanjinu rodila još i tri sina: Marka 25. siječnja 1682., Matiju Jerolima 27. listopada 1686., koji su umrli u djetinjoj dobi, i Josipa, koji je umro odmah drugi dan nakon poroda 27. travnja 1688. (Josip) i majčine smrti.

[31] Poslije nešto više od godine dana iza smrti svoje prve žene Ane, pjesnik se po drugi put ženi 12. lipnja 1689., i uzima za ženu Splićanku Perinu Marchi, koja je umrla g. 1728. S njom je imao samo kćerku Sabu (Elisabett), koja je rođena 7. listopada 1691., i krštena 7. travnja 1692. Elisabetta figliola dell'Ece(elentissi)mo Sig(no)r Dr. Girolamo Cavagnini, et della Sig(no)ra Perina sua consorte battezata prima in Casa li 7 obre (16)81 prossimo decorso fù suplito alle Cerimonie da me D(o)n Doimo Cuppareo. Compari furono il Sig(no)r Pietro Maruli et la Sig(no)ra Cattarina r(eli)ta q(onda)m Sig(no)r Girolamo Cindro. Elisabeta (Saba) se ndala – kako je rečeno – g. 1709., u pjesnikovoj sutivanskoj kući za Nikolu Capogrossa p. Bartula. Njezin mu Nikola Capogrosso se rodio 20. travnja 1676. (majka Polonija), a umro 23. prosinca 1725., u Splitu te je pokopan u crkvi sv. Duje, a udovica Saba umrla je g. 9. ožujka 1758., i također pokopana u Katedrali. Njihova su djeca (Capogrosso-Cavagnini): 1) Apolonija-Elizabeta rođena 9. studenoga 1710., i umrla 10. prosinca 1725., te pokopana u crkvi sv. Duje. 2) Perina rođena 29. svibnja 1713. (kumuje u Sutivanu 24. IX. 1724.). 3) Bartul rođen 9. lipnja 1717. 4) Jerolim rođen 13. svibnja 1720., vjenčao 7. svibnja 1758. Elizabetu, kćer Frane Mušure, te umro 13. lipnja 1787. (pokopan u crkvi sv. Duje); njegova žena Elizabeta umrla je 21. siječnja 1792., pak je također pokopana u crkvi sv. Duje. 5) Jelena rođena 1722., vjenčana 11. V. 1743., za Ivana Dinka Bajamontija »nobile di Parenzo«, umrla 8. lipnja 1798., te pokopana u crkvi sv. Dominika. U braku Kavanjinova unuka dra. Jerolima Capogrosso-Kavanjina i Elizabete rod. Mušura (Mussura) bilo je više djece: 1) Nikola Duje Romuald rođen 7. veljače 1760. 2) Frane Duje Vicko Toma rod. 20. prosinca 1760. i umro 1. veljače 1761. 3) Marija Elizabeta Perina rod. 5. siječnja 1762. 4) Elizabeta Marija Pelegrina rod. 27. travnja 1763. i umrla 12. ožujka 1765. 5) Josip Frane Anastazij Duje rođen 4. listopada 1764. umro 3. srpnja 1765. 6) Duje Justin Marij rod. 11. listopada 1765., 7) Dinka Magdalena rod. 10. svibnja 1767. i vjenčana 4. svibnja 1803., za dra. Benaventuru Benardija, 8) Vicko Duje Petar Luka Pio rod. 21. listopada 1769. i vjenčao 15. kolovoza 1795., Barbaru, kćerku Ivana Marije Geremia. 8) Jelena Marija Margarita rod. 20. srpnja 1772, i vjenčana 6. rujna 1894. s Petrom, sinom p. Ivana Lovre Albertija. 10) Marina Perina Antonija rod. 18. kolovoza 1773. i umrla 16. svibnja 1774.

[32] Frane Modro-Svaganić rodio se u Splitu 1638. (18. VII.). Otac mu je bio pomorac Ivan Svaganić, a majka Franceskina. Godine 1669. oženio se najmlađom Kavanjinovom sestrom Dunatom (rođenom g. 1651.). U braku su imali šestero djece: Franceskinu (rod. 1670.), Terezu (rod. oko g. 1671.), Marijetu (rod. g. 1672.), Ivana (rod. g. 1673.), Marka (rod. oko g. 1675. umro g. 1693. u 18. godini) i Josipa.

nama u prvoj knjizi rođenih pjesnik je kumovao: g. 1661., g. 1662. (Stjepanu, sinu Kuzme Sirotkovića), g. 1663. (Jerolimu, sinu Frane Ivanovića), g. 1664. (Olimpiji, kćeri Jerolima Linčanića), g. 1682. (Jurju, sinu Jerolima Nižetića), g. 1684. (Jerolimu, sinu Ante Cvitančića), g. 1894. (Antunu, sinu Nikole Ljubetića); prema napomenama iz druge knjige rođenih g. 1695. (Dinki, kćeri Vale Zvanića), g. 1696. (Lukreciji, kćeri Jerolima Soljančića, i Dujmu, sinu Jerolima Petritija), g. 1697. (Mihovilu sinu Jurja Petritio, i Jakovu, sinu Frane Luksića), g. 1700. (Boži, sinu Bože Petritija), g. 1702. (Vinčenci, kćeri Jerolima Petritija), g. 1704. (Antoniji kćeri i Anti sinu Aurelija Bergamate), g. 1705. (Boži, sinu Vale Zvanića), g. 1707. (Ivanu, sinu Bernarda Scipionija), g. 1708. (Jeleni, kćeri Davida Lukšića), g. 1710. i g. 1712. (Mihovilu, sinu Jurja Deritića).

*

Kavanjinovi spisi, kao i njegovih nasljednika i druge rodbine, koji su doneseni iz Sutivana u Muzej grada Splita u rujnu 1948., ispunili su jedan ormar.

Frane Kavanjin, stariji Jerolimov brat, vodeći obiteljske poslove, u lipnju 1679. sastavio je iskaz porodičnih nekretnina u Sutivanu. Spominje stojnu kuću s podrumom, dvorištem i vrtom: »Casa di Statio à pepian, con port, di caneva, orto e cortivo«. U drugoj bilješci od 13. studenoga 1663., veli za tu kuću (i vrt) da se nalazi iza lože, koja je na sutivanskoj obali. Ujedno ovdje veli i na koji način su braća Kavanjini došli do kuće u Sutivanu. Naime njihov »barba« pop Nadali (t. j. don Jerica) ostavio im je svojom oporukom.[33] Do ove njihove kuće nalazila se kuća, u kojoj je stanovao Oblačina, od koje su Kavanjini posjedovali dio, a jednu trećinu kupili od Katarine Petricio g. 1673.: Casa di Statio sotto loggia Orto etc. lasciataci per testamento de quondam signor Don Girolamo Nadali, come per ... del signor Girolamo nostro Barba, la terza parte di Casa, ove sta di Casa Oblacina Contigua alla detta, comprato da medisima Cattarina Petritia come per Instrumento fatto dal Signor Zanetto Nadali con licenza sotto li ... 1673 per giusta stima et altro come in esso Instrumento.

O rušenju spomenute stare kuće u Sutivanu, osim podruma, dobivene od don Jerolima Nadalija, i gradnji nove kuće, još jednog podruma, uređenju vrta i dvorište, i podizanju ogradnog zida i sporu zbog zemljišta na Bunti imamo više dokumenata: 1. ugovor s majstorom Markom Vidovićem iz Korčule »muraro« i Dinkom Battarom[34] od 18. studenoga 1690.,

[33] U drugoj splitskoj knjizi umrlih (1638–1688) zabilježena je smrt: Molto R(veren)do Don Gieronimo Natali od oko 79 godina. Pokopan je u crkvi sv. Duje: »al Domo«.

[34] Ugovor majstora Marka Vidovića i Dinka Battare s Kavanjinom: Adi 18 Nov(embr)e 1690. Con la presente Scrittura privata ma come fosse publica tra il Signor Dottor Gerolimo Cavagnini et Mistro Marco Vidovich da Curzola muraro et Domenico Battara da ... tagliapietra. Convenero. il primo di essi sudetto dopo le feste di Pasqua prossimo venturo alla Brazza loco San Zuane per fabricare ad esso Signor Dottor una casa, dovendo essere pagato puntualmente esso Mistro Marco in ragione et in forma

2. ugovor s majstorom Andrijom Ruspini[35] u Splitu od 6. srpnja 1692., 3. ugovor s majstorom Josipom Škarpom[36] od g. 1695, 4. pisma majstora Andrije Ruspinija Jerolimu Kavanjinu od 17. kolovoza 1700. iz Jelse, 29. kolovoza 1700. iz Jelse, 3. studenoga 1700. također iz Jelse, od 28. srpnja 1707. iz Sinja i 24. siječnja 1711. također iz Sinja s jednom priznanicom, 5. pismo Frane Nadalija Jerolimu Kavanjinu[37] od 23. travnja

che è stato pagato dal Comun di ...; Et mistro Domenico dovendo venir a Quaresima un mese prima il detto mistro Marco per principiar il lavor bianco sopra la petrara di Bobovischio, quale dovrà esserli pagato quanto sia pronto per esser posto in opera a ragione di soldi 19 il piede, anco soldi vinti, cioé il lavor delle finestre et porte che deve essere squadrate ..., oltre pero il lavor ... che occoresse, et li scalini de quali si convenirà al tempo che vorà farlo. Et occorendo che anco il detto Mistro Domenico lavorasse di muraro sarà pagato anche esso conforme lo ... li ... Havendo havuto li medesimi un cechino di capara per uno, sono cechini doi, et così le parti prometono di mantenero sotto ... de lori beni. Et per fermezza di tutto li testimonij si sottoscrivono. Io Moise Pessa fui presente quanto di sopra. Io Prospero Polonetij fui presente come sopra.

[35] Ugovor sklopljen u Splitu između Jerolima Kavanjina i majstora Andrije Ruspinija 6. srpnja 1692. Sastoji se od 2 lista (t. j. 4 stranice). Ispisane su tri stranice. Formata je 29,5 × 20,5 cm.: Luglio 1692. Presentato in ofitio del Signor Dottor Girolamo Cavagnini instando me sino data notitia al Signor Conte Gianco Marianovich. Copia tratta d'altra simile originale per Mistro Andrea Ruspini.

Adi 5 Luglio 1692. In Spalato. Con la presente privata, ma come fosse publica Scrittura cosi ... le parti infrascritte si dichiara che volendo mistro Andrea Ruspini ridursi con fratello et compagni alla Brazza per ... la fabrica del Signor Dr. Gerolimo Cavagnini giusta la parola datali et il mandato intimatoli da questa Gius. o, sono venuti alli infrascritti patti, et conventioni da esser incrolabilmente da esse parti osservati, prometendo esso mistro Andrea de rato per mistro Antonio suo fratello, et altri compagni.

Che mistro Andrea debba fare insieme col fratello tutte le fatture, cosi di muratore, come di marangone di tutta perfezione à laudo da boni mistri, et cosi anco li compagni, et particolarmente le muraglie, soleri e tetti, et continuare fino alla perfettione della fabrica a conto della quale esso Signor Dottore il contò alla peruli(?) ut infra L(ibre) ... di questa moneta di Dalmazia et il rimanente li andara pagando secondo che andaranno facendo delle fatture, et al tempo della perfettione tutto il rimanente, che fatti li conti avanzassero, obligandosi li detti mistri, et mistro Andrea per loro di mantener le loro fatture medesime della sudetta perfetione.

Che il Signor Dr. Cavagnini sia obligato di dare alli medesimi mistri, alla Brazza, casa per loro habitatione et condurli ivi à sue spese et recondurli alla Città dopo li prestati lavori.

Che il medesimo sia obligato di sominstrare tutti li materiali in mano di mistri, tanto quelli che spettano à muratori, quanto quelli, che spettano a marangoni.

Che sia particolarmente obligato di dare tutti lavori, da tagliapietra perfettionati da poner immediate in opera senza spesi delli sudetti mistri.

Che sia obligato di pagare le mura che facessero li medesimi compresi li fori in ragion di L(ibre) otto il passo Veneto di piedi cinque di esser mesurate all'uso della arte.

Che i coperti, o tetti sia obligato a ragione di L(ibre) sei il passo, et li soleri medesimamente a ragione di L(ire) sei et la carta che volesse dare alla mura di dèntro in ragione di L(ibre) 2 il passo, il tutto deve esser fatto in forma laudabile, et il tetto di coppi in calzina, et fatto di tutto punto.

Che le porte e fenestre, si dopie come squadrate o svazate cosi più grande, come inferiori debba pagare à ragione di L(ibre) 8 l'una eccetuate le porte maestre della

1700. iz Korčule, 6. pismo Marka Scipionija Jerolimu Kavanjinu od 12. srpnja 1700. iz Venecije s dva računa, 7. knjižica troškova u vezi s kućom (ljetnikovcem, dvorcem) i s drugim bilješkama pri raznim fazama gradnje od 18. studenoga 1690. do g. 1705. i jednom naknadnom bilješkom od 18. ožujka 1718., 8. nekoliko nezalijepljenih cedulja s računima i drugim stvarima iz raznog vremena godine 1698., 1700. i 1702. i 9. nekoliko ceduljica formata 10 × 7.5 cm o Kavanjinovim nasadima u Sutivanu. Osim toga ima više dokumenata o sporu Jerolima Kavanjina s Franom Marijanovićem, njegovim sinom Jankom i Magdalenom Nadali zbog trećeg dijela zemljišta u sutivanskom predjelu Bunti počevši od g. 1681. Prema tome sve je ovo u vezi s Kavanjinovim radovima u Sutivanu i na bližem zemljištu Bunti. Marijanovićeva kuća kao i Kavanjinova kuća s vrtovima i drugim zgradama nalaze se također u dijelu Sutivana, koji se naziva Bunta. Naime selo Sutivan se dijeli u četiri međusobno spojena dijela: Porat, Lučica, Spoizbanda i Bunta, koja zauzima sav istočni

casa et quelle del cortivo sopra questi convenirano secondo la fattura, che intendesse di fare, et eccetuate certe fenestrelle picole sopra quali pur conveniranno.

Che mancando materiali senza poter operare sia tenuto il Signor Cavagnini di pagare alli mistri le giornate che perdessero in ragion di L(ibre) sei per cadauno, et sia in loro arbitrio di tralassar l'opera, et veneri in Città, senza obligo di ritornare, mà quando partissero di comun concerto o dopo il mese, che sono dispensati fossero chiamati dalli signori Fedrigo Venier, ò Dottore Doimo Cuppareo, doppo sbrigati dalli lor impiegi debbano ritornare à perfettionare la fabrica nel che le parti colgerano tempo oportuno, còmòdo à se medemi, come conveniranno, et dopo il mese occorendo con un compagno possa tornare alla Città per qualche suo lavoro il detto mistro Andrea lasciando li altri.

Che occorendo far giornate parte per reparare et agiustare le cose già fatte, debba pagarle le giornate che faccessero in ragion di L(ibre) sei dico Libre 6.

Che ogni altra fattura di scalle, ò altro, che occoresse di fare nella fabrica non espressa nella presente sia stabilita frà di loro nel prezzo a misura ... e stato pagato daltri esso mistro Andrea et compagni, o come sarà stimato esser giusto, et conveniente la tanto le parti fra di loro stabilirano, et promisero di mantenere con obligatione de loro beni in forma, et alla presenza delli infrascritti testij che pur si sottoscrivono appresso le parti. Io Girolamo Cavagnini affermo e prometto quanto sopra. Io Andrea Ruspini affermo quanto sopra. Io Antonio Ruspini affermo quanto di sopra. Io Bortolo Zanchi fui presente quanto di sopra per testimonio e me sono sottoscritto per Giacomo, che à fatto la medesima Croce che afferma quanto sopra. Francesco Nadali nodaro publico ho copiato sottoscritto sigilato.

(Drugom tintom) 6. Luglio 1692. Rifferi il C... haver notificato in persona la sudetta scrittura al Signor Conte Gianco Marianovich, in ... et ad ...

[36] Ugovor majstora Josipa Škarpe (koji je porijeklom iz Silbe) s pjesnikom Kavanjinom, skoro je nečitljiv zbog izblijedjelosti. Spominju se kamene: planche, colonette, scalini i dr. Ugovor je vjerojatno iz g. 1695., jer na poleđini ugovora piše: 8 sett(emb)re 1695. Mandai a m(ist)ro Iseppo altri ... p(er) mano di Gero(ni)mo Sogliancich giusta il suo ordine L(ibre) 20. Tu su također i neke druge Kavanjinove bilješke u vezi s izvršavanjem ugovora. Format je 29,5 × 20 cm. Sastoji se od dva lista, t. j. četiri stranice, ali se listovi upotrebom počeše odvajati, jer se po sredini raskidaju. Ugovor je ispisan samo na prvoj stranici. Potpisao ga je Kavanjin i majstor Škarpa: Io Mistro Iseppo Scarpa confermo quanto ... (nastavak je poderan).

[37] Pismo Frane Nadalija upućeno Jerolimu Kavanjinu iz Korčule 24. travnja 1770. Formata je 28,5 × 20 cm, a glasi:

dio sela s vrtovima do lokaliteta Provornice, Plehinija, Križa i Mlina. Prema tome i sva zemljišta oko sutivanske crkvice sv. Ivana.

*

Knjižica troškova o gradnji i s bilješkama s tim u vezi labavo je sašivena. Ispisana je na pregibanim polustranicama. Listova ima 27, prema tome pregibanih polustranica 108 formata 29 × 10 cm. Prvih 12 polustranica nije ispisano, a tako isto ni posljednjih šest. Osim toga, u njoj su na nekim stranicama nalijepljene četiri ispisane kartice o troškovima.

Ovaj Kavanjinov troškovnik[38] počinje datumom od 18. studenoga 1690. na desetom numeriranom listu, pa do g. 1705. Pored troškova za tu go-

Ill(ustriss)imo S(igno)r mio, S(igno)r Col(endissi)mo.

La scarsezza d'occasioni, che passano pur questa parte, mi fanno trouar apposta barca per condurre a S. Zuanne li suoi lauori, se non tutti almeno in parte. Inuio adunque con l'incontro di d(ett)a undeci colonette, essendosi già giorni rotta una trasportandola da un loco all'altro. Dodeci pedate p(er) le dette colunette, cinque pedestali; la tola del Viscardi; et una pianca. Il resto andarò sollecitando, che si fornisca. Veramente deuo dire esser gran intrighi questi m(istr)i, che non potrebbe credere quanti intreppi, e contrasti hebbi con loro.

Il S(igno)r Dr. Cuppareo é di ciò causa, mentre si separaua li suoi lauori dali proprij sarebbè meglio seruito; ma hauendo conti con questi mistri, che tutti dicono auanzare da lui, non so come la sia. Il Nolo per detti lauori é di L 52 : 2 cioè le collone à L 2 l'una; Le pedate à soldi sedici; Li piedestali à L. 1, 10, La pianca L. 8 et la tola L. 6. Mi creda che meritano questi soldi, p(er)che quatro giorni continui si sono tratenuti al Scoglio p(er) l'imbarco, p(er) causa di catiuo tempo, non hanno potuto ritornare. Oltre la spesa delle pietr et nollo che deue anco soccomber al pagamento del datio, che mi parie sia doi p(er)cento; sè vora che io lo sodisfi commandi. Da V. S. Ill(ustrissi)ma mi furono trasmessi p(er) d(ett)o effetto D(ucati) 12. Sei altri li deuo p(er) D(on) Zorzi, et uno mandatomi p(er) le stanghe; di questa sua esborsai alli mistri L 120 il resto lo tratengo p(er) quando occorerà, et il taglio delle stanghe non essendo al p(re)sente buono, lo farò fare a suo tempo.

Alla fine resto sciolto ogni intreppo del Vidouich, il debito del quale essendo di L. 194 : 8, tutta; trouaua intoppi di hauer alla riua di S(an) Zuanne lasciato suoi lauori, nè pretendeua bonificatione. Questo mo(signo)r Vescouo più volte mi hà fatto ricercare il pagamento che N(ost)ro Mon(isgno)re requiscat li doueua, e mi pare L 90 in c(irc)a. M(ist)ro Marco sud(etto)o é p(er) far girare con Vescovo quello deue hauere p(er) conto sud(ett)o, del resto mi andarà contando, sino l'estintione, e conuiene ch'ella habbi pacienza, nè mancarò di tutto portarli le notioni e mede(sima)m(en)te mi farò fare la riceputa del Vescovo, e cosi uederà il fatto suo.

Con il più viuo cuore mi rallegro del Nipotino nato alla (S(igno)ra Germana, attestatomi ciò dal S(igno)r Co(nte) suo Padre, sul passaggio che p(er) qui fecce. Iddio S(igno)re lo conservi sano p(er) consolatione sua e dei suoi congionti.

Io qui son stuffo, mentre non posso ritrahere dalli utili di q(ues)ta benedeta Canc ... a l'allimento, e li attesto p(er) quella affettuosa parentella, che corre trà Noi, che sin ad hora sarei à casa, q(ua)ndo una sol cosa non mi tratenisse, p(er)che sono in discapito. Ella non manchi comandarmi in ogni altra sua occorenza, p(er)che mi trouerà.

Di V. S. Ill(ustr)e deu(otissi)mo obb(edientissi)mo s(eruito)re Fran(cesc)o Nadali. Curzola di 24 ap(ri)le 1700.

[38] Kavanjinov troškovnik i ugovore s majstorima Vidovićem i Ruspinijem prepisao je olovkom, pošto je arhiv porodice Capogrosso – Cavagnini prenesen u Split (rujan 1948) – direktor Muzeja grada Splita Ćiro Čičin-Šain. Kasnije sam ove dokumente, kao i neke druge, koji su u vezi s Kavanjinom, dobio na upotrebu i prepisao, te sam krajem listopada i početkom studenoga 1956. dobrotom Ćire Čičin-Šaina sve to pregledao i uporedio. Ovim mu izražavam svoju zahvalnost.

dinu, na zadnjoj ispisanoj stranici, kao završnica, nalazi se namira Frane i Andrije Ruspinija od 30. ožujka 1718., da su podmireni od Kavanjinova zeta Nikole Capogrossa:

Adi 30 marzo 1718. Furono fatti li conti tra noi m(istr)o Andrea Ruspini mio Barba, e me Fran(ces)co Ruspini con Ill(ustrissi)mo Sign(no)r Nicolo Capogrosso p(er) l'opera fatta a fabrica alla Brazza al q(uondam) sig(no)r Dr. Kavaini e l'anno dal fitto saldato et agiustati dacordo. Io Fran(ces)co Ruspini m(an)o p(ropri)a. Io Andrea Ruspini afermo quanto di sopra.

Znatan je dio listova u troškovniku u gornjem djelu izblijedio, vjerojatno od vlage, tako da je mnogo toga postalo nečitljivo. Troškovnik počinje invokacijom (kratice razrešujem):

In'nome del Signor Nostro Jesu Hristo ... e della B. V. Maria et miei Santi Protettori. Adi 18(?) Novembre 1690 ... mistro Marco Vidovich et mistro Domenico Battara per ... Braza come ... del giorno ... li diedi ... per hom ...

U mjesecu studenom Kavanjin sklapa prvi ugovor o svojoj gradnji u Sutivanu na Braču s majstorom Markom Vidovićem iz Korčule i istog mjeseca počinje predgradnjama. Dne 19. srpnja 1691. postavlja prvi kamen. U listopadu ruši staru kuću. Zatim, čini se, da je nastao krajem prosinca 1692. kraći zimski zastoj, ali već 16. ožujka bilježi nastavak gradnje. Poslije g. 1693. vrši raznovrsne radove, ali je rad manje bujan. Radi oko kuće, na putu, podrumu, a u listopadu 1697. pokriva novi podrum, sadi u vrtu i priprema radove na zemljištu Bunti, planira pčelinjak, dolazi mu kamenje, kamenovi, ploče, zemlja crljenica; u travnju 1698. ruši kuću Belavića, gradi tezu i cisternu, uređuje dvorište; u listopadu 1698. ruši zid sagrađen u suho sa strane vrta Modro, stim da podigne zid na zapadu od podrumskih dvorišta, te izvodi važne druge radove, da u svibnju 1699. ponovo nastavi intenzivnijim radom. Osim toga, radi oko kuće i malog dvorišta takozvane Podvornice. Radovi teku i iduće 1700. godine. U svibnju mu stižu iz Korčule stupovi, podstavci i drugi izrađeni kameni predmeti. Izrađeni su u radnji majstora Marka Vidovića i dovezeni pošto je po njih otišao Frane Nadali, koji o tome govori Kavanjinu u pismu iz Korčule od 24. travnja 1700. spominjući »affettuosa parentella«. U toj godini 1700. raznovrstan rad se oko kuće intenzivnije nastavljao, a u manjim razmjerima i idućih godina. Posebno se može zabilježiti u listopadu 1702. »nel far i casoni, poner il tavolado e Xantie in Galeria«, a u lipnju g. 1704. čišćenje temelja drugog zida u Bunti, gdje su također vršeni neki radovi, kao i u dvorištu Podvornici. Godine 1705. radi još samo majstor Aurelijo.

Kako je postojalo nigdje nezabilježeno mišljenje, kao vjerojatnost, da su danas postojeći stupovi u dvorištu sutivanske kuće Capogrosso-Kavanjina, kao i oni pred kućom sa strane vrta i u samom vrtu, kasnije doneseni od kasnijih članova obitelji Capogrosso-Kavanjin, najbolje se to može oprovrći baš ovim Kavanjinovim bilješkama, ugovorom s majstorom Josipom Škarpom vjerojatno iz g. 1695. (nota ad 36) i spomenutim

pismom Frane Nadalija (nota ad 37). To isto vrijedi i za druge izrađene kamene predmete i fragmente oko kuće i u vrtu. Samo za jednog lijepo izrađenog kamenog lava i grb neke životinje s rogovima, vjerojatno jelena, poznato je da su oko g. 1930. odnekud doneseni (iz Kastela, Kaštel Rušinac?) i uzidani u zid intimne manje kućne terase pred vrtom (perivojem). Međutim, spomenuti grb ne pripada ni obitelji Capogrosso ni obitelji Kavanjin, koja je u grbu imala konja, a ne jelena.

Kako je znatan dio Kavanjinova troškovnika nečitljiv, nije ga moguće donijeti u cijelosti. Dapače za znatan dio se ne može ništa reći, što ujedno smeta hronološkom redoslijedu. Stoga ću ovdje ispisati samo nekoliko markantnijih podataka, ukoliko se mogu pročitati, da se ktomu vidi i način Kavanjinova bilježenja, a ujedno i da se uoče ondašnje cijene, premda je na nekima mjestima cijena potroška ostala neispisana:

27. Nouembre. Mandai al ... Paolini per pagamnto di ... dalla Bua ... che siano pronti per questo Carneuale di lungheza di un piede et altri più di mezo	L. 100:—
Ultimo detto. Spesi in coppi Veneziano No. 1000 . . .	L. 100:—
Feraresi No. 1350	L. 100:—
10. Decembra. Item un altro idem di sassi ordinati per mano del Signor Paolini	L. 50:—
21. Marzo diedi a Mistro Vidouich portossi alla Brazza sulla petrara di Bobovischia per far lauor bianco con doi compagni un cechin	L. 26:10
Item Bubiza cento comprade à loro istanca Mal. . . .	L. 10:—
24. detto. Gerolimo Nisetich mi disse hauer dato oltre altra roba barille un di vino	L. 13:—
Marzo et Aprile. Hebbero da Girolamo Nisetich in tanti comestibili da me bonificati.	L. 43:5
Idem di altre barille di vino	L. 26:—
10 Aprile datili da me alla Brazza sulla petrara No. 4. .	L. 13:—
16 detto. Hebbero à Spalato da me cento noue altre a dietro dalla scrittura sottoscritto	L. 238:10
16 detto (t. j. zugno). Mandati à mistro Viscerdi rigadine brazza tre e mezza	L. 7:14
Spesi in condutora della prima barca sassi a S. Zuanne per ricarcli in cortivo	L. 8:—
16 detto. In caricar et condur alla marina in barca vari pezzi di lauor bianco dalla corte di Spalato	L. 7:—
Per nolo di detti materiali tauole et altro a paron Simon .	L. 7:—
Spesi per auanti in tauole di Bucare No. 24	L. 48:—
24 Zugno. Mandati à mistro Battara rigadine brazza . .	L. 7:14
Per nola da Postire a S. Zuanne delli matoni, tavole, morali	L. 15:—
Spesi per auanti in calcina depositata a S. Zuanne . . .	L. 36:—
19 detto. Segue et incominciò a escauar la fondamenta homini 7 donne 6	L. 29:14

Spesi per una barca di sabion . . . . . L. 15:—
Per tre barcadina di terra rossa et scarico . . . . . L. 10:—
19 detto 1691 Laus Deo. Si pose hoggi in nome del Signor Iddio et de miei Santi Protettori in Mardedi di S. Antonio curo d'essi le prime pietre, et gettai al ... mezzo ...
20 detto. Segue l'escavazione della fondamenta et il porto di terra a sassi dalla pya(?) et furono homini 6 done 4 . L. 19:16
Spesi nella seconda barcada à paron Simon. . . . . L. 15:—
In doi altre barcade di terra rossa. . . . . L. 6:—
detto. Feci conto con mistro Marco delle giornate da lui sin hora fatte a squadrar et far muro, et restassimo daccordo battuta la meza giornata in andar alla Brazza et altra meza in pione et in questa 15 a conto di che . . . L. 50:—
Feci conto con mistro Marco Buhotich delle giornate ... da lui sin hora fatte principiate a 25 zugno a mezzodi et sono giornate 9. Hebbe a conto oltre le ... qui a Spalato in ... uolte . . . . . L. 10:—
Mistro Domenico Battara pretende ... squadrato tutta la prima settimana, et tra squadrar et far busi et incastri pretenda lui fatto queste. Io non trovo di queste sette. Hebbe a conto . . . . . L. 30:—
Mandai per mistro Marco a mistro Matteo Viscardi un orechin doro ordenatomi, costa dal Signor Luposignoli . . L. 18:—
10 detto. Lunedi e martedi tutti li 4 li mistri squadrarono le pietra, sono giornate otto
Detto. Homini 4 per scoprir, et disfar la casa vecchia et done 4, spesi . . . . . L. 114:16
18 detto. Mandati à Mirich un par di scarpe costano . . L. 6:—
Pagar manovale . . . . . L. 13:—
Mandati a sua moglie a Curzola di suo ordine et con sua lettera questi ... 4 d'argento . . . . . L. 34:16
Dalli 19 detto (t. j. ottobre) *sino li 31* spesi nel disfar la casa fu del P ... lesco portar via la scaglia, la terra ... escauar il ... et romper il sasso vivo per fondare un altra cantina contigua alla altra nostra fù de signor Nadali.
In homini 18 . . . . . L. 56:—
In donne 122 . . . . . L. 122:—
Item in altri homini e donne per manoali et per imbarcar et portar la terra rossa . . . . . L. 25:—
(Ovdje je nalijepljena ceduljica iz g. 1691.)
Viaggi ... mezzo fatti da mistro Simon Giaxich ... Dalle petrare viaggi tre. Saldato . . . . . L. 103:—
Item in ... la medesima calcina et p ... la a ... et portar rouinazo ... fatta alla cantina fu de Signori Nadali dalla parte de cortino Chiosich dati a Gerolimo Nisetich . L. 110:—
Spesi per dati a mistro Zuane Garscouich per doi ... et ... a porta della cantina . . . . . L. 36:—

In un balcon sul frontispizio da ostro . . . . . L. 10:—
Per l'escauation della magateria di caponera . . . . . L. 4:—
Adi 9 nouembre 1691 ... Il detto mistro (t. j. Antonio Viscardi) mi accordai col detto mistro M. Antonio che a sue spese et fattiche mi rompa et piani a livello della porta il grebano che essiste nella cantina, et ... d'accordo per L. 150.— et in fare
Adi 17 Decembre (?): kolaudacija s majstorom Marićem uz prisustvo Bože Nadalija i Marka Modra.
24 Nouembre sino li 16 Decembre a mistro Iseppo Scarpa per sue giornate fatte nella fabrica della cantina 15 a ragion di L. 4. comprese le spese hauendo battuto le L. 10 hauute per auanti per la ... . L. 50:—
18. Decembre mandai a Nicolo Vladisauich per Nicolo Gliubetich a conto di sassi . . . . . L. 20:—
Feci noua scrittura di lauor bianco con mistro Iseppo Scarpa di giorni passati, come in essa questa si troua in potere di detto mistro Iseppo, et li diedi subito a conto come uiene pacificato nella ... cecchini 4 ual a ragion di L. 27.10 . . . . . L. 110:—
Genaro mandai a Zuane Cizalo a conto di sassi per comprar la pele d'una testa di manzo . . . . . L. 2:—
16 detto ... Item contò il signor Marco Modro di mia ragione a Nicolo Vladisauich contra ... per miera tre sassi in obligo di farmi insieme con Zuanne Cizalo . . . L. 56:—
26 febraro. Prestai a detto Zuane Cizalo a conto di giornate promise farmi sulla fabrica . . . . . L. 9:10
3 marzo. Hebbe il detto Iseppo Scarpa a conto del lauor bianco cechini doi come mandatoli per detto Tomaso Criffocai suo socero et altro consegnatoli hoggi da me, fa L. 56:—
11 maggio. Hebbe il sudetto M. Antonio Paulouich per sei porte di canava qui sbarcate sulla riva et scalini no. 18 con un fioron per la banderola tutto pezzi 43 et oltre il fioron piedi 168 di lauor piu saldo . . . . . L. 122:—
Hebbe il medesimo per un ... ottangolo di doi scalini per auanti la porta, come quello ch'é alla porta di S. Rocco d'accordo . . . . . L. 30:—
Adi 18 maggio sino li 25 spesi a paron Simon Antonieuich per doi barcate di sassi, una di sabion, et una ... lauor di Curzola e tauelle . . . . . L.
In ... del lauor bianco di Curzola condusse da Spalato la barca di signori cognati Marchi. Speso de Soltani et altre spese di bocca della mia permanenza a operarij . . . L. 9:10
Per nolo di una barcata di lauor della petrara di Bobouischie L. 10:—
24 maggio per sbarco del lauor della petrara sudetta condotto et porto de sassi . . . . . L. 4:—

Item diede il detto Modro al Vladisauich . . . . . L. 10:—

25 detto diedi a Zuane Cizalo per saldo ... di sassi non hauendo auuto che un ... dal signor Modro baratato per L. 27:10 et L. 27. in grosetti dico per saldo cosi d'accordo con Vladisauich ... Cizalo . . . . . L.

11 detto sopra a disfar la casa vecchia portar via il rouinazo e cernir li sassi. Hebbe donne 11 . . . . . L. 13:4

Homini tre . . . . . L. 7:10

12 detto ... donne 6 et homini doi . . . . . L. 12:4

Item li detti Morlacchi seguitarono a squadrar et ... . . L. 25:—

16 detto. Item per scoprir il muro da parte dell'orto homini 2 donne 2 . . . . . L. 7:8

17 detto. Item per agiustar la strada dietro la caneua noua, et tirar la masiera con mie pietre auute da orti et casa fan l'escauar homini 2 done 2 . . . . . L. 7:8

Primo luglio. Hebe paron Antonio Zestoc per meta 1224 tra tauole e quadrelli portatimi in doi volte d'Ancona d'accordo a ragion di scudi 5½ il miaro fa di questa . . L.

Hebbe per auanti cecchini 4 et hoggi per saldar comprese libre 400 di ... a ragion di L. 12 che pur mi portò L. 38:4 fa intutto L. 150 battute L. 44 per ... resta per tauole e quadretti . . . . . L. 106:—

5 detto. Sabilij scrittura con mistro Andrea Ruspini, et compagni di continuarmi la fabrica con in quella, et hebero a conto ... cento ... 60 ... . L. 600:—

6 Luglio. In carico e discarico de pilastri per camin (?) . L. 5:—

Da 13 sino 20 in due ... a mistro Iseppo per giornate 7 oltre le spese . . . . . L. 21:—

28. detto. Tornarono i mistri alla fabrica col altro manoual per quale mistro Antonio hebbe L. 15:— e l'istesso giorno furono levati dalla Gallera Generalitia per la fabrica del ponte di Salona.

2. ottobre. Segue la fabrica. Spese per portar sassi per il cortiletto della parte dell'horto fu Oblacina et per sbrattar la masiera avanti la cantina homini 3 in doi giornate, et donne 10 . . . . . L. 16:—

Adi 26 ottobre. Hebbe mistro Iseppo per saldi di giornate 10 sette hoggi L. 30 le spese . . . . . L. 40:—

Paron Simon Giaxich fece barcade di sassi onde a conto di queste e delle prime barcate hebbe . . . . . L. 20:—

28 detto più hebbe il mistro Piffaro per saldo di me giornate ... . L. 1:10

Ultimo detto. A mistro Iseppo Scarpa per saldo di giornate tre fatte sin hoggi oltre il prezzo della cazola . . . L. 6:10

17 e 18 detto (t. j. novembre ?) Spesi in homini et donne per agiustar il circuito dell'horto medesimo in ordine

alla fabrica . . . . . L. 20:—
14 Decembra. Spesi nella seradura e cadenazo per la porta del cortiuo . . . . . L. 22:—
Adi 16 marzo 1693. Hoggi in nome di Dio et Santi Protettori si principio la continuazione della fabrica.
5 aprile. Hebbe mistro Iseppo a conto di sue giornate . . L. 18:4
Item mistro Simon Giaxich a conto di viaggi nel condur sassi sabion coppi tauelli et altri materiali . . . . L. 18:4
Hebbe mistro Andrea Ruspini . . . . . L. 27:6
16 detto. Mistro Iseppo Scarpa hebbe a conto del lauor bianco . . . . . L. 20:—
In un homo à scauar il fosso per le fondamenta della mura a traverso per la scala et doi donne a sbrattar et portar via la terra . . . . . L. 4:4
21 detto. Mandai et girai a mistro Andrea Ruspini a Spalato a conto di lauori reali 52 . . . . . L. 520:—
24 detto. Hebe mistro Iseppo Scarpa a conto del lauor . L. 4:11
25 detto. Hebbi in tre barcate non piene di ragione del detto cognato Modro dal detto Carsiouich alla petrara ... no ... . L.
29 detto. Mistro Iseppo Scarpa hebe a conto del lauor bianco reali 2 . . . . . L. 18:4
4 maggio. Hebbe signor Andrea Ruspini per mano del Signor Cia di mia raione, come hoggi mi confesso L cinquecento et L 20 giratili da paron Valerio Zuanich per uin da lui hauuto . . . . . L. 510:—
Adi 20 maggio. Feci conto con mistro Iseppo Scarpa di sue giornate fatte sin hoggi, et di tuto il lauor bianco fatto sin hora da lui fattomi et li restai da dare L sessanta sei dico . . . . . L. 66:—
Adi 16 luglio 1691. Confesso io sottoscritto di auer riceuuto dal Illustrissimo signor Dr. Chauaini la metà delli soldi della sua fabrica fatta alla Brazza quale sono tra di me et Jacomo Pisenti in fede della uerià. Io Marco Antonio Ruspini
et piu riceuo una ispada d'argento ... d'accordo ducati dieci d'argento ual Io sudetto Marco Antonio Ruspini et ...
Riceuei indietro la sudetta spada . . . . . L. 90:12
28. ottobre 1694. A Mistro Iseppo per giornate tre a metter le pianche sulle strade . . . . . L. 9:—
Al medisimo per spesa di scala a pianche come in scrittura di hoggi . . . . . L. 100:—
5 ottobre 1695. A Cizalo per doi giornate . . . . . L. 4:—
5 agosto 1696 sino li 13. Per fattura di sassi miero 1 e fatte in Siniua e condotti alla marina . . . . . L. 45:—

Spesi in una barca di pianche da Solta per ricoprir la cantina noua, scaricar . . . . . L. 56:—

24 settembre 1697. Principiò Stefano Sirotcouich a spianar e minar il grebano nella canaua noua attaccata alla vecchia aquistai da signori Nadali e seguito lui et un altro homo sino li 11 ottobre battute le feste, fece giornate 15 a L. 3 . . . . . L. 45:—

25 detto. Vene mistro Domenico Battara con mistro Zuanne suo fratello a farmi i cantoni de tre piedestalli nel cortiuo del sudette ... far altri piedestali, e lauorarli no 10 nel horto, far altri lauori impiombadure e modioni da serasinloca (?), e fecero fra l'uno e l'altro sino 13 ottobre essendo a 8 detto partito mistro Domenico per Macarsca giornate in tutto no. 25 a L. 7 fa . . . . . L. 76:10

Per giornate 20 fatte da mistri Zuane Radmilich (Radmidović?) et Zuane Buhotich ricopri (?) la sua detta cantina noua metter li puntelli, far li luminaretti et ritocar ambe le sudette cantine dali primo ottobre sino li 13 a L. 3. fa . . . . . L. 60:—

11 e 12 ottobre mistro Iseppo Scarpa fece questo doi a poner le piance da corto (?) nella venezza in cortivo et i cantonali 10 nell'orto . . . . . L. 6:—

20 detto. Mistro Zuanne fratello del Battara fece altre giornate 8½ dali 13 sino li 19 detto . . . . . L. 18:10

Per circondar disponer et nettar detto orto, al che penso di ridur in apiario, leuar e netar la strada doue hora è la venezza attacata alla caneua grande tra homini e donne . L. 40:—

Per piantar fattori granati uno figheri, et altro homini doi . L. 4:—

Per netar dove sara l'apiario per l'api sino il sasso vivo, homini doi . . . . . L. 4:—

A Bunta ove penso di far Brolo spesi per ... inpiantar mandolari gouernali et tener in conzo le utesiere del circuito L. 100:—

Per piantar le viti per ponerle a piede di detti mandolari con le barbe accio riescano . . . . . L. 80:—

Nel pianto di detti Barbati fatto per l'anno 1697 che compiuti dal signor ... . L. 70:—

E in mezzo del Stradon che va a S. Zuanne sono di qua e la di fili di cibibi et altre uua . . . . . .

Spesi nel impianto di canne di doi anni et nel farle scale a San Zuane et altri ... in ... e donne . . . . . L. 10:—

Spesi nel impianto de rosari nel ... in ... racogliere e zapar la terra homini 10 . . . . . L. 20:—

Nel impiantar di rasliche di doi anni per m ... marasche e cerase farle cauar e portar da Neresi in doi volte . . L. 24:—

Nel impianto di susiperi e ... cauarli da fossa figheri mandolari mancanti e altro, far di cauar a Bosiglina, porto et

altro . . . . . L. 25:—

Dalli 3 aprile sino 12. 1698. Spesi nel disfar la casa Belauich in masiera et ridur ... per il horto ... li ... materiali et scavar fondamenti et principiar il fosso per l'aqua da abeuerar ... et orti, imboscar ... et sbarcar terra rossa homini no. 14 . . . . . L. 35:—

Donne compresa la serva no. 28 . . . . . L. 28:—

12 maggio sino 18 detto. Spesi in mistro Iseppo per quanto fece a continuar la fabrica della teza . . . . . L. 18:—

A Samarich per giornate 4 agiunto a fabricar la teza . . L. 8:—

A mistro Zuane Zarcouich a romper e minar li sassi della cisterna et altro, giornate 6 . . . . . L. 18:—

A Zizalo per giorni sei . . . . . L. 15:—

21 sino 24 detto: A mistro Iseppo giornate 4 . . . . L. 12:—

A mistro Zarcouich giornate 4 squadro le pietre . . . L. 12:—

A Zizalo manoual giorni 4 . . . . . L. 10:—

A barca di Canaglietto per doi viaggi di sassi da Stiniua homini ... senza spesa . . . . . L. 8:—

Alla barca del signor Modro per terra rossa si doueua pagarsi viaggi 5 . . . . . L. 15:—

A Margharite Zizalova a cauar la terra rossa e portar . . L. 1:4

Dalli 25 sino 31 detto: A mistro Iseppo per giornate 5 L. 15:— A mistro Zarcouich per giornate 5 L. 15:— A Samarich giornate 3 L. 6:—

Mistro Barcouich sin 29 detto avanza . . . . . L. 3:—

Adi 15 luglio 1698 sino 20: Spesi a nettar l'un e l'altro contiuo di sassi e scaglia cauata da' muri, masiere e mine homini 3 (L. 6:—) donne 28 (L. 28:—) . . . . L. 34:—

Sino 27 detto spesi in sassi miara $2^1/_2$ pagati a Vaglion di L. 40 il miaro, fa . . . . . L. 100:—

A Gligo per condur detti sassi, con vin et altro . . . L. 40:—

Adi 29 spesi in portar detti sassi in cortiuo donne no. 24 L. 24:—

Adi detto sino 14 agosto. Spesi in far camin, e la napa, cioé camin a campana . . . . . L. 15:—

A mistro Zorzi per spese L. 20:— A mistro Zorzi Galasso per fattura del detto camin altre piere cotte calcina, sabion colle ... L. A mistro Zuane L.

Ottobre 1698: Si principio in nome del Signor, B. V. Maria et miei Santi protettori a disfar la masiera dalla parte dell'orto de signori Modri, tirar il muro di ponente del cortiuo della delle canaue, et lauorarono sino li 11 detto le masere et altre donne giornate 12

Mistro Zuane Zarcouich squadrò li sassi et cantoni, et fece altri lauori per detto bisogno, giorni 6 . . . . . L. 18:—

Zuane Zizalo a scauar la fondamenta giorni 2 . . . . L. 5:—

A sbrattar la canaua per continuar le mine giorni 1 . . L. 2:10

A cauar la terra rossa lui e la moglie giorni 1 . . . L. 3:14
In pali di ginepro per circondar il cortiuo dalle canaue perche sia sicuro il polame no. 80 . . . . . L.
13 detto sino li 18 inclusive. A mistro Iseppo che principiò a fondar il sudetto muro da ponente per giornate 5 battuto il piouer . . . . . L. 15:—
A mistro Zuane Garscouich per giornate ... agiutò prima et poi seguitò a far li lauori da tagliapietra . . . . L. 18:—
Colonne di pergola per horto de primo stradon no. 12 con le sue basi se ben una si ruppe nel imbarco ... costano a L. 14, col nolo a L ... . L.
Piedestalli do pitter (?) per ... e ... di strada ... no. 15 a L. 12, col nolo a L. . . . . L.
Scalinado auanti la porta del cortiuo, costa L. 90:— nolo L. 48:—
Un tauolin tondo anci orado con la sua base e piedestallo ... da C ... Viscardi padre del quondam Marichio . . . L.
Condotta da Spalato, per far come una loggia in volto auanti la porta del nostro orto, colonne 2, meze colone doi, basi doi, meze basi doi, capitelli doi, mezi capitelli doi, stimando in tutto . . . . . L.
Varij tocchetti di colonne di pietra e di marmo vagliano L. 25:—
Diuersi pezzi di ... cantone e di pianchette . . . . L. 10:—
Una pianca longa L. 14:— Un modion grande L. L4:—
Per nolo di dette pietre portale da Spalato . . . . . L. 8:—
8 maggio. Spesi nel far ... et portar alla marina nel distretto di Castel Suzuraz doi leuti di sassi da venna a Cachuaz per Brazza . . . . . L. 12:—
14 maggio. Per dati a Stefano Galich detto per capara d'un miaro di sassi da Salona . . . . . L. 3:—
19 maggio hebbe paron Simon Giaxich per capara della condotta di sudetti sassi e per altro che occoresse per ... di mistro Andrea . . . . . L. 30:—
20 detto per resto del detto miaro di sassi da Salona lasciato al signor ... . L. 27:—
28 detto spesi in 10 donne per portar sassi da Poduorniza pagato a soldi 26 . . . . . L. 13:—
29 detto spesi per un miaro di sassi pagato a Nicolo Starcevich, consignai ... a Gerich di suo ordine . . . . L. 40:—
31 detto. Contai a mistro Bortolo Tagliapietra per conto di lauori fatti e da farsi . . . . . L. 40:—
Spesi in piombo dal figlio di mistro Gasparo libre 15 . . L. 9:—
Per nolo del contrascritto lauor condotto da Curzola come nell'anessa lettera . . . . . L. 53:2
De piu per il scalinato contrasegnato . . . . . L. 50:—
Dal 15 sino li 25 detto ... mistro Andrea e suoi giouani perche si ... per giorno giornate 15 ... . L. 45:—

A mistro Iseppo giornate 4 . . . . . L. 12:—
A Zizalo et altro homo che posero le mine per giornate 10 L. 12:—
Alla Zizaloua manouala . . . . . L. 5:—
Spesi in 4 tauole fiumane larghe . . . . . L. 8:—
Mistro Bortolo a squadrar pietre et altro giornate a li 24 e 25 . . . . . L. 6:—
17 sino il primo nouembre: Alli giovani di mistro Andrea per giorni 4 oltre S. Simon. et tutti ... giornate no. 8 . L. 24:—
A mistro Andrea – 27 nouembre giornata una, poi parti . L. 13:—
A mistro Bortolo per giornate 4 L. 12:— A mistro Iseppo per giornate 4 L. 12:— A mistro Garscouich per giornate doi L. 6:— A Zuane Cizalo per giorni 4. L. 4:—
Dalli 3 nouembre sino 11 esclusiuamente giorno di S. Martino che partirono i mistri: A mistro Iseppo per giornate 6 perche il primo giorno non lauorarono per la morte di Monsignor mio fratello, requiescat . . . . . L. 18:—
A mistro Bortolo et altro giouane di mistro Andrea per giornate 9 . . . . . L. 27:—
A mistro Bortolo Taliapietra per giornate 3, come nel libro di mistro Andrea, se pur lavorò al pari di loro il giouane lasciato . . . . . L. 15:—

(Dalje ne ću označivati cijenu, broj žena i muškaraca na radu, i specijalnosti – primjedba A. J.)

Dalli 24 sino li 30 spominju se majstori: Iseppo, Bortolo, sin majstora Andrije, mladić majstora Andrije i majstor Bortolo »tagliapietra«.

Dalli primo decembre sino li 6 spominju se: majstori Iseppo, sin majstora Andrije, Bortolo i Aurelio.

Dalli 8 sino 13 che si tralasciò il lauoro. Spominju se majstor Iseppo, mladić majstora Andrije, majstor Bortolo i majstor Aurelio, te majstor Bortolo »tagliapietra« i Cizalo (per giornate tre). Spesi a Traù in tauole fiumane no. 10, più grande e più piccole, al signor Giura. Spesi a Spalato in tauole fiumane varie, il soler della teza, porte, fenestre et altre scancie (?) no. 10. Gerich zupano no. 900 ... A mistro Zarscouich per conto de pianche. Per la pila ... tolta dal Nisetich di sua ragione. Per condur detto biancastro da Gargurina Luca. Per calcina tolta dal signor Modro.

13. decembre 1698. Feci conto con mistro Bortolo Tagliapietra.

Detto: mi accordai col medesimo a squadrar le pietre in buona forma

20. genaro (1699) spominje se mistro Bortolo Taliapietra

10 aprile: spominje se mistro Bortolo

Dalli 30 marzo sino li 13 aprile: spominju se mistro Iseppo i »manoual« Cizalo. Spesi in 60 pali di ginepro per Poduorniza.

Aprile: isplatio majstora Bortola Tagliapietra u Splitu.

Di Maggio: mistro Bortolo radio 2 dana. Platio Cicalu. Također Cicalu

i Canagletu »per condur il piancastro«. Cicalu i ženama »per cauar e condur terra rossa«.

25 maggio: Capitò mistro Andrea con li suoi doi gioani mistro Aurelio e mistro Bortolo giouane alla fabrica ... a salizar la corte.

27 detto: Mistro Andrea con doi ... a salizar la teza

29 e 30 detto: Si saldò il torcolo e si perfetionò la teza, et si pose mano a trasportar il porton del cortino della casa. – Mistro Andrea dicendo di lauorar à sasso.

Primo giugno: A mistro Andrea nel tirar su la chiave della porta occorse l'accidente del male, a partì per Spalato col figlio, restaua solo mistro Aurelio

6 detto: Mistro Andrea ritorò col figlio a mezodì. Mistro Bortolo fece la porta della Poduorniza ... Mistro Bortolo Tagliapietra lavorò intorno a modioni scalini 5, picoli 1, dasso della fenestra, volta di fora sopra il togar del portone et altre bagatelle da 26 sino 6 giugno.

Primo giugno sino li 6 detto. Mistro Zuane Radmilicih e mistro Antonio Sitich lavorarono attorno il muro del cortinetto di Poduorniza. Spesi in detto lauaro condotto dalla Petrara. Spesi in manouali per la casa di statio e cortiuo a Poduorniza. Mistro Bortolo a auuto a conto di questi sei giornate a S. Zuane. Spesi in terazzo per le cisterne.

20 luglio. condusse mistro Michel Gionaza in doi barche il lauor bianco ordenatoli.

27 luglio sino primo agosto (1699): majstor Bortolo Tagliapietra radi u novom podrumu (caneua).

Agosto: A mistro Zuane Zarscouich per agiustar li ... della canaua vecchia, impiombar. Per agiustar ... et lavorar le otto botti comprate da signori Modro.

18 febraro: mistro Iseppo Scarpa radi »nel cortiuo delle caneue«.

10 detto. Feci acordo con sudetto mistro Bortolo a farmi 110 piedi di corto di pianche sopra il muro della pergola et tauole longhe più che sia possibile larghe quanto il muro altre mezo pie uguale e ben fatte.

Primo maggio: Capitò parte de lauor ordenato a Curzola condotto con la barca del signor Francesco Nadali, e sino li 5 detto altri lauori da Spalato brauamente.

15 maggio: Diedi a paron Simon Toniceuich per capara di condurmi sabion sassi da Stipansca. Doi barcate di sabion. Item una barcata di sassi de Stipansca sassi 500.

Primo zugno: Per auanti a far sabion sassi da vena a Carchuaz, per carcar detti sassi, per condurli con doi leuti da Suzuraz. Per un miaro di sassi da Salona. Per un miaro di sassi da Stipansca.

15 giugno. Condusse il paron Simon altra barcata di sassi da Stipansca no. 400. Per spese alli marinari di paron Simon et de Curzolani et altri. Spesi in tauole veneziane larghe e longhe, come dall'ingionta fattura del signor Abbate Scipioni. Per mile e trenta quadri per salizar le doi canaue.

Adi 14 giugno 1700. Si principio in Nome del Signor Dio, della B. V. Maria et de miei Santi Protettori, col mezo di mistro Andrea Ruspini e de suoi Giouani *la continuatione di questa mia fabrica* giusto l'accordo con una scrittura presso lui essistente essendo stato saldato delle fatture sin hora fatte, et hebbe sotto 23 aprile come a dietro carta 52 per conto delle fatture auenire L. 400:—

2 e 3 luglio: Mistro Aurelio fece queste doi a scardonar il muro della corte della ... Ma.

10 detto. In altre donne 8 per portar sassi da Osridack.

25 detto. Per nolo a tradur il detto legname alla barca di paron Simon Giaxich. Per trasportar calcina prestata dal signor de Petritio. Per noli di condradetti materiali posti a carta 52 ... mandatimi da Venezia in diversi tempi e con diversi bastimenti dal monsignor Abbate don Marco Scipioni.

31 luglio: Per nolo a Canaletto da S. Pietro a S. Zuane per li quadrelli 1030, tauole da scura 20, morali d'albeo e d'are . .(?) 30, mezi morali 20. Per nolo delle prime tauole comprate (?) col ritratto dell'aceto a paron Scacoz da Traù.

8 agosto. Nota come s'acordassimo a far la scala di pietra ...

5 settembre. A mistro Andrea inagliador per capara di dette rosette (t. j. tavolon di cippo per rosette al soffito della scala). Per pietre 300 tolte alla petrara di ragion di Bertoldo.

1701. Spesi in ridur li lauori e pietre in cortiuo presso il castello del signor Marianouich.

5 aprile sino 9 detto (1701): Mistro Bortolo per giorante quasi 5 fece a escauar il sasso sotto li Naranzeri nell'orto.

24 detto. A mistri Antonio Zele e Paolin Asperti per giornate ... fecer a poner le piannele, colonne, salizar et altre fatture.

In marzo (1702): In giornate 6 fatte da mistro Andrea Curzolan Taliapietra. Tolta dal signor Girolamo Petritio calcina. Item di quelle della Chiesa. Prestai dal Girolamo Nisetich mio gastaldo traui.

4 e 5 maggio (giovedi uenerdi): Mistro Andrea col figlio lauorauano a giornata intorno alla scala.

6 maggio: Prestai dal signor conte Gianco una tauola venetiana per far la rebalta. Restituita.

14 detto: Mistro Andrea finì la cornice in camara.

Ottobre: Mistro Bortolo et mistro Aurelio fecero a mie spese nel far i cassoni, poner il tauolado in Galeria, alzar il muro sopra la porta del nostro orto et altro. Pietre cotte 190 comprate da mistro Bortolo Bopretich per il camin.

1702: Spesi in calcina morta mandatami dal signor Dr. Cuppareo.

1703. Spesi in una barca di calcina moza 17 de quali restituij al signor Girolamo Petritio 4. Spesi in tauole 800 dal signor Battista Monato. Mistro Aurelio d'agosto à intocar e agiustar le doi cisterne nel cortiuo, del polame, apiario e la gorna auanti la porta del cortiuo.

22 ottobre sin 28 detto: Spesi in cauar terra rossa. In condurla sulli miei caualli homini 5. A disfar la masiera del orto Modro e tirar a mie spese il muro dritto in calcina dal canton fù della casa quondam signor Fabio Zuanich sino al cortiuo del Casteletto d'essi Modro. Per escauar la fondamenta e portar sassi grossi per la detta. Spesi *ques'anno 1704.* In sbrattar il cortiuo della casa a Poduorniza tra cernir li sassi e portar via parte della scaglia. A tre homini a tirar sù la masiera di Poduorniza. Spesi in polvere da sparo per cortiuo a la canaua. In portar altri sassi dalle massiere di S. Zuane. *Nota:* Si spese della calcina depositata l'anno passato nel cortiuo Modro per andar al orto. Spesi in cauar e portar questa estate a marina sassi da vena per far i canali sotteranei nel cortiuo delle caneue da far scolar fori le lanature delle botti.

Di giugno: Spesi per netar li fondamenti della muraca longa essistente in Bunta presso S. Zuane ... Item per cauar altre doi barche di terra rossa meza in cortiuo e meza a Bunta. Per altra terra rossa riposta per continuar il cortiuo di Poduorniza. Spesi per le vanese nel cortiuo di Poduorniza. A scauar il fosso a Bunta per la calcina. Spesi nelli doi saperi della porta del cortiuo di Poduorniza e portar sassi.

Ottobre e novembre 1704. Mistro Aurelio fece per conto di fitti alle giornate 14 nel medesimo cortiuo di Poduornica battendo le feste e li giorni d'interution per la pioua.

21 nouembre. Mistro Andrea e mistro Aurellio lauorarono in cortino della canaua nelli canali soteranei et a sbassar il salizo della prima canaua et far la noua porta della teza da torcolo.

27 detto: Mi acordai con mistro Aurelio d'acordo in ragion di lire cinquante al anno per fitto della mia casa a Poduorniza da lui habitata col cortiuo, finira (?) doi anni.

1705. Mistro Aurelio fece in orto di ... a ... e terazar come sta la ... della feriada sbassar la vanesa della ... il muro sbassar la porta nel ... quella della casa a ... il muro al ... giornate $3^1/_2$ per auer piouuto fa L. 10:10
I ... auanzo del fitto del corente anno L. —:10.

*

U Kavanjinovu troškovniku, u vezi s njegovom gradnjom u Sutivanu, spominju se razni majstori (mistri). Za neke se ne bi moglo sa sigurnošću reći, koji su zanat vršili: da li zidarski, kamenarski i klesarski (Skarpa, Bortolo Tagliapietra, Ivan Battara i dr.) ili neki drugi, na primjer drvodjelski. Spominju se nekada u vezi s vršenjem nekog posla, ali češće pri isplaćivanju. Stoga nije moguće tačno za svakoga sa sigurnošću utvrditi vrijeme rada na gradnji – pored toga što su dijelovi troškovnika postali nečitljivi – na uređenju Kavanjinove kuće, podruma, dvorišta, vrta, ogradnih zidova, na zemljištu Bunti i na manjoj kući s dvorištem nazvanoj Podvornica, uz duže i kraće prekide od g. 1690. do g. 1705. To se može – na osnovu nepotpunog t. j. znatnog dijela čitljivog rukopisnog troškovnika – donekle samo pokušati (prema vremenu kad se spominju):

Marko Vidović iz Korčule (stud. 1690, ož. 1691, srp. 1691), *Dinko Battara* (stud. 1690, lip. 1691, srp. 1691, ruj. 1697), *Marić* (lip. 1691, kol. 1691, pros. 1691, ruj.-list. 1697), *Viscardi* (lip. 1691), *Matej Viscardi* (srp. 1691), *Ante Viscardi* (ruj. 1691), *Marko Buhotić* (srp. 1691), *Ivan Battara* (ruj. i list. 1697), *Ivan Buhotić* (ruj. 1691), *Josip Škarpa* (prema podacima iz Silbe a nastanjen i oženjen u Donjem Humcu – pros. 1691, ož. 1692, list. 1692, trav. 1693, svib. 1693, srp. 1693, list. 1694, list. 1697, svib. 1698, list. 1698, stud. 1698, pros. 1698, ožuj-trav. 1699, velj. 1700, ruj. 1705), *Andrija Ruspini* (srp. 1692, trav. 1693, svib. 1693, svib. 1698, list. 1698, stud. 1698, svib. 1699, trav. 1700, lip. 1700, srp. 1700, ruj. 1700, velj. 1702, svib. 1702, stud. 1704, ruj. 1705), *Bortolo* (sin Andrijin, momak mistra Andrije – stud. 1698, pros. 1698, svib. 1699, lip. 1699, velj. 1700, svib. 1702, list. 1702, stud. 1702), *Aurelio* (momak mistra majstora Andrije – pros. 1698, svib. 1699, svib. 1700, lip. 1700, srp. 1700, list. 1702, kol. 1703, stud. 1704, list.-stud. 1704, 1705), *Bortolo* (trav. 1699, kol. 1699, velj. 1700, lip. 1700, kol. 1700, ruj. 1700, trav. 1701), *Bortolo Tagliapietra* (svib. 1698, list. 1698, stud. 1698, pros. 1698, sij. 1699, lip. 1699, srp. 1699, srp. 1700, ruj. 1700, list.-stud. 1704), *Bortolo Bopretić* (list. 1702), *Antonio* (brat majstora Andrije – srp. 1693, ruj. 1700, ruj. 1703), *Antonio* (lip. 1699, ruj. 1700), Ivan Žarković (Garscovich, Zarscovih, Zarcovich – kol. 1691, svib. 1698, srp. 1698, list. 1698, pros. 1698, kol. 1699), *Piffaro* (list. 1692), *Ivan Radmilić* (ruj.-list. 1697, lip. 1699), *Ivan Galasso* (srp. 1698), *Antonio Paolin* (kol. 1700, ruj. 1700), *Paolin Asperti* (ruj. 1700, trav. 1701), *Antonio Zele* iz Splita (trav. 1701) *Andrija Korčulanin* (Curzolan – velj. 1702), *Antonio Šitić* (lip. 1699), *Valentin* (kol. 1700, ruj. 1700), *Grgo Spader* (velj. 1702), *Andrija »intagliador«* (ruj. 1700), *Faustin* (trav. 1693), *Gasparo* (svib. 1698), *Mihovil Gionaza* (dovezao izrađeni kamen; srp. 1699).

Radili su na Kavanjinovu gradilištu na prenošenju kamenja, zemlje crljenice, pijeska, iskrcavanju, kopanju, pomaganju pri radu i dr. a također u vrtu, Bunti i Podvornici, mnogi Sutivanjani, ali se njihova imena rijetko spominju. Najčešće je zabilježen samo broj žena i muškaraca, koji su radili. Ipak su neka imena spomenuta i spominjana: Nikola Vladisavić (pros. 1691, sij. 1692, svib. 1693 kao mistro), Ivan Cicalo (sij. 1692, velj. 1692, list. 1698, stud. 1698, pros. 1698, trav. 1699, svib. 1699), Margarita Cicalova (svib. 1698, list. 1698, lip. 1700), Samarić (svib. 1698), Ana Babić (srp. 1700), Margarita Valerijeva (srp. 1700), Stjepan Sirotković (ruj. i list. 1697), Belavić (srp. 1691, ožuj. 1692), Luka Belavić i sin (travanj 1693), Ivan Zupan (srp. 1692) i Mande Antićeva manoval (ožuj. 1693, trav. 1693, svib. 1693).

U vremenu gradnje i s time u vezi Kavanjin je zabilježio nekoliko ondašnjih stanovnika Sutivana, koji su mu pritom bili u nečemu pri ruci: Jerolim Nižetić (ožuj.-trav. 1691, list. 1691, pros. 1698, velj. 1702 i ožuj. 1702 »mio gastaldo«), signori Nadali (list. 1691 i ruj. 1697), Božo Nadali (pros. 1691), Frane Nadali (svib. 1700), Marko Modro (pros. 1691, sij. 1692, trav. 1698, list. 1693, svib. 1698), signori Modro (kol. 1698), konte Janko Marijanović (1701, svib. 1702), Jerolim Petricio (1703, svib. 1702),

Nikola Starčević (svib. 1699), Nikola Ljubetić (pros. 1691) i Jerolim Soljančić (ruj. 1691 i 1695).

Kavanjin je zabilježio i bračke kamenolome Bobovišća i Stinivu, ali i neka druga mjesta, odakle mu je dolazio kamen, kamenje i pijesak: Stipanska i Grgina Luka (Sutivan), Krivanja Luka, Korčula, Šolta, Solin i Karkvac (Sućurac). Za vapno na dva ili tri mjesta veli da mu je dovezeno iz Šolte.

Pri prijevozu kamenja i drugog materijala spominje nekoliko pomoraca iz raznih mjesta: Šimuna Jakšića (list. 1691, svib. 1693, svib. 1698, srp. 1700, neki put i kao »mistro«), Šimuna Antonijevića (svib. 1692), Antu Žestoka (srp. 1692), Kanaleta (svib. 1698, srp. 1700, lip. 1704), Šimuna Toničevića (svib. 1700), Škakoca (srp. 1700). Jakšić i Antonijević su sa Brača, možda i Kanaleto, a Žestok iz Splita ili Trogira.[39]

Među nebračkim i nekvalificiranim manuelnim radnicima Kavanjin notira 12. lipnja 1692. Morlake »li detti Morlacchi seguitarono a squadrar et ...«, a u svibnju (25) 1693. veli: »Feci conto con li Morlacchi Bartulouich et hebbero d'accordo in soldi come segue ... Tutto L. 84:16«.

Za neke naprijed spomenute Sutivanjane, odnosno stanovnike Sutivana, znamo da nisu starijim porijeklom sa Brača: *Vladisavići* su porijeklom iz Poljica, premda u splitskoj matici rođenih g. 1656. (17. VII.) nalazim krštenje Katarine, kćerke harambaše Jurja Vladisalića detto Gardan i njegove žene Lucije. Međutim ih je u Kavanjinovo doba bilo u Sutivanu u znatno većem broju[40] a kao Vlaiševiće nalazim ih u popisu poljičkih

[39] Kanaleto je nadimak sutivanske obitelji Grubšić, pak je to bilo vjerojatno i u Kavanjinovo doba. U sutivanskoj matici g. 1708. nalazim (11. XI..) krštenje Margarite kćerke Antuna, sina Jerolima Canaletta, i njegove žene Franke, g. 1710. (24. VI.) uz kumovanje Pavla Canaletta i g. 1712. krštenje (12. II) Jerolima sina Pavla Canaletta Jerolimova, ali se g. 1718. spominje (30. X.) Ivan Grubšić alias Canaletto. – Za pomorca Antuna Žestoka smatram da je iz Splita ili Trogira, jer je u XVII. stoljeću živjela u Splitu obitelj Žestoković. Tako sam na primjer onako letimice prepisao iz splitskih matičnih knjiga ove Žestokoviće (a na Braču tog prezimena nije bilo): u knjizi vjenčanih 1642. g. (9. XI.) kao svjedok zabilježen Frane Žestoković (Xestocouich) iz Trogira, a g. 1675. udaja u Splitu (14. IX.) Lukrecije, kćerke pomorca p. Ivana Žestokovića, za Francuza Matu Jurre; u knjizi umrlih su zabilježeni: g. 1657. (27. VII.) Frane, sin pomorca Ivana Žestokovića od oko 11 godina (pokopan u sv. Dominiku), g. 1657. (27. VII.) Magdalena, služavka kod kapetana Andrije Žestokovića, g. 1658. (24. I.) pomorac Bernard Žestoković od oko 65 godina (pokopan u sv. Klari), g. 1676. (4. I.) Marija, kći p. majstora Petra Žestokovića, od oko 16 godina (pokopana u sv. Klari), g. 1683. (13. I.) Magdalena, kći p. pomorca Petra Žestovića, od oko 20 godina (pokopana u sv. Klari).

[40] U sutivanskim maticama su zapisivani često isti kao Vladislavići, Vuladislavići, Vuladisalić, Vladišević, Vladisavići i Vladišević d(e)tto Gardan. U XVII. st. je bilo više porodica. Prvi je zabilježen kao kum g. 1664. Nikola Vladišević, ali bez napomene, odakle je doselio. Isti je zabilježen g. 1677. i g. 1682. kao Vladisavić. Osim toga: g. 1681. (23. VII.) krštenje Nikole, sina Lovre Vladisavića i žene Margarite, g. 1690., kumovanje Margarite, žene Nikole Vladislavića, g. 1696. i g. 1698. Margarite žene Nikole Vladiševića, g. 1689. Margarite, žene Nikole Vladiševića d(e)tto Gardan i t. d. Godine 1694. krštavao je pop Petar Vuladisalić, ali kako nije znao pisati na talijanskom jeziku, krštenje je zapisao mjesto njega u matičnu knjigu »curato« Matej Kovačić iz Splita. Slično neujednačeno ispisivanje ovog prezimena pojavljuje se i kod drugih tadašnjih članova ove porodice. Danas se prezivaju Vladislavić.

plemića na Braču.[41] Samarić je pokršteni musliman iz Livna u Bosni, što se može lako utvrditi na osnovu matičnih knjiga, jer je g. 1690. (6. VI) zabilježeno u Sutivanu krštenje Petra, sina Ante zvanog Samarić, »fatto christiano preso per schiavo quando furono prese Dvare« i njegove žene Katarine. Udaja Katarine izvršena je u Splitu g. 1689.[42] – *Sirotkovići* su porijeklom iz Poljica. Oko sredine XVII. stoljeća bile su u Sutivanu tri porodice: Frane Sirotković i žena Dijana, Kuzma Sirotković i žena Margarita, Grgo Sirotković i žena Anka. Stipan je bio sin Kuzme, a rodio se g. 1661. (21. IX.). – *Modri* su doselili iz Splita i potječu od splitske pomorske[43] obitelji Svaganića (Sfaganjić), kojih su neki članovi radili ili prevozili robu trgovca Marka Kavanjina. Među prvim Modrima u sutivanskoj matici rođenih sretamo kumove: Franceskinu, ženu pomorca Ivana Modra (g. 1646, 1648, 1650, 1651), Nikolu, sina pomorca Ivana Modra (g. 1648), pomorca Ivana Modra s napomenom iz Splita (g. 1648), Katarinu, ženu Nikole Modra (g. 1649), i t. d., a u Kavanjinovo doba, pored zeta Frane i njegove žene Dunate t. j. Kavanjinove najmlađe sestre, još Ivana Modra (g. 1665) i Marka Modra[44] (g. 1661. g. 1668. i kasnije). Marka se Kavanjin sjetio i u oporuci »per la buona compagnia, che mi fece in Villa«. Međutim, nije jasno, gdje se (prema troškovniku) g. 1703. nalazio u Sutivanu »cortivo del casteletto d'essi Modro«. Na nasljedstvu porodice Modra u Sutivanu, u vlasnosti obitelji Crinfocaj,[45] koje se vrt i mirina i danas nalaze u susjedstvu podruma, odnosno preše za ulje obitelji Capogrosso-Cavagnini, nema kaštila, a nema

[41] *A. Pavich-Pfauenthal.* Prinosi povijesti Poljica, u »Glasniku Zemaljskog muzeja«, Sarajevo, 1903, str. 453–455. Taj popis ih notira u bližem bračkom selu Mircima.

[42] U splitskoj trećoj knjizi vjenčanih zabilježeno je vjenčanje g. 1689. (11. IX.) Ante »Samarich da Hlivno habitante alla Brazza« i Katarine »figlia di q(uonda)m Tomaso Hilijich«. Ante Samarić je u Sutivanu dva puta bio svjedok pri vjenčanjima g. 1700. i g. 1703. Njegova kći Margarita udala se u Sutivanu g. 1713. za Franu Ivanovića. Poslije smrti Kavanjinove g. 1719. u Sutivanu se krsti Ante, sin Petra Samarića i njegove žene Ane, a u Splitu umire g. 1716. Ivan Samarić (Samarzijch) od oko 40 godina (pokopan u sv. Filipu).

[43] *Ćiro Čičin-Šain*, Pomorci i njihove obitelji u Splitu u XVII st. Izd. Muzeja grada Splita sv. 4. O Šfaganićima na str. 56–59. U splitskim matičnim knjigama onoga doba nalazim brojne Švaganiće, Šfaganjiće i Švaganjiće, ali i Svaganiće nazvane Modro. Među prvim Modrima je zabilješka krštenja od g. 1601. (3. VI.): Ivana, sina Frane Svaganića d(ett)o Modro i njegove žene Katarine rođene Katić.

[44] Marko Modro je imao u Sutivanu dvije vanbračne kćeri: 16. XII. 1671. rodila se »Domenica figliuola non leg(iti)ma naturale di S(igno)r Marco Modro e di Madalena Bilovinovich sua amica«, i 6. II. 1633. »Dorotea figliuola illeg(itima) nat(urale) di Sig(no)r Marco Modro e di Petronilla serva et sua amica«. Marco je rođen u Splitu 1. V. 1639. (Kumovao mu je Frane Kavanjin.) Otac mu je pomorac Ivan Modro, a majka Franceskina. Prema tome je Marko brat Kavanjinova zeta Frane.

[45] S Donatom Modro, koja se udala za Enrika Naimera (Nojmer, Najmer) i umrla u Sutivanu g. 1793. (kao Donata Modro Najmer od 62 godine) izumire sutivanska loza splitskih Modro Švaganića. Djeca su im bila: Frane (rođ. 1766), Terezina (rođ. oko g. 1765, udata g. 1785. za Matu Soljančića, a umrla kao Matina udovica g. 1820.), Ana (udata za Andriju Crinfocaj 19. I. 1777. iz Donjega Humca i umrla u Sutivanu g. 1833.), Elizabeta (rođ. 1768.), a vjerojatno i pop Josip Najmer Modro (koji je umro g. 1788. od oko 37 godina života). Dunata se još g. 1750. spominje kao kuma prezimenom Modro-Naimer, a g. 1749. Henrik Najmer Modro. Prema tome sutivansko nasljedstvo

ui kule. (Jedna zgrada zvana »kula« nalazi se u produženju kuće Crinfocaja). – *Marjanovići* su prebjegli iz Poljica sedamdesetih godina XVI. st. u Omiš i Split, a odatle su došli na Brač, u Sutivan, gdje su nabavili i dobili zemljišta, sagradili kuću i kaštil,[46] koji spominje Kavanjin u svom troškovniku g. 1701. »in ridur li lavori e pietre in cortivo presso il Castello del signor Marianovich«. U Sutivanu su boravili povremeno. U sutivanskim matičnim knjigama se spominje: kao kum od g. 1650. i g. 1652. Sr. governator Gianco Marianovich (g. 1664. krste Margaritu, vanbračnu kćer služavka Ane kod governatora Janka M. i nepoznata oca), g. 1651. krštenje sina kapetana Frane Marijanovića (g. 1661. Matej vanbračni sin kapetana Frane Marianija i služavke Margarite iz Splita), kao kum g. 1665., g. 1667. i g. 1668. kolunel Frane Marijanović (sin Jankov) pak i dalje više puta,[47] ali od g. 1674. s titulom konte. On je s Kavanjinom došao oko g. 1680. do oštrog spora zbog dijela zemljišta Bunte u Sutivanu. Godine 1661. i 1670. spominje se kao kuma Jerolima Marijanović iz Splita.[48] Od g. 1690. u više navrata kumuje Franin sin Janko, (konte Janko) Marijanović,[49] a u prvoj polovici XVIII. stoljeća Jankov sin Jero-

Modro prešlo je preko Dunate na Henrika Naimera i njegovu djecu, pak su spojili oba prezimena, a od njih na Soljančiće i Crinfocaje. Andrija Crinfocaj postolar krajem XVIII. stoljeća preselio se s porodicom na ženino nasljedstvo Modro-Naimer u susjedstvo obitelji Capogrosso-Cavagnini (na sutivanskoj obali).

[46] *Andre Jutronić* Mlinovi vjetrenjače, kule i kaštili na Braču. »Slobodna Dalmacija« br. 2918, Split, 29. VI. 1954.

[47] Dne 13. listopada 1683. sastavio je oporuku kolunel Frane Marijanović. Za korisnicu svih svojih dobara odredio je svoju suprugu Jerolimu, kćerku pok. dra Korijolana Cippica, a kao baštinika i nasljednika sina Janka »il mio amatissimo figliouolo Signor Capetanio conte Gianco«. Poslije toga nije dugo živio, jer je poginuo u borbi s Turcima kod Sinja. (Oporuka u prijepisu nalazi se među Kavanjinovim spisima u Muzeja grada Splita.)

[48] Oporuka Jerolime, udovice kolunela Frane Marijanovića, datirana je 11. travnja 1704. Za generalnog baštinika odredila je svog jedinca sina Janka »unico e dilettissimo figliuolo Co. Gianco procreato col quondam Signor Co. Collonelo Francesco Marianovich fu suo carissimo marito«. Oporuku joj je sastavio Frane Nadali »di veneta autorità nodaro publico«. Umrla je u Splitu 7. veljače 1708. i pokopana u crkvi sv. Duje (Oporuka u prijepisu nalazi se među Kavanjinovim spisima u Muzeju grada Splita).

[49] Oporuka Janka Marijanovića, Franina sina, ima datum od 29. prosinca 1711. (Split) »Giacente in letto« gravato da indispositione nel corpo ma sano per gratia del Signor Iddio di mente ... itd. « ... » ordina che vestito come ha ordinato à voce, serrato in una cassa e fatto portar subito in Chiesa di S. Maria vicina alla sua casa per esser poi trasportato come fu fatto del corpo del Signor Conte Francesco suo figlio, nel Duomo di questa Metropolitana dove si faranno l'esequie, con cose et altro nella maniera apunto che si praticò nel Funeral del d(ett)o Signor Co. Francesco, e poi sepelito nella sepoltura de suoi Magiori, in detto Duomo«. Za korisnicu svih svojih dobara određuje svoju ženu: »Signora Cornelia figliuola del quondam Signor Gierolima Cindro Nobile di questa Città, sua vita durante vedovanza« (S Kornelijom se vjenčao g. 1686.). Za generalnog baštinika je odredio svog sina Jerolima »il mio amatissimo figliuolo Conte Gierolimo«, »... Le mie figlie e sorelle del detto mio Herede, siano provedute di tutto competentemente al loro stato e conditione di casa ...« Spomenuti Jankov sin Frane umro je u Splitu 30. X. 1711. u 24 godini života, a Janko je umro također u Splitu 5. siječnja 1712. u dobi od oko 50 godina života. (Prijepis oporuke nalazi se među Kavanjinovim spisima u Muzeju grada Splita.)

lim Marijanović dicto Janko.[50] Godine 1738. nalazim ga u popisu bratima sutivanske bratovštine, a iste godine i g. 1758. je njen župan[51]. Pošto je izumrla ova Marijanovićeva muška grana poljičkog roda Dražoevića, smrću konte Jerolima Janka Marijanovića g. 1759., imanje je prešlo na potomke ženske loze. U Sutivanu je najveći dio (kuća, kaštil, zemljište, liveli) pripao obitelji Nonveiller, jer se g. 1721. (11. VI.) kapetan Federik Nonveiller oženio u Splitu Anom Marijanović. Obitelj Nonveiller je do naše agrarne reforme primala godišnju naplatu za »livel« od mnogih sutivanskih obitelji, jer su im naročito u predjelu Bunte kuće sagrađene na zemljištu Marijanovića. Široki pak prolaz između kaštela i bivše stambene kuće Marijanovića zadržao je do danas uspomenu na nekadašnje vlasnike, jer se naziva: Jankov dvor. – *Babići* su dobjegli iz Slimena u toku Kandijskoga rata oko g. 1657.

Od ostalih Sutivanjana, koje spominje Kavanjin u svom troškovniku, dolaze u obzir: Ivan i Margarita Cicalo, Belavići, Mande Antićeva, Jerolim Petricio, Nikola Starčević, Zvanići, Jerolim Soljančić i Jerolim Nižetić: *Cicalo* je nadimak jedne grane Jutronića. Tako je danas, a tako je bilo i u Kavanjinovo doba, jer pored brojnih Jutronića u sutivanskim matičnim knjigama pri krštenju od g. 1666. (4. VI.) zabilježen je Jerolim, sin Petra Jutronića alias Cicalo i njegove žene Magdalene, a krštenja su djece istih roditelja zabilježena g. 1659. (kći Katarina) i g. 1662. (sin Juraj) bez nadimka Cicalo. Spomenuti Kavanjinov Cicalo t. j. Ivan Jutronić alias Cicalo (i žena Margarita Cicalova) krsti g. 1690. kćerku Magdalenu, ali g. 1690., kad krsti sina Nikolu i g. 1691. sina Jurja, nije zabilježen s nadimkom Cicalo. – *Belavići* se tek u početku spominju u sutivanskim matičnim knjigama. Jedno krštenje je zabilježeno već g. 1624. (Mande kći Grge Belavijića i njegove žene Stane), a drugo g. 1635. (sina Mihoja Belavinjića i njegove žene Kate). – *Mande Antićeva* je zabilježena u matici rođenih, kad je g. 1692. (6. VIII.) dala krstiti svoju kćerku Dinku: Dominica figliuola di Maddalena Antichieva cuius Pater ignotus. – Za *Nižetića* Kavanjin veli da je njegov gastaldo, dakle upravitelj ili nadziratelj, a spominje ga i u svojoj oporuci[52]: »cosi rimetto a Pier Gierolimo Nisetich mio gastaldo dalla Brazza tutto ciò che mi restase p(er) amministratione di queli lauori del 1681, che mancò il q(onda)m S(igno)r Fran(ces)co mio Fratello, non hauendomi mai reso un conto; ma uoglio che sodisfi però la partita, che resta aperta nel libro della Brazza a carta 222 e 223, che sempre disse di pagare, e mai l'effettuo ...« – *Jerolim Petritio* je svjedočio na vjenčanju Kavanjinove kćerke Sabe u Sutivanu g. 1709. i bio je Kavanjinu pri ruci u sporu s Marjanovićima u pogledu Bunte. Kavanjin se Petricija sjeća i u svojoj oporuci[53]: Al

[50] Dana 6. X. 1759. umro je u Splitu »Nob. (Signo)r Co. Girolamo Gianco Marianovich« od oko 69 godina života i pokopan u crkvi sv. Duje.

[51] *Andre Jutronić*, Bratovštine u Sutivanu, Novo doba, br. 106. Split, 6. V. 1935.

[52] Izdanje Muzeja grada Splita sv. 2. (u redakciji Ćire Čičin-Šaina): Oporuka Jerolima Kavanjina, Split, 1951, str. 15.

[53] Oporuka, ibid, str. 14.

s(igno)r Girolamo Petricio q(uonda)m S(igno)r Girolamo mio Comparo, et Amico lascio per amorevolezza il quadro della Madonna di ricamo, una posata d'argento, il mio Tabaro, et un de miei capelli«. *Zvanić*, *Starčević* i *Soljančić* se tek malo spominju u Kavanjinovu troškovniku, t. j. u dijelu, koji je čitljiv, te se nema što više reći, stim više, što nisu radili niti čim utjecali na gradilište, a ni u sporu oko Bunte. Što se tiče pak ovih porodičnih prezimena, upućujem na moj rad »Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču«[54].

* * *

Nezaplijenjene cedulje s računima i drugim stvarima u vezi s Kavanjinovom kućom nalaze se u istom omotu s glavnim već citiranim Kavanjinovim troškovnikom. Ima ih pet. *Prva* formata 14.5×10 cm nabraja prozore i vrata: Finestre e porte: camera d'abbasso de bora finestre No. 2., altra camera d'abbasso finestre P. No. 1., canavin P. No. 1., camera di sopra bassa P. N. 2., altra a salvaroba P. No. 2., lunciera (?), graner P. No. 2., porte abbasso delle camere No. 1., canavin No. 1., cortiletto No. 1., le doi d'arese con feriare fatte prima, di sopra salvarobba No. 1., grande portosele No. 1. Na poleđici je bilješka: Dato a mistro Andrea per doi tavole Venetiane prestate L ... – *Druga* zasebna cedulja formata 13.5 ×9.5 cm sadržava račune pod datumom 13. ožujka 1698.(?), a potpisan je Francesco Damiani. – *Treća* cedulja formata 20,5×14 cm nosi natpis: Nota di giornate consegnatemi, dal signor Nadal Nadali per ordine di Mistro Marco. La nota delli mistri alle fabriche del Signor Dottor Cavagini. Na poleđici piše: Per nota fatta da mistro Marsich e Domenego. – *Četvrta* cedulja na polupregibanom listu formata 30×10 cm sadržava razne račune iz g. 1700., 1701. i 1702.), kao per giustare la bottega a S. Michele No. 1. L. 6:—; Brazza giornate fatte mistro Paolo in casa del detto signor Cavagnini; Giornate dal 8. sett. a 19 detto à mistro Paolo, Mistro Valentin; dopo la mia partenza da Bol ha fatto solari No. 3., et piu balconi et porte grande e picolo No. 15; ... giornate d'Aurelio i t. d. i t. d. – L'anno 1700. di 4 Luglio: Opere fatte nella fabrica del Signor Cavagnini alla Brazza nel fondare il muro del horto del signor Conte Gianco, giornate di mistro Aurelio, 28. detto mistro Paolin: per agiustar le gorne di tagliapietra ... 16 Luglio giornata di Bortolo et Aurelio ... Item salizare il forno sotto il Cupareo ... – *Peta* ceduljica formata 13.5×9.5 cm ima naslov: Adi 19. Settembre 1700. ... a mistro Pavolin, a mistro Valentin, mio fratello Andrea i t. d. ...

U vezi s Kavanjinovom gradnjom u Sutivanu postoji poseban snop spisa, koji se odnose na Buntu i spor s Marijanovićima. (Nekoliko zasebnih ceduljica formata 10×7.5 cm iz g. 1696. i g. 1704., ali i drugih godina, govori o Kavanjinovim nasadima u Bunti: Piante dell horto di Bunta.) Spor s Marijanovićima, naročito kolunelom Franom, sadržava

[54] *Andre Jutronić*, Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču. Izd. Jugoslaveska akademija znanosti i umjetnosti. Zbornik radova za narodni život i običaje knj. 34. Zagreb, 1950., str. 84 i str. 89.

veći broj spisa. Spor je, čini se, počeo g. 1680. Spisima je priklopljeno nekoliko starijih dokumenata.

Osim dugotrajnog spora oko trećine zemljišta u sutivanskom predjelu Bunti, koji nije dokrajčen za Kavanjinova života, nastao je g. 1692. novi spor s Jankom Marijanovićem zbog istočnog zida i međašnog vrtnog zida u Sutivanu, što ometa vodu da olukom otječe, kao i zbog naziđivanja na Marijanovićevu zidu u Kavanjinovoj namjeri, da prisloni krov. Zid je podigao kolunel Frane Marijanović, a u tom trošku Kavanjin nije sudjelovao. Brački konte Ivan Krsto Barozzi 19. svibnja 1692. odlučio je protiv Kavanjina. Ujedno je naredio Kavanjinu, da u roku od 20 dana odstrani sav miniran materijal sa zemljišta Bunte, koji je bacio bez dopuštenja, pod prijetnjom globe od 20 dukata.[55] Protiv ovakve odluke predao je Jakov Salamunić u Nerežišćima 16. listopada 1692. Kavanjinovu žalbu i ukoliko se konte Janko Marijanović ne zadovolji, Kavanjin ga citira za ponedjeljak.[56] O istoj stvari sačuvan je i drugi dokumenat

[55] Iz odluka bračkog konta Gio. Battista Barozzi od 19. siječnja 1692. (prijepis Nadala Petricia Nad o. publ. so):... »che dalla parte di esso signor Cavagini la muraglia da levante sij libera et assoluta di esso signor Marianovich ove tiene esso signor la propria Canava, come pure muraglia divisoria dell' horto Marianovich, et andito Cavagini sij pro indivisa d'esser per dimedia fabricata e rapresentandoli esso Conte Gianco, che contro il tenor di detta Instanza con nuovo muro, che va fabricando il Cavagini posti impedimenti alla gorna, che non possa scorer, e retrocedento ingorghi nella Canava dell'istante come pure sopra la muraglia fatta a proprie spese dal Marianovich all quale doveva il Cavagini socomber ..., ci pretenda continuar ad alzar mura, et appoggiar il tetto per il nuovo edifitio divisato. Il che essendo contro ogni ragione e giustitia, e contro il .... Comandamo all off. le qualunque essersi sia questa Isola che d'ordine Nostro commetter debba allo stesso signor Dr. Cavagini, suoi fattori, murari, et a chiunque occoresse che debba distacar dalla muraglia, e gorne della Cavana, tanto di muro, quanto fosse bastante per lattor libero il corso all'aqua e puoner del tetto et anco, si facesse di bosigno per ponervi, come pure non debba fabricar sopra la sopradetta muraglia divisoria in cui non è concorso con la spesa per metta giusta propria obligatione e per tal causa propria e speciale di esso Marianovich; in oltre a dover del termine di giorni vinti far portar fuori dal terreno Bunta tutto il minazzo fattosi gettare senza permisione, coll'occasione della sera fabrica in pena di ducati doicento d'esser applicati giuste le leggi in q.

[56] Odgovor Jerolima Kavanjina od 20 ott. 1692. (Kavanjinov prijepis)

Adi 16 ottobre 1692. Presentata da Giacomo Salamunovich a nome dell'Eccm.mo Sig. Dr. Gier.mo Cavagini con carte scritte tre in causa del Sig.r Co: Gianco Marianovich.

Il genio invidioso e contradicente del Sig.r Gianco Marianovich havendo impetrato da questa Giustitia soto li 19 maggio passato un mandato, che porta impedimenti alla fabrica gia fondata, et alzata sotto il di Lui occhio da me Dr. Gieronimo Cavagini. mi obligo prima alla contraditione, et hoggidi a vederne la decisione per poter perfecionare la fabrica medesima. Li patti contenuti nel instrumento 1634 non sono punto alteratti. Lasciandosi libera, et assoluta la muraglia da Ponente del Sig.r Marianovich senza che in quella si sia fatto alcun lavoro. Et quanto al muro divisorio come il quondam sig. Collonello Padre del Adversario ha potuto convertire con sassi communi il resto del detto nuovo in calzina, e terra rossa, cosi ho l'istessa liberta di fabricare, et alzare il detto muro ancor io magg. ne ancor purche in quello non fossi fori et paghi al sig.r Marianovich non...il mistro, et far calzina con terre di quella parte che volessi sopra fabricare, et che del suo quondam Padre fosse veramente fatto fare! Se a questi termini di Giustitia (?, Giust.a) et di equità non si quieta rimovendosi volotariamente dal mandato s'intendarà citt. o per lunedi con la presente al taglio

(u Muzeju grada Splita), a nalazi se u snopu, u kojemu je govor o Kavanjinovoj gradnji u Sutivanu i o Bunti. To je pismo bračkog konta Barozzija od 10. studenoga 1692. Sklon Kavanjinu nadovezuje među ostalim o odnosnom zidu: »metre il Marianovich quando fosse in tempo di chiamare et non havene questo sotto l'occhio primo di fabricare muri intieri sopra il disegno già fatto da Cavagini, che non a dovere di alterare, non ha occasione di lagnarsi punto; contendendosi esso Cavagini nel primo, et non intacando il muro della caneva Marianovich giusto il tenor del detto istrumento di permutatione, stipulato del 1634 et stabilendo la gorna non sul muro Marianovich ma sul proprio.[75]

d'esso mandato et al laudo dalla presente scritura et cosi per tutti li signori suseguenti di virtù di suffraggio Test. tio. Et perche esso sig.r Marianovich veda meglio quanto sia vano et inlegitimo il mandato et chiamar instirulto(?) se le presenta l'istrumento sudetto 1634, et la scritura superiore 1586. Et la Giustitia l'invita anco alla visione del luoco consetioso tutto à spese del socombente et ... salvis quibus ...

20 ottobre 1692
De mandato ...
Il Signor Conte Janco Marianovich
Aff.

Ecc. signor Dr. Gierolimo Cavagini al laudo della scritura di 16 corente, et il 20 ottobre 1692. Illustrissimo signor V. P. S. ha terminato ilico siam imbossolati tutti li signori Avocati et levato il boletino alla sorte, et quello sarà levato resti obligato difender il signor Conte Marianovich. Concedendo il termine di far venir le carte da dove fossero. Desputando à tal effeto il g. ro del sopraloco per li 4 del venturo novembre sopra il quale doverà aver tratata et spedita la carta.

Furno fatti li boletini et tocò in sorte al signor Nicolò Dominis.

Adi 29. ottobre 1692.

Appelata la sudetta da signor Gierolimo Felippi a nome del signor Conte Gianco Marianovich avanti ... signor Proveditore Generale.

[57] Pismo bračkog konta Ivana Krste Barozzija od 10. studenoga 1692. glasi: Illustrissimo et Eccelentissimo Signore, Signore Colendissimo. Essendosi aggravato il signor Dr. Gieronimo Cavagini sul mandato di 19 Maggio impeer ... (?) al mio Tribunale del signor Conte Gianco Marianovich hà fatto citare il medesimo sotto li 17. novembre per li 20 et ogni giorno suseguente virtute literarum, al taglio dello stesso, come impediente la prosecutione della su fabrica et la laudo della scrittura regolativa, che con la visione del luoco, et incontro delle carte autentiche e disegno prodotti ho conosciuto esser concepita in termini, non meno convenienti, e giusti che adeguati ala scritura di permutatione 1634 seguita fra loro Autori e fondamentale del detto ...

Onde son venuto in oppenione, di tagliarlo, et di laudare la mentovata scritura regolativa con le cause e dechiarationi espresse nella mia sententia ...(?) sotto li 4 del corente giorno deputato, et dopo haver concesso al Marianovich termine de giorni 15, et provedutolo immediate l'avocato col mezo dell'inbosolatione; Havendomi per ciò egli fatto portare un suffraggio di V. E. in data di primo corente, et questo di proroga di giorni 20, havendo compreso il strusio et per questo, et per l'interposta appelatione coll'...(?) di deputatione che maggiormente poi ho penetrato nel merito; mentre il Marianovich quando fosse in tempo di chiamare et non havesse questo sotto l'ochio primo di fabricare muri intieri sopra il disegno già fatto da Cavagini, che non e dovere di alterare, non ha occasione di lagnarsi punto; contendosi esso Cavagini ne primo, et non intacando il muro della caneva Marianovich giusto il tener del detto istrumento di permutatione, stipulato del 1634 et stabilendo la gorna non sul muro Marianovich ma sul proprio.

Ho stimato bene di non ritardare li effetti di Giustitia in una causa di chiamar (?) che è ..., et à pro d'un sudito imper ... servitio publico, et che haveva dal medesimo

Unatoč ovim rasprama i sporu o Bunti, zidovima i drugim odnosima, koji su poprimili i dosta teške vidove, naročito s Franom i Jankom Marijanovićem, Kavanjin u svojoj velepjesni pohvalno piše o Marijanovićima. Spominjući svoju prvu ženu Anu Mariju rod. Filipović-Defilipis iz Nerežišća u petom pjevanju veli, da je ona od »svijetle kuće Filipović«:

Ka 'e od trupa Marianović,
Koih plemstvo još knez drži,
Mudar Janko, ki produži. (V. 142)

On je sinak hrabra Frane,
Ki se opiruć paši od Bosne
Pade u krilo od poljane
Cetienske župe okosne,
Kad množinom nanj nariepi
I vriednu mu glavu odciepi (V. 143)

O Marijanovićima pjeva i dalje do strofe 147. To svakako mora značiti, da su se u toku vremena njihovi susjedski međusobni odnosi u Sutivanu poboljšali i da se Kavanjinov gnjev protiv nekog vlastelina kozjega bradaša (pj. VII, 174 i 176), koji je predvodio skup smradnieh opanaka« (pj. VIII. 174) protiv Kavanjina u Sutivanu, ne može primijeniti na Marijanoviće.

*

Osim svoje stojne kuće (dvorca, ljetnikovca), Kavanjin spominje u svom troškovniku još i radnje oko jedne manje kuće s dvorištem, za koju veli da je u Podvornici. Ovu kuću je unajmljivao nekim svojim majstorima. Međutim u čitljivom dijelu Kavanjinova troškovnika nigdje ne nalazim spomena o tome, gdje se ova kuća nalazila. Stoga je danas nemoguće odrediti, da li se nalazila u blizini njegove kuće ili podalje ili na periferiji sela. Danas lokaliteta pod tim imenom nema u Sutivanu. Postoji, istina, jedan sličan naziv: Provornica, a nalazi se u južnoj periferiji sela kod današnje mjesne čatrnje, ali u okolici nema tako starih kuća, što, razumije se, ne znači, da ih nije moglo biti.

Poznate su mi sve kuće, koje je posjedovala obitelj Capogrosso-Kavanjin u Sutivanu. U neposrednoj blizini Kavanjinove kuće, preko ceste

Tribunale Generalitio un suffraggio anteriore non impugnato nè revocato col quale mi si commeteva per lo stesso motivo la celere spedicione d'ogni sua causa; Terminando però il presente rescritto sopra il detto suffragio di proroga, che non essendo che un pretesto del Marianovich, et un artificio quando il sopradetto istrumento 1634 con cui detto signore fondamentò il precetto era fra li atti: sono sicuro non lo lasciara vivere per le dette raggioni et che in avantagio potrà addure il Cavagini stesso che prima che termini la carica hà desiderato il fine della sua lite, del quale se il Marianovich si sente aggravato resta salva al Tribunal giustissimo di V. E. l'appelatione.

Tanto con tutta riverenza humilio in ordine alla sudetta misa sentenza All'E. V.; metre col solito della mia riverenza la bacio divotamente le mani.

»strade« je veliki podrum ove obitelji sa presama za ulje i vino. Istom slijepom obiteljskom uličicom ulazi se u malo dvorište s kućom na sprat. Idući spomenutom cestom paralelno s Kavanjinovom kućom i dijelom vrta prema istoku i jugu, diže se i jedna visoka kuća na tri sprata, a u produženju prema jugu niska kuća, u kojoj su obično spavali sezonski težaci s dalmatinskog kopna. Sve ove kuće nisu danas vlasništvo obitelji Capogrosso-Kavanjin. Osim toga obitelj je posjedovala i veću ruševnu kuću, zvanu Mostir kod crkvice sv. Ivana s vrtom i manjim dvorištem, u kojem se nalazila stara presa za vino. Ruševinu je pred oko 25 godina kupilo ondašnje mjesno Sokolsko društvo i počelo gradnjom doma g. 1934., ali nikada nije dovršilo. Malo podalje, prema jugu, još je jedno dugačko dvorište s kućicom, koja je služila kao staja.

Sve kuće, o kojima je bilo govora: Kavanjinova s dvorištem i većim vrtom (perivojem), Marijanovićeva s dvorištem i vrtom, kao i sve naprijed spomenute, koje su pripadale obitelji Capogrosso-Kavanjin, nalaze se u dijelu Sutivana, koji se naziva Bunta.

*

Prema već spomenutoj bilješci pjesnikova brata Frane, »barba« don Jerolim (Jerica) Nadali je braći Kavanjin ostavio poslije smrti g. 1663. stojnu kuću s podrumom i dvorištem i vrtom. Ovu kuću je Jerolim Kavanjin porušio i sagradio novu po svom ukusu. Visoko prizemlje kuće, ulazi, dvorište, podrum, vrt i prolazi su ostali do danas. Kakav je bio krov ne možemo znati, jer su njegovi kasniji baštinici kuću nadogradili, a Kavanjinova nacrta nema, ali mora da je postojao, jer o njemu govori u sporu s Jankom Marijanovićem krajem XVII. stoljeća. U odnosnoj bilješci Frane Kavanjina veli se o naslijeđenoj kući da se nalazi iza lože. Ni lože nema, jer je porušena g. 1879., ali nam se sačuvao crtež od graditelja Marka Jurasa, koji je ložu porušio i proširio Kavanjinovo dvorište prema luci sagradivši ulazno dvorišno stepenište. Dotada je postojao samo jedan ulaz u dvorište sa strane južne ulice. S jedne i druge strane ovih vrata vide se otvori puškarnica. Iznad vrata je natpis OSTIUM NON HOSTIUM, a do natpisa je visio kameni grb (konj), koji se sada nalazi u Muzeju grada Splita. Rušenjem lože, staro Kavanjinovo dvorište dobilo je pogled na luku i novi ulaz.

Prema pričanju predratnih staraca bile su zapravo dvije spojene prizemne kućice: velika i mala loža. »Mala« je služila općini kao tamnica, a u »velikoj«, naročito za nevremena, ribari su krpili mreže, a pomorci jedra. Do rušenja je došlo nakon predstavke Jerolima Capogrosso-Kavanjina od 3. studenoga 1878. Tražio je od sutivanske općine, neka mu ustupi ložu, da je može porušiti, a u zamjenu je ponudio svoje zemljište u mjesnom predjelu Blatu, na kojemu da općina može sagraditi svoju novu zgradu (što je kasnije i učinila), ktomu još 1000 forinti u gotovu novcu. Obećao je prepustiti općini dio zemljišta porušene lože, koji bude ostao izvan crte novog dvorišnog zida pod uvjetom, da općina na tom terenu ne će ništa graditi; osim toga je izjavio, da će ostaviti općini ka-

menje od lože, koje bude preostalo nakon izgradnje dvorišnog zida, a također i sav materijal krova, vrata i prozora lože.[58] Premda je većina sutivanskih općinskih vijećnika prijedlog prihvatila, manji dio se odlučno usprotivio. Stoga se stvar otegla. Protivnici su tražili, da se nova općinska zgrada ne gradi u mjesnom predjelu Blatu, već u luci, što je stvarno značilo na općinskom zemljištu, gdje se još nalazila loža. Time bi se, izgradnjom neke općinske zgrade, potpunije zapriječio obitelji Capogrosso-Kavanjin direktan izlaz u luku. Ali, nakon više sjednica, dopisa i izjava, odobrenjem Zemaljskog odbora u Zadru br. 149 od 24. ožujka 1879. moglo se pristupiti rušenju lože i oživotvorenju prijedloga Jerolima Capogrosso-Kavanjina.

Smrću njegova sina Janka u Prvom svjetskom ratu, ostale su njegove kćeri posljednje dvije iz ove porodice, i obje su se udale u Italiji.

[58] Originalna predstavka Jerolima Capogrossa-Kavanjina iz g. 1878 glasi u cijelosti: Spettabile Consiglio Comunale in Luogo. Animato dal desiderio del meglio di questo paese, ed allo scopo di conciliare gl'interesi dell Comune con qualche vantaggio che nella vista ne potrebbe ritrarre la casa d'abitazione del producente, propone il sottoscritto che Esso Spettabile Consiglio voglia cedergli la proprietà dell'attuale Loggia Comunale e relativo fondo, che per la sporgenza informe e per l'architettura con cui è costruita non serva al paese che di disdaro e d'imgombro. Il sottoscritto poi per tale cessione propone ad Esso Spettabile Consiglio la cessione al Comune dal di lui proprio fondo di fabbrica al Blatto dell'estesa di vretteni due circa, tenuto a colonia da Giovanni Ivanović Jovo, frà confini da mezzogiorno piazza comunale Blato, da maistro Antonio Lukšić e fratelli Lukšić, da tramontana e levante livelli Manzoni e Lukšić-Marinković, più fiorini mille (1000) in denaro. Si obbliga inoltre il sottoscritto di smartellare, a proprie spese, l'attuale Loggia; di rilasciare al Comune, senza pretesa di proprietà, da parte del fondo dell'attuale Loggia dal lato della riva fino alla rettilinea dell'attiguo magazzino del Sigr. Dr. Illich, nella quale direzione il sottoscritto si obbliga inoltre di erigere un muro a martellina alto così da accompagnare lo spigolo del muro da ostro, onde chiudere il proprio cortile, e nel mezzo del muro stesso di aprire un elegante portone che dia ingresso al cortile anzidetto con una gradinata a scalini e relativo pianerottolo, il tutto nella dimensione in larghezza al più 2 metri e 65 centimetri a sporgenza del muro quanto eventualmente occorrerà per l'ingresso al cortile, non mai però più in fuori, verso il mare, dello spazio occupato dalla scale attigue esterne del Sigr. Dr. Illich, il quale, di concerto col producente, si obbligherebbe, per sua parte, di unire il primo ramo delle scale del suo magazzino nella stessa direzione del secondo ramo. Oltre a ciò si obliga il producente di rilasciare a disposizione del Comune, dopò chè colle pietre della Loggia in discordo. avrà eretto il muro rettilineo, come sopra, al magazziono Illiche, e che avrà rialzato con poche pietre pure della loggia stessa, àbide ridurre diritto, il proprio muro del cortile che verso l'attuale Loggia guarda ad ostro, di rilasciare al Comune, dicesi. tutte le rimanenti pietre. A disposizione del Comune resta anche tutto il resto del materiale di tetto, porte e finestre. Esso Spettabile Consiglio dovrà poi rinunziare al diritto di fabbricare nello spazio (fondo) del attuale Loggia, che il producente lascierebbe a disposizione del Comune di fronte al muro rettilineo che il sottoscritto dovrebbe erigere come si disse, dalla parte di maistro. Si ripromette il sottoscritto che Esso Spettabile Consiglio vorrà compenetrarsi dei vantaggi di tale permuta, che aggiunta alle proposte che, come si disse, sarà per produrre il Sigr. Dr. Illich, perciò che riguarda il primo ramo di scale esterne del suo magazzino, non v'he chi negare possa che sia d'interesse non indifferente e di abbelimento al nostro paese. S. Giovanni 3 Novembre 1878.

STJEPAN ANTOLJAK

PROBLEMATIKA NAJRANIJEG DOSELJENJA I NASTANJENJA SLAVENA – HRVATA U ISTRI

1.

Za prilično duge vladavine cara Justinijana I (527–565) Slaveni, Langobardi i Avari gotovo neprestano nadiru i pustoše bizantsko carstvo, a napose Balkanski poluotok. Najuporniji među ovima su Slaveni, koji su tokom 6. i u prvim desetinama 7. stoljeća uspjeli da se nasele i ustale na ovom poluotoku, pa tako i u Istri, koja je od početka II. polovice 6. stoljeća bila u rukama Bizanta.[1]

Sada, kada je konačno cijela Istra došla pod bizantinsku vlast, ona je isprva bila – kako se to može zaključiti iz suvremenih pismenih izvora – i upravno-politički[2] i crkveno ujedinjena s Venecijom.[3]

U svjetovnom pogledu upravljao je objema zemljama Bizantinac s titulom patricija,[4] a u crkvenom zajednički patrijarha.[5] Odlaskom Langobardâ[6] iz Panonije, koju su prepustili Avarima, i njihovim dolaskom u Italiju (568) prestaju i mirni dani za Istru. U nju su Langobardi prvi puta uspješno upali po svoj prilici istom 589. godine[7] i odanle se uz veliku novčanu otkupninu i mirnu nagodbu vratili svojim kućama.[8] Tako je Bizant i opet uspio povratiti i sačuvati tu ugroženu pokrajinu.

Upravo kada je ne samo u Raveni i Gradežu, već i u Istri ponovo buknula strašna kuga,[9] sklapa novi langobardski kralj Agilulf mir s Avarima.[10]

U Istri, prilično opustošenoj od spomenute kuge, ujedno i dalje traje crkveni raskol,[11] koji je papa Grgur I. uskoro uspio djelomično ukloniti,[12] a od pomoći mu je bio i tamošnji magister militum[13] Gulfar,[14] koji[15] bi mogao biti germanskog porijekla.[16]

U međuvremenu su se na većoj ili manjoj udaljenosti od istarskih granica dogodile vrlo značajne i presudne stvari.

Franački kralj Hildebert II. imenovao je o. 595. Tasila bavarskim vojvodom (rex). On je uskoro[17] s vojskom ušao u pokrajinu Slavena (in Sclaborum provinciam), koje je svladao i onda se s velikim plijenom vratio kući.[18]

Taj nam mali podatak dokazuje, da su se Slaveni naselili u pokrajini, koja je bila na međi bavarske vojvodine, a koja je opet graničila i s langobardskom državom. Teško je nešto konkretno reći o tome, koliko je ona prostorno zahvatala. Da li je ta pokrajina bila pod Avarima? Čini se, da jest,[19] a upravo ti Slaveni su i bili blizu meda gornje Istre.

Po svoj prilici 596.[20] godine ponovo je 2000 Bavaraca napalo Slavene, kojima je pritekao u pomoć avarski kagan, i sve su ih onda pobili.[21] Uto je kagan, koji je vodio prilično teški rat sa Francima u Tiringiji, poslao svoje poslanike u Milan kralju Agilulfu, s kojim je sklopio i mir.[22]

Tada je umro i ravenski egzarh Roman i naslijedio ga Kalinik,[23] koji je s Agilulfom sklopio primirje.[24] Sada kralj Agilulf sklopi vječni mir sa Francima.[25]

2.

Usred takva relativno prilično mirnog stanja u ovom dijelu Evrope, ne zna se, koji je bio razlog, da su Slaveni kao jedna vojna cjelina prvi put došli u sukob u onom kraju bizantinske države, gdje je bio upravo navedeni egzarh Italije Kalinik.[26] No taj ih je pobijedio i papu Grgura I. neposredno izvijestio o toj svojoj pobjedi, koja je crkvenog poglavara uvelike obradovala.[27]

Pitanje je samo, kada je to bilo. E. Dümmler meće to pismo u 598. godinu,[28] Ph. Jaffè u prvom izdanju svojih regesta datira to papino pismo u listopad 598.,[29] a u drugom izdanju (Leipzig 1883, izd. G. Wattenbach), čak u svibanj 599.[30] C. Cippola stavlja to pismo u rujan-stud. 598.[31] U svibanj 599. datira i Hartmann,[32] a Kukuljević u listopad 598.,[33] a tako po Jaffè-u i Rački.[34] Bonussi se opredjeljuje indirektno za svibanj 599.,[35] F. Kos najodlučnije za taj datum,[36] a P. Savini stavlja naprosto to pismo u 598. godinu.[37]

I dok Rački kaže, da se iz toga pisma ne može doznati, gdje su Slaveni pobijeđeni,[38] Hartmann samo piše, da je egzarh ratovao protiv njih u Istri.[39] Bonussi stavlja u proljeće 599. tu provalu Slavena u Istru, koju je obranio sam ravenski egzarh Kalinik i sa grčko-istarskim četama odbacio ih preko Alpa, citirajući Cohna[40] za taj podatak.[41] Taj isti događaj stavlja Bonussi u 599. godinu i ponavlja, bez citiranja Cohna, i 1903. godine,[42] a 1924. navodi, da je zbog toga bilo veliko veselje ne samo u Istri i Raveni, već i u Rimu.[43] B. Schiavuzzi čak piše, da su Avari i Slaveni 599. i 601 ušli u Istru,[44] a Tamaro, citirajući Pavla Đakona, Dandola i Benussija (Nel medio evo, 16), kaže, da su 598. Slaveni po zapovijedi Avara i u dogovoru s Langobardima preko Julijskih Alpa navalili na Istru, vjernu Bizantu, pljačkajući i paleći, ali da ih je Kalinik lično porazio i protjerao obranivši Istrane. Sjećanje na to, kaže dalje – citirajući De Franceschija (L'Istria, 77) –, sačuvano je u tradiciji istarskog naroda sve do danas o golemom pokolju Slavena na Učki.[45] Savini smatra vjerojatnim, da je ta bitka bila na Krasu ili na akvilejskom primorju na izlazu

predela Frigide.[46] Gruber piše, da su uz vjerske prijepore zaprijetile onda »Istri i provale Slavena (Venda), koji su u to doba doprli sve do susjednih alpskih krajeva (a to su bili današnji Slovenci). Oni su po prvi puta provalili u proljeće 599., ali ih je sam Kalinik suzbio i otjerao natrag u Alpe, a papa mu je Grgur I. čestitao (u svibnju g. 599) na toj pobjedi.«[47] F. Šišić kaže, da je Kalinik još u proljeće 599. obavijestio papu »o pobjedama rimskih četa – možda pod njegovim vodstvom – nad Slavenima, jamačno negdje u Istri«,[48] a P. Paschini navodi, da je u svibnju 599. godine papa čestitao Kaliniku, što je pobijedio Slavene, koji su očito pokušali prodrijeti u Sjevernu Istru,[49] M. Kos stavlja to također u svibanj iste godine.[50] N. Žic piše, da su »vijesti o Slavenima u Istri sačuvane« iz godina »599., 600., 611., 641., 642., 670. i t. d. Oni su tada u društvu s Avarima pustošili mnoge zemlje, pa i Istru, koja je onda bila bizantinska.« Avari i Langobardi su ovamo provaljivali samo da plijene, ali Slaveni su tražili ne samo plijena nego i zemljišta, stalnih sijela, pa se svaki put jedan dio njih ovdje nastanio.[51] L. Kirac kaže, da su prave i kobne bile »provale Slavena u Istru od godine 598. ili 599. do godine 611., u kojima naseljuju Istru, a paralelno i Dalmaciju«, te 598., a po nekim piscima »godine 599. prodiru Slaveni s velikom silom u Istru«. Ujedno vrlo neuvjerljivo pokušava konstruirati neke bitke u toj zemlji oko neke kule. Zatim ide tako daleko da piše, kako su na Učki kod kula Boljun, Belaj i Letaj Slaveni godine 599. smrvili carsku bizantinsku vojsku ravenskog egzarha, porušili do 40 kula po Istri i mačem i ognjem sve uništili. »Tom prilikom su pobijeđeni mnogo uglednije teško ranjene i pale vojnike i legionare odvukli sa sobom prema zapadu i tu ih na kršćanski način pokopali.« U dokaz toga i da potvrdi tu narodnu predaju, Kirac donosi čak neka četiri nadgrobna spomenika, »koji govore o legionarima, vojnicima i mladim ljudima«, fantazirajući, kako su oni pokopani i dapače drži, da im je možda te spomenike postavio i opat Martin, izaslanik pape Ivana IV.[52] B. Grafenauer u obliku hronološke table donosi, da su Avari 597. napali Dalmaciju i 598./9. upali u Istru.[53] Rojnić iznosi da su se, koliko je poznato, Slaveni u Istri pojavili prvi puta 599., ali ih je bizantinska vojska suzbila.[54] U svojoj pak »Zgodovini« Grafenauer kaže, da su Slaveni, upravo kada je g. 598.–599. vladao mir na zapadnim avarskim granicama, upali u Istru i kroz »istrska vrata« (Vipavska dolina) ulaze u Italiju. Malo zatim čak piše, da su oni o. 599. i 600. napadali bizantinsku Istru.[55] U I. svesku »Enciklopedija Jugoslavije« pod naslovom »Avari« isti Grafenauer donosi, da »već 585. njima podređeni Slaveni stigli su do međa langobardske Italije i zauzeli prva langobardska uporišta (Kranj, Meglarje)«. Avari su ponovo sklopili mir s Langobardima i (597) prodrli u Dalmaciju, 509. najprije u Istru, a potkraj godine u Trakiju.[56] M. Kos pak piše, da Slaveni od 509. napadaju bizantsku Istru.[57]

Iz ovog letimičnog pregleda o stavu nekih historičara i poluhistoričara u tom pitanju, teško je odrediti točnu godinu prve provale Slavena na ovoj strani bizantskog carstva. Ujedno je presmjelo tvrditi, da su oni baš tada upali u samu Istru, gdje su bili i poraženi.

Moje je mišljenje, da se to dogodilo negdje na granici ili možda u gornjem predjelu Istre, ali nikako ne u zapadnom dijelu te pokrajine, jer Slaveni još nisu mogli da zauzimlju primorske gradove kao ni Langobardi ispočetka, kada su upali u Italiju.[58] Još nešto. Tu su vijest o porazu Slavena dostavili papi stanovnici koparskog otoka (de Capritana insula). Njih je naime s tom obaviješću poslao onamo sam Kalinik, kome su oni u Ravenu došli.[59] Znači: da je bio tada napad Slavena u Istru ili u jedan njen dio, onda bi se iz tog papina pisma to jasno očitovalo baš u vezi s navedenim Kopranima. Nadalje Kalinik je nad Slavenima iznio pobjede, a ne samo pobjedu, i to u dijelovima, koje sam naprijed naveo, ili možda i u samoj gornjoj Italiji, što ne bi bilo nikakvo čudo, kada već 600. godine Slaveni prelaze preko Istre direktno u tu zemlju.

3.

Upravo kada su Slaveni 600. godine, možda baš u lipnju ili u samom srpnju, ugrozili Dalmaciju, istovremeno su počeli preko Istre[60] prodirati u Italiju,[61] što je zabrinulo papu Grgura, koji se donedavna radovao njihovu porazu. Iz vrlo važnog pisma pape Grgura, upućenog salonitanskom biskupu Maksimu (srpanj 600),[62] u kome se nalazi navedena vijest o prodoru Slavena, opaža se, da su oni slomili svaku obranu Istre na njenim granicama, a i da su stali kroz nju prolaziti u samu Italiju[63] bez ikakvih zapreka i otpora sa strane Bizanta. Ali ne zato i od strane Langobarda, preko kojih teritorija i ne idu, već će dapače s njima i Avarima nešto kasnije zajednički upasti u tu cijelu pokrajinu.

Prema tome nas još zanima, odakle su oni došli, kuda prodiru i koji je to »Histriae aditus«. Slaveni ulaze iznad Rijeke u Istru, u koju se i danas tako ide, te su se onda raštrkali po njoj i valjda stali prvi put dolaziti do ispod njenih primorskih većinom utvrđenih gradova, a najveći dio Slavena išao je onom cestom do iznad Trsta i onda ulazio u Italiju duž primorskog dijela Venecijâ, koje su bile još u vlasti Bizanta, t. j. ravenskog egzarha. Da su oni tuda išli i da su to bili uglavnom Slaveni iz nezavisnih prekodunavskih krajeva,[64] koji su istovremeno ponovo stali nadirati u Dalmaciju i kroz Istru u carsku Italiju, mora se zaključiti već iz te njihove zajedničke akcije na navedene tri zemlje! Da li su tu bili uklopljeni i t. zv. Alpski Slaveni iz Norika, teško je, iako nije isključeno, nešto stvarno reći. Također ništa ne znamo o tome, dokle su Slaveni ušli u Italiju, i da li su opet protjerani ili su stali stalno onamo nadirati, također nam nije poznato. No svakako se je sada Bizant, koji je neko vrijeme stao živjeti u mirnim odnosima s Langobardima, najedamput našao na svom posjedu ugrožen od poznatih mu upornih i prodornih protivnika – Slavena. Unatoč tome ne može se zaključiti iz onog papina pisma, kako to tvrdi Gfrörer, da su Avaro[65] – Slaveni o. 600. g. osim Dalmacije[66] zaposjeli i Istru,[67] što potpuno ispravno Benussi ne shvaća i pobija, navodeći

da su oni osvojili tu pokrajinu 599., zovući u pomoć i Hartmanna (o. c., 11), te ne bi bilo potrebno da je ponovo napadaju 602. i 611. godine.[68]

Jedno je iz svega toga dakle jasno, da su Slaveni probili obranu te pokrajine i prelazili preko nje u Italiju, t. j. preko onog »Histriae adituma«,[69] za koji se ne može točno odrediti, već samo približno nagađati, gdje je bio.

4.

Upravo kada je Agilulfova kćerka sa svojim suprugom bila uhvaćena od vojske Kalinika i odvedena u Ravenu, taj kralj šalje avarskom kaganu graditelje brodova, s kojima je ovaj osvojio neki otok u Traciji.[70] 601.[71] ili možda 602. g.[72] Agilulf čak upućuje kaganu svoje poslanike, koji su s njime sklopili vječni mir. Kada su se ti poslanici vratili kući, s njima je bio došao i izaslanik avarskog kagana, koji je imao zadaću, da pođe u Galiju, gdje bi isporučio franačkim kraljevima da sklope s Avarima, onakav mir, kakav su ovi sklopili i s Langobardima.

U međuvremenu su Langobardi[73] s Avarima[74] i Slavenima[75] upali u zemlju[76] Istrana,[77] kojih se biskup Firmin vratio u krilo katoličke crkve i papi Grguru,[78] te sve po njoj popalili i opljačkali.[79]

Kuda su oni upali u Istru? Langobardi[80] – po svoj prilici inicijatori tog napada – ušli su valjda u tu zemlju iznad Trsta[81] i onda su se razmilili po toj zemlji sami ili u društvu svojih saveznika Avara i Slavena, koji su i opet ušli u nju kuda i 600. godine. Kako je to bio napad sa dvije ili tri strane na ovako malu zemlju, može se zamisliti, da su joj navedeni narodi nanijeli velike štete. Koji su krajevi najviše tada stradali, može se samo pretpostavljati, a ne poput Benussija izričito tvrditi. Nadalje Slaveni su provaljivali i u bizantinsku Dalmaciju i jasno da je nisu cijelu uništili. Tom prilikom su se samo primorski gradovi sačuvali. Analogno je bilo i u Istri. Ali čvrsto stajati na gledištu, da baš nijedan grad u unutrašnjosti Istre nije tada pao u slavenske ili savezničke ruke, i suviše je smiono. Jedno je jasno – da su Slaveni u tom drugom naletu na Istru kao i na Balkan stali polagano ali sigurno naseljavati pojedine krajeve te zemlje.

Spomen na Avare ostao je i u istarskoj toponomastici, a to je mjesto »Obru«[82] ili danas »Obrovo«[83] ili »Obrov«,[84] koje se nalazi na glavnoj cesti Rijeka-Materija-Trst.

Na provale Slavena možda nas sjeća i tzv. »viam Sclavam« ili »via Sclavenica« ili »viam Sclabonicam« ili pak »Callis Sclavenica«, koja se spominje u izvorima iz 1030.,[85] 1158.,[86] 1125.,[87] i 1258.[88] godine.

Prema tome postojala je samo jedna takozvana cesta, koja je išla od Poreča do Pazina,[89] a ne i još druga od Pule do Gračišća i Pićna, kako to tvrdi Kandler,[90] a u tome ga slijepo slijedi i Kirac.[91]

Na navedene provale i naseljenje Slavena podsjeća nas možda još jedan podatak. Naime u ispravi od 1234., kako to donosi De Franceschi,

spominje se nasuprot Brtonigle »monte Schiavo«,[92] a drugim se navodom De Franceschija, da u listini iz iste godine piše »Villa Sclavorum de Longera«, naprosto ne može poslužiti, jer je netočno pročitan i tako iznesen.[93]

Svi ti izneseni podaci jasno pokazuju, da su Slaveni često prodirali i krstarili navedenom cestom i po drugim predjelima prema moru i dolazili do tamošnjih gradova, koji su se ipak sačuvali od njih poput onih mjesta u Dalmaciji.

5.

U međuvremenu se u Raveni dogodila iznenadna izmjena na egzarškoj stolici. Kalinik je naime smijenjen i na njegovo mjesto je ponovo došao Smaragd (602).[94] Iste godine je zbog vojničke pobune ubijen i car Mauricije, kojega naslijedi nesposobni Foka (602–610).[95] Istom sada su se s Agilulfom pomirili Gaiodald, tridentinski vojvoda, kao i Gisulf, furlanski vojvoda.[96] Tada je taj kralj u srpnju 602.[97] zbog otmice svoje kćeri napao Cremonu sa Slavenima,[98] koje mu je u nevolji poslao u pomoć kagan. Taj je grad on tek u kolovozu osvojio i razorio. Na jednak način osvojio je Mantuu (13. IX.), a zatim mu se predao grad Valdoria (Vulturina) i Brescello (Brexillo), iz koga su vojnici, pošto su ga zapalili, pobjegli. Istom sada je Smaragd vratio kralju njegovu kćer, zeta, djecu i sve stvari, te je u studenom[99] sklopljen među njima mir do 1. IV. 605. godine.[100]

Od svega toga nas zanima, odakle su ti Slaveni došli i kuda su prešli u sjevernu Italiju. Svakako su oni bili podanici Avara, a uputili su se u pomoć Langobardima i opet valjda preko već poznate im ceste u Istri, kojom su i 600. godine išli, te su onda direktno preko langobardskog teritorija došli pod Cremonu. Još jedno pitanje. Da li su tu bili i oni isti slavenski ratnici, koji su onako stručno pustošili navedene godine Istru, ili su to ondje već naseljeni Slaveni, kojima je sada bilo lako odavle ući u Italiju? Na to ne možemo odgovoriti nešto stvarno, nego se samo i dalje domišljati.

Baš 603.[101] godine papa Grgur je doživio novi uspjeh u Istri, koja je kao crkva bila odcijepljena od njega,[102] te je čak imala i svoga posebnoga biskupa,[103] u osobi Firmina,[104] tršćanskog coepiscopusa, koji se odrekao svoga raskolništva[105] i vratio u naručje prave majke crkve. No kada ga gradeški biskup Sever, glava raskolnika, nije uspio odvratiti, da to ne učini, nahuškao je na bunu Tršćane protiv Firmina. U tako očajnom položaju, u kome se nalazio navedeni biskup, papa se pismeno obratio Smaragdu,[106] koji je tek zasjeo na egzaršku stolicu u Raveni, zamolivši ga da naredi onima, koji umjesto njega upravljaju u predjelima Istre,[107] da obrane ovoga prelata od nasilja i da mu osiguraju mir. Ujedno ga je zamolio, da i on sada sa svoje strane lično pokaže još više onu gorljivost kao i nekoć,[108] te će pobijediti božje neprijatelje i povratiti u prijašnje stanje taj otrgnuti dio crkve u onim predjelima.[109]

U studenom 606. godine[110] kralj Agilulf je sklopio mir sa Smaragdom[111] na jednu godinu, primivši tom prilikom 12000 solida, a zatim u travnju ili svibnju 607.[112] ponovo mir sa Bizantincima na tri, a onda opet na jednu godinu.[113]

Tih dana[114] je umro i patrijarha Sever i po dogovoru kralja Agilulfa i furlanskog vojvode Gisulfa na njegovo mjesto je došao opat Ivan za patrijarhu u Staroj Akvileji, a od Bizantinaca je posvećen u Gradežu[115] za crkvenog poglavara Kandidijan. Ali kako taj umre, izabran je od biskupa, koji su bili pod Bizantom, za patrijarhu u Gradežu Epifanije,[116] prijašnji prvi notar. I od toga vremena bila su dva patrijarha.[117] U tom novom crkvenom kaosu, prouzrokovanom od langobardskog kralja i njegova vojvode stavili su se, iz političkih razloga, istarski biskupi u ono isto stanje kao i prije nekog vremena. Dosadašnji naime sufragani akvilejskog patrijarhe Ivana, tri istarska biskupa bili su nešto prije izvučeni od bizantinskih vojnika iz svojih crkava i silom uz pogrde dovedeni u Gradež na posvećenje novog biskupa Kandidijana, s kojim se nisu slagali u mišljenju, jer su bili dotada odani »svetoj vjeri«. Zbog toga je slučaja patrijarha Ivan pisao Agilulfu i iznio mu čitavu tu stvar. Ujedno ga je zamolio, da nastoji raširiti katoličku vjeru, te da sada, poslije smrti nesretnoga Kandidijana, spriječi, da ne dođe ni do kakve druge neugodne posvete i da ondje narod više ne podnosi muke.[118] Ali u toj stvari kralj Agilulf nije ništa mogao učiniti u tom dijelu Istre, gdje je vladao preko svojih službenika Smaragd.

6.

Kada je Foku nasljedio car Heraklije (610-641), ne zna se, zbog čega je kagan[119] s golemim mnoštvom [120] upao u Venecije,[121] gdje mu se hrabro opre furlanski vojvoda Gisulf[122] s Langobardima, s kojima je gotovo svima bio pobijen. Na to se Gisulfova žena Romilda sa četiri sina (Taso, Kako, Radvald i Grimoald) i četiri kćeri, kao i sa preostalim Langobardima zatvori u utvrđeni Čedad, a druge susjedne utvrđene gradove (Kormin, Nimis, Osoppo, Rtin [Artegna], Ragogna, Gemona i Iplis) branili su također Langobardi.[123] Ali Avari[124] su po cijeloj Furlaniji[125] sve palili i pljačkali, te konačno opkolili Čedad. Njega je sada Romilda izručila kaganu, koji joj je tobože obećao ženidbu. Kada je on ušao u taj grad, dao je sve opljačkati i zapaliti, a stanovnike odvesti u Panoniju,[126] gdje je pobio sve zrele muškarce, poštedivši samo žene i djecu. Romildini sinovi[127] se bijegom spasiše, ali ona je bila ubijena.[128] Kuda je dakle taj donedavni Agilulfov saveznik, s kojim je sklopio vječni mir, ušao u ovu zemlju?[129] Kuda druguda već valjda i opet onom nebranjenom avarsko -slavenskom cestom kroz Istru,[130] gdje mu Bizant nije mogao spriječiti prolaz preko nje. Ili ako nisu tada prešli ovuda, onda su možda onim putem preko Norika, kojim i Langobardi (568), prvo stigavši u Veneciju, a zatim u Čedad. Da li su među tom vojskom bili i Slaveni? Teško je

reći, ali nije nikako isključeno.[131] Svakako je taj prodor Avara u Veneciju i Furlaniju ojačao i uvelike utvrdio naseljenje Slavena u Istri, koja je u svom većem dijelu bila prepuštena objema tim narodima na milost i nemilost. Time je tada opet i slavensko useljavanje u tu zemlju bilo još više olakšano, nesmetano i osigurano, jer su Avari ugrozili sada i langobardske i bizantinske posjede u Italiji, u kojoj je car Heraklije i njegov egzarh morao pojačati vojsku.

Uto su po smrti Gisulfa preuzeli upravljanje furlanskom vojvodinom Taso i Kako. Oni su se u zgodno vrijeme[132] dokopali područja (predjela, pokrajine, zemlje) Slavena,[133] koji se zvao »Zellia«,[134] pa sve do mjesta, koje se naziva »Metlaria«.[135] Otada, pa sve do vremena vojvode Ratchisa,[136] ti su Slaveni plaćali danak[137] furlanskim vojvodama.[138]

Ovdje ne ću ulaziti u to, da li je taj predio Slavena, koji se zvao »Zellia« i prostirao se do mjesta »Metlaria«, bila Ziljska dolina, a ono mjesto današnji Windisch Matrey,[139] jer to ne ulazi direktno u samo moje pitanje doseljenja Slavena u Istru. No svakako je jedno sigurno – da su odsada tamošnji Slaveni plaćali danak tim furlanskim vojvodama,[140] koje je Gregorije,[141] bizantinski patricije, na podmukli način dao namamiti u mjesto Oderzo[142] i ondje pobiti.[143] Sada je furlanskim vojvodom postao Gisulfov brat Grasulf,[144] a Radvald i Grimoald nato krišom odoše beneventskom vojvodi, koji ih je lijepo primio i držao kao svoje sinove.[145] Tada je i Tasilo, bavarski vojvoda, umro i naslijedio ga je sin Garibald, kojega su Slaveni porazili kod Lienza[146] i opustošili njegove granice. Ali čim su Bavarci skupili ljude, oduzeli su neprijateljima plijen i potjerali ih sa svojih međa.[147]

7.

U takvim prilikama kralj Agilulf sklapa sa bizantskim carem[148] mir prvo na jednu, a onda proširuje i za drugu godinu. Ujedno ponovo obnavlja primirje sa Francima.[149] U toj godini[150] su Slaveni – piše Pavao Đakon – pošto su pobili vojnike, tako opljačkali Istru, da je bilo vrijedno žaljenja.[151]

Taj treći upad Slavena u Istru opet dokazuje trulost bizantskog carstva, koje nije moglo obraniti tu pokrajinu, iako je s Langobardima sklopilo mir i bilo na neko vrijeme sigurno od napada sa njihove strane u taj dio svojih posjeda. Pitanje je i opet, odakle su ti Slaveni ušli u Istru i dokle su prodrli.

G. F. Tommasini (1595-1654), novigradski biskup,[152] u svojim »Commentari storico-geografici della Provincia dell'Istria«[153] uz ostalo piše, da su u Istri prvi i najbrojniji od ostalih »Schiavoni«,[154] koje drugi nazivaju Slavenima (Slavi), a koji potječu iz Dalmacije ili Slavonije (Schiavonia), starog Ilirika (antico Ilirico). Oni su snažni i sposobni za napore, raštrkani po svim mjestima i dapače je sada slavenski jezik postao zajednički gotovo za svakoga, te stanovnici mnogih sela (villa)[155] ne znaju

ni govoriti talijanski. Oni su 966. godine silom ušli[156] u tu pokrajinu i osobito uništili porečko područje, zbog čega se u ispravi Rodoalda,[157] akvilejskog patrijarhe, izdanoj porečkom biskupu, zovu opakim[158] Slavenima i okrutnim[159] barbarima. Oni su, piše dalje Tomasini, možemo reći, većinom zemljoradnici i poljodjelci i zbog toga nastavaju u selima[160] i na poljima.[161] Drugi, koji su nastavali u ovoj zemlji, nastavlja navedeni biskup, su oni iz Karnije ...[162] Oni žive u većim selima[163] (villaggi) i kaštelima i poljskim imanjima, opasanim zidom,[164] i oni nisu tako stari stanovnici kao »Schiavoni«.[165] I Karnijcima, zvanim općenito i Karnijolima,[166] pridružuju se mnogi Furlanci,[167] koji nisu daleko od njih.[168] I. della Croce smatra, da treba istražiti kako su Slaveni ušli u Dalmaciju i iz te pokrajine se proširili po Istri, Krasu, Koruškoj i Kranjskoj,[169] te zaključuje, citirajući Bionda (Hist. lib. 8), Pavla Đakona (De, gest. Langob. lib. 4, cap. 25), Dandola (Chron. Venet. n 5 lib. 6, cap. 1, num. 1), Baroniusa (Annal. eccl. tom. 8, ann. 600) i Ivana Luciusa (De Regn. Dalm. lib. I, cap. 8) o doseljenju Slavena i Istri, da je oko 600. g. jedan dio njih napustio Dalmaciju i došao da stanuje zajedno s domaćim elementom u Kranjskoj, Koruškoj i Istri.[170] Dakle Croce zna samo za Slavene u Istri i ne razlikuje ih kao Tommasini.

I Schönleben pod 612. godinom donosi, da su Slaveni došli iz Bavarske u Istru,[171] a Francol, citirajući navedenoga pisca, kaže pogrešno, da je on naveo, da su ovamo došli iz Češke (Bohemia).[172] Kandler piše 1850., da je provala Slavena u nutarnju Istru bila 604. godine, da su je opljačkali i vojne posade pobili,[173] a 1851. donosi da su te iste g. 604. oni ušli u tu zemlju sa strane Učke (Monte Maggiore), pobili posadu, opustošili nutrašnjost Istre, a Boljun i Pićan su porušeni.[174] Iste 1851. godine kaže, da su Slaveni prešli Učku, pobili posade i toliko pobili naroda u dolini Raše, da se pričalo, kako je ta dolina bila pokrita leševima i zauzeta od navedenog naroda. Malo zatim u istoj radnji ponavlja, da su g. 604. Slaveni ušli preko Učke u Istru, pobili posade i zauzeli gospoštiju Lupoglav (Maronfels), a i Boljun ili Finale je pao u njihove ruke.[175]

Interesantno je, što kaže uz ostalo za doseljenje Slavena u Istru inače prilično oprezni De Franceschi, koji im priznaje postojanost u toj zemlji tek 804. godine. Malo zatim izjavljuje, doduše, da oni idu među njene najstarije stanovnike, ali nadodaje da ukoliko je njemu poznato, nedostaju dosada historijski podaci, da se utvrdi doba njihova dolaska.[176] God. 1855. Kandler samo kaže, da su Slaveni 604. upali u unutrašnjost Istre, koja je opljačkana, a posade vojnika pobijene. Ujedno ističe, da je to prva navala Slavena, te ima predaja, da je pao Boljun i da je dolina Raše bila posuta leševima.[177] No zato je 1875. isti pisac stvarno priznao, da se o istarskim Slavenima u posljednje doba mnogo piše, ali da su istraživanja o njima, umjesto da dovedu do svijetla istine, još više zamaglila i prouzrokovala uzbuđenje. Stoga preporučuje, da onaj, tko se bavi poviješću, sačeka, dok se stišaju strasti i prevlada razum. No kako život nije dovoljno dug, ipak je potrebno, da se raspravlja o tome. Ali uza sve to, kao da je zaboravio, što je već rekao, malo dalje piše u istoj svojoj

knjizi, da Slavena nije bilo od Raše do Timava ni u rimsko ni u bizantsko doba, da su oni tek od 1400. počeli u Istri postojati, a iza 800. su se već pojavljivali, vjerojatno iz Karnije, te da se ne zna, da li su ovamo došli nasilnom provalom ili postepenim useljavanjem. Unatoč i ovakvu zaključivanju ponavlja malo dalje, da je potrebno prošlost istarskih Slavena osvijetliti pomoću historijskih izvora, što se dosada nije činilo, a za sadašnjost provesti prava istraživanja.[178]

Gdje su se smjestili, piše Kandler u jednoj drugoj knjizi, izišloj 1876. godine, prvobitni Slaveni s ovu stranu Raše, teško je razvidjeti, jer su u XV. i XVI. stoljeću i čak kasnije među te Slavene bili ubačeni drugi, tako da se starima zameo svaki trag.[179] C. De Franceschi 1885. godine toliko se sada zaboravlja, kada piše, da povijest pokazuje, da Istra nije bila nikada zauzeta od nekog slavenskog naroda ili da je takav njom vladao. Ujedno, iako se služi Konstantinom Porfirogenetom, tumačeći taj izvor na svoj način, čak ustvrđuje, da Hrvati nisu prešli granice Istre i da su se raširili samo do rijeke »Tarsia« (Rječina), koju je taj pisac u zabuni zamijenio s »Arsia«, te nadodaje, da su se istarski Slaveni naselili ne silovitom provalom i osvojenjem, nego malo pomalo u različitim vremenskim razdobljima.[180] A. Marsich, na osnovu Muratorija (Annali d'Italia), Liruttija (Notizie storiche del Friuli II, 324) i Manzana (o. c. I, 115), iznosi, da su g. 602. Slaveni, spustivši se iz Ilirika, napali Istru, koju su opljačkali i popalili. Zatim opisuje po Kandlerovim radovima (CDI, L'Istria VI, 83, Indicazioni per riconoscere le cose storiche del Litorale, 12, Notizie storiche di Pola, 140), da su 604. provalili u unutrašnjost te zemlje, koju su opljačkali i pobili posade, nadodajući, kako postoji tradicija da je pao Boljun i da je dolina Raše ostala pokrita leševima, a u g. 615. stavlja po Kandleru (L'Istria VI, 28), da su Slaveni i Avari napredovali prema Italiji i zauzeli Kras.[181] M. Tamaro priznaje provale Slavena u Istru, ali im odriče, da su ondje išta zauzeli,[182] a Schiavuzzi govori o bici stanovnika Istre sa Slavenima na Učki, o čemu zna i tradicija.[183]

U svojoj posmrtno izišloj povijesti Trsta Kandler piše, da su 604. Slaveni došli od Učke i uputili se prema Puli, ali nisu prodrli preko doline gornje Raše, u kojoj su pobili posade, koje su stražile u onim tvrđavama, i toliko su prolili krvi, da je ta dolina bila posuta leševima. Sigurno su, kaže dalje, došli od Alpa iz kraja, koji se poslije zvao »Schiavonia«, dodajući, da Slaveni više nisu davali mira.[184]

Gruber kaže, da su provale Slovenaca u Istru bile više prolazne, pa zato nisu dovele do trajnog zaposjednuća napadnutih zemalja; no s vremenom su ti Slovenci stali opet pomalo prodirati u Istru i stalno se nastanjivati kao pastiri na prigorju Julskih Alpa, koje je bilo u vlasti Langobarda, plaćajući im danak, odakle su se onda raširili u furlansku ravnicu i do meda bizantinske Istre.[185]

Benussi kaže u jednoj svojoj radnji, navodeći za to u dokaz Pavla Đakona (c. IV, 42), da su se Slaveni 611., pošto su opustošili tu pokrajinu, povukli natrag.[186] Nekoliko godina zatim isti pisac donosi, da se upad Slavena u Istru vršio najviše na konzularnoj cesti, koja ide od Ri-

jeke preko Kastva, visova kod Lovrana preko »i Caldiera«[187] i duž uskog klanca između brda Letaja i Učke (Monte Maggiore). Citirajući De Franceschija (L'Istria. Note storiche, Parenzo 1879, 76), piše dalje, da je kod Romana u Istri vladala tradicija o velikoj bici sa Slavenima između Letaja i Učke, čiji su klanci bili pokriti leševima, te dodaje, da i u drugim istarskim mjestima postoji spomen o tim neprijateljskim navalama i razrušenim gradovima. Ujedno kaže, da poslije g. 611. nema ni spomena o upadima Slavena i Avara u Istru zahvaljujući bizantinskoj vojnoj organizaciji te pokrajine, te da su Istrani sami utvrdili prolaze, preko kojih je neprijatelj provaljivao, učinivši od »dei Caldiera« snažnu obrambenu liniju, i da je to izazvalo opadanje slavenske sile.[189] A Tamaro, služeći se Benussijevom knjigom Nel medio evo (19) i stavljajući upad Slavena u g. 611., nadodaje, da se Slaveni više otada u Istri nijesu vidjeli i da je to bila zadnja njihova provala; to što se oni dugo vremena nisu bacili na nju, ima se zahvaliti vojnoj reorganizaciji bizantskog carstva.[190] Rojnić stavlja tu navalu u istu godinu, napominjući, da su u VII. stoljeću Slaveni i dalje upadali u Istru i sukcesivno se naseljavali. Ulazili su sa dvije strane: sa sjevera Slovenci, koji su zauzeli sjeverni dio poluotoka, i s istoka preko Kvarnera Hrvati, koji su opet zauzeli zemlju između Raše i mora u istom stoljeću.[191] Kirac iznosi, što Kandler u svoje dvije knjige o Motovunu i Puli kaže o istarskim Slavenima,[192] odajući mu priznanje, što je »naveo nekoliko istina« o njima »uz neke povijesne pogreške i predrasude«. Ujedno iznosi, kako nije teško danas prepoznati »istarske Slavene prvoga naseljenja od onih drugoga«, niti je »onih prvih nestalo«, te da će on »jezikoslovnim uspoređivanjem i drugim plemenskim osebujnostima ... prepoznati stare Slavene prvog naseljenja, nekadašnju i sadašnju njihovu proširenost u Istri, te ih tako znati razlikovati od onih drugih naseljenja«. Pobijajući Kandlera i njegove nasljednike istarske povjesničare, koji za svoju »krivu tezu o istarskim Slavenima« nisu mogli da iznesu bilo kakav povijesni dokumenat«, Kirac razlikuje »po vremenu dva glavna naseljenja Istre Slavenima«, i to »prvo koncem šestog i početkom sedmog stoljeća, a drugo tokom šesnaestog i sedamnaestog stoljeća«, što opširno i razlaže, iznoseći čak, što o borbama Slavena i Bizantinaca kaže narodna predaja.[193] Barada navodi, da Avari sa slavensko-antskim plemenima prelaze Savu i zauzimaju Dalmaciju i Istru o. 614.,[194] a Grafenauer samo kaže, da su g. 611. Slaveni upali u Istru i svu je opljačkali.[195]

Ako sada uporedimo najstariji izvor, t. j. Pavla Đakona, koji govori o tom upadu Slavena u Istru, s onim, o čemu su pisali strani i naši historičari i njima slični pisci, uočit ćemo odmah, koliko je u tome točnosti i istine. Nadalje je jasno baš iz onog izvora, da su se Slaveni raspršili posvuda i nezaustavljivo po Istri, gdje su naravno i nemilice pljačkali. Oni su ušli u tu zemlju valjda iznad Rijeke, a zatim su išli preko »via sclavonica« do nekih istarskih primorskih gradova (napose Poreča), kojega su okolicu svu oplijenili, kao što su to radili i u Dalmaciji. Da li su se u toj trećoj navali vratili kući, izvor nam ništa ne kaže. Valjda su i oni poput Langobarda, koji su u silovitom i pljačkaškom naletu ušli u

Italiju, ostajali u gorovitom i nizinskom predjelu Istre, šireći se sve do ispred zidina utvrđenih primorskih gradova, koji su im se uspješno oduprli upravo onako kao i isto tako utvrđena pojedina mjesta uz samu morsku obalu po Dalmaciji. Da li su s njima tada bili i Avari i da li su ti Slaveni priznavali i dalje njihovo vrhovništvo? Više je vjerojatno, da su bili njihovi podanici i da su s njima masovno i zajednički ne samo u Istru, već i u Dalmaciju snažno i nezaustavljivo provaljivali.

8.

Uto oko 612. godine Agilulf ponovo sklapa mir sa bizantinskim carem,[196] koji je valjda time htio dobiti na vremenu, da može što uspješnije provesti obranu svojih zemalja u neposrednoj blizini Langobarda, čiji nam stav prema Slavenima u Istri u to doba ostaje potpuno nepoznat. Ali je zato držanje Langobarda prema crkvenom raskolu bilo očito. Oni su ga naime u punoj mjeri podupirali, jer je o njima zavisan patrijarha živio i dalje u Staroj Akvileji, a drugi, štićenik Bizanta, u Gradežu. Čak je, čini se, njihovom podrškom novi gradeški patrijarh »heretik« Fortunat[197] odnio sa sobom sve crkveno blago u zlatu, odjeći i nakitu iz stolne crkve u Gradežu, kao i ono iz glavnih crkava u pokrajini Istri, pa i iz samostana, koji su pripadali gradeškoj crkvi. Sa svim time pobjegao je u Lombardiju u grad Cormons, koji je od Akvileje udaljen 15 milja. Zbog tog njegova nevaljalstva i raskolništva mletački i istarski biskupi i duhovnici gradeške crkve pisali su papi Honoriju I. Na to je pismo odgovorio papa svima biskupima u Veneciji i Istri preko svoga đakona Primogenija, koji je Fortunata naslijedio na gradeškoj stolici, o mjerama, koje je poduzeo protiv bivšeg patrijarha.[198] Ujedno je pisao i langobardskom kralju o Fortunatovim nedjelima, tražeći da on od njega zatraži, da vrati crkveno blago natrag.[199] Te iste godine[200] uspio je ipak Honorije da sa crkvenim oružjem svlada šizmu u Istri i privuče tu zemlju u krilo rimske crkve.[201]

Malo zatim je u blizini Istre buknuo rat između Franaka i Slavena pod vodstvom kralja Sama (631), koji je Slavene još 623. godine oslobodio Avara.[202] U toj borbi, na poziv franačkog kralja Dagoberta, sudjelovali su i Langobardi.[203] Oni su čak pobijedili Slavene i veliki broj kao zarobljenike odveli sa sobom.[204] Svakako su Langobardi porazili one Slavene, koji su živjeli u njihovoj neposrednoj blizini, a od kojih im je jedan dio čak plaćao i danak.

Dolaskom na prijestolje Rotarija,[205] za čije su vladavine gotovo u svim gradovima njegova kraljevstva bila dva biskupa (jedan katolički, a drugi arijanski),[206] Langobardi su u to vrijeme vladali, kako to piše Dandolo, kome ipak ne moramo mnogo vjerovati, cijelom kopnenom Venecijom[207] izuzev Istru, i tu zemlju su stali nazivati Langobardijom.[208] Primorski pak dio Venecije, koji nije bio pod njima, zadržao je staro ime.[209]

9.

Ako se možemo pouzdati barem djelomično u navode Konstantina Porfirogeneta, onda možemo i ustvrditi, da su za vladavine cara Heraklija Hrvati,[210] došavši iz svoje pradomovine, pobijedili Avare,[211] koje su istjerali iz Hrvatske[212] i smjestili se u toj zemlji Avara, u kojoj i za carevanja toga pisca nastavaju. Kako se ta Hrvatska[213] prostirala od rijeke Cetine pa sve uz primorje do granica Istre,[214] to jest do onih grada Labina, a također je i u gorskim krajevima donekle ulazila u temat Istre,[215] onda je razumljivo, da su Hrvati zauzeli veći dio Istre, izuzevši primorske gradove i okolicu, koji su zapravo sačinjavali bizantinsku pokrajinu Istru.[216]

Što kažu o tom osvojenju kasniji pisci? Bonfinius piše samo, da su Slaveni osvojili Istru i Dalmaciju,[217] a Megiser iznosi, da su se za Samove vladavine u Karantaniji 630. godine Avari i Slaveni iselili sami od sebe u Dalmaciju, Liburniju i Istru.[218]

I. della Croce drži, da se oko 600. g. jedan dio Slavena iz Dalmacije, koju je napustio, naselio u Koruško, Kranjsku i Istru. Malo zatim dodaje, da su nemirni Slaveni isto kao i Langobardi (o. 633.) našli gradove bez straža i primamljeni zgodnom prilikom zavladali čitavom Dalmacijom i Istrom, a može se reći, da je plijenom njihove okrutnosti i bijesa postao i Trst, izvan kojega grada okolni seljaci do njegova (t. j. della Croceova) doba ne govore drugi jezik nego slavenski.[219] G. 1851. Kandler piše, da su Hrvati 820. godine osvojili zemlju između Raše i Cetine, t. j. Veliku Japidiju i Liburniju, te pretpostavlja, da su pomiješavši se s Liburnima zauzeli ne samo latinski ager, nego također i istočne strane Učke. Malo zatim kaže samo, da su g. 820. Hrvati zauzeli zemlju između Raše i Cetine,[221] a De Franceschi iznosi, da su oni oko te iste godine došli do rijeke »Tarsia« (t. j. Fiumara – Rječina), preko koje nisu raširili svoju državu.[222] Marsich po Kandleru (Indicazioni ... 16 i L'Istria VI, 28) izričito stavlja, da su Hrvati 820. napali zemlju između Cetine i Raše i zauzeli područje Labina,[223] a G. Kobler piše, da su 640. Hrvati i Srbi osvojili bizantsku Dalmaciju do Raše.[224] Benussi isprva piše, da su se Hrvati, kada su došli o. 620. u Dalmaciju, naselili i u gorovitom dijelu Istre. Iza toga, iznoseći mišljenje nekih stranih historičara (Zeuss, Dümmler) o raširenju Hrvata i Slovenaca po Istri, kaže, da slovenski pisci govore, da su Slovenci zauzeli Istru, a hrvatski pisci, da su Hrvati, što on smatra retoričnim, i pokušava, i suviše nategnuvši tu stvar, pobiti i jedne i druge, ne citirajući ipak poimence, koji su to pisci.[225] I Tamaro kaže, da je provala Slavena u Istru mogla biti o. 640, t. j. jedan decenij nakon zauzeća Dalmacije.[226] Kirac tvrdi, kako je povijesna činjenica, da su Hrvati, kad su naselili Dalmaciju, »naselili istodobno ne samo Liburniju do Raše i brežuljkastu Istru, već i ostalu Istru preko Raše i preko brežuljkaste Istre do njezinih zapadnih gradova«, te zaključuje, da su slavenska plemena za vrijeme provala u godinama 599. do 611., možda i prije, naselila Istru i da su Hrvati prodrli sa liburnijske strane, ne

mirno, već s mačem u ruci, pošto su uništili na Učki grčku vojsku, i da su se u Istri stalno nastanili.[227]

Na osnovu Konstantina Porfirogeneta jedino dakle znamo, dokle se u njegovo doba širila hrvatska država u Istri. Ali to ne znači, da tada već Slaveni, odnosno Hrvati, nisu bili naseljeni u cijeloj toj pokrajini. Ujedno možemo zaključiti, da su istarske krajeve novopridošli Hrvati svakako podvlastili ondje već prije njih naseljene Romane, Slavene i Avare, a tako je bilo i za carevanja Porfirogeneta. Jedino nije jasno, dokle su se Hrvati raširili po Istri u 7. stoljeću, a za Slavene zaključujem da su je poplavili svu osim primorskih gradova.

Stoga je razumljivo, što papa Ivan IV. (640–642), rodom Dalmatinac, šalje opata Martina[228] sa mnogo novaca, da po čitavoj Dalmaciji i Istri otkupi zarobljenike, koje su tamošnji narodi[229] uhvatili.[230] Ujedno je u isto vrijeme dao prenijeti i moći nekolicine svetaca iz tih zemalja u Rim, gdje je za njihov smještaj sagradio crkvu.[231]

Zanimljivo je znati, kada je to bilo, kuda je prvo išao Martin,[232] koji su to bili zarobljenici i od koga su se otkupljivali i zašto je papa dao i moći svetaca odnijeti u Rim.

To se po svoj prilici, kako to piše Platyna, dogodilo odmah po Ivanovu nastupu na papinsko prijestolje, t. j. početkom 641. godine.[233] Opat Martin je prvo išao u Istru, a onda u Dalmaciju. Zarobljenici su bili tamošnji urođenici (Istrios et Dalmatas), koje su držali u ropstvu Slaveni,[234] zvani u izvorima općenitim nazivima (gentibus, barbaris, Hunnorum,[235] barbarum, paganorum), iz kojih se očito vidi, da su to oni, t. j. sada već i Hrvati, pripadnici slavenske skupine u navedenim zemljama.

Kako se iz izvora vidi, bile su u opasnosti moći svetaca, t. j. zapravo gradovi,[236] gdje su one bile po crkvama smještene, da ih barbari (Slaveni, Hrvati) ne ugrabe, t. j. ne zauzmu. Stoga ih je papa i dao prenijeti u Rim, a među njima i moći sv. Maura iz Poreča.[237] Na koji su način ti urođenici bili zarobljeni, može se indirektno zaključiti iz okolnosti, što su Slaveni[238] (t. j. nešto kasnije i Hrvati), kada su ulazili u te krajeve, kao i svi barbari pljačkali, pustošili i zarobljavali, na što su god naišli, a da su bili još pogani,[239] doznajemo iz već navedenih Amalrihovih »Vitae pontificum romanorum«.[240]

Svakako ovaj podatak o papinoj humanoj akciji u Istri i Dalmaciji potvrđuje, da su se Slaveni u tim krajevima već ustalili[241] i da nisu bili više tako divlji, kada je među njih mogao nesmetano doći papin izaslanik radi otkupa zarobljenika.

Još nešto. Ako se bez prigovora priznaje, da su Slaveni (t. j. sada pak i Hrvati) već u to doba bili u Dalmaciji nazivani također navedenim općenitim imenima, onda slijedi analogni zaključak, da su oni tada bili i u većem dijelu Istre, što se ne da ničim više pobiti.

10.

Upravo kada je u Raveni stolovao egzarh Isacius (625–643),[242] koji je svome caru sačuvao neoštećen onaj dio Italije nezaposjednut od Langobarda,[243] Slaveni su brodovima prešli u langobardsku vojvodinu Benevent i utvrdili se nedaleko Siponta. Ali su ipak bili, kako to piše Pavao Đakon, poraženi i preostali bijahu prisiljeni na uzmak (642).[244] Taj nam podatak jasno govori, da su Slaveni, koji su sada vladali Dalmacijom i Istrom bez primorskih gradova, prešli u bezuspješnu ofenzivu, da osvoje južnu Italiju, kao što su prije nekoliko desetina godina to htjeli da učine sa sjevernom Italijom. Interesantno je, što neki pisci iz 17. stoljeća iznose, da su u toj vojni sudjelovali i Istrani,[245] t. j. bez sumnje bi to bili Slaveni ili Hrvati. Međutim, taj podatak treba ipak odbaciti, jer nije baziran ni na jednom suvremenom ili bar kasnijem izvoru.

Od toga vremena, zapravo od 611. godine, izvori ne navode više nijednu provalu Slavena ili čak Avara u Istru, već samo u većim ili manjim razmacima u Furlaniju.

To je nepobitni znak, da je Istra kao i Dalmacija osim primorskih gradova sva u rukama Slavena, kojih su najistaknutiji suplemenici Hrvati stvorili dvije čvrste državne jezgre: jednu u današnjoj Dalmaciji sa svojim zemaljskim područjem, a drugu u prekosavskim krajevima opet sa svojim, a ipak su bile obje na prijateljski način međusobno povezane. Da je to tako, govori nam indirektno Konstantin Porfirogenet, ukoliko mu možemo vjerovati, jer kasniji izvor kaže, kako se od Hrvata, koji su došli u Dalmaciju, odijelio jedan dio i taj osvojio Ilirik i Panoniju, te da su i oni imali samostalnog arhonta, koga su slali radi prijateljstva arhontu Hrvatske.[246] Iz toga se podatka vidi, da su Hrvati iz Ilirika i Panonije stajali u prijateljskom savezu s onima u matici,[247] t. j. današnjoj Dalmaciji, koje su arhontu na prećutan način priznavali primat i supremat.

Oni Hrvati u Iliriji i Panoniji s ostalim tamošnjim Slavenima u svojoj državnoj tvorevini odolijevali su uspješno neprijateljima. Tako su po mom mišljenju iza svoga uspješnog osvojenja gornjih krajeva odsada živjeli u miru s Avarima[249] kroz dva stoljeća, jer da je bilo sukoba između njih, javili bi nam to izvori upravo onako, kako to pišu o organiziranim slavenskim navalama u VII. i VIII. stoljeću u Furlaniju, gdje se miješaju tamošnje prijestolne borbe sa ciljem, da je osvoje, kao i o njihovim mnogo rjeđim sukobima s Bavarcima. Jednom riječju, među Hrvatima tih dvaju državnih jezgra nije bilo nijedne druge države,[249] već su oni bili neprekinuto povezani od Panonije preko Ilirika do Dalmacije, a tako jak savez podnosio je prećutno zbog svoga interesa Bizant, sa kojim žive u miru Hrvati tokom nekoliko stoljeća, ne ugrožavajući više nigdje dalje njegove posjede sve do dolaska Franaka na obale Jadrana. Ujedno je Bizant također mučke prošao preko toga, što su Slaveni i Hrvati osvojili i držali u vlasti neke teritorije, jer su oni mjesto njega snažno i čvrsto branili od neprijatelja te krajeve, a time i indirektno one zemlje, koje su caru još ostale u vlasti. Prema tome sada su Slaveni i Hrvati iz prekosavskih krajeva direktno graničili i s Lango-

bardima, protiv kojih ratuju radi daljeg proširenja svojih posjeda, a Hrvati iz Dalmacije drže u svojoj interesnoj sferi veliki dio Istre, gdje je već prije nekog vremena uspješno dovršena slavenska seoba. Naime Slaveni su tokom vremena došli sve do zidina istarskih primorskih gradova,[250] pa je cijela ta okolina (oranice, pašnjaci, vinogradi) većinom bila u njihovim rukama.[251] I tako se između jednih i drugih stvorilo prećutno nepisano primirje, od koga su imale obje strane samo koristi. Iza toga u ove tada čisto romanske gradove s vremenom malo pomalo (kao gotovo istovremeno i u one dalmatinske gradve) infiltrira slavenski živalj i tako proširuje i ondje još snošljivije odnose s tamošnjim romanskim stanovništvom. Još nešto. Za mene je i suviše nategnuto i pomalo deplasirano zaključivati na osnovu stanja naseljenosti i rasprostranjenosti Slovenaca i Hrvata[252] po pojedinim krajevima Istre u XIX. i XX. stoljeću, koje su jedni, a koje drugi zaposjeli kroz prva stoljeća provala i ondašnjeg useljenja Slavena u Istru,[253] jer izvori znaju samo da su ovamo došli prvo Slaveni, a onda i Hrvati, koji su od Južnih Slavena najranije doprli do mora i ondje se stali dalje nezaustavljivo proširivati.

*

Svijestan sam, da ovom mojom radnjom,[254] u kojoj ima i nekoliko hipoteza, nisam ni ja mogao kazati zadnju riječ o najranijem doseljenju i naseljenju naših predaka u Istru. No svakako ću time ipak pridonijeti, da se već jedamput od strane naših naučnih radnika i iz drugih naučnih područja što temeljitije i sa puno ozbiljnosti i spreme pristupi konačnom rješenju tog vrlo delikatnog pitanja, koje je od velike važnosti za cijelu našu povijest. Napose napominjem, da će ovdje odigrati veliku, ako ne i odlučnu ulogu, slavenska arheologija, kojoj se tek odnedavna kod nas posvećuje dolična pažnja i razumijevanje, a onda nešto manje i toponomastika i drugi slični posredni izvori, jer pisani izvori sada su svi poznati i većinom proučeni i obrađeni.

BILJEŠKE

[1] Otkada je ona bizantska pokrajina, napisao sam u radnji »Da li je Istra upravo 539. potpala pod Bizant«, koja će izići u idućem broju Zbornika radova Vizantološkog instituta SAN.

[2] M. L. Hartmann pretpostavlja da je još uoči provale Langobarda u Italiju na granicama Venecijâ postojala vjerojatno istarsko-mletačka istočna marka (Untersuchungen zur Geschichte der byzantinischen Verwaltung in Italien (540–750), Leipzig 1889, 53). P. Kandler iznosi, da je sada postavljen vojvoda (duca) za spojene Veneciju i Istru, pod kojim je bio magister militum za čitavu Istru (Le istorie di Trieste I, Archeografe Triestino (AT) III NS VIII, Trieste 1919, 90). M. Kostrenčić piše, da je Istra pod Bizantijom bila uređena kao tema, t. j. uprava je bila udešena na vojničku (Statuti istarskih gradova i otoka, Savremenih XIV, Zagreb 1919, 541), a D. Gruber kaže, da je na početku bizantskog vladanja u Istri bio na čelu uprave i sudstva vojvoda (dux), a na čelu vojne vlasti vojni meštar (magister militum). Ali nakon dolaska Langobarda građanska okružja pretvaraju se u vojnička područja (teme) i takva tema postade

koncem VI. stoljeća Istra, kojoj je na čelu bio vojni meštar kao carski namjesnik, podvrgnut neposredno ravenskom egzarhu, sa sjedištem u Puli. Čak dalje nadodaje, kako je početkom VII. stoljeća (negdje nakon čestih provala Langobarda i Slavena sve do 611. godine) nastala vrlo prostrana krajina od Trsta do Trsata i Kvarnera, kojoj je na čelu tribun kao i velikim gradovima te pokrajine, a trajala je sve do prestanka bizantske vlasti u Istri (Povijest Istre, Zagreb 1924, 19, 20, 22, 23). J. Ferluga navodi, da »nismo u stanju« da Istri damo neki poseban oblik. Kada je vraćena pod bizantsku vlast za vrijeme Justinijana I. (527–539), tačnije 539., u početku je, možda, još postojala, piše dalje, »podela između civilne i vojne vlasti karakteristična za Dioklecijanovu i Konstantinovu upravu, ali, u svakom slučaju, ona je trajala vrlo kratko, jer se kroz celo vreme, dok je Istra u okviru vizantinskog carstva, spominje kao njen upravnik isključivo magister militum« (Niže vojno-administrativne jedinice tematskog uređenja, Zbornik radova Vizantološkog instituta SAN XXXVI/2, Beograd, 1953, 93). B. Grafenauer kaže, da Istra sastavlja posebnu obrambeno-upravnu jedinicu bizantske samostalne države, koja se nikada nije razvila u pravu »bizantsku temu«, samostalnu pokrajinu na čelu sa »strategom«, već se vojna i upravna vlast združila u istim rukama i na čelu cijele Istre stoji do konca bizantske vladavine poseban »magister militum«, koga imenuje car (Zgodovina slovenskoga naroda I, Ljubljana 1954, 82).

[3] G. 556. bizantska je vojska oduzela Francima uz dio Italije i tu pokrajinu (F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I, Ljubljana 1902, 53). G. Vergottini tvrdi, da je Istra u bizantskom periodu sačinjavala s Venecijom jednu provinciju, a nakon 568. pokrajina Istra obuhvaćala je i preostatke Venecije (Per la revisione delle liste cronologiche per l'Istria medievale, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria XLIX, Pola 1937, 56).

[4] O razvoju te titule, povezane s onom magister militum, piše opširno M. L. Hartmann (Geschichte Italiens im Mittelalter I, Gotha 1897, 56, 66, 77, 99, 235, 258, 351, 352).

[5] F. Kos, o. c. I, 54, 58–63.

[6] C. de Franceschi čak zna, da su s njima išli u Italiju: Gepidi, Svevi, Bugari, Sasi i Slaveni (L'Istria, Parenzo 1879, 73). Međutim Pavao Đakon piše samo, da je njihov kralj Alboin doveo mnogo drugih narodnosti, tako na pr. Gepide, Sarmate, Panonce, Noričane i t. d. (G. Vottich, Paolo Diacono, studi, AT NS XXII (2, Trieste 1898 –1899, 31).

[7] Mnogi pisci stavljaju ovaj pohod u razdoblje od 587.–590. godine.

[8] G. Vettich, o. c., 52.

[9] G. Vettich, o. c., 62; F. Kos, o. c. I, 133 (o. 592.). U Ivana Đakona sa strane teksta stavljena je 591. godina, a G. Monticolo u bilješci kaže po Pavlu Đakonu, da je to bila 592. (Cronache Veneziane antichissime I, Roma 1890, 75). Dandolo je meće između 584. i 602. godine (A. Danduli Chronica per extensum descripta aa. 46–1280., RIS f. 313, Bologna 1938, 87), a ostali pisci u 587. ili 591. godinu.

[10] G. Vettich o. c., 62, 63.

[11] Nazivan u 593., 596. i 599. godinama od pape Grgura I. »Histricorum ... separatione« ili »Histricorum scismate« ili »errore Histricorum« ili »Histricorum scisma« (F. Kos, o. c., I, 142, 147, 166).

[12] F. Kos o. c. I, 142–144, 147, 163–170.

[13] Za njega kaže B. Benussi, upirući se na Kandlera (Codice diplomatico istriano (KCDI), I–804 g.), te pisma Grgura Velikog i na Hartmanna (Untersuchungen ..., 57), da je bio podređen ravenskom egzarhu i da je stolovao u Puli (L'Istria nell'epoca bizantina, Atti ... VII, Parenzo 1891, 421). Hartmann piše, da je magister militum Istre vojnički obuhvaćao još carsku obalu Venecije i Istre (Geschichte ... II 1/1, Gotha 1900, 128, 129). A. Tamaro piše, da je magister militum Istre postao vrhovnim zapovjednikom Venecije i Istre (La Venetie Julienne et la Dalmatie, I, Roma 1918, 134). Vergottini kaže, da se magistri militum, koji su upravljali Istrom do kraja VI. stoljeća, imaju smatrati kao magistri militum Venecije i Istre. No krajem VI. stoljeća izvršeno je administrativno razdvojenje između ostataka Venecije i Istre i tek odonda dalje magistri militum, upravljači Istre, imaju se smatrati kao vlast sa kompetencijom ograničenom na samu Istru (o. c., Atti ... XLIX, 56). Ferluga donosi, da je bio Istrin »upravnik isključivo magister militum« i navodi ih iz pisama pape Grgura dva (Vasi-

lije i Gulfar), a iz akata rižanskog placita četiri (Konstantin, Vasilije, Stevan, Mavrikije). Nadalje zaključuje, da je taj razvoj shvatljiv, »jer je u skladu s opštom tendencijom sve veće militarizacije carstva uopšte i provincijske administracije posebno. Na jačanje autoriteta i na sve veće koncentrisanje svih poslova, pa i civilnih, u rukama vojnog komandanta utjecao je i položaj Istre, pogranične oblasti, u koju su stalno upadali varvari, Langobardi i Slaveni. Istra je bila do pada Ravenskog egzarhata podčinjena Raveni, ali je poslije toga bila samostalna jedinica pod magistrom«. Ujedno Ferluga smatra samo pretpostavkom Bennusija, koji (Nel medio evo ..., 29), oslanjajući se na Calisse (Il governo dei Bizantini in Italia) smatra, da je pored vojnog komandanta, magistra militum, postojao civilni upravnik Istre, dux, jer dok se magister militum često spominje, u izvorima ne postoji ni jedan jedini spomen duksa (o. c., Zbornik radova ..., XXXVI/2, 93).

[14] F. Kos o. c. I, 169, 170. Regest mu je djelomično krivo preveden.

[15] Hartmann smatra, da je on bio prvi magister militum u Istri, spomenut u izvorima (Untersuchungen ... 152). Benussi (Nel medio evo, Parenzo 1897, 33, 86), Gruber (o. c., 12) i Ferluga (o. c., 93) krivo drže, da je bio i Bazilije isto što i Gulfar. Naime papa Grgur I. ovog prvog oslovljava s »vestrae magnitudinis«, a takav naslov imali su samo duces, t. j. zapovjednici pograničnih trupa (usto su se naslovljavali i sa spectabiles), a magistri militum su se oslovljavali sa »gloria vestra« (M. L. Hartmann, Untersuchungen ..., 57). Tamaro navodi, da je o. 595. na čelu Istre bio prema Jaffé (Regesta pont. rom., 134, n. 1024) prvi poznati magister militum Carellus, a poslije njega su, koliko se zna prema Benussiju (Nel medio evo, 33): Bazilije, Mastalon i Gulfarius (o. c. I, 133).

[16] Ch. Diehl ga smatra Ostrogotom (Études sur l'administration byzantine dans l' exarchat de Ravenne (568–751), Paris, 1888, 243, 244).

[17] T. j. 595. ili 596. godine. I dok F. Rački sa sigurnošću, na osnovu izvora, stavlja to u 595. godinu, t. j. kad je Tasilo postavljen za vojvodu (Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia, NSHSM VII, Zagrabiae 1887, 247), F. Kos kaže, da je najvjerojatnije to bilo 595. (o. c. I, 144).

[18] G. Vettich o. c., 63.

[19] To se može zaključiti na osnovu onog podatka iz o. 596., kada su Bavarci napali Slavene (G. Vettich o. c., 55 i F. Kos o. c. I, 148).

[20] Na osnovu datiranja smrti kralja Hildeberta (596.) Rački stavlja taj događaj u 596. godinu (o. c., 249).

[21] G. Vettich o. c., 65 i F. Kos o. c. I, 148.

[22] Svakako prije travnja 596. (Gl. za to potvrdu u vezi sa smrću egzarha Romana: M. L. Hartmann, Untersuchungen ..., 11). M. Palmerius piše: »595. Agilulphus cum Cacano Hunnorum rege pacem firmat, illam ipse per legatos e Pannonia postulante ...« (Liber de temporibus RIS f. 42, t. XXVI, p. 1, Città di Castello 1906, 60). I dok C. Sigonius meće to u 597. (Historiarum de regno Italiae libri quindecim, Venetiis 1574, 39), Grafenauer stavlja taj mir sa sigurnošću u 596. godinu (Ustoličevanje koroških vojvod in država Karantanskih Slovencev, Ljubljana 1952, 431; Zgodovina ... I, 119).

[23] R. Cossi meće njegov dolazak umjesto Smaragda u 597. ili 598. godinu (Le vicende politiche dell'Italia medioevale I, Padova 1938, 158).

[24] 596. ili 597. (gl. zato potvrdu: M. L. Hartmann, Untersuchungen ..., 11). Benussi stavlja zaključenje toga mira u kraj 598. (Nel medio evo, 85).

[25] G. Vettich o. c., 65, 66.

[26] U pismu od listopada 598. godine zove ga papa Grgur I. »Gallinice exarcho Italiae« (I. Kukuljević-Sakcinski, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Zagreb 1874, 30).

[27] F. Kos o. c. I, 167.

[28] Ueber die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien (549–928), Sitzungsberichte der k. k. Akademie der Wissenschaften – Philosophisch-historische Classe 19 Bd, Wien 1856, 362.

[29] U tom izdanju Jaffé meće pisma pape Grgura I. Kaliniku i stanovnicima koparskog otoka (F. Kos o. c. I, 165, 166, 167, 168) u jedno pod listopad 589. (Regesta pontificum Romanorum, Berolini 1851, 126, Br. 1165).

[30] B. Benussi, Nel medio evo, 16.

[31] Fonti per la storia della regione al tempo della dominazione langobarda (568–744), Archivio Veneto XIX, Venezia 1880, 434.
[32] Geschichte ... II/1, 114.
[33] o. c. I, 30.
[34] o. c., 255.
[35] Nel medio evo, 16.
[36] o. c. I, 167.
[37] Il golfo liburnico, Roma 1921, 31.
[38] o. c., 255.
[39] Untersuchungen ..., 11.
[40] Die Stellung der byzantinischen Statthalter in Ober- und Mittelitalien, Berlin 1889 (nažalost ovu knjigu nisam mogao naći ni u jednoj biblioteci).
[41] Nel medio evo, 16.
[42] Manuale di geografia dell'Istria, Parenzo 1903, 81.
[43] L'Istria nei suoi due milenni di storia, Trieste 1924, 85.
[44] Cenni storici sull'etnografia dell'Istria, Atti ... XVII, Parenzo 1901, 305.
[45] o. c. I, 130.
[46] o. c.. 31.
[47] o. c. 13.
[48] Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, 226.
[49] Storia del Friuli I, Udine 1934, 120.
[50] K poročilom Pavla Diakona o Slovencih, Časopis za zgodovino in narodopisje 26 (1931).
[51] Istra II, Zagreb 1937, 34.
[52] Crtice iz istarske povijesti, Zagreb 1946, 30–32, 122–126.
[53] Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja Južnih Slovenov, Zgodovinski časopis IV, Ljubljana 1950, 86.
[54] Historija naroda Jugoslavije I, Zagreb 1953, 218.
[55] Zgodovina ... I, 119, 120.
[56] Enciklopedija Jugoslavije I, Zagreb 1955, 252.
[57] Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1955, 48.
[58] Gl. za to potvrdu: G. Vettich, o. c., 31.
[59] I. Kukuljević-Sakcinski, o. c. I, 30.

[60] Kirac razlikuje »po dobi dva glavna naseljavanja Istre Slavenima; prvo koncem šestog početkom sedmog stoljeća, a drugo tokom šesnaestog i sedamnaestog stoljeća«. Zatim kaže, da su Slaveni otvorili vrata Istre 598–599, i da se šire po zemlji i dolaze 602., 604. i 611. Uopće o tom naseljenju, koje on povezuje sa mnogim pučkim predajama, govori vrlo neuvjerljivo i suviše rodoljubno (o. c. 28, 32–46). Rojnić prvo stavlja provalu Slavena u Gornju Italiju u 599. godinu (Istrie, aperçu historique, Sušak 1945, 6), a nekoliko godina kasnije samo piše, da je teško steći jasniju sliku o rasprostranjenosti Hrvata i Slovenaca u Istri u prvim stoljećima nakon njihova doseljenja (Historija naroda Jugoslavije I, 218). M. Kos isprva datira tu provalu u juli 600. i piše, da su Slaveni provalili preko sjevernog dijela bizantske Istre, koji je napadajućim Langobardima, Avarima i Slavenima bio najbliži. Taj prolaz (aditus) on ubicira u rimskim cestama. One su preko nutarnjeg i tršćanskog krasa, koji on uklapa u sjeverni dio Istre, vodile u Furlaniju (K poročilom ...). G. 1953. M. Kos datira tu provalu u bizantsku Istru u o. 600. godinu i nadodaje, da su zajedno s njima bili i Avari, i tomu je prvi sačuvani spomen u pismu pape Grgura I. o Slavenima i njihovoj nazočnosti na sjevernom Jadranskom Primorju. Nadalje kaže, da je dolaskom Slavena na gornji Jadran Istra ostala pod bizantskim političkim gospodstvom dobro uređena, s kaštelima na moru i unutrašnjosti, i posadama i romaniziranim stanovništvom i mogla se opirati moćnom slavenskom naseljavanju. Hrvatski Sloveni naselivši se oko Kvarnera i predjela Učke prodirali su u skromnom opsegu u unutrašnjost zemlje. Malo je vjerojatno, da upadom Slavena oko 600., ne bi slijedila njihova penetracija u unutrašnjost poluotoka, te kaže još, da su se u većem dijelu Istre u VII. i VIII. stoljeću mjesta, kaštela i tomu podređeni okoliš, branili i obranili od slavenskog naseljavanja, a u Krasu i Posočju je to bilo drugačije (Slovensko Primorje in Istra, Beograd 1953, 40–43). Grafenauer isprva piše, da Alpski Slaveni o. 600. prodiru kroz »istarski prolaz«

u gornju talijansku nizinu i da su naselili zaleđe Trsta, a gradske su naseobine romanske (Historija naroda Jugoslavije I, 82), a zatim u svojoj »Zgodovini« opisuje, kako su o. 600. Slaveni ušli kroz »istrski dohod«, t. j. kroz Vipavsku dolinu u Italiju. Nadalje kaže da su Slaveni u Istri zaposjeli sjeverni dio do Ćićarije i Buzeta. Ćićarija je s Učkom gorom ostala nenaseljena, i ona je dijelila Alpske Slavene od slovenskih doseljenika, koji su došli u Istru od o. 600. dalje morem i od Rijeke. Odavle su došli preci istarskih Hrvata. Alpski Sloveni su naselili zaleđe Trsta, a mjesta su ostala romanska (Zgodovina ... I, 112, 113).

[61] F. Kos (o. c. I, 171) i Šišić (o. c., 226) donose tekst toga pasusa ovako: »... quia per Histriae aditum iam ad Italiam intrare coeperunt ...«, a F. Bulić (S. Gregorio Magno papa nelle sue relazioni colla Dalmazia (a. 590–604), Bullettino di archeologia e storia dalmata XXVII – Supplemento, Spalato 1904, 16) i Benusi (Nel medio evo, 16) imaju: »... quia per Istriae aditum iam Italiam intrare coeperunt ...«.

[62] F. Bulić (o. c., Bullettino ... XXVII, 46, 47) donosi cijelo ovo pismo.

[63] C. Baronius kaže, da je 601. papa Grgur I. pisao sicilskim biskupima, da održavaju litanije, kako ne bi ondje došlo do provale barbara, te dodaje isti Baronius, da su Slaveni počeli i Italiju i Siciliju ugrožavati (Annales ecclesiastici VII, Venetiis 1710, 131). F. di Manzano iznosi, da 600. počinju Slaveni »... entrare in Italia, minacciano Salona, città dell'Istria, il di cui vescovo era Massimo« (Annali del Friuli I, Udine 1858, 123, 124). Rojnić meće tu provalu čak u 599. godinu (Itrie ... 6), a Grafenauer u »leto 600.« (Ustoličevanje ... 431).

[64] Baš 600. godine sklopili su Avari i Bizantinci mirovni ugovor, po kome je utvrđena granica Dunav i dopušteno je i jednoj i drugoj strani, da ide preko te rijeke, ako bi htjela napasti Slavene. Taj podatak dokazuje, da su tamošnji Slaveni bili nezavisni i od jednih i od drugih (F. Kos, o. c. I, 171).

[65] Barada opisujući, kako je u konačnoj Avariji slavenski živalj bio ne samo najbrojniji, nego uz Avare politički i vojnički najjači, kaže, kako je potpuno razumljivo, da suvremeni pisci potpuno identificiraju Avare sa Slavenima. Tako papi Grguru I. javljaju, da je 599. ravenski egzarh Kalinik pobijedio Slavene, za godinu 600. Pavao Đakon piše, da su Langobardi »cum Avaribus et Sclavis« popalili Istru; iste godine tuži se papa Grgur »de Sclavorum gente«, koji da ugrožava Dalmaciju, g. 603. pomažu Slaveni, koje je hagan poslao Langobardima, zauzeti Kremonu, g. 612. po Pavlu Đakonu Slaveni su popalili Istru, Izidor pak Seviljski piše, da su 614. »Slaveni« oduzeli Rimljanima »Graeciam«, a tom piscu Graecia znači Dalmacija, Sclavi znači Avari. Samo radi pitanja, o kome se radi, spominje Barada cara Konstantina Porfirogeneta, koji u gl. 29. opisujući zauzeće Dalmacije izričito kaže, kako Rimljani preko Dunava, dotično preko Save »nađoše nenaoružana slavenska plemena, koja se i Avari zovu«, opet su »Slaveni zvani i Avari«, »Slaveni ili Avari« i t. d., a po gl. 29. uzimaju sad »Slaveni«, a sad »Avari«, te zaključuje, da su u avarskom prodoru od Zakarpaća do Jadrana sudjelovala mnoga slavenska plemena, podložno – savezna i slobodna, koja su sačinjavala glavninu avarske vojske, te da suvremenici ne prave razliku između Avara i Slavena (Hrvatska dijaspora i Avari, Starohrvatska Prosvjeta III/2, Zagreb 1952, 12). Međutim Grafenauer iznosi, da citati, koje Barada navodi u prilog tome dokazu, dokazuju protivno: da su oni tu razliku uočili. Kako bi Teofilakt mogao navoditi čak i broj jednih i drugih, a Pseudo-Fredegar njihov odnos u borbi, te kako bi izvori prilikom opisa niza napadaja spominjali i jedne i druge (B. Grafenauer, M. Barada, o. c., Historijski zbornik VI/1–4, Zagreb 1953, 82).

[66] I Lucius piše, da su Slaveni tada samo napali i opljačkali Istru, ali je nisu i zauzeli kao ni Dalmaciju. Iza toga opet kaže, da su oni opljačkali Istru 604., a 638. zauzeli gotovo cijelu Dalmaciju i da se iz pisama pape Grgura I. vidi, da je 605. Istra bila u rukama Grka, kako to opaža Carolus Sigonius (J. Lucius, De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Francofurti 1666, 41, 54).

[67] A. Gfrörer, Byzantinische Geschichten II, Graz 1873, 11, 16.

[68] Nel medio evo, 16, 17.

[69] Rutar smatra, da se pod »Istriae aditum« ima razumjeti današnji Kras, koji je pripadao pod Istru, i Vipavska dolina, navodeći, da je tako to razumio i Phil. Jac. Rechfeld, Würdigung der Horvat'schen Urgeschichte der Slaven, Mitteilungen des Historischen Vereins für Krain, 1846, pg. 47, nota 40 (S. Rutar, Kakšno važnost imajo

Pavla Dijakona knjige »De gestis Langobardorum« za starejšo zgodovino Slovencev?, Letopis Matice Slovenske za leto 1885, Ljubljana 1885, 308).

[70] Rutar stavlja u vezi s kaganom ovo u o. 600. (o. c., Letopis, ... 309), F. Kos u o. 601 (o. c. I, 173), Tamaro u 601. (o. c. I, 131), a Paschini čak u o. 591., citirajući Pavla Đakona (Hist. Lang. IV) (o. c. I, 119).

[71] Iz teksta Pavla Đakona s obzirom na uništenje Padove i smrt cara Mauricija (G. Vettich, o. c., 69, 70), mogla bi biti i ta godina.

[72] Rački uz motivaciju stavlja čak 600. g. (o. c. 257, 258), a tako i Rutar (o. c., Letopis ... 309), De Franceschi u 600. ili 601. (o. c. 76, 82), F. Kos u o. 602. (o. c. I, 178), J. Mal čak u 610., pošto su Avari provalili u Furlaniju i Gisulfa napali (Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen, Ljubljana 1939, 21), M. Kos u 603. (Slovensko Primorje ..., 41), a Grafenauer u 602. (Ustoličevanje ..., 431; Zgodovina ... I, 119).

[73] Lucius kaže, da je Alboin, ne vjerujući svojim vojvodama, od kojih su se onaj od Tridenta i Furlanije otvoreno odmetnuli, pozvao u pomoć kao saveznike Avare i Slavene. S njima je oteo mnoge bizantske gradove i pošto je upokorio navedene vojvode, oplijenio je Istru (o. c., 40). J. L. Schönleben, citirajući Pavla Đakona, piše, da su Langobardi, Avari i Slaveni sklopili savez, »ad Istriam occupandam« (Carniola antiqua et nova, Labaci 1681, 332). De Franceschi navodi, da je razlog udruženja Langobarda s Avarima i Slavenima i za zajednički prodor u Istru mržnja na Grke, s kojima su imali neprestano ratove da opljačkaju Istru, ali je nisu mogli osvojiti, jer su je snažno branili i čuvali njeni stanovnici (o. c., 76).

[74] Interesantno je, što H. Megiser u svojoj knjizi, kojom se samo s oprezom može služiti, jer je pored ostalog on prilično pristran, u poglavlju pod naslovom »Wie Cacannus der Tyrann mit seinen Hunnen und den Khärndten in das roemische Reich fällt« kaže, iako se taj pasus direktno ne odnosi na ovaj upad: »...Im Jahr des Herrn Christi 567. haben sich die Hunnen aufgemacht samst den Winden aus Khaerndten beyde streitbare und grausame Voelcher so hievor namentlich Histriam, Liburniam und Dalmatiam, mit Gewalt eingenommen vnd dieselben Land nach ihnen Sclaveniam, oder das Windische Land genannt ...« (Annales Carinthiae, Leipzig 1612, 359). I. della Croce iznosi, da je 604., kako piše Lucius (De regno Dalm. lib. I, cap. 8), a po njemu i Schönleben (Annal. Carn. t. I, p. 3, ann. 604), kan s Avarima po drugi puta upao u Istru sjedinjen s Langobardima i Slavenima i sve popalio i opustošio. Zatim kaže, da treba tu dodati: »et hoc quidem saepius deinceps egerunt«, te da je u toku 30 godina ta zemlja bila ucvijeljena pet ili šest puta kao nevina žrtva neljudskog bijesa tih barbara i isječena i popaljena (Historia antica, e moderna, sacra, e profana della città di Trieste, Venetia 1698, 562). Grafenauer iznosi, da su Avari 602. sklopili savez s Langobardima protiv Bizanta i 603. napali Italiju (u savezu s Langobardima) i Balkanski poluotok (Nekaj vprašanj ..., Zgodovinski Časopis IV, 86), a Barada, slijedeći Račkoga kaže, da za g. 600. Pavao Đakon piše da su Langobardi »cum Avaribus et Sclavis« popalili Istru (o. c.. Starohrvatska prosvjeta III/2. 12), što pobija Grafenauer i datira sa 602. godinom (M. Barada, Hrvatska dijaspora i Avari, Historijski zbornik VI(1–4, 76).

[75] I della Croce napose citira uz Pavla Đakona i Bionda (Hist. lib. 8), koji piše »Li Schiavi confederati co' Franchi, Bavari, e Langobardi, passarono in Istria saccheggiandola insieme cogl'Hunni«, te dodaje, da je ona zemlja stradala od požara i pljačke i da je napose Trst pretrpio, preko koga su Langobardi, stanovnici Furlanije, morali prijeći, da se sa Slavenima i Avarima ujedine u Istri, koja je bila porušena. Stoga on zaključuje, da je dio Slavena, ostavivši Dalmaciju, došao da stanuje u Koruškoj, Kranjskoj i Istri s tamošnjim domaćim življem (o. c., 555). Benussi kaže za tu provalu, upirući se na one citate iz Pavla Đakona i Dandola, da su u Istri stradali ravnica i otvorena mjesta, a narod pobijen i zarobljen. Ali da zato nijedan primorski grad kao ni iz unutrašnjosti: Buzet, Pićan, Motovun i Labin, nije pao u neprijateljske ruke, i da je Istra bila spašena (Nel medio evo, 17). I Gruber piše da su se Slaveni s Avarima i Langobardima složili i njihove čete osvanuše »negdje g. 602.« opet u Istri, koju poharaše i oplijeniše (o. c., 13), a M. Kos samo kaže, da su u prvim godinama VII. stoljeća združeni Langobardi, Avari i Slaveni napali i plijenili bizantinsku Istru (O starejši slovenski kolonizaciji v Istri, Razprave I (Razred za zgodovino in društvene vede), Ljubljana 1950, 59). Stoga je čudnija konstatacija Grafenauera da »Avari,

Alpski Slaveni i Langobardi u početku (599–602) složno su navaljivali na Grke u Italiji i Istri« (Historija naroda Jugoslavije I, 88), kada znamo, da su Langobardi ratovali s njima samo u ovdje navedenom vremenskom razmaku! Isto tako je nerazumljivo zašto I. Beuc iznoseći, kako »599. godine piše papa Grgur I ravenskom egzarhu, da je saznao iz njegovih vijesti o pobjedama nad Slavenima«, nadodaje, da »tu se vjerojatno radi o prilici kad su Slaveni s Avarima i Langobardima osvajali bizantsku Istru«. Još je nevjerojatnija njegova tvrdnja, da »Pavao Đakon spominje na *nekoliko mjesta* (podvukao S. A.) da su Slaveni prvih godina VII. stoljeća napadali Istru zajedno s Avarima i Langobardima« (Etnički odnosi u Istri u svijetlu povijesnih vrela, Arhivist I, Beograd 1954, 40), koju sam ovaj izvor od sebe automatski pobija. M. Kos čak 1955. kaže, da je Istra u zadnjim godinama VI. i u prvim VII. stoljeća cilj zajedničke političke i vojne akcije združenih Avara, Slavena i Langobarda, protivnika Bizanta, te da u prvim godinama VII. stoljeća napadaju Langobardi, Avari i Slaveni bizantsku Istru (Zgodovina ..., Ljubljana 1955, 48).

[76] Lucius kaže, da je to bilo 600. godine (o. c. 54), a G. Batt. Francol 601. (L'Istria riconosciuta, Trieste 1888, 193, 197). Schönleben upad ovih triju naroda u Istru stavlja isprva u 601., a onda, kao da je zaboravio na ovaj datum, u 598. godinu (o. c., 78, 332). I. della Croce meće taj događaj u 600. godinu (o. c., 555) Dümmler u 602. (o. c., Sitzungsberichte ...19, 364), a T. Luciani u 604. (Albena, Venezia 1879, 13), Manzano u 602. (o. c. I, 125), Diehl u 601. (o. c., 47), a Benussi u 602. (Nel medio evo, 17). F. Kos stavlja u o. 602., jer je Pavao Đakon te događaje umetnuo među one, koji su se vršili te godine (o. c. I, 178), Tamaro u 602. (Italiani e Slavi nell'Adriatico, Roma 1915, 40), M. Kos u prve godine VII. stoljeća (K poročilom ...), Mal u 602. (o. c., 21), a tako i Benussi (L'Istria nei suoi ..., 88). P. Skok iznosi, da se Slaveni pojavljuju u Istri »g. 601., 611 i 700 dakle približno u isto vrijeme« (Dolazak Slavena na Mediteran, Pomorska biblioteka Jadranske straže II/1, Split 1934, 137), t. j., kada i u Dalmaciju, Rojnić stavlja to u 602. bez navoda sa kime Slaveni u društvu ulaze (Istrie ... 6), a tom godinom datira ovo i Grafenauer (Ustoličevanje ..., 434, Zgodovina ... I, 119).

[77] Benussi ima »Istrorum fines« (Nel medio evo, 17), F. Kos »Istriorum fines« (o. c., I, 179, a u novom prijepisu Dandola stoji »Ystrorum fines« (o. c. RIS f. 313, 87).

[78] F. Kos, o. c. I. 174, 175.

[79] G. Vettich, o. c., 68, 69 i samo djelomično od toga F. Kos (o. c. I, 173, 178, 179). U Vetticha stoji »uastauere« (o. c., 69), u Kosa »vastavere« (o. c. I, 179), a Benussi ima »vastarunt« (Nel medio evo 17),

[80] De Franceschi kaže, da iza Evinove ekspedicije 588. i pod kraljem Agilulfom o. 600. i 601. Istrani više nisu bili od njih uznemirivani. Furlanski vojvode živjeli su uvijek u miru s magistrima militum, koji su upravljali carskom Istrom (o. c., 82).

[81] Zadaća tako zvanoga numerus tergestinus, koji donosi Benussi (Nel medio evo, 51 itd.), a onda i Tamaro, koji kaže, da je njegova zadaća bila da brani istočne međe Italije protiv Slavena i Langobarda (La Venetie ... I, 135, 136) i suviše je pretjerana i dana mu veća važnost, nego što je bila stvarno.

[82] Carta dell'Istria riveduta et aumentata dal regio ingegnere Gie. Antonio Capelario l'anno 1803.

[83] Rutar zove to mjesto Obrovo ili Gradišće (Krains mittelalterliche Handelsbeziehungen zu den Städten an den Adriatischen Küsten, Mittheilungen des Musealvereines für Krain, III, Laibach 1890, 76, 77). O sličnim imenima u Hrvatskoj gl. F. Šišić, o. c., 678–680.

[84] Karta Slavenskoga primorja i Istre (Slovensko Primorje in Istra, Beograd 1953). M. Kos navodi Hauptmannovu (Čas 1923, 318) i Malovu radnju (Čas, 339) da se kod Hrušice nalazi selo Obrov i da je to spomen na nekadašnje Avare, te zaključuje, da ga on nije nigdje našao u srednjovjekovnim izvorima, koji gotovo svako selište u onim krajevima spominju, pretpostavljajući, da je moguće to selo kasnijeg postanja i da po imenu nije u vezi s Avarima (O starejši slovanski kolonizaciji v Istri, Razprave ... I, 70).

[85] ...cenobio sancti arcangeli Michaelis, quod prope civitatem Polensem consistit ... monasterium sancti martyris Cassiani situm, et fundatum infra muros civitatis Parentine ... ac cum omnibus finis, que sunt in contrata montis Petrosi, scilicet intra *viam Sclavam* (podvukao S. A.), per quam itur Pisinum castrum et viam per quam itur ad

castrum sancti Laurentii, que sunt fiscalia predicte ecclesie nostre ... (KCDI I – Poreč, 7. VIII. 1030.).

[86] ...in civitate Parentina in ecclesia s. Thomae Apostoli ... de toto territorio dictae Ecclesiae Sancti Thomae ... Confines dicti territorii hi sunt: Ab Oriente Tremone Illustrissimae D. Elicae; a septentrionale est via qua vadit de Civitate Parentina Montonam; a meridiano est *via Sclavonica* quae vadit Pocianum ... (KCDI I – Poreč, 20. XII. 1158.).

[87] ... omnes terrae arratoriae et herbaticum et nemus a *via sclavonica*, quae vadit Pisinum, juxta Atignana, usque ad Lemum, et usque ad terminum D. Elichae, quod est juxta Ecclesiam S. Margaritae Castri S. Laurentii ... (KCDI I – Poreč, 7. XI. 1225.).

[88] ... callem, quae vadit ad Rus Pisinum, et dicitur *Callis Sclavonica* ... unam Finitam in Stricaria ... apud dictam Finitam, et *Viam Sclabonicam* ... Finitam in Rompajago, apud Dormitorium E. Guarnerii de Bigulla, et *viam Sclabonicam*, et apud callem Carrariam ... (KCDI II – 1258). Kirac donosi, da su, kada su godine 1475. bile obnovljene stare međe između porečkog i motovunskog okružja, one po starijoj listini nosile imena: Slavenska cesta (Via sclabonica) itd. (o. c., 106), što nisam uspio provjeriti, da li je tako.

[89] Skok piše, da je veoma značajno, što se cesta, koja je vodila iz Pazina u Poreč, zvala g. 1030., 1058. (ne te godine, već 1158.: S. A.) via Sclavorum. »To je također jedan od dokaza, kako je već zarana bio intenzivno slaviziran centrum Istre« (o. c., 140). Kirac čak kaže, da je cesta iz Poreča išla i u Pazin i u Sv. Lovreč (o. c., 104), a Rojnić donosi, da je ona iz Poreča vodila »prema sredini poluotoka« i da se naziva 1030. via Sclava, a 1158 via Sclavorum (Historija naroda Jugoslavije I, 219), što ne odgovara potpuno točno, jer se ona 1158. naprosto zove »via Sclavonica«.

[90] Kandler piše, da se u Srednjem vijeku jedna cesta, koja je išla od Pule, zvala »strada schiavonica«, a vodila je u ravnoj crti u Gračišće i Pićan. Od Poreča pak išla je tako isto cesta, koja se nazivala schiavonica. Zatim nadodaje, da su obje te ceste vodile prema Gračišću i Pićnu (Notizie storiche di Montona, Trieste 1875, 69). Međutim ja smatram, da on ima krivo što se tiče one ceste iz Pule, jer nijedna se u izvorima tako ne naziva, a ona se iz Poreča u ispravama ne samo u nekoliko navrata tako zove, već je i točno označen njen smjer. Stoga mi se čini, da je Kandler naprosto izmijenio tu porečku cestu u porečku i pulsku.

[91] On kaže, da su ceste, koje su vodile iz zapadnih gradova u nutarnju Istru, nazvane bile slavenskim cestama (»Via sclava«), te citira navedeni podatak iz Kandlera, krivo ga prevodeći riječima »da su one dvije ceste vodile jedna u Pićan, a druga u Gračišće« (o. c., 104).

[92] Minotto, Acta et diplomata e r. Tabulario Veneto, Venetiis MDCCCLXX — De Franceschi, o. c., 123.

[93] Naime u ispravi od 9. X. 1234. stoji »de Vineis Sclauorum de Longera« (KCDI I), a u onoj od 15. X. 1367. »... ac de quartasio vinearum Sclavorum de Longera ...« (KCDI IV). De Franceschi poznaje samo onu prvu ispravu i krivo piše, citirajući Kandlerov Kodeks, »Villa Sclavorum de Longera«, navodeći, da je ta blizu Trsta, te ističe, kako baš taj naziv pokazuje pouzdano da ostala sela nisu bila zauzeta od Slavena i da oni nastavaju u tom mjestu od nedavna (o. c., 354). To isto ponavlja, iako ne citira De Franceschija, i Benussi (L'Istria nei suoi ..., 334). Međutim je očito, da je De Franceschi (i Benussi po njemu) hotimice ili nehotice krivo pročitao i donio navedeni citat i time je sam tu svoju tvrdnju automatski u potpunosti obesnažio!

[94] G. Vettich, o. c., 70.

[95] F. Šišić, o. c., 230, 231.

[96] G. Vettich, o. c., 70.

[97] Sigonius meće to u 602. g. (Historiarum ..., 43), Schönleben u 603. (o. c., 333), A. Linhart u 604. (Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen südlichen Slaven Oesterreichs II, Laibach 1788, 118), Gfrörer (o. c. II, 12) i De Franceschi u 603. (o. c., 76), Rutar u 604. (Kakšno važnost ..., Letopis ..., 309), Hartmann u 603. (Geschichte ... II/1, 116), a tako i Bethmann (L. Bethmann u O. Holder – Egger, Langobardische Regesten, Neues Archiv III, Hannover 1878, 233), F. Kos od jula do novembra 603. (o. c. I, 180), Tamare u 603. ili 604. (La Venetie ... I, 131), Lj. Hauptmann u 603. (Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhun-

derts bis zur Mitte des neunten, Mitteilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung XXXVI, Innsbruck 1915, 232), Mal čak u 612. (o. c., 21), M. Kos u 603. (O starejši ... Razprave I, 59), a tako i Paschini (o. c., I, 120) i Barada (o. c., Starohrvatska prosvjeta III/2, 12). Međutim se iz teksta Pavla Đakona vidi, ako se pažljivo pogleda, da je i to bilo 602. godine.

[98] Beuc kaže, kako Pavao Đakon »poznaje ih kao dobre saveznike, koji su Langobardima pomogli da osvoje grad Cremonu« (o. c., Arhivist I, 39, 40). No to nikako iz samog izvora ne izlazi, jer ne mogu silom pokoreni podanici Avara, sa kojima su Langobardi samo saveznici, biti i sami ravnopravni saveznici onome, kome moraju po nalogu kagana prisilno ići u pomoć!

[99] Manzano meće to u 604. (o. c. I. 120), Rački stavlja to bez obrazloženja u 603. (o. c., 262), a Bethmann datira taj mir sa studenim 603. (o. c. Neues Archiv III, 233). Hartmann na osnovu izvora stavlja u rujan 603. (Untersuchungen ..., 12, 113; Geschichte ... II/1. 116), a F. Kos motivira, da je također te godine, jer se to može uočiti iz c. 27. djela Pavla Đakona (o. c. I, 180). M. Kos datira sa 603. (K postanku slovenske zapadne meje, Razprave V/VI, Ljubljana 1930, 339; Zgodovima Slovencev, Ljubljana 1933, 31), a Grafenauer, citirajući F. Kosa (Gradivo), Pavla Đakona i M. Kosa (K poročilom ..., Časopis za zgodovino 1931) kaže, da su se Langobardi pomirili s Bizantincima također te godine (Država Karantanskih Slovencev, Koroški Zbornik, Ljubljana 1946, 89), što isto datira i u knjizi »Ustoličevanje ...« (str. 434). M. Kos i u najnovijoj svojoj knjizi »Zgodovina ...« iz 1955. ostaje na starom gledištu što se tiče datacije tog mira (o. c., 48). Međutim iz Pavla Đakona, i to baš iz onog c. 27., jasno se vidi, da je to bilo 602. godine (G. Vettich, o. c., 70).

[100] F. Rački, o. c., 262, 263; F. Kos, o. c. I, 180, 181; G. Vettich, o. c., 70. Dandolo o tome kaže ovako: »... De Ravena, expulso Galicino patricio, Smaragdus rediit. Tunc Agilulfus, de Mediolano egressus, cum Sclavis Cremonam cepit, et ad solum prostravit. pariterque et Mantuam; castrum etiam Vulturine eis traditum est. Post hec fedus renovatum est inter Romanos et Langobardos, restituita filia regis cum viro et filiis, que captivata detinebatur ...« (o. c., RIS f. 313, 87, 88). Začudo on ništa ne kaže, da je kagan poslao Agilulfu u pomoć Slavene!

[101] Kandler stavlja taj događaj u 604. godinu (Fasti istriani che abbracciano anche Trieste, L'Istria V, No 1, Trieste 1850, str. 8).

[102] »... redintegretur vestris temporibus quod in illis est partibus scissum corpus Ecclesiae ...« (KCDI I – 603. g.).

[103] Po mome mišljenju i Dalmacija je već 591. imala takva biskupa »dalmatiensi« ili »episcopus Dalmatiae« u osobi Malha, ubijenog 594. (I. Kukuljević Sakcinski, o. c., I, 6, 18), iako Šišić pokušava dokazati, da je ono »Dalmatiae« očito nastalo griješkom prepisivača od »Delminii« ili »Dalmanii«, t. j. varoši Dalminija-Duvna (o. c., 228, 229), što mu baš potpuno ne polazi za rukom.

[104] Za njega piše i I. della Croce, da je izabran za tršćanskog biskupa 598. godine (o. c., 549), a M. Kos kaže, da je moguće naslijedio tršćanskog biskupa Severa i da se stavlja u ožujak 602. i lipanj 603. (Opazke h hronološki vrsti tržaških škofov v srednjem veku, Ljubljana 1916 (Carniola), 4, 5).

[105] Kandler datira obraćenje istarskih biskupa i Firmina u krilo katoličke crkve sa 604. (Annali del Litorale con indicazioni di avvenimenti che giovano alla storia di questa provincia, Indicazioni per riconoscere le cose storiche del Litorale, Trieste 1885, 12), Gruber meće odreknuće Firmina u veljaču 602., a u ožujak 603. da ga je papa pismeno pohvalio (o. c., 13).

[106] To pismo datira I. della Croce sa 603. godinom (o. c., 561), G. Negri sa 602. (Memorie storiche della città e diocesi di Parenzo, Atti e memorie ... III, Parenzo 1887, 162), F. Kos potpuno ispravno stavlja u srpanj 603. (o. c. I, 179), a Gruber piše, da je papa pozvao u lipnju 603. Smaragda da zaštiti biskupa (o. c., 13).

[107] »... qui in Histriae partibus locum vestrum agere Deo authore noscuntur ...« (KCDI I – 603.).

[108] T. j. kada je trojicu istarskih biskupa prisilio da se pridruže ravenskom biskupu Ivanu, koji nije htio priznati valjanost triju poglavlja kalcedonskog crkvenog sinoda (F. Kos, o. c. I, 116–118), t. j. da se povrate u krilo katoličke crkve.

[109] I. della Croce, o. c., 588; KCDI I – 603. g.; F. Kos, o. c. I, 179, 180.

[110] Manzano stavlja taj mir u 605. (o. c. I, 126), Bethmann u studeni iste godine (L. Bethmann u. O. Holder – Egger, o. c. Neues Archiv III, 234), a tako i Hartmann (Untersuchungen ..., 2, 13, 113), Paschini pak u 605. (o. c. I, 107), a tako i Grafenauer (Ustoličevanje ..., 435).

[111] On je egzarh ponovo od 603. godine (M. L. Hartmann, Untersuchungen ..., 12).

[112] Rubeis stavlja isto taj mir u 607. (J. F. B. M. Rubeis, Monumenta ecclesiae Aquilejensis, Argentinae 1740, 287, 288), a tako i Hartmann (Untersuchungen ..., 113), Grafenauer pak u 606. (Ustoličevanje ..., 435).

[113] 610.–611. g. (M. L. Hartmann, Untersuchungen ..., 113).

[114] Rubeis meće to u 606. godinu (o. c., 288–290), F. Kos u 607. (o. c., I, 181–183), a iz teksta Dandola čini se, da bi to bilo 610. (A. Danduli o. c., RIS f. 313, 89, 90).

[115] Kandler meće osnutak toga patrijarhata u 605. godinu (Fasti istriani, L'Istria V, no. 1, str. 8 i Annali ..., 12), a Diehl upirući se na citate iz Pavla Đakona, Chronicon patr. Grad. i Baroniusa, isto tako (o. c., 49). No Tamaro meće u razdoblje između 607. i 610. (La Venetie ... I, 145), a Gruber u 607. (o. c., 13, 14).

[116] Rubeis stavlja pogrešno njegov izbor u 612. godinu (o. c., 295), F. Kos njegovo patrijarhovanje od 612.–613., slijedeći Rubeisa (o. c. I, 190), a tako i Gruber (o. c., 14). Ali za mene je jedino važno, što kaže najstariji izvor o njemu, a to je baš Pavao Đakon.

[117] G. Vettich, o. c., 72; F. Kos, o. c. I, 181, 184.

[118] C. Baronius, o. c. VII, 170 (on stavlja to pismo u 605. godinu); Rubeis, o. c., 291, 416, 417; F. Kos, o. c. I, 184–186 (kraće), koji datira to pismo sa o. 607. godinom.

[119] Dandolo kaže, da je kagan to učinio zbog toga, što su car Heraklije i Franci sklopili mir s Agilulfom (o. c., RIS f. 313, 91). No to je po Pavlu Đakonu bilo istom nešto kasnije (G. Vettich, o. c., 79), a taj pasus iz ovoga pisca spojio je Dandolo s onim pred tim, koji govori o provali Avara. Megiser stavlja taj događaj u 605. i uz ostalo opisuje, kako je »... Dann es versamlet der Zeit Cacannus, der Hunnen (Avarer und Windischen Koenig) dabey sich one vnderlas die vngleubigen Windischen Khaerndter haben finden lassen ein gros und maechtig Heer und zog damit durch Illyrier in Italien durchstreifft Histrien und Friaul pluendert vnd verbrannt alle Staedt und Flecken die er antref ...«. Tada mu je došao ususret Gisulf, ali je bio poražen i ubijen (o. c., 376). M. Bauzer meće to u samu 600. godinu i kaže, da je »Gajanus Hunnicis ac Slavicis copiis instructus direpta Istria in Forumjulium ingressus cum Gisulfo duce forojuliensi signa contulit, et Gisulfum praelio victu cecidit ...« (Historia rerum Noricarum et Foroiuliensium conscripta (1777), 73-prepis rukopisa u Sveučilišnoj biblioteci u Ljubljani).

[120] M. Kos piše, da je u tom mnoštvu bilo i bez sumnje Avarima podređenih Slavena (Zgodovina Slovencev, 31; Zgodovina ..., 1955, 48).

[121] Linhart stavlja to u 611. (o. c. II, 121, 122), Rubeis čak u 615. (o. c., 293), Dümmler u 610. (o. c., Sitzungsberichte ... 19, 364), Manzano u 611 (o. c. I, 128–131), De Franceschi u 610. ili 613. (o. c., 76), Rutar u 610. (Kakšno važnost ..., Letopis ..., 310), a tako i Hauptmann (o. c., Mitteilungen ... XXXVI, 229, 259), Crivellucci čak u 603. (Dei primi duchi Langobardi al Friuli, Studi storici I, Pisa 1892, 59–85 – A. Danduli o. c., RIS f. 313, 91), F. Kos u o. 610. (o. c., I, 186), M. Kos u o. 611. (K poročilom ...) ili u samu 611. (Zgodovina Slovencev, 31) ili čak u o. 610. (K postanku ..., Razprave V/VI, 339), a Mal u 610. uz dodatak, upirući se na Pavla Đakona, koji Istru i Veneciju stavlja da sačinjavaju jednu provinciju (Hist. Lang. IV, c. 37, II, c. 14), da se po tom izvoru vidi, kakav je pravac imala provala Avara (o. c., 21). Priređivači pak najnovijeg izdanja teksta Dandolove kronike stavili su to u 615./6. (A. Danduli o. c., RIS f. 313, 91). I Paschini meće to u 610. (o. c. I, 121), Grafenauer datira sa 611. godinom (Zgodovina ... I, 613), a M. Kos i 1955. ostaje u o. 611. godini (Zgodovina ..., 48).

[122] Sigonius (o. c., 51), G. F. Palladio (Historie dela provincia del Friuli, Udine 1660, 45, 46) i I. della Croce (o. c., 563) drže, da je to bilo 615. Ovaj pak zadnji čak piše, da je Gisulf onaj drugi Gisulf iz 568., iako iznosi mišljenja nekih historičara o njegovim godinama vladanja i pita, da li mu je to bio sin (o. c., 563). J. W. Valvasor piše, da je 613. Gisulf, koji je vladao i dijelom Kranjske, pošao u Koruško na Slavene i zauzeo kraj oko Trajanberga, ali je 614. pao u borbi protiv Avara (Die Ehre

des Herzogthums Krain IV, Laibach-Nürnberg 1689, 243). Hartmann se slaže sa Crivellucciom, da je to bilo 603. (Geschichte Italiens ... II/1, 235), a Tamaro zove tog vojvodu Gisulf II i stavlja upad Avara u o. 611. (La Venetie ... I, 141), a Paschini datira njegovu smrt sa 611. godinom (o. c. I, 121.

[123] I Hartmann samo napominje, da bi sjeveroistočna pogranična marka, kako se čini, bila furlanska, gdje je bio radi zaštite julijskih i karnijskih Alpi utvrđen i posadom opskrbljen castrum Julium (Geschichte Italiens ... I, Gotha 1897, 351), t. j. Čedad, a M. Kos opširno iznosi, da su na zapadnoj granici furlanske ravnice Langobardi organizirali obrambeni »limes«, na kome se slavensko prodiranje i kolonizacija prema zapadu u toku VII. i u prvoj polovici VIII. stoljeća ustavila i zaustavila (K poročilom ...). Još 1924. F. Schneider piše, da je u Furlaniji bio limes sastavljen od sistema castra i da je oko 630. ispunio svoju zadaću protiv Avara, te da su Centinense castrum – Ceneda i Civitas Tarvisana – Treviso vezali granicu prema Noriku s tirolskim frontom (Die Entstehung von Burg und Landgemeinde in Italien, Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte 68, Berlin 1924, 19). U jednoj drugoj radnja M. Kos umjetno stvara od pojedinih langobardskih castruma limes u zapadnom rubu Furlanije i kaže, da je postojao od ovoga ruba između Tagliamenta i mora na vojni način organiziran langobardski međašno-obrambeni limes sa sistemom castella, castra i clausa (clausura), a središte mu je bio Čedad-Forum Julii sa duksom na čelu (K postanku ..., Razprave ... V/VI, 343–373). Tako nešto slično piše o limesu, castra, castella i Foroiuliana civitas (od Pavla Đakona tako zvana) kao caput Venecie i P. S. Leicht (Il Ducato friulano nel racconto di Paolo Diacono, Memorie storiche forogiuliesi XXV, Udine 1930, 113, 114). Paschini u tekstu svoje knjige (o. c. I, između 32 i 33 str.) donosi na posebnom listu kartu pod naslovom »Carta schematica della Venezia ed Istria«, iz koje se vidi, da je od Akvileje do Zuglio (Carnicum Julium) išla rimska cesta, i evo kako:

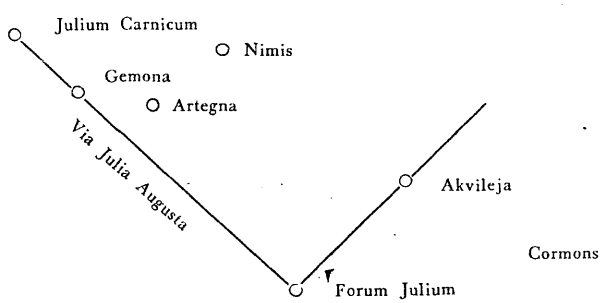

Iz karte, koja je narisana u radnji Grafenauera (Država Karantanskih Slovencev, Koroški zbornik, 94), ucrtan je i limes, koji su tobože imali Langobardi protiv napada sa sjevera. Prema smještaju toga limesa uočavam, da je on zapravo bio uperen protiv Kranjske i Istre. To se isto čini i iz onog ucrtanog limesa u »Historija naroda Jugoslavije« (I, između 136. i 137. strane) i »Zgodovina ...« (I, 115). Međutim se Grafenauer u knjizi »Ustoličevanje ...« posebno pozabavio tim t. zv. langobardskim limesom, u čiji on opstanak vjeruje (o. c., 47, 411, 427). I 1953. godine Milko Kos ostaje na svome gledištu, da se Slaveni nisu naselili zbog toga i u furlansku nizinu, jer je ondje bila na vojnički način uređena granica, sastavljena od sistema utvrđenih gradova, kaštela

i sutjeski sa središtem u Čedadu. Ti su se kašteli prostirali od Cornjeg Tagliamenta preko Humina (Gemona), Čedada, Kormina (Cormons) do mora kod Tržiča (Monfalcone). Pred tom obrambenom linijom u VII. i VIII. stoljeću zaustavio se val Slovenaca i do danas se održala ta crta, kaže Kos (Slovensko Primorje ..., 41). Grafenauer je 1954. iznio, da je međa u Furlaniji nastala u uskoj vezi s utvrdama, koje su organizirali u g. 555.–568. Bizantinci na zapadnom rubu te zemlje. Budući da su i Langobardi, kada su došli u Furlaniju, pokazali, da zapravo ne vjeruju u svoj ugovor s Avarima, to su oni preuzeli bizantski »limes« na rubu te zemlje s utvrdama na crti Tržič–Fara (Pri Gradiški)–Krmin–Čedad–Gemona (Kumin)–Venzone (Pušja vas) uzduž cijeloga zapadnoga ruba furlanske ravnine. Sjedište tog obrambenog pojasa bilo je u Čedadu, koji Grafenauer ucrtan i donosi (Zgodovina ... I, 113, 160). G. 1955. M. Kos samo piše, da je od Snežnika do Tilmenta o. 611. morala izdržati bizantsko-langobardska »meja« veliki pritisak napadajućih »barbarov«, te donosi upravo onakvu kartu kao i Grafenauer s istim langobardskim limesom u Furlaniji (Zgodovina ..., 48, 75). Na osnovu svega toga može se reći, da o tome limesu i njegovu postojanju ne znaju ništa suvremeni i kasniji izvori, pa tako u prvom redu Prokopije i Pavao Đakon. Prema tome nije postojao ni bizantski ni ovaj isti pretvoreni u kasniji tobože langobardski limes, kako to tvrde navedeni historičari. Nadalje je jedan od dokaza, da bizantski limes nije postojao, i to, što su Langobardi, kada su iz Panonije upadali u Italiju, glatko i bez otpora ušli u Furlaniju, a onda dalje preko nje, osvajajući redom razna mjesta i odmah uredivši svoju upravu u navedenoj pokrajini sa središtem u Čedadu (G. Vettich, o. c., 22, 23; F. Kos, o. c. I, 69, 70). Nadalje, kakav je to bio langobardski obrambeni pojas, ako su ga Avari u prvom naletu probili i uspjeli iza njegovih leđa po cijeloj Furlaniji pljačkati? Ta oni su, a i Slaveni, i kasnije provaljivali i ulazili u tu zemlju. Dakle, jednom riječju, sve su to samo pretpostavke, ničim sigurnim nedokazane, da je uistinu postojao neki limes u Furlaniji za doba Bizanta i Langobarda.

[124] M. Kos stavlja u prvo desetljeće VII. stoljeća provalu avarsko-slavenske mase u furlansku ravninu, a u o. 610. napad avarskog kana na Gisulfa i međe Venecije (K postanku ..., Razprave ... V/VI, 339).

[125] I. della Croce meće tu provalu u Furlaniju u 615. (o. c., 563), Manzano piše, da su Avari ili Huni upali 611. u tu zemlju iz Gorice (o. c. I, 121–131), a Grafenauer u jednoj svojoj knjizi isprva piše, kako su Avari upali u Furlaniju o. 611., te malo zatim »najbrže« te iste godine (Ustoličevanje ..., 427, 435), a onda u drugoj knjizi, da je velika avarska provala u Furlansku Istru bila o. 611. (Historija naroda Jugoslavije I. 88). I konačno stavlja u 611. da je bio prodor Avara i Slavena (on meće ovdje i Slavene, o kojima na tom mjestu ne govori Pavao Đakon) u tu zemlju, gdje su pobili furlansku vojsku i zauzeli Čedad, središte obrambene linije (Zgodovina ... I, 121).

[126] »Pannoniae in finibus ...« (G. Vettich, o. c., 74). Dakle samo u Panoniji, a ne u Panonije ili čak i Norik!

[127] Začudo Schönleben taj opis o njihovu zarobljenju od Avara, kod kojih su neko vrijeme i bili, stavlja čak u 614. i 615. godinu (o. c., 338).

[128] G. Vettich, o. c., 73–76.

[129] ».. Cacanus uere Bavarorum rex, per Pannoniam et Illyricum in Italiam irrumpens, Langobardum reges superat, ut paulum abfuerit, quin provinciam ipsam caperet, ita tamen Forumiulii proditione Romildae eius amore captae diripuit, ut vix ipsius provinciae cernerunt vestigia ...« (Platynae Liber de vita Christi ac omnium pontificum, RIS f. 129, t. III, p. I, Città di Castello 1914, 100). »... Cacanus, Hunorum rex per Pannoniam atque Illiricum exercitu Italiam ingreditur et praefectos quosdam Langobardorum superat atque capit ...« (M. Palmerii o. c., RIS f. 42, t. XXVI, p. I, 61, 62–stavljena je 610. g., t. j. III. godina papinstva Bonifacija IV (608–615) i carevanja bizantskog cara Foke).

[130] Kandler piše, da su Slaveni s Avarima 615. prodrli prema Italiji i zauzeli zemlju sve do Soče te Kras (Epoche per li Slavi nell'Istria, L'Istria VI, No. 6., Trieste 1851, 28). C. Gregorutti donosi, da su Avari provalili u Furlaniju onom istom cestom od »Tharsatico« (kojom su vršili upade Mađari u X., a u XV. stoljeću bosanski Turci) i prošli su »s. Giovanni di Duino« (Štivan), stanicu »Fonte Timavi« (L'antico Timavo e le vie Gemina e Postumia, AT NS XVI, Trieste 1890, 385), a Grafenauer piše samo, da su oni upali u Furlaniju i Istru o. 611. (Historija naroda Jugoslavije I, 88).

[131] Kako još i u X. stoljeću Konstantin Porfirogenet zove Slavene Avarima, i Slaveni ili Avari (F. Rački, o. c., 265, 266), nije baš zato nikako isključeno da su i ovi prvi sa njima bili upali u Furlaniju preko Istre.

[132] Schönleben isprva stavlja to osvojenje u 614., a onda na drugom mjestu iste svoje knjige datira sa 613. godinom (o. c., 210, 337), a Manzano sa 612. (o. c. I, 132). F. Kos datira taj događaj sa o. 610. (o. c. I, 187), a M. Kos slažući se sa Hauptmannom, meće tu okupaciju iza 623. (po nastupu Sama) i ispred o. 626. godine (K zgodovini kralja Sama in njegove dobe, Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino, VII, Ljubljana 1928, 197) ili od 623–626. (K poročilom ...). U knjizi »Zgodovina Slovencev« (1933.) meće Kos to u o. 625., a Meglarje identificira s današnjim Podkloštrom i kaže, da je preko 100 godina gornja i srednja Ziljska dolina ostala u langobardskoj vlasti. U istoj knjizi na drugom mjestu piše, da su između 623. i 626. Langobardi napali Karantance i zauzeli »okraj Slovencev, ki se Zilja imenuje, do kraja, ki se mu pravi Meglarje«, ističući, da je langobardski uspjeh bio malen. Pod »okrajem Zilja« do Meglarja naime nije moguće razumjeti pravu dolinu Zilje, nego gornju dolinu Bele i dolinu Ziljice. Slovensko pučanstvo te pokrajine moralo je kroz sto godina plaćati tribut furlanskim vojvodama (o. c., 52, 134). Grafenauer isprva piše, da su Langobardi uspjeli između 623. i 626., kada još Samova država nije bila potpuno učvršćena, zauzeti »kraj Slovencev, ki se Zilja imenuje, do Meglarij (Kanalsko dolino in dolino Zilice)«, te da je ta pokrajina oko 100 godina ostala pod njihovom vlašću (Država Karantanskih Slovencev, Koroški zbornik 95). Zatim u svojoj knjizi »Ustoličevanje« ... stavlja to između 623. i o. 626. godine (o. c., 428). Nešto kasnije djelomično mijenja svoje mišljenje o dataciji i kaže, da su o. 625. Langobardi napali Karantaniju i oteli joj »kraj Slavena, koji se Zilja naziva« (Historija naroda Jugoslavije I, 137), a tako isto piše i M. Kos, napominjući, da je gornja i srednja Ziljska dolina ostala u njihovoj vlasti preko 100 godina (Zgodovina ..., Ljubljana 1955, 77).

[133] Hartmann smatra, da su Slaveni istočno od Bavarske granice bili prisiljeni plaćati tribut Tasu i Kaku (Geschichte ... II/1, 211).

[134] F. Kos piše, da se u raznim rukopisima za ime ovog kraja nalaze i ovi oblici: Azellia, Agellia i Cagellia (o. c. I, 187–189), a u Muratorijevu izdanju Pavla Đakona ima jedan prijepis i »Aglia« (Pauli Diaconi de Gestis Langobardorum, L. A. Muratorius, Rerum Italicarum Scriptores I, Mediolani 1723, 467), a u novom izdanju Dandola nalazi se čak i naziv »Delia« (o. c., RIS f. 313, 92).

[135] I za to mjesto donosi F. Kos iz istih rukopisa ove nazive: Medaria, Meclaria, Mecharia, Melaria i Neclaria (o. c. I, 189), a Dandolo u navedenom novom izdanju ima »Medareia« (o. c., RIS f. 313, 92).

[136] T. j. nekako do četvrtog decenija VIII. stoljeća (F. Kos, o. c. I, 189).

[137] Benussi piše, da su ga davali Langobardima do 744. godine (Nel medio evo, 20).

[138] »... Mortuo ut diximus Gisulf duce foroiulensi. taso et cacco filii eius eundem ducatum regendum susciperunt. Hi suo tempore sclauorum regionem quae zellia apellatur usquie ad locum qui metlaria dicitur possiderunt. Unde usque ad tempora ratchis ducis idem sclaui pensionem foriulanis ducibus persoluerunt ...« (G. Vettich, o. c., 78). U Dandola glasi taj dio ovako: »... Honorius, nacione campanus, sedit annis XII, mensibus XI, diebus XXVIII; cessavit episcopatus mensibus VII, diebus XIII ... Eodèm tempore Tasso et Cacto foriuliani duces regionem Sclavorum, que Delia nuncupatur, usque ad locum qui Medareia dicitur, possidebant ...« (o. c., RIS f. 313, 92). A. Bonfinius, služeći se Pavlom Đakonom, iako ga ne citira, priča, kako su Taso i Kako osvojili »... Haec regio, quae hiis subdita fuerat à Sclavorum parte que Azellia dicitur, ad Meclariam usque pretendebatur. Quare ad Ratchis usque tempora Sclavi, qui Dalmatiam et Istriam inundarunt, Foroiulianorum uectigales fuere ... Sclavi (ut in primo libro retulimus) è regionibus trans Istrianis promanarunt, atque Istriam et Dalmatiam occuparunt, eamque à se Sclavoniam dixere ...« (Rerum Ungaricarum decades, Basileae 1543, 120).

[139] O tom pitanju postoji prilično velika literatura, koju donosi i uz svoje obrazloženje F. Kos (o. c. I, 188, 189), i onda Benussi (Nel medio evo, 20). Zatim se posebno tim bavi opširno Rutar (o. c., Letopis ..., 311–316) i M. Kos (K Zgodovini kralja Sama ..., Časopis ... VII, 196, 197), koji se djelomično opredjeljuje za položaj toga pre-

djela, te konačno Grafenauer (Ustoličevanje ..., 44–47, 428, 473), koji stavlja taj predjel u Kanalsku dolinu i dolinu Ziljice (Historija ... I, 137).

[140] Schönleben, donoseći po Pavlu Đakonu taj pasus o osvojenju Gisulfovih sinova »... Slavorum regionem, quae Azellia appellatur ...«, nadodaje i ovo: »... Haec igitur de causa deinceps Foroiulianos Duces etiam Carnioliae duces appellabimus, et eorum serie per annos digeremus ...« (o. c., 314, 315).

[141] Palladio za njega kaže da je uime cara upravljao gradom Oderzom u trevisanskoj marki (o. c., 49). Rubeis donosi, da jedni tvrde, da je on bio ravenski egzarh i da se zato zove patricij, a po drugima se vidi (Milanski anonim u disertaciji »Chorographica Italiae«), da je on kao patricij, ali ne i egzarh, bio prafectus praesidio i da mu je bio podvrgnut i dio Venecije (o. c., 295, 296).

[142] R. Cessi piše, da je Oderzo ostao u vlasti Bizanta sve do kraja Rotarija, a onda se raspao bizantski centar toga mjesta (Venezia ducale I, Venezia 1940, 46).

[143] Bauzer stavlja to umorstvo u 616. godinu (o. c., 74 a).

[144] Ovoga Rubeis drži ocem onoga drugoga Gisulfa i da je to onaj Grasulf, koji je uzalud pokušavao Bizantu oteti Istru (o. c., 295). Ne razumijem, zašto je taj podatak o dolasku Grasulfa na vojvodsku stolicu bez ikakva obrazloženja F. Kos stavio u o. 626. godinu (o. c. I, 197), jer je on u Pavla Đakona naveden prije nove provale Slavena u Istru o. 611. godine!

[145] G. Vettich, o. c., 78, 79.

[146] M. Kos meće to u o. 626.–629. godinu (Zgodovina ..., Ljubljana 1955, 78).

[147] G. Vettich, o. c., 79.

[148] Benussi, citirajući prilično samovoljno taj tekst Pavla Đakona, kaže, da su se iza 602. godine Langobardi odrekli plana, da zauzmu Istru, a napose pošto su s carem sklopili mir (kojega ne datira). Otada su odnosi između njih postali prijateljski i furlanske vojvode i upravljači Istre živjeli su u miru u cijelom VII. stoljeću, jer se i Bizant odrekao svoje agresivne politike (Nel medio evo, 17, 18, 25). No to su samo lijepe fraze Benussija, koji ničim ne može na izvorima bazirati te svoje izvode! Dapače iz salernitanske kronike doznaje se, da su Langobardi početkom druge polovice VIII. stoljeća oružjem osvojili Istru (F. Kos, o. c., I, 270).

[149] Benussi i ovdje na svoj način prekrojava i donosi taj citat Pavla Đakona (Nel medio evo, 17).

[150] Baronius začudo tu provalu Slavena u Istru, opisanu od Pavla Đakona, povezuje sa pismom pape Grgura I., upućenom solinskom biskupu Maksimu od 600. godine. (o. c. VIII. Venetiis 1710, 117), a Valvasor meće to u oko 612. (o c. IV, 243). I. della Croce u 612. (o. c., 563), a Rubeis u 616. (o. c., 224). Schönleben kaže, da je to bilo 604. (o. c., 335), a tako isto donosi, citirajući Luciusa, i Francol (o. c., 197). Kandler također piše, da su Slaveni 604. prodrli u Istru jednako kao neprijatelji Langobarda i Grka (KCDI I – 778.), Dümmler, citirajući Pavla Đakona, stavlja taj upad u 611. (o. c., Sitzungsberichte ... 19, 364), Manzano u 611. (o. c. I, 132), De Franceschi u 610. ili 613. (o. c., 76). Rački (o. c., 264) i Diehl u 612. (o. c., 47). S. Dellagiacoma u 616. (Fortunato di Trieste, Patriarca di Grado (803–825); AT NS III, Trieste 1872 –1875, 359), Rutar (o. c., Letopis ..., 316) i Benussi u 611. (Nel medio, evo, 18); Manuale ... Parenzo[2] 1903, 81; L'Istria nei suoi ..., 88). Schiavuzzi naprosto meće upad Slavena u 611., a onda malo zatim kaže, da su Slaveni Vendi 700. godine upali u Istru i posvuda, gdje su prolazili, rušili i ubijali, te držeći se obale dospjeli sve do Milja (o. c., Atti ... XVII, 305). F. Kos piše, da je to bilo isto 611., jer da Pavao Đakon malo nakon toga iznosi, da je u ožujku umro tridentinski biskup Sekund, a to se dogodilo 612. godine (o. c. I, 189). Gruber donosi, da su napokon i 611. provalili ponovo sami Slovenci u Istru (o. c., 13), a Tamaro (La Venetie ... I, 40, 131) i M. Kos stavljaju to u istu godinu, kada i navalu Avara u Furlaniju (K poročilom ...; O starejši slovenski kolonizaciji ..., Razprave I, 59; Zgodovina ..., 31). U tu godinu meću to i Paschini (o. c. I, 121) i Rojnić (Istrie ..., 6), Barada u 612. (Hrvatska dijaspora ..., Starohrvatska Prosvjeta II/2, 12), a Grafenauer isprva piše, upirući se na Pavla Đakona, da su oko 611. Slaveni napali Istru, a malo zatim kaže, da su »najbrž« 611. navalili u Furlaniju i »izropali« Istru (Ustoličevanje ..., 431, 435). U svojoj pak »Zgodovini ...« samo datira taj upad s tom istom godinom (o. c. I, 121). Tako isto datira i Beuc (o. c., 40), a M. Kos i 1955. ostaje na svojoj staroj dataciji i zaključuje, da je nove

slavenske navale u Istru omogućila avarska vojska u Furlaniji i da oba ova upada stoje u vezi (Zgodovina ..., 48).

[151] G. Vettich, o. c., 79. »... et eodem anno Sclavi, multis interfectis militibus, totam Ystriam depredati sunt ...« (A. Danduli o. c., RIS f. 313, 92).

[152] G. Vassilich, Sui Rumeni dell'Istria, AT NS XXIII, Trieste 1899–1900, 179.

[153] Archeografo Triestino IV, Trieste 1837.

[154] Benussi piše, da je to u XV. glavi (Nel medio evo, 196), a Beuc prvo kaže, da je u XI., a onda u XV. glavi (o. c., Arhivist I, 49, 50), što je točno.

[155] Beuc to prevodi »naseobina« (o. c., 49).

[156] Beuc piše »zauzeli« (o. c., 49).

[157] Beuc ispravno napominje, da tu treba istaći, da je zaista akvilejski patrijarh Rodoald u svojoj ispravi porečkom biskupu, izdanoj 966. godine, citirao Hrvate kao zle Slavene, i to zbog toga, što su oni opustošili njegov rovinjski posjed. No patrijarh ne kaže, da su to Hrvati učinili 966., nego nekoć (o. c., 49), t. j. »... nuper a nefandis Sclavis ac duris Barbaris destructu ...« (KCDI I – 20. I. 966.).

[158] Beuc ima »zli« (o. c., 49).

[159] Beuc piše »opori« (o. c., 49).

[160] Beuc sada »villa« prevodi čak »gradić« (o. c., 49).

[161] G. F. Tommasini, o. c., AT IV, 52. Ne baš potpuno od riječi do riječi po starom običaju donosi ovaj pasus i Benussi, koji piše iza toga, da nije moguće, kako tvrdi Tommasini, da je slavenski narod u unutrašnjosti Istre vukao porijeklo od gusarstva Hrvata i Neretljana X. stoljeća, dodajući, da je poznata činjenica, da ni taj biskup ne pripisuje prisutnost Slavena u Istri u vremensko razdoblje ranije od 966. godine (La liturgia slava nell'Istria, Atti ... IX, Parenzo 1894, 196).

[162] Beuc stavlja: (Slovenci) (o. c., 49), što Tommasini ne kaže, već samo: »... popoli ... sono quelli della Carnia ...« (o. c., AT IV, 52).

[163] Beuc piše: mjestima (o. c., 49).

[164] Beuc prevodi »terre murate« sa »obzidanim naseobinama« (o. c., 49).

[165] Beuc prevodi: Hrvati (o. c., 49).

[166] Valvasoru se čini, da su ljudi u staroj Karniji (Alt-Carnia), t. j. »Carnieli« ili potomci starih Mlečana ili još sigurnije Galaćana (Galatarum), koji su zaboravili svoj maternji jezik i navikli se na talijanski. No taj se iskvareni jezik, dodaje dalje, uvelike razlikuje i od tadašnjeg talijanskog i njemačkog (o. c. I, 38).

[167] Beuc to prevodi ovako: S ovim Karnijelima druže se mnogi Furlani, koji u svojoj domovini nisu daleko od Karnijela (o. c., 49).

[168] G. F. Tommasini, o. c., AT IV, 53. Izvadak iz toga, ne baš potpuno točan, donosi i Benussi (La liturgia ..., Atti ... IX, 206).

[169] Valvasor piše, da su Slaveni iz Dalmacije za vladavine cara Mauricija o. 590. godine zauzeli Koruško i Kranjsku (o. c. IV, 242).

[170] o. c., 552, 553, 555. Beuc piše, da se sve to nalazi na 552. strani (o. c., 50), što nije točno.

[171] Zapravo taj pasus glasi: »... Slavos Baioartâ digressos in Istriam iterum procurisse, ubi caesis romanis praesidiis, omnia rapinis, caedibus et incendiis impleverunt ...« (o. c., 336).

[172] o. c., 197.

[173] Fasti istriani, L'Istria V, o. 1, str. 8.

[174] Epoche per li Slavi nell'Istria, L'Istria VI, No. 6, str. 28.

[175] Dei popoli che abitarono l'Istria, L'Istria VI, No. 18, str. 77, No. 19, str. 83.

[176] Radi interesantnosti donosim u izvacima ovo njegovo mišljenje: »... Che gli Slavi non sono, come vorrebbesi da alcuni i quali più che consultare la storia e le condizioni nostre si lasciano sopraffare dalle allucinazioni d'uno spirito zelo di nazionalità, che non sono, dice, gl'originarii o almeno i più antichi abitatori di questa provincia, è ormai posto fuor di dubbio da quanto Ella espose in questo giornale. Difatti non una iscrizione lapidaria ricorda nomi slavi durante la dominazione romana e bizantina e successivamente per parecchi secoli, non uno dei luoghi di quest'epoca ha slava l'etimologia – quando all'opposto l'elemento romano, grece e celtico risaltano ovunque a tutta evidenza. Mentre nella Carniola e nella Dalmazia già nel VII secolo si stabilirono Slavi, sloveni nella prima, croati nella seconda, in Istria appariscono appena nell' 804

e sono quelli che si menzionno nel placito di Carlomagno tenutosi nell' 804. nella Valle di Risano presso Capodistria ... Appena nell' 820 altri Croati avrebbero preso stanza fra la Cetina in Dalmazia e l'Arsa ... Eppure è certo che sino alla metà del 15. secolo nell'Istria bassa non v'erano Slavi ... Gli Slavi – Croati, di cui ho parlato sinora, sono senza dubbio di annoverarsi tra i più antichi della provincia; però mancano sinora, a quanto io so, dati storici per fissare l'epoca della loro venuta ...« (C. de Franceschi, Sulle varie popolazioni dell'Istria, L'Istria VII, No. 50, Trieste 1852, 226, 227).

[177] Annali ..., 12–604. g.

[178] »... Grandi questioni, o più veramente con grande schiamazzo, si agitarono in questi ultimi anni sulli Slavi dell'Istria; e le indagini ben altro che avanzare a luce di verità, si annebbiarono sempre più, e si alzarono sino a causa di agitazione. Per cui assai meglio sarebbe a chi tratta storia, di attendere che calmate le effervescenze, la ragione riprenda impero, ma la vita non ci basta a tanto, ed è per necessità che se ne discorra ... Delli Slavi diremo brevemente che è nell'Istria propria tra l'Arsia ed il Timavo non ve ne furono al tempo romano, nè al tempo dei Bizantini ... Ma è certo che li Slavi in Istria non cominciano a figurare che appena col 1400. Fra questo e l'800, nel quale appariscono recati da Carlo Magno, per un periodo quindi di seicento anni, si ha certezza di Slavi, venuti, come tutto persuade a credere, dal Carnio, perchè Sloveni, collocati nelle parti montane nel Triestino ... Non sappiamo se per invasione violenta, o se per successivo lento venire di singole persone ... Ma ripetiamo, le condizioni delli Slavi d'Istria hanno bisogno di venire chiarite, il che finora non fu fatto, nè potrà farsi che coll'appoggio di documenti storici per lo passato, di sincere ricognizioni per lo presente ...« (Notizie storiche di Montona, 66, 67, 70, 72).

[179] »... ma il riconoscere ove fossero collocati li slavi primitivi di qua dell'Arsa, è difficile opera, perchè a quelli slavi altri furono sovvrapposti nei secoli XV e XVI e perfino più tardi, che degli antichi tolsero ogni traccia ...« (Notizie storiche di Pola, Parenzo 1876, 101).

[180] »... La storia ci dimostra ad evidenza che l'Istria mai venne occupata o dominata da qualche nazione slava. I Croati stabilitisi intorno al 620 nella Dalmazia, nello estendersi successivamente verso settentrionale non oltreppassarono i confini dell' Istria; il loro regno, giusta il Porfiregenito, arrivava sino alle catene del Montemaggiore; anzi sembrerebbe che giungesse soltanto sino al fiume Tarsia (l'odierna Fiumara) e che quindi la città di S. Vito, oggidì Fiume, non v'avesse mai appartenuto. Qualche autore scrisse che i Croati s'estesero sino all'Arsia, ma fu errore di scambio col suddetto fiume Tarsia. Gli Slavi dell'Istria vi si stabilirono non già per violenta invasione ed occupazione, bensì gradatamente in varie epoche ...« (Studio critico sull'instrumento della pretesa preambulazione di confini del 5. Maggio 1325 ..., AT NS XI, Trieste 1885 (separat), str. 35.).

[181] Quando e come vennero gli Slavi in Istria, AT NS XIII, Trieste 1887, 412.

[182] »... L'Istria fu dei langobardi soltanto dal 751 al 788, e gli sloveni vi fecero bensì delle incursioni, portandovi desolazione e morto nei territorî da loro opercorsi, ma non la occuparono neppure parzialmente, nè mai si stabilirono in alcuna della città e borgate ...« (Le origini e le prime vicende dei Comuni istriani, AT NS XXIII, Trieste 1889–1900, 107).

[183] o. c., Atti ... XVII, 305.

[184] Le istorie di Trieste I, AT NS (III) VIII, 90.

[185] o. c., 13.

[186] L'Istria nell'epoca bizantina, Atti ... VII, 420.

[187] N. Manzuoli u svome djelu »Descrizione della Provincia dell' Istria« (Venezia 1611) piše, da »Caldera« zovu Hrvati »Vercha«, a »Paesani« »Monte Maggiore« (Nuova descrizione dell' Istria di Nicolò Manzuoli. AT III, Trieste 1831, 169). Valvasor kaže, da se Učka (Utschkaberg) talijanski zove Monte Maggiore, a »bey den Histricis Mons Caldiera« (o. c., I, 292). Linhart piše, da je M. Caldiera iznad Rijeke (o. c., I – geografska karta na kraju knjige), a Benussi zove ovo »Caldera o Caldaro o catena del Monte Maggiore« (Manuale di geografia dell' Istria, Trieste 1887, 34) sa vrhom Monte Maggiore od 1396 m (Manuale ..., Parenzo^2 1903, 20).

[188] Naime De Franceschi na str. 76. i 77. ove svoje knjige piše, što se priča o upadima Slavena u Istru, a što je i on sam čuo, te obišao neka mjesta, gdje su se

tobožnje bitke vodile. Ujedno dodaje, da su se napori strašnih Avara-Slavena, da prodru u srce Italije, razbili, kako se vidjelo iz naprijed navedenog (t.j. pričanja o tim bojevima), na podnožju istočne granice Julijskih Alpa, gdje su stajali na obrani langobardske vojvode Furlanije i Istrani sa svojim vlastitim snagama, kao i onima grčko-romanskih posada. Njihovi česti upadi, koji su težili za pljačkanjem, završava De Franceschi, nisu postigli trajno zauzimanje »naših zemalja«.

[190] o. c. I, 131.

[191] Istrie ...,7.

[192] Kirac krivo citira, da se pasusi o Slavenima nalaze u »Notizie storiche di Pola« (L. Kirac, o. c., 26 bilj. 3., 28, bilj. 6.). Međutim oni su u »Notizie storiche di Montona«.

[193] o. c., 26-34, 44-46.

[194] o. c., Starohrvatska Prosvjeta III/2, 11.

[195] Zgodovina ... I, 121.

[196] G. Vettich, o. c., 79.

[197] Rubeis ga stavlja u 628. (o. c., 62-Appendix), F. Kos pred 18. II. 628. (o. c., I, 197), a Benussi u 625. godinu (Nel medio evo, 92).

[198] F. Kos, o. c. I, 198-201.

[199] A. Danduli, o. c., RIS f. 313, 93; KCDI I. 18. II. 628.

[200] Tamaro to stavlja čak u prvu polovicu VII. stoljeća (La Venetie ...I, 145).

[201] Rubeis, o. c., 299, 300, F. Kos, o. c. I, 202.

[202] F. Kos, o. c. I, 205-207, 196, 197.

[203] Lucius stavlja taj poraz u 640. (o. c., 46), F. Kos u 631. (o. c. I, 204), a tako i Grafenauer (Zgodovina ...I. 134) i M. Kos (Zgodovina ..., Ljubljana 1955, 78).

[204] F. Kos, o. c. I, 206, 207.

[205] On je vladao 16 godina i četiri mjeseca (G. Vettich, o. c., 82). Lucius stavlja njegov izbor u 638. (o. c., 41), Rubeis kaže, da je kraljevao od 636. do 652. (o. c., 62 – Appendix), Bethmann u 636.–652. (L. Bethmann u. O. Helder – Egger, o. c., Neues Archiv III, 236), Hartmann na temelju nekih podataka i kombinacija datira od 636. do između 29. X. 652. i 22. III. 653. (Geschichte ... II/1, 275), Paschini od 636. do 653. (o. c. I, 114), a L. Salvatorelli od 636. do 652. (L'Italia medioevale, Storia d'Italia III, Milano, 604).

[206] G. Vettich, o. c., 80; Romualdi Salernitani Chronicon, RIS f. 166, t. VII, p. I, Bologna 1919, 125; A. Danduli o. c., RIS f. 313, 95; Platynae o. c., RIS f. 129, 107.

[180] Nel medio evo, 18, 19 i slično: L'Istria nei suoi due milenni, 89.

[207] I. della Croce stavlja, da je Rotari, kada je vidio, da je vojna snaga Romana u Italiji uništena i propala, združivši se sa Slavenima, Avarima i Gepidima, oteo o. 633. pokrajinu Veneciju sa Julijskim Alpama, koje su pripadale ravenskom egzarhatu (o. c., 504).

[208] De Franceschi piše, da Pavao Đakon u svome djelu (lib. II, cap. VII) govoreći o Rotariju o. 636. kaže: Totam terrestrem Venetiam possidentem, excepta Histria, illam coeperunt vocare Langobardiam (o. c., 74). Međutim, to ovaj pisac u navedenoj knjizi, a pogotovo ne i u navedenoj glavi, nigdje ne kaže, već samo Dandolo, kako se to vidi iz bilj. 209. ove moje radnje.

[209] »... Ceterum Langobardi, hoc tempore, totam terestrem Veneciam posidentes, excepta Ystria, converso nomine, illam vocare ceperunt Langobardiam. Maritima vero regio ab eorum iugo exempta, Venecie nomen antiquum retenuit, certis limitata confinibus, a Grado videlicet usque ad Capudaggeris. De hoc Paulus Ystoriographus Langobardorum sic ait: Venecia enim, non solum in paucis insulis quas munc Venecias dicimus constat, sed eius terminus a Panonie finibus usque ad Addam fluvium protelatur, cuius Aquileie civitas capud extitit ...« (A. Danduli o. c., RIS f. 313, 96). U tom novom izdanju stavljaju taj podatak njegovi priređivači u 638. do 642. godinu, a Negri u 636. (o. c., Atti ... III, 163), a Benussi u o. 636. (Nel medie evo, 17).

[210] Ime Hrvat pojavljuje se prvi puta tek u ispravi kneza Trpimira od 4. III. 852. Inače papinske listine IX. stoljeća zovu ih konstantno »Sclavi« (F. Rački, o. c., 3, 7, 11), t. j. Slaveni, a u ispravi kneza Muncimira od 28. IX. 892. opet se pojavljuje ime »Hrvati« (F. Rački, o. c., 15). I pisci VII.–IX. stoljeća uopće ih nikada ne zovu tim imenom, već se oni uvijek kriju pod imenom »Sclavi«. Tek ih prvi Georgije Hamartol,

ljetopisac iz I. polovice X. stoljeća, naziva »Hrobatoi« (F. Rački, o. c., 392, 394), t. j. Hrvati, a Konstantin Porfirogenet ih prvi oštro luči od općeg naziva »Slaveni« (gl. F. Rački, o. c., 270, 291, 328, 338, 348, 360, 369-372, 387, 392, 398, 412, 413, 417). Uporedo s time i sinodski akti splitskog sabora iz X. stoljeća i jedno papinsko pismo iz 928. godine, kao i neki arapski pisci iz toga stoljeća također ih zovu Hrvatima (F. Rački, o. c., 187, 189, 190, 195, 196, 423).

[211] Benussi stavlja to u o. 630. godinu (Manuale ..., Parenzo 1903, 81).

[212] U doba cara Konstantina Porfirogeneta tako nazivane.

[213] Kako Porfirogenet prikazuje granice hrvatske države u svoje doba, to ne mora značiti, da one u VII. i VIII. stoljeću nisu bile veće. Dolazak Franaka i polagano jačanje Venecije svakako su učinili, da su se te međe umanjile, i prema stanju, u kome su tada bile, onda ih je taj car i opisao.

[214] Ginzel piše, da je Istra bila podvrgnuta slavenskom knezu Porgi i priča, da su Istrani primili kršćanstvo za njegove vladavine (Ginzel, Geschichte der Slawenapostel Cirill und Method, Wien 1861, 113, § 29), ne prije VII. stoljeća (B. Benussi, La liturgia slava ..., Atti ... IX, 178).

[215] F. Rački, o. c., 272, 406. N. Tomašić prevodi taj pasus ovako: »Od Cetine pako rijeke započinje zemlja Hrvatska i proteže se primorjem do međa istarskih, to jest do grada Labina. U gorama ponešto i preseže temat istarski ...« (Život i djela cara Konstantina VII Porfirogenita, Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arhiva XX/1. i 2, Zagreb 1918, 79), začudo to ne komentirajući, kako je to prije stalno činio. Gruber kaže, da su malo zatim (t. j. iza 611. nakon provale Slovenaca u Istru) Hrvati, oslobodivši se avarskog jarma u staroj Dalmaciji, osnovali svoju državu, kojoj je pripadala i istočna Istra, jer Konstantin Porfirogenet veli, »da se Hrvatska protezala prema moru sve do međa Istre (a ta je bila na rijeci Raši) ili do grada Labina, a prema gorama da se ponešto protegla i preko istarske theme (a to je po svoj prilici kraj od Učke do Snježnika)« (o. c., 13).

[216] Tako je i Dalmacija bila skučena na primorske gradove i otoke i postala u IX. stoljeću tema (gl. o tom opširno : J. Ferluga, Vreme postanka Teme Dalmacije, Zbornik Filozofskog fakulteta III, Beograd 1955, 53-67).

[217] »...Sclavi ...è regionibus trans Istrianis promanarut, atque Istriam et Dalmatiam occuparunt, eamque à se Sclavoniam dixere ...« (o. c., 120).

[218] »...die Hunnen und Winden in Dalmatia, Liburnia und Histria auch von sich selbst mit zu ziehen erboten ...« (o. c., 386).

[219] o. c., 555, 564, 565.

[220] Dei popoli che abitarono l'Istria, L' Istria VI, No. 18, str. 78, No. 19, str. 83.

[221] Albena, 16.

[222] L'Istria, 89, 79.

[223] o. c., AT NS XIII, 413.

[224] Memorie per la storia della liburnica città di Fiume III, Fiume 1896, 201.

[225] Nel medio evo, 67, 153-166.

[226] o. c. I, 137.

[227] o. c., 43, 54.

[228] A. Dabinović smatra, da je ta misija opata Martina imala neki uspjeh već po tome »što su Hrvati, po svoj prilici iza toga, krenuli u rat protiv Langobarda u Italiji« (Hrvatska državna i pravna povijest, Zagreb 1940, 48).

[229] T. j. Slaveni. Naime tko bi drugi ondje živio nego oni, koji su držali u svojim rukama, pošto su zauzeli te krajeve, i zarobljenike.

[230] Gruber donosi, kako je za tih provala (t. j. 602. i 611.) bilo zasužnjeno mnogo kršćana po Istri (i Dalmaciji), te da ih je papa Ivan (640.-642.), rodom Dalmatinac, dao po svom poslaniku opatu Martinu otkupiti a podjedno i pokupiti moći mnogih svetaca (Venancija, Anastazija, Maura i dr.), koje je Martin donio u Rim, a papa ih pohranio u crkvi sv. Ivana Lateranskoga (o. c., 13).

[231] F. Rački, o. c., 277; F. Kos, o. c. I, 213. »Ipse Johannes cum thesauris ecclesiae multa millia hominum per Istriam et Dalmatiam a captivitate et serrvitute paganorum redemit, et ad ecclesiae unitatem eos reduxit« (Amalrici Vitae romanorum pontificum ed. Muratori t. III, f. 2, p. 58–9 — F. Rački, o. c., 277). »Johannes Quartus, natione Dalmatiae, seu Dalmaticus, ex patre Venantio Scholastico fuit natus, et post

dictum Severinum Papam in Romanum Pontificem fuit assumptus, et post Beatum Petrum Apostolum exstitit LXXV. Anno a Nativitate Domini DCXXXVI. secundum unam Chronicam, sed secuudum aliam dicitur de DCXLI. Item quod ipse Johannes cum thesauris Ecclesiae multa milia hominum per Istriam et Dalmatiam à captivitate et servitute Paganorum redemit, et ad Ecclesiae unitatem eos reduxit, et cum suo ingenio subtili, et cautela maximâ Corpora Sanctorum Anastasii et Vincentii Martyrum, ut quamplurimorum aliorum Sanctorum de Dalmatia et Istria regionibus supradictis perduci atque deportari fecit, et ex inde apud Urbem Romanam juxta Fontem Lateranensem in Oratorio Sancti Johannis Evangelistae cum summa devotione, et honore, presente Cleri et populi multitudine copiosa, solemniter hujusmodi Sanctorum corpora recondi fecit atque sepeliri ...« (Vitae Romanorum Pontificum a sancto Petro usque ad Innocentium VIII auctoribus Amalrico Angerii, Frodoardo Remensi, Pandulpho Pisano, aliisque scriptorum, L. A. Muratori, o. c. III/2, Mediolani 1734, 58, 59). »*Eodem tempore Johannes summus pontifex apostolice sedis, cum esset Dalmatinus* natione, audiens sue gentis miserabilem casum, ualde condoluit, missitque abatem quendam, Martinum nomine, cum multa pecunie quantitate pre redimendis captiuis (u cod. barb. dodano: sub annis domini DCXXV). Qui ueniens ad partes Dalmatie multos redemit captiuos a Sclauis, eosque ad parentes suos remisit. Iste Martinus ex apostolica iussione multorum sanctorum reliquias accepit in partibus Dalmatie, et Ystrie (Cod. zagr.: Histriae, vat.: Istrie), et detulit eas Roman ad predictum papam Johannem ...« (Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana, MSHSM 26, Scriptores III, Zagrabiae 1894, 29 – Ovaj podatak iz Tome donosi i Lucius, o. c., 42). »Joannes Quartus, natione Dalmata, patre Venantio, pontificatum iniens statim mira pietate usus est. Ex reliquis enim thesauris, quos Isatius apud Lateranum reliquerat, captivos omnes, quos potuit, Istrios et Dalmatas a captivitate redemit ... Ioannes autem pontifex ne corpora Vicentii et Anastasii aliquando in manus barbarorum devenirent, ut Roman quam diligentissime ferrentur curavit, ac iuxta Lateranensem in oratorio Beati Joannis Baptistae magna cum veneratione collocavit ...« (Platynae o. c., RIS f. 129, t. III, p. I, 105, 106). »... Huic autem successit Iohannes natione Dalmata, ex patre Venantio scolastico, sedetque anno 1 mensibus VIII. Hic distractis thesauris ecclesie, multa milia hominum per Istriam et Dalmatiam a seruitute redemit, et hic sepultus est ad beatum Petrum apostolum ...« (Romualdi o. c., RIS f. 166, t. VII, p: I, 125). »... Anno Christi VI^{c} 36 Johannes quartus natione Dalmatie ex patre Venancio scolastico sedit annis 4, mensibus 9. Hic thesauris ecclesie distractis, multa milia hominum per Istriam et Dalmatiam a servitute redemit. Sepultusque est in ecclesia beati Petri. Hic Anastaxii et Vincentii et aliorum martirum corpora de Dalmatia in Istria transferens iuxta fontem Lateranensem in oratorio sancti Johannis evangeliste recondidit ...« (Corpus Chronicorum Bononiensium – Cronaca A, RIS f. 65, t. XVIII, p. I, Città di Castello 1908, 329). »... al quale (t. j. iza smrti pape Hadrijana I.) successo Giovani quarto di Dalmacia. El quale del thesore della ghiexia mandoe per tuta Dalmacia e Ystria a recomperare gli presonieri li quali per tute quelle provincie. Et fece molte ghiexie in Roma ornate e doctade ...« (Corpus ... – Cronaca B, RIS f. 65, t. XVII, p. I, 331, 332). »... Hoc eodem anno Ioannes Papa, ubi sedisset annum unum menses novem et dies sex, ex hac vita migravit duodecima die mensis Octobris. Haec ex Anastasio, qui et ipsa subdidit. Hic temporibus suis misit per omnem Dalmatiam seu Istriam multas pecunias per fidelissimum et sanctissimum Martinum abbatem propter redemptionem captivorum, qui depraedati erant gentiles. Etenim Slavi, sive Sclavi, in illas regiones grassantes, magnam multitudinem captivorum abduxerunt, quos Joannes Papa redemit: qui eo liberior fuit in errogando Ecclesiae thesaurum, què haud prìdèm viderat cum in damnum Romanae ecclesiae fuisse ab Honorio congregatum ... Qui igitur in Dalmatiam pro redimendis captivis misit, è Dalmatia longè locupletiorem thesaurum est consecutus, nempè corpora sanctorum martyrum, quae Romam transferenda curavit ...« Dalje donosi onaj citat o prijenosu moći svetaca u Rim iz Anastasia Bibliothecariusa (C. Baronius, o.c. VIII, 307, 308).

[232] O njegovoj djelatnosti, što se tiče otkupa zarobljenika od Slavena i sakupljanja moći svetaca i u Dalmaciji i Istri, govori prilično opširno i I. della Croce (o. c., 565, 566).

[233] Schönleben meće to u godinu »639. et initio 640.« (o. c., 347). Manzano piše, da je 642. umro papa Ivan IV., koji je otkupljivao robove od Slavena u Istri i Dalmaciji preko opata Martina (o. c. I, 145). Rački stavlja taj otkup u 640.–642. (o. c., 277), F. Kos u 641. ili 642. (o. c. I, 212), A. Tamaro u 639. ili 641. (La Venetie ... I, 136, 137), Šišić u 641. (o. c., 283), tako i Rojnić (Historija naroda Jugoslavije I, 218), a Beuc u o. 640. (o. c., 40).

[234] Ovdje isključujem i Avare, jer su već tada valjda i u ovim krajevima bili likvidirani od Hrvata.

[235] Tako ih krivo naziva Dandolo u vezi s otkupom zarobljenika u Istri i Dalmaciji (F. Kos, o. c. I, 213).

[236] Po Kircu papa je dao prenijeti iz Istre u Rim ta tjelesa svetaca, da ih Slaveni ne bi obeščastili, a i gradovi nisu bili više od njih sigurni (o. c., 33, 34).

[237] O tom problemu raspravlja opširno I. Dellahaye, Santi dell'Istria e Dalmazia, Atti ... XVI, Parenzo 1900, 360, 392, 404, 405 i F. Babudri, I vescovi di Parenzo e la loro cronologia, Atti ... XXV, Parenzo 1910, 177–184.

[238] Već i Baronius izričito piše, da su to Slaveni, koji su provalivši u Dalmaciju i Istru odveli veliko mnoštvo zarobljenika (o. c. VIII, 308). Šišić smatra pod nazivom »pogana« Slavene (o. c., 283), a tako i Rojnić (Historija naroda Jugoslavije I, 218).

[239] Gfrörer kaže, da je papa Ivan IV. uz otkup zarobljenika nastojao da, iako izvori o tome ne govore, pogane u Dalmaciji i Istri obrati na kršćansku vjeru (o. c. II, 18).

[240] F. Rački, o. c., 277. Ipak je malo nejasan podatak iz toga izvora, gdje se kaže, da je papa otkupio zarobljenike od pogana (t. j. Slavena) i priveo ih crkvenom jedinstvu!

[241] Po povijesnom dokumentu iz Anastazija Bibliothecariusa o akciji pape Ivana IV zaključuje Kirac, da su Južni Slaveni nakon provala g. 598. do 611. stalno se naselili u Istri, gdje od njih papa otkupljuje zarobljenike. Iz toga slijedi, »da ti Slaveni nisu bili iz Istre protjerani preko Alpa«, završava Kirac, »već da su se u njoj stalno naselili. Po tome pada, dakle tvrdnja onih istarskih povjesničara, da se Istra 'oslobodila' Slavena u svim navalama od 598. do 611. godine« (o. c., 33, 34). Beuc piše: »da su oko 640. godine Hrvati gospodarili u Istri većim dijelom područja, sigurno je, jer se inače ne bi moglo protumačiti, od koga je u to doba opat Martin otkupljivao zarobljene Romane«, a na drugom mjestu naprosto kaže, da su se oni »naselili u VII. stoljeću u Istru« (o. c., 41, 47).

[242] V. Lazzarini na osnovu okrnjenog kamenog napisa, na kome se spominje Isacius kao ravenski egzarh, a ime nekog magistra militum je nečitljivo, zaključuje, da je tada Venecija i Istra s tim magistrom bila pod navedenim egzarhom (Un'iscrizione torsellana del secolo VII, Atti del Reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti LXXIII, Venezia 1913, 396).

[243] M. L. Hartmann, Untersuchungen ..., 14, 15.

[244] G. Vettich, o. c. 81, 82.

[245] I dok Palladio samo piše, da je Benevent bio opustošen »dei Popoli della Dalmazia et Albania« (o. c., 51), Schönleben stavlja tu ekspediciju u 637. godinu i nadodaje tobože na osnovu Pavla Đakona (L. 4, c. 46): »Slavi nostri Dalmatae, ed haud dubie junctis viribus Istriani, navali expeditione suscepta' cum ingenti multitidine Sipontum advolant, et castris ante urbem locatis varias, in circuitu fossas excavant«. Dalje priča, kako je vojvoda Ajo stradao u boju sa Slavenima, a Rodoald, koji je »in Carso« naučio njihov jezik, govorio im i pobijedio ih, te su »Slavis in Dalmatiam et Istriam vnde venerunt mare iterum remetientibus« (o. c., 345, 346). Francol, citirajući Schönlebena (str. 345) i Pavla Đakona (l. 4, c. 46) piše, kako su Slaveni iz Dalmacije s Istranima prešli u Manfredoniju (o. c.. 199, 200). Valvasor donosi, kako »kamen di dalmatinische Sclaven (zu denen Zweifels ohn auch die Histerreicher gestossen) mit einer Flotte ploetzlich zu Siponto an ...«, ali su bili poraženi i »... Die Sclaven (aber mussten) mit einer langen und blutigen Nasen (sich wieder umsehen nach ihren Schiffen) um Dalmatien und Histerreich wieder zu erreichen ...« (o. c. III, 151, 152). De Franceschi, koji stavlja to u 640. godinu, citira navedeni pasus iz Schönlebena i pobija ga kao pogrešnu tvrdnju (o. c., 80).

[246] F. Rački, o. c. 271. Začudo to Šišić prevodi, da se »od Hrvata, koji su došli u Dalmaciju, odijeli jedna čest, pa osvoji Ilirik i Panoniju, a imađahu i oni samostalna

arhonta, koji je s arhontom Hrvatske podržavao prijateljskih veza« (o. c., 277), a Grafenauer to prevodi: da se od Hrvata, koji su došli u Dalmaciju, odijelio jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom, a i oni su imali samostalnog arhonta, koji je također slao arhontu Hrvatske darove uime prijateljstva (Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata, Historijski zbornik V/1–2, Zagreb 1952, 14).

[247] Grafenauer piše, da su »dalmatinski Slaveni okupljeni u nov slavenski plemenski savez pod vodstvom hrvatskog plemena, koje se doselilo zajedno s njima ili poslije njih«, te da je Konstantin Porfirogenet u X. stoljeću »sačuvao narodnu tradiciju o plemenskom savezu dalmatinskih Slavena pod vodstvom Hrvata«. (Historija naroda Jugoslavije I, 92, 93). Beuc unatoč tomu donosi, kako Hrvati na Balkanu nisu imali sreće da iskoriste slabost Bizanta u VII. stoljeću, »pa da bi se među njima našao jedan vladar kao Klodvig franački, koji bi radio na ujedinjenju hrvatskih područja u jednu državu«, *nadodajući, da su Hrvati u Istri ostali »odijeljeni od svoje braće u Dalmaciji* visokom planinom Učkom« (o. c., 41).

[248] Samo tako se može protumačiti, da su oko 663. došli Avari, nekadašnji stari saveznici Langobarda, iz svojih predjela preko slavenskog područja s dopuštenjem Hrvata iz prekosavskih krajeva, na poziv langobardskog kralja Grimoalda u Furlaniju, gdje su likvidirali tamošnjeg vojvodu Lupa (F. Kos, o. c. I, 217, 218). Naime da je taj kralj stajao u dobrim odnosima sa Slavenima, on bi svakako njih pozvao kao svoje najbliže susjede, a ne Avare. Usto i bijeg Arnefrita, Lupova sina, u Karantaniju pokazuje, da nije vladalo prijateljstvo između Langobarda i Slavena u onoj zemlji.

[249] Avari su se bili, pošto su ih Hrvati porazili, povukli u Donju Panoniju. Stoga je neshvatljivo, kako Šišić nastoji utvrditi, da su Avari gospodari Južne Štajerske i Kranjske kroz čitavo VII. i VIII. stoljeće, t. j. do Karla Velikog, te da je neposredni saobraćaj između Hrvata i Karantanije nemoguć. To mu dokazuju dva mjesta iz Pavla Đakona. Prvo (IV, 36, 37), gdje se govori, da je o. 610. upao avarski kagan u Veneciju, i drugo o. 663., kako je Lupo poražen u Furlaniji od Avara (o. c. 300). Barada iznosi, da se dijaspora Hrvata veže sa prodorom Avara iz Dobrudže Zakarpaćem do Saale, jednako i iz tih krajeva u Istočnu Češku, Moravsku, Panonsku nizinu, Alpe, Dinaride na Jadran, te da su Hrvati uklonili iz Dinarida avarsku vlast (o. c., 13, 14), što pobija Grafenauer (M. Barada, o. c., Historijski zbornik VI/1–4). Ujedno Grafenauer piše, da je po smrti Samovoj propala politička povezanost slavenskih zemalja i Avari opet stoje na granici langobardske Furlanije, dokopavši se ponovo gornjeg Posavlja. Iza 664. Karantanija nije mogla biti podložna ni Avarima ni Langobardima, koji su čak 663. odstranili Lupa s avarskom pomoći (Zgodovina ... I, 136, 137). Međutim i Šišić (onaj citat o upadu Avara o. 611. otpada mu sam od sebe, jer u to doba još nisu Hrvati oslobodili one krajeve od Avara) i Grafenauer su ovo i suviše smjelo ustvrdili, jer jedan, i to zadnji upad Avara u Furlaniju protiv Lupa ne dokazuje odmah, da su Avari opet proširili svoju vlast do međa langobardske države ili da su ondje već otprije vladali. Time ne bi onda mogla postojati ni Karantanija sa svojim opsegom ili bi bila u to doba podvrgnuta pod Avare, što je upravo nonsens. Naime, samo da napomenem: da su Avari na granici Furlanije, onda kako bi 664. Arnefrit mogao prijeći preko tobožnjeg susjednog avarskog teritorija u Karantaniju, gdje je od tamošnjih Slavena tražio i dobio pomoć? Oni ga sigurno ne bi pustili, već bi ga u najmanju ruku zadržali. To indirektno dokazuje, da tu nema Avara, umjesto kojih sada u Furlaniju jurišaju njihovi susjedi pojačani i osnaženi Slaveni.

[250] Beuc kaže, da »Hrvati nisu osvojili gradove, osim što su neke kao Plomin, Cissa i Vistro razorili, kao što nisu osvojili ni gradove u Dalmaciji, iako je tu bila glavnina njihove vojske« (o. c., 41).

[251] Beuc piše, da su Hrvati držali gradska zaleđa, t. j. onu zemlju, koja je bila vladareva, carskih službenika i izbjeglih veleposjednika. Na tim zemljama su Hrvati u toku VII. stoljeća proživljavali u doticaju s bizantskim gradovima proces raspadanja svog rodovskog sustava, formirajući slobodne seoske općine i nastavljajući tako hrvatsko etničko područje iz Dalmacije prema zapadu, završava Beuc (o. c. 41).

[252] Benussi detaljno iznosi granicu između Hrvata i Slovenaca, koja je u njegovo doba išla od Dragonje i njenih izvora linijom preko Ćićarije do Podgrada (La liturgia slava ..., Atti ... IX, 203). Žic pak piše, da je teško između Slovenaca i Hrvata crtom povući granicu, jer izrazita granica doista ne postoji. Barem jezikovna granica nije

crta, nego prilično širok pojas, u kome je očiti lagani prijelaz od slovenskog narječja na narječja hrvatska. Približno je označuje cijeli tok rijeke Dragonje od ušća do izvora, pa odavle preko Ćićarije među Slavnikom i Žbenicom kroz Velika Vrata do Podgrada i dalje do kranjske granice, tako da bi se sela uz crtu Krkavce, Koštabona, Truške, Sočerga, Movraz, Rakitović, Skandanština, Obrov, Podgrad, Studena Gora, Jelšane, Malobrdce, Novokračina, Sušak, Žabice i Podgraje mogla smatrati najjužnijim slovenskim selima, a sela uz istu crtu Kaštel, Merišće, Oskoruš, Topolovac, Poljane, Račice, Šapjane, Rupa i Lisac najsjevernijim hrvatskim selima u Istri. Hrvatsko stanovništvo ispod te crte ponešto je mješavina sa slovenskim (Istra II, Zagreb 1937, 53, 54).

[253] Rojnić samo piše, da je teško steći jasniju sliku o rasprostranjenosti Hrvata i Slovenaca u Istri u prvim stoljećima nakon njihova doseljenja. Oni se tamo, kaže dalje, nisu istakli kao politička snaga, pa ih dokumenti malo i spominju. Najvjerojatnije, da su Hrvati u Istri živjeli u najstarije vrijeme u jednako društvenom i upravnom uređenju kao i ostali Hrvati, to više, što je istočna strana istarskog poluotoka bila vjerojatno do druge polovine XI. stoljeća sastavnim dijelom hrvatske države ... (Historija naroda Jugoslavije I, 218, 222). Kirac, kome I. Erceg očito pretjeravajući pripisuje, da je njegova knjiga »vjeran vodič« za izučavanje prošlosti Istre i da je don Luka »poznavao golemi arhivski i arheološki materijal, kojim se služio kod pisanja svojih radnji« (I. Erceg, Povodom nađenog pisma don Luke Kirca historičaru Šišiću, Riječka revija IV/2, Rijeka 1955., 82, 83), ne samo da stoji odlučno na gledištu o istodobnom naseljenju Hrvata u Dalmaciji, Liburniji i Istri sve do njenih zapadnih gradova, već iznosi, kako istarski Hrvati imaju s onima Liburnije isti jezik, običaje, narodne pjesme i »uopće sve im je skupno i jednako«, zaključujući, da su »istarski Hrvati nepretrgnuti etnički nastavak hrvatskoga naroda prema zapadu već od doba njihova naseljavanja u šestom i sedmom vijeku, kao što su istarski Slovenci nepretrgnuti nastavak kranjskih i goričkih Slovenaca prema jugu« (o. c., 43, 44).

[254] Napominjem, da se za nju nisam mogao poslužiti ipak svom poznatom mi literaturom, jer mi mnoge knjige, radovi i časopisi – unatoč najboljoj volji i svim nastojanjima – nisu bili dostupni.

Dr. Kamilo Dočkal

SREDNJOVJEKOVNA NASELJA OKO DOBRE KUĆE

(Prilog našoj srednjovjekovnoj topografiji)

God. 1412. osnovao je hrvatski plemić magister Benedikt Nelepić, koji se u ispravama piše »Nelepecz«, na svom posjedu zvanom Dobra Kuća samostan pustinjacima sv. Pavla prvog pustinjaka u čast sv. Ane, te ga je obdario posjedima.

Središte vlastelinstva bio je grad (castrum) *Dobra Kuća*. Kako se vidi iz sačuvanih isprava, grad Dobra Kuća sagrađen je u prvoj polovini 14. stoljeća, jer se prvi put spominje g. 1335. Sagrađen je na osamljenom brežuljku zapadnog obronka Papuka. Bio je sa svih strana okružen bregovima, tako da se mogao vidjeti samo iz neposredne blizine. Zato je bio izvrsno utočište i zaklonište svojim gospodarima. Kako piše prof. Đ. Szabo, grad Dobra Kuća pripadao je u Srednjem vijeku među najvažnije utvrde onog kraja, te se u ispravama često spominje. Grad je u neku ruku bio središte svega života u onom nekada vrlo živom i bogatom kraju.

Grad je bio isprva kraljevsko dobro. Kad je kralj Ljudevit skršio premoć starog Grgura, sina Kurjaka iz Krbave, javlja se njegov sin Juraj kao kaštelan Dobre Kuće. Kasnije je kralj dao Dobru Kuću plemićima Hrvatinićima u zamjenu za bosanski grad Greben. Od god. 1368. sve do 1470. su gospodari Dobre Kuće plemići Nelepići, potomci Hrvatinovi. Jedan od ove porodice, *Benedikt Nelepić*, osnovao je g. 1412. pavlinski *samostan sv. Ane*.

Dobra Kuća nalazila se otprilike dva sata hoda, nešto sjeveroistočno od današnjeg Daruvara. Daruvara tada nije bilo, nego su na njegovu području u Srednjem vijeku bila tri naselja, koja odgovaraju trojakom današnjem Daruvaru: Četvrtkovac s Toplicama, Podborje i Dimičkovina. Dok je Dimičkovina pripadala plemićima Kastelančićima, Četvrtkovac s Toplicama i Podborje pripadahu Nelepićima. Nelepići podigoše u drugoj poli 15. stoljeća u Toplicama kaštel zvan Kwvar ili Kamengrad. Oko

g. 1476. dolazi Dobra Kuća pod vlast pečujskog biskupa Ernušta Hampo, gospodara grada Đurđevca, a poslije god. 1480. dođe grad u ruke Sekelja od Kevenda, dok ga g. 1542. ne osvojiše Turci, koji ga upotrebiša za pograničnu tvrđavu sa četom od 30 vojnika. Poslije odlaska Turaka ostade grad pust i razvaljen (Đ. Szabo, Sredovj. grad. str. 110).

Benedikt Nelepić osnovao je samostan sv. Ane ne u samoj Dobroj Kući, gdje je bila tvrđava i gdje je izvan tvrđave bilo sijelo stare župe sv. Marije, nego nešto malo na sjever, u današnjoj *Donjoj Vrijeski* kod Malih Bastaja.

Samostan sv. Ane postojao je od 1412. sve do provale Turaka. Samostan je za vrijeme svog postojanja bio u živom saobraćaju s okolnim plemićima, koji su ga darivali posjedima i koji su željeli biti pokopani u samostanskoj crkvi, pa s obližnjim župnicima i upravnim vlastima. Kao svi drugi samostani čuvali su i pavlini sv. Ane svoje isprave, naročito darovnice, kupoprodajne ugovore i međašne listove. U tim se ispravama zrcali život onoga kraja u 15. stoljeću. Tu su se sačuvala imena mnogih naselja, koja su kasnije Turci uništili, pa im danas ni traga nema. Naša je zadaća, da iz sačuvanih isprava saberemo sva naselja, koja se u njima spominju, pa da im prema sadržaju isprava barem približno odredimo mjesto.

Od arhiva Dobre Kuće sačuvao se samo jedan svezak, što ga redovnici, pobjegavši za vremena pred Turcima, ponesoše sa sobom u Lepoglavu. Svezak ima 48 spisa, koji sa predspisima obuhvaćaju vrijeme od 1275. do 1510. God. 1461. stradale su neke isprave ovog samostana u požaru, pa je kralj Matija Korvin na molbu pavlina iz Dobre Kuće izdao novu donaciju za zakladne posjede. Što u arhivu nema isprava mlađih od g.1510., tome će biti razlog turske provale. Prema pavlinskim analistima spališe Turci samostan sv. Ane već g. 1537., dakle iste godine, kada je pala i Požega. Tvrđava Dobra Kuća bila je teško ugrožena već 1539., dok je u turske ruke pala g. 1542. Iza pada Dobre Kuće dođoše na red drugi slavonski gradovi i sela. Nekoliko godina iza toga osvojiše Turci cio kraj između Posavine i Podravine. Žiteljstvo ili se razbjeglo ili je bilo odvedeno u roblje. Po gradovima naseliše se Turci, dok se u sela i među gradove smjestiše brojni Vlasi iz Bosne. Zbog toga se prozva cio kraj od Požege do Moslavine »Parva Valachia« ili »Mala Vlaška«. Vlasi ne plaćahu Turcima desetine niti davahu robote, već samo carski harač.

Od samostana u Dobroj Kući nisu ostali ni tragovi. Ali se ipak sačuvala samostanska gotička crkva sv. Ane u Donjoj Vrijeski kraj Malih Bastaja. God. 1755. dobiše tu staru gotičku crkvu pravoslavni kaluđeri, koji sebi uz nju sagradiše samostan, koji postoji do danas.

Kako su ti krajevi bili dulje vremena pusti, stara su mjesna imena posve zaboravljena. Novo stanovništvo, naseljeno ponešto u drugoj polovici 16. st., pa u 17. st., a najviše u 18. st. doneslo je iz starog svog kraja nove mjesne nazive, koji nemaju ništa zajedničko sa srednjovjekovnom topografijom. Zato dobro dolaze isprave pavlinskog samostana sv. Ane u Dobroj Kući, da nam uskrise stara i zaboravljena imena. Mi smo u ovoj

radnji iz pavlinskih isprava izvadili sva imena naselja iz 14., 15. i početka 16. stoljeća, pa smo ih poređali alfabetskim redom i naveli, što se o njima iz pavlinskih isprava znade. Ubicirajući pojedina naselja htjeli smo se poslužiti znanjem starih ljudi onoga kraja. Među inima pitali smo za sva naselja dugogodišnjeg daruvarskog župnika g. Miju Ettingera, koji je s pok. Đ. Szabom već prije 40 godina proučavao i obilazio sav daruvarski kraj, a komu su 82 godine. Pitali smo g. Franju Lovrenčića, starca od 90 godina, koji je bio dugo upravitelj jednog dijela posjeda grofova Jankovića (posjed kasnije kupio »spahija« Tüköry). G. Dragutin Kleflin bio je tako dobar, pak je u zemljišno-knjižnim knjigama pregledao sve mape i izvadio imena šuma, rudina i njiva. Uspjeh istraživanja i ispitivanja bio je vrlo malen, jedva 5% . Tako dolazimo do zaključka, da su Turci za 150 godina svoje vladavine uspjeli zatrti svaki trag starim naseljima i njihovim imenima.

Isprave samostana sv. Ane u Dobroj Kući nalaze se sada u ugarskom državnom arhivu pod brojevima Dl. 55.157 do 35.774. A točan njihov sadržaj prikazao je Elemér Malyusz u radnji: »A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az országos levéltárban („XIII. Dobrakutyai kolostor" u Vjesniku ugarskog državnog arhiva „Levéltári Közlemények a m. kir. országos levéltár Folyóirata,« Budapest 1929).

Uz ovo vrelo služili smo se ovom literaturom:

LITERATURA

1. *Dr. Franjo Rački.*, »Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501.« u »Starinama« Jugosl. Akademije IV, Zagreb 1872.
2. *Dr. Tadija Smičiklas*, »Dvijestogodišnjica oslobođenja Slavonije«, Zagreb 1891.
3. *Đuro Szabo*, »Dobra Kuća« u »Vjesniku hrv. arheol. društva« X, Zagreb 1908/9, str. 38–40.
4. *Josip Bösendorfer*, »Crtice iz slavonske povijesti«, Osijek 1910.
5. *Đuro Szabo*, »Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji«, Zagreb 1920.
6. *Đuro Szabo*, »Iz prošlosti Daruvara i okolice« u »Narodnoj starini«, Zagreb 1932, str. 79–98.
7. *Dr. Josip Buturac.* »Popis župa zagrebačke biskupije od god. 1334.« u »Kulturnopovjesnom Zborniku zagrebačke nadbiskupije«, Zagreb 1944, str. 409–454.
8. *Stjepan Pavičić*, »Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji«, Zagreb 1953, Izdanje Jugosl. akademije, knj. 47.

*

Mi ćemo navoditi isprave kraticom: A. M. D. K, što znači »Acta Monasterii Dobra Kucha« i brojem isprave.

1. ACHÝNA (AGHYNA)

U ovoj dvojakoj transkripciji dolazi ovo naselje u 2 isprave:

1. Kad se 4. lipnja 1379. dijelio posjed Lužanec, utvrdilo se, da južni dio tog posjeda, koji je pripao Tomi iz Lužanca, graniči sa zemljama »dominorum de Aghyna« (A. M. D. K. 3).

2. 20. lipnja 1416. preslušani su »magistri Sigismundus et Petrus de Achyna« kao svjedoci i kao susjedi (commetanei) u parnici, što su je podigli sinovi Petra iz Lužanca protiv sinova Tome iz Lužanca. Odavde se vidi, da je Achyna isto što i Aghyna (A. M. D. K. 8).

Achyna je današnji *Voćin*, koji se u starim listovima piše i Atina. Voćin je bio grad i središte velikog vlastelinstva. Voćinsko je vlastelinstvo graničilo s vlastelinstvom Saploncha ili Stupčanica. Opseg tog vlastelinstva nije točno poznat, jer mu se nikad ne izbrajaju sva sela. G. 1418. spominje se 8 sela, a g. 1424. već 33 sela. Vlasnici voćinskog vlastelinstva bili su plemići Voćinski od plemena Aba. Dva su njihova imena, Sigismund i Petar, spomenuta u našoj ispravi. U vrijeme kralja Sigismunda ustali su plemići Voćinski protiv Sigismunda, zato su izgubili svoje posjede. G. 1403. pokloni kralj Sigismund dijelove ovog posjeda slavonskom banu Ladislavu Fanchyju de Cordova (Grđevac). Ali taj nije ipak ušao u posjed dobivenog vlastelinstva, jer se kralj Sigismund izmirio s voćinskim gospodarima. Budući da Sigismund Voćinski (onaj iz naše isprave) nije imao djece, sklopi g. 1410. ugovor s plemićima Korogyma o međusobnom nasljedstvu. Kada su Voćinski izumrli, uvedeni su u taj posjed Gorjanski, koji ga g. 1435. dobiju kao trajnu donaciju (Đ. Szabo, Sred. grad. str. 132. – J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 90).

Voćin je u Srednjem vijeku bio ne samo kaštel, nego i sijelo stare župe, koja se spominje u popisu od 1334.: »Item ecclesia sancti Nicolai de sub castro Othina« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 222). Voćin je do danas sijelo župe Pohoda bl. Dj. Marije. God. 1929. brojila je voćinska župa 956 katolika i 866 drugih žitelja (Schem. Zagreb 1929. str. 197).

2. ALSOSOPLONCZA

Alsósoploncza je *Donja Stupčanica*. O njoj će biti govora kod naselja Soploncha Inferior.

3. ANTHOLOWCZ

Naselje *Antolovac* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 5. svibnja 1441. kao posjed grofa Ivana de Prata iz Ilove. »Comes Johannes de Prata« pravi toga dana oporuku u svom gradu Ilovi, pa ostavlja Ladislavu Torsu svoj dio na posjedu »Antholowcz,« i to dotle, dok ostavina njemu ne isplati 150 zl. for. (A. M. D. K. 15).

Prema J. Bösendorferu postojao je u Srednjem vijeku jedan Antolovac, i to kao posjed, ali taj je posjed pripadao kaštelu Slakovci, jugoistočno od Vinkovaca (Slav. povj. str. 180). Taj Antolovac ne dolazi u obzir, jer je predaleko. Antolovac naše isprave nalazio se oko rijeke Ilove u kraju između Dobre Kuće i Stupčanice. Danas mu nema ni traga.

4. BEDE

Naselje *Bede* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 31. kolovoza 1480. »Laurencius de Bede« označen je kao banski čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u Gornji i Donji Črnec (A. M. D. K. 36).

Iz same isprave ne možemo točnije utvrditi položaj naselja Bede. Budući da su se za uvođenje nekoga u dobiveni posjed odabirali ljudi iz bliže ili dalje okolice, smijemo držati, da se mjesto Bede moralo nalaziti u blizini Dobre Kuće. Drugi su banski ljudi za isto uvođenje bili iz Vojkovca i same Dobre Kuće. Prema tome ne smije ni Bede biti daleko. Možda se pod tim imenom krije selo *Bedenik* nedaleko Rače u križevačkoj županiji.

Ako je možda Bede pogrešno pisano mjesto Berdo, onda bi nastale druge kombinacije. U zemljišno-knjižnim knjigama dolazi Berdo kao rudina u okolici Dobre Kuće. Isto tako Debelo Berdo. Rudina Berda nalazi se u okolici Podborja.

5. BELA

Naselje *Bela* dolazi samo jedamput u arhivu Dobre Kuće, i to god. 1378. iza 31. kolovoza. Među drugim župnicima provodi i »Dionysius plebanus de Bela,« dakle župnik iz Bele, istragu protiv uzurpatora kapele sv. Ladislava Kralja u Podborju, koji su napali suce istražitelje, jednog od njih ubili, a ostalima zaprijetili smrću. Među ovim potonjima bio je župnik Dionizije iz Bele. koji je sretno umakao (A. M. D. K. 2).

Bela je sijelo stare rkt. župe, kao i sjedište glasovite benediktinske opatije. Župa Bela nalazila se u arhiđakonatu Sinche ili Svetačje, pa se spominje u popisu župa od 1334.: »Item ecclesia beate virginis de Bela« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 206), kao i u popisu od 1501.: »Fabianus plebanus de Bela, capellani duo« (ibid.).

Bela ili *Bijela* je danas filijala župe Daruvar, udaljena od matice 12 km prema jugoistoku. God. 1929. brojila je 18 rkt. i 304 pravoslavna žitelja. Ruševine stare goleme opatije postojale su donedavna. Samostan s crkvom bio je okružen jakim kulama sa strijelnicama, a od okolnog zida, pred kojim je bio iskopan jarak, sačuvalo se dosta tragova. Samostan je postojao već 1234., a sagradiše ga članovi obitelji Tibold – Zemche. Samostan dođe s vremenom u ruke svjetovnjaka, pa u tursku vlast, a poslije

izgona Turaka ostade u rukama pravoslavnih, koji su tu u blizini sagradili manastir Pakru. Postoje opisi opatije iz g. 1782., gdje su i drevne slikarije na zidovima (Đ. Szabo, Sred. grad. str. 112).

6. BERSCHYANOWCZ

Berschyanowcz ili Berstyanowcz, *Bršljanovac*, *Bršljanica*, dolazi u 4 isprave arhiva Dobre Kuće:

1. »Feria IV. post festum sancti Ambrosii« t. j. 12. prosinca 1442. bio je grof Tulbert »de Berschanowcz« prisutan kao svjedok kod otvaranja oporuke svog pok. brata Ivana de Prata, koje je otvaranje obavio pavlinski prior Petar iz Sv. Ane (A. M. D. K. 15).

2. G. 1452. bez oznake dana obavještava general pavlinskog reda Stjepan grofa Tulberta »de Bersanowcz« alias de Prata, sina pok. grofa Nikole de Prata, da je iz zahvalnosti, što je samostanu sv. Ane u Dobroj Kući darovao selo Brežanec, odredio molitve i svete mise za njegove pok. roditelje, kao i za brata Ivana de Prata (A. M. D. K. 17).

3. Dana 29. listopada 1471. protestira prior Matej iz Sv. Ane pred čazmanskim kaptolom protiv toga, da bi kralj Matija Korvin poklonio pavlinsko selo Lužanec Pavlu Grebenskom, Nikoli, sinu Tulberta »de Berschanowcz« ili Ivanu, sinu Gala iz Stupčanice (A. M. D. K. 31).

4. Dana 29. ožujka 1500. poklanja Nikola, sin grofa Tulberta »de Berschyanowcz« titulo novae donations samostanu sv. Ane u Dobroj Kući selo Brežanec u virovitičkoj županiji, koje mu je već g. 1441. ostavio grof Ivan de Prata, sa svim prihodima i gornicom od vinograda na posjedu Ilova, a pavlini neka izvršuju molitve i služe svete mise, kako je g. 1452. odredio general reda (A. M. D. K. 43).

Bršćanovac ili *Bršljanovac* odgovara današnjoj Baršljanici, nešto sjeverno od Kutine. Na geografskoj karti D. Csankyja nalazi se sjeverno od Kutine, a južno od Desnice (današnjeg Dišnika). U mjestu Baršljanovcu nalazio se u 14. stoljeću kaštel, koji je od kralja Ljudevita Velikoga dobio plemić Lacko, sin Vukoslava. Njegovi potomci drže kaštel g. 1380. kao plemići baršljanovački. God. 1394. uvedeni su u posjed, a protiv volje dosadanjih gospodara, Pavao Pecsi i Ivan Treutul iz Nevne, koji ga drže još 1415. i 1417. Jednu trećinu tog posjeda zadržali su ipak Lackovići, t. j. potomci Lackovi. Posjed Trentula dobiju najprije kao zalog, a onda i kao kraljevsku donaciju Nikola i Ivan de Prata, plemići talijanskog podrijetla, a poslije ovih Tulbert, sin Nikolin, po kome se porodica koncem 15. st. zove Tulbertići (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 79 – Đ. Szabo, Sred. grad. str. 106).

Bršljanovac je bio i sijelo stare župe, koja se izričito spominje u popisu g. 1501.: »Gregorius plebanus in Berschyanowcz« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 125), a vjerojatno i u popisu od g. 1334.: »Item ecclesia beati Martini« (ibid.). U Baršljanovcu se naime g. 1415. spominje crkva sv. Martina (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 261, br. 29).

Danas je Bršljanica selo, filijala župe Kaniška Iva. God. 1929. brojila je 247 rkt, 700 pravoslavnih i 400 protest. žitelja (Schem. Zagr. 1929. str. 103). Od starog kaštela razabira se na vrhu brijega obzidani četverokut, a pred njim fundamenti okrugle kule (Đ. Szabo, op. cit. str. 106).

7. BIAMCO

Mjesto Biamco dolazi samo u ispravi od 31. kolovoza 1413. Toga se dana vodi parnica zbog kapele sv. Ladislava Kralja u Podborju. Kao tužitelji nastupaju magister Benedikt Nelepec kao patron i župnik Dionizije iz Dobre Kuće kao nadležni župnik. Među tuženima nalazi se na trećem mjestu Lovro, sin Tome »de Biamco« svećenik biskupije zagrebačke (A. M. D. K. 7).

Sama ova isprava nije dovoljan izvor za ubikaciju mjesta Biamco. Mjesto pod tim imenom ne postoji danas u daruvarskom kraju. Možda je Biamco isto što i Byanco, Byenik. Predij *Bijenik* spominje se već 1232. (Fejer III. 2. 277.), a župa sv. Mihajla u Bijeniku dolazi u popisu župa od 1334.: »Item ecclesia sancti Mychaelis de Byenik prepositure Chasmensis« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 224). Stari Bijenik odgovara današnjem *Pobjeniku,* filijali župe Vrtlinska, južno od Čazme (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 261, br. 37).

8. BOTHOUCH

Naselje Botouch, *Botovac*, dolazi samo u jednoj ispravi, i to 20. lipnja 1416. Stjepan, sin Levkuša »de Bothouch«, i njegov sin Nikola preslušavani su pred županijskim sudom u Virovitici u parnici, što su je sinovi Petra iz Lužanca vodili protiv sinova Tome iz Lužanca zbog baštine, i to kao »vicini prefate possessionis« (A. M. D. K. 8).

Naselje Botovac nije poznato ljudima daruvarskog kraja, prema tome je propalo u vrijeme Turaka. Budući da se Stjepan iz Botovca u ispravi naziva »vicinus possessionis Lusanch«, to se Botovac morao nalaziti u susjedstvu posjeda Lužanca, a taj se posjed, kako ćemo vidjeti kasnije, nalazio uz rijeku Ilovu u tadanjoj virovitičkoj županiji. Time je donekle ubiciran Botovac.

9. BREZCHYE

Naselje *Brestje* ili *Brešće* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 20. lipnja 1416. Toga je dana bio Lorand »de Brezchye« pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici preslušavan u parnici, što su je sinovi Petra iz Lužanca podigli protiv nezakonitih, a kasnije pozakonjenih sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 8).

Ima do danas mnogo sela na području Hrvatske i Slavonije s imenom Brestje (kod Krapinskih Toplica, kod Petrinje, kod Perjasice). Ima Brestje i u župi Sesvete kod Zagreba, ali nijedno mjesto od nabrojenh ne može doći u obzir. Daruvarski žitelji ne znaju za Brestje u svom kraju, prema tome je to selo propalo u vrijeme turskih provala. Međutim iz same naše isprave se vidi, da je to selo moralo biti u virovitičkoj županiji, u nekoj blizini posjeda Lužanca, t. j. sjeverno od rijeke Ilove. Prema smještaju toga sela među ostalim selima, koja dolaze u istoj ispravi, izlazi, da bi naše Brešće bilo u blizini sela »Chremosnya«, t. j. današnje Cremušine, nešto jugozapadno od Virovitice.

10. BREZNICZA

Mjesto *Breznica* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 5. svibnja 1441. »Johannes plebanus beate virginis de Breznicza« nabraja se među drugima kao svjedok kod sastava oporuke grofa Ivana de Prata u Ilovi (A. M. D. K. 15).

Danas ima više sela s imenom Breznica, na raznim stranama: kod Pleternice, kod Našica, kod Voćina, kod Huma, kod Levanjske varoši i t. d. Ali nijedna od ovih Breznica ne može doći u obzir zbog udaljenosti. Naša se Breznica morala nalaziti u blizini Ilove, bila je sijelo župe, te je njezin župnik kao susjed prisustvovao sastavu oporuke.

Ta Breznica danas ne postoji, pa daruvarski žitelji ne znaju ništa o njoj. Dakle je propala u vrijeme turskih provala.

Budući da je Breznica g. 1441. bila župa, postojala je već otprije. Dr. J. Buturac nagađa, da bi se pod župom bl. Dj. Marije u Breznici mogla razumijevati »ecclesia beate virginis in possessione filiorum Ysau«, koja se u popisu od g. 1334. izbraja među župama arhiđakonata Zinche ili Svetačje. Ysai je bila žena, koja potječe od roda Tiboldovića. Potomci bana Tibolda posjedovali su gradove Since ili Svetačje i Bijelu Stijenu. Po mnijenju Dr. J. Buturca nalazila se župa sv. Marije kod današnjeg Daruvarskog Brestovca (Zbornik st. 420 br. 23). Prema našoj ispravi bi to moglo odgovarati istini.

Napominjemo, da Stj. Pavičić pozna još jednu srednjovjekovnu Breznicu na vrelu potoka Breznice nedaleko današnje Krivaje, zapadno od Voćina (Podr. hrv. i srp. naselja st. 189. i 320). Ta je Breznica još bliža Ilovi nego Daruvarski Brestovac, pa bi i ta došla u kombinaciju.

11. BREZYANCZ

Naselje pod imenom Brezyancz, Brezancz, Bresyancz, Brezanecz, t. j. *Brežanec* dolazi češće u arhivu Dobre Kuće:

1. Dana 5. svibnja 1441. čini grof Ivan de Prata u Ilovi oporuku, pa ostavlja samostanu sv. Ane u Dobroj Kući »villulam meam Brezyancz vocatam, et in pertinenciis possessionis mee Ilowa habitam« uz uvjet, da bude pokopan u samostanskoj crkvi (A. M. D. K. 15).

2. Dana 17. travnja 1451. poklanja Ivan, sin vojvode de Marczaly, veliki župan šimeški, zaladski i virovitički, samostanu sv. Ane u Dobroj Kući desetinu vina, blaga, plodova, pčela, janjaca i drugih stvari, koje se običavaju desetinati od kmetova u selu »Brezanecz« (A. M. D. K. 16).

3. God. 1452. bez naznake dana javlja general pavlinskog reda Stjepan grofu Tulbertu iz Bršljanovca, sinu pok. Nikole de Prata, da je iz zahvalnosti, što je i on darovao samostanu sv. Ane selo »Bresyancz« na posjedu Ilova, odredio određene molitve i mise (A. M. D. K. 17).

4. Dana 26. prosinca 1464. daruje kralj Matija Korvin samostanu sv. Ane u Dobroj Kući titulo novae donationis dijelove posjeda u selu »Brezancz«, budući da su prije tri godine izgorjele samostanske isprave glede nekih posjeda (A. M. D. K. 19).

5. Dana 25. travnja 1465. potvrđuje čazmanski kaptol, da je po nalogu kralja Matije Korvina uveo pavline iz Dobre Kuće u posjed nanovo darovanih sela »Brezancz i Potheryancz« u virovitičkoj županiji (A. M. D. K. 20).

6. Dana 25. travnja 1465. prisustvuje Gal »de Brezancz« uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u nanovo darovane posjede, i to kao susjed vinograda »Zenthmihal« (A. M. D. K. 20).

7. Dana 22. studenoga 1469. nalaže čazmanski kanonik Mihael kao delegirani sudac svim okolnim župnicima, da pozovu oficijala Valenta i vilika Dominika iz Ilove i neke druge, da u roku od 9 dana dadu samostanu sv. Ane zadovoljštinu zato, što su jednog pavlinskog kmeta, kad je službeno ulazio u kuću ilovskog župnika, na mrtvo istukli i oteli mu 28 for., pa zbog drugih nasilja u selu »Bresyancz«. A ako drže, da je tužba neosnovana, neka dođu pred duhovni sud u Čazmu da se opravdaju (A. M. D. K. 25).

8. Dana 8. rujna 1472. oprašta Nikola Čupor Moslavački, novi župan virovitički, samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svu desetinu u njegovim selima Lužancu, Brežancu (Brezyanecz), Peterjancu i Črncu, uz uvjet, da redovnici dan iza Male Gospe služe zadušnice za njegovu pok. rodbinu (A. M. D. K. 32).

9. Dana 29. ožujka 1500. poklanja Nikola, sin Turbelta iz Bršljanovca, titulo novae donationis samostanu sv. Ane u Dobroj Kući selo »Brezyancz«, koje mu je već grof Ivan de Prata g. 1441. poklonio, sa svim prihodima i gornicom od vinograda na posjedu Ilova. A redovnici neka vrše molitve i mise, koje je general reda god. 1452. odredio (A. M. D. K. 43).

Sela Brežanca danas nema, pa mu u narodu nije ostalo uspomene, ali iz navedenih se isprava vidi, da se nekoć nalazilo na posjedu Ilova grofova de Prata i Turbeltovića uz rijeku Ilovu, nedaleko od Dobre Kuće.

12. BRUENCZE

Mjesto Bruencze dolazi samo u jednoj ispravi arhiva Dobre Kuće, i to u oporuci čazmanskog kanonika Mateja iz g. 1483. U svojoj oporuci priznaje kanonik Matej, da duguje pola forinte »domino Luca plebano de Bruencze« (A. M. D. K. 38).

Mjesto Bruence posve je nepoznato daruvarskim žiteljima, a nema ga u popisu mjesta kod V. Sabljara ni drugdje.

Bruencze nije bilo samo obično selo, nego je bilo i sijelo stare župe, pa valja gledati, što se iza tog imena krije. Po sličnosti mogla bi se iza riječi Bruencze kriti riječ Ruenicha, *Rvenica*. I doista na 13. mjestu arhiđakonata Zincje ili Svetačje spominje se u popisu od 1334. »ecclesia sancti Nicolai de Ruenicha« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 206). J. Bösendorfer ne zna ubicirati ovu župu, pa stoji pred zagonetkom. Dr. J. Buturac nagađa, kao i mi, da je Bruencza isto što i Ruenicza, pa kaže: »To je mjesto Rvenica. Nalazilo se istočno od Lipovljana prema Čagliću. Župna je crkva stajala možda na onom mjestu, gdje su g. 1702. ležale ruševine crkve Subockoga grada (Zbornik str. 419, br. 13).

Da je oporučitelj Matej stavio uz ime župnika titul njegove crkve, bila bi istovetnost Bruencze i Rueniche sigurna, ovako je samo vjerojatna. Iz smještaja Ruenice u popisu iz g. 1334. izlazi, da je Ruenica bila u blizini Velike i Međurića. Prema tome Dr. J. Buturac dobro ubicira Rvenicu u blizinu ruševina starog Subockog grada, koji se nalazi u onom kraju.

13. BUCHYN

Mjesto *Bučin* dolazi samo u ispravi od 4. lipnja 1379. – Franjo, sin Ladislava »de Buchyn« kao plemićki sudac virovitičke županije potvrđuje s drugima, da su županijski izaslanici razdijelili selo Lužanec u dva jednaka dijela, od kojih je sjeverni dio pripao Petru, a južni Tomi od Lužanca (A. M. D. K. 3).

Daruvarski žitelji ne poznaju sela pod imenom Bučin. J. Bösendorfer poznaje srednjovjekovni posjed Buč, koji je pripadao kaštelu Cerni. Poznaje Bučje, koje je pripadalo Otoku, sve ovo u vlasti velikaša Gorjanskih (Slav. povj. str. 187). Ima i danas seoce Buč u župi Pakrac, a postoji i župa Bučje u požeškoj županiji. No sva ta mjesta ne moraju biti istovetna s Bučinom naše isprave.

Budući da je Franjo, sin Ladislava »de Buchyn«, bio viši županijski činovnik u Virovitici, mogao bi potjecati i iz udaljenijih krajeva, pa ga ne moramo tražiti na području Dobre Kuće.

14. BUTHKAFELDE

Naselje Buthkafelde ili *Butkovina* dolazi samo u ispravi od 3. svibnja 1474. Katarina, udova Grgura alio nomine Henriha »de Zeyanahrazthya«,

ostavlja oporučno Nikoli, sinu Martina Zypsar de Buthkafelde, 100 zl. for. (A. M. D. K. 33).

Madžarska riječ »földe« znači tlo, kraj, selo. Prema tome se Buthkafelde može prevesti sa Butkino selo ili Butkovina. Danas nema na području zagrebačke biskupije, a ni na području Hrvatske i Slavonije sela s tim imenom. Postoji tek jedna Butkovina kraj Dubrovnika. U daruvarskom se kraju nije sačuvao spomen na Butkovinu.

J. Bösendorfer pozna srednjovjekovno naselje Botkafölde, što prevodi sa Butkovina. Govoreći o kaštelu Berivoj–Sv. Ivan (Jalševac) veli, da je taj kaštel, koji je stajao u okolici današnje Kajgane, bio posjed plemića Berivoj–Sv. Ivanskih i njihovih rođaka, koji su po drugom jednom imanju nosili predikat »de Botkafölde« ili Butkovine (Slav. povj. str. 78). Na drugom mjestu veli, da je podban Nikola požeški zbog umorstva bio osuđen na gubitak sveukupnog imanja, t. j. Butkovine, Paličnо–Sv. Petar i Česmice (ibid. str. 81). Odatle zaključujemo, da se Butkovina nalazila negdje oko današnjeg Palešnika i Kajgane.

15. CHASMA

Čazma kao sijelo arhiđakona i kao sijelo kaptola dolazi često u ispravama arhiva Dobre Kuće. Mi ćemo donesti sva mjesta o Čazmi, jer će i to biti jedan dobar odlomak povijesti čazmanskog kaptola u Srednjem vijeku.

1. Dana 6. listopada 1412. osniva magister Benedikt, »filius Nelepech« pred čazmanskim kaptolom eremitima sv. Pavla prvog pustinjaka samostan na čast sv. Ane (A. M. D. K. 5).

2. Dana 6. listopada 1412. potvrđuje čazmanski kaptol, da je po nalogu kraljice Barbare od 16. listopada 1412. njegov punomoćnik presbyter Pavao uveo pavline iz Sv. Ane u posjed zakladnih sela (A. M. D. K. 6).

3. Dana 20. lipnja 1416. izvještava čazmanski kaptol kralja Sigismunda o istrazi provedenoj u parnici, što su je sinovi Petra iz Lužanca podigli protiv sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 8).

4. Dana 12. ožujka 1430. nalaže kralj Sigismund banu Hermanu Celjskom i županima, da s punomoćnicima čazmanskog kaptola provedu istragu proti mačvanskom banu Stjepanu Iločkom zbog posvojenja posjeda »Zeyanahrazthya« (A. M. D. K. 14).

5. Dana 5. svibnja 1462. zalaže plemić Henrik »de Zeyanahrazthya« pred čazmanskim kaptolom 6 kmetskih sela u selu Petrovcu aliter Pričretju (A. M. D. K. 18).

6. Dana 25. travnja 1465. potvrđuje čazmanski kaptol, da je po nalogu kralja Matije Korvina uveo pavline iz Dobre Kuće u posjed novodarovanih zemljišta Doseljevac i Mateovac. Kaptolski izaslanik bio je Matija (A. M. D. K. 20).

7. Dana 30. lipnja 1465. potvrđuje čazmanski kaptol, da je po svom izaslaniku magistru Stjepanu, čazmanskom skolastiku i rektoru oltara

sv. Jurja, uveo Katarinu, suprugu Henrika »de Zeyanahrazthya«, u posjed kurije u istom mjestu, pa u posjed sela Seljanec, Pričretje, Petrovac, Gjurgaševac i Kapela, sve u križevačkoj županiji, i to na osnovu založnog prava (A. M. D. K. 22).

8. Dana 19. rujna 1466. zalaže Dominik, sin Benedikta Nelepića iz Dobre Kuće pred čazmanskim kaptolom samostanu sv. Ane u Dobroj Kući livadu Črnec, koja je u susjedstvu samostana, za 20 zl. for. (A. M. D. K. 23).

9. Dana 22. studenoga 1469. »Michael de Iwanicz, arcium liberalium magister, sacre theologie baccalaureus ac predicator ecclesie Chasmensis« ureduje kao od biskupa Osvalda Thusa delegirani sudac protiv Valenta, oficijala iz Ilove i drugova zbog svetogrdnog napadaja na župnika iz Ilove (A. M. D. K. 25).

10. Dana 3. prosinca 1470. zalaže Elizabeta aliter Iliška, kći Ivana sina Petra iz Lužanca, a supruga Ivana Galfyja »de Soplonchamelliky« pred čazmanskim kaptolom pavlinskomu samostanu sv. Ane 2 kurije, 6 naseljenih i 2 nenaseljena kmetska selišta, sve za 150 zl. for. (A. M. D. K. 27).

11. Dana 3. prosinca 1470. daruje ista Elizabeta aliter Iliška, budući da u starosti nema djece, a niti ih može imati, pred čazmanskim kaptolom samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svoje imanje u Lužancu, koje se sastoji od 2 kurije, 6 naseljenih i 2 nenaseljena kmetska selišta (A. M. D. K. 28).

12. Dana 2. travnja 1471. potvrđuje čazmanski kaptol, da je po nalogu palatina Matije Orsaga de Guth uveo pavline iz Dobre Kuće u posjed Lužanca u virovitičkoj županiji, što im ga je darovala Elizabeta aliter Iliška, kći Ivana sina Petra iz Lužanca. Kaptolski izaslanik bio je čazmanski kanonik magister Matija (A. M. D. K. 28).

13. Dana 22. travnja 1471. vraća Matej, prior samostana sv. Ane, pred čazmanskim kaptolom Ivanu, sinu Gala »de Soplonchamellyke«, i njegovoj supruzi posjed Lužanec u virovitičkoj županiji izuzev jednu kuriju, dva nenaseljena kmetska selišta i jedan vinograd, ali uz uvjet, da taj posjed ne smiju opteretiti niti otuđiti, a iza njihove smrti da pripada samostanu (A. M. D. K. 30).

14. Dana 31. kolovoza 1480. potvrđuje čazmanski kaptol, da je po nalogu bana Ladislava od Egervara od 13. lipnja, izdanog u Čazmi bez prigovora uveo pavline iz Dobre Kuće u posjed Ivana, sina Pavla iz Sv. Mihalja, u selima Gornji i Donji Črnec (A. M. D. K. 36).

15. God. 1483. bez naznake dana sastavlja Matej, kanonik čazmanski, svoju oporuku. Želi biti pokopan u crkvi sv. Duha u Čazmi. Biskupu Osvaldu ostavlja srebrni vrč. Crkvi sv. Duha u Čazmi ostavlja 10 zl. for. Prebendarima u Čazmi ostavlja 6 for. za mise. Svojoj majci ostavlja 12 for. i 2 gunja, što će joj dati prebendari Juraj Veliki i Benedikt. Svome nasljedniku ostavlja pokućstvo svoje kuće u Čazmi, pa 200 dasaka, koje se nalaze »apud Sanctam Crucem«. Organistu Jurju ostavlja svoj veliki superpelicej i t. d. Izvršiteljem oporuke imenuje čazmanskog

kanonika i lektora Ivana, pa čazmanske prebendare Jurja i Benedikta (A. M. D. K. 38).

16. Dana 6. listopada 1496. prepisuje čazmanski kaptol na molbu Gala, župnika iz Četvrtkovca, isprave Davida Nelepića od 29. svibnja 1496. i 7. rujna 1470. (A. M. D. K. 26).

17. Dana 22. travnja 1506. predsjeda Matija iz Bedenice, kanonik čazmanski i »locumtenens ecclesie Chasmensis« duhovnomu sudu, koji vodi istragu protiv Ivana Hrestaka iz Popovca zbog pronevjerenja (A. M. D. K. 45).

18. Dana 23. travnja 1506. u istom predmetu zastupa pavline iz Dobre Kuće čazmanski kanonik magister Juraj kao »advocatus monasterii« (A. M. D. K. 45).

19. Dana 31. srpnja 1509. »Laurencius, arcium liberalium Doctor, Lector, Canonicus et locumtenens ecclesie Chasmensis« vodi sudovanje in foro spirituali protiv Stjepana, kastelana iz Dobre Kuće i njegovih drugova zbog svetogrđa, počinjena na groblju pavlinskog samostana sv. Ane u Dobroj Kući (A. M. D. K. 46).

Iz navedenih se isprava vidi, da je u Čazmi postojao zborni kaptol s crkvom sv. Duha. Uz kanonike je postojao poseban prebendarski zbor. Lektor čazmanskog kaptola bio je i locumtenens čazmanski, t. j. zamjenik biskupa. On je potpisivao javne isprave, on je vodio sudove i istrage. Kaptol je na nalog kralja ili bana vodio razne istrage, uvodio u posjed, prepisivao stare listine. Oporuka kanonika Mateja dala nam je uvid u imućstveno stanje jednog čazmanskog kanonika.

Čazma je prastari posjed zagrebačkih biskupa. Biskup Stjepan II. (1225–1245) sagradio je u Novoj Čazmi crkvu sv. Duha, osnovao pri njoj zborni kaptol sa 12 kanonika pripojivši čazmanskoj prepoziturі predij Bijenik, pa arhiđakonat Zinche i Guesche. On je također sagradio u Čazmi crkvu sv. Magdalene, do koje je smjestio Dominikance (Dr. J. Buturac, Zbornik str. 24 i 444).

Osim pomenutih crkava postojala je u Čazmi i župna crkva bl. Dj. Marije, koju spominje popis od 1334. na prvom mjestu u čazmanskom arhiđakonatu: »Primo ecclesia beate virginis de Chasma« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 224).

16. CHASMAFEW

Naselje Chasmafew dolazi samo u jednoj ispravi arhiva Dobre Kuće, i to 3. svibnja 1474. U toj se ispravi spominju Augustin »de Chasmefew«, kao i »Dionysius Barla de eadem« kao svjedoci kod sastava oporuke Katarine, udove iza Grgura alio nomine Henrika »de Zeyanahratzthya« (A. M. D. K. 33).

U arhivu pavlinskog samostana sv. Benedikta u Bakvi dolazi ovo ime češće, i to kao *posjed*. Iz naše se isprave vidi, da je Chasmefew bilo selo, jer je imalo ne tek špana, nego i drugih stanovnika. God. 1449. spominje

se u bakvanskom arhivu Juraj Barla kao »villicus de Chasmafew«, dakle kao starješina sela.

Mi smo u bakvanskim spisima čitali Chasmafew kao »Čazma vrelo« prema Gordowafew, t. j. Grdevac vrelo ili prema Bliznafew, Blizna vrelo (J. Bösendorfer, Slav. povj. 66). Dr. Rudolf Horvat zove mjesto Chasmafew »Gornja Čazma« (Ivan Korvin str. 39). *Čazma vrelo* ili *Gornja Čazma* morala se nalaziti oko izvora rijeke Česme, a Česma izvire na Bilogori jugozapadno od Virovitice, a nešto istočno od Cremušine, pa teče kraj Grdevca, Narta i Čazme, te se južno od Moslavine slijeva u Lonju.

17. CHERNECZ

Naselje *Črnec* dolazi u 4 isprave arhiva Dobre Kuće:

1. Dana 25. travnja 1465. prisustvuje Ladislav, sin Pavla »de Chernecz« kao susjed uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u posjed dosada mirno uživanih, ali zbog izgorjelih isprava novodarovanih sela Doseljevac i Matejevac (A. M. D. K. 20).

2. Dana 8. rujna 1472. oprašta Nikola Čupor Moslavački, novi župan virovitički, samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svu desetinu od pavlinskih kmetova u Lužancu, Brežancu, Peterjancu i Črncu (Chernecz), s time, da samostan dan iza Male Gospe služi zadušnice za pok. njegovu rodbinu (A. M. D. K. 32).

3. Dana 17. srpnja 1479. prodaje Ivan, sin Pavla od Sv. Mihajla samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svoje dijelove posjeda u Gornjem i Donjem Črncu virovitičke županije (Felsew et Also Chernecz) za 99 zl. for. (A. M. D. K. 35).

4. Dana 31. kolovoza 1480. potvrđuje čazmanski kaptol, da je po nalogu bana Ladislava od Egervara bez prigovora uveo pavline od Sv. Ane u dijelove posjeda u Gornjem i Donjem Črncu, kupljenih od Ivana, sina Pavla od Sv. Mihalja (A. M. D. K. 36).

Iz ovih se isprava vidi, da je selo *Črnec* bilo u staroj virovitičkoj županiji, i to uz potok Črnec, koji teče nešto sjevernije od Sv. Ane, pa utječe u Ilovu. Selo Črnec moralo je biti na razmeđu virovitičke i križevačke županije, jer Ladislav iz Črnca »kao susjed« prisustvuje uvođenju pavlina u sela Doseljevac i Matejevac, koja su bila u križevačkoj županiji.

Tog sela danas nema, pa ga daruvarski žitelji ne poznaju. Istina, među filijalama zagrebačke nadbiskupije ima nekoliko sela pod imenom Črnac (župa Sisak, Biškupec, Dugoselo), ali ta sela ne dolaze u obzir, jer su predaleko. A i župa Črnac, koja je nastala g. 1789. odvojenjem od Čađavice, ne ulazi u obzir, makar je u virovitičkoj županiji, jer je predaleko.

Stj. Pavičić pozna potok Črnec s desne strane Stupčanice na tlu današnjih Bastaja (Podr. hrv. i srp. naselja str. 200). Tu je bez sumnje bilo i srednjovjekovno naselje. Potok Črnec nazivaju danas »Crnaja«.

18. CHETERTEKHEL

Mjesto Chetertekhel dolazi u tri isprave:

1. Dana 3. kolovoza 1468. daruje Dominik, sin Benedikta Nelepca ili Nelepića iz Dobre Kuće, svojoj župnoj crkvi bl. Dj. Marije »in oppido nostro Chetertekhel« jedno kmetsko selište uz potok Toplicu kraj velike ceste, koja vodi u samostan sv. Ladislava Kralja, a koje selište ima 12 lanaca zemlje i mlin na potoku Toplici, sve to kao misnu zakladu uz obvezu jedne svete mise tjedno za pokojnu rodbinu (A. M. D. K. 24).

2. Dana svibnja 1469. daruje David, sin Pavla Nelepca ili Nelepića iz Dobre Kuće, svojoj župnoj crkvi bl. Dj. Marije »in oppido nostro Cheterthekhel in pertinenciis dicte possessionis Dobrakuchya habito« jedno kmetsko selište od 10 užeta zemlje (A. M. D. K. 26).

3. Dana 6. listopada 1469. prepisuje čazmanski kaptol na molbu Gala, župnika »de Chetertekhel« isprave Davida Nelepca ili Nelepića od 29. svibnja 1469. i 1470. (A. M. D. K. 26).

Iz navedenih se isprava vidi, da je Cheterthekhel ili *Četvrtkovac* bio u 15. stoljeću grad (oppidum), koji je pripadao plemićima Nelepićima iz Dobre Kuće, nadalje da je bio sijelo rkt. župe sv. Marije, i da nije bio daleko od Podborja, gdje se nalazio minoritski samostan s crkvom sv. Ladislava Kralja.

Madžarska riječ »hely« na koncu znači uopće mjesto. Prema tome bi Cheterthekhel značilo »Mjesto Četvrtak«. I doista Stj. Pavičić naziva srednjovjekovno naselje, kao i posjed Chetertekhel jednostavno *Četvrtak* (Podr. hrv. i srp. naselja str. 200). J. Bösendorfer, a s njim i drugi nazivaju mjesto Četvrtkovac. Mjesto nosi to ime bez sumnje zbog toga, što su se ondje održavali sajmovi svaki četvrtak, kao što su se u Sredanima obdržavali svake srijede.

Četvrtkovac je dio današnjeg Daruvara. Danas čine Daruvar tri općine: Daruvar grad, Daruvar Gornji i Daruvar Donji. U Srednjem vijeku bila su na području današnjeg Daruvara također tri različita mjesta: Podborje, sijelo stare benediktinske opatije sv. Jelene, a u blizini minoritski samostan s crkvom sv. Ladislava; Četvrkovac, koji se u našim ispravama naziva »oppidum« i koji od 1486. ima sajamska prava, pa Dimičkovina, koja se g. 1489. također naziva »oppidum«.

Grad Dimičkovina ležala je u okolici današnjeg Gornjeg Daruvara, gdje još i danas ima šuma Mičkevina južno od Toplice. Četvrtkovac bi po mnijenju domaćih ljudi odgovarao današnjem Donjem Daruvaru. Četvrtkovac je morao biti ondje, gdje su danas Toplice. Mjesta naime Chetertekhel i Toplice (Hevyz) tako su nablizu, da ih jedna listina iz g. 1527. drži jednim mjestom (Chetertekhel alio nomine Hevyz). U Toplicama postoji g. 1476. kaštel zvan Kwvar ili Kamengrad. Dimičkovina je bila u rukama plemića Kastelančića od Sv. Duha, dok su Četvrtkovac i Podborje bili u vlasti plemića Nelepića iz Dobre Kuće (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 87).

Kako smo vidjeli, Četvrtkovac je bio i sijelo stare župe. U popisu od 1501. spominje se »Gallus plebanus in Cheterthekhel« (Dr. F. Rački,

Popis župa str. 206). To je isti Galo iz naše isprave od 1496. U popisu od 1334. ne spominje se ta župa pod imenom Četvrtkovac, ali se spominje »ecclesia beate virginis de Thoplica« (Dr. F. Rački, ibid.). Dr. J. Buturac misli, da je ta župa istovetna sa župnom crkvom bl. Dj. Marije u Četvrtkovcu (Zbornik str. 421, br. 28). Iz odnosa Toplica prema Četvrtkovcu vidi se, da je ovo mnijenje opravdano.

19. CHREMOSNA

Naselje Chremosna ili *Cremošnja* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 20. lipnja 1416. Toga su dana Gal, sin Ivana, i Dimitrije, sin Šimuna »De Chremosna«, preslušavani pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih, a kasnije pozakonjenih sinova Tome iz Lužanca (A. M. D. K. 8).

Dr. D. Csanky na svojoj geografskoj karti Donje Slavonije stavlja Cremošnju u jugozapadni kut stare virovitičke županije, nešto sjeveroistočno od Velikog Grđevca (Gordowa). Odgovara današnjoj Cremušini, filijali župe Turnašica. Cremušina je g. 1866. brojila 16 kuća sa 192 pravoslavna žitelja (V. Sabljar str. 62), a g. 1929. brojila je 73 rkt. i 358 pravoslavnih žitelja (Schem. Zagr. 1929. str. 196).

20. CLARAWELGE

Naselje Clarawelge, *Klarin dol*, dolazi samo u jednoj ispravi, i to 20. lipnja 1416. Toga je naime dana bio Galo, sin Ladislava »de Clarawelge« pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici preslušavan u parnici, što su je sinovi Petra iz Lužanca podigli protiv nezakonitih, a kasnije pozakonjenih sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 8).

Madžarska riječ »welge« znači »dol«. Prema tome Clarawelge bio je Klarin dol. Iz same naše isprave ne da se točno odrediti položaj tog mjesta. Budući da je Galo iz Klarina dola bio preslušavan u Virovitici, i to u parnici zbog Lužanca, koji se nalazio na jugu stare virovitičke županije, izlazi, da se i Klarin dol morao nalaziti na području male virovitičke županije. Prema smještaju Gala u nizu ostalih svjedoka izlazilo bi, da Klarin dol nije bio daleko od Cremošnje.

21. CLETI (KLETI)

Mjesto i župa Cleti ili *Kleti* dolazi u dvije isprave:

1. God. 1378. iza 31. kolovoza bio je među svjedocima, koji su bili preslušavani u istrazi protiv uzurpatora kapele sv. Ladislava u Podborju,

i »discretus et honestus vir Paulus, plebanus de Cleti«. On je bio i kod sastava izvještaja o pomenutoj istrazi »in ecclesia beate virginis de Pukur« (A. M. D. K 2).

2. Dana 22. studenoga 1469. poziva čazmanski kanonik Mihael iz Ivanića kao delegirani sudac među ostalim župnicima i Urbana, »plebanum sancti Nicolai de Eleti (očito mora biti Cleti)«, neka pozove oficijala Valenta i vilika Dominika iz Ilove, da dadu pavlinima iz Sv. Ane zadovoljštinu zbog nasilja, počinjena nad jednim pavlinskim kmetom u Ilovi i zbog nasilja, počinjenih u Brežancu. Ako se smatraju nevinima, neka to dokažu pred duhovnim sudom u Čazmi, inače će biti izopćeni iz crkve (A. D. M. K. 25).

Kako vidimo iz ovih isprava, selo Kleti bilo je sijelo stare rkt. župe.

Danas nema mjesta *Kleti*, pa se za nj ne zna ni u virovitičkom ni u daruvarskom kraju. Mjesto je nekoć bilo sijelo župe sv. Nikole. Župa Kleti ne nalazi se jošte u popisu iz g. 1334., ali se nalazi u popisu od 1501: »Michael plebanus de Klethy« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 209). Gdje je bila ta župa, ne zna se. Postoji u staroj virovitičkoj županiji župa sv. Nikole uz Dravu, ali ta ne dolazi u obzir. J. Bösendorfer veli, da se župa Kleti spominje 1480. i 1501. u virovitičkoj županiji, te da je ležala negdje na međi današnje bjelovarsko-križevačke i virovitičke županije (Slav. povj. str. 268, br. 46). Dr. J. Buturac piše: »Spominje se u 15. st. više puta s crkvom sv. Nikole. Gdje je ta župa bila, ne zna se« (Zbornik str. 425, br. 15).

Možda će pavlinski arhivi nešto točnije odrediti položaj ove župe. U arhivu samostana Bakve spomenut je g. 1479. župnik »de Sancto Nicolao de Cleti«, koji je među ostalim župnicima virovitičkog kraja dobio nalog, da izopći nepokorne bakvanske žitelje i njihove štitnike. Budući da župnik sv. Nikole iz mjesta Kleti uređuje i u poslu samostana u Bakvi i u poslu samostana u Dobroj Kući, znak je, da je mjesto bilo negdje u sredini između Virovitice i Daruvara, možda u blizini Grubišnog Polja. I doista se u popisu iz 1501. Kleti navode odmah ispred Grobosinca (Grubišnog Polja). Stj. Pavičić u svojoj karti naselja u Slavoniji oko 1500. smješta naselje Kleti južno od Virovitice, južno od Lipove, a sjeverno od Orihovca.

22. CRAUARYNA

Mjesto Crauarina, Krawarna, dakle *Kravarina*, dolazi u dvije isprave:

1. God. 1378. iza 31. kolovoza vodi se velika istraga protiv uzurpatora kapele sv. Ladislava Kralja u Podborju. Među svjedocima kod te istrage, kao i kod javno-bilježničkog izvještaja »in ecclesia beate virginis de Pukur« bio je i »discretus vir et honestus Marcho de Crauaryna« (A. M. D. K. 2).

2. Feria IV. post festum s. Ambrosii 1442. bio je »Michael de Krawarna, notarius in premissis« kao službeni svjedok kod otvaranja opo-

ruke grofa Ivana de Prata, te je o tom i sastavio službeni spis (A. M. D. K. 15).

Kako vidjesmo, Kravarina je bila sijelo rkt. župe. Ta se župa istina ne spominje u popisu od 1334., ali se spominje u popisu od 1501.: »Georgius plebanus in Krawaryna« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 206). Prema J. Bösendorferu spominje se selo Krauarna, Krawaryna g. 1351. i 1500., a ležalo je među Daruvarom i Dobrom Kućom (Slav. povj. str. 264, br. 34). Dr. J. Buturac ubicira Kravarinu na svojoj geografskoj karti zagrebačke nadbiskupije ne između Daruvara i Dobre Kuće, nego više na jug, t. j. jugoistočno od Badljevina. I doista i danas postoji u okolici Badljevina potok Kravarina.

23. DESNICZE

Mjesto Desnicze, Desincze, *Desnice* dolazi samo u jednoj ispravi arhiva Dobre Kuće, dok će često doći u arhivu garićkog samostana. U Dobroj Kući spominje se samo u jednoj ispravi, i to 31. kolovoza 1480. »Andreas Capitan de Desincze«, podban i križevački župan snabdijeva s Petrom Bočkajem iz Rasinje svojim pečatom nalog bana Ladislava od Egervara za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u Gornji i Donji Crnec (A. M. D. K. 36).

Desnice odgovaraju današnjem *Dišniku*, sjeverno od Bršljanice. Desnice su bile grad i kaštel u posjedu obitelji Capitan ili Kapitančić. S posjedom Desnica bilo je spojeno 20 sela. Od Desnica nose Kapitančići pridjev »de Desnicze«, Dišnički. God. 1465. spominju se dva mjesta toga imena, kojima odgovaraju i danas dva Dišnika nablizu. God. 1482., dakle poslije naše isprave, dao je kralj Matija Korvin posjed Andrije Kapitančića Ladislavu sinu Hermana Grebenskog i njegovu posinku Baltazaru Baćanu (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 79).

U popisu župa od 1501. spominje se župa ondje: »Plebanus de Desnycza« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 225). Danas je Dišnik filijala župe Garešnica na istočnom obronku Garić-gore brojeći g. 1929. 627 rkt. i 444 ina žitelja (Schem. Zagr. 1929, str. 101).

24. DIMICHKOUINA

Mjesto *Dimičkovina* dolazi samo u jednoj ispravi, i to u ispravi iz god. 1378. iza 31. kolovoza. Toga dana među drugim župnicima provodi i Martin »plebanus de Dimichkouina« istragu protiv uzurpatora kapele sv. Ladislava Kralja »de Subbor« na nalog od same Svete Stolice delegiranog suca, zagrebačkog kanonika i bekšinskog arhiđakona Mateja (A. M. D. K. 2).

Kako već rekosmo kod Četvrtkovca, Dimičkovina je postojala na području današnjeg Daruvara, i to Gornjeg, gdje još i danas postoji šuma Mičkevina, južno od Toplica. Dimičkovina je bila trgovište (oppidum), a pripadala je Kastelančićima iz Sv. Duha (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 87).

God. 1378. bila je Dimičkovina i sijelo župe. Ta se župa ne spominje u popisu od 1334., ali se spominje u popisu od 1501.: »Georgius plebanus in Dimichkofeld« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 207).

Prema J. Bösendorferu ležala je Dimičkovina zapadno od današnjeg Daruvara s južne strane potoka Toplice (Slav. povj. str. 265). Stj. Pavičić u svojoj »Karti naselja u Slavoniji oko 1500« smješta Dimičkovinu jugozapadno od Podborja (Podr. hrv. i srp. naselja). Danas je »Mičkovina« naziv zemlje u Ivanovu polju, 7 km zapadno od Daruvara.

25. DOBRAKUCHA

Dobrakucha, Dobrakwcha, Dobrakuchya, *Dobra Kuća*, centralno je mjesto u arhivu pavlinskog samostana sv. Ane. Zato nije čudo, da se najčešće spominje. Mi ćemo navesti sve isprave, koje govore o Dobroj Kući kronološkim redom, pa ćemo tako dobiti cijelu povijest ovog mjesta i pavlinskog samostana.

1. God. 1275. daruje kraljica Elizabeta, koja je iza smrti svog muža Stjepana vladala umjesto malodobnog Ladislava i Andrije, Damasu i Tomi, sinovima Benića, jedno imanje uz rijeku Ilovu u virovitičkoj županiji, zvano Lužanec, koji je posjed već prije kraljica Marija, majka kralja Stjepana, dala Benićima, gospodarima Dobre Kuće, u zamjenu za posjed Briznicu (A. M. D. K. 1. – Cod. d. VI. doc. 129).

2. G. 1371. prepisuje pečujski kaptol na molbu Petra iz Lužanca gornju ispravu (A. M. D. K. ad 1).

3. G. 1378. iza 31. kolovoza. Petar, župnik iz Dobre Kuće, javlja Svetoj Stolici, t. j. papi Urbanu VI., kako je kapela sv. Ladislava Kralja u Podborju, koja inače pripada župnoj crkvi bl. Dj. Marije u Dobroj Kući, u posljednje vrijeme sa svojim selima i prihodima otuđena i oteta svojoj majci crkvi u Dobroj Kući (A. M. D. K. 2).

4. Dana 6. listopada 1412. izjavljuje Benedikt, sin Nelepca »de Dobrakucha« pred čazmanskim kaptolom, da je na čast i slavu Bogu i prečistoj Majci Mariji i cijelom dvoru nebeskom na svom posjedu Dobra Kuća osnovao samostan za pustinjake reda sv. Pavla prvog pustinjaka, da je tomu samostanu sagradio crkvu i opremio je svim potrepštinama (A. M. D. K. 5).

5. Dana 29. listopada 1412. potvrđuje čazmanski kaptol, da je prema nalogu kraljice Barbare od 16. listopada 1412. uveo pavline iz Sv. Ane u posjed trećeg manjeg sela, koje leži između sela »Matheouch et Ferenchlaka«, pa potoka Črnec i Stupčanica (Soploncza), a koje je selo

pavlinima naknadno darovao Benedikt, »filius Nelepech de Dobrakucha« (A. M. D. K. 6).

6. Dana 31. kolovoza 1413. vodi se pred duhovnim sudištem rasprava u sporu zbog kapele sv. Ladislava Kralja u Podborju. Kao tužitelji nastupaju Dionizije, župnik »de Dobra Kucha« kao nadležni župnik, koji je tom kapelom dosada upravljao, pa Benedikt Nelepec ili Nelepić iz Dobre Kuće, koji se ovdje naziva »miles« (A. M. D. K. 7).

7. Dana 26. srpnja 1423. uzima papa Martin V. u zaštitu Dominika, župnika crkve sv. Marije u Dobroj Kući, te priznaje kapelu sv. Ladislava u Podborju kao filijalnu crkvu pomenute župe Dobra Kuća i s njom kanonski spojene (A. M. D. K. 10).

8. Dana 5. svibnja 1441. ostavlja grof Ivan de Prata u svojoj oporuci, pisanoj u Ilovi, samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svoje malo selo Brežanec s time, da bude pokopan »in claustro beatae Anne de Dobrakucha« (A. M. D. K. 15).

9. Feria IV. post festum s. Ambrosii 1442. dao je čazmanski lektor i locumtenens, od Petra priora samostana sv. Ane u Dobroj Kući otvoriti oporuku pok. grofa Ivana de Prata (A. M. D. K. 15).

10. Dana 20. listopada 1444. daruje Nikola Iločki, vojvoda sedmogradski i ban mačvanski, samostanu sv. Ane u Dobroj Kući kmetove u selu Zenthpeter, koje mu je darovao već ban Matko Talovac (A. M. D. K. 46).

11. Dana 17. travnja 1451. poklanja Ivan, vojvoda de Marczaly, župan šimeški, zaladski i virovitički, samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svu desetinu od kmetova u selima Brežancu i Peterjancu (A. M. D. K. 16).

12. Dana 5. svibnja 1462. zalaže Henrik »de Zeyanahratzthya« pavlinskom samostanu u Dobroj Kući 6 kmetskih selišta u selu Petrovcu aliter Pričretju za 100 for. (A. M. D. K. 18).

13. Dana 26. prosinca 1464. daruje kralj Matija Korvin samostanu sv. Ane u Dobroj Kući titulo novae donationis sve posjede, koje je samostan dosada mirno uživao, ali su prije 3 godine u požaru izgorjeli spisi, koji se tiču tih posjeda. To su »Doselencz, Mathewcz, Graberye« u križevačkoj županiji, pa »Bresancz, Petheryancz« u virovitičkoj županiji, nadalje vinogradi u Donjoj Stupčanici u Svetom Mihalju (A. M. D. K. 19).

14. Dana 25. travnja 1465. potvrđuje čazmanski kaptol, da je prema nalogu kralja Matije Korvina od 4. ožujka 1465. uveo pavline iz Dobre Kuće u sve gore napomenute posjede (A. M. D. K. 20).

15. Dana 19. rujna 1465. »Dominicus et Ladislaus Nelepecz de Dobrakwchya« prisustvuju kao susjedi uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u sve malo prije napomenute i nanovo darovane posjede (A. M. D. K. 20).

16. Dana 19. rujna 1466. zalaže Dominik, sin Benedikta Nelepca »de Dobrakocza«, pavlinskom samostanu u Dobroj Kući livadu zvanu Črnec, koja se nalazi u blizini samostana, u ime svoje i u ime Ladislava sina brata Pavla, za 20 zl. for. (A. M. D. K. 23).

17. Dana 3. kolovoza 1468. daruje »Dominicus filius Benedicti Nelepecz in castro nostro Dobrokwchya« župnoj crkvi »beatae Marie virginis in oppido nostro Chetertekhel vocato fundate« jedno kmetsko selište, na kome je prije stanovao Juraj Belanović sa svojim sinom Augustinom

iz Podbrežja, a koje se selište nalazi uz glavnu cestu, što vodi »versus claustrum sancti Ladislai Regis« uz uvjet, da župnik iz Dobre Kuće služi svaki tjedan jednu misu za njegovu pok. rodbinu (A. M. D. K. 24).

18. Dana 29. svibnja 1469. poklanja David, sin Pavla Nelepca »de Dobrakuchya« »in curia nostra« u sporazumu s braćom Ladislavom i Nikolom svojoj župnoj crkvi »ecclesie nostre parochiali in honorem beatissime virginis Marie in oppido nostro Chetertekhel in pertinenciis dicte possessionis Dobrakuchya« jedno kmetsko selište sa 10 lanaca zemlje (A. M. D. K. 26).

19. Dana 7. rujna 1470. daruje Nikola, sin Pavla Nelepca »de Dobrakwchya« u sporazumu sa svojom braćom Ladislavom i Davidom župnoj crkvi bl. Dj. Marije »de Chetertheke1« 1 kmetsko selište od 18 lanaca zemlje, pa vinograd Kalješćak, sve na području posjeda Dobra Kuća, i to kao misnu zakladu (A. M. D. K. 26).

20. Dana 2. travnja 1471. potvrđuje čazmanski kaptol, da je po nalogu palatina Mihajla Orsaga od Guta uveo Matiju, priora samostana sv. Ane u Dobroj Kući, i njegove redovnike u posjed sela Lužanec, što im ga je darovala Elizabeta aliter Iliška, kći Ivana sina Petra »de Losancz«, a supruga Ivana Galfyja »de Soplonchamelleky« (A. M. D. K. 28).

21. Dana 22. travnja 1471. vraća Matej, prior samostana sv. Ane u Dobroj Kući, Ivanu, sinu Gala »de Soplonchamellike« selo Lužanec izuzev jednu kuriju, 2 nenaseljena selišta, na kojima su prebivali Stjepan Kocel i Dioniz Horvat, i jedan vinograd uz uvjet, da taj posjed smije uživati, ali ga ne smije opteretiti ni otuđiti, a poslije smrti da opet pripadne sve samostanu (A. M. D. K. 30).

22. Dana 29. listopada 1471. protestira Matej, prior samostana sv. Ane u Dobroj Kući, protiv toga, da bi kralj Matija Korvin darovao selo Lužanec Pavlu Grebenskom, Nikoli sinu Turbelta iz Bršljanovca ili Ivanu Galu iz okolice Stupčanice (A. M. D. K. 31).

23. Dana 8. rujna 1472. poklanja Nikola Čupor Moslavački, vojvoda sedmogradski i župan virovitički, samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svu desetinu (universas rerum decimas, vinorum, bladorum, frugum, apum et agnellorum aliarumque rerum, decimari solitarum) od kmetova u selima Lužanec, Brežanec, Peterjanec i Črnec uz uvjet, da samostan dan iza Male Gospe služi zadušnicu za njegovu pok. rodbinu (A. M. D. K. 32).

24. Dana 3. svibnja 1474. ostavlja Katarina, udova Grgura alio nomine Henrika »de Zeyanahrazthya« oporučno samostanu sv. Ane u Dobroj Kući 200 zl. for. od svojih posjeda »in Zeyanahrazthya«, polovicu svog miraza, pa 41 prasca. Kod sastava oporuke bijahu prisutni Galo, prior iz samostana sv. Ane, i redovnik Stjepan iz istog samostana (A. M. D. K. 33).

25. Dana 28. veljače 1479. poklanja David »de Dobrakwcha« samostanu sv. Ane u Dobroj Kući jedno kmetsko selište, na kom je prebivao »lapicida« Benedikt, nadalje dva vinograda Starjak i Pavliševac sa jednom livadom, koja graniči sa samostanskom livadom, sve to kao misnu

zakladu uz obvezu, da redovnici služe tjedno dvije svete mise za ispokoj duše njegove i za duše njegove rodbine (A. M. D. K. 34).

26. Dana 17. srpnja 1479. prodaje Ivan, sin Pavla »de Zenthmihal« samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svoje dijelove posjeda u Gornjem i Donjem Črncu za 90 zl. for., i to pred požeškim kaptolom (A. M. D. K. 35).

27. Dana 31. kolovoza 1480. označen je David »de Dobrakuthya« kao banski čovjek za uvođenje pavlina iz Sv. Ane u Dobroj Kući u dijelove posjeda Ivana, sina Pavla »de Zenthmihal« u Gornjem i Donjem Črncu. Pomenutom uvođenju prisustvuju kao susjedi i Stjepan, porkulab »de Dobrakuthya«, i Fridrik Lušicki »de Dobrakuthya« (A. M. D. K. 36).

28. Dana 22. rujna 1481. vodi županija virovitička na molbu Jurja, priora samostana sv. Ane u Dobroj Kući, istragu protiv Banka iz Fodorovca zbog toga, što je ulazeći zakonito u posjed Mihajla Orozaja posvojio i onu polovicu sela »Superior Cheruecz (valjda Črnec)«, koja je pripadala samostanu sv. Ane (A. M. D. K. 37).

29. God. 1483. bez naznake dana sastavlja čazmanski kanonik Matej svoju oporuku, te ostavlja svomu nasljedniku prebendaru sv. Mihajla vinograd in promontorio »Dobrakuthya Vapunenyak«. Crkvi sv. Margarete u Dobroj Kući ostavlja svoj novi kalež i časoslov, pa sve pune i prazne lagve (A. M. D. K. 38).

30. Dod. 1483. ostavlja čazmanski kanonik Matej u svojoj oporuci Dominiku Nelepcu i njegovu bratu Nikoli sve posjede, koje ima od njih, osim mlina i livade, koja je uz samostan sv. Ane u Dobroj Kući. Pomenutu livadu ostavlja samostanu sv. Ane, kome je već otprije bila založena za 40 for. U istoj se oporuci spominje »Michael villicus de Dobrakucha« (A. M. D. K. 38).

31. Dana 15. svibnja 1493. poklanja Stjepan, sin Ivana Mihaljevića iz Draškovca, samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svoje predije u Mihaljevoj Gorici križevačke županije zajedno s livadama s obje strane potoka Homčenice, i to kao misnu zakladu uz uvjet, da redovnici služe tjedno jednu svetu misu za ispokoj duše njegove i njegove rodbine (A. M. D. K. 40).

32. Dana 19. lipnja 1494. prepisuje Lovro, vojvoda Iločki i ban mačvanski, na molbu pavlina iz Dobre Kuće u povlastičkom obliku ispravu bana Matka »de Thollowcz« iz g. 1439. i ispravu svog oca Nikole Iločkog iz g. 1444., koje se tiču sela »Pezyancz« u blizini tvrđe Kontovac (A. M. D. K. 41).

33. Dana 29. ožujka 1500. poklanja Nikola, sin Tulberta iz Bršljanovca, samostanu sv. Ane u Dobroj Kući titulo novae donationis selo Brežanec u virovitičkoj županiji zajedno sa svim prihodima i gornicom od vinograda na području posjeda Ilove, a redovnici neka obdržavaju, što je odredio general reda g. 1452. (A. M. D. K. 43).

34. Dana 26. studenoga 1504. potvrđuju župnici: Dominik iz Donje Stupčanice, Pavao iz Gornje Stupčanice i Franjo »de sancta Margaretha«, sastavši se »in sancta Margaretha«, da je »Michael, magister capelle beati

Francisci episcopi in castro Soploncza constructe« bez prigovora uveo pavline u posjed neke kuće i vinograda. Istom uvođenju prisustvovao je i Dimitrija Hrebaković »de Dobrakwcha« (A. M. D. K. 44).

35. Dana 23. travnja 1506. poziva čazmanski kanonik Matej iz Bedenice, »locumtenens ecclesie Chasmensis« župnika sv. Margarete »de Dobrakwcha« i župnika sv. Petra u Kontovcu, da provedu istragu protiv Ivana Hrestaka iz Popovca zbog pronevjerenja novca. Istraga se ima voditi kraj crkve sv. Margarete u Dobroj Kući (A. M. D. K. 45).

36. Dana 31. srpnja 1509. poziva čazmanski kanonik lektor i locumtens Lovro na molbu čazmanskog crkvenog sindika i na molbu Mateja, priora samostana sv. Ane u Dobroj Kući župnike iz Gornje i Donje Stupčanice, sv. Margarete u Dobroj Kući, župnike iz Grobošinca, Pogane sv. Petra i Ilove, neka pozovu kastelana Stjepana iz Dobre Kuće i njegove drugove, da u roku od 9 dana dadu samostanu sv. Ane u Dobroj Kući zadovoljštinu zato, što su s kmetovima vojvode Lovre Iločkog iz Kontovca i sa seljacima iz Sv. Nikole u Kletima na dan sv. Ane na neprijateljski način provalili na groblje i u kapelu pavlinskog samostana, te navalili na lugara Blaža iz Gornje Stupčanice. Ako drže, da su nevini, neka se dođu opravdati pred duhovni sud u Čazmi, inače će biti izopćeni iz crkve (A. M. D. K. 46).

37. Dana 12. kolovoza 1509. javlja Ivan, »plebanus de sancta Margaretha« u Dobroj Kući, da je udovoljio gornjem nalogu. Isto javljaju i ostali župnici (A. M. D. K. 47).

38. God. 1510. bez naznake dana pravi Klara, udova Mihajla Aythosa, a sestra Franje »Nelepechy in Dobrakwchya« ležeći bolesna u Dobroj Kući oporuku. Pokopana želi biti u samostanu sv. Ane u samostanu »Fratrum Heremitarum in districtu Dobrakwchya«. Svog sina Andriju i njegovu imovinu preporučuje vojvodi Lovri Iločkom, bratu svome »Francisco Nelepechy de Dobrakwchya« i Mihajlu Egeyu, bratu pok. supruga Mihajla Aythosyja. U svojoj oporuci ostavlja Klara svom sinu Andriji svu pokretnu i nepokretnu imovinu. Samostanu sv. Ane ostavlja pokrivalo od crvenog atlasa za kazulu, bisere za humerale i jedan sag. Crkvi sv. Margarete ostavlja jedan sag i 1 for. Burzu od bisera ostavlja crkvi u Četvrtkovcu »pro conservatione venerabilis Sacramenti«. A neke dragocjenosti ostavlja samostanu sv. Ladislava (A. M. D. K. 48).

Navedene isprave daju nam preglednu povijest Dobre Kuće i njenih gospodara Nelepića u 15. i 16. stoljeću. Govore nam o osnutku samostana sv. Ane i njegovim dobrotvorima.

Dok je u rimsko doba središte onog kraja bio današnji Daruvar s Toplicama (Aquae Jassae), gdje se još uvijek nalaze ostaci rimske kulture u kamenu i u novcu, dotle je u Srednjem vijeku središte onog kraja Dobra Kuća, mjesto otprilike dva sata malo sjeveroistočno od današnjeg Daruvara. Dobra Kuća bila je utvrđeni grad (castrum) građen od kamena na osamljenom brežuljku, okružen sa sviju strana bregovima. Prvi put se spominje g. 1335. S gradom je bio spojen veliki posjed, koji je brojio

preko 60 sela. Taj je posjed bio sredinom 13. stoljeća u rukama Benića. Izumrćem te porodice pripao je kralju. God. 1368. podijeli kralj Ljudevit Veliki Dobru Kuću plemiću Hrvatinu u zamjenu za Grebengrad u Bosni. Hrvatinovi sinovi bijahu Grgur, Gojslav, Nikola i Nelepec ili Nelepić. Nelepićev sin Benedikt osnovao je g. 1412. samostan sv. Ane u Dobroj Kući (Đ. Szabo, Sred. grad. 110).

Oko tvrđave Dobra Kuća bilo je naselje Dobra Kuća. To je naselje imalo župu sv. Marije. Pod župnu crkvu u Dobroj Kući pripadala je bogata kapela sv. Ladislava Kralja u Podborju. U našim se ispravama ta župa izrično spominje sa svojim župnicima od g. 1378. dalje. G. 1378. bio je župnikom u Dobroj Kući Petar, sin Tomin, g. 1413. Dionizije iz Gradeca, 1423. Dominik. Začudo ta se stara župa pod tim imenom ne spominje u popisu od 1334., a ni 1501., a očito je postojala.

Osim župe sv. Marije u naselju Dobra Kuća postojala je u samoj tvrđavi župna crkva sv. Margarete, koja dolazi u našim ispravama, a koja se spominje u popisu od g. 1501.: »Franciscus sancte Margarethe de Dobrakwcha« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 206). Taj isti Franciscus dolazi u našoj ispravi iz g. 1504.

Potkraj 15. stoljeća dođe Dobra Kuća u ruke plemića iz Sesveta, onda u ruke pečujskog biskupa Ernušta Hampo, pa Sekelja od Kevenda, dok je g. 1542. ne osvojivše Turci. Danas je Dobra Kuća filijala župe Daruvar, te je g. 1929. brojila 4 rkt. i 129 pravoslavnih žitelja. Znak, da je stari hrvatski živalj ondje posve istrijebljen, i da su došli novi stanovnici (Schem. Zagr. 1929, str. 45).

26. DOSELENCZ

Naselje Doselencz, koje se piše i Doselewcz, dolazi u tri isprave:

1. Dana 26. prosinca 1464. daruje kralj Matija Korvin samostanu sv. Ane u Dobroj Kući titulo novae donationis posjede, koje je samostan već dosada mirno uživao, ali su prije 3 godine izgorjele izvorne darovnice tih posjeda. Među tim selima nalaze se »Doselencz, Mathewcz i Graborya« u križevačkoj županiji, pa »Bresancz i Petheryancz« u virovitičkoj županiji (A. M. D. K. 19).

2. Dana 25. travnja 1465. potvrđuje čazmanski kaptol, da je po nalogu kralja Matije Korvina uveo pavline iz Sv. Ane u posjed novodarovanih sela, među kojima se nabraja i selo »Doselewcz« (A. M. D. K. 20).

3. Dana 25. travnja 1465. nabrajaju se susjedi sela »Doselewcz et Matheyewcz«, i to Dominik i Ladislav Nelepec iz Dobre Kuće, Ivan Golović iz okolice Stupčanice, Antun iz Kopinca i Ladislav iz Črnca (A. M. D. K. 20).

To se naselje jedamput piše Doselencz, a drugi puta Doselewcz. Prema tome može to naselje glasiti *Doseljenci* ili *Doželevci*. Koje je čitanje

ispravno, u nedostatku drugih vrela ne znamo. Sudeći po korijenu bilo bi ispravno Doseljenci. Čini se, da je selo Doseljenci istovetno sa selom »Ferenchlaka«, jer dolazi u vezi s Matejevcem i Graberjem. A to su tri sela, koja je Benedikt Nelepić kod osnutka poklonio samostanu sv. Ane. »Ferenchlaka« dolazi samo u zakladnoj ispravi, i nikada više, a mjesto Ferenchlaka dolazi »Doselencz«.

Bilo kako bilo, selo se nalazilo u križevačkoj županiji, i to u blizini Dobre Kuće i na posjedu Dobre Kuće, budući da su mu i susjedi bili žitelji iz Dobre Kuće, Stupčanice i Črnca.

27. DRASKOWCZ

Naselje *Draškovac* ili *Draškovci* dolazi u 4 isprave:

1. Dana 25. travnja 1465. bijahu Andrija i Tomo »de Draskowcz« prisutni kao susjedi pri uvođenju pavlina u selo Graberje, koje je selo kralj Matija Korvin iznova darovao samostanu sv. Ane, jer je zakladnica izgorjela (A. M. D. K. 20).

2. Dana 30. lipnja 1465. označen je Andrija »de Draskowcz« kao kraljev čovjek za uvođenje Katarine, supruge Henrika »de Zeyanahrazthya«, u posjed kurije i dijelova posjeda u nekim selima (A. M. D. K. 22).

3. Dana 3. svibnja 1474. prisustvuje Andrija »de Draskowcz« kao svjedok kod sastava oporuke plemkinje Katarine, udove iza Henrika »de Zeyanahrazthya« (A. M. D. K. 33).

4. Dana 15. svibnja 1493. poklanja Stjepan, sin Ivana Mihaljevića »de Draskowcz« samostanu sv. Ane svoje predije u Mihaljevoj Gorici zajedno s livadom s obje strane potoka Homčanice uz uvjet, da redovnici služe tjedno jednu svetu misu za njegov pokojni rod (A. M. D. K. 40).

Danas nema više u daruvarskom kraju sela s imenom Draškovac ili Draškovci. Ima jedan Draškovac u župi Kostajnica, a jedan u župi Prelog u Međumurju, ali to je predaleko. Iz naših se isprava vidi, da je selo Draškovac bilo u blizini Graberja, a to je selo bilo na posjedu Dobre Kuće, blizu samostana sv. Ane.

28. DRENOUCH

Ime *Drenovac* dolazi u dvije isprave:

1. Dana 6. listopada 1412. izjavljuje Benedikt, »filius Nelepech«, pred čazmanskim kaptolom, da je na svom posjedu Dobra Kuća pustinjacima sv. Pavla osnovao samostan sv. Ane, te mu dao tri sela. Obećava, da će samostanu nasaditi jedan novi vinograd na 100 rezača, a dok toga ne učini, daje im na uživanje vinograd Drenovac (Drenouch), koji leži u dobrokućanskom brijegu, a pripada njegovoj kuriji (A. M. D. K. 5).

2. Dana 29. listopada 1412. U opisu međa zakladnih sela, što ih je Benedikt Nelepec poklonio samostanu sv. Ane u Dobroj Kući, dolazi češće »fluvius Drenovech« (A. M. D. K. 6).

Kako vidimo, tu su dva predmeta. Jedno je vinograd Drenovac na dobrokućanskom brijegu, a drugo potok Drenovac, koji je presijecao posjed Dobre Kuće. Kako se razabira iz zemljištno-knjižnih knjiga, postoji i danas rudina Drenovac u Donjoj Vrijeski, gdje je nekoć bio pavlinski samostan, a blizu Dobre Kuće.

29. FEDOROCZ

Selo *Fedorovac* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 28. rujna 1481. – Benko »de Fodorocz« ulazeći zakonito u posjed Mihajla Orozaja prisvojio je i onu polovicu sela »Superior Oheruecz (jamačno Superior Chernecz)«, koja je pripadala samostanu sv. Ane, zbog čega je tužen (A. M. D. K. 37).

Danas nema sela Fedorovca u popisu zagrebačke nadbiskupije, a nema ga ni drugdje na području Hrvatske i Slavonije. Znak je, da je selo u vrijeme turskih provala propalo. Prema gornjoj ispravi Fedorovac je bio u dobrokućanskom kraju, a svakako nedaleko od pavlinskog posjeda u Črncu. Pavlini su naime imali svoje posjede u Gornjem i Donjem Črncu kraj rijeke Ilove. Danas se potok zove »Crnaja«.

30. FELSEWSOPLONCHA

Felsewsoploncha je *Gornja Stupčanica*. Mi ćemo o njoj govoriti kod Soploncha Superior.

31. FERENCHLAKA

Kako već prije rekosmo, naselje Ferenchlaka dolazi samo u jednoj ispravi, i to 6. listopada 1412. – Magister Benedikt Nelepec izjavlja pred čazmanskim kaptolom, da je na svom posjedu Dobra Kuća, i to između dva svoja sela »Matheouch et Ferenchlaka« osnovao samostan pustinjaka sv. Pavla u čast sv. Ane, te da mu je poklonio oba spomenuta sela »villas Matheouch et Ferenchlaka« i jedno malo selo na posjedu Dobra Kuća »inter fluvios Chernecz et Soploncha« (A. M. D. K. 5).

»Ferenchlaka« ili *Franjino selo* bio je dakle zakladni posjed pavlinskog samostana sv. Ane. Nalazio se na vlastelinstvu Dobra Kuća, a bio je u neposrednoj blizini samog samostana. Naziv Ferenchlaka dolazi samo u navedenoj ispravi, kasnije u nabrajanju zakladnih sela dolazi mjesto imena Ferenchlaka naziv Doselencz.

32. GARA

Mjesto *Gara*, danas *Gorjan* dolazi samo u jednoj ispravi Dobre Kuće, i to 31. srpnja 1480. – Stjepan Hidegović prisustvuje kao susjed uvođenju pavlina iz Sv. Ane u Gornji Črnec umjesto Joba »de Gara« (A. M. D. K. 36).

Gara je glasovito srednjovjekovno mjesto u staroj vukovskoj županiji, koje je pripadalo najmoćnijoj velikaškoj obitelji vukovske županije, a valjda i cijele Slavonije: Gorjanskima. Obitelj »de Gara« posjedovala je u Srednjem vijeku 10 tvrđava, 11 gradova ili trgovišta i bezbroj sela. Glavno sjedište ove obitelji bijaše Gora ili Gara, danas selo Gorjan, sjeverozapadno od Đakova. God. 1269. poklonio je kralj Bela IV. Goru Ivanu županu de genere Dorosma, a to je praotac loze Gorjanskih, koja ju je posjedovala do polovice 15. st., kada je po ženskoj lozi prešla na obitelj Zay de Csömor. Obitelj Gorjanskih dijelila se u dvije grane: u palatinsku, koja prestaje s Jobom, i u granu Banića, koja je preživjela doba kralja Matije Korvina.

Job de Gara spominje se u našoj ispravi iz g. 1480. Gorjanski su naime skupili svu silu posjeda ne samo u vukovskoj županiji, nego i u križevačkoj, požeškoj i baranjskoj. Na taj je način Job de Gara bio susjed i pavlinima sv. Ane, pa je mjesto Joba prisustvovao uvođenju pavlina Stjepan Hidegović.

U tvrđavi Gara bila je crkva sv. Pavla i crkva sv. Margarete s dominikanskim samostanom, koja se spominje već g. 1348. (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 158 i 172).

33. GERECH

Mjesto Gerech, *Gradec*, dolazi samo u jednoj ispravi, i to 4. lipnja 1379. »Magister Mayus«, sin Aleksandra »de Gerech«, podžupan virovitički, ovlašten od požeškog i virovitičkog župana Akusa, sina Stjepana, a unuka bana Mikca (Mykch) potvrđuje s drugima, da su izaslanici virovitičke županije podijelili selo Lužanec na dva dijela, od kojih je sjeverni pripadao Petru, a južni Tomi od Lužanca (A. M. D. K. 3).

Grech, Gerech, Gerecz je naziv mnogih naselja u Hrvatskoj. Budući da se tu radi o jednom podžupanu virovitičke županije, smijemo taj Gerech smjestiti u današnji Stari Gradec sjeverozapadno od Virovitice.

Taj je Gradec bio u Srednjem vijeku sijelo stare župe, koja se spominje i u popisu od 1334.: »Item capella beate virginis de Grech«, i u popisu od 1501.: »Mathias plebanus in Gerecz« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 208). Dr. J. Buturac smješta taj stari Grech i Gerecz u današnji Stari Gradac, sjeverozapadno od Spišić Bukovice (Zbornik str. 423, br. 19). Isto tako J. Bösendorfer (Slav. povj. str. 266, br. 17).

U vrijeme turskog gospodstva propala je stara župa, pak je obnovljena tek u najnovije vrijeme, i to g. 1919. kao lokalna kapelanija, a g. 1921. kao samostalna župa (Schem. Zagr. 1929, str. 194).

34. GORBONOKFEW

Naselje Gorbonokfew, *Gorbonok vrelo* ili *Gornji Gorbonok* dalazi samo u ispravi od 29. listopada 1412. – Ladislav, sin Ostoje »de Gorbonokfew« bio je označen kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u treće malo darovano zakladno selo Graberje između potoka Črnca i Stupčanice (A. M. D. K. 6).

Gorbonok je poznato srednjovjekovno mjesto, gdje su imali svoj samostan najprije benediktinci, a onda franjevci. Zove se Gorbonok po potoku Gorbonoku, hrvatski *Grabrovnici*, koji onuda teče prema Dravi. Gorbonokfew je morao biti na vrelu Grabrovnice i doista na geografskoj karti Dr. D. Csankyja za Donju Slavoniju naznačen je Gorbonokfew blizu izvora Grabrovnice, južno od Čepelovca, a sjeveroistočno od današnjeg Bjelovara.

35. GRABERYE

Naselje Graberye, Graborya, *Graberje*, dolazi u nekoliko isprava:

1. Dana 6. listopada 1412. kaže se u zakladnici Benedikta Nelepića, da je on novomu samostanu sv. Ane u Dobroj Kući poklonio dva sela »Matheouch et Ferencjlaka«, a onda se dodaje »nec non terciam parvam villam suam similiter in eadem Dobra Kucha« (A. M. D. K. 5).

2. Dana 29. listopada 1412. uvode se pavlini u posjed ovog malog trećeg sela, »uzputa inter fluvios Chernech et Soploncha« (opet se ne kaže ime). Sva tri sela zajedno imala su 18 kmetova (A. M. D. K. 6).

3. Dana 26. prosinca 1464. daruje kralj Matija Korvin pavlinskom samostanu u Dobroj Kući titulo novae donationis njihove dosadanje posjede, jer su prije 3 godine izgorjeli spisi, koji se tiču tih zakladnih posjede: »Matheouch, Doselewcz i Graborya«, sve u križevačkoj županiji (A. M. D. K. 19).

4. Dana 25. travnja 1465. potvrđuje čazmanski kaptol, da je na nalog kralja Matije Korvina uveo pavline iz Dobre Kuće u novodarovane posjede: »Matheouch, Doselewcz i Graborya«, sve u križevačkoj županiji (A. M. D. K. 20).

Položaj ovog sela dovoljno je označen u navedenim ispravama. Nalazilo se na posjedu Dobra Kuća u križevačkoj županiji između potoka Črnca i Stupčanice.

Stj. Pavičić poznaje selo Grabarje kod Broda, selo Grabarje kod Kutjeva, selo Graberje kod Levanjske varoši (Podr. hrv. i srp. naselja str. 325), ali ta sela ovdje ne mogu doći u obzir, jer su predaleko.

36. GRADECH

Naselje *Gradec* u ovom obliku dolazi samo u jednoj ispravi, i to 31. kolovoza 1413. – Pred magistrom Jakovom de Camplo, kao od Svete

Stolice delegiranim sucem, vodi se parnica zbog uzurpacije kapele sv. Ladislava Kralja u Podborju. Kao tužitelji nastupaju Dionizije, sin Filipa »de Gradech«, župnik sv. Marije u Dobroj Kući, koji je dosada upravljao pomenutom kapelom, pa Benedikt Nelepec »miles« kao patron. Među optuženima su Metuzalem, sin Adama »de Matheucze«, nadalje sinovi Lestazija »de Lestaken« i svećenik Lovro, sin Tome »de Biamco« (A. M. D. K. 7).

Na području zagrebačke biskupije bilo je tada, a ima i danas više mjesta s imenom Gradec (kod Križevaca, kod Virovitice, u župi Pleternica, u župi Jamnica, kod Karlovca, u župi Maja i t. d.). Budući da se radi o župniku sv. Marije u Dobroj Kući, koji je mogao biti rodom i iz posve udaljenih krajeva, dobivši slučajno namještenje u Dobroj Kući, ne možemo iz same ove isprave ubicirati Gradec, rodno mjesto Dionizija, župnika u Dobroj Kući.

37. GRADISCHYA

Naselje *Gradišće* u ovom obliku dolazi samo u jednoj ispravi, i to 12. ožujka 1430. – Literat Petar i njegova braća Grgur i Zvojtin, sinovi Matije »de Gradischya«, tuže mačvanskog bana Stjepana Iločkog, što je posvojio njihovu zemlju Okopinicu kraj šume Mokrice i što je prisvojio njihove posjede uz potok Mala Stupčanica, koji pripadaju njihovu selu »Zeyanahrazthya« (A. M. D. K. 13).

Nije očito, kako se ima čitati ovo naselje Gradiška ili Gradišće. U Srednjem vijeku postojalo je selo Gradysthye u blizini kaštela Slakovci, kome je pripadalo. U požeškom kraju je mjesto Gradyscha (Gradisca, Gradystia, Gredyschya, Gradisthie, Gregysthye, oppidum Gradysthya), danas Gradiška sjeveroistočno od Požege. Opet je postojao u Srednjem vijeku grad Gradiška s crkvom sv. Nikole, danas Nova Gradiška (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 110, 121, 162, 277, i t. d.). Sva ova mjesta su predaleko od zbivanja naše isprave. Iz naše se isprave vidi, da se sve navedene osobe nalaze u župi »Zeyanahrazthya«, koja je bila na granici stare križevačke i virovitičke županije, a sjeverno od samostana sv. Ane. Prema tome bi i naselje Gradischya moralo biti negdje u tom kraju.

Iz pavlinskog arhiva u Gariću doznajemo, da je uz veliku cestu, što je vodila od garićkog samostana prema tvrđavi Garić, bilo naselje »Gradischya alio nomine Komoschynobrdo, quasi ad unum iactum lapidis a parte ipsius castri Garygh« (A. M. G. V. 71). Možda je to Gradišće naše isprave.

38. GREBEN

Naselje *Greben* spominje se u dvije isprave:

1. Dana 2. travnja 1471. Među susjedima, koji su bili prisutni uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u posjed sela Lužanec, nalazila se i majka Pavla »de Greben« (A. M. D. K. 29).

1. Dana 29. listopada 1471. protestira Matej, prior samostana sv. Ane u Dobroj Kući pred čazmanskim kaptolom protiv toga, da bi kralj Matija darovao selo Lužanec bilo Pavlu »de Greben«, bilo Nikoli sinu Turbelta iz Bršljanovca, bilo Ivanu, sinu Gala iz okolice Stupčanice (A. M. D. K. 31).

Prema ovim ispravama naselje Greben bilo je u susjedstvu sela Lužanec u virovitičkoj županiji. Prema tome ne može ovdje doći u obzir grad Greben kod Madžareva. Naš Greben bit će istovetan s mjestom *Grebena*, sijelom stare župe. Župa Grebena spominje se u popisu od 1501.: «Ecclesia de Grebenna vacat« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 207). Dr. J. Buturac drži, da bi to mogla biti Grabrovnica u istočnom dijelu Bilo gore (Zbornik str. 425. br. 3). Isto nagađa i J. Bösendorfer: »Ecclesia de Grebenna. Možda današnja Grabrovnica kraj Črešnjevice« (Slav. pov. str. 267, br. 33).

39. GROBOSYNNCZ

Naselje Grobosyncz, *Grubišno Polje* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 31. srpnja 1509. – Čazmanski lektor i locumtenens Lovro nalaže među inim župnicima i župniku »de Grobosyncz«, da pozove dobrokućanskog kastelana i njegove ortake, da u roku od 9 dana dadu samostanu sv. Ane zadovoljštinu zato, što su na dan sv. Ane neprijateljski provalili u groblje i grobnu kapelu samostana sv. Ane. Ako ne će dati zadovoljštine, neka ih izopći iz crkve (A. M. D. K. 46).

Grobosyncz naše isprave odgovara današnjem *Grubišnom Polju*, jugozapadno od Virovitice, a sjeverozapadno od Dobre Kuće. Grobosyncz bio je u Srednjem vijeku znatno trgovište, a bio je u posjedu velikaša Iločkih (J. Bösendorfer, Slav. pov. str. 77). To se mjesto u popisu župa od 1501. navodi kao sijelo župe u arhiđakonatu Guesche: »Michael plebanus de Grobosyncz« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 209). Možda je taj Mihael istovetan sa župnikom naše isprave. Grubišno Polje je i danas sijelo župe, koja je g. 1929. brojila 1300 rkt. i 787 inih žitelja (Schem. Zagr. 1929, str. 101).

40. GYWLA

Mjesto Gywla dolazi samo u jednoj ispravi, i to god. 1510. bez naznake dana. Plemkinja Klara, udova Mihajla Aythosyja, a sestra Franje Nelepića iz Dobre Kuće, ostavlja »ad Crucifixum in ecclesiam de Gywla« jedan manutergij (A. M. D. K. 48).

Prema ovoj ispravi postojalo je neko mjesto Gywla. U tom je mjestu bila crkva, kojoj je Klara ostavila jedan ručnik za raspelo. Klara je ležala bolesna u tvrđavi Dobra Kuća kod svog brata Franje Nelepića. Željela je biti pokopana u pavlinskoj crkvi sv. Ane. Nešto je ostavila samostanu sv. Ane, nešto samostanu sv. Ladislava u Podborju, nešto crkvi sv.

Marije u Četvrtkovcu. Prema tome bi i crkva »de Gywla« imala biti negdje u blizini, utoliko više, što se radi o malom daru.

Da je bio veći dar, moglo bi se misliti, da je to neko mjesto u Ugarskoj, jer je Aythosy, za koga je Klara bila udata, bio u Ugarskoj, pa je Klara imala i ondje svojih imanja. Pa u Ugarskoj se do danas nalazi grad *Gyula*, sjeveroistočno od Segedina.

Stari popisi ne daju uporišta za ubikaciju Gjule u daruvarskom kraju. A zlo je, što Klara nije označila titul crkve. Možda se pod Gywla ima razumijevati kasnije selo *Gjulovac, Gjulaves*, danas Miokovićevo, sjeveroistočno od Daruvara, gdje je crkva sagrađena tek g. 1892., i to najprije lokalna kapelanija, a od g. 1908. kao zasebna župa. Župa Gjulaves brojila je g. 1929. 593 rkt. i 62 druga žitelja (Schem. Zagr. 1929. str. 46).

41. GYWRGESOWCZ

Naselje Gywrgesowcz, *Gjurgješevac* dolazi u dvije isprave arhiva Dobre Kuće.

1. Dana 11. svibnja 1465. zalaže Henrik »de Zeyanahrazthya« svojoj supruzi Katarini svoju kuriju u selu »Zeyanahrazthya«, pa dio posjeda u selima »Zelyancz, Prichrethye, Petrowcz i Kapolna« (A. M. D. K. 21).

2. Dana 30. lipnja 1465. potvrđuje čazmanski kaptol, da je po nalogu banova Emerika Zapolje i Nikole Iločkog uveo Katarinu, suprugu Henrika »de Zeyanahrazthya«, u posjed kurije u istom mjestu, kao i u dijelove posjeda u selima »Zelyancz, Prichrethye, Petrowcz, Gywrgesowcz i Capolna«, i to na osnovu založnog prava (A. M. D. K. 22).

Iz ovih se isprava vidi, da su sva navedena sela, pa i Đurđevac bila u blizini mjesta i župe »Zeyanahrazthya«, dakle na granici stare virovitičke i križevačke županije, a nešto sjeverno od Dobre Kuće. J. Bösendorfer ne poznaje ovoga sela. St. Pavičić poznaje Đurđenovac kod Našica. U župi Vugrovac postoji selo Đurđenovac, ali sve je to predaleko. Turci su uništili i župu »Zeyanahrazthya«, kao i sva navedena sela u blizini.

42. HERWCZ

Naselje Herwcz, *Heruc*, dolazi samo u jednoj ispravi, i to 31. kolovoza 1480. – Gašpar »de Herucz« prisustvuje kao banski čovjek uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u posjed Gornjeg Črnca (A. M. D. K. 36).

Danas ne postoji selo Heruc, niti domaći ljudi znaju za nj. Tog sela ne spominje J. Bösendorfer u svojoj Slavonskoj povijesti, a ni Stj. Pavičić u djelu »Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji«. Stoga smo upućeni na samu ispravu. Budući da su se kao kraljevi ili banski ljudi za uvođenje u nečiji posjed uzimali ljudi iz blizine, moramo uzeti, da je i Heruc bio u dobrokućanskom kraju. Ostali banski ljudi

bili su iz Dobre Kuće i Vojkovca, dakle iz blizine. Moralo je dakle i selo Heruc biti u kraju Dobre Kuće, to više, što se radi o Gornjem i Donjem Črncu, koji su ležali uz potok Črnec, koji se slijeva u Ilovu.

43. ILOWA (ILOWAZENTHGYURGH)

Mjesto *Ilova* ili *Ilova Sveti Juraj* dolazi češće u spisima Dobre Kuće.

1. God. 1424. iza 17. lipnja pristupio je Filip, župnik »de Ilowazenthgyurgh« osobno pred državnog suca Stjepana Kompolta iz Nane u parnici sinova Petra iz Lužanca i sinova Tome iz Lužanca, pa je izjavio, da su pred njim sklopili zakoniti brak Tomo iz Lužanca i njegova dugogodišnja priležnica i da su dotada njegovi nezakoniti sinovi bili već odrasli (»ad etatem legitimam provectos fide occulata vidisse et realiter conspexisse«) (A. M. D. K. 12).

2. Dana 5. svibnja 1441. sastavlja »comes Joannes de Prata et dominus de Ilowa in eadem possessione Ilowa habita« svoju oporuku (A. M. D. K. 15).

3. Dana 5. svibnja 1441. prisustvuje »Johannes plebanus sancti Georgii in prefata Ilowa« kao svjedok kod sastava oporuke grofa Ivana de Prata (A. M. D. K. 15).

4. Dana 22. studenoga 1469. vodi čazmanski kanonik Mihael iz Ivanića kao od biskupa Osvalda Thusa delegirani sudac parnicu protiv Valentina, oficijala »de Ilowa«, protiv vilika Dominika i protiv triju drugih svjetovnjaka »de Ilowa« zbog toga, što su napali jednog pavlinskog kmeta iz Dobre Kuće, kad je u službenom poslu ulazio u kuću župnika iz Ilove, te ga na mrtvo ime isprebijali, oteli mu 28 for, te počinili razna nasilja u pavlinskom selu Brežancu (A. M. D. K. 25).

5. Dana 2. travnja 1471. prisustvuje Katarina uime svog sina Nikole, sina Turbelta »de Ilowa«, uvođenju pavlina u posjed sela Lužanec, što ga je samostanu darovala Elizabeta ili Iliška iz Lužanca (A. M. D. K. 29).

6. Dana 26. studenoga 1504. prisustvuje Benedikt, prebendar »de Ilowazenthgerg« kao svjedok uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u posjed nekih kuća i vinograda (A. M. D. K. 44).

7. Dana 31. srpnja 1509. nalaže čazmanski lektor i locumtenens Lovro među drugim župnicima i župniku »de Ilowa«, neka pozove dobrokućanskog kastelana Stjepana i njegove ortake iz Kontovca, da u roku od 9 dana dadu samostanu sv. Ane zadovoljštinu zato, što su na blagdan sv. Ane razbojnički provalili na groblje i u kapelu pavlinskog samostana. Ako ne će, neka ih izopći iz crkve (A. M. D. K. 46).

Ime *Ilova* dolazi u ispravama kao naziv rijeke, zatim kao posjed, koji je pripadao grofu Ivanu de Prata i njegovim nasljednicima, kao selo i kao sjedište župe. Ta se župa spominje u popisu od g. 1334.: »Item ecclesia sancti Georgii de Ilowa«, kao i u popisu od 1501.: »Thomas plebanus de Ilowa« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 207 i 208). Kako samo

ime kaže, župa je ležala uz Ilovu. Dr. J. Buturac kaže: »Ova se župa spominje u ispravama g. 1337., 1399., 1424., 1464. Čini se, da je ležala negdje uz gornju Ilovu« (Zbornik str. 422, br. 5). Na svojoj geografskoj karti zagrebačke biskupije u 14. st. ubicira on Sv. Đurđ u sredini između Zdenaca i Stupčanice, južno od rijeke Ilove. I J. Bösendorfer drži, da je župa ležala negdje oko vrelišta rijeke Ilove (Slav. povj. str. 266, br. 4).

44. IZDENCH INFERIOR

Naselje Izdench Inferior ili *Donji Zdenci* spominje se samo u jednoj ispravi Dobre Kuće, i to god. 1378. iza 31. kolovoza. – »Nicolaus Byconis prebendarius Zagrabiensis et rector ecclesie beate virginis in Izdench Inferior« bio je izaslan od Matije, arhiđakona bekšinskog i kanonika zagrebačkog, kao od Svete Stolice delegiranog suca, da uz pomoć okolnog svećenstva izvidi, zašto su Petar svećenik zagrebačke biskupije, literat Adam sin Ivanov, Fabijan i Emerik sinovi Pavlovi, Ladislav Kokos, pa Juraj, Jakov, Petar i Nikola sinovi Stjepanovi, nadalje Tibold Desejev, Ivan Tiboldov i još neki zaposjeli kapelu sv. Ladislava u Podborju, te prisvojili njezine posjede. Kada je spomenuti Nikola iz Donjih Zdenaca sa dva župnika iz okolice išao na istragu, navališe uzurpatori na istražne suce, Nikolu iz Donjih Zdenaca ubiše, pa mu oteše isprave, koje je imao kod sebe, a koje se ticahu prava župne crkve u Dobroj Kući na kapelu sv. Ladislava (A. M. D. K. 2).

Izdench Inferior ili Zdench Inferior je sijelo stare župe, koja se spominje u popisu od 1334.: »Primo ecclesia beate virginis de Zdench Inferiori«, dok se u popisu od 1501. kaže: »Blasius omnium Sanctorum de Zdench« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 207). Zdenci postoje do danas.

Još jednu ispravu o Donjim Zdencima vidi pod nazivom »Zdenez«.

45. IZDENCH SUPERIOR

Naselje Izdench Superior ili *Gornji Zdenci* dolazi samo u jednoj ispravi arhiva Dobre Kuće, i to g. 1378. iza 31. kolovoza. – Među drugim župnicima provodi i Stjepan »plebanus de Superior Izdench« istragu protiv uzurpatora kapele sv. Ladislava u Podborju, kao gore (A. M. D. K. 2).

Gornji Zdenci su sijelo stare župe, koja se spominje u popisu od 1334.: »Item ecclesia beate virginis de Zdench superior«, kao i u popisu od 1501.: »Nicolaus plebanus de Superiori Zdench, vicearchidiaconus, capellani duo Andreas et Michael« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 207).

Nekada su bili Gornji i Donji Zdenci. Danas su *Veliki* i *Mali Zdenci*. Zdenci su zapravo jedno vrlo veliko selo, sjeverno od potoka Ilove, koje se proteže neprestano od Grubišnog Polja do ceste, koja vodi u Herce-

govac. Sjeveroistočni dio Zdenaca zove se danas Mali Zdenci, dok se jugozapadni dio zove Veliki Zdenci. Mali Zdenci su filijala župe Grubišno Polje, te su g. 1929. brojili 380 rkt. i 255 inih žitelja. Veliki Zdenci su danas filijala župe Hercegovac, te su g. 1929. brojili 1120 rkt. 417 inih žitelja (Schem. Zagr. 1929, str. 101 s.).

Dr. J. Buturac drži, da su današnji Veliki Zdenci »Izdench Inferior«, a Mali Zdenci »Izdench superior (Zbornik str. 422, br. 1 i 2).

Gornji Zdenci bili su u Srednjem vijeku »forum et castrum«. God. 1306. spominje se u istoj okolici »via de ecclesia sancti regis Stephani versus forum et castrum Izdench«. Ta crkva sv. Stjepana bila je u današnjem Hercegovcu. Tvrđava je imala g. 1501. kapelu s posebnim upraviteljem (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 265, br. 2).

46. JAGOUCH

Naselje Jagouch, Jagoch, *Jagovac*, dolazi u dvije isprave:

1. Dana 20. lipnja 1416. vodi se u Virovitici pred županijom rasprava u parnici između sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih, a kasnije pozakonjenih sinova Tome iz Lužanca. U toj su raspravi među inima preslušani: »Nikola, Majo i Borić, sinovi Levkuša »de Jagoch«, nadalje Galo »de Jagouch« i Grgur sin Ivančina »de Jagouch« (A. M. D. K. 8).

2. God. 1423. iza 10. srpnja označen je Tomo, sin Nikole »de Jagoch« kao kraljev čovjek za uvođenje sinova Petra iz Lužanca u dio sinova Tome iz Lužanca (A. M. D. K. 11).

Danas nema sela pod imenom Jagovac na području Hrvatske i Slavonije. Žiteljima Daruvara je ovo selo potpuno nepoznato. J. Bösendorfer ga ne spominje u svojoj Slavonskoj povijesti. Prema tome je selo u doba turskih provala propalo. Zato smo upućeni samo na naše isprave. Iz njih se vidi, da je Jagovac morao biti na dohvatu Lužanca, koji su kasnije dobili pavlini iz Sv. Ane. Morao je biti negdje sjeverno od Sv. Ane, možda na jugu stare virovitičke županije, jer su pomenuti žitelji iz Jagovca preslušavani u Virovitici.

U selu Ilovi kod Kutine ima više obitelji s imenom Jagušt, starosjedioci. Možda ima ovo ime kakvu vezu s mjestom »Jagouch«.

47. JARNYA

U ovom obliku dolazi mjesto Jarnya u 2 isprave, a kao Jarnyamelleky u 1 ispravi.

1. Dana 10. kolovoza 1409. bio je Ivan, sin Vida »de Jarnya, plemićki sudac virovitičke županije (iudex nobilium Comitatus de Vereuche). Kao takav je uredovao u sporu gospodara Lužanca i Ilove zbog međa (A. M. D. K. 4).

2. God. 1424. iza 17. lipnja označen je Pavao »de Jarnya« kao kraljev čovjek za uvođenje sinova Petra iz Lužanca u dio Tome iz Lužanca (A. M. D. K. 12).

3. Dana 20. lipnja 1415. vodi se pred županijskim sudom u Virovitici rasprava u sporu između sinova Petra iz Lužanca i nezakonitih, a kasnije pozakonjenih sinova Tome iz Lužanca. Tu su među inima preslušani Stjepan sin Vida, Stjepan sin drugoga Vida, Ivan sin Jurja, pa Ivan sin Vida, svi »de Jarnyamelleky« (A. M. D. K. 8).

Mjesto *Jarnija* ne nalazi se danas na području Hrvatske i Slavonije. To je mjesto daruvarskim žiteljima potpuno nepoznato. J. Bösendorfer ga ne spominje u svojoj Slavonskoj povijesti među srednjovjekovnim mjestima. Prema tome je propalo u vrijeme turskih provala, pa smo upućeni samo na naše isprave.

Budući da su ljudi iz Jarnije bili preslušani u parnici zbog sela Lužanca u virovitičkoj županiji, koje je selo kasnije pripadalo pavlinskom samostanu u Dobroj Kući, morala je stara Jarnija biti nedaleko od Lužanca u virovitičkoj županiji, a možda na jugu male virovitičke županije, to više, što je Vid iz Jarnije bio plemićki sudac virovitičke županije.

48. JUTHA

Naselje Jutha dolazi samo u jednoj ispravi, i to g. 1424. iza 17. lipnja – Nakon dugog sudovanja presudio je i sam kralj Sigismund, da nezakoniti sinovi Tome iz Lužanca nemaju pravo na nasljedstvo, pa da se dio Tome iz Lužanca ima predati sinovima Petra iz Lužanca. »Michael de Jutha« je među ostalima označen kao kraljev čovjek za uvođenje sinova Petra iz Lužanca u dio njihova strica pok. Tome iz Lužanca (A. M. D. K. 12).

Danas nema na području Hrvatske i Slavonije mjesta s imenom *Juta*. J. Bösendorfer ga ne spominje među naseljima Slavonije u Srednjem vijeku. Žiteljima daruvarskog kraja je to ime nepoznato. Zato smo upućeni samo na našu ispravu. Što smo rekli za Jagovac i Jarniju, vrijedi i za Jutu. Budući da su se kraljevi ljudi za uvođenje u neki posjed uzimali iz bliže ili dalje okolice, morala je i Juta biti u nekoj blizini Lužanca, dakle u virovitičkoj županiji, negdje na jugu prema Ilovi.

49. KAMARYA

U obliku Kamarya dolazi ovo naselje u 2 isprave, a u obliku Kamaryafew u 1 ispravi:

1. Dana 25. travnja 1465. označen je »Danch de Kamarya« kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u sve dotada mirno uživane, a sada zbog izgorjelih isprava nanovo darovane zemlje (A. M. D. K. 20).

2. Dana 30. lipnja 1465. prisustvuje »Georgius de Kamarya« kao susjed uvođenju Katarine, supruge Henrika »de Zeyanahrazthya« u posjed tamošnje kurije i nekih sela: Seljanec, Pričretje, Petrovac, Đurđeševac i Kapela (A. M. D. K. 22).

3. God. 1378. iza 31. kolovoza prisustvuje Aleksandar, sin Matije »de Kamaryafew«, svećenik zagrebačke biskupije i cesarski javni bilježnik, na istrazi protiv uzurpatora kapele sv. Ladislava u Podborju, te »in ecclesia beate virginis de Pukur« zajedno s javnim bilježnikom Nikolom, svećenikom ostrogonske biskupije potpisuje javnobilježničku ispravu (A. M. D. K. 2).

Selo *Kamarija* je sijelo stare župe, koja se spominje u popisu od 1501.: »Thomas plebanus in Kamaria, Paulus capellanus eiusdem« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 224). Selo »Kamarya« često se spominje u ispravama 15. stoljeća. Župna crkva je posvećena sv. Martinu. Mjesto je ležalo na istočnom obronku Garić gore među dvjema Garešnicama (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 261, br. 41).

Kamaryafew je mjesto u gornjem tijeku potoka Kamarya. Od mjesta Kamarya valja razlikovati mjesto Kamarcha ili Kamarcza, t. j. Komarnicu, glavno mjesto komarničkog arhiđakonata uz potok Komarnicu. Ta ovdje ne dolazi u obzir, već zbog udaljenosti.

50. KANYNCH

Naselje Kanynch, *Kaninci*, dolazi samo u jednoj ispravi, i to 20. lipnja 1416. – Ivan, »filius Tors de Kanynch«, bio je toga dana preslušavan pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici »kao nobilis comprovincialis« u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv sinova Tome iz Lužanca radi nasljedstva (A. M. D. K. 8).

Danas nema sela pod imenom Kaninci na području Hrvatske i Slavonije. Za to selo ne znaju žitelji daruvarskog kraja. J. Bösendorfer ga ne spominje među slavonskim selima Srednjega vijeka. Zato smo za ubikaciju tog sela upućeni samo na našu ispravu.

Budući da je Ivan sin Torsa »de Kanynch« kao »nobilis comprovincialis« bio preslušavan u sporu zbog nasljedstva u Lužancu, a Lužanac se nalazio na jugu virovitičke županije, na dohvatu pavlina iz Dobre Kuće, koji su ga g. 1470. dobili na dar, znak je, da se i selo Kaninci nalazilo u virovitičkoj županiji, i to na jugu.

51. KAPOLNA

Naselje Kapolna, Capolna, t. j. *Kapela* dolazi u dvije isprave arhiva Dobre Kuće:

1. Dana 11. svibnja 1465. zalaže Henrik »de Zeyanahrazthya« pred banovima Emerikom Zapoljom i Nikolom Iločkim svojoj supruzi Kata-

rini kuriju u selu »Zeyanahrazthya« i dijelove posjeda u selima »Zelyancz, Prichrethya, Petrowcz, Gwrgesowcz et Kapolna«, jer je od nje primio u gotovini 200 zl. for. i raznih dragocijenosti u vrijednosti od preko 500 zl. for. (A. M. D. K. 21).

2. Dana 30. lipnja 1465. potvrđuje čazmanski kaptol, da je Katarinu uveo u posjed kurije u selu Zeyanahrazthya i u dijelove posjeda u napomenutim selima, gdje se navodi i »Capolna«.

Nekoć je bilo, a i danas ima na području zagrebačke biskupije mnogo naselja pod imenom Kapela, i župa i filijala. Ali iz naše se isprave vidi, da se ovdje radi o jednom malom selu Kapela u okolini župe »Zeyanahrazthya«, koja se nalazila na međi virovitičke i stare križevačke županije blizu izvora Česme.

52. KAWRANOWCZ

Selo *Kavranovac* ili *Kavranovci* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 25. travnja 1465. – »Nicolaus Kawran de Kawranowcz« označen je kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u posjed svih doonda mirno uživanih, ali zbog izgorjelih isprava sada od kralja Matije Korvina iznova darovanih sela (A. M. D. K. 20).

Sela pod tim imenom nema danas na području Hrvatske i Slavonije osim sela Kavrani u župi Završje. Daruvarskim žiteljima nije poznato selo toga imena. J. Bösendorfer ne spominje ovog sela među selima Srednjeg vijeka u Slavoniji. Zato smo upućeni samo na našu ispravu. Budući da su se za kraljevske i banske izaslanike označivali ljudi iz bliže ili dalje okolice, a ovdje se radi o zakladnim posjedima samostana sv. Ane u Dobroj Kući, izlazi, da je Kavranovac bio na nekom dohvatu Dobre Kuće.

Možda se naselje Kawranowcz ima čitati Gavranovac. Kako kažu, ima takvih mjesnih imena više oko Požege. Prema tome bi i prezime izaslanika bilo Gavran. Ali primjećujemo, da se dosada sačuvalo i prezime Kavran. U Zagrebu ima više obitelji s prezimenom Kavran.

53. KEREZTHUR

Naselje Kerezthur, *Križ*, dolazi samo u jednoj ispravi arhiva Dobre Kuće, i to dana 29. listopada 1412. – Ivan i Stjepan Dur »de Kerezthur« i »Woyk de Kerezthur« prisustvuju kao kraljevi ljudi uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u posjed zakladnih sela novoosnovanog samostana sv. Ane u Dobroj Kući (A. M. D. K. 6).

Ova je isprava važna, jer i u svojoj kratkoći baca svijetlo na jedno mjesto u okolici današnjeg Daruvara. To je Kerezthur ili *Sveti Križ*. Ovo se mjesto prema. J. Bösendorferu raznoliko piše, kao Woyk-Kerezthur, Woykowcz-Kerezthur, Gorazda-Kerezthur, Gorazdincz-Kerezthur,

Gorazdinci, Sveti Križ i Vojk-Sveti Križ. To je bio posjed plemena Vojk već prije tatarske provale. Ta se obitelj vrlo razgranala, tako da je u 15. stoljeću brojila ove linije: Vojkovci, Vojk-Keresturi (Vojkovići), Keresturi (Svetokriški), Dur, Dwrowcz (Durovci), Gorazdi, Bojniki, a vjerojatno i Pezjedolci, Beljevci i Šutinovci (Slav. povj. str. 88).

Kerezthur se nalazio sjeveroistočno od Mešćenice, a jugozapadno od današnjeg Daruvara. To je mjesto bilo sijelo stare župe, koja se spominje u popisu od 1334.: »Item ecclesia sancte crucis de Woykowichi«, kao i u popisu od 1501.: »Ioannes sancte Crucis in Woykowcz« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 206 i 207). Gj. Szabo misli, da se ova župa nalazila kod današnjeg Hrastovca i Uljanika, gdje su g. 1702. postojale ruševine nekadanje crkve (Dr. J. Buturac, Zbornik str. 420, br. 18).

Čudnim slučajem spominje naša isprava i Dura i Vojka iz Kerestura, pa tako potkrepljuje Bösendorferove izvode.

54. KERTHOWCZ

Naselje *Krtovac* ili *Krtovci* dolazi u dvije isprave:

1. Dana 25. travnja 1465. prisustvuje Petar »de Kerthowcz« kao susjed uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u posjed sela Peterjanec, koje je selo kralj Matija iznova darovao samostanu, jer je izvorna darovnica u požaru propala (A. M. D. K. 20).

2. Dana 2. travnja 1471. označen je Blaž Horvat »de Kerthowcz« kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u posjed sela Lužanec, što im ga je darovala plemkinja Elizabeta ili Iliška, kći Ivana, a unuka Petra iz Lužanca (A. M. D. K. 29).

Sela pod imenom Krtovac ili Krtovci nema danas na području Hrvatske i Slavonije. J. Bösendorfer ga ne navodi među slavonskim selima Srednjega vijeka. Zato smo za ubikaciju tog sela upućeni na naše isprave.

Budući da je Petar iz Krtovca bio susjed selu Peterjanec, što ga je samostanu darovao ban Matko Talovac, a to se selo nalazilo u blizini Kontovaca, današnjeg Katinca nedaleko od Miokovićeva, to se i Krtovac morao nalaziti u onom kraju, negdje istočno od Dobre Kuće, a u blizini Stupčanice.

55. KLETHY

Ovo se mjesto, sijelo župe sv. Nikole, piše i Cleti, pa je pod tim imenom već obrađeno.

56. KISTAPALOCZ

Kistapalocz ili *Mali Topolovac* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 21. travnja 1498. – Ivan »de Kistapalocz« sa ženom Anastazijom i kćerkom Jelenom poklanjaju samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svoje nenaseljeno

selo Pogana uz primjedbu, da ga potomci od samostana ne mogu dobiti, osim ako mu plate 20 zl. for. (A. M. D. K. 42). U istoj se ispravi spominje i plemićki sudac Mihael »de Nagytapalocz«.

Ima više sela u zagrebačkoj nadbiskupiji pod imenom Topolovac: Zrinski Topolovac je zasebna župa sjeverno od Kapele kraj Bjelovara. Jedan Topolovac nalazi se u župi Prelošćica, jedan u župi Lovrečina, jedan u župi Jamnica Pisarovinska.

Nijedan od ovih ne dolazi u obzir zbog udaljenosti. U obzir dolazi jedan srednjovjekovni Topolovac, koji Dr. D. Csanki na svojoj geografskoj karti Slavonije smješta na jugozapadu virovitičke županije, južno od Ceremošnje. Kako su druga veća sela onoga kraja bila dvojaka: Veliki i Mali Zdenci, Veliki i Mali Grđevac tako je i Topolovac morao imati dvije oznake: Veliki i Mali. Samo taj je Topolovac mogao imati imanje u Pogani, gdje je bila župa sv. Petra, a koja se župa nalazila na dohvatu samostana sv. Ane.

57. KONTHOWCZ

Naselje *Kontovci* dolazi u više isprava:

1. Dana 31. kolovoza 1480. prisustvuje Martin, vojvoda (starješina) »de Konthowcz« uime hercega Lovre Iločkog kao susjed uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u Gornji i Donji Črnec (A. M. D. K. 36).

2. Dana 19. lipnja 1494. prepisuje Lovro Iločki, ban mačvanski, na molbu pavlina iz Dobre Kuće u povlastičkom obliku ispravu bana Matka Talovca iz g. 1439., kao i ispravu svog oca Nikole Iločkog iz g. 1441., koje se tiču sela Pezyancz (zapravo Peteryancz) u blizini njegove tvrđave »Konthowcz« (A. M. D. K. 41).

3. Dana 26. studenoga 1504. prisustvuju Ivan i Stanko »de Konthowcz« kao svjedoci uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u neka selišta i vinograde. Isto i villicus »de Konthowcz« (A. M. D. K. 44).

4. Dana 23. travnja 1506. poziva Matija, čazmanski kanonik i locumtenens, kao sudac pro foro spirituali župnika sv. Margarete u Dobroj Kući i župnika crkve sv. Petra »de Konthowcz«, da u Dobroj Kući provedu istragu protiv Ivana Hrestaka zbog pronevjerenja novaca (A. M. D. K. 45).

5. Dana 31. srpnja 1509. nalaže Lovro, čazmanski lektor i locumtenens župnicima iz Gornje i Donje Soplonce (Stupčanice), sv. Margarete, Grobošinca, Pogane i Ilove, neka pozovu Stjepana, kastelana iz Dobre Kuće, njegove ortake Stjepana, sina Ladislava Radoja »de Konthowcz«, i Tomu Bahtića, sina Nikole »de Konthowcz«, da u roku od 9 dana dadu zadovoljštinu zato, što su na blagdan sv. Ane razbojnički provalili na groblje i u kapelu samostana sv. Ane, te napali Blaža Silvana iz Donje Soplonce (A. M. D. K. 46).

6. Dana 12. kolovoza 1509. javljaju pomenuti župnici čazmanskomu lektoru Lovri, da su na njegov nalog pozvali dobrokućanskog kastelana Stjepana, kao i njegove ortake Stjepana sina Ladislava »de Konthowcz«

i Tomu Bahtića sina Nikole »de Konthowcz«, da dadu zadovoljštinu ili neka se dođu opravdati pred duhovni sud u Čazmu. Inače će biti izopćeni iz crkve (A. M. D. K. 47).

Iz ovih se isprava vidi, da je naselje »Konthowcz« bilo tvrđava, koja je pripadala velikašima Iločkim, da su u toj tvrđavi bili vlastelinski namještenici, nadalje da je to mjesto bilo sijelo župe sv. Petra, i konačno da se nalazilo u blizini samostana Dobre Kuće, čim su činovnici iz Kontovaca kao susjedi prisustvovali uvođenju pavlina u sela Gornji i Donji Črnec.

J. Bösendorfer piše, da su *Kontovci* bili sijelo velikog vlastelinstva, koje je pripadalo vojvodama Iločkim, a ležalo je u okolici Stupčanice, Dobre Kuće i Voćina. U Kontovcima je koncem 15. i početkom 16. stoljeća postojao kaštel. On drži, da su Kontovci bili ondje, gdje je danas selo *Katinac*, t. j. nešto jugozapadno od Gjulavesi ili Miokovićeva (Slav. povj. str. 91).

Iz naših se isprava vidi, da je g. 1506. bila u Kontovcima župa sv. Petra. Ta se župa ne spominje u starim popisima, osim ako se Kontovaca tiče »Plebania de Zenth-Peter vacat« u popisu od 1501. (Dr. F. Rački, Popis župa str. 208), što je vjerojatno.

58. KOPACHOWCZ

Naselje Kopachowcz ili *Kopačevac* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 20. lipnja 1416. – Ladislav i Andrija, »filii Towka de Kopachewcz« su toga dana preslušavani pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih sinova Tome iz Lužanca (A. M. D. K. 8).

Kopačevac je u Srednjem vijeku bio sijelo župe, koja se spominje u popisu od g. 1501.: »Petrus plebanus de Kopachewcz« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 207). Dr. J. Buturac nagađa, da bi taj srednjovjekovni Kopačevac bila možda današnja Kovačica, zapadno od Velikog Grđevca (Zbornik, str. 425, br. 4). J. Bösendorfer napominje župu u Kopačevcu iz popisa od 1501., pa kaže »danas Kopačevac« (Slav. povj. str. 267, br. 34), ali ne kaže, gdje se taj Kopačevac nalazi. Iz naše isprave razabiramo samo to, da je Kopačevac bio na jugu stare virovitičke županije.

59. KOPYNCZ

Naselje Kopyncz, Copyncz, *Kopinci*, dolazi u 4 isprave:

1. Dana 25. travnja 1465. označen je Ilija »de Kopyncz« kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u posjed svih doonda mirno uživanih zakladnih sela, kojima su darovnice prije tri godine izgorjele, pa ih je kralj Matija Korvin na molbu pavlina iznova darovao (A. M. D. K. 20).

2. Dana 25. travnja 1465. istom zgodom prisustvuje pomenutom uvođenju Antun »de Kopyncz«, i to kao susjed za selo Graberje (A. M. D. K. 20).

3. Dana 30. lipnja 1465. prisustvuje isti Antun »de Kopyncz« kao susjed uvođenju Katarine, supruge Henrika »de Zeyanahrazthya«, u posjed kurije u istom mjestu, i u posjed nekih sela na osnovu založnog prava (A. M. D. K. 22).

4. Dana 31. kolovoza 1480. prisustvuje Antun »de Copyncz« kao susjed uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u Gornji i Donji Črnec (A. M. D. K. 36).

Danas nema sela Kopinci među filijalama zagrebačke nadbiskupije, a ni na području Hrvatske i Slavonije. Kopanica, župa Kupinec, Kupinovac kod Vel. Trojstva i t. d. ne dolaze u obzir zbog udaljenosti. J. Bösendorfer ne spominje ovo mjesto među selima Srednjega vijeka. Međutim naše isprave dovoljno označuju položaj toga sela. Budući da su ljudi iz Kopinca bili susjedi posjedima pavlinskog samostana u Dobroj Kući, naročito Graberja između potoka Črnca i Stupčanice, pa Gornjeg i Donjeg Črnca, očito je, da su Kopinci bili negdje u tom kraju, prema župi »Zeyanahrazthya«.

Stj. Pavičić pozna selo Kapinci, ali to se selo nalazi kod Podravske Slatine, pa ne može doći u obzir (Podr. hrv. i srp. naselja str. 176 i 181).

60. KUCHETINCH

Selo Kuchetincz, Kwthethyncz, *Kućetinac*, dolazi u tri isprave arhiva Dobre Kuće.

1. Dana 20. lipnja 1416. bijahu »Frank filius Johannis et Petrus filius Kuchen de Kuchetinch« pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici preslušani u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 8).

2. Dana 25. travnja 1465. bijaše »Georgius Magnus de Kwthethyncz« prisutan kao susjed sela Petrijanec uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u posjed svih dotada mirno uživanih sela, kojima su zakladnice prije tri godine u požaru izgorjele, pa su pavlini u kralja Matije izmolili novu darovnicu (A. M. D. K. 20).

3. Dana 2. travnja 1471. označen je »Georgius Magnus de Kwchetincz« kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u posjed sela Lužanec, što ga je plemkinja Elizabeta ili Iliška darovala samostanu sv. Ane (A. M. D. K. 29).

Žiteljima Daruvara nije poznato selo Kućetinac. Toga sela nema danas na području Hrvatske i Slavonije. J. Bösendorfer ga ne spominje u svojoj slavonskoj povijesti. Međutim smještaj Kućetinca dovoljno je označen u našim ispravama. Ljudi iz Kućetinca uređuju u poslu sela Lužanec i Petrijanec, i to kao susjedi. Lužanec je bio na jugu virovitičke

županije, a Petrijanec u blizini Kontovaca, danas Katinca. Prema tome i Kućetinac je morao biti negdje istočno od Dobre Kuće prema današnjem Katincu.

61. LACHINA

Mjesto Lachyna dolazi samo u jednoj ispravi, i to 20. lipnja 1416. – Ivan sin Franje »de Lachyna« bio je toga dana preslušan pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici u parnici, što su je sinovi Petra iz Lužanca vodili protiv nezakonitih sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 8).

Tu stojimo pred zagonetkom. Na istoj raspravi u Virovitici bili su preslušani magister Petar i Sigismund »de Achyna«. To je glasoviti velikaš Sigismund iz Voćina, koji je g. 1410. sklopio s Korogyma ugovor o međusobnom nasljedstvu i s kojim je kasnije izumrla obitelj Voćinskih. Odmah iza njega navodi se u našoj ispravi »Johannes filius Francisci de Lachyna«. Postoji mogućnost, da je »Lachyna« varijanta ili pisarska pogreška mjesto »Achyna«, Voćin. Ali to je samo nagađanje, jer bi prema kurijalnom stilu Srednjega vijeka tu moralo stajati »de eadem«.

Danas nema Lachine na području Hrvatske i Slavonije. Ako Lachyna nije isto što i Achyna, Aghina, Atina, t. j. Voćin, onda je neko nestalo mjesto na domaku Lužanca u virovitičkoj županiji.

62. LADISINCH

Selo *Ladišinac* ili *Ladišinci* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 29. listopada 1412. Toga dana prisustvuje literat Antun »de Ladisinch« kao kraljev čovjek uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u treće malo darovano selo, koje je ležalo između sela »Matheouch i Ferenchlaka« na posjedu Dobre Kuće, a koje se kasnije naziva Graberje (A. M. D. K. 6).

Sela Ladišinac ili slično nema danas među filijalama zagrebačke nadbiskupije, a ni na području Hrvatske i Slavonije, dakle je propalo u vrijeme turskih provala. Iz naše se isprave vidi, da je to selo nekako na domaku posjeda Dobre Kuće, čim je literat Antun bio određen, da kao kraljev čovjek prisustvuje uvođenju pavlina ovog samostana sv. Ane u selo, darovano samostanu na posjedu Dobra Kuća.

63. LESTAKEN

Naselje *Lestaken* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 31. kolovoza 1413. – Taj se dan vodi pred papinskim sucima rasprava zbog uzurpacije kapele sv. Ladislava u Podborju. Tužitelji su Dionizije, župnik sv. Marije

iz Dobre Kuće, kao nadležni župnik, koji je kapelom dotada upravljao, i Benedikt Nelepić, vlasnik posjeda Dobre Kuće kao patron. Među tuženima je na prvom mjestu Metuzalem, sin Adama iz Matejevca, a na drugom mjestu sinovi Lestazija »de Lestaken« (A. M. D. K. 7).

Danas postoji selo Lestakovec u župi Jalžabet kod Varaždina, ali to ne dolazi u obzir zbog udaljenosti. Inače nema sela s tim imenom na području zagrebačke biskupije, a ni na području Hrvatske i Slavonije. Stj. Pavičić pozna prezime Leštak, kao i selo Leštakdol u blizini Čaglina, koji se nalazi uz Londžu (Podr. hrv. i srp. naselja str. 234).

Iz naše se isprave vidi, da je »Lestaken« morao biti u neposrednoj blizini Podborja, odnosno današnjeg Daruvara, kao što je bio blizu i Matejevac. Okolni su se plemići polakomili za posjedima kapele sv. Ladislava u Podborju, a Podborje je dio Daruvara.

64. LEZKOUCH

Selo Lezkouch, Lessekouch, *Leskovac*, dolazi u tri isprave:

1. Dana 4. lipnja 1379. potvrđuje među inima i Dominik, sin Kuzme »de Lessekouch«, da su izaslanici virovitičke županije razdijelili selo Lužanec u dva jednaka dijela, od kojih je sjeverni pripadao Petru, a južni Tomi iz Lužanca (A. M. D. K. 3).

2. Dana 10. kolovoza 1409. bio je Mihael, sin Dominika »de Lezkouch« plemićki sudac virovitičke županije, pa kao takav uređuje u sporu zbog međa između posjeda Lužanca i Ilove. (A. M. D. K. 4).

3. Dana 20. lipnja 1416. su Valent i Černel, sinovi Mihajla »de Lezkouch«, pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici preslušani u parnici sinova Petra protiv nezakonitih, a kasnije pozakonjenih sinova Tome iz Lužanca (A. M. D. K. 8).

Danas ima više sela u zagrebačkoj nadbiskupiji s imenom Leskovac: tako župa Leskovac kod Karlovca, selo Leskovac u župi Stupnik kod Zagreba, selo Leskovec u župi Štrigova, Leskovec u župi Svibovec, ali ova mjesta ne mogu doći u obzir, jer su predaleko. J. Bösendorfer pozna dva srednjovjekovna Leskovca u vukovskoj župi: Lezkouch kod Hermangrada i Leskowach u posjedu Gorjanskih, ali i to je predaleko. Prema gornjim ispravama morao je naš Leskovac biti na području virovitičke županije, jer su ljudi iz Leskovca službenici virovitičke županije i jer ureduju u parnici zbog Lužanca, koji se nalazio u virovitičkoj županiji, i to na jugu, jer su Lužanec kasnije dobili pavlini iz Dobre Kuće.

65. LWKACHOWCZ

Naselje *Lukačevac* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 25. travnja 1465. – Grgur Terek »de Lwkachowcz« bijaše prisutan kao susjed kod uvođenja pavlina u posjed sela Peterjanec (A. M. D. K. 20).

Danas postoje dva Lukačevca: jedan je plemićko selo u župi Gornja Rijeka, a drugi je marof kod sela Tuhovca blizu Varaždina. Međutim su oba Lukačevca predaleko. Žitelji Daruvara ne znaju za selo ovoga imena. – Iz naše se isprave vidi, da je ovaj Lukačevac bio u susjedstvu sa selom Peterjancem, a ovo je selo darovao samostanu sv. Ane ban Matko Talovac, tada gospodar Kontovaca od svog kontovačkog posjeda. Prema tome se Lukačevac morao nalaziti tamo.

U opisu posjeda istog samostana, koji su se nalazili na vlastelinstvu Dobre Kuće (Matejevac, Ferenchlaka i Graberje), spominje se uz potok Drenovac i »fundus Lukachhele«, t. j. Lukačevac (A. M. D. K. 6). To bi moglo biti u vezi s našim Lukačevcem. Taj »fundus« spominje i J. Bösendorfer (Slav. povj. str. 66).

66. LWSANCH

Selo Lwsanch, Lusanch, Lossanch, Losancz, *Lužanec*, dolazi vrlo često u arhivu Dobre Kuće, i to od početka do kraja postojanja samostana.

1. God. 1275. daruje Elizabeta, majka kralja Ladislava i vojvode Andrije, Damasi i Tomi, sinovima plemića Benića, jedno imanje uz Ilovu u virovitičkoj županiji, zvano »Lusanch«. To je imanje već prije dala kraljica Marija kralja Stjepana Benićima, tada gospodarima Dobre Kuće u zamjenu za posjed Bryznicha, s vinogradima i svim pripadnostima (Cod. dipl. VI, doc. 129 i 144).

2. God. 1371. prepisuje pečujski kaptol na molbu Petra, sina Ivana »de Lusanch« gornju ispravu (A. M. D. K. ad 1).

3. Dana 4. lipnja 1379. dijeli se posjed Lužanec. Petar i Tomo, sinovi Albusa »de Lussanch« zamoliše županiju u Virovitici, da bi među njih podijelila posjed »Lussanch«. Županija je izaslala podžupana Tomu, sina magistra Petrača »de Mindssench« i magistra Franju, literata i protonotara, pa jednog plemićkog suca virovitičke županije u Lužanec. Ti razdijeliše posjed na dva jednaka dijela: sjeverni bi pripao Petru, a južni Tomi. Ako bi koji od braće naknadno pronašao svoj dio manjim, ima pravo u roku od 4 godine uzeti mjernika i dobiti onoliko, koliko nedostaje. Tko bi prekršio nagodbu, ima platiti globu od 10 maraka denara. (A. M. D. K. 3).

4. Dana 10. kolovoza 1409. mole Tomo, sin Ivana »de Lossanch«, pa Ivan i Tomo, sinovi Petra »de eadem«, županiju u Virovitici, da riješi sporno pitanje između njih kao vlasnika posjeda Lužanca i gospođe Treutul iz Nevne kao vlasnika posjeda Ilova. Istražni su suci pronašli, da sporno zemljište pripada Lužancu, pa su Treutuli vratili to zemljište, a Lužančani bili nanovo uvedeni u posjed (A. M. D. K. 4).

5. Dana 20. lipnja 1415. vodila se velika parnica zbog Lužanca. Petar, sin Albusa imao je dva zakonita sina Ivana i Tomu, a njegov brat Tomo živio je u nezakonitom odnošaju s jednom udatom ženom, pa je u priležništvu s njom imao četiri vanbračna sina: Antuna, Grgura,

Andriju i Klementa. Kad su ti sinovi poodrasli i postali punoljetni, sklopio je Tomo crkveni brak sa svojom priležnicom, koja je smrću prvog muža postala slobodna. Sada je Tomo htio svojoj pozakonjenoj djeci ostaviti očevinu, t. j. južni dio posjeda Lužanec. Tome se opriješe Ivan i Tomo, sinovi Petra iz Lužanca. Oni podigoše parnicu, koja je potresla svu virovitičku županiju i doprla do samog kralja Sigismunda. Virovitička županija provela je istragu. Parnica se vodila dugo. Državni sudac, a onda i sam kralj Sigismund stadoše na stranu tužitelja, pa im dosudiše Tomin dio Lužanca. I tužitelji su po čazmanskom kaptolu uvedeni u posjed stričeva dijela Lužanca (A. M. D. K. 8).

6. Dana 15. ožujka 1425. nalaže kralj Sigismund virovitičkom županu, podžupanu i plemićkim sucima, da Ivana, sina Petra »de Lossanch«, koga je uzeo u svoju posebnu zaštitu, obrane protiv napadača, a osobito protiv Tome, sina Ivana »de Lossanch« (A. M. D. K. 9).

7. God. 1423. iza 10. srpnja. Nezakoniti sinovi Tome iz Lužanca Antun, Andrija, Grgur i Klement, drže još uvijek u posjedu dio Lužanca, koji im je želio ostaviti otac Tomo, a koji su prema presudi sudova imali »iuxta consuetudinem regni« dobiti Ivan i Tomo, sinovi Petra. Tomini sinovi uložiše žalbu na kraljevski dvor. Budući da nisu osobno pristupili pred državnog suca, to je kralj Sigismund odredio, da se isti pozovu pred posebni sud na osminu sv. Jakova (A. M. D. K. 11).

8. God. 1424. iza 17. lipnja. Valentin de Palay, odvjetnik sinova Petra »de Lysanch«, pristupio je pred državnog suca Stjepana iz Nane, te mu predočio ispravu čazmanskog kaptola od 20. lipnja 1416. o obiteljskim prilikama Tome iz Lužanca. Državni sudac dosudio je nasljedstvo Tominog dijela Lužanca sinovima Petra »de Lusanch«, pa odredio požeškom kaptolu, da ih uvede u posjed (A. M. D. K. 12).

9. Dana 21. srpnja 1424. javlja požeški kaptol kralju Sigismundu, da je njegov izaslanik u prisustvu kraljevskog izaslanika Nikole Borotve iz Orbovca uveo sinove Petra »de Lwsanch« u dio njihova strica Tome, jer je dokazano, da su njegovi sinovi bili nezakoniti, a kada su bili pozakonjeni, bili su već odrasli. Time je ovo teško pravno pitanje bilo konačno riješeno (A. M. D. K. 13).

10. Dana 5. svibnja 1441. prisustvuje Benko »de Lwsanch« kao svjedok kod sastava oporuke grofa Ivana de Prata u Ilovi (A. M. D. K. 15).

11. Dana 25. travnja 1465. bijahu Dimitrija i Ivan »de Losanch« kao susjedi sela Brežanec prisutni uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u posjede, koje su dosada mirno uživali, ali su im prije 3 godine izgorjele isprave, pa im je kralj Matija Korvin te posjede iznova darovao (A. M. D. K. 20).

12. Dana 3. prosinca 1470. zalaže Elizabeta aliter Iliška, kći Ivana, sina Petra »de Losanch«, a supruga Ivana Galfyja »de Soplonchamelleky«, samostanu sv. Ane svoje dvije kurije, pa šest napučenih i dva nenapučena kmetska selišta u Lužancu virovitičke županije, sve za 150 zl. for. (A. M. D. K. 27).

13. Dana 3. prosinca 1470. daruje ista Elizabeta ili Iliška, budući da nema djece, a zbog starosti ne može im se ni nadati, pavlinskomu samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svoje selo »Losanch« u virovitičkoj županiji, koje se sastoji od dvije kurije, 6 napučenih i dva nenapučena sela (A. M. D. K. 28).

14. Dana 2. travnja 1471. potvrđuje čazmanski kaptol, da je pavline iz Dobre Kuće bez prigovora uveo u posjed sela »Losancz« u virovitičkoj županiji, koje im je poklonila plemkinja Elizabeta ili Iliška (A. M. D. K. 29).

15. Dana 22. travnja 1471. vraća Matej, prior samostana sv. Ane u Dobroj Kući Ivanu, sinu Gala »de Soplonchamelleky«, selo »Losancz« izuzev jednu kuriju, dva napučena sela i jedan vinograd, na dosmrtno uživanje, ali uz uvjet, da taj posjed ne smiju otuđivati niti opteretiti, a poslije njegove smrti i smrti njegove supruge Iliške da ima sve to pripasti samostanu (A. M. D. K. 30).

16. Dana 8. rujna 1472. oprašta Nikola Čupor Moslavački, župan virotički, samostanu sv. Ane svu desetinu od kmetova u selima Lužanec, Brežanec, Peterjanec i Črnec s time, da redovnici služe dan iza Male Gospe zadušnice za njegovu pok. rodbinu (A. M. D. K. 32).

J. Bösendorfer pozna u Srednjem vijeku dva Lužanca: jedan u našičkom, a drugi u đakovačkom kraju (Slav. povj. str. 113, 203), ali ti ne dolaze u obzir. Položaj našeg Lužanca dosta je jasno opisan u našim ispravama. On se nalazio u virovitičkoj županiji uz potok Ilovu, a bio je na dohvatu samostanu sv. Ane u Dobroj Kući.

67. LYSICHYNCZ

Naselje *Lisičinac* ili *Lisičinci* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 25. travnja 1465. – Ivan »de Lysichyncz« označen je kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u sve dotada mirno uživane, ali zbog izgorjelih isprava od kralja Matije Korvina iznova darovane posjede (A. M. D. K. 20).

Danas nema sela Lisičinca u daruvarskom kraju. Među selima zagrebačke nadbiskupije postoje sela sličnog imena, kao Lisičina u župi Stenjevac, Lisičine nedaleko od Voćina. *Lisičine kod Voćina* mogle bi doći u obzir. One se nalaze 8 km sjeverozapadno od Voćina, pa su dosta blizu području Dobre Kuće. Lisičine su g. 1929. brojile 39 rkt. i 726 pravoslavnih žitelja (Schem. Zagr. 1929, str. 197).

Međutim postoji do danas šuma između Sirača i Daruvara pod imenom *Lisičine*. Možda je ta šuma u kakvoj vezi sa starim Lisičincem.

68. MACHARO

Mjesto *Macharo* dolazi samo u jednoj ispravi, i to u ispravi od 10. kolovoza 1409. Toga dana uređuje virovitička županija u sporu između

vlasnika sela Lužanca i Treutula iz Nevne, tada vlasnika Ilove, zbog nekog spornog zemljišta. Županija je izaslala svoje ljude, da izvide stvar. Ti su utvrdili, da sporno zemljište pripada posjedu Lužanec. U oznaci županije napominje se na prvom mjestu »Gregorius de Macharo comes«. Dalje se nabrajaju plemićki suci: Mihael iz Leskovca, Fabijan iz Povšinaca i Ivan iz Jarnije (A. M. D. K. 4).

Danas nema na području Hrvatske i Slavonije, a ni na području Ugarske mjesta s imenom Macharo. Selo Mačara (tal. Mazzara) postoji kraj Zadra u Dalmaciji. J. Bösendorfer ne poznaje župana Grgura »de Macharo«, kao ni mjesto Macharo. Budući da se tu radi o jednom virovitičkom županu, koji je mogao biti i ugarski velikaš, kao što su bili i drugi neki virovitički župani (»de Marczaly«, »de Monyorokerek«, »de Lyndva« i t. d.), ne moramo to mjesto tražiti u Hrvatskoj, a najmanje na području Dobre Kuće.

69. MARKOUCH

Selo *Markovac* dolazi samo u ispravi od 20. lipnja 1416. – Blaž, sin Ivana »de Markouch« bio je među mnogim drugima preslušan pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 8).

J. Bösendorfer navodi više srednjovjekovnih sela s imenom Markovac: jedan je bio u baranjskoj, drugi u vukovskoj, treći u požeškoj županiji, dapače u vukovskoj županiji bila su četiri Markovca. I danas ima u zagrebačkoj nadbiskupiji više Markovaca, kao u župi Veliko Trojstvo, Cirkvena, kod Kalnika. Ali sva ta sela su predaleko od Lužanca.

Međutim u daruvarskom kraju ima do danas jedno selo *Markovac*, 6 i pol km daleko od Daruvara na jugoistok. G. 1929. brojilo je 7 rkt. i 456 pravoslavnih žitelja. Selo je filijala župe Daruvar. To bi moglo doći u obzir.

70. MARTINOUCH

Selo *Martinovac* spominje se samo u ispravi od 20. lipnja 1416. – Benedikt, sin Ivana »de Martinouch« bio je toga dana pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici preslušan u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 8).

Selo Martinovac nije poznato daruvarskim žiteljima. J. Bösendorfer ne navodi tog sela među srednjovjekovnim selima u Slavoniji. Sela sa sličnim imenom (Martinac, Martinci, Martinić, Martinkovec, Martinovo selo i t. d.) ima i danas dosta, ali sva su sela udaljena, pa ne dolaze u obzir. Zato smo upućeni samo na našu ispravu. Budući da je Benedikt iz

Martinovca preslušavan u Virovitici u parnici zbog Lužanca, koji se nalazio u virovitičkoj županiji uz Ilovu, morao je i Martinovac biti u virovitičkoj županiji, a ne odveć daleko od Lužanca. Prema grupiranju svjedoka u samoj ispravi, morao je Martinovac biti u kraju oko starog Topolovca, koji se na geografskoj karti Slavonije od Dr. D. Csankyja nalazi u jugozapadnom kutu virovitičke županije, danas Topolovica u župi Grubišno Polje.

71. MATHEOUCH

Selo Matheouch, Matheyewcz, *Matejevac*, dolazi u nekoliko isprava.

1. Dana 6. listopada 1412. izjavljuje Benedikt »filius Nelepech« pred čazmanskim kaptolom, da je na svojem posjedu Dobra Kuća, i to između svoja dva sela »Matheouch et Ferenchlaka, utputa prope fluvium Chernech« osnovao samostan sv. Ane »pro Heremitis ordinis sancti Pauli primi Heremite«. Nadalje izjavljuje, da je tomu samostanu poklonio sela »Matheouvch et Ferenchlaka«, što se nalaze na njegovu posjedu Dobra Kuća (A. M. D. K. 5).

2. Dana 26. prosinca 1464. daruje kralj Matija Korvin pavlinskom samostanu sv. Ane titulo novae donationis među inim i selo »Mathewcz« u križevačkoj županiji, i to zato, što su izvorne povelje, koje se tiču zakladnih posjeda izgorjele (A. M. D. K. 19).

3. Dana 25. travnja 1465. potvrđuje čazmanski kaptol, da je po nalogu kralja Matije Korvina uveo pavline iz Dobre Kuće u posjed novodarovanih sela »Doselewcz, Mathewcz i Graborye« u križevačkoj, pa »Brezancz i Potheryancz« u virovitičkoj županiji (A. M. D. K. 20). Kad se u istoj ispravi nabrajaju prisutni svjedoci, onda se to selo piše »Matheyewcz.«

Iz ove se isprave točno vidi položaj sela Matejevac. Ono se nalazilo u križevačkoj županiji, na posjedu Dobra Kuća, i to odmah kraj samostana sv. Ane, od kojega do danas postoji gotska kapela u Donjoj Vrijeski kod Bastaja.

72. MAYKOUCH

Selo *Majkovac* dolazi u više isprava:

1. Dana 20. lipnja 1416. bili su Ivan, sin Petra »de Maykouch«, i Pavao, sin Nikole »Maykouch«, pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici preslušavani u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 8).

2. God. 1423. iza 10. srpnja označen je Pavao »de Maykoch« kao kraljev čovjek za parnicu sinova Petra iz Lužanca protiv sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 11).

3. Dana 5. svibnja 1441. prisustvuje Petar »de Maykowcz« kao svjedok kod sastava oporuke grofa Ivana de Prata (A. M. D. K. 15).

4. Dana 2. travnja 1471. označen je Juraj »de Maykowcz« kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u posjed Lužanec u virovitičkoj županiji, što im ga je poklonila plemkinja Elizabeta ili Iliška (A. M. D. K. 29).

5. Dana 22. rujna 1481. vodi Matej »de Maykovcz« s plemićkim sucima virovitičke županije istragu protiv Benka iz Fodorovca zbog smetanja posjeda (A. M. D. K. 37).

Iz navedenih se isprava vidi, da su u Majkovcu prebivali odličniji plemići, koji su u dvije zgode od kralja označeni kao izaslanici u važnim poslovima.

Jedan je prisustvovao sastavu oporuke grofu Ivanu de Prata u Ilovi. Jedan opet kao plemenitaš virovitičke županije provodi s plemićkim sucima istragu u važnoj stvari.

J. Bösendorfer poznaje jednu srednjovjekovnu tvrđavu Maykowcz, ali je smješta blizu Save i Struga (Slav. povj. str. 84). Tamo ubicira Majkovac i Dr. D. Csanky na svojoj geografskoj karti Donje Slavonije, ali to je predaleko od radnje u našim ispravama. S istog razloga ne dolazi u obzir Majkovec u župi Brckovljan. Stj. Pavičić pozna srednjovjekovno selo Majkovac kod Virovitice (Podr. hrv. i srp. naselja 175, 179, 184). To bi selo moglo odgovarati našemu Majkovcu.

73. MEGCHEZEMYE

Naselje Megchezemye dolazi samo u jednoj ispravi, i to 30. lipnja 1465. – Elizabeta, udova Barlina »de Megchezemye«, prisustvuje kao susjed uvođenju Katarine, supruge Henrika »de Zeyanahrazthya«, u posjed sela »Zelyancz, Prichretye, Petrowcz i Kapolna« (A. M. D. K. 22).

Sela imenom Megchezemye, *Mekčazemlja*, nema danas, a ne navodi ga J. Bösendorfer među slavonskim selima Srednjega vijeka. U Srednjem se vijeku spominje potok Mečenica, koji utječe u Toplicu, danas Čavlovica (Bösendorfer, Slav. povj. str. 82, Stj. Pavičić, Podr. hrv. i srp. naselja str. 197.). Možda je naše mjesto u vezi s tim potokom.

Međutim se iz same isprave vidi, da je to selo moralo biti na dohvatu župe »Zeyanahrazthya«, koja se nalazila negdje na medi križevačke i virovitičke županije, i to na jugu.

74. MELLESOWCZ

Selo *Meleševac* spominje se samo u jednoj ispravi, i to 25. travnja 1465. – Ivan, sin Andrije »de Mellesowcz« označen je kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u posjed zakladnih sela, što su

ih pavlini dotada mirno uživali, ali su im prije tri godine zakladnice izgorjele, pa im je kralj Matija ta sela iznova darovao (A. M. D. K. 20).

Daruvarskim žiteljima je selo Meleševac potpuno nepoznato. Sela pod tim imenom nema danas na području Hrvatske i Slavonije, pa smo zato upućeni samo na našu ispravu. Budući da je Ivan iz Meleševca bio određen kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina u njihova zakladna sela, a ta su se nalazila na posjedu Dobra Kuća, moramo zaključiti, da je Meleševac bio u nekoj blizini današnje Dobre Kuće ili prema Garešnici ili prema međi virovitičke županije.

Nije isključeno, da Meleševcu odgovara selo *Milaševac*, sjeveroistočno od Čazme. To je selo filijala Čazme, od koje je udaljeno 3 km. God. 1929. brojilo je 315 rkt. i 42 pravosl. žitelja (Schem. Zagr. 1929, str. 95).

75. MENDZENTH

Naselje Mendzenth, Mendscenth, Svisveti, *Sesvete*, dolazi u dvije isprave:

1. Dana 29. listopada 1412. označen je Ivan Vrdug »de Mendzenth« kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u treće malo selo između sela Matejevac i Franjino selo (Ferenchlaka) na posjedu Dobra Kuća, što im ga je poklonio osnivač samostana Benedikt Nelepec ili Nelepić (A. M. D. K. 6).

2. Dana 20. lipnja 1416. bio je Ivan, sin Jakova »de Mendscenth«, pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici preslušavan u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih sinova Tome iz Lužanca (A. M. D. K. 8).

Samo ime Mendzenth kaže, da je mjesto bilo sijelo župe, gdje je crkva bila posvećena Svim Svetima. I danas ima više župa s imenom Sesvete, kao Sesvete kod Zagreba, Sesvete Požeške, Sesvete Podravske, nadalje selo Sesvete u župi Sv. Đurđ Ludbreški, selo Sesvete kod Vojakovca.

Naše selo Mendzenth bilo je svakako u virovitičkoj županiji i ne odviše daleko od Dobre Kuće.

U Srednjem vijeku bile su u virovitičkoj županiji dvije župe pod imenom Mendzenth ili *Sesvete*, obje u arhiđakonatu Gvešće. Jedna u neposrednoj blizini same Virovitice, koja se spominje u popisu od 1334.: »Item ecclesia omnium sanctorum« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 208). Za tu župu kaže Dr. J. Buturac: »Spominje se u listinama g. 1379., 1416., 1474., 1485., pa u popisu župa g. 1501. Župa je ležala kod Virovitice« (Zbornik str. 423, br. 13). Ta se župa vrlo često spominje u arhivu samostana sv. Benedikta u Bakvi.

No u arhiđakonatu Gvešće spominje se u popisu od 1334. još jedna župa Svih Svetih, i to pod br. 30: »Item ecclesia omnium sanctorum« (Dr. F. Rački, ibid.). Za tu župu, koja se spominje i u popisu 1501., kaže Dr. J. Buturac: »Ova župa stoji i 1501., ali ne znamo, gdje je le-

žala. Možda je ovo Gornja Blizna s crkvom Sviju Svetih, koja se spominje g. 1529.« (Zbornik str. 424, br. 30).

Koja od ovih dviju župa odgovara Sesvetama naših isprava, ne možemo odlučiti, jer su se obje nalazile u virovitičkoj županiji, a otprilike su jednako udaljene od Dobre Kuće.

76. METHEUCZE

Naselje Metheucze, *Matejevac*, dolazi samo u jednoj ispravi, i to 11. kolovoza 1413. Toga se dana vodi parnica pred papinskim sucima zbog uzurpacije kapele sv. Ladislava u Podborju. Među tuženima je na prvom mjestu Metuzalem, sin Adama »de Metheucze« (A. M. D. K. 7).

Ovo mjesto u ovom obliku ne dolazi drugdje. Mjesto je bilo u blizini Podborja, danas Daruvara. Držimo, da je Metheucze isto što i *Matheouch*, Matejevac, o kome smo govorili na svom mjestu, jer i on je bio u blizini današnjeg Daruvara.

77. MICHKOVINA

Ovo mjesto dolazi samo u jednoj ispravi, i to 31. kolovoza 1378. – Među svjedocima kod istrage zbog uzurpacije kapele sv. Ladislava Kralja u Podborju, kao i kod sastava javno-bilježničkog izvještaja u crkvi sv. Marije »de Pukur« bio je prisutan i »discretus vir et honestus Martinus de Michkovina« (A. M. D. K. 2).

Mičkovina je istovetna s *Dimičkovinom*, o kojoj je već bio govor. Dimičkovina je pripadala obitelji Kastelančić, a bila je g. 1489. »oppidum«. Nalazila se u okolici današnjeg Daruvara. Danas ima naziv zemlje »Mičkovina« u Ivanovu polju 7 km zapadno od Daruvara.

78. MIHALHELE

Naselje Mihalhele ili *Mihaljevac* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 29. listopada 1412., gdje se opisuju međe zakladnih posjeda samostana sv. Ane u Dobroj Kući. U tom se opisu spominju »villa Mihalhele«, i to blizu tvrđave Dobra Kuća: »via magna, per quam transitur de castro Dobrokucha in villam Mihalhele« (A. M. D. K. 6).

U istom opisu međa spominje se i predij Mihallaka, što se također može prevesti sa Mihaljevac. Znak, da je u blizini bio neki plemić Mihael, po kom se prozvalo selo i predij. Ili to ime potječe od koje crkve ili kapele sv. Mihaela.

Svakako se Mihaljevac nalazio u blizini tvrđave Dobra Kuća, i to uz veliku cestu, koja je vodila od Dobre Kuće.

79. MYHALYEWAGORICZA

Mihaljeva Gorica dolazi samo u jednoj ispravi, i to 15. svibnja 1493. – Stjepan »filius Myhalyewich de Draskowcz« poklanja samostanu sv. Ane u Dobroj kući svoje predije u Mihaljevoj Gorici (Myhalyewagoricza) križevačke županije s livadama na obje strane potoka Homčanice kao misnu zakladu (A. M. D. K. 40).

Ovo će mjesto biti u vezi s Mihalhele. Čini se, da se po plemiću Mihaljeviću prozvalo i selo i predij i vinogradski brijeg. Mihaljeva Gorica nalazila se prema ispravi u križevačkoj županiji, i to blizu samostana sv. Ane, nedaleko od potoka Homčanice.

80. MYKWLINT

Naselje Mykwlint, *Mikulint*, dolazi samo u jednoj ispravi, i to 26. studenoga 1504. – Toga dana prisustvuje Tomo Varjačić »de Mykwlint« kao svjedok kod uvođenja pavlina iz Dobre Kuće u posjed nekih sela i vinograda (A. M. D. K. 44).

Žiteljima Daruvara je selo Mikulint potpuno nepoznato. Sela pod tim imenom nema na području Hrvatske i Slavonije. J. Bösendorfer ga ne spominje među slavonskim selima Srednjega vijeka. Zato smo upućeni samo na našu ispravu. Selo Mikulint se moralo nalaziti u blizini Dobre Kuće, i to prema Stupčanici i Katincu, jer su drugi svjedoci bili iz Stupčanice, Dobre Kuće i Kontovaca (Katinac).

81. MONOZLO

Mjesto Monozlo dolazi u vezi s velikašima Čuporima Moslavačkim, i to u ispravi od 8. rujna 1472. – Nikola Čupor »de Monozlo«, vojvoda sedmogradski i župan virovitički, otpušta samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svu desetinu od njihovih kmetova: universas decimas vinorum, bladorum, frugum, apum et agnellorum, aliarumque rerum decimari solitarum« uz uvjet, da redovnici dan iza Male Gospe služe zadušnice za njegovu pok. rodbinu (A. M. D. K. 32).

Monozlo ili *Moslavina* bijaše trgovište na jugozapadnom obronku Moslavačke gore. Ovo je mjesto gnijezdo obitelji Čupor, koja je vodila znamenitu ulogu za vrijeme Matije Korvina. Čupori su imali u Moslavini koncem 15. stoljeća svoj grad ili kaštel. Posjed Moslavačkih obuhvatao je 24 sela. Posjedi te obitelji protezali su se na sjeveru do Čazme, a na jugu do Lonje (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 78).

Moslavina je sijelo stare župe, koja se spominje u popisu od g. 1334: »Item ecclesia sancti Thome de Monozlou«, kao i u popisu od 1501.: »Georgius plebanus de Monozlo, Martinus capellanus eiusdem, Blasius gracianus, magister hospitalis« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 225). Iz ovog se vidi, da je Moslavina bila vrlo ugledno mjesto.

82. ORBOUCH

Naselje Orbouch ili *Vrbovac* dolazi u dvije isprave, i to vazda u vezi s imenom Borotva:

1. God. 1424. iza 17. lipnja 1424. označen je »magister Nicolaus Borotwa de Orbouch« kao kraljev čovjek za uvođenje sinova Petra iz Lužanca u dio njegova brata Tome iz Lužanca (A. M. D. K. 12).

2. Dana 21. srpnja 1424. javlja požeški kaptol kralju Sigismundu, da je njegov izaslanik presbyter Lovro u prisutnosti kraljevskog izaslanika magistra Nikole »Borothwa de Orbouch« uveo sinove Petra iz Lužanca u dio njihova strica Tome iz Lužanca (A. M. D. K. 13).

Nekoć je bilo a i danas ima više mjesta na području zagrebačke biskupije s imenom Vrbovac (Urbocz, Orbouch). To je prije svega arhiđakonat Urboc ili Vrbovac, koji nosi ime od nekadanjeg grada Vrbovca, kome se razvaline nalaze kod Klenovca i Tabora. Nadalje je Vrbovac trgovište i župa u križevačkoj županiji kraj Gradeca. Ima jedan Vrbovac u župi Samobor. Ti ne dolaze u obzir zbog udaljenosti.

Ali ima još jedan Vrbovac Podborski, koji je tek 2,8 km udaljen od današnjeg Daruvara prema istoku. Taj je Vrbovac g. 1929. brojio 1654 rkt. i 15 inih žitelja (Schem. Zagr. 1929, str. 147). Taj bi Vrbovac po svojoj blizini došao u obzir.

J. Bösendorfer piše, da je jedan dio vlastelinstva Vrbovec u rakovačkom kraju pripadao nižim plemićima Britvićima (Borotthwa) od Trstenice ili Vrbovca. (Slav. povj. str. 69). Pitanje je, da li je Bösendorfer ispravno shvatio Vrbovac. Plemići Britvići od Trstenice potječu iz Voćarice kod Rajića. Ako su Trstenica i Vrbovac isto, onda to nije Vrbovac kod Križevaca, jer je predaleko, nego Vrbovac kod Daruvara ili Vrbova kod Starog Petrova sela. Trstenica je sijelo stare župe Sviju Svetih u arhiđakonatu Svetačje (Dr. J. Buturac, Zbornik str. 19, br. 7).

83. OREHOUCH

Naselje *Orehovac* dolazi u više isprava:

1. Dana 20. lipnja 1416. bili su Andrija, sin Pavla, i Filip, sin Ivana »de Orehouch« preslušavani pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 8).

2. Dana 2. travnja 1471. bio je Nikola, sin Petra »de Orehoucz« kao susjed prisutan kod uvođenja pavlina iz Dobre Kuće u selo Lužanec, koje im je poklonila Elizabeta ili Iliška iz Lužanca u virovitičkoj županiji (A. M. D. K. 29).

3. Dana 2. travnja 1471. označen je Nikola »de Orehouch« kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u posjed sela Lužanca u virovitičkoj županiji (A. M. D. K. 29).

4. Dana 22. rujna 1481. ureduje Nikola »de Orehouch« kao judex nobilium virovitičke županije zbog smetanja posjeda protiv Benka iz Fodorovca (A. M. D. K. 37).

5. Dana 22. rujna 1481. utvrdili su izaslanici virovitičke županije, da je Benko iz Fodorovca ulazeći zakonito u posjed Mihajla Ozoraja posvojio i onu polovicu sela Superior Oheruecz, koja je pripadala pavlinima (A. M. D. K. 37). Nu ovdje je Oheruecz očita pogreška mjesto Chernecz.

Danas ima više sela s imenom Orehovac. Tako Sv. Petar Orehovac plemićko selo u križevačkoj županiji, Orehovac u župi Radoboj, Orehovec u župi Remetinec. Sva su ta mjesta udaljena od događaja naših isprava. Orehovec naših isprava mora da je bio u virovitičkoj županiji. Takav je jedan Orehovac postojao.

U popisu župa od 1501. spominje se župa Orehovac u arhiđakonatu Gvešće: »Petrus plebanus de Orehowcz« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 208). Dr. J. Buturac navodeći tu župu kaže »kod Virovitice« (Zbornik str. 425, br. 11). J. Bösendorfer veli, da se taj »Orehoucz« često spominje u spisima od konca 13. st. sve do 1491. Veli, da je selo ležalo negdje kod Virovitice i u staroj virovitičkoj županiji. Moralo je biti negdje na jugu, jer se Nikola iz Orehovca navodi kao susjed selu Lužancu, što ga dobiše pavlini iz Dobre Kuće.

84. PALAY

Naselje *Palaj* dolazi u dvije isprave arhiva Dobre Kuće:

1. Dana 20. lipnja 1416. bio je Ivan, sin Nikole »de Palay«, pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici preslušavan u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 8).

2. God. 1424. iza 17. lipnja pristupio je Valentin »de Palay« kao odvjetnik tužitelja pred državnog suca Stjepana Kompolta iz Nane (A. M. D. K. 13).

Selo Palay nije poznato današnjim žiteljima Daruvara. Sela pod tim imenom nema na području Hrvatske i Slavonije, dakle je propalo u vrijeme turskih provala. Zato smo upućeni na naše isprave. Dok bi odvjetnik Valentin »de Palay« mogao biti i od drugdje, dotle Ivan »de Palay« mora biti iz virovitičke županije, jer je preslušavan u Virovitici kao poznavalac prilika u Lužancu virovitičke županije.

Sa sličnim imenom dolaze dva sela: Palančani, danas filijala župe Čazma 1 sat daleko od Čazme na zapad, i Palična, danas Palešnik u župi Tomašica, ali ova su dva mjesta bila u Srednjem vijeku na području križevačke županije, a ne virovitičke, pa zato ne dolaze u obzir.

85. PALESOWCZ

Selo *Paleševac* ili *Paleševci* dolazi u dvije isprave:

1. Dana 25. travnja 1465. prisustvuje Mihael »de Palesowcz« kao susjed uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u selo »Petheryancz«, budući da je to selo zbog izgorjelih isprava od kralja Matije Korvina bilo iznova darovano samostanu sv. Ane (A. M. D. K. 20).

2. Dana 2. travnja 1471. označen je Mihael »de Palešewcz« kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u selo Lužanec u virovitičkoj županiji (A. M. D. K. 29).

Danas nema sela pod imenom Paleševac na području Hrvatske i Slavonije. Žiteljima Daruvara to ime nije poznato. Prema tome je nestalo u vrijeme turskog gospodstva. Međutim je položaj sela dosta točno označen u našim ispravama. Paleševac je morao biti blizu Lužanca u virovitičkoj županiji, i blizu Petrijanca, koje je selo ban Matko Talovac, tada gospodar kontovačkog posjeda, poklonio pavlinima u Dobroj Kući. Kontovci su tada bili dio voćinskog veleposjeda. S tog razloga držimo, da selo Paleševac nije današnji Palešnik kod Garešnice, ma da je korijen imena isti.

86. PAULOWCZ

Selo *Pavlovac* ili *Pavlovci* dolazi u nekoliko isprava:

1. Dana 25. travnja 1465. bio je Stjepan »de Paulowcz« prisutan kod uvođenja pavlina u dosada mirno uživana, a sada zbog izgorjelih isprava iznova darovana zakladna sela, i to kao susjed za Graberje (A. M. D. K. 20).

2. Dana 30. lipnja 1465. bijahu Stjepan i Benedikt »de Paulowcz« označeni kao kraljevi ljudi za uvođenje Katarine, supruge Henrika »de Zeyanahrazthya«, u posjed kurije i nekih sela (A. M. D. K. 22).

3. Dana 30. lipnja 1465. prisustvuju Dora, udova Ivana »Zether de Paulowcz«, i Petar »de Paulowcz« uvođenju Katarine u posjed kurije i nekih sela, i to kao susjedi sela »Zeyanahrazthya« (A. M. D. K. 22).

4. Dana 3. svibnja 1474. prisustvuju Andrija iz Draškovca i Bendo »de Paulowcz« kod sastava oporuke Katarine, udove Grgura alio nomine Henrika »de Zeyanahrazthya« (A. M. D. K. 33).

Danas ima u zagrebačkoj nadbiskupiji mnogo sela s imenom Pavlovac ili Pavlovci. Tako u župi Zabok, Pregrada, Gradec, Vrbovac, Škenderovci i Matičević. Ali ta sela ne mogu doći u obzir zbog udaljenosti. Ima jedan Pavlovac u župi Veliki Grđevac, nedaleko od Zdenaca. Ali držimo, da ni taj Pavlovac ne dolazi u obzir, ma da nije daleko od Dobre Kuće.

Naš je Pavlovac bio još bliže samostanu, i to zato, što je bio susjed Graberju, koje je bilo između potoka Črnca i Stupčanice, a posve blizu Dobre Kuće na vlastelinstvu Dobra Kuća. Odatle izlazi, da je i selo »Zeyanahrazthya« bilo vrlo nadomak samostanu sv. Ane, jer su isti ljudi iz Pavlovca susjedi i Graberju i selu »Zeyanahrazthya«.

87. PEKRECZ

Mjesto Pekrecz dolazi samo u jednoj ispravi, i to 6. travnja 1439. – Ban Matko Talovac daruje samostanu sv. Ane u Dobroj Kući selo Pezyancz (zapravo Petriancz) zajedno sa svim kmetovima i prihodima. Darovnica je pisana »in Pekrecz«. Uzeto iz prepisa od g. 1494. (A. M. D. K. 46).

J. Bösendorfer izbraja među slavonskim gradovima Srednjega vijeka Pekrec ili Pekerc u dolini rijeke Pakre, koji odgovara današnjem *Pakracu*. Grad Pekrec sa čitavim vlastelinstvom držali su u 15. stoljeću (1421., 1476., 1586., 1587.) Ivanovci, dotično prior vranski (Slav. povj. str. 86).

Prema Stj. Pavičiću su likovi Pekrec i Pekerc kajkavske izvedenice od starog imena Пькрьс. Po njemu ta imena iznačuju Pakru, najprije kao rijeku, onda staru župu, kasnije kotar, a naposljetku i naselje. Iza Turaka dobiva to naselje štokavski oblik Pakrac. Onaj krak rijeke, koji se prije Turaka zvao Peker, a koji izvire duboko u Papuku, te odonud teče pored Bijele i Sirča dalje na zapad, zove se od vremena Turaka Pakra (Podr. hrv. i srp. naselja str. 199).

Od Pekreca, odnosno Pakraca valja razlikovati Pukur, Pekerzerdahel, današnje Sređane, o čemu će biti govora doskora.

88. PERNEZ

Naselje *Pernec* dolazi samo u jednoj ispravi, i to iza 17. lipnja 1424.– Toga je dana Pavao »de Pernez« označen kao kraljev čovjek za uvođenje sinova Petra iz Lužanca u dio njihova strica Tome iz Lužanca (A. M. D. K. 12).

Žiteljima Daruvara nije poznato selo pod imenom »Pernez«. Takva sela nema danas na području Hrvatske i Slavonije. Dakle je propalo u vrijeme turskog gospodstva. Perna kod Topuskog ne dolazi u obzir, jer je predaleko. Zato smo upućeni samo na našu ispravu.

Budući da je Pavao »de Pernez« označen kao kraljev čovjek za uvođenje u posjed sela Lužanec u virovitičkoj županiji, koji je kasnije pripao pavlinskomu samostanu u Dobroj Kući u staroj križevačkoj županiji, mora da je i »Pernez« bio u nekoj blizini Lužanca i Dobre Kuće, t. j. ili na jugu virovitičke županije ili u blizini, u križevačkoj županiji. Drugi su kraljevi ljudi bili iz Vrbovca, Jarnije i Jute.

89. PETERYANCZ

Selo Peteryancz, Potheryancz, Pezyancz, dakle *Peterjanec*, dolazi u više isprava:

1. Dana 6. travnja 1439. poklanja ban Matko Talovac samostanu sv. Ane u Dobroj Kući selo »Pezyancz«, koje pripada njegovu posjedu

Zenthpeter. Uzeto iz prijepisa g. 1494. (A. M. D. K. 41). To se selo u drugim ispravama zove Peteryancz, pak je prema tome »Pezyancz« krivo pisanje ili krivo čitanje.

2. Dana 17. travnja 1451. poklanja Ivan, sin vojvode de Marczaly, župan šimeški, zaladski i virovitički, samostanu sv. Ane desetinu od vina, plodova, pčela, janjaca i t. d. od kmetova u selima Brežanec i »Peteryancz« (A. M. D. K. 16).

3. Dana 26. studenoga 1464. daruje kralj Matija Korvin samostanu sv. Ane u Dobroj Kući zakladna sela, koja su pavlini dosada mirno uživali, ali su prije tri godine izgorjele zakladnice, pa su pavlini izmolili novu donaciju. Među tim selima spominje se i selo »Peteryancz« (A. M. D. K. 19).

4. Dana 25. travnja 1465. potvrđuje čazmanski kaptol, da je po nalogu kralja Matije uveo pavline iz Dobre Kuće u posjed novodarovanih sela, među kojima se spominje i »Potheryancz« (A. M. D. K. 20).

5. Dana 8. rujna 1472. poklanja Nikola Čupor, župan virovitički, samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svu desetinu od kmetova u selima »Lwsancz, Brezyancz, Peteryancz i Chernecz« s time, da redovnici služe dan iza Male Gospe svetu misu za njegovu pok. rodbinu (A. M. D. K. 32).

6. Dana 19. lipnja 1494. prepisuje Lovro Iločki, ban mačvanski, na molbu pavlina u povlastičkom obliku ispravu bana Matka Talovca, pa ispravu svog oca Nikole Iločkog, koje se tiču sela »Pezyancz« (zapravo Peteryancz) u blizini njegove tvrđave »castrum Konthowcz« (A. M. D. K. 41).

Danas postoje dvije župe pod sličnim imenom: župa Peteranec kod Drnja i župa Petrijanec kod Varaždina. Te ne ulaze u obzir zbog udaljenosti. Tako smo upućeni na naše isprave. Iz njih se vidi, da je selo Peterijanec pripadalo posjedu Zenthpeter, koji se nalazio na području kontovačkog vlastelinstva (danas Katinac).

Posjed bana Matka Talovca na kontovačkom vlastelinstvu zvao se Zenthpeter jamačno od kapele ili od župe crkve sv. Petra, koja je bila ili u Kontovcima ili u blizini. Možda je to župa Pogana – Zenthepeter, o kojoj će biti govora doskora.

90. PETROUCH

Naselje Petrouch, Petrowcz, *Petrovac*, dolazi u više isprava:

1. Dana 20. lipnja 1416. bili su pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici preslušani Blaž sin Baltazara i Ivan sin Gašpara »de Petrouch« u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 8).

2. Dana 5. svibnja 1462. zalaže Henrik »de Zeyanahrazthya« samostanu sv. Ane u Dobroj Kući pred čazmanskim kaptolom 6 kmetskih sela u selu »Petrowcz«, koje se inače zvalo »Prychrethye« za 100 for. (A. M. D. K. 18).

3. Dana 11. svibnja 1465. zalaže Henrik »de Zeyanhrazthya« svojoj supruzi Katarini kuriju u »Zeyanahrazthya« i dijelove posjeda u nekim selima, među njima i u selu »Petrowcz« (A. M. D. K. 21).

4. Dana 30. lipnja 1465. potvrđuje čazmanski kaptol, da je po nalogu bana uveo Katarinu u posjed kurije u »Zeyanahrazthya« i u dijelove posjeda u nekim selima, kao »Zelyanecz, Prychrethye, Petrowcz ...« na osnovu založnog prava (A. M. D. K. 22).

Nekoć je bilo, a i danas ima dosta sela s imenom Petrovac, Petrovec, Petrovci i slično. Ali ta sela ne mogu ući u obzir zbog udaljenosti. Međutim je položaj našeg Petrovca dovoljno označen u našim ispravama. Taj Petrovac nije bio daleko od Lužanca na jugu virovitičke županije, a bio je sastavni dio plemićkog posjeda Henrika »de Zeyanahrazthya«, u sijelu župe, o kojoj će biti govora kasnije. Ta se župa nalazila u arhiđakonatu Gvešće, negđe u istočnom dijelu Bilo-gore, dakle nešto sjevernije od samostana sv. Ane. Petrovac je morao biti na dohvatu samostana, jer inače ne bi imao interesa za posjed u Petrovcu.

Jedna isprava veli za Petrovac, da se »aliter« zove Pričretje, a druga razlikuje Petrovac i Pričretje. Ta su dva sela morala biti u blizini, kao da su sačinjavala jedno selo.

91. POBRESYA

Naselje *Pobrežje* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 3. srpnja 1468.– Toga dana dariva Dominik, sin Benedikta Nelepca ili Nelepića iz Dobre Kuće župnoj crkvi sv. Marije u Četvrtkovcu jedno kmetsko selište, na kom je nekoć prebivao Juraj Belanović sa svojim sinom Augustinom »de Pobresye«, uz potok Toplicu, koje selište ima 12 lanaca zemlje i mlinište na rijeci Toplici, a nalazi se na vlastelinstvu Dobra Kuća, sve kao misnu zakladu (A. M. D. K. 24).

Položaj sela Pobrežja, koje je danas daruvarskim žiteljima nepoznato, dovoljno je označen u našoj ispravi. Nalazio se na vlastelinstvu Dobra Kuća. Bio je blizu Četvrtkovca, koji je dio današnjeg Daruvara. I nalazio se uz potok Toplicu, koji teče kroz Daruvar.

92. POGANA

Naselje *Pogana* i Pogana-Zenthpeter dolazi u 5 isprava arhiva Dobra Kuća:

1. Dana 22. studenoga 1469. poziva kanonik Mihajlo kao delegirani sudac među ostalim župnicima i župnika Martina »de Pogana-Zenthpeter«, da opomene oficijala Valentina i vilika Dominika iz Ilove, pa još tri svjetovnjaka, da u roku od 9 dana dadu samostanu sv. Ane u Dobroj Kući zadovoljštinu zbog nasilja nad pavlinskim kmetom, koga su na

župnom dvoru u Ilovi napali, izbili i orobili uzevši mu 28 zl. for. Ako se osjećaju nevinima, neka se osobno dođu opravdati pred duhovni sud u Čazmu, inače će biti izopćeni iz crkve (A. M. D. K. 25).

2. God. 1483. bez naznake dana priznaje čazmanski kanonik Matej u svojoj oporuci, da duguje »ad ecclesiam Zenthpeter de Pogana« 5 zl. for. (A. M. D. K. 28).

3. Dana 21. travnja 1498. poklanja Ivan iz Malog Topolovca sa svojom ženom Anastazijom i kćerkom Jelenom samostanu sv. Ane u Dobroj Kući jedno svoje nenaseljeno kmetsko selište zvalo Pogana s time, da ga potomci mogu dobiti samo ako samostanu plate 20 zl. for. (A. M. D. K. 42).

4. Dana 31. srpnja 1509. poziva čazmanski kanonik i locumtenens Lovro među ostalim župnicima i župnika »de Pogana-Zenthpeter«, neka pozove kastelana iz Dobre Kuće i njegove ortake, da u roku od 9 dana dadu zadovoljštinu zato, što su na dan sv. Ane razbojnički provalili na groblje i u kapelu pavlinskoga samostana. Ako ne će, neka ih izopći (A. M. D. K. 46).

5. Dana 12. kolovoza 1509. javlja Andrija, župnik »de Pogana-Zenthpeter«, čazmanskomu locumtenensu, da je udovoljio njegovu pozivu (A. M. D. K. 46).

Iz naših se isprava vidi, da je u 15. stoljeću postojalo u današnjem daruvarskom kraju selo zvano *Pogana*, koje je bilo sijelo *župe sv. Petra*. Selo se moralo nalaziti u blizini Dobre Kuće. Drugi su župnici bili iz Ilove, iz Gornje i Donje Stupčanice i iz župe Kleti. U popisu župa iz g. 1501. spominje se odmah iza Ilove župa sv. Petra: »Plebanus de Zenthpeter« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 208). Iz gornjih razloga držimo, da je to Pogana. Dr. J. Buturac pozna župu Pogana-Zenthpeter iz naših isprava, pa je ubicira »kod Daruvara« (Zbornik str. 421).

Stj. Pavičić smješta selo Pogan na svojoj »Karti naselja u Slavoniji oko 1500.« (Podr. hrv. i srp. naselja) između Četvrtkovca i Bele. Međutim postoji do danas spomen na župu sv. Petra u Pogani, a to je šuma zvana Pogani vrh i Petrov vrh istočno od Daruvara.

93. POPOWCZ

Mjesto *Popovac* ili *Popovci* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 23. travnja 1506. – Ivan Hrestak »de Popowcz« bio je tužen, da je pronevjerio onih 7 zl. for., što su mu ih prošle godine predali pavlinski kmetovi, da ih uruči banu Petru, te da je pronevjerio dva zlatna prstena vrijedna 6 zl. for., što mu ih uručiše pavlini za jednog zlatara. On se branio, da od kmetova nije primio 7 nego samo 5 for. i 80 solida. Te su mu novce na putu ukrali pastiri. Prsteni nisu predani njemu nego prioru Ivanu. U tom predmetu vode okolni župnici istragu na nalog čazmanskog lektora i locumtenensa (A. M. D. K. 45).

Istragu su vodili župnik sv. Margarete u Dobroj Kući i župnik sv. Petra iz Kontovaca.

Nekoć je bilo, a i danas ima mnogo sela s imenom Popovac i Popovci. Međutim je položaj našeg Popovca dosta označen u gornjoj ispravi. Taj je Popovac bio u blizini Dobre Kuće i u blizini Kontovaca (danas Katinac), istočno od samostana sv. Ane.

94. POSEGA

Mjesto *Požega* dolazi u tri isprave, svaki put u vezi s požeškim kaptolom.

1. God. 1424. iza 17. lipnja provodi dvorski sudac Stjepan Kompolt iz Nane parnicu između sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih sinova Tome iz Lužanca, pa dosuđuje nasljedstvo sinovima Petra i nalaže kaptolu u Požegi, da ih uvede u posjed (A. M. D. K. 12).

2. Dana 21. srpnja 1424. javlja požeški kaptol kralju Sigismundu, da je na nalog državnog suca Stjepana Kompolta od Nane njegov izaslanik presbyter Lovro, rektor oltara sv. Križa, s kraljevskim izaslanikom magistrom Nikolom Borotva de Orbouch, uveo sinove Petra iz Lužanca u dio njihova pok. strica (A. M. D. K. 13).

3. Dana 17. srpnja 1479. prodaje Ivan, sin Pavla »de Zenthmihal« pred požeškim kaptolom samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svoje dijelove posjeda u Gornjem i Donjem Črncu za 90 zl. for. (A. M. D. K. 35).

J. Bösendorfer razlikuje u Srednjem vijeku grad Požegu od Posega-Zenthpeter. *Požega* dolazi u ispravama kao Posagawar (1330), civitas Posegawar (1369, 1429, 1444, 1506), oppidum Posegawar (1443, 1445, 1500), civitas Posegawar, sedes iudiciaria comitatus de Posega (1445, 1451, 1464, 1466). Požega je dakle bila grad, mjesto carine, sijelo županije. Tu se g. 1466. spominje crkva sv. Pavla, a i franjevački samostan. – *Posega-Zenthpeter* je sijelo župe sv. Petra, koja se spominje već g. 1250, i sijelo kaptola. G. 1478. spominje se Canonicus de Posega-Zenthpeter, 1488. *prepositus* s. Petri de Posega. To je današnji Kaptol kraj Požege (Slav. povj. 148, 276).

Srijemski biskup Ivan Paxy sagradio je u Kaptolu novu župnu crkvu u čast sv. Petru i Pavlu. G. 1929. brojilo je mjesto Kaptol 1235 rkt, te 20 inih žitelja (Schem. Zagr. 1929, str. 38).

U 15. stoljeću pripadala je i Požega i Kaptol u crkvenom pogledu pod pečujsku biskupiju, a pod arhidakonat požeški.

95. POUSINCH

Naselje *Povšinac* ili *Povšinci* dolazi u 4 isprave:

1. Dana 10. kolovoza 1409. ureduje Fabijan, sin Farkaša »de Pousinch« kao plemićki sudac virovitičke županije u sporu između posjeda Lužanca i Ilove (A. M. D. K. 4).

2. Dana 20. lipnja 1416. su Nikola sin Orača, Fabijan sin Farkaša, Stjepan sin Benedikta i Nikola sin Ivana, svi »de Pousinch« pred sudbenim stolom županije virovitičke preslušavani u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva, i to kao »nobiles comprovinciales« (A. M. D. K. 8).

3. God. 1423. iza 10. srpnja označeni su Nikola sin Ivana i Stjepan sin Benedikta »de Posynch« kao kraljevski ljudi u sporu između sinova Petra iz Lužanca i sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 11).

4. Dana 25. travnja 1465. bio je Fabijan »de Powsyncz« prisutan kod uvođenja pavlina iz Dobre Kuće u posjede, koje su oni dosada mirno uživali, ali su im darovnice prije tri godine izgorjele, pa su u kralja Matije izmolili novu donaciju, i to kao susjed selu Brežancu (A. M. D. K. 20).

Danas nema sela pod imenom Povšinac ili Povšinci na području Hrvatske i Slavonije. Selo Plavšinci nalazi se u župi Novigrad Podravski, pa je predaleko. J. Bösendorfer poznaje *plemiće Povšiće* u Srednjem vijeku. Jedni su bili u Topolovcu-Sv. Đurđu (danas Tomašica), a drugi u Toplica-Sv. Đurđu (Slav. povj. str. 78.). Oba su sela na dohvatu samostana sv. Ane. Iz naših se isprava vidi, da je »Pousinch« bio blizu starog posjeda Ilove, jer je Fabijan iz Povšinaca označen kao susjed selu Brežancu, a to je bilo na posjedu Ilova.

96. PRICHRETYE

Selo *Pričretje* dolazi u dvije isprave:

1. Dana 11. svibnja 1465. zalaže Henrik »de Zeyanahrazthya« svojoj supruzi Katarini kuriju u »Zeyanahrazthya« i dijelove posjeda u selima »Zelyancz, Prichrethye, Petrowcz, Gwrgasowcz et Kapolna« (A. M. D. K. 21).

2. Dana 30. lipnja 1465. potvrđuje čazmanski kaptol, da je pomenutu Katarinu po nalogu banovu uveo u posjed kurije u »Zeyanahrazthya« i u dijelove posjeda u selima »Zelyancz, Prichrethye, Petrowcz, Gyurgasowcz et Capolna« na osnovu založnog prava (A. M. D. K. 22).

Ima još jedna isprava od 5. svibnja 1462., gdje je Pričretje istovetno s Petrovcem (Petrowcz aliter Prichretye), o čemu je bilo govora kod Petrovca (A. M. D. K. 18).

Današnjim žiteljima Daruvara nije poznato selo Pričretje. Sela s tim imenom nema na području Hrvatske i Slavonije. Dakle je propalo u vrijeme turskog gospodstva. Iz naših se isprava vidi, da je to selo bilo u blizini mjesta i župe »Zeyanahrazthya«, uz Petrovac, a to će biti nešto sjeverozapadno od samostana sv. Ane, jamačno uz rijeku Ilovu, koja mjestimice čini močvare i čretove.

97. PUKUR

Mjesto *Pukur* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 31. kolovoza 1378. – »In ecclesia beate virginis de Pukur« izdaje se isprava javnog bilježnika, da su župnici Dionizije iz Bele, Nikola »de Pukur«, Matija »de genere Voyk«, Stjepan iz Gornjih Zdenaca i Martin iz Dimičkovine proveli istragu zbog posvojenja kapele sv. Ladislava Kralja u Podborju i ubistva istražnih sudaca (A. M. D. K. 2).

Iz isprave se vidi, da je u mjestu Pukur bila župa sv. Marije, te da je g. 1378. ondje bio župnikom Nikola. U popisu župa iz g. 1334. spominje se: »Item ecclesia beate Virginis de Pukur«, a u popisu od 1501.: »Plebanus de Pekerzerdahel« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 206).

J. Bösendorfer kaže, da se mjesto Pukur u 14. i 15. st. piše Peker, Peker-Vasarhely, Peker-Szerdahely«, te da tomu mjestu odgovaraju danas *Sređani*, jugozapadno od Daruvara, na potoku Peker, danas Bijela (Slav. povj. str. 264. br. 29). S njim se slaže Dr. J. Buturac pišući: »Pukur i Peker nije Pakrac ni današnja rijeka Pakra, nego srednjovjekovna rijeka Pakra, a današnja Bijela. Župa odgovara današnjim Sređanima kod Badljevine (Zbornik str. 421, br. 31).

98. RACHA

Naselje Racha, *Rača*, dolazi samo u jednoj ispravi, i to 22. studenoga 1469. – Stjepan, sin Nikole »de Racha« sastavlja kao javni bilježnik ispravu u parnici duhovnog suda protiv oficijala Valentina i vilika Dominika iz Ilove zbog nasilja (A. M. D. K. 25).

Rača je uglednije mjesto, jugoistočno od današnjeg Bjelovara. U Srednjem vijeku bila je Rača trgovište, koje je kralj Sigismund prije g. 1396. založio banu Mikcu Prodaviću za 8.000 for. Iza njegove smrti baštinila je Raču s pripadnim vlastelinstvom njegova udovica Uršula Bebek, a po njoj drugi muž Poljak Jug Mešecieć i njegovi sinovi Jan i Mostić. G. 1406. dobili su to vlastelinstvo i kao kraljevski dar. Dok je Uršula bila još udovica, kralj je jedan dio vlastelinstva poklonio drugima. Pošto je Jugov sin Jan umro bez potomka, dobio je g. 1453. od kralja polovinu grada i vlastelinstva Ivan Hunjad kao kraljevski dar. No već g. 1457. došla je Rača u posjed velikašima Iločkim, koji je imaju još i 1500. Račansko vlastelinstvo protezalo se na jug do Čazme i Stare Plošćice, a na jugoistok do Grđevca. Rača se u ispravama spominje već g. 1245. (Bösendorfer, Slav. povj. str. 76).

Rača je bila i sijelo stare župe, koja se spominje u popisu od g. 1334.: »Item ecclesia sancti Nicolai de Radcha«, pa u popisu od 1501.: »Johannes plebanus in Radchva Mathias et Andreas ibidem« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 207). Zagr. Schem, navodi, da je župa u Rači osnovana g. 1312. od templara, malo prije ukinuća reda (Schem. Zagr. 1929, str. 135), no to nije sigurno.

Danas imade Nova Rača, koja je sijelo župe, 688 rkt. i 19 inih žitelja, dok Stara Rača kao njezina filijala broji 527 rkt. i 8 inih žitelja. Sada je župna crkva u Novoj Rači posvećena bl. Dj. Mariji (Schem. Zagr. 1929, str. 135).

99. RAZYNAKEREZTHUR

Mjesto Razynakerezthur ili *Rasinja* dolazi samo u jednoj ispravi, i to u vezi s podbanom Petrom Bočkajem. Dne 31. kolovoza 1480. snabdijeva Petar Bočkaj »de Razynakerezthur« kao križevački župan i podban svojim pečatom nalog Ladislava od Egervara, bana Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u Gornji i Donji Črnec (A. M. D. K. 36).

Kako vidimo, mjesto Rasinja došlo je samo slučajno u ispravu Dobre Kuće. Rasinja je bila ponajprije sijelo jednog ovećeg vlastelinstva u križevačkoj županiji, koje je pripadalo Opojićima i Bočkajima. Bočkaji su koncem vladavine kralja Matije Korvina imali u Rasinji tvrđavu (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 71).

Usto je Rasinja bila sijelo stare župe, koja se spominje u popisu od 1334.: »Item ecclesia sancte crucis de Razina«, kao i u popisu od 1501.: »Ladislaus plebanus in Razynye, Stephanus capellanus eiusdem. Clemens rector capelle beate virginis ibidem. Mathias socius eiusdem. Martinus similiter eiusdem, capellani Bochkay, Georgius rector altaris sancte Katherine, Gallus capellanus Nicolai Bochkay« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 213). Budući da je crkva posvećena sv. Križu, zove se Rasinja »Razynakerezthur«.

Stara je župa propala, a nova je pod istim titulom podignuta g. 1790. God. 1929. brojila je Rasinja u koprivničkom crkvenom kotaru kao mjesto 1462 rkt. i 11 ostalih žitelja (Schem. Zagr. 1929, str. 93).

100. ROHOUCHA

Mjesto Rohoucha ili *Orahovica* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 29. listopada 1412. Toga se dana opisuju međe novodarovanih sela samostanu sv. Ane u Dobroj Kući, što ga je te godine osnovao Benedikt Nelepec. U tom se opisu spominje »possessio nobilium de Rohoucha, videlicet Ogrunouch«. Potok Ilova dijeli posjed plemića orehovačkih od posjeda samostana sv. Ane (A. M. D. K. 6).

Rohoucha ili Raholcz, Orahovica, bila je važno mjesto stare križevačke županije i sijelo velikog vlastelinstva, koje je pripadalo plemićima Orehovačkim, koji su bili rođaci plemićima Iločkim. Rohoucha je g. 1471. »oppidum«, trgovište. Orahovica je bila i sijelo stare župe, koja se spominje g. 1404., a bila je posvećena sv. Katarini. Pripadala je pod pečujsku biskupiju, a požeški arhiđakonat (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 276, br. 35).

101. SAGAUICZA

Mjesto *Šagavica* ili *Žagavica* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 31. kolovoza 1378. Među svjedocima kod istrage radi posvojenja kapele sv. Ladislava u Podborju i radi ubivstva sudskih istražitelja nabraja se i Juraj »de Sagauicha« kao »discretus vir et honestus« (A. M. D. K. 2).

Mjesta pod tim imenom nema na području Hrvatske i Slavonije. J. Bösendorfer ga ne spominje među slavonskim selima Srednjega vijeka. Žiteljima današnjeg Daruvara ime Šagavica ili Žagavica nije poznato. Ima jedno selo pod imenom Šagovina u župi Gornji Bogićevci, i još jedna Šagovina u župi Cernik, ali ta su sela predaleko od zbivanja naše isprave.

Naša Šagovina ili Žagovina morala je biti u neposrednoj blizini Podborja, t. j. negdje na području današnjeg Daruvara ili u blizini.

102. SELCHE

Naselje *Selce* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 20. lipnja 1416. – Nikola, sin Jakova »de Selche« i Emerik, sin Ivana »de Selche« bili su taj dan preslušani pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva, i to kao »nobiles comprovinciales« (A. M. D. K. 8).

Nekoć je bilo, a i danas ima više sela s imenom Selce i Selci: tako u Vinodolu, u župi Hrnetić, u župi Stojdraga, u župi Nadkrižovljan, ali nijedno od ovih sela ne može doći u obzir zbog udaljenosti. Selce naše isprave moralo je biti u virovitičkoj županiji, jer su napomenuti preslušavani u Virovitici kao »nobiles comprovinciales«. U obzir može doći samo jedno Selce, koje je u Srednjem vijeku postojalo u virovitičkoj županiji, a to je Selce zapadno od Đakova (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 276, br. 38). To je Selce bilo tada sijelo župe požeškog arhiđakonata. Međutim čini se, da je i ovo Selce nešto predaleko od Lužanca.

103. SOPLONCHA

Naselje Soploncha, Soploncza, Sopploncza, Saploncha, danas *Stupčanica*, dolazi često u ispravama arhiva Dobre Kuće, i to u četiri razna oblika: Soploncha bez dodatka, Soplonczamellyke, Felsewsopploncza ili Soploncha Superior i Alsosopploncza ili Soploncha Inferior. Mi ćemo navesti isprave za svako od ovih naselja.

I. Soploncha

Bez ikakva dodatka dolazi Soploncha u ovim ispravama:

1. Dana 25. travnja 1465. prisustvuju Mihajlo i Marko »prediales de Sopploncza« uvođenju pavlina iz Dobre Kuće kao susjedi većeg vinograda (A. M. D. K. 20).

2. Dana 12. lipnja 1487. poklanjaju Nikola Banffy de Lyndwa i njegov brat Jakov samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svu desetinu od vinograda »in promontorio Soploncza« i drugdje s time, da redovnici služe svake godine 40 svetih misa za njihovu rodbinu (A. M. D. K. 39).

3. Dana 26. studenoga 1504. posvjedočuju obližnji župnici, da je »Michael magister capelle beati Francisci episcopi in castro Soploncza constructe« bez prigovora uveo pavline iz Dobre Kuće u posjed nekih kuća i vinograda (A. M. D. K. 44).

4. Dana 26. studenoga 1504. prisustvuje među drugima i Tomo »Phafhrilenowych« građanin »de Soploncha« kao svjedok kod uvođenja pavlina za Dobre Kuće u posjed nekih kuća i vinograda (A. M. D. K. 44).

Iz ovih se isprava vidi, da je Soploncha, *Stupčanica*, bila posjed, naselje i grad. Prof. Đ. Szabo drži, da je grad (castrum) Soploncha nešto stariji od Dobre Kuće. Kako se iz podora starog grada Stupčanice vidi, grad je građen na otvorenom mjestu, tako da se odasvud vidi. Grad Soploncha bio je vazda u zavadi s gradom Dobra Kuća (Vjesn. arh. dr. X, str. 33. s.).

Povijest grada Soplonche dosta je burna. Za Karla Roberta bio je to posjed plemena Tibold, i to Pavla sina Mihajlova. Kada je ovaj Pavao radi bune u okolici savskoj bio kažnjen zatvorom, zaposjedne tvrđavu njegov brat Nikola, koji je grad predao kralju. Kralj Ljudevit Veliki podijeli Soplonchu Petru Poharošu, županu županije abaujvarske. U toj porodici ostaje do g. 1408. Kad je ta porodica izumrla, dobiva Stupčanicu kraljica Barbara. God. 1424. založi kralj Sigismund Stupčanicu grofu Jurju Bazziniju za 10.500 for. G. 1429. dobi Stupčanicu kao trajnu donaciju Nikola Gorjanski. Gorjanski drži grad do smrti Jobove. G. 1481. ima taj grad grof Nikola Banffy iz Donje Lendave s bratom Jakovom. Njegovi nasljednici drže Soplonchu s vlastelinstvom cio 15. vijek. Vlastelinstvo Stupčanica bilo je veliko, te je graničilo s posjedima Orahovačkih, Voćinskih i Trentula Levanjskih, i s posjedima opatije Bijela Stijena (Đ. Szabo, Sred. grad. str. 109).

Staroj Saplonchi odgovaraju današnje ruševine Stupčanica u sjeverozapadnom kraju bivše požeške županije, sjeveroistočno od Daruvara. Vlastelinstvu Soploncha pripadala su dva trgovišta i mnogo sela. G. 1430. brojilo je vlastelinstvo 62 sela, 1481. 58, a g. 1491. samo 45 sela (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 89).

U tvrđavi Saploncha bila je kapela sv. Franje Biskupa.

II. Soppłonczamellyke

Naselje Sopllonczamellyke ili mjesto iz okolice ili *kraj Soplonche* dolazi češće:

1. Dana 25. travnja 1465. prisustvuje Ivan Golović s bratom »de Sopplomczamellyke« uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u posjed zakladnih sela, koja su pavlini dotada mirno uživali, ali su prije tri godine u požaru izgorjele izvorne darovnice, pa su si pavlini izmolili novu kraljevsku donaciju, i to kao susjed (A. M. D. K. 20).

2. Dana 3. prosinca 1470. zalaže Elizabeta aliter Iliška, kći Ivana sina Petra iz Lužanca, a supruga Ivana Galffyja »de Soplonchamelliky«, pavlinskom samostanu sv. Ane u Dobroj Kući dvije kurije, pa šest napučenih i dva nenapučena kmetska selišta u Lužancu za 150 for. (A. M. D. K. 27).

3. Dana 2. travnja 1471. prisustvuje Ivan sin Gala »de Soppłoncza melleki« uvođenju pavlina u posjed sela Lužanec, i to kao susjed (A. D. D. K. 29).

4. Dana 2. travnja 1471. prisustvuje Ivan, sin Gala »de Soplonchamelleki« kao susjed uvođenju pavlina u posjed sela Lužanec, što im ga je poklonila plemkinja Elizabeta (A. M. D. K. 29). U istoj ispravi označen je Gašpar »de Soplonczamelleke« kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina u selo Lužanec.

5. Dana 22. travnja 1471. vraća Matej, prior samostana sv. Ane u Dobroj Kući, Ivanu, sinu Gala »de Soplonczamellyke«, selo Lužanec u virovitičkoj županiji na doživotno uživanje izuzev jednu kuriju i dva nenapučena kmetska selišta, na kojima prebivahu Stjepan Kocel i Dioniz Horvat, uz uvjet, da taj posjed ne smije otuđiti ni opteretiti, a poslije smrti njegove i njegove supruge da sve ima opet pripasti samostanu sv. Ane (A. M. D. K. 30).

6. Dana 29. listopada 1471. protestuje Matej, prior samostana sv. Ane, protiv toga, da bi kralj Matija Korvin darovao selo Lužanec Pavlu »de Greben«, Nikoli sinu Turbelta »de Berschanowcz« ili Ivanu Galu »de Soplonczamelleki« (A. M. D. K. 31).

Iz ovih se isprava vidi, da je »*Soplonczamelleki*« neko naselje uz rijeku Soplonchu. Madž. riječ melleki« znači »juxta«, kraj, uz, u okolici, a dolazi redovito uz ime rijeke. Na pr. Konzkamelleki znači »iuxta Konzka«.

Mjesto Soplonczamelleki bilo je sijelo zasebne župe. U popisu naime župa od 1334. dolazi: »Item ecclesia beate virginis prope fluvium Saploncha«, i to za razliku od posebne župe, koja se spominje brzo iza toga: »Item ecclesia beate virginis de Soploncha« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 206). J. Bösendorfer piše, da se u 15. st. često spominje posjed Saplonczamelleke (1441, 1465, 1471) kao posjed nižih plemića, koji je ležao u okolici Zdenaca. Tu da je bilo sijelo župe »prope fluvium Saploncha«. Ležalo je na donjem toku današnje Ilove, koja se prije zvala Saploncha (Slav. povj. str. 263, br. 15). – Dr. J. Buturac piše kod ove župe slično: »Rijeka Saploncha je Ilova. Crkva bl. Dj. Marije, koja se

g. 1334. spominje uz rijeku Saploncha, nije bila u mjestu Stupčanici već uz rijeku Ilovu, negdje kod današnjeg Marinog sela u župi Gaj (Zbornik str. 420, br. 15). I Stj. Pavičić piše, da je Stupčanica današnja rijeka Ilova (Podr. hrv. i srp. naselja str. 196).

III. Felsewsoppploncza (Sappploncza Superior)

Felsewsoppploncza je *Gornja Stupčanica.* Ovo mjesto dolazi u više isprava:

1. Dana 26. prosinca 1464. daruje kralj Matija Korvin pavlinskom samostanu sv. Ane titulo novae donationis sve posjede, koje je samostan dotada mirno uživao, ali od kojih su isprave prije tri godine izgorjele, među inim i vinograd u »Felsewsoppploncza« i Zenthmihalu križevačke županije (A. M. D. K. 19).

2. Dana 22. studenoga 1469. poziva čazmanski kanonik Mihael kao delegirani sudac među inima i »plebanum Fabianum de Superiori Sappploncza«, neka pozove oficijala Valentina i vilika Dominika sa još trojicom iz Ilove, da u roku od 9 dana dadu pavlinskomu samostanu sv. Ane zadovoljštinu zbog nasilja nad pavlinskim kmetom, koga su na župnom dvoru u Ilovi napali, izranili i orobili otevši mu 28 zl. for. Ako se osjećaju nevinima, neka se dođu opravdati pred duhovni sud u Čazmi, inače će biti izopćeni iz crkve (A. M. D. K. 25).

3. Dana 26. studenoga 1504. potvrđuje među drugim župnicima i Pavao, župnik »de Superiori Soploncza«, da je Mihael »magister capelle beati Francisci Episcopi in castro Soploncza« bez prigovora uveo pavline u posjed nekih sela i vinograda. Među drugim župnicima spomenut je zasebno i Dominik, župnik »de Inferiori Soploncza« (A. M. D. K. 44).

4. Dana 31. srpnja 1509. nalaže čazmanski lektor i locumtenens Lovro među ostalima i župniku »de Superiori Soploncza«, da pozove kastelana Stjepana iz Dobre Kuće i njegove ortake, da u roku od 9 dana dadu samostanu sv. Ane zadovoljštinu zbog svetogrdnog napadaja na njihovo groblje i kapelu. Posebice je takav nalog dobio i župnik »de Inferiori Soploncza« (A. M. D. K. 46).

5. Dana 12. kolovoza 1509. javlja Pavao, »plebanus de Superiori Soploncza«, da je izvršio nalog čazmanskog lektora (A. M. D. K. 47).

Iz ovih se isprava vidi, da je postojala *Gornja Stupčanica* kao zasebno mjesto i kao sijelo zasebne župe. Šteta, što se u ispravama ne navodi titul te župne crkve, već samo ime župnika. Držimo, da je titul bio sveti Mihael. To zaključujemo iz popisa g. 1334., gdje se kaže: »Item ecclesia beate virginis de Soploncha sancti Michaelis de eadem«. Prvo će biti Donja Stupčanica, a drugo Gornja. Da je Donja Stupčanica bila sijelo župe sv. Marije, dokazat ćemo u idućem poglavlju. Preostaje za Gornju Stupčanicu sv. Mihael. U popisu od 1501. razlikuje se »Dominicus plebanus de Inferiori Soploncha« i »Simon alter capellanus de Superiori Soploncha« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 206).

Ovo pitanje rješava dobro J. Bösendorfer ovako: Kada se nabrajaju sela saplonačkog vlastelinstva, ne spominje se uopće Saploncha. Mjesto toga spominju se uvijek dva mjesta na čelu tim selima: Marijanci i Sveti Mihalj. Ova dva trgovišta nisu drugo nego Donja i Gornja Saploncza. U jednom je trgovištu bila crkva bl. Dj. Marije, a u drugom crkva sv. Mihaela. Donja Stupčanica zvala se Marijanci (ili madžarski Bogodasszonyfalwa), a Gornja *Sveti Mihalj* (Zenthmihal ili Zenthmihalyfalwa). Oba trgovišta morala su biti negdje u okolici tvrđave Stupčanice, u dolini današnje Riječke, gdje su danas Bastaji, Korijenčani, Potočani, Katinci i dr. (Slav. povj. str. 89 i 264, br. 25).

IV. Alsosoploncza (Soploncha Inferior)

Mjesto *Donja Stupčanica* dolazi u ovim ispravama:

1. Dana 3. svibnja 1441. prisustvuje »Stephanus plebanus beate virginis de Inferiori Soploncza« kao svjedok kod sastava oporuke grofa Ivana de Prata (A. M. D. K. 15).

2. Dana 22. studenoga 1469. nalaže čazmanski kanonik Mihael kao delegirani sudac među drugima i župniku Andriji »de Inferiori Sapploncza«, neka pozove oficijala Valentina i vilika Dominika iz Ilove i još neke, da u roku od 9 dana dadu samostanu sv. Ane zadovoljštinu zbog nasilja nad pavlinskim kmetom i zbog nasilja u selu Brežancu. Ako se osjećaju nevinima, neka se dođu lično opravdati pred duhovni sud u Čazmi, inače će biti izopćeni iz crkve (A. M. D. K. 25).

3. Dana 26. studenoga 1504. potvrđuje Dominik, župnik »de Alsosoploncza« s drugim župnicima, da su na nalog čazmanskog lektora i locumtenensa Lovre uveli pavline iz Dobre Kuće u posjed nekih kmetskih selišta i vinograda (A. M. D. K. 44).

4. Dana 26. studenoga 1504. prisustvuje Stjepan, »rector schole de Alsosoploncza«, uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u posjed nekih kmetskih selišta i vinograda (A. M. D. K. 44). Tom prigodom prisustvuje uvođenju i »nobilis Georgius predialis de Alsosoploncza« kao svjedok.

5. Dana 31. studenoga 1509. nalaže čazmanski lektor i locumtenens Lovro među inima i župniku »de Inferiori Soploncza«, neka pozove Stjepana, kastelana iz Dobre Kuće i još neke, da u roku od 9 dana dadu samostanu sv. Ane zadovoljštinu zbog svetogrdne provale u pavlinsko groblje i kapelu. Ako ne će, neka ih izopći (A. M. D. K. 46).

6. Dana 12. kolovoza 1509. javlja Dominik, župnik »de Inferiori Soploncza, da je udovljio nalogu čazmanskog lektora Lovre (A. M. D. K. 47).

7. Dana 12. kolovoza 1509. pozvani su Benedikt, »iudex de Alsosoploncza« i njegov sin Blaž u Čazmu kao svjedoci svetogrdne provale na pavlinsko groblje (A. M. D. K. 47).

Iz ovih se isprava vidi, da je Donja Stupčanica bila zasebno naselje imajući svoje žitelje, svoga suca, svoga rektora škole, svoje predijalce i svog župnika. G. 1441. bio je župnikom Stjepan, a od 1504. do 1509. Dominik.

Župa u Donjoj Stupčanici je stara, jer se spominje u popisu od g. 1334.: »Item ecclesia beate virginis de Soploncza«, a i u popisu od 1501.: »Dominicus plebanus de Inferiori Soploncha, habet capellanum« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 206). To je isti Dominik, koga spominju naše isprave.

Od J. Bösendorfera smo saznali, da se Donja Stupčanica zvala *Marijanci* zbog crkve sv. Marije za razliku od Gornje Stupčanice, koja se zvala Zenthmihal.

104. STHERPTHOWCZ

Selo *Šćerptovac* ili *Šćerptovci* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 25. travnja 1465. Toga su dana Martin i Dioniz »de Stherpthowcz« prisutni pri uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u novodarovane posjede, i to kao susjedi sela Graberje (A. M. D. K. 20).

Daruvarskim žiteljima nije poznato selo s imenom Šćerptovac. Toga sela nema na području Hrvatske i Slovenije, prema tome je propalo u vrijeme turskog gospodstva. No iz naše se isprave vidi položaj tog sela. Budući da su ljudi iz Šćerptovca bili susjedi Graberju, znak je, da je to selo moralo biti u velikoj blizini samostana sv. Ane na posjedu Dobra Kuća, jer se selo Graberje nalazilo na posjedu Dobra Kuća između potoka Črnca i Stupčanice.

105. SUBBOR

Mjesto Subbor ili *Podborje* dolazi u više isprava arhiva Dobre Kuće:

1. God. 1378. iza 31. kolovoza vodio se veliki spor o kapeli sv. Ladislava Kralja »de Subbor«. Petar, sin Tomin, kao rektor crkve bl. Dj. Marije u Dobroj Kući prijavio je Svetoj Stolici: »qualiter quedam capella in honorem sancti Ladisai Regis de Subbor cum villis suis et redditibus, quae alias ad dictam ecclesiam beate virginis de Dobrakucha pertinebat, et per rectorem eiusdem ecclesie regebatur, alienata fuisset, et disiuncta a matrice ecclesia beate virginis prenotate« (A. M. D. K. 2).

2. God. 1378. iza 31. kolovoza. Istragom se utvrdilo, da su literat Adam i njegova braća Fabijan i Emerik i drugi neki rođaci »detentores rerum et bonorum sepefate ecclesie de Subbor« na poticanje Petra, sina Ivanova, i Petra, sina Herkonova »presbyterorum dicte capelle,« napali istražno povjerenstvo, koje je bilo izaslano od delegiranog suca zagrebačkog kanonika i bekšinskog arhiđakona Matije, te su župnika Nikolu iz Donjih Zdenaca ubili, a drugima zaprijetili smrću (A. M. D. K. 7).

3. Dana 31. kolovoza 1413. vodi se parnica zbog kapele sv. Ladislava Kralja »de Subbor« pred papinskim sucima. Kao tužitelji nastupaju Dionizije iz Dobre Kuće kao nadležni župnik, i Benedikt Nelepec kao patron (A. M. D. K. 7).

4. Dana 26. srpnja 1423. uzima papa Martin V. u zaštitu Dominika, župnika crkve sv. Marije u Dobroj Kući, te dosuđuje, da kapela sv. Ladislava »de Subbor« ima i dalje pripadati župnoj crkvi u Dobroj Kući kao njena filijalna crkva: »ei eiusdem filialis ecclesia et eidem canonice unita« (A. M. D. K. 10).

5. God. 1510. ostavlja Klara, sestra Franje Nelepića, a udova Mihajla Aythosa nešto zlatnine »ad claustrum sancti Ladislai« (A. M. D. K. 48).

Iz ovih se isprava vidi, da je u mjestu »Subbor« ili Podborje postojala crkva sv. Ladislava Kralja, koja je u II. polovini 14. stoljeća kao filijalna pripadala župnoj crkvi sv. Marije u Dobroj Kući. Imala je obilne posjede, pa su se za njima pojagmili okolni svećenici i svjetovnjaci. G. 1378. imala je kapela dva svoja svećenika: Petra Ivanova i Petra Herkonova.

U popisu od g. 1334. nabraja se među župnim crkvama: »Item ecclesia santi Ladislai de Podbor« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 207). Nema sumnje, da se tu radi o istoj crkvi. Iz naših se isprava razabira, da u II. polovini 14. stoljeća crkva sv. Ladislava nije više bila župna, nego filijalna, a pripadala je župnoj crkvi u Dobroj Kući.

Prema J. Bösendorferu i Dr. J. Buturcu Podborje je dio današnjeg Daruvara. Današnji Daruvar čine tri dijela: Daruvar grad, Daruvar Donji i Daruvar Gornji. Daruvar grad je stari Četvrtkovac s Toplicama (Hevyz). Tu je u 15. st. stajao kaštel, koji se zvao Kwvar ili Kamengrad. Kraj Četvrtkovca stajalo je Podborje s kapelom sv. Ladislava Kralja, danas Daruvar Donji, dok je Dimičkovina današnji Daruvar Gornji (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 87).

U Podborju se nekoć nalazila benediktinska opatija sv. Jelene, koje naslov nose do danas neki crkveni dostojanstvenici zagrebačke nadbiskupije. U grobnici nekadanje opatije pokopan je Ladislav Grebenski, ugarski potpalatin, koji je umro 1489., kako pokazuje nađeni nadgrobni natpis s njegovim grbom (E. Laszowski, Hrv. povj. građ. I, 43; – Iv. Kukuljević, Natpisi str. 33).

God. 1460. i 1472. spominje se u Podborju minoritski samostan s crkvom sv. Ladislava (J. Bösendorfer, Slav. povj. str.264). Taj se samostan spominje i u našoj ispravi iz g. 1510. Prema tome je nekadanja kapela sv. Ladislava pripala u 15. st. franjevačkom samostanu, što tvrdi i Dr. J. Buturac (Zbornik str. 421, br. 34).

Domaći žitelji drže, da je na brdu, gdje je bila kapela sv. Ladislava, danas vinograd, koji se zove »Gradina u kućištu«.

106. THAPALOUCH

Naselje Thapaloch, Tapalocz, *Topolovac* dolazi u više isprava:

1. Dana 20. lipnja 1416. bili su Pavao, sin Andrije, i brat mu Emerik »de Thapalouch« preslušani pred sudbenim stolom virovitičke županije u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 8).

2. God. 1423. iza 10. srpnja označen je Juraj, sin Nikole »de Thapalouch« kao kraljev čovjek u sporu između sinova Petra i Tome iz Lužanca (A. M. D. K. 11).

3. Dana 5. svibnja 1441. ostavlja grof Ivan de Prata u Ilovi oporučno literatu Mihajlu »de Thapalouch« dio šume zvane Weyh, »quam ab eo minus iuste occupavi, sine tamen vinea mea« (A. M. D. K. 15).

4. Dana 5. svibnja 1441. prisustvuje literat Mihael »de Thapalouch« kao svjedok pri sastavu oporuke grofa Ivana de Prata (A. M. D. K. 15).

5. Dana 25. travnja 1465. bio je Petar »de Thapalouch« prisutan pri uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u posjede, koje im je kralj Matija Korvin zbog izgorjelih isprava nanovo darovao, i to kao susjed sela Brežanca (A. M. D. K. 20).

6. Dana 2. travnja 1471. prisustvuje Petar, sin Benedikta »de Thapolowcz« kao svjedok pri uvođenju pavlina u selo Lužanec virovitičke županije, što im ga je poklonila plemkinja Elizabeta ili Iliška iz Lužanca. Isto i literat Ivan, sin Mihajla »de Thapolowcz« (A. M. D. K. 29).

7. Dana 22. rujna 1481. vode Nikola i Ivan, sinovi literata Mihajla »de Tapalocz«, plemenitaši virovitičke županije, istragu protiv Benka iz Fodorovca zbog smetanja pavlinskog posjeda (A. M. D. K. 37).

U Srednjem vijeku bilo je više naselja s imenom Topolovac, a i danas ih ima. Tako Topolovac kod Streze, Topolovac kod Gradišta u Slavoniji, Topolovac u župi Lovrečina, u župi Jamnica i drugdje. Naš je Topolovac, kako isprave kazuju, bio u staroj virovitičkoj županiji, u blizini pavlinskog sela Brežanca. Nalazio se u jugozapadnom dijelu županije uz potok Grđevicu. Tamo ga, nešto južno od Cremošnje, ubicira Dr. D. Csanky na svojoj geografskoj karti Donje Slavonije u Srednjem vijeku. Postojao je Veliki i Mali Topolovac (Vidi Kistapalocz).

107. THEKOWCZ

Naselje *Tekovac* ili *Tekovci* dolazi samo u jednoj ispravi, i to 25. travnja 1465. – »Johannes Thekowecz de Thekowcy« označen je kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u posjed svih dotada mirno uživanih, a sada zbog izgorjelih isprava od kralja Matije Korvina iznova darovanih imanja (A. M. D. K. 20).

Danas nema na području Hrvatske i Slavonije sela s imenom Tekovac. Žiteljima Daruvara je to selo nepoznato. J. Bösendorfer poznaje u Srednjem vijeku samo selo Tekenovac, danas pustara Tekenovac sjeverno od Budanovaca u srijemskoj županiji. Selo je dakle u vrijeme Turaka propalo. Zato smo upućeni samo na našu ispravu. Budući da se g. 1465. radilo o uvođenju pavlina u zakladne posjede, a ti su se nalazili oko Dobre Kuće, nešto u virovitičkoj, a nešto u križevačkoj županiji, mora da je i selo Tekovac bilo u većoj ili manjoj blizini samostana sv. Ane.

108. THISTHAHRAZTYA

Ovo se mjesto spominje samo u jednoj ispravi, i to 28. travnja 1465. »Nicolaus Zelesdy de Thisthahrazthya« prisustvuje uvođenju pavlina iz Dobre Kuće u sela, što su ih oni dosada mirno uživali, ali su im izvorne isprave u požaru izgorjele, pa su izmolili novu kraljevsku donaciju, i to kao susjed sela Brežanca (A. M. D. K. 20).

Zanimljiv je naziv ovoga naselja. U kraju oko samostana sv. Ane postojalo je u Srednjem vijeku mjesto i župa Zeyanahrazthya, koja se u popisu od 1501. zove »Zelanahrastye«, dakle u našem izgovoru »Zelenohrašće«. Ovdje imamo sličnu tvorevinu »Thisthahrazthya«, što bi analogno imalo značiti »*Čistohrašće*«. Slučajno madžarska riječ »tiszta« znači »čist«, dok se riječ »thistha« može i u hrvatskom čitati »čista«.

Danas nema sela sa sličnim imenom na području Hrvatske i Slavonije. U Dalmaciji ima više sela pod imenom »Čista«, kod Splita i kod Zadra. Sadanjim žiteljima Daruvara je ovo ime potpuno nepoznato. Selo je dakle nestalo u tursko doba. Međutim se iz naše isprave vidi, da je to selo bilo u susjedstvu sela Brežanca, a Brežanec se nalazio na srednjovjekovnom posjedu Ilova, koji je bio u vlasti grofa Ivana de Prata i njegovih nasljednika Turbeltovića, uz potok Ilovu.

109. THOLLOWCZ

Mjesto Thollowcz, *Tolovac*, dolazi vazda u vezi s banom Matkom Talovcem. Tako u ispravi od 6. travnja 1439. Matko »de Thollowcz«, ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije poklanja samostanu sv. Ane u Dobroj Kući selo Pezyancz (zapravo Petrijanec), koje je pripadalo njegovu posjedu »Zenthpeter« (A. M. D. K. 46).

Matko, sin Ivana, starinom je iz Korčule, a poslije građanin dubrovački. Otac mu je pao u nesretnoj bitci kod Nikopolja g. 1396. Talovce je upoznao kralj Sigismund u Dubrovniku, pa ih je poveo sa sobom u Hrvatsku. Tu je kralj dao Talovcima imanje Talovac u Podravini (Thallowcz, Thollowcz), po kojem se i prozvaše.

Već g. 1430. bio je Matko kastelan grada Kovina, a doskora je dobio grad Srebrenik u Bosni. G. 1433. bio je upravitelj upražnjene biskupije zagrebačke u svjetovnim stvarima. Ženidbom s kćerkom Petra Čeha od Leve stekao je posjede u Slavoniji, a kasnije je dobio grad Gjurgjevac. G. 1434. bio je upravitelj priorata vranskog, a g. 1435. ban čitave Slavonije. G. 1440. darovao je mačvanski ban Ladislav Gorjanski Matku Talovcu i njegovoj ženi Margareti Čeh Levanjskoj svoj dio u Voćinu zajedno s velikim tornjem u tom gradu. Tako se Matko Talovac približio samostanu sv. Ane u Dobroj Kući i poklonio mu selo Petrijanec, koje je pripadalo pod kontovačko vlastelinstvo. Matko Talovac boravio je rado u Gjurgjevcu, gdje koncem g. 1444. ili početkom 1445. i umro (Em. Laszowski, Znam. Hrv. str. 201).

E. Laszowski drži, da je Thollowcz današnja *Topolovica* u Podravini. Mi držimo, da današnja Topolovica odgovara srednjovjekovnom mjestu Thapalouch, a za Thollowcz držimo, da je jedno mjesto u okolici Virovitice. U arhivu samostana sv. Benedikta u Bakvi dolazi 8 puta mjesto »Tholowcz, Thalowcz, Thallocz«. Župnik iz tog Tolovca imao je veliko učešće u bakvanskom procesu, pa je morao biti u blizine Bakve, odnosno u blizini Virovitice.

110. VELIKE

Naselje *Velike* dolazi samo u jednoj ispravi, i to god. 1378. iza 31. kolovoza. – Među svjedocima kod istrage protiv uzurpatora kapele sv. Ladislava Kralja u Podborju, pa kod sastava javno-bilježničkog izvještaja u župi Pukur bio je među drugima prisutan i »discretus vir et honestus« Stjepan »de Velike« (A. M. D. K. 2).

J. Bösendorfer nabraja među kaštelima (castrum) stare požeške županije *Veliku*, i to baš u pluralskom obliku: »Castrum Welike, Velyke«, koji se spominje u ispravama 1435., 1449., 1453., 1455., 1470. i 1488. (Slav. povj. str. 125). – Ali on navodi i drugi kaštel Veliku u križevačkoj županiji, koji se zove Kraljeva *Velika*, a nalazi se južno od Kutine. Kraljeva Velika bila je sijelo velikog vlastelinstva, koje je obuhvatalo ove vilikate: pakrački, Rogoznu, Benedikt, Zador, Sibenik, vilikat posavski i vilikat veličanstveni (Ibid. str. 82).

Budući da je Stjepan »de Velike« prisustvovao sastavu javno-bilježničkog izvještaja u crkvi de Pukur (Sređanima), vjerojatno se pod našim mjestom Velike razumijeva Kraljeva Velika, jer je bliže Pukuru, nego Velike u požeškoj županiji. Kraljeva Velika bila je u Srednjem vijeku sijelo župe, koja se spominje u popisu od g. 1334.: »Item ecclesia sancti Michaelis de Velika« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 206).

111. VOLONLYA

Naselje Volonlya ili vjerojatno Voloulya, *Volavlje*, dolazi samo u jednoj ispravi, i to 22. rujna 1481. – »Marcus de Volonlya et Nicolaus Wzdarich de eadam« plemenitaši virovitičke županije, s plemićkim sucima vode istragu protiv Benka iz Fodorovca zbog smetanja pavlinskog posjeda (A. M. D. K. 37).

Držimo, da se radi o pogrešci pisanja ili čitanja. U istoj se ispravi nalazi očita pogreška »Superior Oheruecz« mjesto »Superior Chernecz«, pa bi i Volonlya mogla biti pogreška mjesto Voloulya, Volavlje.

Jedno Volavlje postoji doduše i danas u župi Petrovina, ali to ne može doći u obzir zbog udaljenosti. Iz same se isprave vidi, da je mjesto moralo biti negdje u staroj virovitičkoj županiji, jer su pomenuti Marko i Nikola Uzdarić bili plemenitaši virovitičke županije, valjda negdje na

jugu, jer se radi o smetanju posjeda pavlinskog posjeda sv. Ane u Dobroj Kući.

Međutim postoji još jedna isprava, gdje se to mjesto ispravno piše »Wolowlya«. To je isprava od 25. travnja 1465. Marko »de Wolowlya« bijaše prisutan kod uvođenja pavlina iz Dobre Kuće u novodarovane zakladne posjede, i to kao susjed za selo Brežanec. Budući da se selo Brežanec nalazilo na posjedu Ilova uz rijeku Ilovu, moralo se negdje ondje u blizini nalaziti i selo Volavlje.

112. VOYK

Ovo se ime spominje samo u jednoj ispravi, i to god. 1378. iza 31. kolovoza. – »Mathias de genere Voyk«, župnik, provodi među drugima na poziv zagrebačkoga kanonika i bekšinskog arhiđakona Matije istragu protiv uzurpatora kapele sv. Ladislava u Podborju (A. M. D. K. 22).

Prema J. Bösendorferu posjedovalo je pleme Vojk već prije tatarskih provala mjesto i tvrđavu (castrum) *Sveti Križ*, jugozapadno od današnjeg Daruvara. To se mjesto piše Kerestur ili Voyk Keresztur, Sveti Križ ili *Vojk-Sveti Križ*, *Vojkovci* (Slav. povj. str. 88). Nema sumnje, da je župnik Matija bio odavde.

U popisu župa iz g. 1334. spominje se: »Item ecclesia sancte crucis de Woykowichi«, a u popisu od 1501.: »Plebanus sancte crucis in Woykowcz« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 206. i 207).

113. VYDOWCZ

Naselje Vydowcz, *Vidovac* ili *Vidovci*, dolazi samo u ispravi od 25. travnja 1465. – Benedikt i Tomo Farrago »de Vydowcz« bili su prisutni kod uvođenja pavlina u posjede, koje je samostan sv. Ane dosada mirno posjedovao, ali su izgorjele izvorne isprave, pa su pavlini izmolili od kralja Matije Korvina novu donaciju, i to kao susjedi sela Petheryancz (A. M. D. K. 20).

I nekoć je bilo i sada ima više sela pod imenom Vidovac i Vidovci, kao na pr. u župi Požega, u župi Čakovac, kraj Varaždina i t. d., ali ta sela ne dolaze u obzir zbog udaljenosti. Iz naše se isprave vidi, da se »Wydowcz« nalazio u susjedstvu Peterjanca, što ga je Matko Talovac od svog kontovačkog posjeda poklonio pavlinskom samostanu sv. Ane, dakle istočno od Dobre Kuće, negdje u blizini Kontovaca (danas Katinac).

114. WAYKOWCZ

Mjesto Waykowcz, u ovom obliku dolazi samo u ispravi od 31. kolovoza 1480. – Grgur »de Waykowcz« naznačen je kao banski čovjek za

uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u dijelove posjeda Ivana, sina Pavla iz Sv. Mihalja, u Gornjem i Donjem Črncu (A. M. D. K. 36).

Mjesto Vojkovac je istovetno s mjestom Voyk-Keresztur i Woykowcz -Keresztur, t. j. glavnim mjestom i sijelom tvrđave, kao i župe Sveti Križ ili *Voyk Sveti Križ* ili *Vojkovci*, o čemu smo već govorili kod imena Voyk.

115. WEREUCHE

Mjesto Wereuche, Werocze, Verocze, *Virovitica*, dolazi češće u arhivu Dobre Kuće. Mi ćemo navesti te isprave ne radi ubikacije, nego jer se iz njih može nadopuniti povijest Virovitice.

1. Dana 4. lipnja 1379. pri diobi sela Lužanec među braću Petra i Tomu iz Lužanca ureduje županija u Virovitici. Županom je bio »magister Akus filius Stephani filii Mykch condam bani, comes de Posaga et de eadem Wereuche.« Podžupan je »Thomas filius Petrach de Mendssenth«. Protonotar: literat Franjo, sin Ladislava iz Bučina. Plemićki suci: isti Franjo, pa Dominik, sin Kozme iz Leskovca (A. M. D. K. 3).

2. Dana 10. kolovoza 1409. ureduje županija u Virovitici u sporu između vlasnika posjeda Lužanca i vlasnika posjeda Ilova zbog međa. Župan virovitički bio je »Gregorius de Macharo«, a plemićki suci: Fabijan, sin Farkaša iz Povšinaca, i Ivan, sin Vida iz Jarnije (A. M. D. K. 4).

3. Dana 20. lipnja 1416. vodi županijski sud u Virovitici parnicu između sinova Petra iz Lužanca i nezakonitih sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva. Županom je bio »Nicolaus de Warda comes Comitatus de Wereuche« (A. M. D. K. 8).

4. Dana 5. svibnja 1441. prisustvuje plemić Pavao »iudex nobilium de Werocze« kao svjedok kod sastava oporuke grofa Ivana de Prata u Ilovi (A. M. D. K. 15).

5. Dana 8. studenoga 1472. poklanja Nikola Čupor de Monozlo, vojvoda sedmogradski i župan virovitički, samostanu sv. Ane u Dobroj Kući svu desetinu od vina, blaga, pčela, i svih stvari, koje se običavaju desetinati, uz uvjet, da redovnici služe dan iza Male Gospe svetu misu za njegovu pok. rodbinu. Podjedno zabranjuje svojim dikatorima, da utjeruju desetinu od kmetova u pavlinskim selima Lužanec, Brežanec, Petrijanec i Črnec (A. M. D. K. 32).

6. Dana 22. rujna ureduje Nikola Banffy de Lyndwa »comes ac iudices nobilium Comitatus de Verocze« u tužbi samostana sv. Ane u Dobroj Kući protiv Nikole iz Orehovca zbog smetanja posjeda (A. M. D. K. 37).

7. Dana 12. lipnja 1487. poklanjaju Nikola Banffy de Lyndwa, župan virovitički i brat njegov Jakov samostanu sv. Ane svu desetinu od vinograda u Stupčanici uz uvjet, da redovnici služe svake godine 40 svetih misa, koje se točno označuju, među ostalima i za njihove pok. roditelje Stjepana i Elizabetu. Isprava je pisana »in castro nostro Werewche« (A. M. D. K. 39).

8. Dana 21. travnja 1498. »Ambrosius castellanus castri Verocze et vicecomes, ac Thomas de Goricza et Michael de Nagytapalocz, iudices nobilium Comitatus de Verocze« potvrđuju, da je Ivan iz Malog Topolovca pred njima poklonio samostanu sv. Ane u Dobroj Kući selo Pogana (A. M. D. K. 42).

Virovitica je važno srednjovjekovno mjesto, koje se spominje od 13. stoljeća dalje. God. 1234. podijelio je slavonski herceg Koloman došljacima grada Virovitice velike sloboštine. U Virovitici borave češće ugarski vladari. Tu je kralj Bela IV. 26. studenoga 1242. izdao glasovitu povelju gradu Zagrebu. Dana 16. ožujka 1279. boravi u Virovitici kralj Ladislav Kumanac.

Virovitica je bila i sijelo županije, koja se prozvala po gradu Virovitici. Virovitički vlastelini bili su zajedno i župani. Kao takvi se po J. Bösendorferu spominju Marczali, Nikola Iločki, Henrik Tomaš, Ivan Edderbach, Čupori Moslavački, pa Banffy od Lendave. Vlastelinu virovitičkom pripada sva desetina, pače i kunovina cijele županije. Pripadati virovitičkoj županiji značilo je potpasti pod vlast virovitičkog vlastelina, te mu davati desetinu i kunovinu (Slav. povj. 98. s.).

Pavlini iz Dobre Kuće znali su sebi izraditi, da su im virovitički župani poklanjali desetinu, ali vazda uz neku obvezu svetih misa.

116. WYLAK

Mjesto Wylak, Ujlak, *Ilok*, dolazi u ispravama vazda u vezi s porodicom iločkih velikaša.

1. Dana 20. listopada 1444. poklanja Nikola »de Wylak«, vojvoda sedmogradski i ban mačvanski, samostanu sv. Ane u Dobroj Kući kmetove u selu »Zenthpeter«, koje im je poklonio već ban Matko »de Thollowcz« (A. M. D. K. 46).

2. Dana 11. svibnja 1465. zalaže Henrik »de Zeyanahrazthya« pred Emerikom »de Zapolya«, gubernatorom Bosne, Dalmacije i Hrvatske, i pred Nikolom »de Wylak« banom Slavonije, supruzi svojoj Katarini kuriju u selu »Zeyanahrazthya« vrijednu 300 for., pa dijelove posjeda u nekim selima (A. M. D. K. 25).

3. Dana 19. lipnja 1494. prepisuje Lovro »dux de Wylak«, ban mačvanski, na molbu pavlina iz Dobre Kuće ispravu bana Matka Talovca od g. 1439., pa ispravu svoga oca Nikole »de Wylak« iz g. 1441., koje se tiču sela Pezyancz (zapravo Petrijanec A. M. D. K. 41).

Ilok je glasovito srednjovjekovno mjesto, trgovište, grad, tvrđava i sijelo raznih crkvenih redova. »Oppidum Vylak« se spominje g. 1438., »civitas Wylak« 1454. i 1482., »castrum Wylak« 1406., 1473., 1492. i 1497. – Tu je bio franjevački samostan, koji se spominje već 1343., samostan pustinjaka sv. Augustina »de vale Hebron«, koji se spominje s crkvom sv. Ane g. 1438. Tu je bila župna crkva sv. Petra i Pavla, crkva

sv. Jelene i bolnica s kapelom sv. Ladislava. U Iloku je g. 1456. umro Ivan Kapistran, koji je sahranjen u crkvi bl. Dj. Marije.

Ilok je davni posjed velikaša Iločkih, kojima je praotac palatin Nikola Kont. Nalazio se u županiji vukovskoj, a u crkvenom pogledu pripadao pod Pečuh, i to pod morovićki arhiđakonat (J. Bösendorfer, Slav. povj. 173, 282; – Đ. Szabo, Sred. grad. str. 149).

Danas broji Ilok nešto preko 3000 rkt. žitelja, a župom upravljaju franjevci tamošnjeg samostana (Schem. Diac. 1915).

117. ZAPOLYA

Ovo mjesto dolazi samo u vezi s Emerikom Zapoljom, gubernatorom Bosne i slavonskim banom. Dana 11. svibnja 1465. »Emericus de Zapolya, regnorum Bozne gubernator ac Dalmacie, Croacieque, et Nicolaus de Wylak regni Sclavonie bani« ureduju u jednom pravnom činu, gdje Henrik »de Zeyanahrazthya« zalaže svojoj supruzi Katarini svoju kuriju u Zeyanahrazthya, vrijednu 300 for., i dijelove posjeda u nekim selima (A. M. D. K. 21).

Mjesto *Zapolje* nalazilo se u Srednjem vijeku jugozapadno od Požege, a zapadno od Vrbove. To je mjesto gnijezdo obitelji Zapoljskih, koja se uzdigla na kraljevski prijestol i koja je u vrijeme kralja Ladislava Kumanca sagradila kaštel kod Tisovca. Historičkog mjesta Zapolje nema više, tek mu se sačuvala uspomena u jednoj rudini kod Godinjaka, istočno od Nove Gradiške (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 120).

Zapolje je u staro doba bilo i župa. U papinskim pol. spisima spominje se »sacerdos de Zapula 1332–1337«. G. 1396. spominje se ondje crkva sv. Nikole »de Zapolia quinqeecclesiensis diocesis« (Ibid. str. 156, 277).

118. ZDENCZ

O ovom smo naselju već govorili kod mjesta Izdencz. Ovdje ćemo dodati još neke podatke o tom mjestu iz oporuke čazmanskog kanonika Mateja iz g. 1483.

Taj je čazmanski kanonik imao u Zdencima, i to u *Donjim Zdencima* svoje imanje. On spominje u oporuci svoju gospodaricu »coca, quae est in Zdencz«, svoje blago (scrophas in Zdencz), svoje patrone »in Zdencz«. Svoju škrinju, »quae est in Zdencz« ostavlja gospođi Afri. »Plebano de Zdencz« ostavlja dvije olovne zdjele. U Zdencima ima više dužnika: kožar Tomo duguje mu 1 for., isto toliko krojač Stjepan »civis de eadem Zdencz«, pa Izak »de eadem«. Za svoje kmetove »in Zdencz« platio je kraljevsku pristojbu od 5 for. i 40 solida.

Kod sastava oporuke prisustvuju: Ivan, »capellanus de Inferiori Zdencz«, Martin, »scholasticus de predicta Zdencz«, nadalje sudac Izak,

trgovac Valentin, krojač Stjepan, »sartor de prefata Zdencz«, Benedikt i Lovro, »capellani mei de predicta Zdencz«. Među izvršiteljima oporuke imenovan je i Ivan, plebanus de Also zdencz«, t. j. župnik iz Donjih Zdenaca (A. M. D. K. 38).

Budući da su posljednje napomenute osobe sve iz Donjih Zdenaca. držimo, da se svi ovi navodi tiču *Donjih Zdenaca,* o kojima je bio govor na svom mjestu pod Izdencz Inferior.

119. ZELYANCZ

Naselje Zelyancz, *Seljanec*, dolazi u dvije isprave:

1. Dana 11. svibnja 1465. zalaže Henrik »de Zeyanahrazthya« pred državnom vlašću svojoj supruzi Katarini kuriju u »Zeyanahrazthya« i dijelove posjeda u selima: »Zelyancz, Prichrethye, Petrowcz, Gwrgesowcz et Kapolna« (A. M. D. K. 21).

2. Dana 30. lipnja 1465. izvješćuje čazmanski kaptol, da je po nalogu slavonskih banova uveo plemkinju Katarinu u posjed kurije u Zeyanahrazthya, pa u dijelove posjeda u selima »Zelancz, Prichrethye, Gywrgasowcz et Capolna«, sve u križevačkoj županiji (A. M. D. K. 22).

Nije očevidno, kako valja čitati »Zelyanc«, da li Zeljanec ili Seljanec. Sela Zeljanec nema na području Hrvatske i Slavonije, dok postoje brojna mjesta istog ili sličnog oblika, kao Seljanec, Selna, Selnica Selnik. Jedan Seljanec nalazi se u župi Sv. Petar Orehovac, a drugi u župi Bela u Zagorju. No ta su mjesta predaleko od radnje naše isprave. Naš »Zelyancz« kao i ostala navedena sela nalazila su se u staroj križevačkoj županiji, i to u blizini župe »Zeyanahrazthya«, nešto sjeverno od Dobre Kuće.

120. ZENTHGYURGH

Naselje Zenthgyurgh, *Sveti Juraj*, dolazi samo u jednoj ispravi, i to 29. listopada 1412. – Nikola, »filius Bakathor de Zenthgyurgh«, označen je kao kraljev čovjek za uvođenje pavlina iz Dobre Kuće u posjed zakladnih sela između potoka Soplonce i Črnca (A. M. D. K. 6).

Ostali kraljevi ljudi za pomenuto uvođenje bili su označeni iz Gornje Grabrovnice, Svih Svetih, Vojkovaca. Svakako ni ovaj Sveti Juraj ne bi smio biti odveć daleko od Dobre Kuće, na kojem su posjedu pavlini dobili svoja prva imanja Matejevac, Ferenchlaka i Graberje između potoka Soplonce i Ilove.

Zenthgyurgh ne može biti drugi nego *Sveti Juraj Ilovski.* To je sijelo stare župe, koja se spominje u popisu od g. 1334.: »Item ecclesia sancti Georgii de Ilowa«, a i u popisu od 1501.: »Thomas plebanus de Ilowa« (Dr. Rački, Popis župa str. 207, 208). – Dr. J. Buturac drži, da se taj

Sveti Juraj nalazio uz gornju Ilovu (Zbornik, str. 422, br. 5). – J. Bösendorfer drži, da se ta župa nalazila negdje oko vrelišta rijeke Ilove (Slav. povj. str. 266, br. 4).

121. ZENTHKYRAL

Naselje Zenthkyral, *Sveti Kralj*, dolazi u dvije isprave:

1. Dana 20. lipnja 1416. bio je Ivan Balog »de Zenthkyral« pred županijskim sudbenim stolom u Virovitici preslušan »kao nobilis comprovincialis« u parnici sinova Petra iz Lužanca protiv nezakonitih sinova Tome iz Lužanca zbog nasljedstva (A. M. D. K. 8).

2. Dana 3. svibnja 1474. prisustvuje Mihajlo »plebanus de Zenthkiral« kao svjedok kod sastava oporuke Katarine udove pok. Grgura alio nomine Henrika »de Zeyanahrazthya« (A. M. D. K. 33).

Pitanje je, da li je Zenthkyral prve isprave istovetan sa Zenthkiralom iz druge isprave. Drugi Zenthkiral je bio sjedište župe, jer se navodi župnik Mihael. Budući da je taj župnik prisustvovao kod sastava oporuke Katarine, udove Henrika iz Zeyanahrazthya, držimo da je taj Zenthkiral župa, koja se spominje u popisu iz g. 1334. u blizini Zdenaca: »Item ecclesia sancti Regis Stephani ibidem prope (naime u blizini Zdench Inferior et Superior) (»Dr. F. Rački, Popis župa str. 207).

J. Bösendorfer drži, da taj Sveti Kralj odgovara današnjem *Hercegovcu* kraj Zdenaca. On spominje, da se već g. 1306. u jednoj ispravi spominje »via de ecclesia sancti Regis Stephani versus forum et castrum Izdench« (Slav. povj. str. 265, br. 2). Budući da je taj Sveti Kralj najbliži župi Zeyanahrazthya, držimo, da je to Zenthkiral naše druge isprave.

Zenthkyral prve isprave mogao bi biti i današnji *Lukač* kod Virovitice, jer je Ivan Balog kao »nobilis comprovincialis« bio iz stare virovitičke županije (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 268, br. 45).

122. ZENTHMIHAL

Naselje Zenthmihal, *Sveti Mihalj*, dolazi u tri isprave:

1. Dana 26. prosinca 1464. daruje kralj Matija pavlinskom samostanu sv. Ane u Dobroj Kući sve posjede, koje su pavlini dosada mirno uživali, a među njima i vinograd u selu »Zenthmihal« u križevačkoj županiji (A. M. D. K. 19).

2. Dana 17. srpnja 1479. prodaje Ivan sin Pavla »de Zenthmihal« sa sinom literatom Valentom samostanu sv. Ane u Dobroj Kući pred požeškim kaptolom dijelove svojih posjeda u Gornjem i Donjem Črncu (Felsew et Alsochernecz) za 90 zl. for. (A. M. D. K. 35).

3. Dana 31. kolovoza 1480. potvrđuje čazmanski kaptol, da je po nalogu Ladislava iz Egervara bez prigovora uveo pavline iz Dobre Kuće

u dijelove posjeda u Gornjem i Donjem Črncu, kupljene od Ivana, sina Pavla »de Zenthmihal« i njegova sina literata Valenta (A. M. D. K. 36).

Budući da su glavni posjedi samostana sv. Ane bili između Ilove i Stupčanice, treba Sveti Mihalj tražiti u onom kraju. Mi držimo, da se tu radi o selu Sveti Mihalj, koje odgovara *Gornjoj Stupčanici*. Kako rekosmo, među selima vlastelinstva Saploncza spominju se uvijek na prvom mjestu dva mjesta: Marijanci i Sveti Mihalj. Marijanci su Donja Stupčanica, gdje je bila crkva bl. Dj. Marije, dok je Sveti Mihalj Gornja Stupčanica, gdje je bila crkva sv. Mihalja (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 89). Mi smo o Stupčanici Gornjoj govorili na svom mjestu kod Saploncha.

123. ZENTHPETER

Naselje Zenthpeter, *Sveti Petar*, dolazi u dvije isprave:

1. Dana 6. travnja 1439. poklanja ban Matko Talovac samostanu sv. Ane u Dobroj Kući selo »Pezyancz« (zapravo Petriancz), koje pripada njegovu posjedu zvanom »Zenthpeter«. Uzeto iz isprave g. 1494. (A. M. D. K. 46).

2. Dana 19. lipnja 1494. poklanja Nikola Iločki, ban mačvanski i vojvoda sedmogradski, samostanu sv. Ane u Dobroj Kući kmetove u selu »Zenthpeter«, koje im je poklonio već ban Matko Talovac (A. M. D. K. 46).

Držimo, da je taj Zenthpeter nekadanji Kontowcz, danas Katinci. U susjedstvu Stupčanice, Voćina i Dobre Kuće ležalo je jedno manje vlastelinstvo velikaša Iločkih, koje se zvalo kontovačko po tvrđavi »Kontowcz«, gdje je koncem 15. i početkom 16. stoljeća stajao kaštel (castrum). To je vlastelinstvo jedno vrijeme pripadalo Matku Talovcu. U Kontovcu je u to vrijeme postojala župa sv. Petra. To vidimo iz isprave od 23. travnja 1506., gdje čazmanski locumtenens poziva župnika crkve sv. Margarete u Dobroj Kući i župnika crkve sv. Petra »de Konthowcz«, da u Dobroj Kući provedu istragu protiv Ivana Hrestaka zbog pronevjerenja novaca (A. M. D. K. 45).

Ta se župa ne spominje u popisu od 1334., ali se spominje u popisu od 1501. »Plebania de Zenth Peter vacat« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 208). Ta se župa nabraja u tom popisu odmah iza župe u Ilovi.

Ostaje otvoreno pitanje, nije li Sveti Petar u Kontovcima istovetan sa Pogana-Zenthepeter, koji je isto bio u onom kraju.

124. ZEYANAHRAZTHYA

Naselje Zeyanahrazthya, *Zelenohrašće*, dolazi češće u ispravama arhiva Dobre Kuće.

1. Dana 12. ožujka 1430. dižu literat Petar i njegova braća Grgur i Zvojtin »de Zeyanahrazthya«, pa Henrik i Nikola iz Gradišća pred kra-

ljem Sigismundom tužbu protiv mačvanskog bana Stjepana Iločkog, što je posvojio njihovo zemljište zvano Okopinica kraj šume Mokrice, kao i dijelove njihova posjeda, koji pripadaju selu Zeyanahrazthya, a nalaze se kraj Male Stupčanice (Kyssoploncza). Kralj nalaže banu Hermanu Celjskom, županima, podžupanima i plemićkim sucima, da mačvanskom banu oduzmu posvojene zemlje i vrate ih tužiteljima (A. M. D. K. 14).

2. Dana 5. svibnja 1462. zalaže Henrik »de Zeyanahrazthya« samostanu sv. Ane u Dobroj Kući šest kmetskih selišta u selu Petrovcu aliter Pričretju za 100 zl. for. (A. M. D. K. 18).

3. Dana 11. svibnja 1465. zalaže Henrik »de Zeyanahrazthya« pred banovima Emerikom Zapoljom i Nikolom Iločkim svojoj supruzi Katarini svoju kuriju u selu »Zeyanahrazthya«, vrijednu 300 zl. for., i dijelove posjeda u selima »Zelyancz, Prichrethye, Petrowcz, Gwrgesowcz et Capolna« zato, što je donijela u brak veliko bogatstvo, t. j. 200 zl. for. u gotovu, 4 srebrena pehara, svaki vrijedan 4 grivne srebra, collarium u vrijednosti od 500 zl. for., svu silu bisera, jedan pozlaćeni srebrni pojas vrijedan 5 zl. for., mnogo odijela od grimiza, besa, kožuh i t. d. Njezinim novcem dignuto je gospodarstvo, a mnogo je potrošeno i za njegova liječnika. Tko bi htio ući u gore napomenute založene posjede, morao bi Katarini vratiti miraz i dati 300 zl. for. (A. M. D. K. 21).

4. Dana 30. lipnja 1465. potvrđuje čazmanski kaptol, da je prema nalogu banova Emerika Zapolje i Nikole Iločkog uveo Katarinu, suprugu Henrika »de Zeyanahrazthya« u posjed kurije u istom mjestu i u posjed nekih sela, sve u križevačkoj županiji (A. M. D. K. 22).

5. Dana 3. veljače 1474. sastavlja Katarina, udova Grgura alio nomine Henrika »de Zeyanahrazthya« oporuku. Samostanu sv. Ane ostavlja »de bonis possessionariis in Zeyanahrazthya« 200 zl. for. Polovicu svog miraza ostavlja samostanu sv. Ane, a polovicu crkvi bl. Dj. Marije »in Zeyanahrazthya«, da kupi misal i druge potrebne stvari. Nadalje ostavlja samostanu sv. Ane 41 prasca, te jednu crnu togu. »Ecclesie parochiali beate virginis in predicta Zeyanahrazthya« ostavlja jedan mali križ, i jedan neposvećeni kalež, što ga ima njezin posinak Ladislav Hermanov. Izvršiteljem oporuke imenuje »egregium dominum Ladislaum, filium meum adoptivum« (A. M. D. K. 33).

6. Dana 3. ožujka prisustvuje »Gregorius plebanus de Zeyanahrazthya« kao svjedok kod sastava oporuke pomenute Katarine (A. M. D. K. 33).

Iz ovih se isprava vidi, da je mjesto Zeyanahrazthya bilo u križevačkoj županiji kraj Male Stupčanice i da je bilo sjedište nižih plemića i sijelo župe bl. Dj. Marije. U popisu župa od 1334. nema još ove župe, ali se ona navodi u popisu od 1501.: »Mathias plebanus de Zelenahrastye« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 208). – J. Bösendorfer navodi neke stare isprave o tom mjestu: tako 1446. i 1465. Zeyanahrazthya, 1478. Zeianahrazthya, te veli, da se to mjesto spominje uvijek na međi stare virovitičke i križevačke županije (Slav. povj. str. 267, br. 35). Dr. J. Buturac veli, da se to mjesto nalazilo u istočnom kraju Bilo gore (Zbornik str. 425, br. 5).

Plemići iz Zelenog hrašća morali su biti nešto ugledniji, kada je Katarina posinila Ladislava, sina Hermana Grebenskog. To je bila ugledna ličnost svoga vremena, jer je bio podban i križevački župan, a kasnije i potpalatin ugarski. On dolazi češće u topografskoj radnji o Bakvi, jer je samostanu sv. Benedikta u Bakvi poklonio svoj posjed Ivelovac u križevačkoj županiji.

Danas nema sela pod imenom Zelenohrašće. Sela s nazivom Hrastje ili Hrašće ima na raznim stranama: tako u župi Jastrebarsko, u župi Mahićno, Sv. Ivan, Odra. Žiteljima današnjeg Daruvara je ovo selo potpuno nepoznato, a to znači, da je propalo u vrijeme turskih provala.

125. ZLOBOCHINA

Naselje Zlobochina, *Slobošćina*, dolazi samo u jednoj ispravi, i to u oporuci čazmanskog kanonika Mateja iz god. 1483., gdje izjavljuje, da mu kmet Folnogić »de Zlobochina« duguje 1 for. (A. M. D. K. 38).

Držimo da ne ćemo pogriješiti, ako kažemo, da Zlobochina odgovara *Slobošćini* sjeverno od današnjeg Palešnika. Ta se Slobošćina zvala i *Latkovina* po Ladislavu Latkoviću, koji je tamošnje vlastelinstvo g. 1428. založio Pakračkima. God. 1430. stekli su pravo na Slobošćinu Nelepići iz Dobre Kuće. God. 1468. dobio je vlastelinstvo kraljevskom donacijom Ladislav Hermanov Grebenski. U Slobošćini je postojao kaštel zvan Mogor (J. Bösendorfer, Slav. povj. str. 80).

Kako je čazmanski kanonik Matej imao u Zdencima svoje gospodarstvo, a Slobošćina nije daleko od Zdenaca, lako je mogao kmet Folnogić biti iz te Slobošćine.

U popisu župa od 1334. spominje se »ecclesia beati Johannis de Zobochchina«, koja se spominje i g. 1364. (C. d. XIII, 364), 1432., 1442. pod imenom Lathkovichyna (Dr. J. Buturac, Zbornik str. 446, br. 28).

Ima još jedna Slobošćina u komarničkom arhiđakonatu, ali ta je predaleko, pa ne dolazi u obzir.

126. ZYNTHA

Mjesto Zyntha dolazi samo u jednoj ispravi, i to god. 1378. iza 31. kolovoza. Nikola, zagrebački prebendar i rektor crkve sv. Matije iz Donjih Zdenaca, bio je određen za istražnog suca u predmetu uzurpacije kapele sv. Ladislava u Podborju. On je poveo istragu u samom Podborju, a sa sobom je među inima poveo i Blaža, podarhiđakona »de Zyntha«. Kad je istraga obavljena, i kad su se suci vraćali, navališe na njih uzurpatori, te samog Nikolu ubiše otevši mu isprave, koje su se ticale kapele sv. Ladislava. Podarhiđakona Blaža izraniše, ubiše mu konja, a bili bi ubili i njega, da nije pobjegao (A. M. D. K. 2).

Zyntha ne može biti drugo nego Zynche ili *Svetačje*, glavno mjesto cijelog arhiđakonata.

U popisu od 1334. označeno je glavno mjesto arhiđakonata: »Ecclesia sancti Mychaelis prope castrum Thyboldi« (Dr. F. Rački, Popis župa str. 206). Tiboldovi unuci ili Tiboldovići su plemići, koji su imali veliko vlastelinstvo zapadno od Psunja. Njihovo sijelo bijaše »castrum de Feyerkw« ili *Bijela Stijena*. To je današnja Bijela Stijena na putu od Lipika prema Okučanima. U popisu od 1501. navedena je ista crkva sv. Mihaela ovako: »Georgius sancti Michaelis in Zynchesew« (Dr. F. Rački, Popis župa, ibid.). Dr. J. Buturac drži, da je Zynchesew drugo ime za Feyerkw ili Bijelu Stijenu, i to da je središte plemića Tiboldovića (Zbornik str. br. 1).

Popis od g. 1501. razlikuje u Sinču ili Svetačju dvije crkve: »Petrus sancti Martini in Zynche« i »Georgius sancti Michaelis in Zynchesew«. Dr. J. Buturac drži, da sv. Martinu odgovara »ecclesia sancti Martini de Dicenoua«. To da je današnji Borovac u župi Rajić (Zbornik str. 419, br. 9).

Naša isprava nažalost ne ulijeva u ovo pitanje više svijetla. Budući da je župnik Blaž bio podarhiđakon »de Zyntha«, držimo, da se tu radi o glavnoj crkvi arhiđakonata, t. j. o samom Svetačju, dakle Bijeloj Stijeni.

BOŽIDAR FINKA

NOVIGRADSKA MADRIKULA SKULE BLAŽENE DIVICE MARIJE OD SVETOGA LUZARJA IZ 17. STOLJEĆA

(Onomastičko-jezična studija)

I.

Boraveći ljeti 1956. god. nekoliko dana u Novigradu radi prikupljanja obalne toponomastike i mjesne onomastike, zainteresirao sam se, ima li u Novigradu i kakav stariji rukopis sa sličnim podacima, na temelju kojega bi se mogle praviti paralele prema sadašnjem stanju i donositi potrebni zaključci o porijeklu, migracijama i sadašnjem sastavu stanovništva. Tako mi je dopao ruku odlomak ovećeg, ali nestalog kodeksa iz 17. st., pisanog novigradskim govorom, koji sadržava pravila jedne marijanske skule (bratovštine) s popisom bratima. Taj rukopis nije registriran među rukopisnim kodeksima iz Novigrada, koje je prvi opisao Boško Desnica pod naslovom »Glagolske matice parohijske crkve sv. Marije u Novigradu pod Velebitom«,[1] gdje je uzeo u obzir i latiničke matice. Jednako tako taj odlomak nije u popisu rukopisnih kodeksa iz Novigrada, što ih je, zajedno sa glagoljskim i latiničkim kodeksima iz ostalih mjesta zadarske nadbiskupije, priopćio D. V. Cvitanović.[2] Bit će tome razlog, što se rukopis nije sačuvao u župnom uredu, nego je privatno vlasništvo Novigrađanina Mije Anzulovića.

Pisac je rukopisa vjerojatno mjesni župnik Novigrađanin. God. 1681. spominje se u »Popisu svih obrednih crkovnih običaja i povijesti župe Novigrada« župnik don Vincenco Ivčić iz Novigrada, a god. 1687. don Luka Vlatković, također Novigrađanin. Kako je statut (madrikula) bratovštine pisan god. 1686., očito je, da je nastao za župnikovanja jednoga od dvojice spomenutih Novigrađana. Zato je taj rukopis važan i kao dokumenat o novigradskom govoru u 17. stoljeću, i to mnogo važniji od

[1] Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knjiga VI, sveska 2, str. 207–211, Beograd 1926.

[2] D. V. Cvitanović, Popis glagoljskih kodekasa u zadarskoj nadbiskupiji, Starine JAZU knjiga 42. i 43.

matičnih knjiga, jer ne donosi samo suhoparne podatke, nego i tekst statuta, koji je pisan živim narodnim jezikom. (Vidi u II. dijelu.)

Rukopis je paginiran. Počinje četvrtom stranom. Tu je i početak teksta s oznakom mjesta i godine, sa zazivom i naslovom »V Novom gradu miseca aprila No. 3, godišće našega spasenja 1686. V jime Isusovo i Blažene pričiste divice Marije od svetoga luzarja.«

Tekst statuta (madrikule) zauzima 4. i 5. stranu. Na 6. strani nalazi se u dva stupca popis bratima. Poslije 6. strane odmah dolazi 43. strana. Ona je vjerojatno bila ostala prazna, pa je druga ruka na njoj napravila tri zapisa, prvi 1718., drugi 1719., a treći 1729. god. o poslovima skule, ali je čitava ta strana prekrižena istom rukom, pa je valjada tekst prenesen na mjesto, gdje kronološki pripada, ali se taj dio nije sačuvao. Na str. 44. nalazi se nekoliko kraćih zapisa od 1709. god. s podacima o službi za preminule. Da je bilo više listova, vidi se i po tome, što je u zabilješci od 1718. god. pri kraju i ovo: »A sada bi učinjen konat Jurinu i Nikoli, kako ćemo vidjeti na karti 62.« Na omotu je vlasnik napisao naziv rukopisa »Madrikula skule Blažene Divice Marije od Svetoga Luzarja.« To je dakle statut bratovštine ili skule, koja je bila neka vrsta posmrtnog društva za svoje članove, kao što je to bio običaj posvuda po Dalmaciji. U statutu se precizno određuju prava i dužnosti bratima i čitave skule, kao i kazne, »pene«, za one bratime, koji se ne bi pridržavali odredaba statuta. Kazne se obično predviđaju u novčanom davanju (cekinima), a najteža je kazna isključenje iz skule. Najosnovnija je dužnost svakog bratima da prisustvuje pogrebu drugog bratima, da se za nj moli i pali mu svijeću. Za onoga, koji ne dođe na pogreb, a mogao je doći, statut izričito kaže, »budi (mu) pod smrti grih«.

Zanimljivo je napomenuti, da se statutom određuje i najveći broj članova bratovštine. »Jošće mi braća učinismo i odlučismo meju sobom, da se ne može pisati veće od šezdeset braće, nego kada koji premine, da se može onda doći pisati na ono misto«. Upisnina je iznosila 6 cekina. »I koji se dođe pisati iznova, da ima platiti Z 6.« Podatak je o broju braće zanimljiv zbog toga, što se u priloženom popisu statuta nalazi čak 71 brat. Ispred imena sedamnaestorice nalazi se više ili manje stiliziran latinski križ. Otuda treba zaključiti, da je bratovština bila osnovana prije 1686. god., t. j. prije pisanja njena statuta, a da je u času pisanja statuta bilo već sedamnaest preminulih bratima. Prema tome je broj bratima u to vrijeme iznosio manje od 60 (54), što je u skladu s odredbom statuta o broju bratima. Razlika u stilizaciji križeva vjerojatno se tiče socijalne i staleške razlike preminulih bratima. Osobito su kićeno stilizirani križevi uz imena Marka Zurkovića i Ivice Buljata. Pogled na historiju svakoga od njih vjerojatno bi potvrdio ovu pretpostavku.

I ovdje će se svaki bratim označiti križićem ispred imena, koje je i u rukopisu označeno križićem. Ona prezimena, koja i danas postoje u Novigradu ili obližnjim mjestima Paljuvu i Pridrazi, što sa Novigradom čine Novigradsku općinu, označit će se zvjezdicama u zagradama s oznakom, iz kojega su mjesta, i s današnjim likom i akcentom.

Popisu bratima prethodi napomena »A sada počimlju braća od [h]ove skule zdola upisana«.

»Skula Blažene Divice Marije od Svetoga Luzarja«

(prvi stupac)

† Mede Blašković (*Blȁškovič – Novigrad)
Miho Mandić
† Stipan Budijević, Moro
† Martin Pavlović, Vuka
Anton Mandić
Pere Babičić (*Bábič – Novigrad, Paljuv)
† Grgo Klapanović (*Klapān – Novigrad, Klàpān – Pridraga i Paljuv)
Jerko Salinović
Mijo Miljković
† Jivago (?) Jivčić (*Īvčič – Novigrad)
† Nikola Jergenović (*Jèrgān – Pridraga)
† Tome Jakovčić
† Miho Budijević
† Petar Čulinović (*Čùlina – Pridraga)
Jadre Babičić (*Bábič – Pridraga)
Milin Salinović
† Marko Zurković (*Zūrȁk, Zúrci – Novigrad)
Ivan Ungarović
† Ivica Buljat (Bùljat – Pridraga)
Pave Bratović
Toma Buljat (*Bùljat – Pridraga)
Šimun Gucić (?)
Grubiša Miletić
Anton Bužletić
Martin Čulinović (*Čùlina – Pridraga)
Luka Blašković (*Blȁškovič – Novigrad)
Mate Miletić
† Petar Jadarčolić

(drugi stupac)

† Jure Mandić
Nikola Čulinović (*Čùlina – Pridraga)
Jadre Gučetić (?)
Pave Tomišić
† Luka Bužletić (Buzletić?)
Jurin Bradić (*Brādīč – Novigrad)
† Viko Sinovčić (*Sinovčīč Novigrad)
(nije čitljivo)
Ivan Ivčić (*Īvčič – Novigrad)
Jadre Bratović (Brȁtovič – Novigrad, Paljuv)
Jadre Ivčić (*Īvčič – Novigrad)
Ilija Bratović (*Brȁtovič – Novigrad, Paljuv)
Ivan Banić (*Banīč – Novigrad)
Šime Juvanović
Jive Baždarić (*Baždarīč – Novigrad, Paljuv)
Šime Anzulović (*Anzūlòvič Novigrad, Pridraga)
Mijo Oštrić (*Oštrīč – Novigrad, Pridraga)
Luka Mandić
Jure Banić (*Banīč – Novigrad)
Mijo Budijević
... Narančić (*Narānčič – Novigrad, Nàrānčič – Pridraga)
Jure Baždarić (*Baždarīč – Novigrad, Paljuv)
Nikola Gnjatović (*Gnjátovič – Paljuv)
Mate Barščić
Luka Budijević
Mijo Čović (*Čōrīč – Novigrad)

Nikola Buljat (*Bŭljat – Pridraga)
Ive Sinučić (*Sinovčīč – Novigrad)
Luka Zurković (*Zūrāk – Novigrad)
† Miho Jučić
† Jure Čulinović (*Čùlina – Pridraga)

Anton Budijević
Lovre Buterin (*Buterîn – Novigrad, Paljuv)
Pava (f.?) Banić (*Banīč – Novigrad)
Miho Radojević (*Radòševīč – Novigrad)
Miško Klapanović (*Klapān – Novigrad, Klàpān – Pridraga, Paljuv)
Ivan Čović (*Čōrīč – Novigrad)
Mijo Bačić
Matij Kainić
Jivan Jucić (Jučić?)
Martin Blašković (*Blāškovīč – Novigrad)
Anton Galeš

Od prezimena iz popisa nisu se do danas sačuvala u spomenutim mjestima: Bačić, Barščić, Budijević, Bužletić (Buzletić?), Galeš, Gucić (Gučić?), Gučetić, Jadarčolić, Jakovčić, Jucić (Jučić?), Juvanović, Mandić, Miletić, Miljković, Pavlović, Salinović, Tomišić, Ungarović. Neka su se prezimena sačuvala u izmijenjenom liku ili barem u takvu liku, koji podsjeća na prezime u popisu. Donoseći ih ovdje, na prvo mjesto stavljam podatak iz popisa, a na drugo, kako je danas: Babičić – Bābič, Čović – Čōrīč, Čulinović – Čùlina, Jergenović – Jergān, Jivičić – Īvčič, Klapanović – Klapān, Radojević – Radōšēvīč, Sinučić – Sinovčīč.

Osim prezimena, koja su već u spomenutom popisu, na području Novigradske općine nalaze se još i ova prezimena:

a) u Novigradu: Barāba, Bàtūr, Bartūlòvič, Blažīč, Brčić, Čarīja, Denôna, Gòriđan, Gvàrdiōl, Kāravīda, Kaštèla, Knēžèvič, Màroja, Mīkecīn, Milānkòvič, Pāštrovič, Ūrič, Vlātkovič i Žūnīč. Ima i nekoliko porodica (Bādžek, Beretîn, Dòbrota, Èškinja, Tebaldi, u pučkom izgovoru: Tipāldi), koje su se doselile u novije vrijeme, pa ih i ne drže za prave Novigrađane.

b) u Paljuvu: Bàraba (oko pola sela), Nékič, Pédič, Pòrtāda, Rámič.

c) u Pridrazi: Bábič, Bātūr, Bérbēr, Góspič, Grúbič, Gūsār, Kòkič, Kùmbrija, Pédič, Pērica, Sênkič, Vìduka, Zúpčič, Zèkān.

I podaci iz popisa i podaci o današnjim prezimenima upućuju na isti zaključak, da je osobito stanovništvo Novigrada i Paljuva, a dobrim dijelom i stanovništvo Pridrage, više manje iste provenijencije. To je jasno otuda, što je poznato, da je Paljuv i nastao od novigradskih iseljenika. Tamo su najprije Novigrađani imali samo stanove, a onda su se kasnije,

osobito pri diobama, neki tamo stalno nastanili. Sličnih je migracija, iako manje, bilo i u Pridragu. Danas Paljuv ima oko 700 stanovnika, Pridraga oko 2000, a Novigrad oko 1000, iako je već u 14. stoljeću imao oko 1400 stanovnika.[3] U toku vremena došlo je između ta tri mjesta i do diferencijacije u govoru. Ipak Paljuv još uvijek čuva dosta sličnosti s novigradskim govorom, dok je u Pridrazi prevladao bukovički govorni tip.

Prema tradiciji u Novigradu su najstarije porodice Oštrić, Sinovčić i Vlatković. O nekima od njih, što su se istakli u bojevima s Turcima za Kandijskoga rata (1644–1669) i za Bečkoga rata (1683–1699), pjeva i Kačić Miošić.[4] On poimence spominje Tomu Sinovčića, Luku Oštrića i Ivicu Bandarića (Baždarića). Osim njih spominje i »Klanca od Novoga« (str. 480). U Novigradu danas više nema toga prezimena. Klanci su se iz Novigrada iselili u Posedarje, gdje ih i danas ima. Ostatak toga prezimena u Novigradu čuva se danas još u nazivu kućice Klančuša, koja je danas vlasništvo Grge Oštrića, a i nalazi se iza njegove kuće.

Podatak o bojevima Novigrađana s Turcima zabilježen je i u Knjizi godova novigradske župne crkve. Tu se jednom popu Vlatkoviću spominje god 12. veljače uz napomenu, da je poginuo u borbama na Otresu kod Kistanja. S njime je poginulo i mnogo drugih Novigrađana. I taj se podatak potvrđuje iz Kačićeva Razgovora ugodnog (str. 485., 487. i d., izdanje 1942.), gdje se govori o Otresu kao o »starom razbojištu«.

Prema porijeklu novigradska se prezimena mogu podijeliti na četiri osnovne skupine, i to ovako:

1. najstarija prezimena i prezimena, koja ne idu u koju od ostalih skupina.
2. budvanska prezimena
3. mletačka prezimena
4. najnovija prezimena

Ova podjela, dakako, služi samo kao sistem, a ne kao statističko navođenje prezimena, jer je na temelju samih prezimena, bez drugih pomagala, nemoguće točno odrediti provenijenciju za svako od njih. Zato će se uz svaku skupinu navesti tek nekoliko sigurnih primjera, da posluže samo kao ilustracija.

Prvoj skupini pripada najveći broj prezimena, među kojima osobito stara novigradska prezimena: Oštrić, Sinovčić i Vlatković.

U drugoj su skupini karakteristična prezimena Paštrović i Anzulović.

Trećoj skupini valja pribrojiti prezimena: Buterin, Denona, Gvardiol, Karavida i još neka.

Četvrtoj skupini pripadaju recentna prezimena, kao što su Badžek, Beretin, Dobrota, Eškinja i dr.

Najzanimljivije je pitanje porijekla prezimena u 2. i 3. skupini, koja su osim toga dosta brojna i s mnogo predstavnika, pa bi se moglo mi-

[3] Uspor. B. Desnica, c. d.

[4] A. Kačić Miošić, Razgovor ugodni naroda slovinskoga, Mleci 1759, str. 251. ili Stari pisci hrvatski, knjiga 27, str. 482, izd. 1942.

sliti, da su njihovi nosioci mogli izmijeniti novigradski etnički sastav i novigradsku govornu strukturu. Može se odmah kazati, da se to ni jedno ni drugo nije dogodilo, a nije se dogodilo zbog specifičnih prilika, u kojima je živio Novigrad u toku minulih stoljeća.

Otkad je Novigrad došao u mletačke ruke, u njemu se stalno nalazila mletačka vojna posada. Novigrad se održao i onda, kad su Turci zauzeli sva obližnja mjesta, doprli čak i do Nina i zalijetali se na otoke i pošto su 1527. god. zauzeli utvrđeni Obrovac. Novigrad se mogao održati zahvaljujući u prvom redu svojoj jakoj tvrđavi na brdu iznad grada. Novigrad je dakle izdržao turske navale, kao što je davno prije toga (god. 1387), kad je u njemu prior vranski Ivan od Paližne čuvao zatočenu kraljicu Mariju, izdržao navale kopnene vojske i opsadu mletačkog brodovlja i predao se tek onda, kad se više nije mogao braniti zbog nestašice hrane. I tako, dok su turske čete pregazile Bukovicu i Ravne Kotare, Novigrad je ostao izvan Turske i izvan utjecaja, što su dolazili od turskih zemalja. Tako je Novigrad ostao sačuvan i od priliva novih etničkih slojeva s istoka, sa turskih posjeda, koji su inače bitno izmijenili etnički sastav i govor stanovnika starosjedilaca u Bukovici i Ravnim Kotarima. Zahvaljujući toj okolnosti Novigrađani su do danas sačuvali »izvornu fizionomiju starenika prvobitnog stanovnika sjeverne Dalmacije iz vremena prije turske najezde«, što ujedno »objašnjuje i fenomen, ‚bodulske' oaze na kopnu i to na čisto ‚vlaškom kopnu'«.[5] Snažan utjecaj novoštokavskog govora na novigradski govor novija je pojava, koja sve više prodire osobito u naše vrijeme. (Vidi drugi dio.)

Da ni novigradska prezimena iz 2. i 3. skupine nisu mogla izmijeniti novigradski etnički sastav i novigradsku govornu strukturu, razumije se otuda, što ni njihovi nosioci nisu došli u Novigrad u vrijeme stalnih migracija stanovništva, nego su uglavnom posljedica dugotrajnog stacioniranja mletačke vojne posade u Novigradu. Mletačkih vojnika bilo je i iz naših krajeva, koji su bili pod mletačkom vlašću. Među njima bili su i Anzulovići i Paštrovići iz Budve. Neki su se od njih poženili i ostali u Novigradu. Tako su nastali novigradski Paštrovići i Anzulovići. Na sličan su način nastala i mletačka prezimena.[6] Prema tome ne može se na temelju prezimena govoriti ni o kakvoj romanizaciji Novigrada od Mlečana, a isto tako ni o jačem utjecaju Budvanaca na novigradski govor, jer su stranci ulazili u Novigrad povremeno i kao pojedinci, a u brojne su se obitelji s mnogo članova razvili kao Novigrađani. Podaci o tim prezimenima u novigradskoj »Madrikuli skule blažene divice Marije od svetoga luzarja« samo potvrđuju, da su ta prezimena u Novigradu dosta stara, jer su u popisu bratima nosioci tih prezimena pravi Novigrađani.

[5] Ispor. B. Desnica, c. d. str. 207.

[6] O Gvardiolima piše B. Desnica (c. d. str. 215, bilješka 1.) ovo: »1686 spominje se u maticama Marko Valdeoro iz Bnetak (Mletaka), malo po tom nalazimo to isto ime u obliku Vardeoro, zatim Vardeolo a najzad 1692 Gvardeoli. Kroz samih 6 godina Valdeoro se pretvorio u Gvardeoli, današnji novigradski Gvardijoli, koji i ne sanjaju, da su poreklom ‚iz Bnetak'«.

II.

O starinačkom karakteru Novigrađana, osim prezimena, svjedoči i sam novigradski govor. On je i do danas sačuvao mnoge starije dijalekatske crte, osobito u akcentu,[7] kojih nemaju obližnji govori.[8] Kakav je otprilike bio u 17. stoljeću, pokazuje tekst Madrikule skule blažene divice Marije od svetoga luzarja, koji se ovdje u cijelosti donosi u suvremenoj transkripciji.[9] O fonetskim, morfološkim, sintaktičkim i leksičkim osobinama toga teksta govori se u jezičnom komentaru. Time se želi pokazati, da je novigradski govor, bolje nego ijedan drugi govor na kopnenom dijelu sjeverne Dalmacije, sačuvao starije dijalekatske osobine,[10] pa se po njemu saznaje i to, kakav je mogao biti govor »prvobitnog stanovnika sjeverne Dalmacije iz vremena prije turske najezde.« U tome je veliko značenje novigradskog govora za našu dijalektologiju i historiju jezika, možda veće nego značenje ijednog drugog mjesnog govora na nekadašnjem čakavskom teritoriju kopnenog dijela sjeverne Dalmacije.

TEKST RUKOPISA

(Str. 1., pag. 4.)

V Novomu gradu miseca aprila N⁰ 3, godišće našega spasenja 1686. (tisuća šesto osamdeset i šesto)

V jime Isusovo i blažene pričiste divice Marije od svetoga luzarja.

Kada mi braća skupšćine aliti skule pričiste divice od svetoga Luzarija biomo nadahnuti Duhom svetim za služiti onoj [honoj] pričistoj divïci Mariji od svetoga luzarja, koju skulu započesmo mi braća zdola upisana i učinismo obljubu i kapitule i pene zdola upisane.

Naj parvo da živemo u strahu gospodina Boga i pričiste i slavne divice Marije odvitnice naše od svetoga luzarja.

[7] Poznato je, da se akcenat sporije mijenja nego bilo koja druga govorna crta. Osvrćući se na tu činjenicu u svom radu »Osobine suvremene rapske akcentuacije« (Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru, Zadar 1955, str. 165.) dr. M. Hraste utvrđuje: »Akcenat je najkonzervativniji elemenat u jeziku, koji se vrlo teško mijenja.«

[8] Kakav je otprilike današnji novigradski govor, može se vidjeti iz mog Izvještaja o prikupljanju narodnih pomorskih naziva i izraza na obalnom području od Zadra do Obrovca (Ljetopis JAZU knj. 62), gdje se donose i akcentirani primjeri novigradskog govora. Još je više takvih primjera iz Novigrada u mom drugom radu »Obalna toponomastika u sjevernoj zadarskoj regiji«, Radovi Instituta JAZU u Zadru, knjiga IV, Zagreb 1957.

[9] Madrikula je pisana talijanskom ortografijom, kako se tada općenito pisalo po Dalmaciji, ako se pisalo latiničkim slovima. Za ilustraciju navest ću samo nekoliko primjera s prve sačuvane strane rukopisa (pag. 4): Issusovo, brachia, alliti, gimamo, gime, i. t. d.

[10] Ispor. Lj. Maštrović, Ninski govor, Radovi JAZU u Zadru, 2, 87–139, 1955; M. Hraste, O govoru Zadra i okolice, Zbornik o Zadru – (u rukopisu) i moje radove, spomenute u 8. bilješci.

I mi braća da jimamo nositi jedan drugomu ljubavu bratinsku i čast i poštenje, kako nam zapovida gospodin Bog i pričista i slavna divica Marija od svetoga luzarja. I da smo obligani moliti Boga i blaženu divicu Mariju jedan za drugoga i za živih i za martvih. I da jimamo gledati i čūvati korist i slavu blažene divice od svetoga luzarja.

Naj parvo kada dojde god blažene divice od svetoga luzarja, da jimamo činiti kantati jednu misu na oltaru blažene divice od svetoga luzarja za braću i sestre živih, a sjutra dan takojer za braću i sestre martvih. I da jimamo govoriti sveti luzarij kad godi budemo moći, i koji ga bude govorija dobiva prošćenje od svoji griohva, zašto smo mi braća izvadili prošćenje od svetoga oca Pape. I da jimamo mi braća jimati naše sviće i goriti jih na svaku Gospoju i mlade nedilje i u ostale svece principale i nad martvom braćom i sestrami. I ako ne bi mlaji aliti gastalad razdilija sviće na ova vrimena i na ove [hove] svetkovine, da jima platiti Z [cekina] 6 brez svake gracije aliti milosrđa, za neka se spominje. Jošće ako bi brat brata obsovao [obsovaho] nepodobno ali udrija na tegu, da jima platiti brez svakoga milosarđa dumplira 2. Svaki da bude od Z 10.

Jošće kada budu braća na jizbini aliti za stolom na brašćini, aliti na komu skupu, koji bi brat obsovaja brata ali udrija, ali ako smutnju učinija, da jimaju sva braća skočiti toga kaštigati brez svakoga milosarđa. Da sve plati, što se bude onda potrošilo, za neka svaki unapridak u ljubavi žive i u miru.

(Str. 2., pag. 5.)

I ovo [hovo] mi braća zdola upisana jesmo se svi kuntentali ovoj obljubi i kaštizi (!) zgora upisanoj. I ako ne bi ovo jisto koji brat obsluživaja, da ga jimaju braća kaštigati, kako naj bolje budu znali, i da ga jimaju otirati od sebe i izvaditi od ove skule, za neka ni zločesta i nevirna i smutljiva brata u skupu.

A kada primine brat aliti sestra budući koji od ove [s]kule, da ima gastald poći pitati u svakoga brata i sestre soldina 2 i da se jimaju za te jiste jaspre govoriti toliko misa malih za onoga [honoga] dušu, koji bude priminua od ovoga svita.

Ako ne bi gastalad pošao [pošaho] pitati ovo jisto, kako zgora govori, da jima platiti Z 4. A kada pokupi, da jima dati svomu prokaraturu, a prokaratur da jima dati uput redovnikom, da slave za martvoga dušu. A oni brat, koji ne bi dao (daho) ta dva soldina, da ga jima gastalad opovidati aliti jimenovati na skupu, di budu sva braća, neka je sram takoga brata meju braćom. I da se nima ni za njegovu dušu davati, kada primine.

Jošće ako koji brat, kada napovidu prokaraturi, da se jima doći na teg, da jima platiti Z 6, ako ne bi otija doći. A koji ne bi bija doma, kada se zapovidi, da plati što ide težaku. Jošće mi braća učinismo i odlučismo meju sobom, da se ne može pisati veće od šezdeset braće, nego kada koji primine, da se može onda doći pisati na ono misto. I koji se dođe pisati iznova, da jima platiti Z 6.

A sada počimlju braća od koje [mj. ove] skule svaki po jimenu.

Jošće mi sva braća obljubismo, da jimadu naši prokaraturi vazda daržati četiri dunplira i naše sviće od skule, kako je razlog. A kada brat od skule naše primine, da jimaji (jimaju) mu goriti vazda tako četiri dunplira i sve sviće bratinske na pogrebu svakoga brata od naše skule. A svaki brat od naše skule budući znao aliti po komu čuo, da je naš brat koji kodi od naše skule priminuo, budi svaki obligan doći na pogreb svoga brata od skule B. D. S. luzarja, van da bi bio [biho] zadržan od velika posla Božjega aliti gospodskoga. I koji ne dođe, a mogao je doći, budi pod smartni grih. Zašto smo obligani svakoga pomoći sprovoditi, a navlastito svoju braću od skule, ako ćemo dobiti milost pri B. D. od S. Juzarja (sic).

(Str. 3., pag. 6.)

V Novomu gradu na 23 [dvadesetitri] miseca aprila godišće našega spasenja 1686. [tisuća šesto osamdeset i šesto].

A sada počimlju braća od ove [hove] skule zdola upisana.

Skula blažene divice Marije od svetoga luzarja.

(Slijedi popis bratima u 2 stupca. Vidi I. dio.)

JEZIČNI KOMENTAR

Fonetske osobine

Madrikula je pisana talijanskom ortografijom, i to često neujednačeno, pa se javlja nekoliko problema već i pri samom čitanju, odnosno transkripciji teksta. Postavlja se na pr., između ostalih, i pitanje, da li su se riječi s početnim prednjim vokalom izgovarale s prejotacijom ili bez nje, da li i s jednom i drugom mogućnošću. U rukopisu ima i primjera sa j (jime, jimamo, jizbina, jih, jisto, jimenovati i t. d., pisano, dakako, sve sa g, na pr. gime), ali ima i primjera bez j (Isusovo, izvaditi, ima). Sudeći i po broju prejotiranih primjera i po tome, koji su primjeri prejotirani, – prejotacija je u 17. stoljeću u Novigradu bila živa govorna osobina, ali se po svoj prilici već tada počela remetiti njena dosljednost (jima: ima). Što nije prejotirano i ime Isus, upravo prisvojni pridjev od tog imena – Isusovo, to treba pripisati čestom slušanju i čitanju tog imena u crkvi i crkvenim obrednim knjigama bez prejotacije, a u glagola izvaditi prefiks je iz upravo primarni prijedlog. Kako u današnjem novigradskom govoru redovno nema prejotacije, valja zaključiti, da je to recentna pojava, koju su izvršili najnoviji utjecaji sa strane.

Posebno je zanimljiv i izgovor i transkripcija glasa h. U rukopisu se nalaze i primjeri, gdje je glas h po pravilu (nadahnuti, duhom, u strahu, martvih, živih, jih, grih), i primjeri, gdje je h izostavljeno (biomo < bihomo, od svoji), i primjeri, gdje je h ili a) na krivom mjestu (griohva < grihova) ili je b) suvišno (hove, hovo, honoj, obsovaho, pošaho,

daho). Znači, da nije postojao pravi osjećaj za glas h, što svakako treba pripisati utjecajima sa strane. Ali se ni tada kao ni danas glas h u Novigradu nije mijenjao glasom v, što je osobina obližnjih novijih štokavskih govora. Tako na pr. školjić u posedaračkoj luci Posedarci nazivaju Sveti duv, a Novigrađani Sveti duh.

Za pitanje izgovora i transkipcije važno je i razlikovanje glasova č i ć (na pr. pričista, započesmo, učinismo, činiti, skočiti, zločesta, čuo, počimlju, ali: braća, svića, moći, budući, veće, ćemo, pa primjeri sa šć kao: skupšćina, prošćenje, jošće, brašćina). U današnjem je novigradskom govoru narušeno razlikovanje ta dva glasa kao i u obližnjim govorima, ali još uvijek ne u tolikoj mjeri, da se ne bi nikako razlikovali. Ovdje ih bilježim znakovima č i ć (Ivčić, Čulina, Banić). Ipak ih običan Novigrađanin najčešće ne razlikuje, nego ih čuje kao jedan glas i u pismu bilježi znakom č. Prema tome je i slabo razlikovanje ili uopće nerazlikovanje glasova č i ć također recentna pojava, što također potvrđuje, da je jači utjecaj obližnjih govora na novigradski govor novija pojava, koja se osobito širi u naše vrijeme.

Iznijete probleme dopunjuje i problem izgovora odnosno transkripcije sonatnoga r (r̥). U primjerima je redovno refleks ar (naj parvo, martvi, milosarđe, daržati, smartni). Prema tome bi konstantna upotreba ar za r bila još jedan dokaz o starinačkom (čakavskom) karakteru novigradskoga govora, jer je i refleks ar za r jedna od sigurnih oznaka čakavskog dijalekta, ali je ipak pitanje, da li se grafija ar tako i izgovarala. U današnjem je novigradskom govoru redovno r (kao i u obližnjim govorima), pa treba uzeti ili da se starije ar pod utjecajem obližnjih govora prometnulo u r, ili da je ar samo grafija za r, koje se i u vrijeme pisanja rukopisa izgovaralo kao jedan glas. Između tih dviju mogućnosti treba se priklonuti mišljenju, da je stariji izgovor bio po svoj prilici ar, što osobito potvrđuju petrefakti, kao što su Tarsîna, Pardêkalica, u kojima se i do danas zadržalo ar. Prema tome je izgovor sonanta r kao jednoga glasa novija pojava u novigradskom govoru, kojoj početak treba tražiti baš negdje u 17. stoljeću.

No najvažnija je osobina među oznakama starine, odnosno čakavske baze novigradskog govora, što se u rukopisu još dobro čuva glas j na mjestu štokavskoga (i mlađega čakavskoga) đ (takojer, mlaji, Gospoja, meju), iako ima i novijih (dojde) i najnovijih (iđe, dođe) osobina, odnosno utjecaja sa strane. Danas je pak u Novigradu potpuno prevladao glas đ, koji i fiziološki potpuno odgovara štokavskom đ (afrikati), a razlikuje se od čakavskog (slivenog) đ.

Od starijih fonetskih osobina mogu se još spomenuti disimilacija luzar- < ruzar-, počimlju: počinju, zatim ikavski refleks »jata« (divica, pričista, odvitnica, zapovida, svića, nedilja, razdilija, otirati, nevirna i t. d.), kako je i danas u novigradskom govoru. Ipak se za »jat« u najstarije vrijeme osim ikavskog refleksa i mora pretpostaviti *i* ekavski refles *e*, na što upućuje sačuvan petrefakt Pêsâk, kako se zove dio obale u novigradskoj luci. Iz te činjenice može se također izvesti zaključak,

da je novigradski govor s obzirom na refleks »jata« pripadao u sjeverozapadni čakavski tip, što još u većoj mjeri potvrđuju akcenatske osobine.

Posebno valja nešto reći i o konzonantskom skupu šć u nekim riječima (skupšćina, prošćenje, jošće, brašćina). Taj skup poznaju i štokavci ikavci (šćakavci), ali da je on u Novigradu čakavske provenijencije, to potvrđuje grafija u rukopisu za glas ć, koji se i u toj grupi, kao i inače, razlikuje od grafije za znak č (Vidi gore!). Razlikovanje u grafiji dokaz je o razlikovanju i u izgovoru toga glasa u 17. stoljeću, dok je danas, pod utjecajem obližnjih štokavskih govora, takvo razlikovanje narušeno. Prema tome je šć starije (čakavsko), a šč (upravo šč̀) je mlađe (štokavsko).

Među fonetskim osobinama mora se govoriti i o glasu l, odnosno o njegovoj zamjeni s drugim glasovima na kraju riječi (sloga). No kako se taj glas, upravo koji njegov refleks, nalazi u rukopisu samo na kraju participa perfekta aktivnog, kao njegova morfološka oznaka, to je ujedno i morfološko pitanje, pa taj problem ima dakle i fonetsku i morfološku vrijednost. U fonetskom je smislu nestajanje ili promjena krajnjega glasa l novija pojava, a u morfološkom je smislu zamjena toga glasa u part. perf. akt. glasom o štokavska osobina. U rukopisu nema nijednog primjera s glasom l, a među njegovim se refleksima opaža kolebanje između o (obsova[h]o, poša[h]o, da[h]o, znao, čuo, bi[h]o, priminuo, mogao), a (priminua – dva puta) i ja (govorija, razdilija, udrija, obsovaja, učinija, obsluživaja, otija, bija), što potvrđuje, da u vrijeme pisanja rukopisa još nije bio izgrađen sistem tih promjena. To osobito potvrđuje dubleta obsovao i obsovaja. Različiti refleksi upućuju na zaključak, da se taj proces još uvijek vršio u vrijeme pisanja rukopisa, a današnji oblici na a (ja) potvrđuju, da se on konačno završio kompromisnom štokavsko-čakavskom solucijom.[11] Što se danas u Novigradu mogu čuti i oblici na o, to je najnoviji, ponovni utjecaj štokavskoga dijalekta (i književnog jezika), koji se u naše vrijeme iz poznatih razloga vrši na sve naše »neknjiževne« dijalekte. U štokavskom zaokruženju i djelomično poštokavljenom novigradskom govoru taj je utjecaj jači i proces brži nego u govorima, koji su više po strani, više izolirani.

Napomene o morfologiji

U morfološkom pogledu jezik rukopisa ne pokazuje osobitih forma, koje bi po čemu bile tipične upravo za taj govor, što ipak ne znači, da se i na temelju morfologije ne daju izvesti neki zaključci. Upada u oči točno razgraničena upotreba perfekta i aorista (vidi u tekstu!), prema tome i čuvanje aorista, gdje god mu je po značenju mjesto.

Aorist je oblik, koji su prvotno imali svi naši dijalekti, dakle i štokavski i čakavski. On se u Novigradu ipak mora ubrojiti u čakavske osobine,

[11] Usporedi, što je o tome rečeno u odjeljku o morfologiji.

i ne može se uzeti kao štokavska inovacija, jer se njegovo gubljenje[12] upravo podudara sa jačim utjecajem štokavskoga dijalekta na novigradski govor. Prema tome je i potpuno čuvanje aorista još u 17. stoljeću i njegovo postepeno gubljenje vrlo važno za kronologizaciju promjena u novigradskom govoru. Otuda, međutim, ne izlazi, da obližnji štokavski govori nikako ne poznaju aorist. Čuo sam ga u svim obližnjim primorskim mjestima (Posedarju, Vinjercu, Starigradu i t. d.), a za ninski je govor Lj. Maštrović[13] utvrdio: »Aorist se čuje katkada, i to u 1. i 3. 1. sg. te u 1. i 3. 1. pl. ... načesmo, posikoše, razbigniše se ...« Aorist je dakle kao posebna morfološka kategorija u nestajanju i u štokavskim govorima i u govorima s čakavskom bazom na tom području, kao što je nekad bio zajednička osobina i jednog i drugog dijalekta.

Značajno je, da se u rukopisu sačuvao i oblik 3. 1. sg. imperativa od glagola biti, koji u tom kao i u drugom licu sg. glasi budi (budi svaki obligan, budi pod smartni grih). Tog oblika danas nikako nema u novigradskom govoru, a ne može se na temelju dva primjera sa sigurnošću tvrditi niti da je u 17. stoljeću bio živa govorna osobina, ali se svakako inercijom još uvijek držao i bio poznat piscu Madrikule. U svakom slučaju i taj je oblik, poput aorista, nasljeđe iz veće starine, a ona je svakako bila čakavska.

Nekom vrstom inovacije u glagolskim oblicima može se jedino smatrati oblik jimadu (uz jimaju) za 3. 1. pl. prezenta glagola jimati (imati). No kako se takvi oblici javljaju paralelno i u nekim drugim, i čakavskim i štokavskim govorima,[14] ne mora se pod svaku cijenu ni taj oblik tumačiti utjecajem sa strane (utjecajem obližnjih štokavskih govora), nego to može biti i u Novigradu analoška tvorba prema glagolima s takvim završetkom (budu, vidu mj. vide, radu, mj. rade), pogotovu što se oba oblika slažu i akcenatski (imȁjū i imȁdū). Obje su paralele (imaju i imadu) poznate i današnjem novigradskom govoru. I u ARj. se utvrđuje »po analogiji prema glagolu dati u nekijim oblicima može se metnuti d među osnovu i nastavak«. Zanimljivo je napomenuti, da su i po ARj. najstariji takvi primjeri (Radnić) iz 17. st.

Kao što je rečeno u odjeljku o fonetici, umjesto starijega l (> lъ) u rukopisu je morfološka oznaka participa perfekta aktivnog nastavak *-o*, *-a* i *-ja*, dok je u današnjem novigradskom govoru samo *-a* ili *-ja* uz rezerve, koje su također tamo spomenute. Nastavak je a (ja) uopće karakterističan u participu perfekta aktivnog na čitavom prijelaznom čakavsko-štokavskom području. U Ninu ga je zabilježio Lj. Maštrović, koji ga pripisuje čakavskim osobinama. On kaže: »... govori se ... čuja san i čujo san. Bit će, da je čujo nastalo utjecajem škole u novije vrijeme, gdje je i štokavski oblik čuo analogno prema čakavskom čuja, dobio konsonant

[12] Aorist se danas u novigradskom govoru čuje obično još samo u stalnim izričajima: reče mi, ču li?, ja dođo i sl.

[13] Lj. Maštrović, c. d. str. 110.

[14] Obje su mogućnosti dopuštene i u književnom jeziku.

j«.[15] Tako je po M. Hrasti u participu perfekta aktivnog i »na Čiovu i dalje prema zapadu ... nastavak ja kod svih glagolskih osnova osim onih, koje se svršuju na suglasnik ili na samoglasnik a«.[16] Slično potvrđuje za Kaštela i A. Belić, koji kaže, da je i kaštelanski dijalekat »razvio ja u participu kod svih glagolskih osnova sem onih koje se završavaju suglasnikom ili vokalom a«, pa zaključuje: »Iz ovoga se vidi vrlo važna osobina ovih govora: da su oni, ne remeteći svoje osnovne čakavske sisteme, počeli je razvijati u duhu štokavskome.«[17] To u punoj mjeri vrijedi i za novigradski govor. Ali, kao što pokazuje ninski govor, moguć je i obrnut utjecaj, t. j. da štokaviziran čakavski dijalekat počne utjecati na štokavski, pa tako nastaje čakaviziran štokavski dijalekat. Otuda poluštokavski i polučakavski govori, koji su tako karakteristični za čitavo obalno područje sjeverne Dalmacije, koje je zbog toga u jezičnom pogledu konglomerat najrazličitijih osobina i utjecaja.[18]

Od imenskih oblika jedino je zanimljiv stariji oblik I. pl. f. sestrami (nad sestrami), što je bez sumnje kontinuacija starijega stanja, pa bi i to bio dokaz više u prilog čakavskom karakteru novigradskog govora.

Ostatak je starine i upotreba kosih padeža (genitiva) neodređenog oblika pridjeva (neka ni zločesta i nevirna i smutljiva brata u skupu), koji se u današnjem novigradskom govoru upotrebljava samo u nominativu i redovno samo u predikatnoj službi. U atributivnoj se službi upotrebljavaju kosi padeži određenog oblika.

Iz sintakse

U sintaksi je prema tekstu Madrikule mnogo teže utvrditi posebnosti novigradskoga govora nego i u akcentuaciji, i u fonetici, i u morfologiji, jer takav tekst, kao što reče prof. J. Hamm o tekstu lošinjskih notarskih knjiga, »prirodno ima u sebi nešto, što je knjiško i što se u običnu govoru rijetko ili nikada nije upotrebljavalo.«[19] Bilo bi, razumije se, korisno obraditi sintaksu naših starijih rukopisa na širem planu, no dok se to ne učini, bit će dragocjene napomene i o pojedinačnim rukopisima, koje će moći poslužiti i kao predradnje za eventualno sintetsko djelo. Među takve predradnje ide i citirani rad prof. J. Hamma. Vrijednost mu je osobito u tome, što je u njemu sa svom pažnjom obrađena i sintaksa, čime je ispunjena jedna praznina u proučavanju jezika naših javnih, ponajviše notarskih i sličnih spisa nekoliko minulih stoljeća. Povezujući

[15] Lj. Maštrović, c. d. str. 93.

[16] Dr. M. Hraste, Osobine govora otoka Šolte ... i susjedne obale, Rad JAZU 272, str. 151.

[17] A. Belić, O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji, Glas SAN 168, str. 33, Beograd 1935.

[18] Zato je razumljiva sve veća pažnja, koja se u posljednje vrijeme poklanja tim govorima. Usporedi već citirane Hrasteove radove, pa Maštrovićev rad, a i moja nastojanja oko tih govora.

[19] Uspor. Susački govor u prošlosti, Hrvatski dijalektološki zbornik, knjiga 1, str. 39, Zagreb 1956.

svoje napomene o sintaksi u tekstu novigradske Madrikule skule blažene divice Marije od svetoga luzarja iz 17. stoljeća s onim, što je prof. J. Hamm rekao o sintaksi lošinjskih notarskih spisa iz 16. i 17. stoljeća, želim upozoriti i na njihove dodirne točke, po kojima, više ili manje direktno, upućuju na istu pisarsku maniru, odnosno na isti stilski uzor, što je za naše primorske krajeve svakako bila Mletačka kancelarija. Za taj uzor karakteristična je već i sama formula dotacije (V Novomu gradu miseca aprila godišće našega spasenja 1686) i invokacije (V jime Isusovo i blažene pričiste divice Marije od svetoga luzarja), koja dolazi po tradiciji i u Madrikuli, iako tamo nije bila obavezna. (Madrikula, naime, nema karakter javnog spisa.)

Među osobitostima, koje dolaze i u lošinjskim notarskim spisima (uspor. c. d. str. 42), vrijedno je spomenuti vrlo čestu upotrebu prijedloga od s genitivom (skula blažene divice Marije od svetoga luzarja – više puta, prošćenje od svoji griova, braća od ove skule, kad brat od skule naše primine) i za s infinitivom (za služiti). Ovamo ide i upotreba za + neka, gdje za pojačava značenje iduće riječi neka i ima funkciju zaključnog veznika (za neka se spominje, za neka svaki unapridak u ljubavi žive, za neka ni zločesta i nevirna i smutljiva brata u skupu).

Iz kongruecije valja spomenuti upotrebu genitivnog oblika pridjeva za akuzativ i u pluralu (za braću i sestre živih ... za braću i sestre mrtvih, pa i samo: za živih i za martvih), zatim upotrebu prirodnog (muškog) roda u predikatu uz imenicu braća (mi braća ... jesmo se svi kuntentali, da ga jimaju braća kaštigati, kako najbolje budu znali, zašto smo mi braća izvadili prošćenje) i dopunu u dativu uz glagol kuntentati se (jesmo se svi kuntentali ovoj obljubi i kaštizi). Kao i u lošinjskim notarskim spisima,[20] predikat je uvijek u onom gramatičkom broju, u kojem je i imenica na koju se odnosi, bez obzira na druge riječi u rečenici (da se jimaju za te jiste jaspre govoriti toliko misa malih).

Slaganje je između lošinjskih notarskih spisa i novigradske Madrikule i u upotrebi zamjeničkog pridjeva isti (idem), kojim se jače ističe prethodna zamjenica (ako ne bi ovo jisto koji brat obsluživaja, da se jimaju za te jiste jaspre govoriti toliko misa malih, ako ne bi gastald pošao pitati ovo jisto).[21]

Najtipičnije su ipak u sintaksi novigradske Madrikule sveze prezenta glagola imati (jimati) i infinitiva drugih glagola. U tim vezama glagol imati ima funkciju osobitog pomoćnog glagola, kojim se izriče moranje, nužnost izvršenja one radnje, koja se sadrži u infinitivu, pa, dakle, najčešće zamjenjuje glagole: morati, valjati, trebati (da jimamo nositi jedan drugomu ljubavu, da jimamo gledati i čuvati korist ..., da jimamo činiti kantati jednu misu, da jimamo govoriti sveti luzarij, da jima gastald poći pitati ... soldina 2, da se jimaju za te iste jaspre govoriti toliko misa malih, da jima platiti, da jima dati, da ga jima gastald

[20] Uspor. c. d. str. 40.

[21] Uspor. i što je o tome rečeno u ARj. s. v. isti 1, pod b.

opovidati, da se nima ni za njegovu dušu davati, da se jima doći, i t. d.). Nema sumnje, da je većina gornjih sveza uglavnom rezultat pisarske stilske manire, u kojima se osjeća doza patetike i pompoznosti. Zato se i ne može reći, koliko su se takve fraze upotrebljavale u razgovornom novigradskom govoru, ali da je sveza prezentskih oblika glagola imati i infinitiva kojeg glagola postala živa govorna novigradska osobina, to potvrđuje današnji novigradski govor, u kojemu su sveze kao: rȅkā san mu, da mi īmā plátiti kȁmate – sasvim obične. Ovdje se još može dodati i sveza glagola činiti i infinitiva kojeg drugog glagola (da jimamo činiti kantati jednu misu), koja je također poznata današnjem novigradskom govoru.

Pisarskoj se maniri u nekim primjerima (kancelarijski, knjiški stil!) mora pripisati i osobito slaganje riječi i struktura same rečenice, koja praktički i ne dolazi u govornom jeziku (mi braća zdola upisana, pene zdola upisane, jesmo se svi kuntentali ovoj obljubi zgora upisanoj, ako ne bi gastald pošao pitati ovo jisto, kako [se] zgora govori; kada primine brat aliti sestra budući koji od ove skule, svaki brat od naše skule budući znao aliti po komu čuo).

U ovom kratkom osvrtu na sintaksu teksta Madrikule spomenute su, razumije se, samo one osobine, koje su tipične za taj tekst i koje po čemu odudaraju od standardnih norma (osobito u kongruenciji) u književnom jeziku.

Analiziravši tako osobitosti iz sintakse, treba zaključiti, da je ipak i sintaksa vrlo važna za određivanje ne samo jezika Madrikule, nego i novigradskoga govora u 17. stoljeću, jer i ona daje odgovor na nekoliko značajnih pitanja o novigradskom govoru toga vremena. To se osobito tiče kronologizacije nekih osobina, zatim razlikovanja govornih osobina od osobina pisarskog stila, za koji se utvrđuju uzori (notarski spisi) i utjecaji (mletački), a usporedbom se može saznati i njihov kvantitativan odnos. To sve čini napomene iz sintakse vrlo potrebnima, jer je očito, da bi bez njih slika o novigradskom govoru bila nepotpuna.

Napomene o rječniku

I u rječniku ćemo osim pretežno i izrazito novigradskih osobina naći i primjera, osobito što se tiče terminologije, koji se javljaju u većini naših notarskih i statutarnih zapisa, a ako su stranoga porijekla, ponajviše su preuzeti, koliko-toliko gramatički ponašeni, iz općeg mletačkog kodeksa[22] (madrikula, skula, luzarij, kapitul, pena, obligan, -a, kantati, principal, gracija, dumplir – dunplir, kaštiga, kaštigati, kuntentati,

[22] Uspor. J. Hamm, c. d. str. 39. i Rudolf Strohal, Glagolska notarska knjiga vrbničkog notara Ivana Stašića, Zagreb 1911. U toj se knjizi uz notarske spise i popratne registre i napomene donosi i Rječnik tuđih i manje poznatih riječi, koji omogućuje uvid u terminologiju i frazeologiju našeg običajnog prava, sadržanog u tim spisima. Rječnik sadrži i veći dio terminološko-frazeoloških potvrda, koje dolaze i u Madrikuli.

soldin, cekin, prokaratur). Od stranih riječi dolaze još jaspra i gastalad. Jaspra je u nas prilično poznata riječ, porijeklom je grčka (grč. ἄσπρον), a primili smo je turskim posredstvom. Prvotno joj je značenje malen, sitan novac, a onda i novac uopće. Uspor. o njoj više u ARj. s. v. aspra i jaspra. Gastalad je manje poznata riječ. ARj. je donosi u liku kastaldo (kastalad, kaštal). Po Du Cangeu[23] gastalad je longobardska (germanska) riječ latinskog porijekla, lat. gastaldus ili castaldus. Upotrebljavala se za nadstojnika imanja, gradskog poglavara, administratora i slične činove. K nama je vjerojatno došla mletačkim posredstvom. Iz teksta se Madrikule razabira, da i tamo označuje čovjeka s nekim činom u bratovštini. Radi lakšeg izgovora umetalo se i nepostojano a (gastalad), ali ima potvrda i za gastald. Druge su riječi u Madrikuli sve naše (ako se izuzme lat. riječ misa, koja se upotrebljava za određeni liturgijski obred u svim jezicima). Neke su od njih, kao što je već rečeno, zajednička terminološka svojina većine naših notarskih i statutarnih zapisa (skupšćina, jizbina, brašćina, napovidati, opovidati, jimenovati, unapridak), pa, osim donekle u fonetici, nisu tipične čak ni za jezik Madrikule, a još manje za novigradski govorni jezik (u kojemu se vjerojatno nisu nikada ni upotrebljavale), a druge su (na pr. teg, obljuba, ljubava, uput, brez, veće (= već), jošće, vazda, što (odnos.), zašto (uzr.), taki, ovi (m. sg.), bilo svojim oblikom, bilo fonetskim osobinama (vidi u poglavlju o fonetici), bilo značenjem ili upotrebom karakteristične upravo za novigradski govor i čine osnovni leksički fond Madrikule.

Kako se neke od tih riječi (na pr. što, zašto), ne nalaze u čakavskim govorima, a tipične su za štokavske govore, moglo bi se misliti, da upravo leksički razlozi najrječitije govore, osobito zbog upotrebe upitno-odnosne zamjenice što, da novigradski govor treba uvrstiti u štokavski dijalekat. Istina, ne može se ni u leksiku osporiti štokavska primova u novigradskom govoru, ali riječi kao teg, obljuba, ljubava, uput, brez, veće, jošće, vazda nisu nipošto u Novigradu štokavske.

Danas je u Novigradu riječ teg potpuno zaboravljena, ne čuje se ni uput, ljubava ima samo u liku ljubav, brez u liku bez, veće u liku već, jošće u liku još, a vazda se osjeća kao arhaizam. Arhaizmi su i taki, ovi. Običnije je takov, ovaj.[24] Ako je dakle što u novigradskom leksiku pod utjecajem okolnih štokavskih govora, onda su to svakako novije, suvremene riječi (i njihovi likovi). Iz činjenice, međutim, da u novigradskoj Madrikuli ima i takvih riječi, koje su današnjem novigradskom govoru

[23] Domino Du Cange (Carolo Dufresne), Glossarium mediae et infimae latinitatis, Parisiis 1844.

[24] Prema tumačenju u ARj. s. v. oni, takvi su likovi načinjeni »prema složenim pridjevima, na pr. novi, stari.« Kod riječi se ovi kaže, da se taj lik nalazi »u pisaca dubrovačkih (samo tako), u dalmatinskih štokavskih XVIII vijeka (samo tako), u slavonskih XVIII i XIX vijeka« i »pored ov, u svijeh starijih čakavaca počevši od Bernardina.« Otuda izlazi, da su takvi likovi zajednički i štokavskom i čakavskom govoru, pa dakle ni te likove ne moramo u Novigradu smatrati štokavskom inovacijom. To uostalom pobija i sama činjenica, što se mjesto njih danas upotrebljavaju likovi takav, ovaj.

ili sasvim nepoznate ili su arhaične, izlazi, da je novigradski govor još u 17. stoljeću u dobroj mjeri čuvao starinu i u svom osnovnom leksičkom fondu, a on je po porijeklu i po upotrebi bio – čakavski.

Nešto o novigradskoj akcentuaciji

Na ovom ću mjestu, umjesto drugih primjera,[25] uzeti u razmatranje današnji akcenat nekih riječi i oblika iz teksta Madrikule. Imajući, naime, na umu, da je »akcenat najkonzervativniji elemenat u jeziku, koji se vrlo teško mijenja« (Uspor. 7. bilješku), mogao sam i na temelju današnjeg novigradskog govora utvrditi, da je novigradska akcentuacija još dobrim dijelom arhaična, što kao »conditio sine qua non« dokazuje, da je u 17. st. mogla biti samo još više arhaična. Istina, današnji novigradski govor poznaje osim starijih (˝, ˆ i ˜) i novije štokavske (novoštokavske) akcente (ˋ i ˊ), dakle ukupno pet različitih akcenata, koji se fiziološki slažu s poznatim opisima tih akcenata s drugih područja, ali ako se danas još uvijek primjeri kao slúžiti, kòjī, òbljuba, u stráhu, nèdilja, pričístā, divica, òdvitnica nòsiti, kàko (da spomenem samo nekoliko riječi uzetih iz teksta rukopisa) čuju i s akcentom slūžīti, kojī, obljūba, ustrāhū, nedīlja, pričīstā, divīca, odvītnica, nosīti, kakò, onda se sa sigurnošću može reći, da je tako bilo i u 17. stoljeću. Doda li se tome i čuvanje t. zv. čakavskog akuta (˜), koji je u Novigradu dosta čest, onda zaista ne može biti sumnje o arhaičnosti novigradske akcentuacije. Kakva je ta akcentuacija u pojedinostima, najbolje će se vidjeti iz prikaza akcenatskog sistema novigradskoga govora, koji sam, da bih ostao u okvirima radnje, sastavio samo na temelju primjera iz rukopisa. Pa i odatle sam uzeo samo one primjere, koji se potvrđuju u današnjem razgovornom novigradskom govoru.

Akcenatski primjeri[26]

A. Primjeri, u kojima dolazi novi (čakavski) akut (˜).

1. Novi akut nastao metatonijom, poslije gubitka krajnjega ˝: grīh (g. grīhā), prokaratūr (g. prokaratūrā), cekīn (g. cekīnā), dumplīr (g. dumplīrā), težāk (g. težākā), šezdesēt, osamdesēt.

[25] U svojim dosadašnjim radovima sa novigradskog područja obrađivao sam narodne pomorske nazive i izraze i obalnu toponomastiku.

[26] U određivanju akcenatskih tipova i tumačenju akcenatskih osobina najviše sam se služio radnjom prof. S. Ivšića, Prilog za slavenski akcenat, Rad JAZU 187, str. 133–208, Zagreb 1911., a za komparaciju novigradske akcentuacije s akcentuacijom drugih čakavskih govora dobro mi je poslužila radnja prof. A. Belića, O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji, Glas SAN 168, str. 1–39, Beograd 1935., zatim već spomenuti radovi prof. M. Hraste i Lj. Maštrovića (uspor. bilješku 10) i posebno radnja prof. Hraste, Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale, Rad JAZU 272, str. 123–156, Zagreb 1948. Želio bih da se na ovome mjestu zahvalim sveučilišnom asistentu Bulcsú Lászlóu za dragocjene ispravke i sugestije.

. a) Metatonijski novi akut u pridjeva: mlādī, žīvīh, svētōga, svētīm, šēstī. U tome se novigradska akcentuacija ne slaže sa sjeverozapadnom čak., a slaže se sa jugoistočnom čakavskom akcentuacijom.

b) Metatonijski novi akut u prezentu: dobīvā, plātī, nīmā, primīnē, dōjdō, zapovīdā.

c) Metatonijski novi akut u participu pasivnom: upīsān, upīsāna.

3. Novi akut u nastavcima različita porijekla: analoški, stezanjem tipa aà > a, oksitonički: sestrē (i sestrōm), ovē, onōj, odsvojīh, vrimenā, svōmu, svōga.

4. Novi akut u otvorenom slogu po izgubu krajnjeg suglasnika: žīvē, nī (analoški).

5. Novi akut nastao naknadnim duljenjem po sjevernočakavskom tipu a) staroga akuta (pošto se on prethodno pokratio) i b) mlađega akuta na kratkom slogu zatvorenom sonantima j, l, lj, n, nj, r (v) gospodīn (g. gospodīna) jedān, zastolōm, gastāld (gastàlad), redovnīkōm (d. pl.), vān, nāj-(nājprvō).

6. Novi akut u različitim slučajevima, ponajviše analoške prirode: mī (uspor. jā), spāsenje (: spāšen), jošćē (arh.), ōndā, cekīnā (g. pl.)

B. Primjeri, u kojima dolazi cirkumfleks (ˆ).

1. Primjeri s prototoničkim praslavenskim cirkumfleksom: dûšu (ak. sg.; n. dūšā), srâm, svîta (g. sg.) dûhom (i. sg.), šêst.

2. Naknadni cirkumfleks na nekadašnjim kratkim silazno intoniranim slogovima: čâst (ì čāst; usporedi poznatu formulu: u ìme ocà ìsīna ìdūha svētōga), gôd, dân (dies).

3. Novi cirkumfleks u stranim riječima prema stranoj akcentuaciji: luzârja (g. sg.), kaštîzi (d. sg.), kapîtul, pâpa, grâcija.

4. Metatonijski novi cirkumfleks nastao duljenjem starog (pokraćenog) akuta: mîsa (g. pl.: n. sg. mīsa), slâvna, milosârđe, vîrna (nevîrna).

5. Novi cirkumfleks nastao stezanjem akcenta tipa ãa > â. kojî, kojû, kômu, ovô, tô, ovâ (n. pl. neutrum), onî (n. sg.), ovê (n. pl.).

C. Neki primjeri s kratkosilaznim akcentom (˝).

1. Akutski akcenat ˊ na kratkom slogu nastao metatonijskim premještanjem: nadàhnūti (part. pas.), blāžȅnā (adj.), svètkovina.

2. Oksitonički akcenat ˊ nastao pokraćivanjem zadnjeg otvorenog sloga: jednù (ak. sg.)

3. Akcenat ˊ kao rezultat prvotnog skakanja s metatonijom: òbligān, òbligāni, zàdržān.

4. Primjeri kao pȅna, jàspra, skùla, ponašaju se kao prvotno akutirani (bèzpenē, bèzjasprē, ìz skulē), usp. divîca, nòsîti, prîčîsta i dr.

D. Primjeri s nenaglašenom duljinom (¯)

1. Primjeri s prednaglasnim duljinama: blāžȅnā, slūžȉti, živēmò, u strāhù, svīćȅ, dumplīrā, pītāti i dr. Ovamo bi išli i primjeri *zgōrā, *zdōlā (danas zgōr, zdōl), u kojima se mora pretpostaviti duljenje vokala prije ispadanja krajnjega vokala. Taj je vokal svakako morao biti

naglašen, jer se samo tako može razumjeti današnji akcenat (˜). Drugo je, dakako, pitanje, otkuda taj naglasak. Mora se misliti na analogiju. uspor. na pr. *včerà.

2. Primjeri sa zanaglasnim duljinama: c) u ličnim glagolskim nastavcima: jīmāmo, zapovīdā, dõjdē, -ū, -ēmo, dobīvā, spomīnjē, plātī, primīnē, govòrī, pokûpī, nīmā, zapovîdū, -ī, îdē, počîmljū i dr., b) u nastavcima određenih pridjeva i pridjevskih riječi: u Nòvōmu, blāžênē (g. sg.), svētōga, svàkōga, drūgōmu, brātīnskī, za žīvīh i za mārtvih i dr., c) u gen. i instr. a-dekl.: divîcē, Marîjē, skûlē, brâćōm i dr., d) u g. pl. imenica: grîōvā, mîsā, e) na nekadašnjem cirkumflektiranom slogu, ako se sa njega pomakao akcenat, i u slogovima s položajnim duljenjem: î čāst, nevîrna (g. sg. m.), f) u primjerima s metatonijom kao nadâhnūti, zàdržān(ā), ôbligān(ā); uspor. točku C, pod 1 i 3.

Posebno je analoška dužina u primjeru kao ôd sebē, a u primjerima kao tōgā, tolîkō, vàzdā, vèćē krije se nekakva deiktička čestica. Po analogiji je dužina i u 3. l. sg. glagola bîti: bûdē.

Sve akcenatske osobine dovode do istog zaključka, da je novigradski govor u osnovi sačuvao stariju akcentuaciju, koja se ogleda i u kvalitetu i u mjestu akcenta i dužine. Iako je takvu akcentuaciju prvotno poznavao i štokavski i čakavski dijalekat, ipak se novigradski govor akcenatski mora uvrstiti u čakavski dijalekat. Na to upućuju slaganja s akcentuacijom drugih čakavskih govora (i sjeverozapadnih i jugoistočnih), od kojih je potpuno odijeljen, a odudaranja od akcentuacije štokavskih govora, koji ga potpuno okružuju. Istina, ti govori djeluju sve jače asimilatorno na novigradski govor, koji se postepeno štokavizira, ali paralelno čuvanje starijeg mjesta akcenta uz novije, pomaknute, štokavske akcente, čuvanje prednaglasne dužine i, osobito, čakavskog akuta svjedoči, da taj proces nije ni približno gotov, iako se može očekivati, da će se ubuduće brže odvijati nego ranije. Prema tome je i novigradska akcentuacija dokaz, da došljaci i utjecaji sa strane nisu znatnije izmijenili novigradsku govornu strukturu, kao što je to slučaj u obližnjim mjesnim govorima. A to se razumije samo otuda, što je Novigrad vjekovima živio izoliran, i što su stranci ulazili u Novigrad povremeno i kao pojedinci. To je, napokon, i glavni razlog, što su Novigrađani i do danas sačuvali »izvornu fizionomiju starenika prvobitnog stanovnika sjeverne Dalmacije iz vremena prije turske najezde«. To ujedno» objašnjuje i fenomen ‚bodulske' oaze na kopnu i to na čisto ‚vlaškom kopnu'«.

Dr. Vladimir Mošin i Milan Radeka

ĆIRILSKI RUKOPISI U SJEVERNOJ DALMACIJI

Ćirilski spomenici, koji se nalaze u bibliotekama srpskih manastira i u parohijskim crkvama sjeverne Dalmacije, nisu još dosada bili sistematski opisivani, ni inventirani, dok je na pojedine rukopise velike vrijednosti (kao što je na pr. bugarski Prolog iz 1346. g. u manastiru Krki) više puta bila skrenuta pažnja. U toku posljednjeg rata i u borbama za oslobođenje neki su manastiri bili razoreni, pojedini spomenici su nestali, a nešto je nakon oslobođenja bilo preneseno u druge zbirke. U toku posljednjih godina prof. Milan Radeka preduzeo je zadatak oko sistematskog inventiranja svih ćirilskih rukopisa sačuvanih na ovom teritoriju, dok su rukopisi u zbirci manastira Krke bili posebno proučavani od dr. V. Mošina, napose u vezi s prikupljanjem filigranološke građe za zbirku Historijskog instituta Jugoslavenske akademije. Imajući na umu posebnu važnost, da se podaci o svim tim spomenicima objave na jednom mjestu, složili smo se, da to učinimo u ovom našem zajedničkom prilogu, u kojem I. dio sadrži kraći opis ćirilskih rukopisa manastira Krke, izrađen zajednički, a II. dio – pregled ostalih spomenika izrađen od M. Radeke.

I.

Rukopisi manastira Krke

(dr. V. Mošin i M. Radeka)

Manastir Krka na istoimenoj rijeci, prema tradiciji, podignut je u sredini XIV. stoljeća, kad ga je sagradila Dušanova sestra kneginja Jelena žena Mladena Šubića. Iz 1402. g. postoji podatak, da je crkva dograđena. Odonda je manastir igrao značajnu ulogu u životu pravoslav-

nog stanovništva sjeverne Dalmacije. (Vidi: *Boško Strika*, Dalmatinski manastiri, Zagreb 1930, str. 95–115; *Vladimir Petković*, Pregled crkvenih spomenika kroz povesnicu srpskog naroda, izd. SAN, Beograd 1950, str. 155–156). Stara zbirka rukopisa bila je u toku posljednjih godina popunjena spomenicima, koji su preneseni ovamo iz manastira Krupe i nekih drugih mjesta. Pojedini podaci o manastirskim rukopisima bili su objavljeni u »Srpsko-dalmatinskom Almanahu«, 1836, str. 105, 1837. g., str. 122; zatim u »Srpsko-dalmatinskom magazinu«, 1863, str. 169–170 i 1864., str. 174, gdje su citirani i pojedini zapisi; napokon u članku *N. van Wijka* »Rukopisni paterik manastira Krke« u »Magazinu Sjeverne Dalmacije«, 1934, str. 108–110.

Većina rukopisa sada nosi po nekoliko starih inventarnih brojeva iz bivših kataloga. Novo inventiranje zbirke izvršio je M. Radeka. U idućem pregledu sprijeda je stavljen sadašnji inventarni broj; u zagradama iza njega – stare signature.

Pri datiranju rukopisa posebno se služilo vodenim znakovima, i to: znakovi iz rukopisa XIV. stoljeća citirani su prema djelu *dr. V. Mošin et S. Traljić*, Filigranes des XIIIe et XIVe ss., Zagreb 1957 (citiramo: MT); znakovi iz kasnijeg razdoblja – uglavnom prema priručniku *C. Briquet*, Les Filigranes, Genève 1907. (2. izd. Leipzig 1921) i prema novim djelima u seriji »Monumenta chartae papyraceae historiam illustrantia« (t. I–V, Hilversum, 1950–1956, ed. *E. J. Labarre)* i Albumu *V. Nikolajeva*, Vodjanie znaki Otomanskoj imperii, t. I., izd. Bolgarskaja akademija nauk, Sofija 1954.

1 Pod ovim brojem stavljeno je *fototipsko izdanje Mirosavljeva evanđelja.*

2 *Četveroevanđelje popa Vukosava:* vidi opis u katalogu rukopisa iz Mokrog Polja, odakle je rukopis sada prenesen u manastir Krku.

3 (262/81) *Četveroevanđelje* XVI. *vijeka.* Papir 19,5 × 28,7. 266 listova (37 kvaterna). Pismo po 21 redak. Rukopis je čitav u lijepom povezu. Postoji samo jedna zastavica ispred Matejeva evanđelja, i to samo skicirana, ali nije izrađena. Zapis iz 1706. g., da je rukopis pripadao Krki. Vodeni znakovi: kardinalski šešir i sidro u krugu iz XVI. v.; kod uveza – kruna sa zvijezdom i polumjesecom i tri polumjeseca s kontramarkom VG – iz XVIII. vijeka.

Zapis o obnovi rukopisa: »Radivoj Radović za dušu ocu svomu Iliji«.

4 (264/62) *Paterik bugarski 1346. g. iz Hilandara.* Papir 19,5 × 28; 287 listova (36 kvaterna, u posljednjoj je 7 listova). Ustavno pismo po 27 redova. Inicijali neobizantski u bojama i drugi skromniji, crveni, s kuglicama usred stabala. Uvezano u kožu. Uvez kasniji, »renesansnog« tipa sa tri koncentrična okvira i sa dva romba u sredini. Prema upozorenju prof. Radeke, ornament, koji ispunjava međuprostor u drugom okviru, analogan je onome, koji nalazimo na uvezu rukopisnog Oktoiha 1536. g. iz Gomirja (Muzej Srba u Hrvatskoj, 17 b).

Vodeni znakovi: kruška sa dva lista (MT, 4288), škare i strijela.

f. 1: *Povesti s(ve)tih starec kako podobajet s v'secem t'ščaniem' bez'ml'vie iskati.* Blagoslovi oče. »Reče avva Antonie: jakože ribi zamouždaqšče na suse oumiraqt, tako i mnisi ...«

Zapisi: f. 224, pri kraju 29. kvaterne – »imęrek Visariona« (rukopisom XVII. v.).

»Pisa že sę sia kniga rekomii paterik (zatim je čitav red brisan) ... v lavre bespl'tnago arhistratiga Mihaila, nasoqštomu arhimandritu kir Nikodimu, pri h(ri)stoljubivom i blagorodnom c(a)ri Ioanne Aleksandre ob'dr'žęštomu bl'garskoe c(a)rstvo i gr'č'skoe, v leto 6854, endikt 14.« (indikt se slaže s godinom 1346).

Na prednjim koricama zapis XVII. v.: »Da se zna sia kniga monastira Vilendara s(ve)tie gori Atona i daše e igumenu Visarionu u s(sve)te Troice za cekin 800 (?: izgleda kao omega) i da e ima plati er'monahu Serafionu«.

Crvenim: »Paterik Sp(a)snii«.

Na zadnjem listu zapis krčki iz 1726. g.

Lit.: Srp. dalm. Almanah 1837. g., str. 107; *N. van Wijk*, Rukopisni paterik manastira Krke (Magazin Sjeverne Dalmacije, uredio Vladan Desnica, 1934, str. 108–110).

5 (282/64) *Zbornik slova, oko 1370. g.* Papir 20 × 28,5; 41 kvaterna (prva dodana mjesto izgubljene, u XVII. vijeku). Lijepo pismo po 25 redova. Raška recenzija. Rukopis je lijepo uvezan. Bakarne zaloge. Vrlo je zanimljiv zbog velikog broja vodenih znakova, koji svi idu u isto doba: luk sa strijelom MT 364 i 401, vo MT 1319, krugovi MT 1860, 1874–5, 1957–8, 2127–9, 2167, konj MT 2443–4, škare 2586–7, medvjed MT 6772, kruška MT 4374, 4410-11, jednorog MT 5833, trozub MT 7211; na dodanim listovima sprijeda – sidro u krugu s trolistom odozgo. Pri uvezivanju jedan je blok iz sredine rukopisa bio prebačen na kraj, jer spočetka ide prvih pet slova, zatim slova od 9. do 18., a na kraju slova 6. do 8.

Sadržaj: 1. – dodatak sprijeda – »mučenije sv. velikomučenika Artemija«; 2. »Mučenije sv. vmuč. Dimitrija; 3. »Grigorija arhiep. solunskago besjeda o sv ... Dimitriji«; 4. Sv. Tarasija arhiepiskopa slovo o predstavlenii Bogorodice; 5. Žitie i podvizi prepod. Štefana Novago, 28. nov.; 6. Sv. Vasilija Velikog besjeda o lihoimstve; 7. Sv. Vasilija Velikog slovo na Roždestvo Hristovo; 8. Sv. Jovana Zlatoustog slovo na Bogojavljenje; 9. Sv. Julijana Tarsijskog slovo o sv. Kršteniji; 10. Sv. Vasilija Velikoģ pohvala mučenikom; 11. Sv. Jovana Zlatoustog na Blagovještenje; 12. Sv. Jovana Zlatoustog pohvala sv. Petru i Pavlu; 13. Slova sv. Jovana Damaskina na Uspenije presv. Bogorodice; 14. Slova sv. Grigorija arhiep. solunskog na Uspenije; 15. Slovo i prepod. ocu Teodosiju opšteg žitija načalniku, 11. januara; 16. Slovo o sv. Anastasiju; 17. Sv. Jovana Damaskina o iže v vere usopših.

Zapis na listu 6: »Pisavšago Iova taha monaha pomenite oci svetii.«

Donji zapis iz Krke 1706. g.

6 (272/93) *Sledovani psaltir, XVII. vijek.* Papir 18 × 25,3. Tri posebna rukopisa zajedno uvezana. 155 listova. A) Služba akatistu presvete Bogorodice – 3 kvaterne, pismo po 23 reda; B) Psaltir s pjesmama – 12 kvaterna, pismo po 25 redova; C) Odlomak iz časoslova i »posledovanje svetago pričešćenija« – 4. do 7. kvaterne, pismo po 23 reda. Kitnjasti crveni inicijali. Lijepi uvez. Vodeni znakovi: tri polumjeseca, kontramarke ZZ, GB.

Zapis jerodiakona Fisariona (!) iz 1733. g., da je te godine prihodi vseblaženi patriarh kir Simeon po Bosnii« ...

Zapis arhimandrita Nikanora Rajovića od 14. febr. 1752.

Zapis jeromonaha Joanićia Kirčanina iz 1755. g.

7 (364/86) *Sledovani psaltir, kraj XV. – početak XVI. vijeka.* Papir 13 × 18,5. 55 kvaterna. Pismo po 23 reda. Lijepi inicijali. Rukopis je čitav, u uvezu. Iza psaltira dolazi pashalija, nedeljni oktoih (pismo po 29 redova) i druge službe. Vodeni znakovi: sidro u velikom krugu sa trolistom gore, malo sidro, kruna sa zvijezdom; u pashaliji: tri polumjeseca iz XVII. v.

Zapis iz 1864. g., da je rukopis donio u manastir arhimandrit Amvrosije Kolundžić.

8 (362/117) *Sledovani psaltir, XVII. vijek.* Papir 8,5 × 14,5. 503 lista. Pismo po 20 redova. Uvezan. Vodeni znak – fragmenti polumjeseca.

Na praznom f. 388^{b} zapis rasodera Atanasija iz 1686. g. o kupu knjige. Od iste ruke mnogo bilježaka uz tekst sve do f. 149. Na kraju zapis gornjeg Kolundžića, da je knjiga bila njegovog djeda po majci Todora Žeželja, paroha u Bjelini. Na f. 483^{b} potpis Jakova Žeželja iz 1810. g. Na f. 498^{ab} u opširnijem tekstu spominje se manastir Rakovac u Fruškoj gori.

9 (362/159) *Sledovani psaltir, XVI.–XVII. vijek.* Papir 8,5 × 13,5. Približno iste veličine kao i prethodni broj. Pismo po 20 i 21 redak. Uvezan. Vodeni znak: kruna sa zvijezdom, sidro u dvostrukom potezu.

Zapis kasniji iz 1756. g. na posljednjoj strani.

Napomena: jedan psaltir XVII. v. spomenut je u Srp. dalm. Almanahu 1837. g., str. 123.

10 (279) *Triod Lazarevac, sredina XVI. vijeka.* Papir 20,5 × 30,5. 43 kvaterne i 8 volantnih listova. Bez kraja (prekida se na kraju Hvalitnih stihira u nedjelju svih svetih). Pismo po 30 i po 26 redova. Inicijali slova u raznim bojama, smjelo, a nevješto izvedeni. Na kvaterni 41, l. 7 b lik svetitelja otisnut s drvoreza. Rukopis je ispao iz uveza i tek se slabo drži za prednju dasku. Vodeni znakovi: sidro u krugu sa zvijezdom i inicijalima IA, IZ i IT (slično u Vlastarevoj sintagni iz 1557. g., Cetinje 56).

11 (280/76) *Služabni minej za septembar iz 1601. g.* Papir 20,5 × 31; 24 kvaterne ili 192 lista. Rukopis je čitav. Poluustav po 27 redova. Srpska recenzija. Uvezan u crnu kožu. Vodeni znak sidro u krugu sa trolistom i kontramarkom CC.

Na posl. listu zapisi:

»Da se zna kada se prevede voda, v leto 7108 i cr'kov se pokri v leto 7109, i s'vr'šiše se minej v toježde leto« (1601.)

U drugom zapisu monahinja Mandalina kaže, da je otkupila ovaj minej i priložila ga hramu sv. Nikole.

Na prvom listu pri dnu: »1706 g.«, isto kao kod inv. br. 3.

Lit.: Srp. dalm. Magazin 1863. g., str. 170.

12 *Biljanski službeni minej za oktobar, XVII. vijek.* Papir 20 × 30; 26 kvaterna. Pismo po 24 reda. Knjiga je čitava, ali je vrlo trošna: ispala je iz korica, koje su izjedene crvotočinom. Ornamenat na koricama — koncentrički okviri s križem u srednjem prostoru. Vodeni znak: kruna sa zvijezdom i polumjesecom (dvije varijante). Rukopis je donesen iz sela Biljane.

13 (283/78) *Službeni minej za novembar, XV. vijek.* Papir, 21,7 × × 29; 29 kvaterna (u posljednjoj 4 lista). Pismo po 28 redaka. Rukopis je čitav. Lijepo uvezan. Vodeni znakovi: škare i vaga iz XV. vijeka.

Zapis pri dnu prvih listi kaže, da je rukopis 1706. g. pripadao manastiru Krki. Drugih zapisa nema.

Rukopis je sada u manastiru Krupi (u zamjenu za br. 20).

14 (284/79) *Službeni minej za novembar iz 1603. g.* Papir 20 × 30,8; 32 kvaterne (u posljednjoj sveščici 12 listova) ili 157 listova. Pismo po 26 redova. Na naslovnom listu ornamenat, kao da je ista ruka kao i u inv. br. 21 i 22. Uvezan u crnu kožu. Vodeni znakovi: sidro u krugu sa trolistom i kontramarkom FZ?, široka kruna; na zadnjem listu kruna u krugu s polumjesecom odozgo.

Zapis na l. 137: »Sapisa se sia kniga v letje 7111. ispisa sie grešnii i man'šii v inoceh ier'monah Georgie (dalje tajnopis) is Tare.«

Prema kasnijem zapisu jeromonah Makarije (Krneta), kapelan u Drnišu 27. V. 1774. g. sa Nikodimom Kneževićem »ispisa numere meseca«, isto kao u inv. br. 22.

Na posljednjih 10 listova: »*Iže v svetih oca našego Tarasija arhiepiskopa Kon'stantina grada slovo o presvetoj vladičici našej Bogorodici jegda privedena bist v cr'kov Gospodnju. V'sesvet'lo i preslavnoe nastoešteje tr'žastvo i prazdnikoljub'ce t'eplo ljubov k pohvaljeniju podvizajušte ...*«

Lit: Srp. dalm. Almanah 1837. g., str. 123. i Magazin 1863. g., str. 170.

15 (282) *Službeni minej za januar, XVI. vijek.* Papir, 241 list. Kvaterne teku jasno do »29«, a predzadnji list ima »30«. Svega 243 lista! Lijepo pismo u dva stupca po 20 redova. Zastavica u crveno-plavo-zelenom koloritu. Uvez crna koža bez donje korice. Posljednjih 13 listova su volantni. Tekst se prekida na službi 30 januara. Vodeni znakovi: volovska glava sa zmijom oko motke, krin iz XVI. v.

Prema kasnijem zapisu rukopis je 1706. g. pripadao manastiru Krki.

Lit: Srp. dalm. Magazin 1863. g., str. 169.

16 (289/70) *Služabni minej za februar iz 1598. g.* Papir 20,5×31,5. 18 kvaterna (u posljednjoj 4 lista). Lijepo pismo po 27 redova. Na početku kvadratna zastavica neobizantskog stila. Rukopis je čitav, uvezan.

Zapis na zadnjem listu 18. kvaterne: Smirenog jeromonaha Isaija v podkrilie planine Korena na rece Tjehotine v hrame svetago arhijereja i čudotvorca Hristova Nikolaje. »Pisa se sia kniga v leto 7106 pri igumenu Evstratiji jeromonahu«. Postoji i kasniji zapis iz 1775. g.: »Od kada je ova kniga pisata ima 175 leta. Sad teče 1775«.

Vodeni znak: sidro u krugu sa četverolistom i kontramarkom AQ?

Na zadnjem uveznom listu: »Pisa Partenie Pokrajac«.

Lit: Srp. dalm. Magazin, 1863. g., str. 169.

17 (277/71) *Služabni minej za mart, XVII. vijek.* Papir 20,5×30,5. 16 kvaterna i još 10 listova. Pismo po 26 redova. Rukopis je čitav, lijepo uvezan u tamnu kožu. Vodeni znakovi: sidro u krugu s trolistom i kontramarkama AI, FA i ZZ; kruna sa kontramarkom FZ.

Izvorni zapis nedatirani Gavrila Troičanina, koji je inače poznat po zapisima od 1633. do 1651. (Stojanović, 1249, 1361, 1425, 1436, 1447, 1448, 1466, 1469). »Pisa manšij v m(ona)sje(h) Gavril Troičanin«.

Na prvom listu zapis Josifa jeromonaha, da je priložio ovu knjigu 1740. g.; zapis iz 1796. g. (18. III. i 3. IV.) o velikom snijegu i ledu. Na posljednjem listu, da je knjiga pripadala manastiru presvete Bogorodice, a na zadnjim koricama, da je knjiga manastira Krke.

Lit: Srp. dalm. Magazin, 1863. g., str. 169.

18 (276/72 *Služabni minej za april, XVII. vijek.* Papir, 20,5 × 30,5. 17 kvaterna (u posljednjoj svesci 14 listova). Pismo po 27 redova. Rukopis je čitav u lijepom uvezu. Vodeni znakovi: sidro u krugu sa četverolistom i s kontramarkama AI, AZ ?, TZ.

Zapisi kasniji: na zadnjem listu iz god. 7174 (1666) da je rukopis bio u hramu sv. Nikole; drugi nedatirani zapis: »kupi Mirčeta Mil'ković u Otilovića i priloži hramu sv. Nikole.«

Lit.: Srp. dalm. Magazin, 1863. g., str. 169.

19 (290/73) *Služabni minej za maj, druga četvrt XIV. vijeka.* Papir 20,5×28. 19 kvaterna (u posljednjoj samo 2 lista). Bugarske recenzije, pismo po 28 redaka. Rukopis je u lijepom novom uvezu, koji imitira stari, dobro je restauriran, kopče koštane; čitav je, samo je prvi list dodan u XVII. vijeku. Vodeni znakovi: zmaj MT 1044-5 i ključevi MT 2704-5 iz navedenog doba.

Sprijeda po dnu lista fragmenti zapisa: »molitvami Maksimiania, s ... povelenijem ...«

Na dodanom listu sprijeda dugi zapis tajnopisom: »Siju knigu poveza prdon' dijak oteč' Iova (?) sin protopope Petra svetomu Prjaobrjaženiju.«

Na zadnjim koricama: »Siju knjigu priloži Vukman Ivanovič, da za nju 3 dukata, Bog da ga prosti.«

Lit.: Srp. dalm. Magazin, 1863. g., str. 170.

20 *Krupski (150) službeni minej za juni, XVII. vijek.* Papir, 21 kvaterna (u posljednjoj je bilo 12 listova, sada 10). Pismo po 23 reda. Izgubljena su samo dva lista na kraju – kraj 9. pjesme kanona 30. juna. Zastavica balkanskog tipa od pletenih krugova. Vodeni znak: kruna s kontramarkom AC na istom polulistu. Zapis kasniji iz Krupe. Rukopis donesen iz manastira Krupe.

21 *(267/74) Službeni minej za juli, XVI. vijek.* Papir 20×28. 18 kvaterni i 3 lista, pa dva novija. Poluustav u dva stupca po 27 redova. Zastavica s pletenim krstovima. Lijepi uvez. Na prednjim koricama nalijepljeno pismo (ustav), a na stražnjim koricama prilijepljen drvorez sv. Nikole u boji, sa zapisom prezvit. Nikole »mojeju rukoju v svetije Bogorodice v mesto rekomo Skakavac kod mesta Pljeval'.«

Vodeni znakovi: kardinalski šešir i vaga u kartušu.

Izvorni zapis na zadnjem listu: »Ispisa prezviter Nikola i priloži sv. Troici kod mesta Pljevalj«.

Na posebnom listu: »Numerisao Vasilij Vujasinović pri kapelane Makariji Krnjete i Nikodimu Kneževiću 27. maja 1774.«; veza inv. br. 14, 22.

Lit.: Srp. dalm. Magazin, 1863. g., str. 170.

22 (278/75) *Službeni minej za august, kraj XVI.–XVII. vijek.* Papir 20,30×30,2. 23 kvaterne (posljednja sa 10 listova), svega 189 listova. Pismo po 26 redova. Čitav lijepo uvezan u crnu kožu. Ornament v. inv. br. 14. Vodeni znakovi: sidro u krugu s kontramarkama FA, FZ i MZ; kruna s kontramarkama FZ; na prvom listu uveza – široka kruna.

Zapisi: predzadnji list: žig man. sv. Trojice blizu mjesta Pljevalja. »Troičani s'borno dadosmo u manastir Krku 7208« (t. j. 1700. g.).

Mlađi zapisi: Makarija Krnete i Nikodima Kneževića iz 1774. g. (veza inv. br. 14 i 21), pa na 1. uvez. listu zapis o snijegu 1783. g. koji u mjesecu augustu, »pomete blago po planini«.

23 (268/77) *Službeni minej za august, sredina XVI. vijeka.* Papir 20 × 28,5. 30 kvaterna i 3 lista. Pismo po 26 redaka. Čitav, lijepo uvezan u smeđecrvenkastu kožu. Vodeni znakovi: kardinalski šešir, sidro u krugu s petolistom i kontramarkom A, vaga u krugu sa zvijezdom.

Zapisi: na 1. listu »S'vr'ši se maia 28 d'n v leto 7-tisušno 50 ...« (vjerojatno još jedna brojka, koja se ne može razabrati; prema tome rukopis je iz 1542. ili idućih godina).

Kasniji zapis iz 7106. g. (1598) da je utonuo sin Petar na velikom Dunaju.

Zapis tajnopisom: »Devet, pet, osam sat, četiri, sedamdeset. sto (to jest Teodor) zalud.« (ispod toga slova brojčane vrijednosti: 900, 80 i 50).

Lit.: Srp. dalm. Alm., 1837. g., str. 123; Srp. dalm. Magazin, 1863. g., str. 170.

24 (127/325) *Trebnik, XVII. vijek.* Papir 9,3 × 14. 168 listova. Pismo po 19 i s drugim brojem redova. Vodeni znak: kruna sa zvijezdom i polumjesecom. Prvi listovi su kasnije dodani.

Sadržaj uglavnom redovan trebnički.

Zapis na prednjim koricama: o vlasništvu knjige iz 1635. »molitavnik popa Antonia Gavrića selo ...«

Na zadnjim koricama: »kniga popa Nikole Buroevića u man. Gomionici (bos. Krajina) i obnovi ju grešni i mnši rab Simeon v' ljeto 1634.«

25 (127/168) *Trebnik, druga četvrt XIV. vijeka.* Papir 13,5 × 20. 166 listova. Pismo po 21 redak. Lijepi ukrasi. Srpska recenzija. Uvez naknadni, kožni zaponci. Početak prve kvaterne nedostaje (čin postriženja u monaštvo, čin razlučenije duši i dr.). Počinje sa službom na vodoosvećenije (»ishodit s krsti« i t. d.); od poč. XV. kvaterne – služba sv. Nikoli 6. decembra; poč. XVIII. kvaterne – stihovi izabrani iz psaltira, čin nad koljivom. Vodeni znakovi: zvono MT 2807 i stilizirani cvijet MT 3972 iz 1330-1340. g.

Zapisi:

Na l. 67b: »Bog da prostit' trudivšagose, Amn'; na l. 86b isto kao naprijed i: »Gospod'da pomene povelevšago sije napisati, tako umjeh pisati«; na l. 120b: »Čtušči i pišušči prostite grješnago Romana ... Slavešče i pouščei. Bogu na slavu i s(ve)tomu Nikolaju, Aamin', amin,' amin'.« Na l. 138: »Bog da prosti trudivšihse (?), Amin'.«

26 (285/82) *Tipik crkovnago posljedovanija sv. Save Jerusalimskog, XVI. vijek.* Papir 21,5×32,5. 24 kvaterne i 1 list. Pismo poluustav po 23 reda. Rukopis je čitav, uvezan u kožu. Vodeni znakovi: ukrštene strelice sa zvijezdom i sidro u krugu sa zvijezdom. – Zapisa nema.

Lit.: Srp. dalm. Almanah, 1837. g., str. 123: »neuko pisan«.

27 133 *Ljestvica, XVI. vijek.* – »slovo postničeskoje otca Joanna igumena iže v Sinai gore mnihom ...« Papir 14,7 × 21, 198 listova. Pismo po 25 redova. Bugarska ili ruska recenzija. Od prve kvaterne ima samo 3 lista; ostalo je sačuvano. Uvezano. Vodeni znakovi: kula, volovska glava sa zmijom oko motke i volovska glava s petolistom na motki i trokutom dolje, sve iz XVI. vijeka.

Zapis na prednjim koricama govori da je knjiga krčka: potpis »Grigor. Pokrajac, parok drniški«. – Zapis na zadnjem listu (nejasan), kao da je ruski: »siju knigu dal knz Mihailo Ivanovič ... do manastira ...«

Lit.: Srp. dalm. Almanah 1837. g., str. 123: »vrlo stara«.

28 399 *Žitije i žizn' iže vo svetih oca našega Savvi arhiepiskopa serbskogo čudotvorca,* prepisano 1752. g. u manastiru Kuveždinu. Papir 16,7 ×21,5. 142 ispisana lista. Pismo po 18 redaka. Rusko-srpska recenzija. Poč.: »Molju ubo vi prepodobstvo vaše otci blaženniі ...« – Dodatak tekstu: »kratko slovie: ljubavi – sočini Evgenij jeromonah 1759. januar 4 v' Skratinu.«

Zapis na zadnjim koricama 29. V. 1800., da je pročitao »siu knižicu svu obšči d'hovnik m. Krke« Mak. Krneta.

29 269 *Liturgijski zbornik XVIII. vijeka.* Papir 14,5 × 20. 230 listova (do 168 ubilježeni listovi, a dalje stranice. Tako ide do 241 stranice, pa ustvari ima 230 listova teksta po 26, 27, 28, 31, 32, 42, 45 redaka). Tekst csl., sitni kurziv. Uvez karton.

Sadržaj: A) Služba sv. Lazara novago samodržca serbskago 15. VI., B) Služba prepod. Onofriju 12. juna, C) Vaskrsni oktoih, D) Skraćeni posni triod, E) Skraćeni pentikostar. U uvezu bilo je i nešto drugo, ali je iskinuto.

30 122 *Skazanije za Aleksandra cara kako prede mnogo zemlju i poklonisja Savaotu Bogu v' Jerslim', XVIII. vijek.* Papir 11,5 × 15,7; 111 ispisanih listova. Pismo po 21-23 reda, rus.-slovensko. Uvezano. Dosta upotrebljavano. Vod. znak: tri polumjeseca.

31 323a *Služabnik (Zlatoustova liturgija) iz 1767. g.* Papir 13,5×19,3. Pismo po 24 reda. Crkvenoslovenski tekst (od 22 l. 12 i 1/2 ispisanih). Zapis na l. 13a: »Ispisa jeromonah Dorotej Vazmul ot Cerita na dar učeniku djakonu Gerasimu Zuguru Svjatomavriotskomu ... U Veneciji ... za ep. Grigoria Facea, 9. XII. 1766.«

32 323 b *Zlatoustova liturgija iz 1808. g.* Papir 12,5 × 18,5. 22 ispisana lista. Pismo po 18 redova. Crkvenoslovenski tekst. Zapis na l. 22 a: »Spisah' siu knižicu az' mnogogrešnij rab' b'žij Spiridon Simić uroženec' kosovskij, bivšij togda diak' pri visoko Prečstnejšemu gdinu ocu, i blagodetelju arhimandritu Savvatii Vasiljeviću ljeta gdnja 1808 go.«

Popa Simića spominje Dositej Obradović, Život i priključenija. Beograd, 1892, SKZ 8, str. 21, 22, 61.

33 323 c *Zlatoustova liturgija iz 1809. g.* Papir 14,5 × 20. 18 listova. Pismo po 20 redova. »Ispisa Spiridon Simić 1809. g.«

34 (276) *Zbornik, XVII. v.*, neuvezan, bez kraja. Papir 10 × 14,5. Ima 127 listi. Tekst srpskoslovenski. Sadržaj: posljedovanje sedmice, vaskrsna evanđelja i svjetilni, posledovanije s'brania vseletnago i od početka Velikog posta do prepolovenija Pashi. Početna zastavica – krugovi u prepletu – nacrtana, a neobojena. Naknadne oznake sadržaja uvrh stranica. U Sinaksaru: 14. jan. – sv. Sava; 13. febr. – sv. Simeon Mirotočivi; pod 15. juna nema kneza Lazara. Vodeni znakovi: sidro u krugu i kruna.

35 323 d *Zlatoustova liturgija s činom blagoslova koljiva, XVIII. v.* Papir 9 × 15. 79 ispisanih listova. Pismo blijedo, po 15–19 redaka. Uvez oštećen. Potpis popa Save Bjedova. Zapis Mihaila Bjedova spominje Nikolu Bjedova iz Mokrog Polja.

36 *Posledovanije večernje i jutrenje iz 1809. g.* Papir 12,5 × 18. 26 ispisanih listova. Pismo po 19 i 20 redaka. Pisao je Spiridon Simić u Krki 1809. g.

Zapis na 26. listu: »Spisah' siu knižicu az' grešnij Spiridon' Simić' urošenec' kosovskij bivšij pri visoko prečtsjejšemu gdinu Arhimandritu Savvatij obšče žitelnogo m(o)nastirja s(ve)to arhangelskija obiteli Kerki, ljeto 1809.«

37 *Tolkovanije deset zapovedi Božija, poč. XVIII. v.* Papir 13,5 × 20. 76 ispisanih listova. Pismo po 23 reda. Iza »tolkovanija« dolaze od l. 15 poučenija na praznike; o ljubavi k Bogu i bližnjemu; stepeni srodstva. Rukopis je uvezan. »Iz knjiga Spiridona Aleksijevića«.

38 *Tolkovanije deset zapovjedi i zrcalo bogoslovija, XVIII. v.* Papir 13,5 × 21. Pismo po 26, 27 i 31 redak i dr. Iza »tolkovanija« (11 l.) dolaze voprosi i otvjeti polezni i različni, goda 1821, te poučenija slavenoserbskago naroda (o praznicima, biblijskoj i crkvenoj povijesti, o ljubavi i milostinji), stepeni srodstva i, konačno, »zrcalo bogoslovija« (izreke svetih otaca i pustinjaka: Paladija, Pimena, Pahomija, Serafiona, Stefana i dr.).

Zapisa ima obilno iz 1779, 1780, 1786 i dr. Potpisi: Simeona iz 1821. g. i Mitrofana Stoisavljevića (oni su iz Otišića), te Nikodima Grujića, jeromonaha Krke od 12. dec. 1787. g. Rukopis je u crno uvezan.

39 *Tolkovanije evandelja,* XIX. v. Papir 18 × 22. 18 listi, crkvenoslavenski kurzivni tekst po 26–28 redaka. Sveska Joana Price, nepotpuna.

40 *Epitom skazanija sveštenago hrama, iz 1770. g.* Papir 13,5 × 20. 40 listova. Pismo po 23 reda. »Prepisa se Stefanom Markovićem 1770«. (O Stefanu Markoviću vidi još u II. dijelu pod »Dragović« i »Krupa«).

41 317 *Molitvi na vsu sedmicu. Tvorenije svetago otca našego Kirila mniha Turovskoga, XVII. v.* Papir 12,5 × 18,3. Pismo po 19–20 redova. Kićeni inicijali. Rukopis je uvezan. U sadržaju molitve od nedelje »po jutrenji« do subote »po jutrenji«, iza čega je dodana služba na Vaznesenije Gospodnje (rkp. XIX. v.). Vodeni znakovi: tri polumjeseca, sidro u krugu za zvijezdom. Kasniji zapis iz m. Krke iz 1765. g.

42 *Trebnik, XVIII. v. Bez početka i bez kraja.* Papir 14,5 × 20. Pismo na 28 l. po 22–31 reda. Rusko-srp. recenzija. Neuvezano. Počinje apostolom Filipisiem, zač. 241, zatim u jektenije navode se carica Anna Ioannovna, cesarevna Jelisaveta Petrovna i princesa Anna. Zatim su razne službe kao o istreblenii jeresej, od našestvenija varvar, o osvoboždenii pod igom raboti agarjanskija suštih, o bezvedrii, na umnoženije ljubve, o vrazeh nenavideščih, o v temnicah i zatočenii suštih i dr. – svega 15 služba.

43 *Sinaksar sa akatisnikom XVI. v.* Papir 6,5 × 8,5, 23 kvaterne. Pismo po 14 redova, razne ruke. Kasniji zapis iz 1742. g.

44 (333/22) *Trebnik XIX. vijeka.* Papir 14 × 19,5. Csl. kurziv na 147 ispisanih listova; uvezano u crnu kožu. U sadržaju blagodarstvenoje molenije, različiti »činovi«; pashalija i molitve.

45 (408) *Kanon pokajannij, molitve sobrannija od svetago Jefrema (plač),* XVIII. v. Papir 9,5 × 15, 49 listova, pismo po 14, 15, 17, 18, 19, 21 i 23 reda; više od polovice čistih, izgleda nedovršeno. Uvezano; koža i zlatorez. Na kraju pashalne tablice.

46 *Trebnik iz 1786. g.* Papir 9,5 × 15. Pismo po 16 redova: tri rukopisa: prvi ide do l. 41a po 16 redaka, od 41b – drugi (krupniji) – po 15 redaka na 12 listova, treći (sitan) po 23 reda na 13 listova, svega 56 listova i još dosta praznih.

Značajan zapis na 1. uveznom listu, da je pisao arhim. Nikanor Bogunović, a darovano o. Joanićiu Iliću »pod vlastiu rezpubliki Venecijanskija 1. IX. 1786. g.«. Ima još i potpis: pop Simić, i datum Miranje 7. V. 1837. g.

47 (333) *Zbornik 1757. g.* Papir 15 × 21,5. 48 listova. Pismo po 17 redova i dr. Lijepo pisano. U sadržaju: a) Posledovanije molebna za boljaštago; b) Nauk ili učenije načalnoje deteta v kratce jazikom prostim pravoslavnago izpovedanija. Na l. 45: Katihizis v kratce ... Kirilom Živkovićem jerom. hilandar. v Venecii 1757. Spisah az grešni Dimitrij Medić učenik g. Kirila Živkovića u Skradinu 1757. c) Pjesm' svetomu Spiridonu.

Donji zapis (od l. 6–30): »Erm(ona)ha Nikodima zovoma na domu Knežević ... m. Krcje i kupi ju ot diaka Dmitra Medića u Skradinu u skoli i dado za nu srti (?) petice. I ko e ukrade ili sakrie de bude prokljat. 26. III. 1762.«

Na l. 20: Pisano v' Skradinje gradje 1757. 11. IX. (ovo se odnosi na prvi dio).

Na zadnjim koricama zapis iz m. Krke 1785.

48 (548/116) *Djela sv. Dimitrija Rostovskog, 1719. g.* Papir 16 × × 20,8. Pismo s raznim brojem redova, većinom po 26. 57 listova.

Sadržaj: 1. Blagodarstvennoe strastej Hristovih vospominanije, sv. Dimitrija Rostovskog 1702. g.; 2. Poklonenije Gospodu, sv. Dimitrija Rostovskog; 3. Razsuždenije bož. pričaščenija; 4. Razmišlenie so sobolezнovaniem serdečnim; 5. Razmišlenie na plač na pogrebenie; 6. Ukaz o čtenii Evangelia; 7. Ispovedanie grjehov ... (od Kalista Ksantopula); 8. Molitva po ispovedanii ... k presvjatej Bogorodice; 9. Smirennij Dimitrij Rostovskij, poslanie k jereom.

Zapis na 1. uvez. 1[a]: »Sij iz čisla knig' jerm(onaha) Savtie Kerčanina bivšago kapelana u Zadru 1790.« Pri dnu l. 58[a] datum pisanja: »11. jula 1779. g.«

49 (273) *Čudesa presvetija Bogorodici v raznaja vremena i v mjesteh različnih bivšaja, XVIII. v.* Papir 14 × 19,5. 69 ispisanih listova i 61 prazan. Pismo sitan kursiv po 26, 30, 31 i 42 reda. U kartonu.

Sadržaj: 70 čudesa.

Na 1. listu ispred teksta bilješka Nikole Crnog u Zadru 1759. g. o ljekovitim vodama kod Niša i Đevđelije.

50 (369) *Akatisnik i dr. iz 1797. g.* Papir 14 × 19,5. 15 kvaterna. Pismo po 21 redak. Dva rukopisa. A) Akatisnik – 12 kvaterna (u posljednjoj 1 list), na kraju »Spisa se 4. juna 1597. g.«; B) »Molitvi črez vsu nedelju ... tvorenie Kirila« – pismo po 30 redova, 4 kvaterne (od 4. sveske – 4 lista). Vodeni znak: sidro u krugu sa trolistom i kontramarkom AA. Na kraju drugog rukopisa od iste ruke kao i kod prvog zapisa od 4. VI. 1597. g.: »duhovnika Joanikija«.

Lit. Srp. dalm. Almanah, 1837. g., str. 122.

51 (374) *Akatist presvetoj Bogorodici i dr.* Papir 9,5 × 15,2. 108 listova. Rusko-srp. rukopis. Pismo po 20 redova i dr. Uvezan. U sadr-

žaju: Bogorodični Akatist; sladčajšemu Isusu Hristu; Pashalne tablice; Tajni cerkovnija; Sedam grehov smertnih i molitve.

Zapisi 1745. i 19. IV. 1784. g. Potpisi Savatie Lončara i dr.

52 (397) *Služba saboru arhistratiga Mihaila 8. novembra iz 1815. g.* Papir 14 × 18,8. 10 listova. Pismo po 19 redova. U kartonu. Zapis iz navedene godine.

Zapis na 5. listu. Prepisa svoe ručno ja David Simić uroženec Kosovskij, bivšij diak pri ocu Savvatij Vasiljeviću bivšem parohu u Varošu Dernišu na 1783.« Na zadnjoj strani: Libar m. Krke 1815. VII. 18.

53 (288/80) *Poučenija izbranija vlaško-moldavske redakcije, XVI. v.* Papir 18 × 30,5. 350 listova. Sveske po 10 i po 12 listova. Pismo po 30 redova. Naslov: »Poučenija iz'bran'na ot svetago euangelia i ot mnogih božestvenih pisanii ... v vsakuju nedelju ... preložena že s grečeskago jazika na ruskija knigi v leto 6915, indikta 15.« Počinje poučenijem u nedjelju mitara i fariseja, zatim evanđeoska poučenija, pa vladičnim praznicima. Prekida se na 24. juna. Sprijeda je dodano poučenije na Pokrov Bogorodice 1. oktobra. Od uveza je izgubljena donja daska, ali je koža očuvana. Vodeni znak: vepar u tri varijante.

Zapis na prvim listovima (3. do 9.) pri dnu lista govori, da je knjigu kupio Jacko Proškja gromadi goloveckoj; knjigu naziva Evangelie učiteljnoe; dao je Pokrovu matere Božije u selu Golovku kod grada Lavova, za velikoga kralja Žigmunda Augusta; za episkopa Arsenija; dalje još proklinje tko bi knjigu uzeo, i datira sa 1556. g.

Na l. 14. vidi se, da je knjiga bila man. Gomirja, pa posuđena man. Krupi (l. 18) do bratinske volje.

Na 80a datum 6. VI. 1756. Potpisan pop Stefan Končar. Grčki zapisi od 1601., 1612., 1643., 1673. g. i 1768. g.

Lit. Srp. dalm. Almanah, 1837. g., str. 122.

54 (409) *Zbornik XVIII. vijeka.* Papir 9,7 × 16,7. Pismo po 22 reda i dr. U kartonu. Sadržaj: evanđelje od Mateja začalo XIV i XV; asketska poučenija; molitve o »jezice«, o laži i dr. Bilješke o izdacima – u levima.

55 (410) *Zbornik,* XVIII v. Papir 13,5 × 19. Svega 38 listi. Pismo sa raznim brojem redaka (17–23). Rukopis nemarno pisan. Uvez karton. – A) Zapovedi Božii i crkovnie i inih ... slovesa kir Joakima patriarha moskovskago ... 7191 leto (1783), na 6 listi, b) – pisano okrenuto, od stražnje strane knjige – Sinaksar sa zapisima iz 1781–1788 g. na 16 listi. c) Kanon molabn ko G(ospod)u i Bogu našemu Isusu H(rist)u pojaemij po vsa dni Kirila Vilosopa verenie na inače na svoej dusi umil(enna) pjesane ..., na 8 l. Zatim 1 strana dijetnih savjeta, pa 2 strane molitava i još 1 str. Sinaksara. – Zapisi: 1838 Petrove crkve, potpisi Nikole Ljubovića i Alekse Končara, a na uvez. l. »Sija kniga Todora Rastovica«. – Vod. znak: ptičica na tri polukruga, kontramarka FF.

56 (374) *Razna skazanija* i dr., XVIII v. Papir 9,5 × 15,5 listova 83. Uvez karton. Razni rukopisi. Prvo (l. 1b–8a) razna Skazanija (kakva će biti godina, kakvi ljudi – znamenja i predskazivanja). Glavni rukopis

(l. 9a–15a): Motivi jegda kogo velmi glavoju bolit. – Zatim (l. 16a–81b) razne bilješke iz raznih sela između 1765. i 1807. g. – Konačno (l. 82a–83b): Ljekarija od štošta. – Zapis na l. uvez. l. a) o magistru Pavlu i školama u Metku i Viliću 175(?). Knjiga je kupljena u Metku od Ljubojevića. Kasnije potpis (l. 25a) Jakov Macura, paroh.

Pomenici

(imena živih i umrlih za spominjanje na bogosluženju)

57 *Pomenik*, 19,5 × 28,5 s litograf. ilustracijama. Izdan za ruskog patrijarha Adrijana, konac XVII v. Ispisano samo oko 60 listi (iz dalmatinskih sela 1756–1828), sve ostalo (većina) prazno. Uvez koža.

58 *Pomenik*, 19 × 29,5 s litograf. ukrasima i ilustracijama. Izdan za cara Petra Velikog. Dozvola skupljanja priloga obnovljena 31. I. 1713. g. igumanu Gerasimu za man. Krku. Upisi (sami Rusi) od 1705. do 1716. g.

59 *Pomenik*, 20,5 × 28, uvez pergamena. Upisi (1779–1804) dolaze na 41 strani, inače većina prazno. Okviri za upise imena obojeni rukom. Vodeni znak: kruna s polumjesecom.

60 (413) *Pomenik* man. Krke, 21 × 27,5. Ispunjeno 20 listi, ostalo prazno. Vod. znak: tri polumjeseca. – Zapisi 1798–1806 g. – Uvez koža, prošarana bojama.

61 *Pomenik* bratije man. Krke, 19 × 24. Pisao u Krci 1877. g. Miron Petranović, jeromonah savinski. 13 ispisanih listi obične sveske u kartonu. Spominju se krčki arhimandriti: Nikanor Rajević, Nikanor Bogunović, Savatije Vasiljević, Josif Knežević, Gerasim Omčikus, Atanasije Čurlić, Jerotej Kovačević i Serafim Kalik, i igumani: Joanikije. Nikanor, Vikentije, Nikifor, Spiridon, Mojsej, Arsenij, Pahomij, Lukijan (Kundaica) i Kornilije (Pavasović).

62 *Knjiga prihoda*, 15,5 × 33,5 iz 1754–1819 g. na 27 listi. Na 5. l. odnatrag spisak 18 manastirskih knjiga iz 1756. g. – Vod. znak: po tri velika polumjeseca. Uvez koža. – Potpis Savatija Vasiljevića 7. XI. 1801. g.

63 *Grčka rkp. knjiga*, 16 × 24. Zapisi i bilješke 1661–1712 g. iz Šibenika. Vod. znak (na 6 listi papira) ptičica. Sve ostalo (28 l.) pergamena. Uvez koža i okov.

Udžbenici klirikalne škole, XIX. vijeka.

64 *Dogmatika* 1, 2, 3 1859/60, 4⁰.
65 *Dogmatika* – – 4⁰.
66 *Bogoslovlje moralno i pastirsko* v8⁰.

67 *Polemika 90.91* (talijanski), 8^0

68 *Polemika* 1–104 str. neuvez. vF.

69 *Rettorica*, E. Giardini II, Spir. Knesevich 1820. 8^0.

70 (333, 158, 132) *Psaltir s posledovanjem*, miješana knjiga rukopisna i štampana. Uvez sa pletenim kopčama.

Sastavni dijelovi: A) štamp. Psaltir 1519. g. do 44 kvaterne; B) Srp. rukopisni Oktoih XVI. v. (samo glas 1.). Svega 118 l. poluustava po 20 redaka. – Vodeni znak: sidro u krugu s trolistom. Tu se nalazi još i kanon 6. gl., pa tri molitve nad oskvrnjenim; C) Iz Psaltira, štamp. 1527–31, kvaterne 39. – 44.: paraklisi, akatist, Paska, Slovo Jov. Zlatousta, ukaz ljetom. Tekst 22–23 retka. D) Ustavni rukopis iz čaloslova po 19 redaka, 4 kvaterne. Tropari, časovi, povečerje. Vodeni znak sidro u krugu s trolistom.

Zapis na listu 4b i 5a 26. kvaterne Nikodima Rajovića, arhimandrita man. sv. Arhang. (Krka) 11. IX. 1770. g.

II.

Pregled ćirilskih rukopisa u sjevernoj Dalmaciji osim man. Krke.

(M. N. Radeka)

Ovdje se nije ulazilo u puni opis rukopisa, već su uglavnome navedeni podaci potrebni za prepoznavanje (identificiranje) spomenika.

Budući da se kod većine zbiraka radi o nekolicini rukopisa, koji nemaju posebne inventarne brojeve, smatrali smo za zgodnije, da u daljem popisu nastavimo redne brojeve zajedničkog redoslijeda, dok posebne signature u pojedinim slučajevima, gdje postoje, navodimo ispred naslova masnim slogom.

Ako nije posebno istaknuto – crkvena općina (CO), parohijski dom, lično vlasništvo – knjiga se nalazi u mjesnoj pravoslavnoj crkvi, odnosno manastiru.

Kratice često ponavljanih izraza: srp. slov. – srpskoslavenski tekst; csl. – crkvenoslavenski tekst; rkp. – rukopis; Q – quaternion (uvezni tabak, sveska od 4 dvolista, t. j. 16 stranica).

Bilišani Gornji

1. *Protokol cirkularni*, (F), načat administratorom jerejem Petrom Oluićem ljeta 1845. mjeseca avgusta. Sadržava prijepise episkopskih okružnica.

2. *Inventar*, (F) nepokretnog imanja filijalne crkve Roždestva Presvete Bogorodice u Bilišanima, ustrojem 1879. g.

Biljane

3. *Minej za oktobar XVI, v.* Papir 20,5×30,5. Rukopis se sada čuva u zbirci man. Krke, vidi br. 12 inventara.

4. *Psaltir s posljedovanjem XVI. v.* 40. Miješana knjiga:: A) Csl. psaltir ruske štampe XVIII. v., list 2–159; B) Rkp. srp. slov.; poluustav blijed; nepotpun – 4 Q, 25 lista po 19 redaka. Vodeni znak kruna sa zvijezdom i polumjesecom. C) Pashalija na 8 listova po 28 redaka, bit će iz psaltira 1494. g.: »izobretenoe Gospodinom Đurđem Crnojevićem«. D) Opet rkp. kao pod B) – 18 Q po 19 redaka sa istim vodenim znakom. Knjiga je oštećena vlagom.

Biskupija

5. *Ljetopis parohijski,* mF, vođen do str. 9.

6. *Anagraf* I, mF; započet 1817. g. Potvrde: Kiril Cvjetković 1820., Venedikt Kraljević 1821. i Josif Rajačić 1831. g.

7. *Anagraf* II, mF; započet 1838. g. Uvodni tekst talijanski. Potvrde episkoga Stefana (Kneževića) iz 1855. i 1863. g.

8. *Knjiga okružnica,* mF; počinje s 1842. g.

Bratiškovci

9. *Četveroevanđelje XVI. v.* 21,5×30,5 Srp. slov. tekst. Rkp. na 247 listova, po 25 redaka ustavnog pisma. Vodeni znakovi: volovska glava s motkom i krstom, sidro u dvostrukom potezu u krugu (dvije varijante – veće i manje), kardinalski šešir, vaga u krugu, velika šestokraka zvijezda nepravilna.

Na uvezu stiliziran krst i velika ćirilska slova MLRB.

Zapisi: 1) Teovil iz man. Dragovića 1772. g.; 2) iz Bratiškovaca 1774. i 1789. g. Umetnuto je jedno pismo latinicom Stefana Krisca iz 1823. g.

Ornamentika: 1) zastavica ispred Matejeva evanđelja sl. kod Sv. Radojčića, Stare srpske minijature, Beograd 1950., str. 50 (zastavica na početku Jovanova evanđelja u Bešenovskom rukopisu) i tabl. XXXIXb; 2) Zastavica ispred Markova evanđelja slično kod Radojčića str. 24 F i 48 (Vladislav Gramatik, rkp. JAZU III a 47), pa posljednja tabla u boji; 3) Zastavica ispred Lukina evanđelja i ispred Skazania cf. V. Mošin, Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije, II, Zgb. 1952, str. 52 (Drajkov apostol); 4) Zastavica ispred Jovanova evanđelja, cf. Radojčić str. 49 (Hopovsko evanđelje na početku Marka) i tabla XXXVII.

10. *Irmologij XVII. vijeka.* 11,5 × 19,5; 80 listova srp. slov. polukurziva po 19, 20, 27 i 28 redaka. Vodeni znak: sidro dvostrukog poteza u krugu. Na koricama iznutra bilješke o prilozima za duše pokojnika, kao i nešto grčkih obrednih tekstova.

Knjiga neobična po tekstu i načinu izvedenih inicijalnih slova i ukrasa (vidi snimke). Tekst na mnogo mjesta razliven i upijen u papir. Boje kao počađale, tamne i mutne, mrtve.

11. *Psaltir s posljedovanjem, štamp. Jerolim Zagurović u Veneciji 1569/70. g.* (7071). Miješana knjiga sa mnogo umetaka. Odmah na početku 6 rukopisnih listova, a i kasnije dolaze rkp. umeci. Zatim ima umetak od 6 listova štampanog teksta Molitvoslova Božidara Vukovića, Venecija 1547. (tekst po 20 redaka u lijepim raznovrsnim ukrasnim okvirima). Konačno knjiga je i krpana ostriščima iz srp. štamp. Pentikostara (Tomina nedjelja). Vodeni znak: vaga u krugu i lat. H.

Zapisi: 1) Na uveznom listu 1b – loza od 9 Dobrota, sveštenika iz Bratiškovaca od XVIII do XX. vijeka: Misail, Jovan, Dimitrije, Andrija, Damjan, Bogdan, Uroš i Ratko. 2) Na uveznom listu 2 – zapis od 6. aprila 1825. g., da je knjiga popa Ile Kričke; stariji, od 6. aprila 1782. g. »ta kniga gusta cekina 6«. Zatim »Siju knigu kupi Radota i dade popu Dragilugi (?) za svoju dušu«.

Nešto molitvenih tekstova na grčkom.

Na kraju neki tekstovi ljekaruše: Od bolesti glave (kako »nežit« prelazi od Adama i Eve đavolu, po moru, pijesku, pjeni, kraju, travi, rosi, suncu i vjetru, da ga razvije), od krvi tekuće (formula slovima azbuke), slovesa od besna čovjeka s mag. formulom Sator, ovdje ispremetanom.

12. *Psaltir s posljedovanjem, štamp. Jerolim Zagurović u Veneciji 1569/70. g.* (duplikat gornjeg) s rkp. umetkom od 10 listova po 19 redaka.

Dosad navedene knjige bratiškovačke nalaze se u sveštenićkom domu porodice Dobrota, a iduće u mjesnoj crkvi:

13. *Znamenia ot pisanij božestvennih javlenna soglasujuščaja, XVIII. vijek*, 8⁰: knjiga o drugom dolasku Hristovu. Csl. kurzivni tekst na 142 sa još 12 listova, po 19 redaka. Jedan zapis govori između ostaloga i da je episkopu Sofroniju (bit će Kutovali) plaćeno 10 dukata (kraj XVIII. v.). Posebno: potpis Simeona Manojlovića od 15. avgusta 1796. g.

14. *Služabnik*, štamp. u Moskvi 1760. g. m8⁰. Sprijeda i na kraju knjige nadopune u csl. ustavnom rkp.

Manastir Dragović

(Inventar je u izradi, pa inv. brojevi još nisu signirani)

15. *Minej za maj, XVI. v.* 21,5 × 32. 153 lista, srp. slov. rkp. ustav po 26 redaka. Vod. znakovi: volovska glava s motkom i krstom i jednostavna vaga u krugu.

Zapisi: 1) Opširan kurzivni zapis rukom mnogogrešnog rasodera Grigorija kazuje, da je knjiga za proigumana jeromonaha Vasilija pisana u man. Studenici 1531. g. (v. snimak). 2) Dva zapisa iz man. Dragovića.

U vezi s ovom knjigom v. »Srp. dalm. Almanah« 1839, str. 135, pa *Petrovića Gerasima,* Povijest ... o man. Dragoviću, Zadar 1859, str. 14.

16. *Minej za juni, XVI. v.* 20 × 30. 130 listi srp. slov. teksta, sitnog ustava po 26 redaka, i još 10 listova po 27 redaka. Vodeni znakovi: sidro u krugu sa zvijezdom odozgo i kruna sa zvijezdom i polumjesecom. Bez zapisa. Može biti da je par gornjeg mineja.

U tekstu pod 15. juna dolazi samo prorok Amos, a nema kneza Lazara (Vidovdan). Tekst teče samo do 26. juna.

I ovdje v. Almanah 1839., str. 135 i kod Petranovića str. 14.

17. *Oktoih XVI. vijeka.* 10×14,5. Srp. slov. rkp., ustavni tekst na 214 listova po 31 i 21 redak. Kasnije polustavni rkp. dodaci: pashalija na 5 listova, pa neki tropari i kondaci na 20 listova po 13 redova. Vodeni znak: kruna sa zvijezdom i polumjesecom.

Zapisi: 1) jeromonaha Jeremije iz manastira Žitomislića iz 1649. g.; 2) iz Vrlike 1818. g. i 3) iz man. Dragovića 1819. g.

V. Almanah 1837., str. 123 i kod Petranovića str. 13.

18. *Psaltir s posljedovanjem XVI. v.* 14×21. Razni rkp. na 475 listova:

A) Psalmi. Srp. slov. ustav po 20 redaka. Vodeni znakovi: kruna sa zvijezdom i polumjesecom, pa sidro dvostrukog poteza u krugu s trolistom odozgo. Zapisi: 1) iz man. Krupe 1761. g.; 2) iz man. Dragovića iz 1804. g.

B) Psalmi: gust ustav na 193 lista po 20 redaka.

C) Akatisti: rijedak ustav na 117 listova po 20 redaka.

D) Velika večernja subote i dr.: rkp. kao kod B).

Na kraju magijska formula SATOR (jedna nepravilna, a jedna gotovo pravilna) od besna, pa još 3 lista Pashalije.

Na zadnjem uveznom listu zapis Boška iz Vlaškog Polja o dolasku vladike u Župu. Datiranje nejasno.

19. *Trebnik XVI. vijeka.* 10×15,5. Srp. slov. ustavni tekst na 243 lista po 18–19 redaka; ustvari četiri razna načina pisanja. Vodeni znak: kruna sa zvijezdom i polumjesecom. Ukrasi samo nacrtani, nisu izrađeni bojama. Nejasan zapis ispod teksta, iz Žitomišljića.

V. Almanah 1837. g. str. 123 i kod Petranovića str. 13.

20. *215. Trebnik XVII. vijeka.* 9×14. Srp. slov. tekst na 101 listu. sitan poluustav iste ruke po 20, 22 i 23 retka. Vodeni znakovi: kruna sa zvijezdom i polumjesecom i tri polumjeseca.

Zapis iz 1683. g.: »siju knigu otkupi Hrelja za svoju dušu u Budimu đaka Vukadina kući ...«

21. *Dopolnitelni trebnik XVIII. vijeka.* 13,5×18. 35 listova srp. slov. kurziva po 24 retka.

Zapis o dimenzijama Pivske crkve (Zdvora 54:84 stope).

Na posljednjem listu magijska formula SATOR.

22. *Dopolnitelni trebnik XVIII. vijeka.* 10×15,5. 56 listova csl. poluustav po 21 redak. Ispred glavnog teksta tumačenja dva znamenja. Zatim razne molitve za 45 slučajeva.

Posebno na 11 strana krupnog ustava po 21 redak »nekolika punta likarija« za 42 slučaja bolesti i sredstava protiv nametnika.

Zapisi: 1) 10. sept. 1856. g. iz man. Dragovića; 2) 10. maja 1865. g. iz man. Praskvice u predjelu kotorskom – Paštrović; 3) 1866/67. g. Nikanora Sinobada, administratora parohije; 4) 1868. g. iz man. Krupe, i još neke bilješke.

23. *Službe srpskim svecima, 1740. g.* 31×21,5. »Minia soderžaščaja v sebje službi njekoim serbskim s(ve)tim, rukopisnim hudožestvom v Bogom sohranjaemom šancje Petrovaradinskom 1740, za carja Karola Šestago, Episkopa Visariona Pavlovića bačkago .. Ilia Stoiković s(ve)ščenik hrama s(ve)tago velikomučenika Georgija (znači: u Novom Sadu) pri domje episkopskom ...«. Csl. kurziv na 36 listova po 42 retka.

Sadržaj: službe 1. sv. Atanasiju Aleksandrijskom (opća crkvena) i Maksimu despotu srpskom 18. januara; 2. Despotici Angelini 30. jula; 3. Despotu Stefanu Novom 9. oktobra i 4. Despotu Jovanu Novom 10. decembra – dakle samo svetiteljima srpskim Brankovićima u Srijemu na prijelazu XV. u XVI. vijek.

24. *Čudesa Bogorodice, XVIII. vijeka.* 13 × 19,5. Csl. kurzivni tekst. 178 strana po 28 redaka, sa 6 uvodnih strana. Rkp. je doveden do 31. čuda. Uvez kao pergamen.

25. *Čudesa Bogorodice, XVIII. vijeka.* 19,5 × 28. Csl. kurziv na 159 listova. Uvez: koža sa zlatorezom.

Prepisao Stefan Marković iz Hungariji, magister u Vrlici 28. juna 1771. g. O istom vidi i Mokro Polje i man. Krka.

26. *Slova i razno, XVIII. v.* 14 × 20,5 Csl. kurziv na 163 lista po 26 redaka. Sadržava pored slova još i Epitom (opis hrama i liturgije), neke molitve za nemoćne i čuda sv. Nikole.

Prepisao mnogogrešni rab Stefan Marković, magister u Vrlici 1. juna 1773. g. – isti kao gore.

Potpis jeromonaha Mojseja Milovića, postrižnika man. Dragovića 14. februara 1803. g.

27. *Tolkovanie Dekaloga s dodacima, XVIII. vijek.* 13,5 × 19. Meka bijela sveska s dva kurzivna csl. teksta.

Pored glavnog teksta dolaze još ovi dodaci: malaja čast katihizisa, duhovne pjesme Hristu, Bogorodici, jedna propovijed Jovana Rajića, učitelja u Sremskim Karlovcima na Božić 1759. g. i dr. (J. Rajić je poznati srpski historičar i crkveni pisac XVIII. vijeka).

Potpisi: 1. Spiridon Aleksijević, Skradin 1794. g. (pisac katihizisa, štampanog u Veneciji 1811. g., pa je možda i ovo tolkovanije sastavljao); 2. Mitrofan Hilandarac 1798. g.

28. *Čitula ot sarandara, XIX. vijek.* 14 × 19. Meka bijela sveska s bilješkama o uplatama sarandara (pomeni po pokojnike za 6 nedjelja).

Zapis Omčikosa, paroha iz Šibenika 1812. g.

29. *Molitvoslov:* plava sveska s molitvama za iscjeljenje bolnoga, za pčele i za druge prilike. Pisac Antonij Raničić, klirik II. g. 14. avgusta 1875. g.

30. *Evanđelje, XVI–XVII v.* – Papir 24,5 × 37. Svega sačuvan 241 l. u 25 kvinterna (nedostaje tri lista). Tekst srp. slov. po 24 retka na 34 cm, krupan ustav, slova od 6 mm, samo po 25–26 slova na redak od 18 cm. Ispred teksta svakog evanđelja zastavica: isprepleteni krugovi dvostrukih kontura, kod Mt. puno polje u omjeru 3 : 5 krugova, kod ostalih Evanđelja zastavica izvedena samo okvirno (omjer 4 : 9, 5 : 8, 3 : 8). Na stranici ispred naslovnog lista svakog ev. izveden lik evanđeliste. Nedostaje Matej. Slike neobojene, samo sivo osjenčene. (V. slično kod Sv. Radojčića, Stare srpske minijature, Bgd. 1950, tabla XLVIII i XLIX. Cetinj. evanđ. 1613. g.) – Na kraju knjige Skazanie o redu čitanja evanđ., po 25–26 redaka. Vodeni znak: arbalet u krugu, spolja trolist. Naknadno uvezano. Na koži ugaoni ukrasi utisnuti. U sredini vinjeta: dva svetitelja drže model hrama. Zapis samo na prvom listu – noviji, skaredni!

V. kod Petranovića, str. 14.

31. *Molebnija molitvi,* sveska 8⁰, XIX. v. Uvez crna glatka koža s utisnutim ruskim krstom spolja. Naslovni zapis: Sija knižica Molebnija molitvi vo vremja nuždi mene mnogogrješnago r(a)ba B(o)žija Jereia Petra Petranovića Šibeničanina ljeta g(ospo)dnja 1866. Csl. ustavni tekst po 15–18 redaka sadrži, – što kazuje i posebno Oglavlenie, – 14 molitvoslovlja ili blagoslova za razne prilike: neku nemoć, pomor stoke, sjetvu i sl., sve na 48 l. Ima i potpis: Raničić, Kopar (Capodistria, bio sigurno tamo kao kaznionički sveštenik) 1815. g.

32. *Sveska* s podacima o manastirskim nastojateljima i bratstvu, na 26 listi, papir 30 × 20. Do l. 8 rkp. povijest man. Dragovića (veza knjiga Gerasima Petranovića, štampana u Zadru 1859. g. kod braće Battara). Na l. 9 nastojatelji, a na 10–26 bratstvo.

33. *Razne pouke i bilješke,* sveska u 8⁰. Pouke Minijata, Kedrina i dr. Kao da je ova sveska bila krupska?

34. *Razne bilješke* o spominjanju mrtvih i dr. Sveska u 16⁰. Uvez karton. Jeromonaha Stefana Đurovića.

35. *Svežanj udžbenika kliričke škole* (još nesređen). Pripadao Luki Milkoviću, u to doba kliriku IV. godine, a 1855. g. administratoru parohije drniške. Većina svezaka potiču iz god. 1839–1850, ali ima i iz 1835, 1855 i jedna iz 1867. Pojedine sveske nose imena učenika Isaije Torbice, Ilije Grubora, Luke Milkovića i Petra Pavasovića, a jedna grčka gramatika iz 1855. g. Jovana Kovačevića. Ovdje se nalaze:

Prolegomena o bogosloviji uopće, 1 sveska.

Nauka hristijanska, I, II i III tečaj, 5 svezaka.

Katihizis, kratki i II, 2 sveske.
Dogmatika, I, II, III (u jednoj knjizi), jeromonah Lukijan Milković.
Moralka, I i II, 3 sveske.
Metafizika, 2 sveske.
Logika, I–II, 3 sveske.
Psihologija, 2 sveske.
Antropologija, 1 sveska.
Istorija, I i II, 3 sveske i sveska o crkvenom raskolu.
Ikonomija, 2 sveske.
Ermenevtika, 1 sveska.
Tolkovanie evangelija, 1 sveska.
Tropi, 1 sveska.
Ritorika, I i II, 5 svezaka.
Aritmetika, 1 sveska.
Fizika, 1 sveska.
Grčka gramatika, Jovan Kovačević 1855, te sveska o glagolima.
Slavenska gramatika, 3 sveske.
Katihetika, metodika i crkveno pravo, u jednoj svesci.
Logika, I i II, *fizika, astronomija, metafizika, antropologija i psihologija*, sve zajedno uvezano.
Moralka i pastirsko bogoslovlje, zajedno uvezano .
Polemika, isagogika i egzegetika: litograf. arci – cjelina.
Srbski razgovori (srp.–ital.), 1867, Stefan Panić, đakon i učitelj, u tvrdom uvezu.
Još 20 fragmenata raznih udžbenika.

Knin

36. *Krivični zakonik*, 4⁰. Rkp. na 156 strana csl. kurzivnog teksta. Tekst csl., XIX. v. Nalazi se u parohijskom domu.

Kninsko Polje

37. *Sabornik XV.–XVI. vijeka*, F. Miješana knjiga: A) 27 Q srp. slov. ustava s ukrašenim inicijalima; B) Blijed ustav (tekst teče od januara); C) Sitniji tekst na dva stupca (teče od februara); D) Tekst kao kod B). U toku teksta ima kasnijih umetaka.

Vodeni znakovi: vaga i kardinalski šešir.

Važan veći zapis iz vremena seobe Arsenija III. Crnojevića 1690. g.

38. *Psaltir s posljedovanjem, XVIII. vijeka*, u 12⁰. Ruska štampana knjiga miješana s csl. rkp. na 19 listova po 22 retka.

39. *Služba sv. velikomučenika Georgija, 23. aprila, XIX. vijeka.* 4⁰. 16 listova csl. teksta po 23 retka.

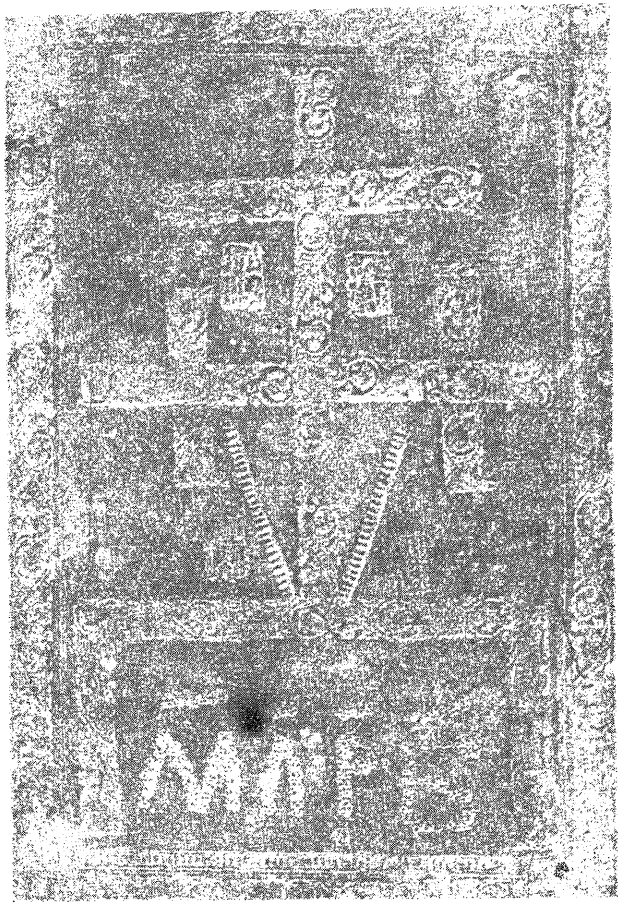

Sl. 1. Bratiškovci. Četveroevanđelje, uvez.

Sl. 2. Bratiškovci. Četveroevanđelje XVI. v., vodeni znak.

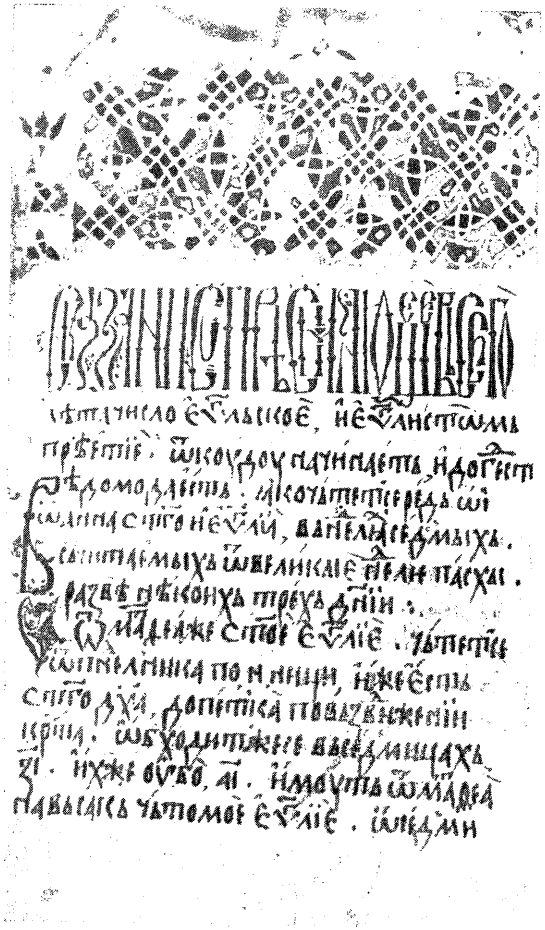

Sl. 3. Bratiškovci. Četveroevanđelje XVI. v.

Sl. 4. Bratiškovci Četveroevanđelje XVI. v.

Sl. 5. Bratiškovci. Četveroevanđelje XVI. v.

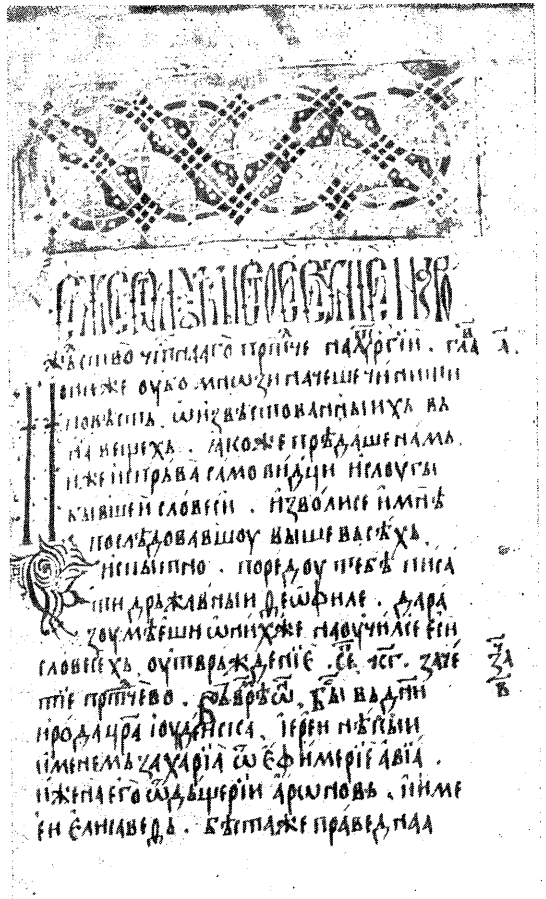

Sl. 6. Bratiškovci. Četveroevanđelje XVI. v.

Sl. 7. Bratiškovci. Četveroevandelje XVI. v.

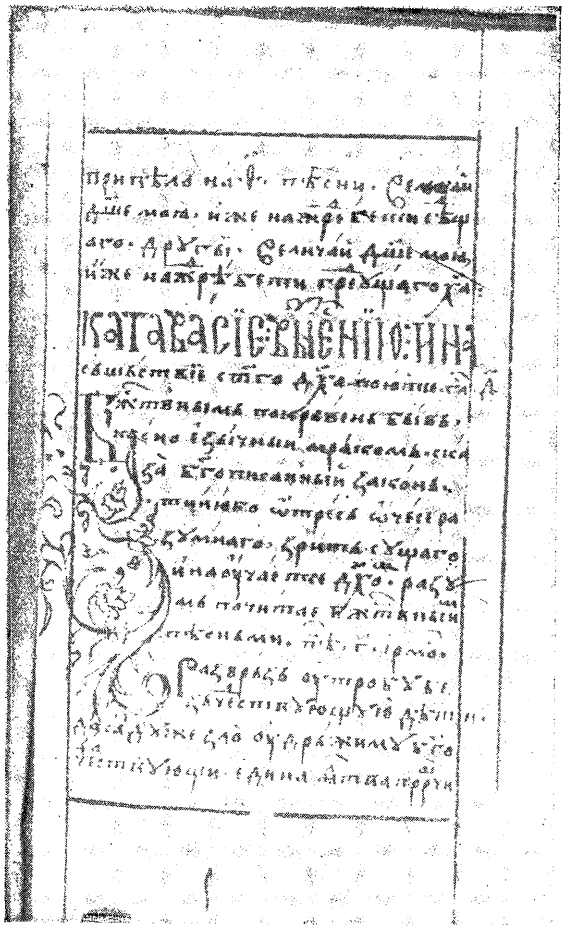

Sl. 8. Bratiškovci. Irmologij XVII. v.

Sl. 9. Bratiškovci. Irmologij XVII. v.

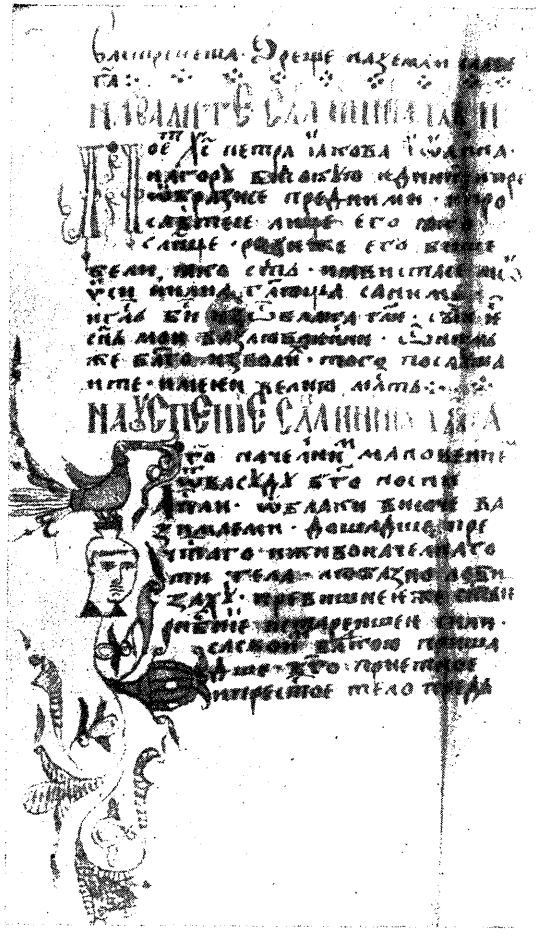

Sl. 10. Bratiškovci. Irmologij XVII. v.

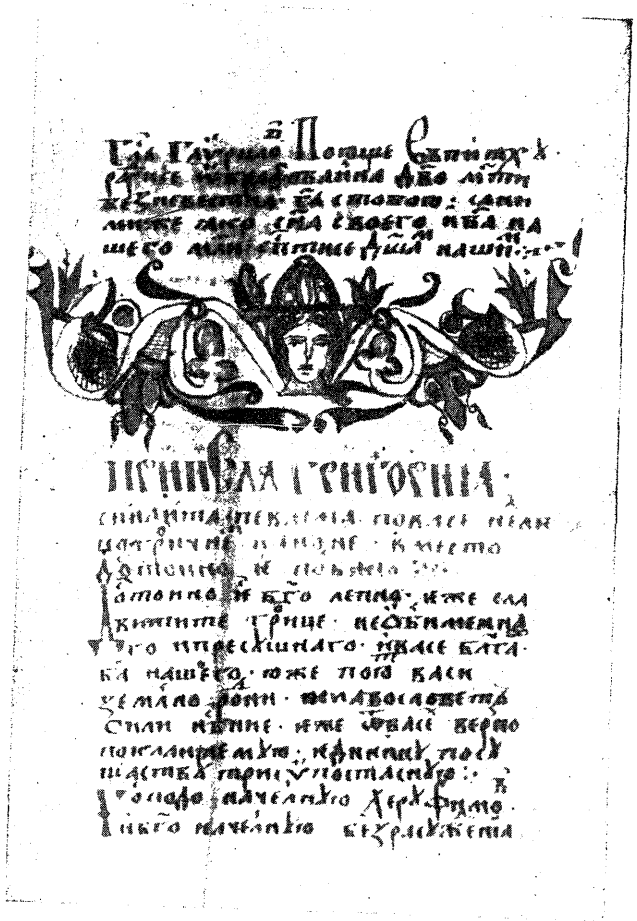

Sl. 11. Bratiškovci. Irmologij XVII. v.

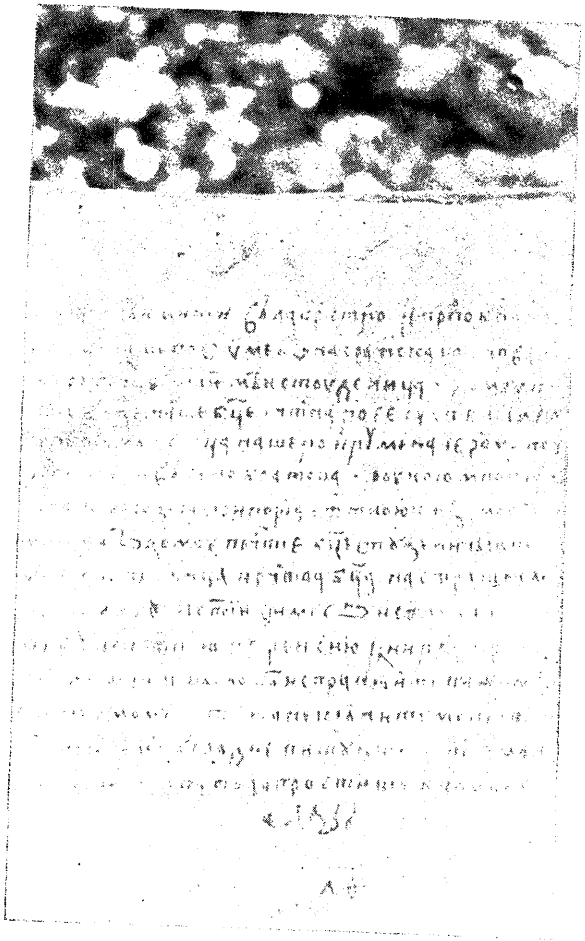

Sl. 12. Man. Dragović. Minej za maj XVI. v.: zapis iz 1531. g.

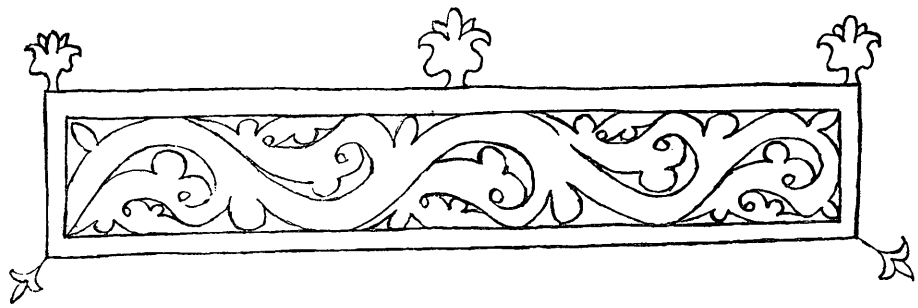

Sl. 13. Man. Dragović. Iz Mineja za maj.

Sl. 14 i 15. Man. Dragović. Iz Trebnika XVI. v.

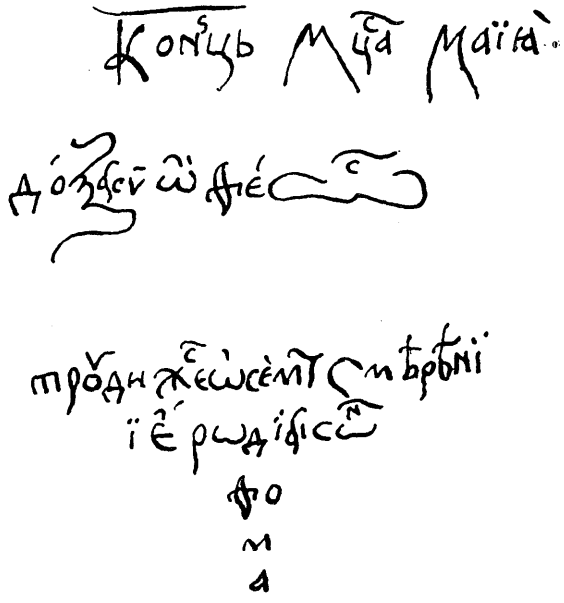

Sl. 16. Man. Krupa. Iz Mineja za maj.

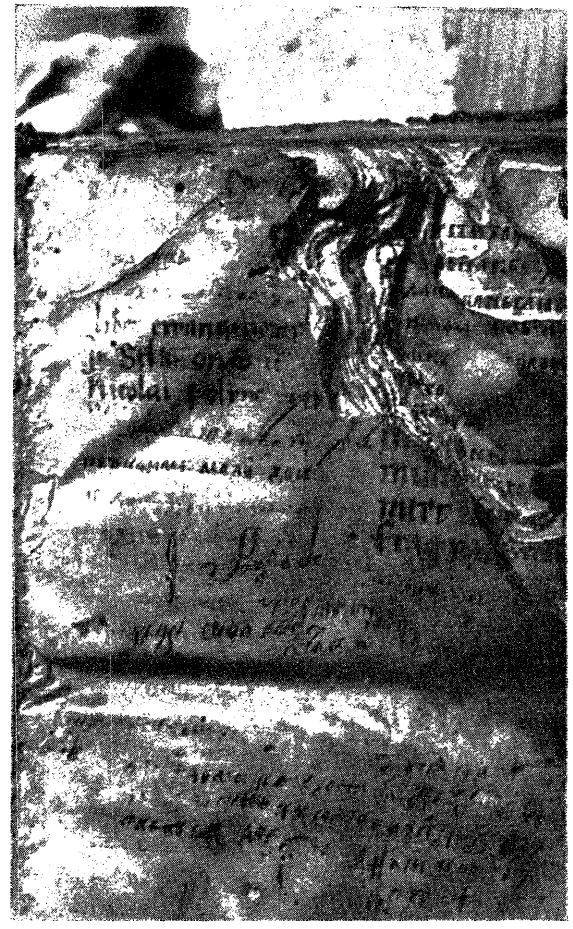

Sl. 17. Mokro Polje. Četveroevandelje.

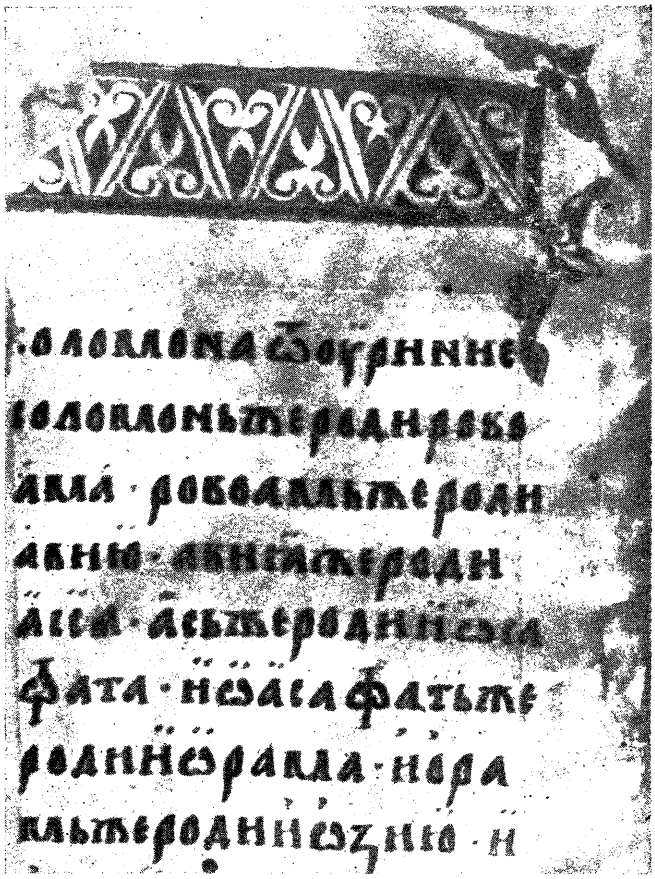

Sl. 18. Mokro Polje. Četveroevandelje.

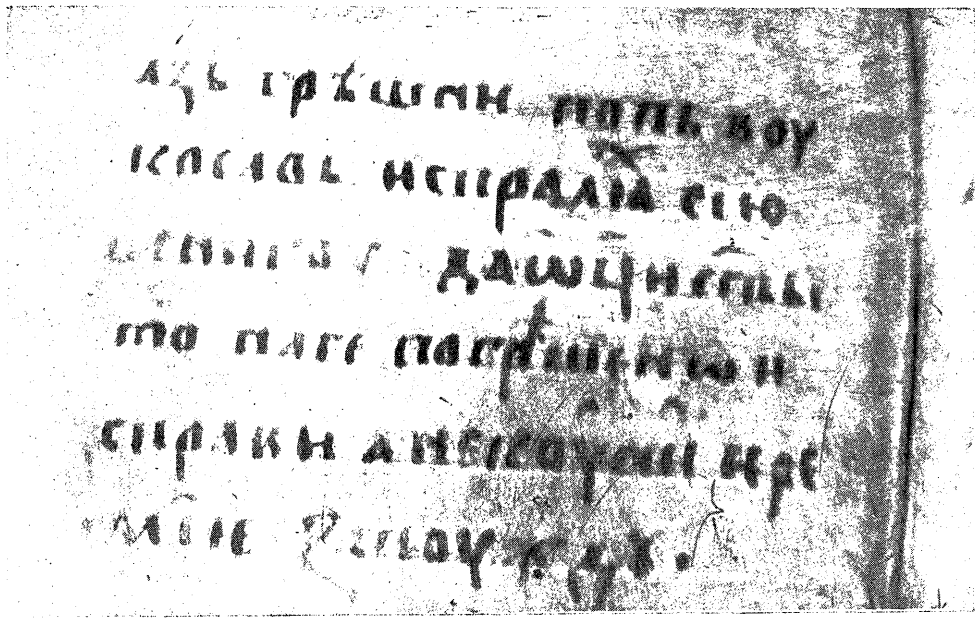

Sl. 19. Mokro Polje. Četveroevanđelje: zapis popa Vukosava.

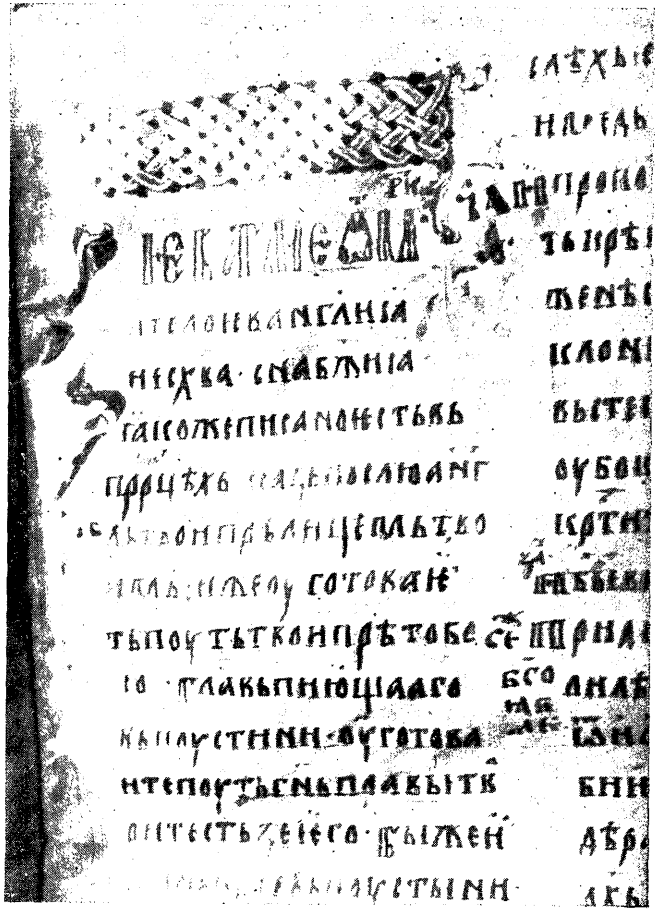

Sl. 20. Mokro Polje. Četveroevandelje.

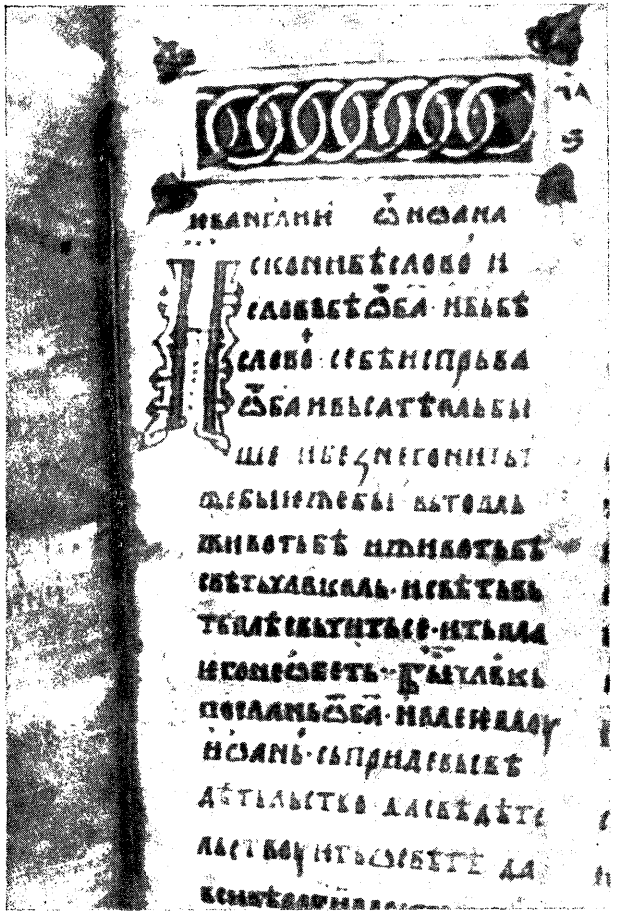

Sl. 21. Mokro Polje. Četveroevandelje.

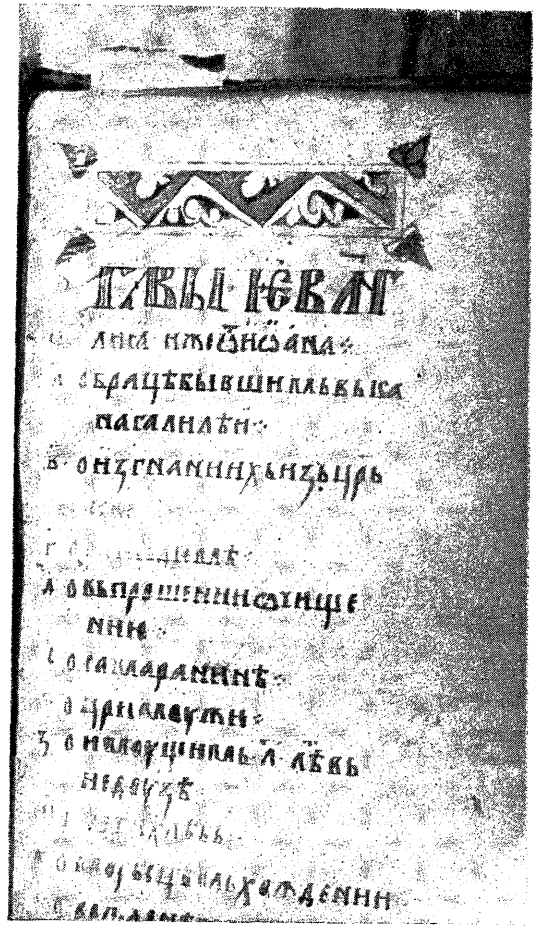

Sl. 22. Mokro Polje. Četveroevandelje.

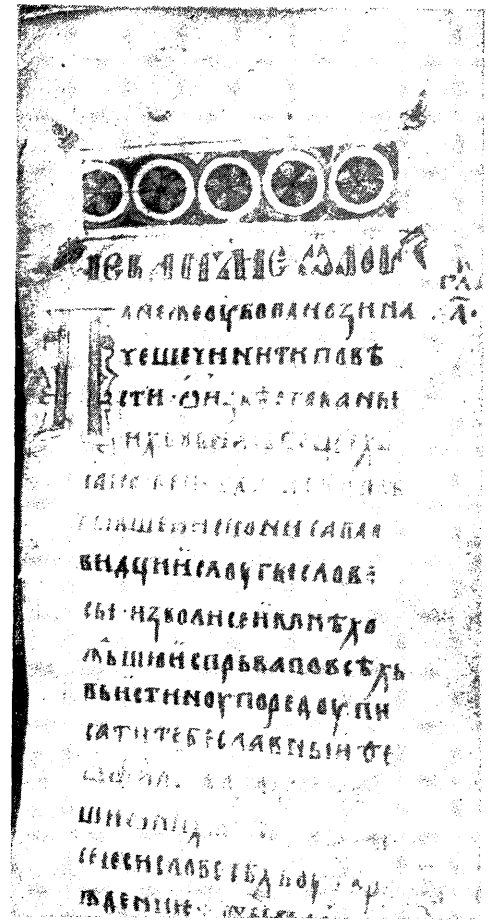

Sl. 23. Mokro Polje. Četveroevandelje.

Sl. 24. Mokro Polje. Četveroevanđelje.

Sl. 25. Mokro Polje. Četveroevanđelje.

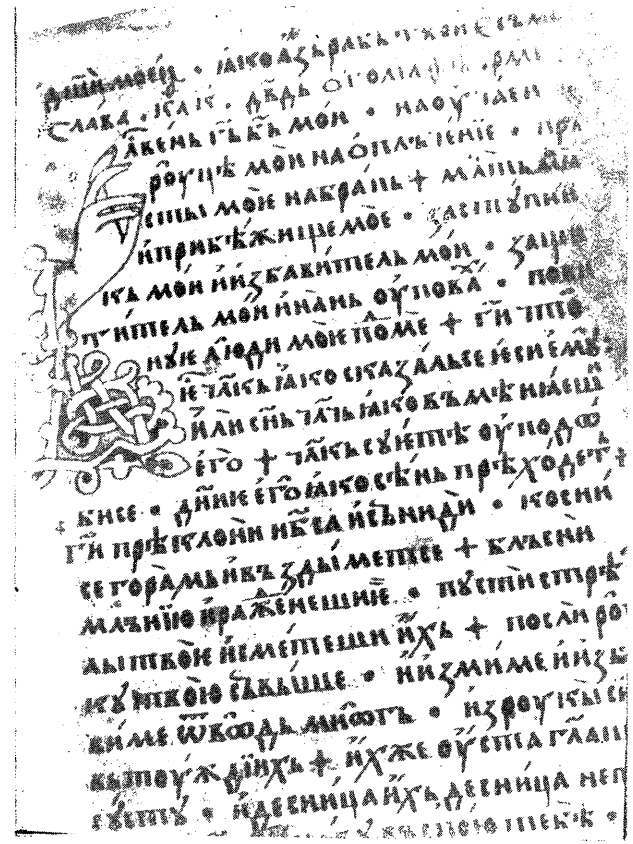

Sl. 26. Šibenik. Psaltir

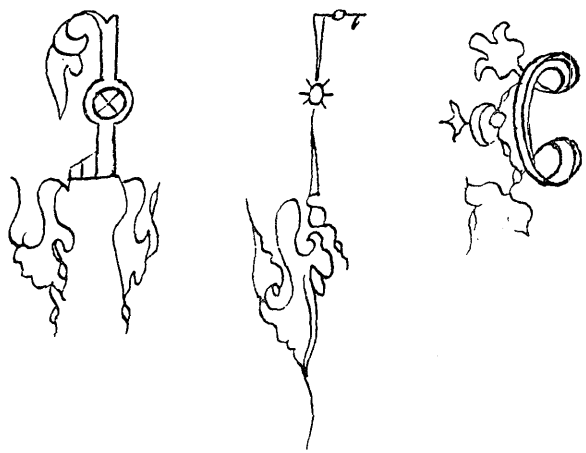

Sl. 27. Šibenik. Trebnik ukrasna slova D, G, V.

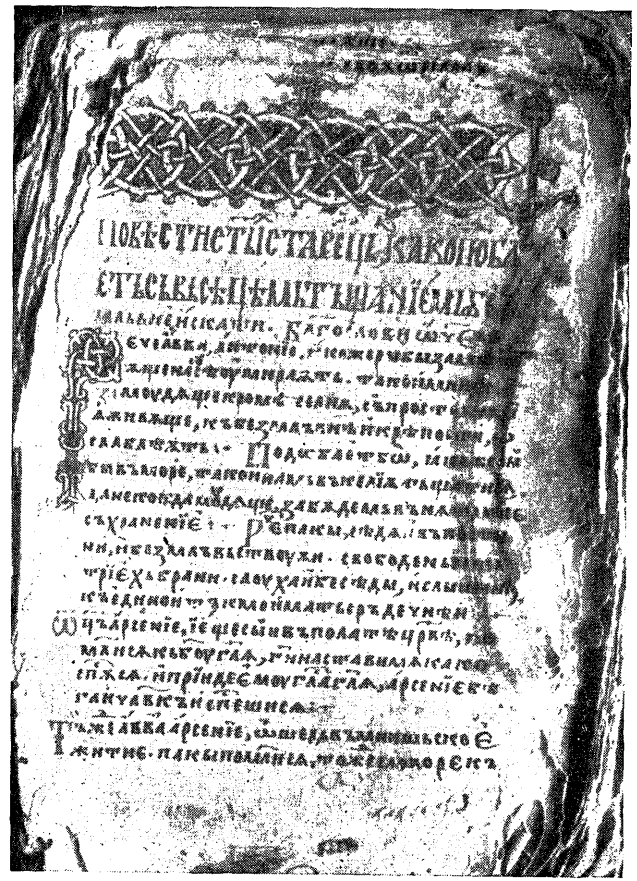

Sl. 28. Krka. Paterik bugarski 1346. g. iz Hilandara.

Prepisao u Šibeniku 26. novembra 1809. g. Teodor Šuša. Darovao istog dana Jovo Dević.

40. *Ljetopis parohije kninskopoljske.* F. Doveden do lista 8 b. Započeo pop Božo Novaković 1891. g. U ovom ljetopisu spominje se »kletno kolo« kao dokaz nevinosti osumnjičenoga.

Sve ove knjige bile su kod paroha Ljubomira Vrselja (sada živi kao penzioner u Zadru).

Kolarina

41. *Služebnik XIX. vijeka.* 8⁰. Dva lista csl. ustavnog rkp. (listovi 144 i 145): početak liturgije pređeosvećenih časnih darova iz Velikog posta.

Kosovo

42. *Cirkularni protokol,* mF. Otvoren početkom XIX. vijeka.

Manastir Krka: vidi I. dio.

Manastir Krupa

(Zbirka je inventirana 1956. g.)

43. 1/149. *Minej za maj, XVI. vijek.* 21 × 31. Srp. slov. poluustavni tekst na dva stupca, 115 listova po 30 redaka. Vod. znak: sidro dvostrukog poteza u krugu sa zvijezdom odozgo.

Na kraju zapis pisara smjernog jerođakona Tome (vidi kopiju).

44. 2/150. *Minej za juni, XVI. vijek.* Sada je u man. Krki: v. br. 20. Mjesto ovoga sada je manastiru Krupi predan minej za novembar iz m. Krke br. 13 (283/78).

45. *3. Minej za novembar, XVI. vijek.* Samo 6 listova srp. slov. rkp. ustava po 28 redaka (za dane 3., 8–10. i 13. novembra). Vodeni znak: sidro u krugu sa zvijezdom odozgo.

46. 4/47. *Apostol XVI. vijeka.* 20,5 × 31. Srp. slov. tekst, 208 listova po 24 retka poluustava. Vodeni znak: sidro u krugu sa zvijezdom.

Zapis o obnovi ove knjige iz 1630. g. pri igumenu Atanasiju. Drugi izblijedjeli zapis o pripadnosti knjige man. Krupi. Još nekoliko nejasnih zapisa. Pod inv. br. 5 i 6 nalaze se štampane knjige XVI. v.

47. *7. Trebnik, XVII. ili XVIII. vijeka.* 10 × 14. 70 listova csl. teksta. Sadržaj redovan trebnički. Teče do pričesti bolnoga.

U uvezu 5 malih latinskih ostrižaka sitnog rkp. crnog i crvenog.

48. 8/209. *Damaskin XVII. vijeka.* 15,5 × 22. 457 listova gustog i sitnog csl. polukurziva po 26 redaka. Tekst bez ukrasa. Vodeni znak:

tri polumjeseca. Sadržaj: propovijedi Jovana Damaskina ipodijakona i Studita.

Zapisi u man. Krupi iz 1623, 1748. i (glavni) od 23. jula 1780. g., pa iz Šibenika 1813. g.

Ugaoni ukras na uvezu isti je kao i na nekim knjigama iz manastira Gomirja (sada u Muzeju Srba u Zagrebu).

49. 10/215. *Pravila sv. Apostola, 7 Vaselenskih i 9 pomjesnih sabora.* U 4⁰, 57 listova csl. kurziva po 24, 26 i 29 redaka. Najveći dio teksta (oko 2/3) nedostaje. Vodeni znakovi: ukršteni ključevi i prsten iz XV. vijeka. Knjiga kao da je ruska.

Zapis iz 1766. g. Josif Došenović, kaluđer.

50. 11. a) *Vozraženije na paskvil Lutera* naređeni Molotok na knigu Kamen vjeri, kotori molotok pokazalsja bit voskovij, jako vosk ot lica ognja sireč ot slave Božija i samija istini izčesnuvšij, b) *Ljuteranskij paskvil na knjigu Kamen vjeri.* 176 listova ruskog kurziva po 30 redaka. Vodeni znak: grb u vijugavom ukrasu sa krunom i s figurom unutra; na drugoj strani kontramarka EAMR – poljski znak XVIII. vijeka. Polemika ide redom: najprije paskvil, pa vozraženije.

Talijanski potpisi Jovana Novakovića i Jovana Sinobada iz Knina, 1779. g.

51. 12. *Novaja skrižalj* i dr. XVIII. vijek. 4⁰ Noviji csl. kurzivni tekst 202 lista: o hramu i bogosluženju.

52. 13. *Slova propovjedatelji:* ima samo od 44–54 lista. Pisao magister Stefan Marković, Vrlika, 19. aprila 1772. g. Interesantan je njegov veliki kurzivni ukrasni S. O ovom Markoviću veza: man. Dragović i man. Krka.

Zapisi iz 1797. i 1835.

53. 15. *Čitula XVIII. vijeka,* mF. Najprije patrijarsi pećski, pa krupljanski jeromonasi; zatim čitavi spiskovi sela dalmatinskih, ličkih i kordunskih. Više zapisa između 1746, 1759. i 1804. g.

U uvezu upotrebljeni štampani srbuljski ostrišci iz nekog molitvoslova po 21 redak.

54. 16. *Pomenik,* mF. Sadržaj: Sinodik (litografiran), pomeni patrijarha, ruskih careva i dvora, bratije Krupe i ostali zapisi do 59. lista. (Gospić i Medak 1795/6; l. 48–59 ruski priložnici).

Prilog: Na 2 lista diploma, koju je pisao Isaija Omčikos, kao dokaz, da je ovaj pomenik služio Gerasimu Zeliću za skupljanje milostinje u Rusiji kod drugog putovanja. Datumi 20. juna i 11. avgusta 1786. g.; potvrde u Veneciji 11. jula i 29. avgusta 1786. g. (uporediti: Gerasim Zelić, Žitije I, Beograd 1897. Srp. knj. zadr. 36, str. 156 i d.)

Posebno i diploma na grčkom, izdana od Teodosija 9. VIII. 1786.

55. 14. *Knjiga priložnika XIX. vijeka,* 8⁰. Spiskovi po selima i prezimenima. Zapis jeromonaha Gavrila Opačića iz 1805. g.

56. 17. *Sveska bilježaka,* u koži. XVIII. v.

57. 18. *2 sveske bilježaka,* u koži. U prvoj molitve; u drugoj cirkulari iz 1810–1858. g.

58. 19. *Sveska bilježaka,* u pergameni.

59. 20. *Protokol rodenih,* 1818.–1834. 4⁰.

60. 21. *Protokol umrlih,* 1818.–1834. 4⁰.

61. 276. *Sveske o prihodima man. Krupe* iz 1853–1921. g. s bilješkama.

62. 22. *Dnevnik prihoda i rashoda man. Krupe,* 1895.–1919. g. 40 strana. Vidio episkop Nikodim (Milaš).

63. 23. *Ljetopis man. Krupe, XIX. vijek.* Obični arci, samo od 6–16.

Udžbenici klirikalne škole po novim inventarnim brojevima redovno u 4⁰.

64. 245. *Osmotrenie predmetov* u klir. školi 1842/1843.

65. 246. *Antropologia* I–II (dvije sveske), 1844.

66. 247. *Fizika II,* 1844/5. I. Oluić.

67. 248. *Logika II,* 1844/5.

68. 249. *Metafizika I,* 1845/6. I. Oluić.

69. 250. *Dogmatika I,* Dogmatika I za III klas 1845/6, Dogmatika III i Dogmatika u 8⁰ (4 sveske).

70. 251. *O sv. Duhu.*

71. 252. *Moralka.*

72. 253. *Liturgika.*

73. 254. *Ermenevtika.*

74. 255. *Kratkoe izjasnenie Staroga i Novoga Zavjeta,* 8⁰.

75. 256. *Biblijski rječnik,* 8⁰.

76. 257. *Metodika II.*

77. 258. *Omilitika.*

78. 259. *Ritorika,* 1843/4 i 1844/5 (2 sveske).

79. 260. *Vstuplenie v crkovnoe pravo* (nepotpuno). I. Oluić.

80. 261. *Slavenska gramatika* (2 sveske).

81. 262. *Crkvena istorija* I, 1845/6. I. Oluić; Istorija crkve (fragmenti).

82. 263. *Ikonomija,* 1843/4, s dodacima.

83. 264. *Sveščica tekstova za pojanje.*

84. 265. *Razne bilješke* i fragmenti iz lekcija.

85. 266. *Vstuplenie v nauku hristiansku.*

86. 267. *Nauka hristianska* I, s dodacima, 1855.

87. 268. *Dogmatika* za prvi tečaj, Jakov Ilijašević, pa Dogmatika I 1856.

88. 269. *Moralka* II, Jakov Ilijašević, 1858, pa Moralka za V. klasu, 1857/8. J. I.

89. 270. *Metodika* I, 1857/8. Jakov Ilijašević.

90. 271. *Ritorika,* 1856.

91. 272. *Osobita primječanija o dužnostima sveštenika,* Jakov Ilijašević.

92. 273. *Različita primječanija.* Jakov Ilijašević.

Rukopisni udžbenici srpske škole Jovana Bovana u Šibeniku:

93. 277. *Gramatika za IV. razred,* 1860 (21 list).

94. 279. *Čislenica* (10 strana).

95. 280. *Udžbenik talijanskog jezika* (64 strane).

Mokro Polje

96. *Četveroevanđelje popa Vukosava, kraj XIII. – poč. XIV. vijeka.* 20 × 28. Srp. slov. ustavni tekst na 155 listova (139 pergamena i 16 papira) po 26 redaka (izuzetno po 25 ili 27), u dva stupca (samo posljednjih 10 strana papirnog umetka punih). Vodeni znakovi papirnatog umetka: polumjesec i zvijezda u krugu iz početka XVI. vijeka i drugi nejasan znak, koji naliči na veliki krug. Na uvezu stiliziran krst i velika ćirilska slova NP.

Zapis na čelu knjige latinski: »Liber evangeliorum in Sclavonico sc. Nicolai Pelynewych« (ovo u tri retka na lijevom stupcu; opširniji nastavak ovog zapisa na desnom stupcu, u najmanje 4 retka, gotovo potpuno uništen). Na istoj strani još nekoliko starih ćirilskih bilježaka o prilozima za duše pokojnika.

Drugi zapis na drugom listu: »Panteleimon Mihailović, učitelj u Mokrom Polju 1800. g.«.

Poslije teksta »Glave evanđelja po Marku« – zapis grešnog popa Vukosava, nedatiran; prema rukopisu iz druge pol. XIV. v.

Ovaj je kodeks konzerviran 1955. g. u Beogradu troškom SAN. Čuvat će se u biblioteci manastira Krke pod inv. br. 2. Snimljen u JAZU.

97. *Evanđelje XVI. vijeka.* 22 × 30,5. Srp. slov. tekst. Samo 12 Q. (74 lista) krupnog ustava po 23 retka. Fragment sadržava tekst evanđelja od načala 19. po Marku do načala 76. po Luki. Vodeni znak: sidro u krugu.

Talijanski zapisi o vlasništvu knjige: Mokro Poglie 1816; Kninsko poglie 1826. g.

98. *Triod cvjetni, XVIII. vijeka.* F. Csl. tekst, 138 listova. Ispred glavnog teksta po 4 (kasnija) lista poučenija za Božić i Uskrs. Glavni je tekst po sadržaju fragment Lazarevca od 6. nedjelje Velikog posta do Velike subote i dalje.

Zapisa mnogo i s raznih strana: s Korduna, Like i Dalmacije iz XVIII. vijeka, pa 1834. i 1837. g.

99. *Psaltir* u 8⁰. Csl. tekst ruske štampe s rukopisnim dopunama po 19 redaka.

Zapis popa Andrije Bjedova i još nešto nejasnih zapisa.

100. *Protokol umrlih* u 4⁰. Podaci idu od 1816. do 1855. g.

Skradin

101. *Tripesnec* (Triod), br. 32. 20 × 26. 256 listova csl. poluustava po 30 redaka. Vodeni znak škare.

Zapisi iz Šibenika 1744., 1745. i 1758. g. Knjigu je otkupila baba Ružica za dušu oca Vukosava i matere Stanice.

102. *Minej za decembar XVII. ili XVIII. vijeka* u 8⁰. Csl. rkp.

Split

103. *Molitvoslov* 1547. g. štamp., s umetnutih 6 listova po 22 retka polukurziva.

Strmica

104. *Cirkularni protokol, XIX. vijeka.* Svega desetak okružnica. Potpis episkopa Josifa Rajačića.

Šibenik

105. 140/1. *Psaltir s posljedovanjem, XVII. vijek.* 14 × 20,5. Srp. slov. tekst, sitni poluustav na 465 listova po 22–29 redaka sa 30 do 40 slova po retku. Vodeni znakovi: kruna sa zvijezdom i polumjesecom (dvije varijante: velika i mala), vaga u krugu s trolistom odozgo i tri polumjeseca. Ukrasi su rađeni i zlatom.

106. 78 M. *Trebnik XVI. vijeka.* 10 × 14,5. Srp. slov. tekst, sačuvan od 47. do 222. lista, poluustav po 20 redaka. Vodeni znak velika kruna sa zvijezdom i kontramarkom ID. Uz tekst svetački likovi u bojama, ornamenti i inicijali.

Manuskripti

107 Pod ovim naslovom, na str. 142–153 inventara biblioteke šibenske srp. prav. CO, navode se pod 85 rednih brojeva razni rkp. – velik dio na talijanskom jeziku, dok bi od ćiril. ovdje ulazili slijedeći, mahom XIX. v.:

43 *Zemljopis*, rkp. udžb. gimn. Šušićev (veza 55 i 60).

44 *Katihizis* (u stvari kratka sveštena istorija u dijalogu), 6 tabaka u 4⁰.

48 2 lista *tolkovanija Dekaloga* (III. zapov.), 4⁰.

51 *Vstupanje u slavensku gramatiku*, 19 tabaka kurziva u 4⁰, sa crvenom ornamentikom.

52 *Slova.* Neuvez. dio sveske u F, svega 13 l. Sadržaj: Promisao Božja.

54 *Katihizis,* 1865. g. Obična zelena sveska u 8^0. Rkp. udžb. za III i IV r. gimn. šibenske.

55 *Nauka hristijanska.* Neuvezana sveska u 8^0, Milutina Šušića, uč. II. r. gimn. u Zadru 1868 g.

57 Dvije obične plave sveske (po inventaru treba da ih je 5) *o crkvama Boke Kotorske,* sa ispisima podataka i tekstovima zapisa, 4^0. Materijal za istoriju. Slično pod 85.

59 *Ustavi školski,* 4^0, zelena sveska s ornamentima na uvezu.

60 *Sveštena istorija,* gornjega Šušića.

61 *Katihizis,* I–II (dogmatika: o Bogu Sinu), crna sveska 8^0.

79 *Pjesme o Božiću.*

85 *Istorijske pribeleške* (slično 57).

Još ima ćiril. rkp. tekstova pod inv. br. 11, 30, 42, 45, 46, 47, 49, 50. 58, 59, 63, 65, 67, 68, 77, 82, 83 i 84.

Među M zalutao i jedan stariji ustavom pisani list (zaklinjanja).

Zadar

108 *Molitvoslov,* XVIII. v. 8^0. Uvez koža sa cvjetovima. Sadržaj: molitva jutrenja, pred objedom, pred san i pred dobrim djelom. Csl. ustavni rkp. po 15–16 red. na 15 ispisanih listi, dalje mnogo čistih. Bilješke: pomenici, mjesjacoslov. Zapisi i potpisi: Skradin 1783, Zadar 1789 rab Božji Toma. Dalje ima bilježaka sve do 1885 g. Potkraj katalog (sadržaj) iz 1786. g.

109 *Cvjetosobranije ...,* v 8^0, XVIII v. Uvez koža, podloga izjedena. Lijep kurziv na tankom, bijelom papiru na pagin. 169 listi. Više rukopisa ruske ruke. Prvi, do 100 l., vrlo pažljivo rađen, po 25 red. Opširan naslov: Cvjetosobranije ... Ilije prezvitera. Drugi rkp. (l. 101–136) sasvim običan kurziv po 23 retka: Svitok soborni na Prohora jeromonaha. Treći: o inocjeh.

110 *Simeona novog bogoslova glave* (155), XVIII v. Papir 21 × 17. Uvez koža, kao nov. Csl. tekst po 19 red. Glave idu do 70 l. Ruski kurziv. Dalje ide istog Simeona Alfavit, pa Cetverostišije (72b), od istog misli o svijetu (74a) i konačno o bezmolviji (76b–84b). Bez zapisa. Početna zastavica samo perom nacrtana. Sve kao novo, neupotrebljavano.

111 *Smirenoga Nikite* (Studita) razno, XVIII v. Papir 21 × 17. Knjiga spolja slična gornjoj. Ruski kurziv na 163 označena lista. Početno je Pervaja djejatelnih glavizn sotnica, po 19 redaka na 47 listi. Dalje do 99. l. Vtoraja jestestvenih glavizn sotnica: o očiščenii uma. Tretija sotnica (o ljubavi i savršenom životu) ide do 154 l. Dalje od

istog o mislenom raju, i ino. Papir isti kao gore. Zastavice neobične: veliki cvjetovi živih boja i slobodnog stila.

112 *Vasilija Velikog* razno o postu. Debela (8,5 cm), neuvezana knjiga u 8^0, 86 tabaka. Ruski kurziv. Papir većinom zelenkast, konac XVIII. v. Kao da je od raznih ruku, po 19, 20, 21, 19 redaka. Sadržaj: o postu, vjeri, sudu Božijem, pokajanju, 55 glava prostranog ustava, pa 313 glava kao pitanja i odgovori, te epitimije (kazne). Konačno besjeda »o ježe vnemli sebje« ...

113 *Žitije avi Joana Skolastika*, igumana gore sinajske, XVII v. Papir zelenkast, 4^0. Listi ispisanih 233. Ovo je žitije napisao Danil, monah Raitski. Dalje ima o Jovanovoj Ljestvici, pa sama Ljestvica u 30 slova sa završnom uputom u 14 točaka, kakav treba da bude pastir. Ruski kurziv po 24 retka. Uvez koža.

114 *Lječebnik*, XVIII v., 8^0. Uvez šareni karton, leđa koža. 279 označenih listi. Ruski rkp. po 23 retka. Iz oglavenija na 10 str. vidi se sadržaj: 218 slučajeva praktičnih savjeta za kuću i zdravlje, »iz raznih pečatnih knig ...« ispisano. Knjiga kao nova.

Dosad navedeni zadarski rukopisi nalaze se u crkvi sv. Ilije na koru. Po svoj prilici su iz biblioteke bivše bogoslovije. Iz iste biblioteke bilo je nešto knjiga i u biblioteci Paravija. Od tih su Talijani odnijeli ove rukopise:

Inv. 28226	Man. 734	XVIII. v. »Preghiere e riti«	pag. 18–367.
Inv. 28236	Man. 744	XVIII. v. »Itika Ieropolitika«	pag. 4–159.
Inv. 28336	Man. 844	XVIII. v. »Poučenia«	pag. 3–176.
Inv. 28241	Man. 749	XIX. v. »Filosofia morale«	pag. 98.

Ovdje se ne navode štampane knjige, koje su odnijeli Talijani. Podatke o tome ima Naučna biblioteka.

U Naučnoj biblioteci u Zadru nalazi se:

113. *Četveroevanđelje rusko, pisano* 1592. g. 32^0. Knjiga je pisana u Moskvi upravo raskošno. Zastavice, ukrasi i naslovni tekstovi rađeni su bojama i zlatom. Ispred zastavica uvezani su svileni zaštitni listovi.

Tekst završnog zapisa na zadnjim koricama, koji spominje, da je knjiga pisana 1592 g., nalazi se u Srp. dalm. Magazinu 1864. g., str. 174, gdje se vidi, da je ovaj prekrasni primjerak bio nekad u knjižnici episkopa dalmatinskog Stefana Kneževića.

MIRKO DRAŽEN GRMEK

Iz Odjela za historiju medicine
Instituta za medicinska istraživanja JAZU u Zagrebu

RASPRAVA ARNALDA IZ VILLANOVE O CRNOJ MAGIJI

Snažan karakter, pun unutrašnjih protivurječja, ali hrabar u traženju istine, Arnaldo iz Villanove (o. 1240–1311) bio je jedan od rijetkih učenjaka XIII. stoljeća, koji je donekle prelazio okvire skolastičkog formalizma. Taj katalonski liječnik, teolog, alkemičar i polihistor, profesor medicine u Montpellieru, liječnik triju papa i politički savjetnik aragonskih kraljeva, bio je preteča i duhovni srodnik Paracelza. Živio je nemirno, lutalački, pa je upravo simbolički i umro na putu, na moru pred đenovskom lukom.

Napisao je preko 80 različitih medicinskih, religioznih, alkemijskih i astroloških djela. Od medicinskih se djela ističu *Breviarium practicae*. *Parabolae medicationis* i *Introductionum medicinalium speculum*, opći kompendiji medicine, u kojima Arnaldo na prilično originalan način opisuje i klasificira bolesti i iznosi svoja terapijska iskustva. Vrijedne su njegove rasprave o liječničkoj deontologiji, ličnoj higijeni (napose higijeni staračkog doba), profesionalnim bolestima, oftalmologiji, farmakologiji i toksikologiji. Uveo je u terapiju alkoholne iscrpine droga. Bavio se alkemijom i bio je jedan od prvih zapadnjačkih učenjaka, koji je alkemijska iskustva iskoristio u liječničke svrhe.

Vjerski i astrološki spisi Arnaldovi puni su mističkih zanosa, proročanstava, originalnih shvaćanja i antiklerikalnih ispada. Osjećao se katkad više pozvan za teologa nego za liječnika. Razumljivo je stoga, da je bio optužen i progonjen zbog hereze i bavljenja magijom (Pariz 1299, Valencija 1305), ali spasila ga je liječnička vještina, kojom je pomogao bolesnom papi Bonifaciju VIII. Njegovim političkim i teološkim neprijateljima uspjelo je izraditi, da je inkvizitor u Tarragoni posthumno god. 1317. osudio neka njegova djela.

Arnaldo, odgojen od dominikanaca i prožet nazorima i sujevjerjima svojeg doba, vjerovao je u crnu magiju, čaranje i utjecaj demona na

ljude. O tome se može naći mnogo primjera u njegovim djelima. Prema novijim istraživanjima čini se, međutim, da su većinom apokrifne, podmetnute, rasprave o magičnoj medicini, koje su tradicionalno povezane s Arnaldovim imenom; tako u prvom redu djelo *Remedia contra maleficia*. Arnaldov stav prema magiji pokazuje najbolje njegova rasprava o toj temi, sastavljena potkraj XIII. stoljeća u obliku pisma biskupu u Valenciji.

Arnaldo navodi samo početno slovo imena valencijskog biskupa, na čiju je želju sastavio svoj traktat. Finke je utvrdio, da je to najvjerojatnije bio Jasperto de Botonach, biskup u Valenciji od 1276. do 1288.

Kad je, dakle, boravio oko god. 1280. u Valenciji kao Jaspertov gost, Arnaldo je razgovarao s njime, između ostaloga, i o problemu, da li čovjek može prisiliti demone, da mu se pokoravaju. Neki su, naime, redovnici tvrdili, da mogu različitim postupcima podvrći svojoj vlasti demone, istjerivati ih iz opsjednutih ljudi i prisiliti da daju odgovore na različita pitanja. Valencijski je biskup htio da čuje Arnaldovo mišljenje o tim navodima, a kako je učeni putnik upravo imao slobodnog vremena, jer mu oluja nije dozvolila da nastavi svoje putovanje, sastavio je posebnu raspravu, u kojoj je potanko i skolastički pedantno razložio nemogućnost, fiktivnost crne magije, t. j. stvarnog podvrgavanja demona ljudskoj volji. Arnaldo smatra, da je većina tobožnjih čaranja samo uobražavanje, utvara. Kod pojedinih se magičkih postupaka demoni više igraju s ljudima, nego što im se stvarno podvrgavaju. Demoni mogu škoditi čovjeku, pa to i čine po svojoj volji, ali nije moguće, da ih mi prisilimo na pojedine postupke. U oštroj suprotnosti prema tada uobičajenim nazorima, Arnaldo u tolikoj mjeri kritizira mogućnost egzorcizama i crne magije, da čak zaključuje, da ljudi, koji tvrdo vjeruju u nju, ne mogu biti duševno zdravi, nego su bolesnici, melankoličari. Uza svu logičku suptilnost upadljive su za moderna čitaoca izvjesne nekonzekventnosti, pa čak i kontradikcije, u Arnaldovim izvodima i shvaćanjima. Te su psihološke i logičke protivštine paradigmatične ne samo za faustičku ličnost Arnaldovu nego i uopće za duhovni stav njegova vremena.

Budući da Arnaldova rasprava o nigromanciji nije ušla u štampana izdanja njegovih djela, ostala je dugo vremena slabo poznata. Potpuni tekst objavio je tek god. 1912. njemački historičar medicine Paul Diepgen, jedan od najboljih poznavalaca Arnaldova života i rada. On je popratio Arnaldov tekst izvršnim komentarom i kulturno-historijskom analizom. Doista je upravo to kratko Arnaldovo djelo od ključne važnosti za razumijevanje njegovih nazora.

Diepgenova edicija (Archiv für Kulturgeschichte, 1912, IX, 385–403) oslanja se na tri rukopisa Nacionalne biblioteke u Parizu: *I. Cod. lat. Par. 6971, II. Cod. lat. Par. 7337* i *III. Cod. lat. Par. 17847*. Prema paleografskim kriterijima potječu rukopisi I i II iz XV. stoljeća, a rukopis III iz kraja XIV. ili početka XV. stoljeća. Najstariji je rukopis III, a najmlađi II. Po Diepgenovu mišljenju najpouzdaniji je tekst rukopisa I.

U Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu nalazi se jedan rukopis Arnaldova traktata o crnoj magiji, koji je stariji i pouzdaniji od sva tri pariška rukopisa. Diepgenovu ediciju Arnaldove rasprave u njemačkom časopisu iz god. 1912. danas je teško nabaviti, a kako zagrebački rukopis sadržava važne varijante, smatram, da je korisno ponovo objaviti cijeli Arnaldov tekst, i to oslanjajući se u prvom redu na zagrebački kodeks.

Taj zagrebački kodeks *(Cod. lat. Zagrebiensis MR 154)* sastoji se od 83 lista pergamene, veličine 310 × 230 mm, uvezanih u kožni uvez iz XVII. stoljeća i ispisanih lijepim gotičkim kurzivom (t. zv. littera bononiensis). Po paleografskim znacima rukopis potječe iz prve polovine XIV. stoljeća. Glavni sadržaj kodeksa je Ermengaudov prijevod Avicenina djela *Cantica* s komentarom Averoesa (fol. 1^r–72^v). Dodana su tome kratka Arnaldova djela *De cymbalis Ecclesiae* (fol. 73^r–81^v) i *Epistola ad episcopum valentinum de reprobatione nigromantiae fictionis* (fol. 81^v–83^v).

Tek zagrebački rukopis pruža nam u svojem incipit i eksplicit potpuni naslov Arnaldova traktata. Prema *Cod. lat. Par. 6974* nazvao je Diepgen to djelo: *De improbatione maleficiorum*, no naslov u zagrebačkom rukopisu je potpuniji i više odgovara Arnaldovoj zamisli djela.

Za svoju ediciju Arnaldova teksta služio sam se, dakle, u prvom redu zagrebačkim rukopisom, ali sam to kritički dopunio Diepgenovim izdanjem. Zagrebački sam rukopis označio slovom A, a pariške rukopise (kod Diepgena I-III) slovima B-D.

Tekst A najsrodniji je tekstu D, pa mi se čini, da oba potječu od jednog arhetipa. Najviše je iskvaren tekst C.

Prije nego što pređem na iznošenje samog teksta, želio bih da se ukratko osvrnem na historijat zagrebačkog kodeksa MR 154. Zagrebački kanonik Janko Barlè prvi je obratio pažnju na taj kodeks, i to u svojoj raspravi »O zdravstvu staroga Zagreba« (1902). On nije opazio, da se u kodeksu nalazi i Arnaldova epistola. To je prvi spomenuo tek A. Markov u svojem katalogu metropolitanskih rijetkosti (1944). Lijepu i opširnu raspravu o metropolitanskim medicinskim rukopisima objavio je u istom zborniku, u kojem je štampan katalog Markova, zagrebački historičar medicine Lujo Thaller. Kao ilustraciju te svoje rasprave donosi Thaller upravo i faksimil eksplicita Arnaldova pisma o nigromaniciji, ali u tekstu veli, da ne zna, o kojem se to Arnaldovu djelu radi i da li je ono inače poznato.

Prema starom inventaru zagrebačkog kaptola (iz početka XV. stoljeća), koji je objavio Ivan Tkalčić, možemo sigurno utvrditi, da se kodeks MR 154 već u Srednjem vijeku nalazio u Zagrebu. Međutim, on nije nastao ovdje, nego je donesen iz južne Francuske. Nije se potrebno ovom prilikom potanje zadržavati na prikazu veza između Zagreba i južne Francuske u ono vrijeme, jer su to baš na materijalu srednjovjekovnih kodeksa već lijepo prikazali D. Kniewald, F. Fancev, L. Thaller, K. Balić, V. Putanec i drugi. Upadljiva je sličnost duktusa

pisma u našem kodeksu i u kodeksu MR 163 iste biblioteke. *Cod. lat. Zagrebiensis MR 163 je* svečani *Pontificale Romanum;* za nas je napose važno, da se na fol. 123^{r} nalazi ova bilješka: »*Ego Alfutius magistri Badei de Eugubio monachus sancti Viti hunc librum scripsi. Scriptum in Auinione pontificatus domini Benedicti papae XII-mi anno sexto in domo uenerabilis viri et domini Jacobi de Placentia episcopi cenadiensis*«. Na osnovu toga smatram, da je i Arnaldov traktat o nigromanciji prepisao redovnik Alfutius ili neki pripadnik iste skriptorske škole u Avignonu oko god. 1340. na narudžbu biskupa i liječnika Jakoba iz Piacenze. Taj Jacobus de Placentia bijaše zanimljiva ličnost: studirao je medicinu u Bologni, gdje je bio 1319. optužen, da je zbog anatomskog interesa sudjelovao u krađi jedne lešine; postao je zatim liječnik ugarsko-hrvatskog kralja Karla Roberta (od oko 1332), pa biskup od Csanada. Pratio je kralja na njegovu putu u južnu Italiju; otišao je – valjda u diplomatskoj misiji – do pape u Avignon, a 1343. postao je biskupom zagrebačkim. Na tom je položaju bio sve do svoje smrti, koja ga je zadesila kužne godine 1348. Jakob je iz južne Francuske donio u Zagreb niz vrijednih liturgijskih i medicinskih rukopisa. Njegov izbor medicinskih rukopisa, koje je ponio sa sobom u Zagreb najvjerojatnije u namjeri, da ovdje osnuje medicinsku školu, pokazuje izrazit utjecaj montpellierskog sveučilišta.

Ovi podaci potvrđuju mišljenje, da je tekst zagrebačkog rukopisa Arnaldova traktata u velikoj mjeri autentičan, jer je to prijepis, koji je po svojem postanku i prostorno i vremenski blizak Arnaldovu životu.

U navedenom inventaru predmeta, koji su u XV. stoljeću pripadali zagrebačkom kaptolu, spominje se još i Arnaldov prijevod Avicenina djela *De medicinis cordialibus (De viribus cordis).* Upravo jedan pasus u traktatu o crnoj magiji neosporno potvrđuje, da je Arnaldo dobro poznavao arapski jezik. Spomenuti zagrebački rukopis prijevoda Avicenina kardiološkog djela nije se, nažalost, sačuvao. Vjerojatno je taj rukopis također potjecao iz južne Francuske.

Usput se može navesti, da se od stranih prijepisa Arnaldovih djela u bibliotekama u Jugoslaviji nalazi još jedan: naime, kako je zabilježio Milko Kos, u biskupskoj biblioteci u Mariboru sačuvan je rukopis iz oko god. 1320. znamenita Arnaldova higijenskog spisa *Regimen sanitatis ad inclitum dominum regem Aragonie.* Igrom slučaja došao je u tom kodeksu traktat heretika Arnalda upravo između pravovjernih spisa Bernarda de Clairvaux i Tome Akvinca.

ARNALDUS DE VILLANOVA: EPISTOLA DE REPROBATIONE NIGROMANTIAE FICTIONIS (DE IMPROBATIONE MALEFICIORUM)

A. Cod. lat. Zagrebiensis MR 154, f. 81^{v}–83^{v}; *B.* Cod. lat. Parisiensis 6971, f. 65^{r}–69^{r}; *C.* Cod. lat. Par. 7337, f. 110–114; *D.* Cod. lat. Par. 17847, f. 53^{r}–56^{r}.

Incipit epistola magistri Arnaldi de villa nova de reprobacione nigromancie ficcionis.[1]

Reverentissimo patri et non ficte bonitatis exemplo domino suo I.,[2] dei provisione presuli valentino, magister Arnaldus de villa nova, servus[3] eiusdem humilis et fidelis, devotum reverencie munus et debitum servitutis. Iudiciis desiderii vestri collectis nuper, magnifice pater, ex iocundo colloquio, quod a vobis Valencie pridie recolo suscepisse mitto pariter et ad delicias vestri rationabilis studii et ad fornacem iterum vestri examinis[4] rationes, quas rogatu quorundam dilectorum ex viris religiosis scripsi nuperime, cum maris imperium stimulo formidantis horroris me custodire[5] sua litora coegisset contra curiositatem eorum, qui aliter quam virtute divinitus per gratiam inmediate concessa garriunt asserendo se habere potenciam demones compellendi, et procul dubio, si licitum sit cuiquam significandis rebus proprios adaptare sermones, non curiositas nec opinio, sed vesania pocius merebitur appellari. Vobis ergo, mi pater et domine, iam incumbit ut lima forcioris ac diligencioris indaginis vere nec non statera iudicii clarioris, que levissimo exstiterunt studio per me scriptas nunc ad equales rationis mensuras et pondera reducantur, habentes, si placet, fragilitatem meam in defectibus excusatam.

Dicenti ergo, quod potest cogere malignum spiritum ad dandum responsa, vel aliqua persequendo, obviatur rationabiliter in hunc modum: quia homo cogens aut hoc facit virtute propria, aut facit hoc virtute aliena, sicut virtute rei alicuius, qua utitur.

Virtute autem propria non videtur, quia illa aut est corporis tantum, aut anime, aut coniuncti. Set non virtute corporis illud potest, quia nulla virtus substancie corporalis naturaliter inprimit in substanciam incorpoream, cum inter ea non sit proporcio, quemadmodum inter agens et paciens naturaliter debet esse. Item nec virtute anime similiter illud facere valebit, quoniam anima naturaliter non habet hoc, nisi quia aut anima aut quia intellectualis substancia est.[6] Non autem hoc habet, quia anima non secundum hoc substancia est coniuncta corpori potenti exercicio[7] actus vite, ut actus et perfectio eius. Planum est autem, quod naturaliter nulla substancia, quamvis etiam incorporea sit, dum tamen

[1] Incipit libellus de improbatione maleficiorum editus per venerabilem magistrum Arnoldum de villa nova *B*; Incipit ... *om. C, D.*

[2] Jasberto?; domino suo Io. *B*; *om. C*; scilicet *D.*

[3] *om. B, C, D.*

[4] christi animis *C.*

[5] nam *A.*

[6] Item ... substancia est *om. A.*

[7] exercere *B, C, D.*

coniuncta sit corpori, est altioris virtutis incorporea non coniuncta vel separata.

Similiter etiam non poterit virtute anime fieri, prout est intellectiva substancia, quia anima naturaliter non est substancia[8] intellectiva gradus alcioris, quam illa sit, quod patet etiam ex eo, quot statim est tactum,[9] scilicet, quia corpori est coniuncta. Cum ergo non sit respectu illius intellectiva gradus superioris virtutem potenciorem demone non habebit, aut ergo erit equalis, aut minor sive debilior. Sed nullia istarum cogere potest cum nec vincere possit, ergo habetur propositum. Item patet, quod non virtute coniuncti potest hoc fieri, et illud dupliciter: primo, si quidem, quia ex unione anime cum corpore nulla virtus suscitatur aut manat in viventi corpore nobilior, aut etiam forcior potencijs anime, ymmo ipse potencie anime principium sunt omnium actionum, que in viventi corpore exercentur, et omnes virtutes corporis, sicut conplexio et qualitates conplexionales, ymmo pocius ipsa organa, que partes sunt corporis, instrumentaliter serviunt potencijs anime et sine illa nullius accionis vite possunt esse principium. Sequitur ergo, quod, si ex unione ipsorum non resultat virtus forcior supradictis, scilicet virtutibus extremorum, et ille non possunt in coaccionem,[10] ut patuit, multo minus ergo hoc valebit. Secundo etiam patet hoc, quia, si ratione coniuncti inest virtus alicui homini, qua possit cogere malignum spiritum, tunc omnis homo posset in hanc operacionem, quod patet omnibus esse falsum. Si autem dicatur, quod coaccio fit virtute rei alicuius, tunc dicemus, quod res illa, aut substancia erit, aut accidens. Substancia vero corpore vel incorporea necessario concedetur. Non erit autem corporea, quia, sicut dictum est, corporeum incorporeum[11] naturaliter inprimere nequit. Presertim illa substancia corporea aut erit substancia corporis simplicis, aut comixti, si simplicis,[12] aut elementaris, item aut celestis. Substancia vero elementi non potest inprimere, nisi aut ratione virtutis proprie elementorum, aut eius, quam habent communem[13] elementa cum celo. Virtutes autem proprie elementorum sunt: calidum, humidum. frigidum et siccum, gravitas et levitas.[14] Manifestum est autem, quod iste virtutes non inprimunt, nisi in corporea, et nulli istarum virtutum subicitur naturaliter substancia separata. Illud autem, quod commune noscitur elementis et celesti corpori, est pervietas[15] seu transparencia, que unquam potencia est passiva, susceptiva luminis. Planum est autem, quod potencia passiva non inprimit in alterum, ymmo suscipit vel disponit ad suscipiendum ab altero. Propterea, si pervietas inprimit in spiritum, tunc omnis substancia[16] licet secundum plus et minus haberet potenciam spiritum cogendi, cum omnis homo particeps sit pervietatis secundum plus et minus in oculis[17] et in spiritibus corporalibus, quod etiam nemo dubitat esse falsum.

[8] scientia *B*.
[9] factum *B, C, D*.
[10] inchoacionem *B, C, D*.
[11] corporeum in incorporeum *B, D*.
[12] aut conmixti, si simplicis *om. B, C*.
[13] actionem *B, C*.
[14] raritas *C*.
[15] parvitas *C*.
[16] homo, set *B, D; om. C*.
[17] ocultis *C, D*.

Item de corporibus celestibus dicere similiter licet, quia non inprimunt, nisi in[18] virtute communi vel propria, et de nulla etiam istarum erit verum, quia quelibet corporalis potestas[19] ea de luce, que communis est omnibus celestibus corporibus, patet hoc non esse verum, quia lux corporalis non inprimit, nisi in id, quod radius lucis directius vel reflexus tangit secundum linee racionem.[20] Manifestum est autem, quod incorporeum tactui nullo modo subicitur, ergo non recipiet inpressionem a luce, cum lux inprimit per contactum. Item si luce coguntur predicti spiritus, tunc maiori luce magis deberent utique cogi.[21] Ergo tempore, quo magis lucens magis illuminat locum, in quo est ille, qui talibus vacat, merito deberet forcius cogi et ibidem forcius coaccionis exerceri, ymmo nullo modo darent responsum in tenebris, et sic in meridie semper deberent talia peragi et in locis maxime luminosis. Contrarium tamen audivimus ab huius delirantibus[22] scilicet, quod ut plurimum suas delusiones[23] exercent in crepusculis vespertinis, aut etiam matutinis, aut locis etiam magis tenebrosis, et tunc item etiam responsa recipiunt raro autem in meridie celebrare fatentur suarum ficmenta coaccionum.

Nec obviat, quod in libro de fantasmatibus scribitur scilicet, demones de diversis teritorijs deputari, ut quosdam esse orientales proprium habentes principem sive regem eodem, quo modo se habere in diversis[24] plagis. Different enim ex hoc orientales secundum suam inter se diversitatem[25] in gradibus, proporcionaliter in aurora et prima parte[26] diei obedire magistro similique modo meridionales in meridie,[27] occidentales autem circa occasum usque ad finem crepusculi vespertini, ceteris autem partibus[28] noctis proporcionaliter boreales. Ex quo videtur aliquibus saltem de meridionalibus, quod virtute lucis solaris in illa parte diei obedire cogantur. Huiusmodus autem opinionis error potest multipliciter declarari et primo per dicta et tradita eorum de huius alie nacionis auctorum. Dicunt enim supradictis horis deputatos demones in eis regnare et summa libertate gaudere ad sua officia exercenda,[29] que, inquam, officia varia[30] et diversa dicuntur esse in libro prenotato. Planum est autem, quod libertate gaudere contradicit ei, quod est per violenciam obedire.

Adhuc etiam, si virtutes lucis solaris in illa hora conpellerentur[31] frustra docerent supradicti magistri, ymmo maius[32] stulti carmina vel exorsismos in illo tempore dicere et multas alias observancias exercere. Preterea nos in lingua arabum[33] legisse recolimus totam nigromancie fatui-

[18] *om. B, C, D.*
[19] propter *A, C*; potest *D.*
[20] potenciam *A.*
[21] effectum haberi *A.*
[22] demonibus *D.*
[23] damnationes *A.*
[24] ceteris *B, C, D.*
[25] Haberent ex hoc orientales inter se diversitates *B, C.*
[26] hora *B.*
[27] media *A.*
[28] temporibus *B.*
[29] *om. B.*
[30] una *A.*
[31] appellarentur *B*; expellerentur *C.*
[32] primo verius *B, D*; ideo non *C.*
[33] alium *A.*

tatis doctrinam, quam dicunt rationabilius traditam et in libris centri et circumferencie continentium,[34] nec usquam audivimus[35] auctorem illud affirmare vel etiam dicere, quod virtute lucis in meridie spiritus conpellantur, quamvis ipsum auctorem sciamus eodem errore fuisse detentum, quo ceteros huius dicemus inferius detineri. Preterea autem aliter patet supradicta opinio esse vana, quam si virture lucis dicat aliquis spiritus cogi, aut ergo erit virtute lucis, quidem lux et nunquam tunc in tenebris posset cogi,[36] cuius tamen contrarium dicunt, aliquid[37] virtute lucis, quia solaris est, et tunc in media nocte, maxime in cavernis et subterraneis locis non fieret, illud, cuius contrarium docent, et ostendemus paulo post argumentum[38] esse falsum. Aut tercio dicent idem fieri virtute lucis, quia meridiana, vel ab hora diei, vel a parte celi in qua est sol, vel aliquod corpus lucens. De hora vero fatuum erit omnino dicere cum substancia incorporea tempori[39] vel partibus eius ullo modo sit subiecta. Quod vero nec de parte celi sit etiam opinandum, ostendunt, que dicta sunt et que etiam iam subsequntur.

Item similiter de virtute propria supracelestium corporum patebit aliter non esse verum, quam supradictum est, que tamen est opinio plurimorum, scilicet quod virtute propria saturni, aut iovis, aut alicuius alterius stelle demones arceantur.[40] Hoc enim patet dictam[41] idem, que sumpta fuit a consideracione virtutis[42] substancie corporalis. Aliter videretur esse absurdum, quoniam cogens spiritum[43] virtute stellari aut facit hoc inperando stellis, aut eligendo tempus inpressionis stellarum. Primum autem absolute falsum est, quoniam terrena nulla substancia naturaliter inperat stellis, quamquam aliqui philosophorum[44] dixerunt: animam humanam quolibet imperare nature elementorum. Preterea si aliquis imperaret stellis, tunc mediocres[45] et perfectiores,[46] et rationabilius viventes magis deberent imperare, alij vero minus.

Nos autem videmus, quod tales invocationes exercentes sordidioris vite sunt alijs. Secundum vero patet esse falsum[47] ex hoc, quod si eligendo vel observando horas inpressionis stellarum in spiritu aliquis procurat spiritus cogi, tunc periciores in astris utpote in numeris[48] et motibus planetarum ceterarumque stellarum magis in hoc possent, alij vero minus. Nos autem scimus, quod nullus sapientium dedit ad huc doctrinam cogendi spiritus isto modo vel alio, etiam, quamquam alij gentiles, quorum scripturas perlegimus, de invocatione spirituum magnam fecerunt mencionem. Scimus etiam, quod talia exercentes ut plurimum ydyote sunt et, quod peius est, talium delusionum ferentes[49] vetule sunt magistri.

[34] contineri *B, D;* continetur *C.*
[35] vidimus *B;* invenimus *C, D.*
[36] aut ergo erit ... posset cogi *om. B, C, D.*
[37] aut *A.*
[38] aliter *A.*
[39] *om. B, C, D.*
[40] spiritus compellantur *B, C, D.*
[41] per supradictam rationem *B, C.*
[42] *om. A.*
[43] agens ipsum *B.*
[44] philosophancium *A.*
[45] mundiores *B, C, D.*
[46] *om. B, C, D.*
[47] esse falsum *om. B, C, D.*
[48] naturis *A, D.*
[49] *om. B, C.*

De substancia autem conmixtorum corporum, sive mineralium, sive vegetabilium, sive etiam animalium, manifestum est ex predictis, quia non habent supradictam virtutem naturaliter. Omnia etiam ista prout alia sunt ab homine viliora, sunt naturaliter et inferioris gradus, quam substancie intelligentes, de quibus ridiculum est dicere, quod inprimant in illas.

Item non videtur illud fieri virtute substancie incorporee, quoniam intelligencia[50] separata inperans demoni non videtur esse nisi deus. Ei vero nichil inperat nec ipse dat potentatem homini[51] inperandi demoni, nisi per gratiam. Hij autem, quibus talem concedit gratiam, sancti viri sunt, predicta vero exercentes peccatores nequissimus est.

Quod, si quis dicat se arcere demonem virtute alicuius demonis potentioris, hoc viderebitur eque stultum dictum sicut et superiora, quoniam tunc queritur, qualiter ille potencior demon obedit vel favet ei, quia si dicat, quod propter coactionem, redibit quod prius.

Iam ergo patet, quod virtute alicuius substancie alterius homo non potest naturaliter cogere demonem.

Quod autem non virtute accidentis possit fieri naturaliter, hoc videtur esse manifestum ex hijs, que dicta sunt, quoniam, si substancia non inperat substancie, ullo modo accidens imperabit, quod non habet esse, nisi a substancia vel in substancia.

Dicunt enim quidam, quod virtute figurarum, quas vocant caracteres[52] et virtute vocum, quas vocant coniuncciones[53] vel coniuria[54] conpelluntur. Set manifestum est, quia figure non habent virtutem activam, maxime artificiales, et si haberent, vel hoc haberent a substancia in qua fiunt, vel ab efficiente, vel a celo. Set nullum istorum, ut ostensum est superius, habet hanc virtutem, ergo nec figura, quia nichil dat illud, ad quod non habet potenciam. Similiter[55] voces hominis non habent virtutem naturaliter, nisi vel ab aere, vel ab organis in quibus formantur, vel ab anima. Set nullum istorum habet hanc virtutem, que nobiliora sunt eis, ergo nec eis naturaliter inherunt. Sic ergo ex supradictis concluditur, quod demones coacti naturaliter per homines non obediunt eis.

Nec obviat eis, si quis dicant, quod si per naturam vocibus aut rebus non insit huius virtus, conceditur nichilominus eis ex speciali dono ab agente supra naturam, deo videlicet, qui opifex nature scitur esse, quemadmodum in sacramentis ecclesie res et voces ultra nature terminos ab[56] eodem actore per gratiam specialem supponimus optinere virtutem admirabilis efficacie longiusque stupende plus multo quam supradicta sit virtus. Nos enim firmiter concedimus, quemadmodum doctrina veritatis credere persuadet, quod deus ultra convenientem concessum nature

[50] substancia *B, C, D.*
[51] potenciam huiusmodi *B.*
[52] karactas *A;* catheractas *C.*
[53] coniuraciones *B; et* virtute ... coniuncciones *om. C, D.*
[54] convicia *C.*
[55] set *B, C, D.*
[56] vel ab *B, C, D.*

cursum[57] non solum rebus, set etiam virtutum efficaciam prestat vocibus, quantum veritas misterialium actuum et donorum sacramentalium gratuita salus nobisque[58] necessaria[59] postulat, quorum nichil in hijs nephandis[60] sollicitudinibus aliquis sane mentis catholicus dicet esse. Si ergo aliquis talium stultorum, qui per gratiam sibi concessam a sumpmo largitore non valet coaccionem huius exercere, dicat se fuisse expertum, quod demon responsa non dat, nisi conpellatur fortibus exorcismis, in quibus videlicet sunt verba alti misterij[61] et voces significantes res terroris et violente conpulsionis significaciones inportantes, quod testatur ipse demon conquerens se afligi et graviter cruciari, dicemus, quod ficciones sunt et astucie calidissimi demonis, cum enim intendat ad continuam decepcionem humani generis, qucmadmodum docet sacra fides, ingeniatur, ipsum in errorem precipitare[62] per omnem modum. Unde est, quod fingit se talibus conpelli, ut precipitare stabilis ei fides adhibeatur ab homine ad hoc, ut talia frequenter exerceat. Habet enim demon hoc intentum, nam, cum homo talibus vacat, a recto[63] tramite deviat manifeste tamquam ille, qui sui creatoris potenciam et omnem bonitatem contempnit. Similiter quod dicunt virtute pueri[64] virginis aut sanguinis animalium, aut partibus mortuorum, aut virtute vegetabili consecrati in folio vel radice, aut etiam fumo rei alicuius aromatice seu fetentis, aut virtute rei alicuius naturalis, aut confessione facta in nuditate corporis, aut virtute patibuli suspensorum, aut virtute quadrivij, aut domus ruinose et deserte, aut cuiuslibet rei alterius artificialis se fuisse expertos, quod demones arceantur. Dicendum, quod turpissima cecitate falluntur, quoniam omnium talium fabricator est ipse demon, et in sugestione et instigacione ipsius inventa sunt omnia talia et etiam in scripturam redacta per seductos[65] et simplices homines. Cum enim omnium naturalium cognitor sit, naturaliter[66] naturales hominum inclinaciones et disposiciones attendens excitat[67] unum, quamquem ad exercendum illum modum invocacionis, per quem apcior est perire subito, aut ad quem ad minus prompciorem habet inclinacionem, ut ipsum reputet efficacem, aut habiliorem ad exercendum frequenter. Et inter omnes modos principalius intendet quibus[68] sacrificia et inmolaciones et universaliter placaciones et libamina[69] fiunt ei, qui cum ad hos inducere nequit, ad illos saltem

[57] ultra nature cursum omnem *D;* vult omnem nature cursum *B, C.*
[58] ubique *B, C, D.*
[59] *om. B, C, D.*
[60] ne falsitas *B, C.*
[61] ministerii *B, C, D.*
[62] *om. B, C, D.*
[63] vacet a proprio *B.*
[64] *om B, C.*
[65] seductores *B.*
[66] *om. B, C, D.*
[67] a exendens exitat *A.*
[68] intendet quibus *B;* intendit ad illud, in quibus *C;* intendit ad illos quibus *D.*
[69] *om. B, C, D.*

instimulat quibus deviatur musando, quorum omnium morum varietatem innumeram studet taliter invenire ut simplices et debiles advertere nequeant eius fraudes. Unde bestiales homines ad placaciones exercendas inducit. Potentes aut placacionum execraciones cognoscere decipit exorcismis, qui vim expulsivam[70] habere videntur, vel rebus exorcizatis, nominibus significantibus res mire virtutis et excellentis, vel rebus, quas dicunt exorcisari et consecrari simul quales dicunt esse annullos salamonis et figure, quas dicunt in eius ciconia[71] et scripturis alijs contineri, que omnia procul dubio sophismata sunt latencia valde quam plurimis ad decipiendum cognicionem humanam ita scilicet, ut advertere nequeant turpitudinem fraudis et erroris nephandissimi laborantum.[72]

Universos tamen hijs cum diligencia sollicitudinibus intendentes[73] eo usque videlicet, ut de ipsis credant[74] artificialem ac racionabilem esse scientiam et suis etiam conentur satisfacere desiderijs operando, uno solum[75] communi velamine possumus excusare dicentes, quoniam pro certo corporaliter egri sunt, licet pluribus sit occultum. Etenim sensibile nocumentum[76] non cadit in aliqua accione corporis animati sine morbi malicia. Morbus autem, per quem actus rationis et intellectus in homine sine febre et furia leditur manifeste, melancolia nominatur, ut tradit pericio medicorum. Ergo aliqui asserentes suis estimacionibus et sue credulitatis opinione, verum tamen aliter, quam capiat intellectus aut persuaderat clare rationis aculeus[77] veritas probat[78] esse non sine melancolie vicio, vel innato, vel accidentaliter acquisito. Set, quod lateat cernentibus, eos melancolicos aliqualiter esse, primum[79] est, quod nec sine manifesta[80] causa timere videntur nec audiuntur, secundum commune iudicium hominum intermiscere sermones, que melancolicis ut plurimum insunt. Si quis tamen doctrinam legerit Galieni de occultis speciebus melancolie, non sine vitio estimacionis inveniet huius homines, sciet etiam similiter huius organorum vitium[81] conmutari, quemadmodum etiam in tractatu[82] de amore inordinato,[83] quem scripsimus in medicina fecimus notabilem mencionem.

[70] expulsivam vel propulsivam *B*.
[71] citonia *A*.
[72] laberimum *A*; labeatur *C*.
[73] attendentes *B*, *C*.
[74] crederat *A*.
[75] solo *A*.
[76] documentum *A*.
[77] intellectus *B*, *D*.
[78] potest *B*, *C*.
[79] parum *B*, *C*, *D*.
[80] melancolica *D*.
[81] maliciam *A*.
[82] intellectum est *B*, *C*.
[83] De amore heroico; cf. Arnaldi Opera, ed. Murchius, Lugduni 1504, fol. 255r.

Iam ergo ratio dictare videtur, quod supradictis hominibus talis estimacio non sit ad timoris[84] vicium, quam[85] nature pocius inputanda, et sic, quantum hoc tollerat, merentur[66] quodammodo excusari. Supradictam autem scientiam[87] scientes esse veram premissas[88] rationes scripsimus contra vulgares loquentes, quas disputando inpugnare vitamus, ne lubricis pedibus infirme cognicionis occurrat lapsus gravior nostrorum dictorum occasione.[89]

Explicit epistola magistri Arnaldi de villa nova ad episcopum valentinum de reprobacione nigromancie ficcionis.[90]

LITERATURA

Balić K., Les anciens manuscrits de la Bibliothèque métropolitaine de Zagreb, Studia mediaevalia R. J. Martin, Bruges 1948, 437.

Barlè J., O zdravstvu staroga Zagreba, Zagreb 1902.

Diepgen P., Arnaldus de Villanova De improbatione maleficiorum, Archiv für Kulturgeschichte, *9*/1912, 385–403.

Diepgen P., Arnald von Villanova als Politiker und Laientheologe, Berlin-Leipzig 1909.

Diepgen P., Studien zu Arnald von Villanova, Sudhoffs Archiv, *3*/1910, 115–130, 188–196, 369–396; *5*/1912, 88–120.

Fancev F., Kulturno-literarni rad u Zagrebu za prvih pet vijekova njegove historije, Katalog kult.-hist. izložbe grada Zagreba, Zagreb 1925. 11–28.

Finke H., Aus den Tagen Bonifaz VIII, Münster i. W. 1902.

Grmek M. D., Les manuscrits médicaux de moyen-âge à Zagreb, XIIème Congrès Int. d'Histoire des Sciences, Amsterdam 1950.

Grmek M. D., Jedan srednjovjekovni proces radi anatomske sekcije ukradene lešine, Medicinar, *4*/1950, 354–360.

Hauréau J. B., Histoire littéraire de la France, 1881, XXVIII, 26–126 i 487–490.

Ivančan Lj., Metropolitanska knjižnica u Zagrebu, Nar. starina, *4*/1925, sv. 10, 191–193.

Kniewald D., Zagrebački liturgijski kodeksi XI.–XV. stolj., Croatia Sacra, *10*/1940, 1–128.

Kniewald D., Najstariji inventari zagrebačke katedrale. Starine, knj. 43, Zagreb 1951, 49–81.

Kos M., Srednjeveški rokopisi v Sloveniji, Ljubljana 1931.

Lalande E., Arnauld de Villeneuve, sa vie et ses oeuvres, Thèse de Paris, 1896.

Markov A., Metropolitanska knjižnica, Katalog metropolitanskih riedkosti, Zbornik zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1944, 493–550.

[84] moris *A*, *D*.

[85] quantum *B*, *C*, *D*.

[86] ad hoc merentur celant, merentur *A*.

[87] sentenciam *B*, *C*, *D*.

[88] predictas *B*, *C*.

[89] occurat labendi mollicies dictis nostris *B*.

[90] Et sic est finis libelli de improbacione maleficiorum *B*; Et sic est finis *C*; Explicit *D*.

Mayer C. F., Das Zeitalter der Mönchs- und Priestermedizin in Ungarn, Kyklos, 3/1930, 354–394.

Menédez Pelayo M., Arnaldo de Vilanova, Madrid 1879.

Menédez Pelayo M., Historia de los heterodoxos españoles, Madrid 1917, III, 179–225.

Paniagua J. A., Arnau de Vilanova, Madrid 1956.

Putanec V., Rukopisni zbornik MR 92 zagrebačke Metropolitane, Rad JAZU, knj. 304, 1955, 63–79.

Sarton G., Introduction to the History of Science, Baltimore 1953, II/2, 893–900.

Thaller L., Sredovječni medicinski rukopisi zagrebačke stolne crkve, Zbornik zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1944, 573–596.

Thorndike L., History of Magic and Experimental Science, New York 1923, II, 841–861.

Tkalčić I., Dva inventara prvostolne crkve zagrebačke iz XIV. i XV. vieka, Starine, knj. 13, Zagreb 1881, 119–149.

Verrier R., Études sur Arnaud de Villeneuve, Leiden 1947.

Wickersheimer E., Dictionnaire biographique des médecins en France au Moyen Age, Paris 1936, I, 45–49.

WISSERT ADOLF

PRAVILA RADNIČKOG CEHA U VARAŽDINU

Liber regius Hungariae u budimpeštanskom državnom arhivu ima u svome 34. svesku, a na stranama 425–39 potvrdu pravila ceha varaždinskih ranarnika, koja je izdao god. 1724. Karlo VI. Ta je konfirmacija nama zato vrednija, što se izgubio ne samo njen prijepis, koji su naši majstori god. 1724. ponijeli sa sobom iz Beča u Varaždin, već su nestala i ranija pravila varaždinskoga ceha brijača, ranarnika i kupeljnika iz god. 1557. i 1561. Slučajno sačuvao se izvornik i uzor tih pravila: »Transvmptum confirmationis statutorum et ordinis chyrurgorum, barbitonsorum et balneatorum civitatis Posoniensis«.[1] Mi ćemo taj prijevod njemački sastavljenih požunskih pravila ovdje zvati Požunski statut. Iz njega saznajemo, da su se god. 1540. sastali tamošnji majstori, sastavili pravila svoga budućeg ceha, a gradonačelnik njihov je ova pregledao, popravio i potvrdio. Osnivači ceha bijahu Leopoldus Sericauda,[2] Sebastianus Wympissinger, Vrbanus Regius (König!), Leopoldus Marolt, Michael Dystler, za kojega iz jedne isprave varaždinskoga gradskoga arhiva znamo, da je rodom iz Nürnberga, Conradus Staud i jedini Madžar među njima Emericus Baronyay. Ovi njemački majstori osnovali su god. 1540. u Požunu, tadanjem glavnom gradu Ugarske, prvi ceh te vrste u čitavoj državi. U pretežno madžarskim gradovima cehovi nastali su mnogo kasnije – Nytra god. 1583., Debrecin 1584.[3] U Varaždinu ukazala se po-

[1] Vidi »Spomenica Varaždinskoga Muzeja 1925.–1935.« str. 60–72. Spomenica izašla je u zadnji čas pred svečanost, pa nije bilo ni vremena ni prilike ni za korekturu, nekmoli za reviziju.

[2] Latinizirano i pritom skraćeno prezime Seidenschwanz (seri) cea (cauda), a to je naziv za jednu pticu, našu kugaru. Kao prezime znali bi ga nadjenuti u ono doba kojemu Židovu.

[3] Vámosy u svojim prinosima k povijesti liječništva u Požunu (Századok 1901.). Ovaj podatak zahvaljuje pisac prof. Miri Ilijanić.

treba ovakva ceha već god. 1557. Osnivači ne bijahu Nijemci, već domaći, jer kada su njihovi izaslanici došli u Požun i upoznali tamošnji ceh, zamole požunskoga načelnika, da im dade pravila toga udruženja prevesti s njemačkoga na latinski. Varaždin bio je sredinom 16. vijeka najvažniji grad kontinentalne Hrvatske. Njega su u Beču odredili za centralnu tvrđavu jednoga sistema fortifikacija, koje su imale na hrvatskom tlu braniti austrijske zemlje od najezde Turaka. Već su započeli preinakom sredovječnih utvrda oko središnjega dijela grada, a doskora će pregraditi Celjski burg u jaku renesansku tvrđavu. U gradu ima sva sila vojnika i stranih obrtnika, Varaždin je skoro potom sijelo generala, zapovjednika slavonske granice.

Mi imamo zapravo jedan jedini dokaz, da je već god. 1557. postojao varaždinski ceh brijača, ranarnika i kupeljnika, a to je veći od pečata na ovdje reproduciranoj ispravi iz 18. stoljeća.

Natpis njegov glasi: HAUBT LAD SIGIL IN WARASDIN 1557. U sredini prikazan je sv. Sebastijan, kako je privezan o jedno stablo, izranjen strelicama. Ceh – na pečatu bezimen – imao je, dašto, u to doba već i svoju ladicu i cehovska pravila, koja je potvrdio gradski sudac ili načelnik, jer ih ne nalazimo u Liber regius Hungariae.

God. 1709. došao je varaždinskom načelniku »cehae magister chyrurgorum« i zatražio od njega, da zabrani rad u gradu nekom »fušaru«, pozivajući se na »litterae privilegiales ... emanatae ... anno 1561. sub sigillo civitatis varasdinensis barbitonsoriam, chyrurgicam et balneatoream professionem et artem continentes«. Prema tomu dobio je naš ceh već god. 1561. nova pravila, potvrdio ih je načelnik gradskim pečatom. Tu valja na nešto upozoriti. Požunski statut stavlja, nabrajajući majstore, na prvo mjesto chyrurge, a u Varaždinu su god. 1561., a bez sumnje i 1557., brijači na prvom mjestu. To odgovara našim prilikama. Gradski zapisnik iz god. 1587.–89. spominje petnaest brijača, a začudo nijednog ranarnika, no to je tek slučajno, jer već u zapisniku iz god. 1454.–64. nalazimo uz brijače (palbir) i ranarnike (artzt i. e. /Wund/arzt) i kupeljnike (bader, pader, balnator). Budući da se god. 1709. govori samo o ranarnicima, jer tek u njihovo ime može govoriti »cehae magister chyrurgorum«, a brijačima i kupeljnicima nema više spomena, moralo je doći u godinama 1561. do 1709. u cehu do velikih promjena. Mi ih doduše ne možemo pratiti, ali konačni njihov rezultat upoznajemo ipak iz Karlove konfirmacije. Nju valja isporediti s Požunskim statutom.

Da olakšamo ovu isporedbu, umetnuli smo u naš prijepis Karlove konfirmacije redne brojeve pred pojedine članke. Prije svega treba upozoriti, da je Konfirmacija izostavila ne samo predgovor i uvod Statuta, već i njegov zaključak. Iz nje same ne bismo mogli saznati, odakle potječu ta pravila, a niti točnije odrediti vrijeme njihova postanka. Jedno je sigurno – ona po svojem sadržaju ne može potjecati iz 18. vijeka, već potječe iz ranijega vremena. Statut nam u svom predgovoru pripovijeda, da su god. 1557. došli k požunskomu gradonačelniku izaslanici varaždinskih majstora, zamolili ga, da im dade prevesti pravila požunskoga ceha,

ICh Endts-unterſchribener / bekenne hiemit gegenwertiger Atteſtation, daß gebürtig vor einen bey mir in Condition geweſen / welcher das ſeinige verricht / und diſe Zeit hindurch bey mir verhalten / wie es einen gebühret und wohl anſtehet. Gelangt derowegen an alle und jede reſpective, abſonderlich aber an unſere Examinirte und Aprobirte Herrn Chyrurgen, welche diſe Atteſtatum zu wiſſen vorkommet / ihme mit den Geſchenck / und aller guter Beförderung an die Hand zugehen / ſolches ſtehet mir hingegen einen jeden hinwiderumben zu demeriren. So geben in der Königl. Freyſtadt Waraßdin in Croaten / gefertiget mit unſern gewöhnlichen kleinern Haubt-Lands-Inſigill den Anno 17

što načelnik i učini. Sada dolazi uvod u sam Statut – god. 1540. došli su osnivači ceha k svome načelniku, dali mu na prijegled pravila, koja su sami sastavili, načelnik ih pregleda, popravi i potvrdi.

Statut je vjerski indiferentan. Istom u čl. 61 ima nekoliko vjerskih propisa. Tomu je očito razlog, što je Statut nastao u doba, kada je reformacija stala već nadirati u Ugarsku, pa su se zbog toga uklanjali od svega, što se religije tiče. Karlova konfirmacija ima nasuprot na čelu pravila čl. 1. – njega u Statutu uopće nema – koji je krcat izrazito katoličkim propisima. Određuje se, da članovi ceha moraju prisustvovati procesijama, napose tijelovskoj, »cum vexillo, quod suo tempore erecturi sunt«. Kada je statutu dodan ovaj članak? Nema nikakve sumnje, naš ceh imao je god. 1724. već odavno svoju zastavu. Tijelovska procesija ušla je u običaj već sredinom 14. vijeka, a u 16. vijeku, kada se razmahala borba između protestanata i katolika, služila je ovima kao najjača manifestacija protiv novotara. God. 1557. osniva se naš ceh, a našu zemlju napušta Ivan Ungnad, gorljiv protestant, dotad vlasnik varaždinskoga burga, a u vječitu sporu s gradom. Nisu li njemu i njegovu sinu Kristoforu za inat majstori željeli umetnuti u svoja pravila onaj prononsirano katolički članak, stavili ga njima na čelo? Da to uzmognu provesti, odlučiše god. 1561. obnoviti svoja cehovska pravila. Ceh je tada bio posve mlad, pa nije čudo, da još nije imao svoje zastave.

Svi ostali članci (br. 2–65) dolaze u Statutu i Konfirmaciji istim redom, svrstani u skupine s doslovno istim natpisima. Trideset devet njih posve su jednaki, nekoliko imadu pokoji drugi izraz ili koju stilističku razliku, ali su i ti po svom smislu jedni te isti. Jače su preinačili zapravo samo tri članka. Petnaesti određuje druge takse za izvjesna kirurška zahvatanja. Dvadesetšesti veli u Statutu, da svaki naučnik, bio on koje god dobi, mora provesti u nauku tri godine. Varaždinci dometnuše – nijedan majstor ne smije primiti u nauk mladića, dok ovaj još nije dorastao »ad capiendam artem et professionem«, a nakon tri godine uspješno dovršena naukovanja ima mu izdati svjedodžbu, potvrditi je svojim i cehovskim pečatom. Najjače izmijeniše članak 20. Statut veli, obudovi li majstor ili majstorica, do volje im je ostati »in statu viduitatis« dokle hoće, ali moraju svaki i svaka živjeti pristojno, ćudoredno i čestito, inače kaznit će ih i magistrat i sam ceh. Varaždinci su liberalniji. Majstora uopće ne spominju, a za majstoricu, udovicu, samo vele, da je ceh ima uvijek opskrbiti dobrim pomoćnikom.

God. 1724. dodala je Karlova konfirmacija tek jedan jedini članak starim cehovskim pravilima – ta su majstori tada zadržali dobrim dijelom samo iz pijeteta, kao što se i dalje služe starim cehovskim pečatom – a ipak je taj novi čl. 66. stvorio nešto posve novo, stubokom promijenio i samu bit ceha. Taj članak veli: »– iidem quinque (magistri) arte et professione sua ... civitati sufficienter prospicere valent, ut vita eorundem comite plures ejusmodi magistros et contubernales in *suam* ceham recipere non teneantur«. Uvodi se nešto novo, numerus clausus majstora. Nastaje jedna privilegirana manjina na štetu svih ostalih pri-

padnika toga zanata, a i same zajednice građana. To je siguran znak, da je doba propadanja cehova i u Varaždinu već u punom jeku. Pet majstora, koji se sami nazivaju: »— artis chyrurgicae magistri in l. et r. civitate Varasdinensi degentes«, svojataju najednom i brijački i kupeljnički zanat, jer čl. 66. određuje: »Ut nemo alter extra praefatam ceham constitus ... apud praefatam civitatem, in terreno ejusdem jurisdictioni subjecto sive chyrurgicam, aeque barbitonsoream sive balneatoream artem et professionem ... exercere audeat et praesumat.« Kolike li razlike i u tome između Požunskoga statuta i Karlove konfirmacije! Statut, a po njemu i stara pravila varaždinskoga ceha iz god. 1557. i 1561. obavezuju podjednako ranarnike, brijače i kupeljnike, da imadu pružati prvu pomoć ranjenicima, vidati rane, liječiti bolesne, zadaju im dužnost imati uvijek na zalihi sav potrebni alat, razne masti, meleme, ulja i praške, koje svaki od njih mora znati pripremati (čl. 2, 3, 28, 31). Sigurno je doskora došlo do prepiraka među tim majstorima. Nakon mnogih sporova, pošlo je ranarnicima za rukom istisnuti svoje suparnike iz ceha, dočepati se Karlovom konfirmacijom prava, da mogu u svojim oficinama i brijati i šišati. Kupanje je tijekom 18. vijeka i onako sve većma izlazilo iz običaja. No ti ranarnici dobivaju još jedno važno pravo — ako koji od njih više ne može ili ne će raditi, smije svoje mjesto u cehu i pravo na rad (locum et jus) prodati, ustupiti ili darovati bilo kojemu iskusnom ranarniku. Sada je ceh uistinu svojina one petorice. No nisu se ni time zadovoljili. God. 1735. tuži Adam Maidl Andriju Milera, Henrika Holczaya i Filipa Kirnera — Božićević i Kvas su valjda već umrli, ne posluživ̌ši se svojim pravom, ustupiti »locum et jus« komu drugomu – da ga ni na opetovane molbe ne će primiti u ceh, premda u njemu ima mjesta.[4] Tuženi majstori brane se, da Maidla nisu htjeli primiti, jer je »selm et hunczt« (Schelm und Hundsfott). Magistrat im naloži, da ga imadu uzeti u ceh. Ti naši majstori tumačili su onaj »vita eorundem comite« na svoj način, u svoju korist – dok *ijedan* od nas živi, ne treba nikog novog primiti u ceh. Intencija dvorske kancelarije bijaše, dašto, druga: trebalo je osigurati gradiću, kakav je Varaždin u to doba bio, gdje je od početka 18. vijeka bio uvijek barem po jedan doktor medicine, sveđer pet ranarnika.

Ranarnici prisvojili su sebi god. 1724. negdašnji zajednički ceh barbitonsora, chyrurga i balneatora, a već god. 1709. u njemu gospodare, jer u njihovo ime govori »cehae magister chyrurgorum«. Nije čudo, da god. 1719. idu s nekim drugim zanatlijama i brijači u Beč, da im tamo odobre pravila njihova ceha. Oni su se konačno odvojili od negdašnjega zajedničkog udruženja. No s vremenom se pogoršao i položaj naših ranarnika. Oni bijahu zanatlije, proveli su kod nekog majstora tri godine u nauku, pošli bi onda drugamo, u »fremt«, radili bi neko vrijeme kao pomoćnici, konačno položili majstorski ispit, kako su to propisivala cehovska pravila. No iz susjedne Austrije stali su i k nama dolaziti sve češće neki novi ranarnici, ispitani kirurzi. Ako je još u 16. vijeku koji

[4] Arhiv grada Varaždina god. 1735. br. 905.

ranarnik htio otvoriti svoju oficinu u Beču, morao je prije toga položiti ispit pred jednom komisijom bečke univerze, morao je biti: »– von der Fakultät examinirt und approbirt«. Prije no što su ispitanom kandidatu uručili diplomu, morao je priseći, da se ne će upuštati u liječenje unutarnjih bolesti, da ne će bolesnima propisivati lijekove bez znanja i privole kojeg doktora medicine.[5] Takvi ispitani kirurzi počeli su i k nama dolaziti. Sukobi s našim ranarnicima bili su neminovni. Vlasti idu sve većma na ruku kirurzima. Konačno odredi god. 1770. van Swietenov Normativum sanitatis, da u čitavoj državi smiju raditi samo ispitani kirurzi. U Varaždinu imamo ih već i prije. Reproducirana potvrda našeg kupeljnika i ranarnika Antuna Snetića obraća se svima (majstorima), kojih se to tiče, napose našim ispitanim kirurzima (»— an alle und jede respective, absonderlich aber an unsere EXAMINIRTE UND APROBIRTE HERRN CHYRURGEN«). Potvrda doduše nije datirana, ali iz Matice krštenih saznajemo, da je Antun Miler, sin poznatog nam Andrije Milera, rođen 13. IX. 1720., a u Matici umrlih čitamo: »Antonius Sznedich, chyrurgus domesticus, obiit 19. I. 1747.« Oko god. 1740. ima Varaždin već više ispitanih kirurga.

Područje njihova rada proširuje se postepeno. Okružnica Namjesničkog Vijeća u Budimu od 13. jula 1824. veli, da je predmet ispita kirurga na univerzi: »ars chyrurgica, obstetricia et veterinaria«.[6] Elenchus actorum varaždinskog gradskog arhiva ima u god. 1824. bilješku: »Contra luem pecoream efficax remedium medicis et chyrurgis communicatur« (br. 4), a nešto dalje: »Chyrurgis obductiones cadaverum ex officio incumbunt« (br. 1824). Već god. 1823. određuju: »Carnes emacillandae chyrurgicae visitandae« (br. 1447). To već davno nisu oni naši stari ranarnici, zanatlije, već zdravstveni organi u službi države i komuna, koji su, nakon propisanih studija, položili ispit na univerzi.

No još uvijek ima starih ranarnika, zanatlija, a i mnogi od brijača tvrdokorno ostaje kod prava, koja su brijačima davala negdašnja cehovska pravila, oni i dalje puštaju krv, vade zube, vidaju rane, u manjim mjestima jedini su ljekari. Mnogo više začuđuje činjenica, da su još početkom 19. vijeka gdjekoji ispitani kirurzi – u Varaždinu pozivali su se na Karlovu konfirmaciju – u svojim oficinama brijali i šišali.

U taj kaos je spomenuta okružnica Namjesničkog Vijeća god. 1824. pokušala unijeti malo reda. Ona zamjera ispitanim kirurzima, što još uvijek šišaju i briju. Kirurg ne može u isti mah biti i brijač. Kirurgom postaje samo onaj, koji je nakon propisanih studija na univerzi položio ispit. Brijač pako je zanatlija. Kirurzi i brijači ne mogu biti u nekom zajedničkom cehu, štoviše, kirurzima je svaka cehovska organizacija bezuvjetno suvišna. Tomu nasuprot je dobro, ako se brijači udružuju u cehove, oni neka primaju dječake u nauk, drže u svojim oficinama pomoćnike, neka ih nadgledaju i što bolje upute u rad, jer su dobro uvje-

[5] de Rosas: Kurzgefasste Geschichte der Wiener Hochschulen und der medizinischen Fakultät insbesondere. Wien 1844. str. 204. Ovaj podatak zahvaljuje pisac Institutu za povijest medicine bečkoga sveučilišta.

žbani brijači uvijek i posvuda potrebni zanatlije, no oblasti će budno paziti, da se brijači ne bi upuštali u poslove, koji ih ne idu, napose ne u vidanje rana i liječenje bolesnika.

Ta odredba ostala je kod nas na papiru. Još decenijima su brijači u manjim mjestima ujedno i ranarnici i ljekari, krišom rade i u gradovima.

Varaždin se odmah odazvao okružnici. Elenchus actorum pro anno 1824. ima bilješku: »Barbitonsores non diplomatisati a curando arcendi«. Odatle razabiramo, da su i kod nas ispitani kirurzi bili ujedno brijači, barbitonsores diplomatisati. Magistrat predlaže nadalje: »Barbitonsores et obstetrices ad unum coetum summandi et privilegio donandi comitatui intimatum«. Magistrat predlaže županiji, da brijače i primalje skupi u jedan ceh i da ovome izda pravila.

God. 1824. prestao je postojati negdašnji varaždinski ceh brijača, ranarnika i kupeljnika, osnovan još tamo god. 1557.

Prema fotokopiji glasi Karlova konfirmacija u Liber regius Hungariae ovako:

Confirmatio articulorum cehalium pro artis chyrurgicae magistris Varasdinensibus, ad demissam ciuitatis Varasdinensis recommendationem clementer resoluta.

Nos Carolus VI. et c. memoriae commedamus et c., quod fideles nostri, prudentes ac circumspecti Andreas Miler, cehae magister, nec non Joannes Philippus Kirner, Joannes Bosichevich, item alter Joannes Kuaz et Henricus Holczay, artis chyrurgicae magistri in libera regiaque civitate nostra Varasdinensi degentes et commorantes, penes demissam fidelium aeque nostrorum prudentum ac circumspectorum iudicis, totiusque magistratus praedictae civitatis nostrae Varasdinensis recommendationem exhibuerint et praesentaverint nobis certos quosdam cehales articulos in simplici papyro latino idiomate conscriptos, ac pro bono inter eosdem servando ordine concinatos tenoris infrascripti, supplicando Maestati nostrae debita cum instantia humillime, quatenus Nos eosdem articiculos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos, gratos et accepta habentes, litterisque nostris privilegialibus inseri et inscribi facientes, authoritate nostra caesareo regia benigne acceptare, approbare, roborare et ratificare ac pro praefatis artis chyrurgicae magistris Varasdinensibus, ipsorumque posteris et successoribus vniversis perpetuo valituros gratiose confirmare dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor sequitur in hunc modum:

1. Siquidem ante omnia dei omnipotentis et coelitum gloria et honor cum summa diligentia et zelo promovendi et eo fine omnes humanae vitae ac jus instituendi et abinde benedictio et felices successus sperandi sint, proptereaque inter honestas artes pietas erga deum, morum probitas et ordo introduci consvevitur, quod ipsum incorporati cehae et contubernio supranominati magistri chyrurgi aeque barbitonsores et balneastores in libera et regia civitate Varasdinensi velut ejusdem cehae institutores

assequi et exequi satagentes, summam coeli reginam, gloriosam nempe dei genetricem, virginem Mariam in coelum assumptam, pro patrona et protectrice sui eligerunt et ad ejus annualem festivitatem debita cum devotione in ecclesia parochiali celebrare, atque offertorium peragere semet et successores devoverunt, ideo omnes et singuli magistri et socy atque tyrones huic piae devotioni interesse sunt obligati, qui vero sine sufficienti ratione emanserint, magistri quidem in duabus libris, socy vero una libra cerae mulctentur. Deinde in solemni sacratissimi corporis Christi et alys publicis processionibus juxta ritum et dispositionem sanctae matris ecclesiae celebrari solitis, praefati magistri eidem cehae incorporati, eorundemque socy et tyrones personaliter et cum debita devotione et zelo interesse ac cum vexillo, quod suo tempore errecturi sunt, hujusmodi sacrae processionis adornare et condecorare teneantur. Qui autem ab hoc sacro opere sponte et sine rationabili causa semet absentaverint, mulctam in priori puncto expressam incurrant. Statutum porro sit, ut in eadem quoque sacra die novi cehae magistri ac reliquorum concomitantium negotiorum ad instar reliquarum bene ordinatarum ceharum pacifice et morigerate electio et ordinatio, ac subinsertorum articulorum ad debitam eorundem observantiam publica fiat perlectio.

Tenor articulorum primi ordinis:

2. Primus articulus. Ex quo celebris ars chyrurgica ad hominum utilitatem et commodum creata et inventa, medioque ejusdem vulneratis, aegrotis et defectuosis, si intelligentia, singulari diligentia et concordia chyrurgorum in quadam communitate legitime in usu deducta fuerit, in necessitatibus evidenter auxiliari potest, teneantur chyrurgi aeque barbitonsores et balneatores, qui imposterum sanationes vulnerum suscipient et in usu habebunt, in bona, fraterna concordia vivere et alter alterum, praesertim intelligentiores et magis expertos in et extra eorum congregationem in honore habere, cum patientibus seu aegrotis, qui illis obveniunt, summam intelligentiam ac possibilem diligentiam adhibere, ut defectuosis, naturae et defectibus convenientia et legitima medicamenta exhibeantur, atque per eorum inscitiam, negligentiam seu indiligentiam aut discordiam nemo periclitetur, sed cuique quantum humanum et possibile, subveniatur, quemadmodum sibi ispis in necessitatibus fieri optarent, deque eo coram deo et aegroto possunt respondere.

3. Secundus articulus. Quilibet chyrurgus, aeque barbitonsor et balneator teneatur omnibus rebus chyrurgiae accomodis, videlicet emplastris, vngventibus, oleis, pulveribus, instrumentis et alys necessarys ad eam pertinentibus, sibi providere et instructus esse, ut omni tempore, necessitate requirente, vulneratis et defectuosis cum illis subvenire queat. ne autem propter ejusmodi rerum necessariarum ad chyrurgiam accomodarum defectum aegroti et defectuosi abrevientur, teneantur singula quarta parte anni superinde inter se diligentem inquisitionem habere.

4. Tertius articulus. Si in die vel nocte alicui chyrurgo, aeque barbitonsori vel balneatori vulneratus aut alia ratione laesus veniret aut ad-

duceretur, teneantur ispi eundem statim iudicio indicare, nullumque sub gravi poena reticere.

5. Quartus articulus. Quod si contingeret, ut eorum alicui vulneratus offerretur, ipseque inter se sentiret, curam illius suae scientiae et intelligentiae perdifficilem esse, teneatur extunc e senatoribus et magis expertum unum aut alterum chyrurgum, aeque balneatorem vel barbitonsorem aut, si defectus aegroti tantus esset, omnes insimul, si fieri potest, ad se convocare, defectum dilligentem perspicere faciat et qua ratione commodissime subvenire queat, consultet, ne aegrotus improvise et ob medicamentorum defectuosam administrationem in contemptum chyrurgorum et utriusque artificy pejus habeat aut perdatur, qui autem id facere negligeret et taliter inobedientem se praestaret, ut aegroto per ipsum scientem quodpiam incommodum et damnum contingeret, is secundum cognitionem sui excessus et a magistratu et deinde a confraternitate seu ceha puniendus sit.

6. Quintus articulus. Si patiens manifestam indiligentiam et inscitiam sui medici in cura et administratione medicamentorum sentiret, ex qua majores infirmitates et damna ipsi evenire quirent, et ipse medicus aliorum chyrurgorum consilys non uteretur, nec informari se sinere vellit, ita ut aegrotus eundem deserere cogeretur, atque alium chyrurgum quaerere, ipsi liberum hoc et concessum sit, praevie tamen aegrotus, antequam alterius curam assumat, primum suum medicum secundum deliberationem artificum pro sua habita cura et labore contentare teneatur, neque alter medicus quisque eundem aegrotum in curam suam suscipiat, et qui medicus hunc articulum non observaret, teneatur in ladulam florenum unum deponere.

7. Sextus articulus. Nullus chyrurgorum, aeque balneatorum, neque barbitonsorum alteri suos patientes seducat, neque alterum ex invidia, inimititia in sua medicina erga aegrotum diffamet, prostituat aut quocunque modo calumnietur, quin potius, si alter ab altero pro consilio requisitus fuerit, eundem pro sua experientia informet, et si unus alterum coram aegroto calumniaretur, aut pro consilio requisitus, id denegaret, ab artificibus puniatur duobus florenis in eorum ladulam deponendis.

8. Septimus articulus. Ex quo saepe et multoties contingit, quod patientes in cura suis medicis, cum ipsis nociva prohibent aut ad eorum sanitatem utilia praecipiunt, inobedientes se praestant, contrarysque utantur atque sic per suam inordinatam dietam sibi ipsis aegritudinem augeant et per hoc claudi et defectuosi efficiantur, ac tandem moriantur, in tali casu medici de ysdem omni modo excusati sint et nihilominus praestitae curae et lauoris promeritam mercedem habeant et contententur. Et si etiam aegrotus laetaliter vulneratus, ita ut ipse auxilio chyrurgorum conservari nequiret et moreretur, attamen medico sua medicina, cura et labor secundum cognitionem artificum fideliter persolvatur.

9. Octavus articulus. Quod si alienigena aut extraneus accurrens medicus vel alius absque magistratus et artificum scitu et consensu chyrurgiam et quoscunque corporis defectus suscipere et curare niteretur, illi praxis inhibeatur et insuper puniatur, ac penitus eyciatur, atque famuli seu servitores utriusque artificy hic Varasdini sub amissione artificy nulli eorum serviant, nisi alicui ad suam petitionem a magistratu jus civitatis indultum semet cum civitate comportaret, ut aly cives, ac veluti artificio conveniens ab ipsa confraternitate seu ceha admitteretur.

10. Nonus articulus. Si quis chyrurgorum, aeque barbitonsorum vel balneatorum aliquem notum patientem ligaret, et pro plenaria sanatione et solutione sui laboris et curae non plus circiter unum florenum vel minus promereretur, primum ligamen non petat, sed post plenariam sanationem, tam levis defectus, omnem suam curam et laborem in unam summam computet et servitores suos, quoad ipsorum partem (si diligentes fuerunt) eo convenientius tractet, sed ab ignoto patiente potest quilibet secundum rationem defectus pro sua cura et labore primi ligaminis meritam mercedem postulare et accipere, sicut in sequentibus articulis prima ligamina et eorum solutionem concernentibus continetur.

Sequuntur articuli aliquot prima ligamina nonnullorum principaliorum defectuum et quid secundum veterem et novam consvetudinem de uno quoque eorundem defectuum primo ligamine ordinandum et dandum sit.

11. Primus articulus. De vulnere capitis per calvariam usque ad pelliculam, quae dura mater vocatur, si illud cum diligentia obligatum fuerit, pro primo ligamine hujusmodi vulneris solvantur quatuor solidi, minus vel plus, pro ratione defectus, sed de vulnere capitis, quod est citra confractionem ossis, prout profundum vel non, in locis periculosis, quilibet medicus potest secundum conscientiam suam postulare pro ratione defectus ac suae curae et laboris praestitorum mercedem.

12. Secundus articulus. De vulneribus faciei atque omnibus alys, quae figere opus est, quod si pure et munde figantur et obligantur, potest pro qualibet fixura postulari unus denarius.

13. Tertius articulus. De puncturis corporis, si letales essent, aut alioquin in locis periculosis propter amissionem membrorum, claudicationem vel enervationem, si diligenter obligantur, potest pro tali punctura vel vulnere primi ligaminis privilegialiter peti et accipi unus florenus, plus vel minus, secundum defectum, et ut quisque meretur.

14. Quartus articulus. Pro uno ictu pixidis, qui in periculosis locis factus est, si diligenter obligatus fuerit, potest de eo primo ligamine postulari et accipi florenus unus, minus vel plus, prout cura et labor est.

15. Quintus articulus. Pro superiori brachiorum fractura, penitus in duas partes divisa, si diligenter obligatur, de eo pro primo ligamine unum florenum, quod si levior fractura cum vulnere est, possunt de eo postulari grossi quindecim, minus vel plus, pro ratione defectus. Pro

inferiori brachiorum fractura, penitus in duas partes divisa, si diligenter obligatur, de eo sex denary hungarici, sin vero est levior fractura, non penitus divisa cum vulnere, de eo primi ligaminis pro modo et ratione defectus sit merces.

16. Sextus articulus. Pro superiori ossium fractura, penitus in duas partes divisa, si diligenter obligatur, potest de eo peti et accipi unus florenus, sin vero levior, non penitus devisa fractura cum vulnere, de eo duodecim denary, minus vel plus, pro cura et labore.

17. Septimus articulus. Pro inferiori ossium fractura unus florenus, si levior fractura cum vulnere, secundum rationem defectus et laboris.

18. Octavus articulus. Pro vulneribus ventris, prout ea sunt vel magna vel parva, profunda vel non, mortalia vel non, quilibet medicus pro sua conscientia et ut curam et laborem cum patiente habuit, postulet et accipiat, attamen ne quis aggravetur et plus aequo aestimetur.

19. Nonus articulus. Siquidem omnipotens hujusmodi casum aliquem alicui pauperi, opibus carenti immitteret, teneantur omnes chyrurgi, aeque barbitonsores et balneatores hic ex christiana charitate eidem sua arte, cura et labore seorsim vel singuli omnes auxilio et consolatione subvenire, ac non minorem diligentiam, ac si convenientem mercedem ab ipso expectarent, quoad pristinam sanitatem restituant, adhibere, ad quod faciendum ipsi se ultro obtulerunt, pro quo etiam ab omnipotente mercedem recipient. Qui medicus in hoc inobedientem se exhiberet, teneatur confraternitati in ladulam deponere denarios viginti quinque, et nihilominus sub graviori adhuc poena miserum ad suam sanitatem, quantum ipsi possibile, adjuvare.

Sequuntur aliquod articuli, quomodo se magistri chyrurgi, aeque barbitonsores et balneatores ratione suorum servitorum, aeque quomodo se alienigena magister vel socius et servitor, viduus vel vidua, magistri filius vel filia, qui inter eos matrimonium contrahere vel magisteria exercere vellent, gerere debeant.

20. Primus articulus. Dum ex statuto divino quispiam magister obiret, relictae ejusdem liberum sit officinam seu tonstrinam tenere, et de socio seu mechanico, qui eandem panem lucrari adjuvet, ceha providere teneatur. Quod si autem eadem vidua ad secunda vota transiret et ejusdem artis magistro nubere vellet, talis modi magister ad faciendas magistery probas obligatur, ad praestandum vero solitum prandium et deponendam ad cassam taxam in medietate concurrat, si vero talis vidua alicui alteri et non ejusdem cehae artifici nuberet, extunc sequatur statum et conditionem mariti sui.

(21) Secundus articulus. Si alienigena magister, socius vel servitor hic viduam aliquam magistram aut magistri filiam duceret, is simili modo ad convivium magisteriale dandum et in medietate taxae deponendae obligetur et praeterea debet probas magistery facere.

(22) Tertius articulus. Si alienigena magister, qui antea nunquam hic magisterium exercuisset, huc veniret, ac cum magistratus scitu et consensu resideret, is convivium magistery persolvat, probas magistery faciat, ad dandam cassae pecuniam obligatus sit.

(23) Quartus articulus. Si ob periculosas pestis vel aliorum contagiosorum morborum (quos divina providentia avertere dignetur) circumstantias nemo alienarum personarum in civitatem hanc intromitteretur, chyrurgi, aeque barbitonsores et balneatores communibus impensis, cura et labore officinam in suburbys instituere sint obligati, quae servitoribus et omnibus necessarys requisitis ad providendum sit instructa.

Si denique in temporibus tranquillis aliquis magister eorum artificiorum magistrali permissione et cehae hujus voluntate in suburbys officinam instrueret, victum suum in ea queritans, tunc eidem magistro, qui in temporibus tranquillis suam officinam in suburbys habuit, etiam in intranquillis temporibus absque magistratus et artificum impedimento ultro soli habere liberum sit.

(24) Quintus articulus. Et ex quo hic frequentiores diaetae et nundinae celebrantur, si tunc extranei socy et servi Hungari vel Germani aut Croatae huc venirent, et inter magistros quipiam servo opus haberet, huic eatenus provideatur, si denique insuper plures socy vel servi superessent, illi inter eos secundum consvetudinem distribuantur. Si vero aliquis, jam aliunde sufficienter provisus, in odium alterius eidem cedere nollet, praecipue attactis temporibus aut alioquin unus alteri suos servos contra hunc ordinem clanculum averteret aut ocultas, insvetas consvetudines induceret, is in ladulam teneatur quatuor libras cerae.

(25) Sextus articulus. Nulli sociorum vel servitorum hic inter ipsos magisterium exercere permittatur, nisi post exitum suae disciplinae annorum, quatuor annos in peregrinatione consumat et necessariam experientiam habeat et producat sui legittimi partus ac absolutionis annorum suae disciplinae sufficientia documenta.

(26) Septimus articulus. Nullus magistrorum aliquem discipulum tamdiu, quousque aptus et idoneus sit ad capiendam artem vel professionem, suscipiat eundemque ad minimum infra tres annos libertare valeat, et si discipulus suae disciplinae legitimos annos absolvit, teneatur discipulus suo magistro medium annum adhuc erga conveniens salarium servire, magister vero ejus tenetur et obligatur illum pro artificy consvetudine et ordine expedire, videlicet, ut ille habeat literas annorum disciplinae suae a communitate barbitonsorum aeque balneatorum ac chyrurgorum extradandas ac cehali sigillo vel in defectu ejusdem dictorum magistrorum roboratas, tunc demum discipulus suo nomine et quod recte vel legitime didicerit, in confraternitatis librum pro memoria inseratur, pro quo dabit duas libras cerae ad ladulam. His instructus, magister teneatur eidem dare instrumenta, utpote novaculas et ferra ad incidendas venas et effringendos dentes et similia, atque honesta vestimenta, videlicet, unam tunicam, caligas et toracem de panno, cujus quatuor ulnae uno floreno emantur.

Sequitur, quomodo inter eos in dando magistery convivio, probis magistery faciendis et pecunia ladulae imponenda observandum.

(27) Primus articulus. Si aliquis inter magistros pro exercenda sua professione aggregari et incorporari vult, omnibus chyrurgis, aeque barbitonsoribus et balneatoribus atque socys et servitoribus prandium dare cum quatuor ferculis teneatur et obligetur et praeterea in ladulam confraternitatis deponat duos florenos hungaricales in auro.

(28) Secundus articulus. Talis novus magister debet secundum deliberationem artificum et eorum consilium probas magistery facere, eas in eorum praesentia praeparare et coquere.

(29) Tertius articulus. Priusquam initiandus magister convivium magistery dederit et duos florenos hungaricales in auro in ladulam deposuerit, ac insuper sibi ordinatas et injunctas magistery probas perfecerit, nequaquam illi concessum sit pelves exponere aut alicui servire.

(30) Quartus articulus. Et si contingeret, ut initiandus magister in decoctione et praeparatione sibi injunctarum probarum erraret, eas distrueret vel adureret, eas nimis duras aut leves conficeret, tunc idem magister sibi injunctas magistery probas secundario in spatio unius mensis renovare et perficere teneatur et interea pelves extrapendere aut servitores tenere eidem prohibitum est. Et si secundario et tertio in praeparetione earum magistery probarum non subsistet, illi denegatum sit et nequaquam concedatur suum artificium hic exercere, omneque jus artificy prohibitum sit, neque in eorum constitutum arteficy ordinem et confraternitatem amplius incorporetur neque assumatur, donec ipse ejusmodi magistery probas secundum artem competenter praeparare sciat.

Sequitur ordo barbitonsorum erga eorum servitores et servitorum erga magistros.

(31) Primus articulus. Debet quilibet magister barbitonsor unum socium tenere, qui omnibus necessarys instrumentis, ut decet, videlicet, ferramentis ad incidendas venas, effringendos dentes, barbitonsurae, ligaturae et alys ad haec pertinentibus instructus sit, atque sciat necessaria ad magistery et suam utilitatem, cui singulis septimanis pro salario det quadragintaduos denarios. De phlebotomia, quam ipse manu sua perficit, habeat quartum denarium. De primo ligamine, superius dicto, dimidiam partem, si personaliter interfuerit, atque si aliquis omnino omnibus medicamentis secundum mandatum sui magistri cum illis diligentiam habuerit, de floreno uno solidum, si autem socius aliquis hujusmodi instrumentis praedictis careret, de ysque sibi providere negligeret, quin suum salarium inutiliter bibendo, ludendo vel aliter dilapidaret, teneatur pro poena in ladulam dare unam libram cerae.

(32) Secundus articulus. Alicui medio socio sive juveni, qui instrumentis mediocriter instructus est et in officina barbitonsurae utcunque valet, singulis septimanis dentur octo crucigeri et de bibalibus, quae in

officina obveniunt, cum alys socys habeat aequalem partem. De pecunia ligationum, si diligens fuerit, debeant sibi caeteri socy dare quartum denarium. Si autem inexpertus et indoctus est, pro ratione salarium habeat et cum reliquis socys particeps sit in divisione, prout magistro visum fuerit.

Hungarorum magistrorum barbitonsorum ordo erga et cum illorum servitoribus.

(33) Item mos Hungarorum magistrorum erga et cum suis servitoribus est et esse debet, quod socy per septimanam de barbitonsura, quam suis proprys manibus peragunt, quidquid de ea provenerit, tertius numerus et de medicamentis, quae ipsimet perficiunt, quartus numerus pertineat.

Ordo balneatorum erga servitores suos et servitorum erga magistros.

(34) Primus articulus. Quilibet magister provisus sit experto et bono tonsore, qui omnibus necessarys et competentibus instrumentis, videlicet, ad tondendum, ligandum, dentes effringendos et phlebotomiam, denique ad suum artificium requisitis instructus sit, illis tempore necessitatis cum intelligentia et dexteritate ad magistri et sui ipsius honorem et utilitatem uti sciat, cui per septimanam det pro salario quadraginta duos denarios, de phlebotomia, quam ipse peragit, quartum numum, de dentium effractione dimidiam partem, de primo ligamine, si ipse praesens est, dimidiam partem, atque alias de omnibus reliquis medicamentis in toto de floreno unum solidum, qui vero barbitonsor supradictis instrumentis non esset instructus, is sub poena superius in barbitonsorum ordine dicta, quam primum ea acquirendi operam det, neque salarium suum bibendo, ludendo inutiliter dilapidet.

(35) Secundus articulus. Simili modo phlebotomistae, supradictis instrumentis quam optime instructo, per septimanam pro salario det quadraginta duos denarios et habeat cum tonsoribus in omnibus accidentalibus aequalem partem.

(36) Tertius articulus. Medio servitori vel juveni per septimanam pro salario octo crucigeri, nec plus, si autem adhuc inexpertus esset, potest illi, prout promereri scit, solvi.

(37) Quartus articulus. Famulo balnei, alias mediastino vocato, si is in portatione lignorum, calefactione et alys suis competentibus laboribus diligens est, per septimanam pro salario dentur quadraginta duo denary, ipseque penes alios servitores bibalis aequalem partem percipiat.

(38) Quintus articulus. Famulo caldary, si in omnibus sibi pertinentibus laboribus, videlicet, aqua haurienda, caldario calefaciendo, lignis secandis, lodys (!) fundendis et hujusmodi alys diligens et invigilans est, per septimanam dentur pro salario quadraginta duo denary, ac de uno

solio fundendo unus numus, omniaque bibalia, qua sibi obveniunt, sua solius sint.

(39) Sextus articulus. Ambubajae seu feminae servitrices, quae ministrando, fricando, lixivium faciendo, capitibus lavandis et in alys sibi convenientibus laboribus diligentes sunt, per septimanam pro salario habeant septem crucigeros, quae autem ad hujusmodi labores non admodum apta est, illi secundum laborem suum merces solvatur et in bibalibus, quae in balneo obveniunt, ipsa cum alys servitoribus partem habeat.

(40) Septimus articulus. Omnes domestici balneatorum, servitores sint vel servitrices in sudario laborantes, teneantur et obligentur magistro opem suam ferre, videlicet, ligna disponere, fornacem praeparare, limum seu argillam ad eum ordinare. Qui vel quae in hoc inobedientem se praeberet, puniatur duobus libris cerae in ladulam.

(41) Octavus articulus. Si magister aliquis balneator nullum famulum balnei haberet, teneantur caeteri servitores inter se fornacem balnei calefacere, similiter, si magister aliquis nullum capsarium haberet, teneantur servitores inter se pro circulis ire, eosdemque cum summa diligentia exscindere et praeparare atque etiam scaphia seu labra ligare.

(42) Nonus articuculus. Quilibet servitor, sit tonsor vel phlebotomista et quotidie duos fasciculos culmorum complicare pro pileolis apponendis teneatur et obligetur.

(43) Decimus articulus. Omnes socy et servitores in stubis barbitonsorum et balneis, Germani, Hungari et Croatae, si magister nullum discipulum vel medium servum haberet, teneantur pelves, cantharos, capitis lavandi sedem, ligandi instrumenta omneque id, quod ad quotidianum usum chyrurgorum, aeque barbitonsorum et balnei pertinet, etiam officinas puras et mundas servare. Qui in hoc inobediens aut negligens esset, debet secundum cognitionem ejus culpae ab artificibus puniri.

Sequuntur aliquot articuli, quomodo socy et servitores in chyrurgorum, aeque barbitonsorum et balneatorum domos (!) se gerere debeant.

(44) Primus articulus. Si alienigena socius, servitor vel medius socius vel medius servitor huc veniret et ad aliquem magistrum diverteret, laborem querens, tunc postridie destinatus confraternitatis servitor apud omnes magistros pro eo laborem inquirat, et ejusmodi servitor labores et servitia nactus, teneatur et obligetur post perceptionem secundae septimanae pecuniae inter confraternitatem se inscribi facere, tunc seniores socy et servitores eos, qui noviter advenerunt, de omnibus hic constitutis honestorum artificiorum ordinibus diligenter informent, ut omnis levitas et protervitas vitetur, sub poena unius librae cerae.

(45) Secundus articulus. Quilibet socius vel servitor in omnibus his, quae apud aegrotos exequenda committuntur, obedienter absque omni contradictione quam fidelissime et diligentissime se gerere teneantur sub poena unius librae cerae.

(46) Tertius articulus. Quicunque socius vel servitor, si inter magistros aut alios socios et servitores dissensiones et discordias commoveret aut hincinde apud aegrotos vel in tabernis aut alys locis garrulando eosdem obloqueretur, ab ipsis artificibus absque gratia omni puniatur in duabus libris cerae.

(47) Quartus articulus. Nullus socius aut servitor absque venia sui magistri tempore nocturno extra domum magistri dormiat, sub poena amissionis sui hebdomadalis salary, neque ullus vel minimis blasphemys aut alys indecentibus, turpibus, non ferrendis, inhonestis rebus, dicto vel facto circa mensam vel alias erga familiam aut alienas utatur, neque nocturno tempore inhonestas, levas mulieres clam vel aperte in magistri sui domum ducat aut domum patefaciat aut in alys inconvenientibus locis condescendat. Qui autem hoc faceret, pro ratione sui excessus vel demeriti omni gratia exclusa puniatur, et si servitor absque venia et permissione sui magistri aliquem competentem diem pro festo feriaret, in una libra cerae puniatur.

(48) Quintus articulus. Si aliquis servitor aliquid ad magistrum suum pertinens sibi clanculum detineret, sive in domo vel extra aut occulte aliquos aegrotos ligaret, emplastra vel medicamina clam pecunys daret aut alioquin magistro suo aut socys alienaret vel subtraheret, absque gratia omni in artificio puniatur secundum demeritum ejus et si profugeret, literis persequendus est.

(49) Sextus articulus. Quilibet huius artificy servitor teneatur magistro suo ad certum terminum, hoc est medium annum, inservire atque in hoc tempore absque legitimis causis non discedere sub amissione sui artificy, si autem sufficientes causae extarent, debeat suo magistro servicy sui finem quatuordecim diebus ante, simili modo etiam si magister suum servitorem amovere vellet, quatuordecim diebus ante eidem significare obligatur, ut tam magister sibi de servitore, quam servitor de magistro providere possint. Et qui illorum haec non faceret, puniendus est in tribus libris cerae.

(50) Septimus articulus. Si servitor aliquis suum promissum tempus impleret et magistro suo servitia ad praedictum tempus renunciaret, illi magister suum promeritum salarium non detineret, et si ligamina partim vel totaliter vel non expedita seu absoluta aut alioquin incerta debita ratione medicamentorum in suis servicys confecta restarent, et servitor ejusmodi debita petere et exigere debeat. Si idem ita non exactis debitis discederet vel ad alium magistrum huc veniret, sive magister postea contentetur sive non, non valeat amplius quid a magistro petere, atque talia dubia debita illius praecise in alium non devolvantur.

(51) Octavus articulus. Nullus sociorum vel servitorum inter alios socios et servitores insolentiam, concitationem vel sedititionem per quam aly ante legitimum tempus ad migrandum moverentur, causare et commovere praesumat, neque magistro alicui socium vel servitorem temerarie et in odium ad migrandum concitare licitum sit, et qui in hoc delinqueret, secundum suum demeritum in artificio puniatur atque ut inhonestus literis persequendus.

(52) Nonus articulus. Si necessitas exigeret artifices convocare, quicunque magister, socius aut servitor hora duodecima diei non comparuerit aut tanquam inobediens absque sufficienti causa se absentaverit, pro poena teneatur unam libram cerae.

(53) Decimus articulus. Si socy aut servitores artificiorum inter se, in vel extra suorum magistrorum domos, in tabernis vel alibi ultra sexaginta denarios luderent et alter alterum indecentibus verbis afficerent aut blasphemaret, capillis se mutuo traherent aut percuterent, primum a magistratu juxta qualitatem eorum delicti, dein a confraternitate puniantur in tribus libris cerae vel etiam majori vel minori poena secundum rationem facti.

(54) Undecimus articulus. Si aliquis servitor balnei ex temeritate vel levitate quadam ad feminam aliquam non propriam in solium balnei sederet aut alioquin minus honesta verba proferret, puniatur in duobus libris cerae, si autem unicum solum pedem ad eum imposuerit, puniatur in una libra cerae et si manum temerarie absque necessitate intromitteret, gesticulandi causa, puniatur pro dimidia libra cerae.

(55) Duodecimus articulus. Quicunque servitor balnei nudus in baneolo ultra stilicidium domus exiret, puniatur in quarta parte librae cerae.

(56) Decimus tertius articulus. Quicunque magister vel socius et servitor in artificiorum congregatione et conventu cum gladio comparuerit, teneatur dimidiam libram cerae, et si aliquis magister, socius vel servitor in congregatione tunicam solum ex collo habet pendentem et manus non exereret per manicas aut tunicam haberet ante apertam vel vero pileum non deponeret, puniatur in quarta parte librae cerae.

(57) Decimus quartus articulus. Quicunque magister vel socius seu servitor hos et alios jam contra praescriptos articulos excedentes scienter reticeret et non indicaret, pro poena teneatur duas libras cerae.

(58) Decimus quintus articulus. Quicunque socius vel servitor in artificum congregatione aliquid agendum habet et importuno ac rustico modo coram ipsis manu mensam percuteret, teneatur unam quartam partem librae cerae.

(59) Decimus sextus articulus. Si magister, socius alterum in eorum congregatione mendacy argueret et ex levitate ignominiose alloqueretur, vituperaret aut blasphemaret, is pro poena teneatur unam libram cerae.

(60) Decimus septimus articulus. Quicunque socius vel servitor cum gladio in magistri sui stubam ingreditur aut alioquin introfert, puniatur quarta parte librae cerae.

(61) Decimus octavus articulus. Si contingeret, quod magistri alicui vel magistrae servitor vel servitrix seu alia persona, quae eorum confraternitati incorporata esset, ex permissione omnipotentis mortem obiret, quilibet debet, si illi denunctiatum fuerit, ad omnia, videlicet, sepulturam peragendam, offertorium et ad ea pertinentia se volentem et obedientem praestare. Qui vero absque singulari causa ab his se absentaret, puniatur in una libra cerae. Si denique sacrificium missae tempore anga-

riae aut alioquin celebrandum, per honestum artificium ordinaretur, quicunque tunc magister vel socy ad primum offertorium non compareret aut per alium suam oblationem non mitterert aut si aliquis se in templo indecenter et garrulose gereret vel aperta tunica e collo pendente ad offertorium accederet, pro singulo excessu puniatur in quarta parte librae cerae.

Vltimus articulus. Qui se superfluitate vini in vel extra magistri sui domum in tantum obrueret, ut s(it) v(enia verbo) evomere cogeretur, pro media libra cerae puniatur.

Notandum, quid et quantum quilibet magister, socy, servitores et reliqua familia in confraternitatem imponere et pro inscriptione dare teneatur.

(62) Primus articulus. Quilibet magister principio pro inscriptione det sex crucigeros et singulis septimanis in ladulam deponere teneatur unum crucigerum.

(63) Secundus articulus. Quilibet socius vel servitor in barbitonsorum aeque balneatorum stubis, qui integrum salarium septimanae habet, videlicet, quadraginta duos denarios, teneatur pro inscriptione dare et tres crucigeros et singulis septimanis in ladulam deponere duos denarios.

(64) Tertius articulus. Mediastini vel medy servitores et juvenes ac similes, qui non habent integrum salarium septimanae, teneantur pro inscriptione dare sex denarios et singulis septimanis in ladulam deponere unum denarium.

(65) Quartus articulus. Si tandem unus ex familia poena et permissione omnipotentis citra sui ipsius perditionem in aegritudinem incideret et pecunys careret, de pecunia a ladula confraternitatis pro sua necessitate illi auxilium et commodatio fiat. Si ille tandem ex gratia dei suam sanitatem iterum recuperaverit, is cui ex ladula commodatio facta est, hinc non discedat, donec pecuniam sibi in sua aegritudine mutatam, confraternitati iterum deposuerit et persolverit. Sin vero hoc facere nollet et clam absque venia honestorum artificum et confraternitatis discederet, ille literis ubicunque prosequendus et tanquam inhonesto artificium suum interdicendum tamdiu, donec ipse hujusmodi debitum hic coram artificibus et confraternitate persolvat. Si autem talis, aegritudine praeventus, mortem obiret, is a confraternitate honeste terrae mandetur, per hoc confraternitas Xristianam charitatem operatur. Si quid pecuniae illi in sua aegritudine ex ladula confraternitatis commodatum est, id confraternitati ex rebus, vestimentis suis, instrumentis et alys suis relictis iterum solvatur, residuum, siquid supermanserit, ejus cognatis aut cui ordinaverit, tradatur.

(66) Postremus articulus. Ut nemo alter extra praefatam ceham constitutus et eidem non immatriculatus vel vagabundus, esto in arte peritus, multo minus non peritus apud praefatam civitatem, in terreno ejusdem jurisdictioni subjecto, sive chyrurgicam, aeque barbitonsoream sive balneatoream artem et professionem sub poena amissionis instru-

mentorum chyrurgicorum, prae manibus et potestate talis practicantis reperiendorum, exercere audeat et praesumat, talismodique nefors reperiendus practicans cum assistentia magistratuali capiatur, arrestatur et, nisi pro sui permansione accordaverit, amoveatur. Et quoniam praerecensiti memoratae cehae quinque contubernales magistri in comparationem praesentium privilegialium literarum necessarias ex proprys medys facerent expensas et aliunde ydem quinque arte sua et professione mentionatae civitati sufficienter prospicere valeant, ut vita eorundem comite plures ejusmodi magistros et contubernales in suam ceham recipere non teneantur, et si quis horum quinque ulterius artem suam exercere vel non possit vel non vellet, tali in casu locum et jus suum alteri cuicunque qualificatae tamen et in tali arte peritae personae cedere, vendere vel donare pro placito suo possit ac valeat.

Nos itaque hujusmodi humilima antelatorum artis chyrurgicae magistrorum Varasdiniensium supplicatione, prout et antelati magistratus Varasdinensis demissa recommendatione, nostrae modo quo supra facta majestati, regia benignitate exaudita, clementer et admissa, cum et alias etiam nihil magis in votis habemus, quam ut inter populos regimini nostro divinitus concreditos et consequenter etiam mechanicos prae primis cultus divinus ac tandem bonus ordo et disciplina vitaeque probitas et honestas promoveatur stabiliaturque, praeinsertos ipsorum cehales articulos praesentibus literis nostris privilegialibus insertos et inscriptos, quoad omnes eorundem continentias et clausulas ratos, gratos et accepta habentes, benigne approbavimus, roboravimus et ratificavimus, ac pro antelatis chyrurgicae artis magistris Varasdinensibus ipsorumque posteris et succesoribus vniuersis perpetuo valituros gratiose confirmavimus immo acceptamus, approbamus, roboramus, ratificamus et confirmamus, salvo jure alieno.

Harum nostrarum secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, impendenti communitarum vigore et testimonio literarum. Datum per manus fidelis nostri, nobis sincere dilecti reverendi spectabilisque ac magnifici comitis Ladislai Adami Erdödy Monyerokerek et per antelatum regnum nostrum Hungariae aulae nostrae vicecancellary in archiducali civitate nostra Vienna, Austriae, die 25. mensis febrary, anno domini 1724.

ANDRE JUTRONIĆ

ANDRIJA STANIČIĆ (1706–1778) I POPIS KNJIGA FRANJEVAČKE BIBLIOTEKE U SUMARTINU OD G. 1769.

I.

O Andriji (Jurju) Staničiću iz Sumartina na Braču nije nigdje pisano potanje, već samo sporadično u nekim člancima i knjigama:

Stipan Zlatović je napisao g. 1888.[1] u svojoj knjizi »Franovci države Presv. Odkupitelja« da koliko je Andrija Kačić Miošić zaslužan za utemeljenje i gradnju samostana u Sumartinu, da je toliko i Andrija Staničić za dovršenje i uređenje iste zgrade. »Rodi se u istom mjestu Sv. Martinu, u Zaostrogu izuči niže nauke, u Makarskoj obuče franjevačke haljine i dovrši nauke. Postane učiteljem mudroljublja i bogoslovlja, gvardijanom, definiturom i državnikom ...« Zatim nastavlja: »Iza navršene vlasti trudnog državništva pod-starost priđe u samostan svoje otadžbine, gdje po njegovom nastojanju mještanin mu ot. Antun Novaković produlji Kačićevu zgradu za 14 aršina i nadogradi potrebite spreme, a ot. Staničić sobe i hodnike«. Govoreći dalje Zlatović veli za Andriju Staničića da je bio »čašćen i poštovan od svoje braće«, da je »zaslužio poštovanje i naklonost mnogobrojnih štovatelja, koji mu djelom pokazaše u svakoj prigodi, osobito gospoda Grubišići i Ivičevići u Makarskoj. Didolići i Antunovići i drugi na Braču«. U trećem prilogu iste knjige »Književni rad redovnika drž. presv. Odkupitelja – Knjige tiskom pečatane« Zlatović je zabilježio[2] po Neriniju (na I., 71), da je Staničić na našem jeziku napisao »Put križa« i štampao u Mlecima g. 1757.

Mate Ostojić u knjižici »Fra Andrija Dorotić i njegova pjesma« govoreći g. 1895. o Doroticu[3] spominje i Staničića: »Fra Andrija Dorotić, treći među četvero braće, rodi se 17. ožujka 1760. u Sumartinu na Braču od imućne i ugledne obitelji. Krsno mu ime bijaše Matej. Stariji mu brat Paško umre već zarana župnikom u Igranima, oko gospodarstva i trgovine nastojaše Ivan, a najmlađi mu Josip bijaše valjan pomorski kapetan. Fra Andriju, još malena, zavoli njegov ujac ot. Andrija Staničić, učen, uzoran i zaslužan redovnik, koji pomljivo i marljivo opisa dolazak puka u Sumartin, bježeći pred turskom potjerom god. 1646. Uze

ga pod svoje okrilje, i kod njega izuči dijete početne nauke. Budne pameti i u knjigu zaljubljena, ujac ga zatim posla u Makarski samostan, da uči retoriku i latinski jezik. Odatle, oko g. 1770., obukav na se redovničke haljine, pođe u Kriški manastir na godinu dana kušnje (novicijata), gdje iz počasti i harnosti izmijeni krsno ime ujčevim imenom, te se prozva Andrijom«.

Ivan K. Ostojić u članku »Fra Gabro i fra Andrija« g. 1932. štampao je pismo Gabre Puratića od 31. siječnja 1895. upravljeno Mati Ostojiću[4] kad mu je ovaj poslao na pregled svoju knjižicu »Fra Andrija Dorotić i njegova pjesma«. Kako je Mate Ostojić hvalio u toj knjižici Puratića, Puratić je odnosne pasuse brisao i predložio Mati Ostojiću, neka radije hvali Staničića: »... umetnuvši pohvalu onom Staničiću, ujcu našega fra Andrije (t. j. Dorotića – op. A. J.), kojega ste jur spomenuli. Staničić je ostavio veoma lipu uspomenu u našoj redovničkoj povisti. Osim njegovih umnih vrsnoća i moralnih kriposti, njegovim je nastojanjem proslavljena manastirska zgrada, Kačićem zasnovana u Sumartinu, pa i ovde u Makarskoj nadograđen veći i bolji dio manastira.«

Karlo Eterović[5] g. 1922. u članku i zatim u posebnom otisku »Fra Andrija Kačić Miošić« piše: »Fra Andrija Staničić (rod. 1706) drug Kačićev. On je samo godinu dana poslije Kačića u istom samostanu u Zaostrogu bio obučen, u Šibeniku na učiteljskoj školi naslijedio je Milovana, a inače poznat je kao točan i vjeran opažač. I ovaj Staničić, tri dana poslije negoli je umro Milovan, bilježi na zapisniku u Sumartinu, da je Kačiću bilo oko 58 godina.« Zatim dalje[6] nastavlja: »Za vrijeme svog đaštva u Zaostrogu od 1716. do 1721. Kačić je bio u društvu mnogih mladića ..., a sva je prilika, da je Kačić koje vrijeme već ovdje živio s Jurjem (fra Andrijom) Staničićem, jer je Staničić po dobi dvije godine, a po školi jednu samu godinu mlađi.« Na str. 20[7] piše: »General reda poveljom 10. jula 1745. imenuje o. Andriju Staničića učiteljem bogoslovlja za Šibenik, namjesto o. A. Miošića, netom ovaj postigne jubilaciju,« a u noti ad 2 na str. 25 Eterović veli, da je o dolasku franjevaca i izbjeglica i osnivanju Sumartina napisao kroniku na talijanskom jeziku Andrija Staničić oko god. 1760.

Juraj Božitković,[8] koji je pisao o bosanskim vikarima i provincijalima od 1339. do g. 1735, govori i o provincijalu Andriji Staničiću: »Na skupštini u Visovcu 27. V. 1731. izabran je za lektora filozofije u Sinju fr. Andrija Staničić. Na zboru u Duvnu 24. VIII. 1732. izabran je za provincijalnog lektora u Sinju. Na skupštini u Brodu 17. IX. 1734. izabran je za lektora moralne teologije i učitelja gramatike u Sinju.«

Ante Crnica u knjizi o splitskoj »Gospi od zdravlja«[9] govori o Andriji Staničiću u 18. poglavlju pod naslovom »Tkaonica: redovničke robe.« Naime, u pojedinim franjevačkim provincijama postojale su takve tkaonice, pa se to nekoliko puta pokušavalo osnovati i u samostanu »Gospe od zdravlja« u Splitu. »Prvi pokušaj bio je za provincijala o. Andrije Staničića iz Sumartina na Braču. Broj redovnika pomnožao se i raznoli-

kost odijela bila je znatna, pače nije se moglo ni dobiti dovoljno robe za sve.«

Za bolje upoznavanje Staničićeva gledanja vrijedno je istaknuti činjenicu, da je on *prvi* franjevački provincijal, koji je pisao svoje okružnice i hrvatskim jezikom. Takve su tri. Do njega su pisane samo talijanskim jezikom, pak i on je znao tako pisati. Čini se, da je znatnim dijelom i njegovom zaslugom donesen zaključak na sastanku u Sinju od 17. srpnja 1749.,[10] da mladi franjevci moraju učiti »ilirski.« Što se tiče pisanja, u tom se zaključku naređuje: »Ordiniamo per tanto alli PP Maestri, che istruiscono i loro discepoli a scriver anco nell'Idioma stesso«..., očito je, da se pritomu mislilo na pisanje bosančicom, kojom je i znatan dio stare sumartinske matice ispisan između g. 1665 i g. 1753.

*

Prema svjedodžbi, koju je izdao sumartinski župnik Vicković 20. studenoga 1722. (Theca II, br. 1. samostanskog Arhiva), Andrija Staničić je rođen u Sumartinu na Braču 4. ožujka 1706. Svjedodžba je napisana latinskim jezikom.

Međutim u staroj sumartinskoj knjizi krštenih nije tih dana zabilježen nijedan Staničić. Ali, kako znamo da je Staničiću fratarsko ime Andrija, a krsno Juraj, lako se može konstatirati, da je u matici[11] zabilježen kao dan krštenja 24. ožujka 1706. (str. 50 matice rođenih) pak je, prema tome, u svjedodžbi, koju je izdao g. 1722. sumartinski župnik Šimun Vicković, pogrešno zabilježen dan rođenja. Vicković je vjerojatno, slučajno mjesto 24. napisao 4. Nehotično mu je mogao ispasti broj 2 ispred broja 4. Kako su se najčešće, osim u izvanrednim prigodama, djeca krštavala istog dana (ili tek koji dan po rođenju, što je onda naznačeno), moramo smatrati da se Staničić rodio 24. ožujka. Staničićeva krštenica u matici, kao i mnoge druge u to doba, ispisana je bosančicom osim datuma, a transkribirana glasi:

Adi 24. Martij 1706.

Krsti ja fra Marko Rupčić Juru sina Ivana Staničića i njegove prave žene Jerke. Komu bi kum Mijo Marličić (Magličić?–op. A. J.) primenkom Bere.

Kao franjevac Staničić je vršio razne dužnosti (lektor, nastavnik, definitur, gvardijan, provincijal i dr.). Završivši dužnost provincijala povukao se u rodni Sumartin gdje je umro 24. listopada 1778. u dobi od 72 godine poslije duže bolesti. Osmrtnicu u mjesnoj knjizi umrlih ispisao je Filip Čović (koji je umro u Sumartinu od kuge g. 1784.).

*

Na strani 11 u popisu samostanskog arhiva zabilježen je stari inventar knjige sumartinskog franjevačkog samostana iz godine 1769. u skupini Codices pod signaturom 17 uz primjedbu: *Staro kazalo biblioteke na Sumartinu iz godine 1769. od o. Andrije Staničića sa poznijim dodacima. Pisano tal. jezikom. Format 23 × 17. Stranica 198. Uvezano u pergamenu.*

Dugi natpis na prvoj strani dotičnog arhivskog popisa ima u cijelosti ovaj sadržaj:

ARHIV FRANJ. SAMOSTANA
U SUMARTINU NA BRAČU

Sadržaj arhiva razdijeljen je u ove kategorije:

Stampe (knjige, brošure štampane)
Codices (knjige, knjižice rukom pisane)
Zapisnici sv. misa (liste) koje mu drago vrste
Računi ekonomije samostanske, župske, crkvene i slično
Teke poredane rimskim brojevima: Theca I, Theca II. i t. d.

U tekama su listine, spomenici, karte poređane po hronologiji. Svaki spomenik u teki ima rimski broj teke i arapski broj reda u teki. Svakoj se potom listini, dokumentu zna njegovo mjesto i mora da odgovara broju ovoga kazala (indeksa, kataloga).

Ovaj su arhiv uredili kako su bolje mogli g. 1930. za uskrsnih praznika i 20. VIII. – 2. IX. 1930. o. fra Karlo Eterović i klerici fra Nikola Gabrić i fra Roko Tomić (ovaj posljednji samo o Uskrsu).

Prema ovom dugačkom naslovu sa sadržajem, popis arhivalija dijeli se u pet skupina: Stampe, Codices, Zapisnici o misama, Računi i Teke I, II, III. Popis je pisan na običnom papiru za račune. Sve stranice su numerirane.

Arhivalije prve skupine, t. j. *Stampe*[12] bilježene su od rednog broja 1 do broja 12 na numeriranim stranicama 3. i 4.

Stranice 5, 6, 7 i 8 nedostaju ili ih nije ni bilo, jer nema nikakva znaka, na osnovu kojeg bismo mogli zaključiti da su istrgnute.

Od stranice 9 do stranice 13 jesu arhivalije druge skupine *Codices*[13] od rednog broja 1 do br. 25. Ovamo pripadaju i stare sumartinske matične knjige, koje imaju 48 stranica »od g. 1665. do g. 1786.,« a pod rednim brojem 25.

Računi ekonomije[14] obuhvataju u popisu arhivalija od stranice 23 do 28 počevši od g. 1730. uz redne brojeve od 1 do 22.

Od stranice 33 počinje peta skupina u popisu arhivalija do kraja (str. 42). To su dokumenti triju teka. *Theca I*[15] sadržava arhivalije rednih brojeva od 1 do 94, ali se neki brojevi ponavljaju: 3a, 3b, 3c, 4a, 4b, 4c, 4d, 83a i 83b. Na stranici 43 počinje *Theca II*[16] pak do str. 50 istog popisa s rednim brojevima od 1 do 86. Na stranicama od 51 do 64 jesu arhivalije *Theca III*[17] s rednim brojevima od 1 do 154.

Prema tome znači, da je u ovom popisu registrirano ukupno 457 arhivalija prema rednim brojevima. Prazne su numerirane stranice popisa 14, 15, 16, 23, 24, 25, 29, 30, 31 i 32.

Teke su uvezane. Tako su na primjer spisi teke III uvezani u dvije omašne knjige; jedna sadržava spise od rednog broja 1 do broja 43, a

druga (o Dorotiću, Jovanoviću i Giliću) od rednog broja 44 do kraja. Kako su u vremenskom razdoblju od Andrije Dorotića do Ante Gilića pa do današnjih dana dolazili, odlazili i stanovali i drugi fratri u Sumartinu, a život je tekao i zbijali se događaji, pristizali su raznoliki spisi, bilo u vezi sa crkvom, samostanom, fratrima ili samostanskim dobrima, bilo od privatnika, crkvenih, civilnih ili drugih vlasti i ustanova, potrebno je bilo i to srediti. To je nedavno i učinjeno. Tako su g. 1956. nastale još tri teke: Theca IV, Theca V i Theca VI, ali ove nisu uvezane u knjigu, a nije ni potrebno.

*

Govoreći o Sumartinu (na otoku Braču), o postanku sela i o osnivanju hospicija i franjevačkog samostana S. Zlatović[18] se poziva na Andriju Staničića. Po njemu, Sumartin ili Vrhbrač nastao je od prebjeglica iz Makarskog primorja na Brač u početku Kandijskoga rata. Na osnovu dotičnog Staničićeva rukopisa, a po Zlatoviću, izlazi, da su u onoj općoj bježaniji pred Turcima franjevci pograbili što mogoše ponijeti iz makarske crkve i samostana, pak pobjegli na mletačko zemljište, u konkretnom slučaju na otok Brač. Nakrcaše svoj brod na Mandraču i prevezoše na Vrh Brača. Jedan dio puka ne htjede ih ostaviti i s fratrima se smjestiše u pustošnu uvalu. U istočnom dijelu Brača, »kraj se rastvara i more zalazi dugačkim zatonom do pod Selca. Pored uvale spušta se rt Kopito, a između njega i Sita manja uvala pravi luku, pri kojoj su se smjestili novi naseljenici iz Primorja. Sav taj zaton između rta Radonje i Jame bijaše pustošan i divljačan, obrastao grmljem i šumom, i nije se moglo znati, da je tko u njem prebivao, osim koga pobožnoga pustinjaka, kao što se može nagovijestiti po ruševinama malahne crkvice davno razrušene. U tom se mjestu franovci s pukom nastaniše i budući da je bio dan sv. Martina, kada su god. 1646. u tu luku prispjeli, novo mjesto nazvaše Sv. Martin.« Obnoviše i pokriše crkvicu, te obavljahu u njoj vjersku službu. Izgradiše siromašnu kuću, pa i seljaci, koji su se s njima doselili, počeše uz malu luku Kopito graditi kuće i krčiti ledine.

Međutim, čini se, da je u predjelu današnjeg Sumartina moglo biti stanovnika i prije franjevaca. Čak se neko vrijeme smatralo, da je tu bio »curtis« kneza Mislava[19] (835-845), gdje je sklopljen mir s mletačkim duždom Trandenikom g. 839. S tim u vezi bila je postavljena i spomen ploča u uvali Radonje g. 1939.[20] Danas se već sa sigurnošću može utvrditi, da se taj »curtis« nalazio u poljičkom Sv. Martinu.[21] Međutim, da taj »curtis« nije mogao biti na Braču nego u dalmatinskom primorju, može se utvrditi već iz samog teksta mletačke kronike Ivana Đakona,[22] koji donosi Fr. Rački.[23]

U vizitaciji Augustina Valierija[24] od g. 1579. – dakle prije dolaska »novog stanovništva« – u gornjohumčanskoj župi spominje se crkva sv. Martina, koja treba da se nalazi negdje na istoku otoka: Ecclesia S:ti Nicolai, *s:ti Martini et S:ti Spiritus omnino nude.* Nešto dalje pod Ordinata veli: *S:ti Nicolai in capite Insulae s:ti Martini, S:ti Spiritus repa-*

rentur, vel diruantur penitus, et figatur in area illa Crux, ut in Concilio Tridentino. Kako je Sumartin pripadao župi Gornjega Humca sve do g. 1703.,[25] a nigdje na istoku Brača nema druge stare (ni novije) crkve ili crkvice sv. Martina, znači, da su novi doseljenici g. 1645. (ili g. 1646) naišli baš na ruševnu crkvicu, koju spominje Valiero i koja je bila posvećena sv. Martinu. To se vjerojatno g. 1646. još moglo konstatirati ili inače znati. Prema tomu otpala bi legenda, da su fratri zato, što su došli na dan sv. Martina, posvetili crkvu tom svecu, pak se zato tako i selo nazvalo tim imenom. U stvari selo se na našem jeziku često spominjalo pod imenom Vrh Brač, a na talijanskom San Martino. Da je stara ruševna crkvica bila posvećena sv. Martinu, potvrđuje i franjevac Juraj Božitković, koji je na osnovu sumartinskih arhivalija i drugih dokumenata napisao članak g. 1938. »Naselje i osnovanje Sumartina na Vrh Brača 1645.« On je našao u sumartinskom arhivu spis, iz kojeg citira: Del 1645 quando il Turco mosse se lue armi contro la Rep(ubli)ca Veneta nel Regno di Candia le s(ud(e)tte 60 famiglie per isfugire il furore Barbaro si partirono con loro Pastore Religioso nostro, e con alcuni altri religiosi dallo Stato ottomano ove abitavano, e si rifugiarono nella sumentovata valle Stato Veneziano ...« Zatim dodaje: Kada su došli franjevci s narodom u Sumartin, našli su pustoš i na polovinu porušenu kapelicu, sagrađenu u bizantinskom stilu, sv. Martina, koju su oni obnovili i popravili iz temelja, te osnovali novu župu sv. Martina na dan 11. studenoga 1646 ...[26] Za dokaz Božitković se poziva na sumartinski arhiv: Theca I. Isprava 4 »capella alla Greca ... chiamata San Martino.« Da su pak nešto prije dolaska franjevaca dobjegla četvorica u ovu uvalu, objavio sam još g. 1928. na osnovu dokumenta, koji mi je bio prepisao ondašnji sumartinski franjevac Ante Gilić.[27] U tom dokumentu se nalaze popisane porodice, koje su prve prešle na Brač: Martin Rude, skoro istodobno s njim stiže Ivan Majstorlija, koji ostavi svoju kuću, koju je sam sazidao, franjevcu o. P. Kumbatu. Ivan je umro prije Kandijskog rata, a za njim i Kumbat, Martin Stipić iz Makra kod Makarske; Juraj Solo iz Igrana. »Queste 4 famiglie furono quali venero prima ad abitare nella detta Ponta.« Za ostalo se Gilić u svom pismu od 17. siječnja 1927. poziva na Andriju Staničića: »God. 1758. živio je u ovom samostanu P. O. Fr. Andrija Staničić. On se zanimao i pretražio sve moguće podatke, po kojima bi točno mogao zaključiti (kako isti piše) kada i kako su ovamo došli franjevci sa svojim pukom i kada i kako ustanovili ovdje stalno prebivalište. Ovako piše: »Zastalno se može držati, da su franjevci kao vođe svojih župljana bježali ispod turskoga gospodstva još od god. 1389, a god. 1645. prebjeglo je iz Kadiluka Imotskoga više obitelji i nastanile se na otoke Brač, Hvar (Lesine), Korčulu (Curzola) i Vis. Na Brač ih je predvodio o. Fr. Petar Cumbat (Kumbat) bivši gvardijan u samostanu Makarskom. Sustavili su se u uvali Sitno. Ovdi su našli pustoš, zaraslu gorom i šumom, posrijedi iste jednu zidinu, koja je izgledala kao crkvica fatta a la Greca. Ovu su na brzu ruku popravili i priredili za službu Božju, zatim se dali na uređenje svojih siromašnih

stanova, kako se dalo i moglo bolje.« Zatim Gilić nastavlja: »Da su došli god. 1645. (na dan – kako predaja povijeda – sv. Martina 11. studenoga i mjesto nazvali Sv. Martin ili Sumartin), može služiti pismo darovštine, sastavljene od javnog bilježnika datirano 20. februara 1692., kojom se svojevoljno dariva franjevcima sve pokretno i nepokretno, što se odnosi na crkvu i samostan, neopozvano za vijeke u ime svoje i budućih pokoljenja. U istom pismu darovnice kaže se: »Dall'anno 1646. sono stati benignamente graziati dalla munificenza Publica.« To je pismo prekrižano od svih mjesnih starješina, kao i kućnih, na broju 30, a potpisano od mnogo svjedoka, a Zuanne Ribarevich nadostavlja: »Ho scritto io Zuanne Ribarevich per ordine del Giudice, non essendo altri, et in nostra radunanza hanno fatto le croci con le proprie mani, zatim: Noi Vincenzo Semitecolo per la Serenis(sim)a Rep(ublica) di Venezia Provod(itor)e.«

Prema izloženom znači, da su prvi bjegunci (nuovi abitanti, t. j. novi stanovnici ili kako su ih ondašnji Bračani nazivali: dogoni) doselili u predjel današnjeg Sumartina g. 1645. Stoga treba smatrati da je selo tada i osnovano. Kako se, osim g. 1645. uzima i g. 1646. kao godina doseljenja, vjerojatno je tada g. 1646. dobjegao drugi veći broj s fratrima. (Štampani franjevački šematizam označuje stvarno, da su franjevci s izbjeglicama doselili g. 1646.) Da je to bilo 11. studenoga, može se uzeti samo kao vjerojatnost. Sve ako to i pretpostavimo, ne mislim, da je mjesto po tom datumu dobilo ime Sumartin, stim više, što su Sumartinjani, kao i drugi Bračani, najčešće nazivali ovo selo drugim hrvatskim nazivom: Vrhbrač, a tek na stranom jeziku S. Martino. Ne mogu uzeti kao tačnu ni drugu tvrdnju (sve ako i pretpostavimo, da se doseljenje dogodilo baš na dan sv. Martina 11. XI.), da su nađenu ruševinu staru crkvicu »fata a la Greca«, tek fratri kao prvi posvetili sv. Martinu. Smatram za dotičnu crkvicu (premda se g. 1645. ili g. 1646. nalazila u lošem stanju, ali ipak izgledala kao crkvica) da je bila i otprije posvećena sv. Martinu. Fratri su posvetu obnovili, pak se novo selo po staroj crkvici, tada samo obnovljenoj, nazivalo (u ispravama, koje su uglavnom bile u vezi sa samostanom, fratrima i crkvom) San Martino pored domaćeg naziva Vrhbrač, te je tako po tome nastao današnji naziv Sumartin.

Da nova naselja mogu dobiti ime po staroj crkvici, imamo primjer Sutivana na Braču (a vjerojatno i Supetra). Premda postoji starija crkvica sv. Ivana u istočnoj periferiji Sutivana, ipak se može primijetiti, da ova nije stara toliko, koliko selo, koje ima svoj začetak iz kraja XV. v., kad se u jednom dokumentu porodice Ivanović spominje i crkva sv. Ivana.[28] Prema Valieru[29] seljaci su gradili crkvu sv. Ivana g. 1579. Međutim je poznat i jedan dokumenat iz g. 1205.,[30] a na njoj je natpis iz g. 1655.,[31] kad je bila restaurirana. Budući da se svojevremeno znalo samo za natpis, a možda i za Valierov podatak, nije se moglo pretpostaviti, da je selo dobilo ime po toj mladoj crkvici, pak je Vicko Prodić g. 1662. pretpostavljao, da su Sutivan i Supetar dobili imena po gusarskim brodovima, jer da su ta naselja osnovali gusari.[32] Međutim g. 1934. otkriveni

su temelji stare crkve sv. Ivana u Sutivanu i na tim temeljima je djelomično sagrađena postojeća crkvica. Stoga je jasno, da je stara crkva dala ime lokalitetu (»Stivano« u ispravama), na kojemu je nastao Sutivan, ali koji se naziva još i Stivan. Abramić ju je datirao u VI. stoljeće.[33] Na temeljima ove stare crkve sagrađena je u XVI. st. crkvica i restaurirana u XVIII. st., pak i danas postoji. Slično pretpostavljam, da se zbilo i na položaju Sumartina, t. j. da je selo Sumartin dobilo ime po prethodnoj staroj crkvici sv. Martina.

Među starim dokumentima u samostanskom arhivu nalazi se i jedan ugovor iz 1691. Original na našem jeziku, vjerojatno bosančicom napisan, izgubio se, a sačuvao se samo talijanski potvrđeni prijevod i prijepis od 20. ožujka 1700. Premda govori o osnivanju sela g. 1645. i o crkvi sv. Martina, nigdje ne spominje, da se to doseljenje dogodilo 11. studenoga, pak da su staru ruševnu crkvicu fratri obnovili i zato posvetili sv. Martinu. Ugovor je potpisalo 29 nepismenih seoskih kućnih starješina samo 46 godina poslije prvih doseljenika, kad su mogli biti još na životu i neki od prvih »novih stanovnika« bjegunaca, koji su se mogli svega sjećati. Da je posvećenje crkvice i doseljenje izvršeno na dan sv. Martina i da su samo zato crkvu fratri posvetili katoličkom sv. Martinu, bili bi – vjerujem – takvi momenti ovdje registrirani. A to nije učinjeno.

Spomenuti ugovor od g. 1691. (zapravo talijanski prijepis) nalazi se u samostanskom arhivu Theca I pod rednim brojem 4, i od riječi do riječi glasi:

Adi 20. Marzo 1700.

Presentata dal M. R. f. Mattio Giuranouich de Minori oss(ervatori) instand.
Copia tratta d'altra simile in Idioma Illirio tradotta nell'Italiano col mezzo di Toma Paulouich pub(li)co interprete, esistente in quest'offitio.

Adi 27. Aprile 1691.

Noi altri habitanti noui da S. Martin di I(sol)a Brazza essendo in prima Guerra incominciato quà à uenire, anno del Signore 1645, hà principato co'i n(ost)ri Religiosi quà habitar in questo logo, che n' hà dato il Ser(enissi)mo Principe, essendo stato deserto, Selue, e Boschi, doue hauemo incomincià à fabricar Case e con i Religiosi la Chiesa, e da quella uolta tutti aumentandosi noi un pocho alla uolta, s'ha fatto in Chiesa Altari, e sepolture da noi e Religiosi come se anco in Cimiterio, essendo nostra alquanto pretenss:me in Chiesa, ch'i Religiosi non uoleuano in essa metter cosa alcuna, né in essa offitiar, e noi desiderando, che la Chiesa si offitia come per i nostri altri antichi monasterij, et in Chiesa che si aumenta i adobi della Chiesa acciò che i nostri defonti habbiano benefficij spirituali più uolentieri assistono alla Chiesa, et aurescano in essa, et offitiano come nella sua propria Chiesa e perpetua loro habitatione, e che col tempo anche il Conuento se possibile sarà di fabricar, *se uoranno li Padri di Macarsca* (podcrtano je umetnuto u ispravi – op. A. J.). Per ciò nella nostra radunanza, e sboro tutti uniforme hauemo fatto e determinato, dato e donato la nostra pretenssione

della Chiesa per noi, e per i nostri figli, e nostri doppo di noi imperpetuo, et in eterno hauemo dato e donato alli nostri Religiosi di S. Francesco M. Oss. della Prou(inci)a di Primorie ò Bosna, pregando tutti che per l'amor di Dio, che siano in essa attendono con le cose spirituali e con gli offittij adesso, promettemo, che quello che poderemo l'aggiutaremo: mai non abandonaremo, ne' i Religiosi, ne' la Chiesa.

E di più desideremo, e uolemo, che come habbiamo sin hora hauuto l'elet(io)ne, che noi sempre elegemo nella Prou(inci)a un Religioso per nostro Capelano, e quello che la noscienza desiderarà, e che la Provincia ne lo conceda, come hà fatto in sino adesso, e leuandolo il Prouinciale, per qualche bisogno, ò per qualche off(iti)o, e se à noi non fosse di genio che ne dia un'altro come hauemo detto quello che la nostra coscienza bramarà, e dessiderarà per pastor dell'anime nostre.

Di più desideriamo, e uolemo che ne sia l'Altar di S. Ant(oni)o a nostra dispositione sempre e doue uolemo tenir la fradelanza e col tempo, se possibile sarà fabricar la capela, e far le nostre cose da Confrati.

E per questo tutt'insieme si sottoscriuemo, e femo una croce con le nostre mani proprie, aciò che sia stabilito per sempre, per noi, e per quei che restanno doppo di noi.

Noi sottoscriti primo. MI Zorzi Doroteo giudice (križ. – Križ je također nacrtan iza svakog imena zbog nepismenosti), Harambassa Mattio Ancich, Ant(oni)o Battosich, Mattio Deucich, Mattio Antulouich, Michiel Sercich, Steffano Antulouich, Mattio Solo, Giacomo Borouaz, Luca Zuzicich, Zuanne Couaz, Zorzi Stanicich, Crisan Ghilich, Michiel Birosseuich, Michiel Anicich, Mattio Battos, Zorzi Benseuich, Mattio Martinceuich, Simon Zarcouich, Nicolo Taliossich, Gregorio Zutich, Marco Vlacnich, Zorzi Terzia, Zuanne Borouaz, Marco Sussissich, Michiel Stazich, Pietro Mandich, Nicolo Solo.

Ho scritto ms. Zuanne Ribareuich anticam(ente) d(ett)o Dolistouich da Bast, e d'habitation nel sud(ett)o loco per ordine del Giudice, e degli altri fratelli, non essendo fra noi altri Nostro pub(li)co ho scritto con la mia propria mano, et nella nostra radunanza hanno fatto la croce, con le proprie mani, no sapendo scriuere. Sia laudato Iddio e la Madona benedetta, e S. Francesco San Martin nostro protetore e deffensor.

Francesco Filiberti canc(elier)e di Macarsca ha cop(ia)to d'altra simile esistente ... off(iti)o sud(ett)o sottoscrito et sigilato.

Ispod teksta je ispisana potvrda Marina Molin: »pr la Serenissima Republica di Venetia Prou(edit)r di Macarsca e sua Giurisditione

Macarsca li 22 marzo 1700«.

Slijedi potpis Molina, koji je snabdjeven pečatom.

Među potpisanima je u Juraj Staničić, sigurno bliži prethodnik našega Andrije (Jurja) Staničića. Naime i njegovi su preci dobjegli na Brač iz Makarskog primorja (Bast), te su notirani u starim matičnim knjigama kao: Staničić *dicti* Šare (g. 1665), Staničić *dictus* Šare (g. 1667) i Staničić *alias* Šarić (g. 1673). Stoga pripadaju među »novo stanovništvo« Brača dobjeglo za Kandijskoga rata.

Danas tog prezimena nema u Sumartinu, Postoji slično prezime Stančić, ali su Stančići doselili tek u prvoj polovici XIX. stoljeća s otoka Hvara (Plame), pak su bilježeni u sumartinskim maticama kao: Carić -Stančić (g. 1820), Stančić-Plamus (g. 1829, g. 1837) i Stančić-Plame (g. 1838).

II.

STANIČIĆEV POPIS KNJIGA IZ GODINE 1769 U SUMARTINU

Na prednjoj korici Staničićeva kataloga knjiga iz g. 1769., koji se spominje u popisu arhivalija sumartinskog samostana u skupini Codices pod rednim brojem 17, piše spolja novijim rukopisom: *Staro kazalo biblioteke Sumartin 1769 od o. Andr. Staničića.* Ispod tog natpisa je nečitljiv pečat, a do njega piše: Arhiv Codex 17. Na stražnjoj strani, također spolja, je stariji naslov ispisan talijanskim jezikom: *Notizia dei libri di S. Martin in Brazza.*

Na prvoj numeriranoj stranici (a sve su stranice numerirane!) piše: *Kazalo (index) biblioteke franj. samostana. Sastavljeno 1769 od o. Andrije Staničića (vidi str. 185) sa nekoliko poznijih dodataka. Ima str. 198, od kojih je velika većina nepopunjena.*

Odnosna bilješka na str. 185, na koju se poziva gornji citat glasi: Tutti i Libri annotati in Sto libretto col medesimo carattere Krilich, e del P. Prov(incia)le Stanicich a riserva di dieci o otto piccioli. Sono stati provisti, e concessi dal Pad. Andrea Stanicich attual Provinciale al Convento di S. Martino Brazza come al Convento affatto Scarso dei Libri ad uso di quei Studiosi religiosi, che dimorano, e stavanno di famiglia nel Conv(en)to Stesso Marzo 1769. Cosi è Io. Frat'And(re)a Stanicich Mrò Prov(incia)le.

Rukopis te bilješke, kao i potpis, isti su ili posve slični kao i rukopis u katalogu (kazalu) knjiga spomenute biblioteke iz g. 1769.

Knjige su u katalogu (kazalu) popisane alfabetskim redom, a između jednog i drugog početnog slova po nekoliko je praznih stranica, očito radi toga da se ostavi prostora za knjige, koje se budu nabavljale. Uz ime pisca i naslov pojedine knjige nemaju potanjeg opisa (nema na primjer ni godine štampanja). Premda su knjige ispisane redom jedna ispod druge, donosim ovdje iz tog popisa knjigu jednu do druge, a odvajam ih crticom. Popis počinje slovom *A* na stranici 7.

Agricoltura, duplicata ... B-11-123. – Allocutio Benedicti XIV. P P. habita in Comitiis Generalibus l. – Amico Medico ben in Casa. Tom. 1 – Anacletti Reifenstuel, Theologia moralis. Tom 1 A 38 – Ancich, Porta Celi. Vrata Nebeska Tom. 1 A: 49 – Antonio Foresti Mappamondo istorico Tom. XIV – Annuale Gvidi. Tom. 1 – Annus Apostolicus La selve. Tom II A. 40-111-212. – Ardelio, Dizionario Italiano, Latino, Illirico Tom. 1 duplicato ... A-45. B-121 – Aristotelis dicta Notabilia Tom. 1 A.

4 – Avvertimenti di S. Carlo Boromeo per li Confessori. Tom. 1 – Drugim mastilom: Ajo Fedele per l'acquisto della perfezione Tom. 1 e B. 157 – Na poledici (str. 6) druga ruka je naknadno nadodala: Fr. Ivan Anicio, t. j. Ančić 26. II. – Natalis Alexander 56.–66 I, III – Anonimus 84 I, IV – Gabriel Antoine 31 II, II – Anonimus 53 II, II – Anonimus 101 II, IV – Anonimus 110 II, V – Anonimus 121 II. V.

Na str. 15–16 popisane su knjige početnim slovom *B:* Babich, Drughi dio Zvita razlika mirisa Duhovnoga. – Badrich, Pravi naçin za dovesti Dusse Virni na xivot viçgni – Balestrieri Pratica di ajutare a ben morire Tom. 1 – Banovaz, Predike od Dossastja Isukarstvova Tom. 1 – Barino Quaresimale del Marcello Ferdinandi Tom. 1 – Banovaz, Skazanje i probugegne Bogogliubstva pram Issusu, Marii i S. Jozipu. – Bellarmino, Dotrina Cristiana. – Benemerenze de'Frati Min: Oss. di S. Francesco della (Prov(inc)ia del SS. Redentore. – Biblia Sacra duplicata. – Biblioteca Lucii Ferraris Tom. VIII Volumina IV – Bonaccich, Dotrina Cristiana illirica – Bossuet, Discorso sopra la Storia Universale Tom. 1 – Bovio, Teatro morale Dogmatico-istorico Dotrinale, e Predicabile Tom. II – Bovio, Teatro Morale Domenicale Festivo Tom. II – Boyvin, Theologia Scolastica Tom. II – Brocardus a S. Nicolao Profesio Fidei Catholice Tom. III – Busembaum Medulla, Theologia Moralis Tom. – Ispod linije je dodano naknadno drugom rukom: Bovio Giov. Battista, Teatro morale domenicale festivo 1–2, I, I. – Bovio Giov. Battista, Teatro dogmatico storico 3 = V. I, I – Barberini fra Bonaventura, Prediche dette nel palazzo apostol. 5 = 7, I, I – Gaetano Maria da Bergamo, L'uomo apostolico istruito nella sua vocagion 8. I, I. – Bernardo da Bologna, Lezioni sopra la regola dei fratti minori 9. I. I – R. P. Joseph Bainer Apparatus Eruditionis ad Jurisprudentiam 67 I-III – Fra Luigi Maria Benetelli 52 II, II – Ardelio della Bella 70–71 II, III – Babianus Blaskovic 78 II, III.

Na stranicama od 23 do 26 popisane su knjige s početnim slovom *C:* Caccia, Nauk karstjanski. – Calepinus Calderini triplicatus. – Calino Trattenimento istorico dell'antico Testamento Tom. 1 – Ejusdem Trattenimento Istorico, Teologico, e Scritturale Tom. 1 – Ejusdem Trattenimento Istorico sopra gli atti degli Apostoli. Tom. I – Calmet Sopra Vampiri, o Redivivi d'Ungheria – Ejusdem Brevis Chronologia Tom. I – Campadelli Discorsi Sacri sopra le Domeniche Tom. 1 – Ejusdem Discorsi sopra varie Feste, Divozioni Tom. 1 – Caprarola Trattenimenti famigliari tra Filipeno, e Fidilio circa l'uso al Sindaco Apostolico dell' ordino Serafico. – Capuccino Ritirato. Esercizi Spirituali. – Cattaneo Lezioni Sacre, ed esercizio della buona morte. Tom. III Volumi II – Catechismus Romanus. – Catechismo a Parochi, Filiucci duplicato – Catechismo all'Altare. Vanni Tom. III – Ejusdem Ristretto del med(esi)mo Catechismo. – Catechismo per li Fanciuli Tom. 1 – Catalogo de verbi latini del P. Emman – Casus Consuetis Octavii Marie Tom. 1 – Ceremoniale B. Francisci Marie a Bonomia – Ceremoniale Jankovich a Valcovarino pro Alma Prov(inc)ia Bosne Argentine – Chiave d'oro della Grammatica – Cronologia Seraphica Historico Legalis Tom. 1 – Circulus avreus Ceremoniarù, et Rituum. – Collectio Benedictionum. – Collec-

tio definitionum Theologie Moralis. – Combattimento valoroso de Fratelli Ivanovich, duplicato. – Compendio della Storia Sacra del Rati Tom. 1 – Concilium Tridentinum – Concordantie Bibliorum Sacrorum. – Constitutiones Societatis Jesu. – Constitutiones, et Statuta Generalia Seraphici Ordinis Tom. 1 – Costitutioni, et Regole per li Ritiri del Serafico ordine – Constitutiones, et Epistole Benedicti XIV Pape ad Universale Jubileum. – Confessione Generale, e particolare del P. Vladmirovich. – Crasset Considerazioni Cristiane Tom. IIII – Cristiano istruito, Paolo Sequeri Tom. 1 duplic. – Critica contra P. Pithanophilum De pecunie deposito apud Syndicum. – Croniche dell'ordine Serafico Tom. 1 – Clericati Joannis Erotemata Ecclisastica. – Clericati Joan: Decisiones Miscelane – Clericati Joan, Decisiones de Sacrificio Misse, et vener: Eucharistie Sacramento. – Clericati Joan: Decis: de Sacram.: Matrimonii, et Penitentie. – Clericati Joan: Desis: de Sacramentis in Genere, de Sacramentalibus; de Baptismo, Confirmatione, abque Extrema unctione. – Clericato Gio, Le Spighe, Annotazioni erudite. Tomi tre. – Croiset Vite de Santi. Tomi tre. – Commentarii in Statuta. Gen. lia Kerckhov – Cento ragionamenti sopra la Passione di Cristo del Pad. Fran(ces)co Panigarola. – Componimenti Poetici di Giovanni Pinali. – Vjerojatno druga ruka dodala je: Candidatus Abbreviatus juris Prudentie, hoc est juris Canonici R. P. Viti Pichier, pars prior, et posterior. Tomi due – Na poleđici (str. 26) druga ruka je naknadno popisala: Angeo dalla Costa, Zakon Czarkovni 19–20, I, I – Stanistaus Melchior da Cerreto 68–71, I, III – Ambrosino Calepinus 85 I, IV – Joanes Clericati 25–30, II. II – Giovanni Battis Campadelli 43 II, II. – Fulgentius Culminiati 50. II. II – Cal Ambrogio Cattaneo 55–56 II, III – Cesare Calino 77, II, III, 57. II, III – Giovani Chiericato 59–60, II. III. – B. Andrea Caccioli 34 II. IV – Giovanni Croisset 107–108 II, IV. – P. Marcelino da Civezza 1–5, III, I.

Na str. 31–32 su popisane knjige pod slovom *D:* Decisiones Regulares, et Canonice Tom. 1 – Diatriba P. Pithanophili. – Diatriba P. Jeremie de Padua. – Dichiarazione letterale degl'Inni – Dicta notabilia Aristotelis Tom. 1 – Diego Stella, Dispreggio del Mondo duplicato – Diego Nisseno, Prediche sopra le Domeniche. Tom. II – Diez, Concines quadruplices Tomo secondo – Diotallevi Trattenimenti Spirituali Tom. III – Diocesano istruito, Giovanni Fontana Tom. 1 – Direttorio della Confes. Generale. P. Leonardo dal Porto Mavrizio Tom. 1 – Discorsi famigliari del Vanni Tom. II – Divotione del Angelo Custode. – Divoto di Maria Vergine Segneri. – Dictionarium Illyricum Michaglia. – Dizionario Italiano, Latino, Illirico del P. Ardeglio duplicato. – Dizionario Poetico ed Istorico del Rozzi. – Dolci de Illyrie lingue Vetustate Tom. 1 duplic. – Ejusdem Monumenta historica Prou(inc)ie Ragusine ord. S. Francisci – Dogmi Politici del Card. Mazzarino Tom. 1 – Dotrina di Christo Tom. 1 – Dotrina Cristiana Illirica del Bonaccich. – Dotrina Cristiana del Bellarmino. – Dotrina Cristiana del Donadoni. – Dotrina Cristiana Illirica del Caccia. – Vjerojatno drugom rukom: Dizionario spirituale di S.

Fran(ces)co di Sales. Tom. 2 – Drugom rukom je dodano naknadno: Marko Dobretić 30. I. I. – Giuseppe Donzeli 75. I. IV – Antonio Diana 130. II, V.

Na stranici 39 nalazi se popis knjiga pod slovom *E.:* Eleganze Toscane, e Latine Tom. 1. – Elloquenza Popolare del Muratori. – Epistole et Vangelj Tom. 1 – Epitome Moralis P. Frasconi Tom. 1 – Esercizj spirituali di Capuccino Ritirato. – Esopo Frigio Favole. – Examen clericorum Rotarii Tom. 1 – Exencitia Spiritualia Illirica. Knexevich – Expositio litteralis in Regulam S. Francisci Marchantius Tom. 1 – Naknadno dodano drugom rukom: Benjamin Elbel. 1–10. II, I – Thoma Ex. Charmes 11–17 II, I.

Na stranici 47 popisane su knjige pod slovom *F.:* Favole di Esopo. – Felix Potestas Examen ecclesiasticum Tom. 1. triplicatus. – Feraris Bibliotheca canonica, juridica. Tom. VIII. Volum. IV. – Ejusdem additiones, et suplementa ad Bibliothecam Tom. 1 – Filippovich, Pripovidagne Nauka karstjanskoga Tom. III primus duplicatus. – Filippovich Spiegazione Illirica de Precetti della Regola Serafica. – Filiucci Catechismo a' Parrochi duplicato. – Filalete Adiaforo Lettere Tom. 1 duplicato. – Flores Legum Tom. 1 – Fontana Diocesano istruito Tom. 1 – Fraterna Carità del P. Gaetano da Bergamo capuccino Tom. 1 – Naknadno je dodano drugom rukom: Jerolim Filipović 27.–29. I, I – De Lamet Framgeu 41 I, II – Lucii Ferraris 44–47 I, II – Remigio Fiorentino 25. II. II – Antonio Foresti 79–85, II, III – Antonio Foresti 86–92, II, III – Claudio Fleuri 111–113, II, V – Fulvio Fontana 131, II, V – Angelo Maria da S. Filipo 133 II, V.

Na stranici 55 popisane su knjige pod slovom *G:* Gaetano Maria da Bergamo Capuccino, L'huomo Apostolico al Confessionario Tom. 1 duplicato. – Ejusdem, L'huomo Apostolico al Pulpito. Tom. 1 – Ejusdem, Umiltà di cuore Tom. 1 – Ejusdem Fraterna carità Tom. 1 – Galenus de Compositione Medicamentorù. Tom. 1 – Gambard Missionario Parochiale, Volum. 1 – Gaventus in Rubricas Missalis, et Breviarii Romani Tom. II – Geographia Clumerii Tom 1 – Grammatica Migliarini. – Grammatica Emmanuelis. Alvari duplicata. – Grammatica di D. Tiberio de Luca detta chiave d'oro. – Grubissich de Origine Alphabeti Sclavonici glagolitici. – Na poleđici (str. 56) naknadno je dodano: Bartolomeus Gavanti 33–34, I, II – Jano Grutero 82–83, I, IV – Petrus Maria Gazzaniza 32–40 II, II – Frances. Maria Gasparro 47–48, II, II – Girolamo ed Atanasio 96 II, IV – Ivan Giorgi, 117 II, V – Joannes Garmogliesi 118 II, V – Antonius Genuensis 14–20, III, I – Odoardo del Giudice 21–26 II, I.

Na stranici 63 je popis pod slovom *H:* Hortus Pastorum Jacobi Marchantii Tom. 1 – Drugom rukom je naknadno dodano: Cardinalis Hugo 86, I, IV – Vincentii Hondry 50=53, III – Joann. Bapt. Horvath 27=31. III, I.

Na stranici 71 je popis pod slovom *I:* Jankovich a Valcovarino Promptuarium Commissarii Visitatoris duplic. – Ejusdem Ceremoniale pro

Alma Prov(inc)ia Bosne Argentine. – Imitazione de Gesù Cristo. Tom. 1 – Indulgentia Portiuncule Tom. 1 – Inferno aperto al Cristiano per non entrarvi. Tom. 1 – Istoria universale di Bossuet Tom. 1 – Naknadno je uneseno drugim rukopisom: Joseph Jankovic 115, II, II.

Na stranici 79 pobilježene su knjige pod slovom *K:* Kadcich Theologia moralis Illirica Tom. 1 – Knexevich, Pisme Duhovne razlike Tom. 1 – Ejusdem, Osmina Redovniçka Tom. 1 – Vjerojatno drugom rukom: Kerckhove Commentarii in Statuta Gen(era)lia ordinis S. Francisci. – Naknadno dodano: Ivan Kampadelli 44 II, II.

Na strani 87 pobilježeno je pod slovom *L:* Lamet, Dictionarium Casuum Conssientie Tom. I, Vol. 1 – La Croix Theologia moralis Tom. III volumen 1 – La Selve Annus Apostolicum Tom. II – L'Ajo Fedele per l'acquisto della perfezione Tom. 1 – Leggendario de'Santi Tom. 1 – Leonardo di Porto Mavrizio Direttorio della Confessione Gen(era)le Tom. 1 – Lettere a Filalete Adiaforo Tom. 1 duplic. – Lettere del Visdomini Tom. 1 – Lirica Parafrasi de'Cantici del Bravi Tom. 1 – Limen Grammaticum Fagei. – L'huomo Apostolico al Confessionario di fra Gaetano Marie da Bergamo capuccino Tom. 1 duplicatus. – L'Uomo Apostolico al Pulpito. Ejusdem Tom. 1 – Na poleđici (str. 88) naknadno dodano drugom rukom: Claudino, La-Croix 49 I, II – D. Alphonsi Liguori 87–89. I, IV – Fr. Zacharia Laselve 74–75, II, III – Luigi Antonio Locatelli 93 II, IV – Flaminio Letera 129 II, V – D. D. Archiepiscopi Lugalunensis 6–13. III, I.

Str. 95 odnosi se na slovo *M.:* Macarsca Stampa al Taglio R. R. P. P. Minori Osservanti. – Macarsca per Monsignor Vescovo – Mappamondo istorico del P. Foresti Tom. XIV – Marchantius Hortus Pastorum Tom.1 – Marchantius Expositio in Regulam Sancti Francisci Tom. 1 – Massime quatro di Cristiana Filosofia. – Mazzarino, Dogmi Politici Tom. 1 – Medicina pratica Tom. 1 – Meditazioni per ciascun giorno del mese. – Menochii, Commentarii totius Sacre Scripture Tom. II – Medicamentorum Compositio Galeni Tom. I – Michaglia Dictonarium Illiricum. – Miossich Elementa Perypatethica Tom. I – Mistica Theologia del Tempesti Tom. III – Mistica Cetra del Rossi Tom. I – Molitva od Pameti, oliti Promisljanje. – Monachio Settimana Santa. Tom. 1 – Morte disarmata del P. Manni. – Muratori Pregi dell'eloquenza Popolare. – Na poleđici (str. 96) naknadno je dodano drugom rukom: Jacobus Marchantius 35 I, II – Joannis Stephani Menochii 36–37 I, II – Ludovicus Antonius Muratorius 49 II, II – Joannes Mabilon 58 II, III – Monsignor Massilon 64–69 II, III – Augustinus Mattheneci 72 II, III – Marcelinus Molkenbuhr 73 II, III – Honori Marentini 114 II, V – Leon Abbas Matinae 120 II, V – Michele Musco 134. II, V.

Na stranici 103 je popis pod slovom *N.:* Natalis Alexandri Precepta, et Regule ad Predicatores Tom. 1 – Nauk novoga Ispovidnika. – Nisseno Prediche sopra le Domeniche Tom. II – Novena di S. Francesco d'Assisi. – Novene di S. Pasquale Paylon. Illirica una, Italina altra.

Na stranici 111 je popis pod slovom *O:* Ocehievia Epitome Vetustatum Prov(inc)ie Bosniensis – Octavius Maria Casus Conscientie Tom. 1 – Onorio di Bologna Panegirici, ed Orazioni Sagre Tom. 1 – Orazio di Parma Riflessioni sopra la genesi Tomo Terzo. – Vjerojatno drugom rukom: Officialis Curie Ecclesiastice P. Aug. Mattheucci. – Ortografia moderna ad uso di tutte le scuole d'Italia. – Naknadno dodano drugom rukom: Filip od Ochievije 31 I. I.

Na stranici 119–120 slijedi pod slovom *P:* Panegirici del P. Vedova Tom. I – Panegirici del P. Onorio di Bologna Tom I – Parrocho all' Altare di Malatesta Ganeffi. – Parroco istruito Opera del Segnen Tom. I – Pithanophilus Diatriba. – Pokripglienje umiruchi Terzich triplic. – Pontas Dictionarium casuum conscientie Tom. III – Porta Celi P. Anicius Illirico Idiomate – Practica Exorcistarum Polidori Patavini Tom. I – Pratica di ajutar a ben morire del Balestrieri Tom. I – Prato Fiorito Parte prima – Prediche del P. Diego Nisseno Tom. II – Prediche Illiriche del P. Girolamo di Rama Tom. III primo duplicato. – Prediche Miscelanee per l'Avvento Tom. I – Prediche Illiriche del P. Banovaz. – Privilegia Regularium Tom. I – Professio Fidei Catholice Brocardia S. Nicolao Tom. III – Processio que fit in Ecclesia SS. Sepulcri Jerosolimis. – Processio que fit in montanis Judee. – Processio ad Presepe D(omi)ni Bethleem. – Psalterium Illiricum Tom. I – Psalterium B. M. Virginis. – Purgatorie Otvoreno duplic. – Proptuarium Comis. Visit. Gancovich. – Vjerojatno drugom rukom: Put nebeski. Antuna Jozipa Knezovichia. – Pisme Duhovne ocza Petra Knezovichia. – Naknadno drugom rukom uneseno: Joannes Pontas 38–40 I, II – Giovanni Pinali 54. II, II.

Na stranici 127 je popis pod slovom *Q:* Quaresimale Tornielli. Tom. I – Quaresimale del Segneri Tom. I – Quaresimale, e Panegirici del Vedova Tom. I – Quaresimale del P. Angelomaria da S. Filippo Tom. I.

Na stranici 135 je slovo *R:* Rappresentazione della Passione di Christo del Cofalone di Roma. – Regia Parnassi – Regole, e costituzioni per li Ritiri dell'Ordine Serafico. – Regula, et Testamentum S. Francisci. – Reiffenstuel Theologia moralis Tom. I – Repertorium morale Octavii Marie a S. Joseph. Tom. II – Rhetorica manuscripta Frīs Paschalis Stanicich. – Riflessioni sopra la Genesi del P. Oratio da Parma Tomo terzo. – Ritiramento spirituale d'un giorno per ciaschedun mese. – Rotarius Examen Clericorum. Tom. 1 – Rossi Mistica Cetra Tom. 1 – Rozzi Dizionario Poetico et istorico Tom. 1 – Rvelio Medico De Natura Stirpium Tom. 1 – Vjerojatno drugom rukom: Regolare del D. Michele Muschio. – Naknadno dodano drugom rukom: Carlo Costanzo Rabbi 21–22 I. I – Anacletus Reifenstuel 76–80, I, IV – Pneofili Rainaudi 90–92, I, IV – Francesco Maria Rini 121. II, V.

Na stranici 143 je slovo *S:* Saltjer Slovinski Tom. 1 – Segneri Cristiano istruito Tom. 1. duplicato. – Ejusdem Quaresimale Tom. 1 – Ejusdem Parroco istruito Tom. 1 – Ejusdem Divoto di Maria Vergine. – Settimana Santa del Monachò Tom. 1 – Specchio che non inganna Tom. 1.

– Scotus in IV Sententiarum Tom. 1 – Sporer Theologia moralis cum supplementis Tom. III Volum. II – Statuta Generalia Seraphici ordinis Tom. 1 – Statuta Terre Sancte P. Lugagnani – Sylva Ceremoniarum. – Symphonia Sacre Lectionis Tom. 1 – Vjerojatno drugom rukom: Sinonimi del Carlo Costanzo Rabbi. – Saette di Gionata di F. Luigi Mà Benetelli. – Na poledici (str. 144) naknadno je dodano drugom rukom: Sub Michael Angelo de Sambuca 32 I, II – R. P. Patrizii Sporer 42–43 I, II – Fr. Joannes da Silveira 72 I, III – Pompei Sacci 74 I, IV – Andreare Spagnii 41–42. II, II – S. Francesco di Sales 45–46, II, II – Fr. Diego Stella 95, II, IV – Paolo Segneri 97–100. II, IV.

Na str. 151 je pod slovom *T*: Tempesti Mistica Theologia Tom. II – Terzich Pokripglienje umiruchih, duplic. – Thesavrus Sacrorum Rituum comentaria Gavanti, et Merati in Rubricas Missalis, et Breviarii Romani Tom. II – Tromba Sonora Tom. 1 – Tornielli Quaresimale Tom. 1 – Trattenimento Istorico, Teologico e scritturale del Caline Tom. 1 – Naknadno dodano drugom rukom: Petrus Joseph Tricaletius 10–18, I, I. – Nicolo Turlot 23–25, I, I – Honorati Tornelij 18–24 II, I – S. Teresa 61–62, II, III – Ferdinando Tetamo.

Na str. 159 je pod slovom *V*: Vanni Catechismo all'Altare, ovvero discorsi Famigliari. Tom. III – Ejusdem Il ristretto del Catechismo Tom. I – Vedova Quaresimale, e Panegirici Tom. I – Via Franciscana Vite eterne. – Vita di S. Francesco del Barezzo Barezzi Tom. 1 – Vita di S. Pietro Regolato Breve compendio. – Vite de Santi Padri Tom. 1 duplicato – Vite di Santi Tom. 1 – Vite de' Santi descritte dal Fiamma Tom. 1 – Vladmirovich Metodo per la Confessione generale, e particolare. – Vocabularium Ecclesiasticum. – Umiltà di cuore del P. Gaetano da Bergamo capuccino Tom. 1. – Vrata nebeska Anicich Tom. 1 – Naknadno dodano drugom rukom na poledici (str. 160): Thome Villis 51 II, II – Andria Vitaglich 119 II, V – Luigi Vedova 132. II, V.

Pod slovom *X* na stranici 167 nije ništa popisano. Tako isto ni na stranici 175 pod slovo *Y*.

Na stranici 183 je slovo *Z*: Zoriçich, Osmina dillovagnia Duhovnoga, Triplicatù. – Drugom rukom: Fr. H, Kratko ukazagnie Vila, darxava i vladagna ovoga svita – Naknadno uneseno drugom rukom: Ferdinando Zucconi 102–106. II, IV.

Iz prednjeg popisa se vidi, da je biblioteka samostana u Sumartinu bila uistinu nepotpuna i da se g. 1769. sastojala uglavnom od religioznih knjiga, što nikako nije moglo biti dovoljno za izobrazbu franjevaca, koji su tada bili skoro jedini pismeni u ovom kraju doseljenika. Ako se ktomu uzme u obzir, da su neki spisi više puta popisani, onda pogotovu popis najbolje svjedoči o nedovoljnom broju knjiga. Svakako je interesantno, da nema ni već štampanih knjiga na našem jeziku. Od bračkih pisaca zastupan je samo Bonačić, a nije na primjer Ivan Ivanišević (1608–1665) koji je štampao g. 1642 »Kitu cvitja razlikova«, premda je bio izabrani opat u nekoliko kilometara udaljenim Povljima. Što je najčudnije, nema ni Kačićevih knjiga na našem jeziku, premda je živio

u Sumartinu i gradio samostan, pa ni Staničićeva »Put križa« (Mleci, 1757), koji spominje Zlatović po Norinu, pa ni mnogih drugih franjevačkih pisaca, koje također spominje Zlatković,[34] premda su uglavnom religioznog karaktera.

*

Pod istim brojem (Cod. 17) u arhivu su još dva rukopisa. Jedan se sastoji od 4 stranice, ali je ispisana samo prva stranica i trećina treće stranice. Format stranica je 32 × 22,5 cm. Godina nije označena. Naslov je na talijanskom jeziku: Modo p(er) formar coll'ordine una Libraria. Sastav je na latinskom jeziku. U dnu stranice piše talijanskim jezikom: Volta, e troverai La disposizione dei libri.

Drugi rukopis je na običnom liniranom papiru formata 29,5 × 21 cm. Sastoji se od 8 stranica, od kojih su samo prve četiri potpuno ispisane, a peta skoro do polovice. Na svakoj stranici je oko 31 ispisan redak. U svakom retku je zabilježena po jedna knjiga: naslov, ime pisca i oznaka u biblioteci. Godina nije naznačena, ali je svakako ovaj popis knjiga noviji, vjerojatno iz XIX. stoljeća. Knjige su na našem jeziku ispisane sadašnjom našom grafijom, i to: Zakon Czarkovni složen i upravljen od Angela dalla Bella, Blago nauka karstianskoga Nikole Turlota, Porta Celli et vita eterna = Vrata nebeska i život vičnji fra Ivana Anicio, t. j. Ančića, Pripovidanje nauka Karstjanskog Jerolima Filipovića, Kratko skupljenje ćudoredne ili moralne bogoslovice Marka Dobretića, Govorenja Ivana Kampadela, Saltjer Slovinski od D. Ivana Gjorgija i Istumačenja Pisnih Davidovih od Andria Vitaglich. Tome bi se mogli dodati još rječnici i slično: Dizionario Italiano-Latino-Ilirico Ardelia della Bella, De Illyricae lingue vetustate et amplitudine od Joannesa Garmogliesija i Dictionarium septem linguarum od Ambrosiusa Calepinusa.

Jasno je, da je sadašnja biblioteka kudikamo bogatija od Staničićeva popisa iz g. 1769. Nalazi se u posebnoj sobi na prvom katu sumartinskog samostana. Ni u toku Prvog svjetskog rata ni u toku Drugog svjetskog rata nije stradala ni biblioteka ni arhiv.

III.

ARHIVALIJE U VEZI SA STANIČIĆEM U SUMARTINSKOM ARHIVU

Osim Staničićeva »Kazala biblioteke« u sumartinskom arhivu ima i drugih pisanih predmeta u vezi s Andrijom (Jurjem) Staničićem. U skupini *Codices* pod rednim brojem 13 nalaze se: Razne i javne bilješke o. fra Andrije Staničića. Pisano bosančicom i latinicom, hrvatskim i talijanskim jezikom. Format 20 × 16 cm. Stranica 510.[35] Pod rednim brojem 14: Božićne pjesme.[36] Pisano hrvatskim jezikom. Pisac Andrija

Staničić. Format 20 × 15 cm. Strana 24. Brošurano. – U skupini *Theca I* pod rednim br. 51: Avertimento. Bilješke starca o. A. Staničića i nacrt za izgradnju zahoda. – Pod br. 53: Frane Ivanković iz Karlobaga piše Andriji Staničiću g. 1761., da mu pošalje grede i dr. – Pod br. 55: Klement Grubišić piše iz Makarske u svibnju 1765. (Staničiću?); – Pod rednim br. 83a: Sintetičan pregled sviju samostana, njihova utemeljenja, posjeda, osoblja i t. d., što je prikazao 22. ožujka 1768. provincijal Andrija Staničić mletačkom Senatu. – U skupini *Theca II* pod rednim br. 19: Oporuka Mate Staničića p. Ivana pred vicekuratom f. Franom Krilićem u Sumartinu 25. siječnja 1755. Prijepis. – U skupini *Theca III* pod rednim brojem 1: Župnik Sumartina dne 20. rujna 1722. svjedoči, da je Andrija Staničić rođen u Sumartinu od oca Ivana i majke Jerolime 4. ožujka 1706. Potpis župnikov. Vlastoručno potvrđuje makarski biskup Niko Branković. Izvornik. – Pod brojem 2: Provincijal fra Andrija iz Kutjara 3. listopada 1722. šalje Andriju Staničića i o. Lovru Baranovića u provinciju Marche, da uče filozofiju. Izvornik; – Pod br. 3: svjedodžba gener. lektora u Anconi od 30. travnja 1727., da je kod njih dvije godine učio teologiju F. Andrija Staničić. Izvornik; – Pod br. 4: Episcopus Anximanus svjedoči, da je Andrija Staničić kod njega primio red dijakonata 18. rujna 1728. Izvornik; – Pod red. br. 5a: Trogirski biskup Ante Kadčić dopušta Staničiću 28. veljače 1730., da može »exercere curam animarum« u selima Zagorje, Nevestu, Sitno, Sratog i Visoka do 1. siječnja 1371. Pod br. 5b: Produženje ovlasti ispovijedanja. – Pod br. 6a: Provincijal Joannes de Straxomano imenuje Staničića 28. svibnja 1731. lektorom artium u Sinju. Pod 6b: Splitski nadbiskup Kadžić daje Staničiću 6. siječnja 1734. ovlast ispovijedanja. – Pod br. 8: Generalni lektori Makarske svjedoče 14. veljače 1729., da je Staničić kod njih s uspjehom učio godinu i 9 mjeseci. – Pod br. 9: Provincijal Bononije dopušta 10. svibnja 1729. Staničiću, koji je kod njih neko vrijeme boravio, da se povrati u svoju bosansku provinciju. – Pod br. 10: Hvarski biskup dispensira Staničića 9. lipnja 1729. »super defectus aetatis« za presbiterijat. – Pod br. 11: Na Hvaru je Staničić ređen za svećenika 11. lipnja 1729. – Pod br. 12: Provincijal O. Ante Marković proglašuje Staničića sposobnim da naučava teologiju 18. listopada 1734. pošto je tri godine naučavao filozofiju. – Pod br. 13: Staničić je 18. lipnja 1735. imenovan za gvardijana u makarskom samostanu. – Pod br. 14: Potvrđuje se Staničić 5. lipnja 1736. za gvardijana. – Pod br. 15: Makarski biskup daje Staničiću 10. srpnja 1736. ovlast ispovijedanja. – Pod br. 16: Na kongregaciji u Kninu 8. lipnja 1737. Staničić potvrđen za gvardijana u Makarskoj. – Pod br. 17: Makarski biskup produljuje Staničiću 16. siječnja 1740. ovlast ispovijedanja. – Pod br. 18: Provincijal Lekušić imenuje Staničića 22. veljače 1740. »agentom procuratorom« kod vlade u Veneciji za četiri primorska manastira Zaostrog, Živogošće, Brač (Sumartin) i Makarsku. Kao drug mu se pridaje f. Ante M. Semiteculo. – Pod br. 19: Splitski biskup A. Kadčić daje Staničiću 6. studenoga 1744. ovlast ispovijedavanja. – Pod br. 20: General reda Ara-

coeli imenuje Staničića 10. srpnja 1745. generalnim lektorom u Šibeniku mjesto f. Andrije Miošića. – Pod br. 21: Provincijal imenuje Staničića za propovjednika u korizmi u Jelsi 26. siječnja 1746. Hvarski biskup potvrđuje 16. veljače 1746. General reda namjerava Staničiću ostaviti lektorat (23. VII. 1746). Hvarski biskup Becić daje Staničiću 21. lipnja 1750., a f. Joakim 1764. trajnu ovlast ispovijedanja. Posvjedočenje lekture u Šibeniku od 26. studenoga 1747., da su studenti spremni. Posvjedočenje sudaca na natječaju za lektorat u Zaostrogu 25. siječnja 1757. (Među sucima je i Kačić). – Pod br. 22: Splitski nadbiskup Bizza hvali 24. ožujka 1749. Staničićevo propovijedanje u katedrali (u adventu) i daje mu ovlast ispovijedanja. Hvarski biskup pohvaljuje Staničića 28. VIII. 1748. zbog pratnje u viziti 1744. Provincijal imenuje Staničića 25. srpnja 1751. gvardijanom u Makarskoj. Potvrda 1752. Isti provincijal Filipović dopušta Staničiću 28. srpnja 1753., da za neke poslove pođe u Veneciju i za druga mu imenuje O. Silvestra Pavlinu. – Pod br. 26: Informazione contra il Memoriale presentati .., contro il P. Girolamo di Rama, P. Despot i P. Staničić. Spis je dijelom pisan Staničićevom rukom prije g. 1756. – Pod br. 28: Miscellania Staničića iz raznih godina, a ponajviše 1753, 1754, i 1755. – Pod br. 29: Miscellania Staničića. Dosta na hrvatskom jeziku. Njegovi »abbozzi« iz g. 1756. Pri dnu str. 16 pisano bosančicom. – Pod br. 30: Miscellania Staničića Ponajviše iz g. 1756. Smotak ima 38 stranica. Na str. 30. »abbozzo« spominje sva štampana djela Filipovića, Knežević a i Kačića. Na str. 36–37 ispit savjesti na hrvatskom jeziku. – Pod br. 31: Miscellania Staničića od oko g. 1755. Smotak ima 16 strana. Dosta na hrvatskom jeziku. – Pod br. 32: Miscellania Staničića. Smotak sa 16 strana. – Pod br. 33: Razni spisi Staničića. Većinom u vezi s kapitulom u Hvaru na kojemu je Staničić predsjedavao 30. svibnja 1765. Ima 34 strane. – Pod br. 34: Miscellania Staničića iz g. 1757, 1759, 1763, 1766 i 1767. Smotak sadržava 32 strane. – Pod br. 35: Miscellania iz ostavštine Staničićeve. Smotak sadržava 18 strana. – Pod br. 36: Miscellania Staničića. Smotak od 14 strana. – Pod br. 37: O. J. Radman piše Staničiću 2. studenoga 1768. iz Oseva bosančicom (nešto i talijanski). Bosančicom također i iz Zadra 15. studenoga 1768. – Pod br. 38: Radman piše Staničiću iz Mletaka 24. siječnja 1769. bosančicom i talijanski. – Pod br. 39: Treće Radmanovo pismo Staničiću iz Venecije 20. veljače 1769. latinicom i bosančicom.

*

Iz iznesenih podataka još se vidi, da su u različito doba u sumartinskom manastiru djelovala tri poznata kulturna radnika rođena u XVIII. stoljeću, koji su imali ime Andrija: Andrija Kačić Miošić[37] iz Brista, Andrija Staničić iz Sumartina i njegov nećak i štićenik Andrija Dorotić[38] također iz Sumartina na Braču.

BILJEŠKE

[1] *S. Zlatović*, Franovci države Presv. Odkupitelja i hrvatski put u Dalmaciji, Zagreb, 1888, str. 279. (Zlatović i neki drugi ondašnji pisci franjevačku provinciju nazivaju država ili redodržava, pak prema tome provincijala državnikom).

[2] *Zlatović*, ib., str. 474.

[3] *M. Ostojić*, Fra Andrija Dorotić i njegova pjesma, Split, 1895. str. 5.

[4] *K. Ostojić*, Fra Gabro i Fra Andrija, u »Jadranskoj vili« V./12, Omiš, 1932, str. 180.

[5] *K. Eterović*, Fra Andrija Kačić Miošić, Dubrovnik, 1922, str. 8.

[6] *Eterović*, ib., str. 11.

[7] *Eterović*, ib., str. 20 i str. 25 u noti ad 2.

[8] *J. Božitković*, Kritički ispit popisa bosanskih vikara i provincijala (1339–1735), Separat (iz »Franjevačkog vjesnika«), Beograd, 1935, str. 143. 144 i 145.

[9] *A. Crnica*, Naša Gospa od Zdravlja i njezina slava, Šibenik, 1939, str. 433.

[10] Osma točka kongresnih zaključaka u Sinju od 17. srpnja 1749. u okružnici Ivana Vucića glasi: »L'esser noi Illirizi e ritrovarvisi molti che nell'Idioma nostro materno scriver non sanno, è un inconveniente pur troppo masiccio. Ordiniamo per tanto alli P. P. Maestri, che istruiscono i loro discepoli a scriver anco nell'Idioma stesso, ed alli Chierici li quali non son sotto la disciplina loro, che affatichinsi ad imparare poi che dassi notizia di ziascuno, che li putti non seranno vestiti, ed i Chierici annessi all'ordinationi, se non faranno costare con una fede de' P. P. Discreti, d'aver essi imparato lo scriver medesimo ...« Potpisnika je devet, ali je na prvom mjestu potpis: f. Andrea Stanicich diffre. *(K. Eterović*, Fra Andrija Kačić Miošić, ib., str. 13. nota ad 2.)

[11] Sačuvane stare matične knjige Sumartina počinju od g. 1665. Četiri su uvezane skupa u tvrde korice (formata 31 × 21 cm) i svaka je posebno po listovima numerirana od 1 dalje. Pored toga postoji i novija numeracija ispisana olovkom na stranicama. U taj broj su zahvaćene također i umetnute na 3 do 4 mjesta: potvrde biskupa Ante Becića i Petra Ribolija i generalnog vikara Politea. Stranice su od bijelog papira. Na vanjskim koricama je ovaj noviji natpis sa sadržajem:

I. Matice rođenih (od 1–181 strane)
od 29. šetembra 1665. do 1. novembra 1785
knjiga II (druga)
II. Matice krizmanih (od 182–198 strana)
od 15. marta 1725. do 30. juna 1776.
knjiga I (prva)
III. Matice vjenčanih (od 231–291) strana)
od godine 1691. do 13. novembra 1785.
knjiga I (prva)
IV. Liber mortuorum (od 297–448 strane),
ali ne kao matica, nego što se nedjeljno navješćivalo s oltara puku.

Na nutarnjoj je strani (tamni papir) četverouglasti pečat s natpisom: *Arhiv Franjev. Samostana Sumartin.* Perom je napisano: Cod. 25. Na prvoj stranici piše bosančicom o sumartinskom župniku Šimunu Vickoviću iz Podaca. Datum je 17. novembra 1720. Niže je kraća bilješka, također bosančicom, da je 15. oktobra 1764. došao za kurata u Sumartin Pavao Perić iz Živogošća. Na suprotnoj stranici na novijem nalijepljenom papiru transkribirani su prednji podaci današnjom našom latinicom. Nije označeno, koje je lice izvršilo transkripciju. Druga, treća i četvrta stranica su prazne. Na petoj stranici je invokacija: U ime Boga svemogućega i njegovih svetih. Zatim počinje bilježenje *krštenih.* Prvo krštenje je izvršeno g. 1665. a glasi: *Na 1665. setembra na 29. Ja fra Petar Kumbat karstih Katu kćer Petra Markonjića iz Vardola i njegove prave žene Barbare. Bi kuma Lucija Ribarević, u svetom Martinu na Vrh Brača. I.* Na istoj stranici su još četiri krštenja iz g. 1666. Sve ispisano bosančicom.

Do zaključno str. 50 (na kojoj je krštenica Jurja Andrije Staničića), tj. do g. 1706. zabilježeno je bosančicom ukupno 279 krštenja. Do str. 54 zabilježeno je do g. 1709. bosančicom daljih 37 krštenja, ali na str. 55. iste g. 1709. i g. 1710. prvih je 5 krštenica napisano latinskim jezikom, a na str. 61 godine 1753. su 3 na latinskom jeziku i 2 bosančicom. U nastavku do str. 89 opet su sve krštenice ispisane bosančicom, a tek na str. 90 (godine 1730.) dvije su na latinskom jeziku. I opet do str. 102 sve je ispisano bosančicom; na str. 103 godine 1740. jedna na latinskom, a 4 bosančicom; na str. 104 (g. 1740) jedna je latinskim jezikom, 4 bosančicom (g. 1741); na str. 105 jedna na latinskom (g. 1742) i 4 bosančicom (g. 1741 i g. 1742); do str. 108 opet su sve ispisane bosančicom; na str. 109 jedna je latinska (g. 1744) i 4 bosančicom; na str. 111 (g. 1745) po dvije latinskim jezikom (f. Matheus Covglian) i bosančicom; dalje na str. 114 dvije latinski (g. 1746); na str. 120 također (g. 1749) 2 latinski, a na str. 121 (g. 1749) samo 1 latinskim jezikom. Od str. 124 (g. 1753) pa do str. 178 (g. 1776) sve su krštenice ispisane latinski, ali je na istoj stranici u nastavku krštenica iz g. 1785. Time se završava matica rođenih. Znači, da je između g. 1777. do zaključno g. 1784. nastao prekid, vjerojatno u vezi s kugom od g. 1784.

Iduće su stranice 180, 181 i 182 prazne, a na str. 183 s natpisom *Libellum Confirmationis* počinju popisi krizmanih do str. 198 počevši od g. 1725. Sve je ispisano na latinskom jeziku.

Od str. 231 počinju bilješke o *vjenčanjima* (g. 1691) do str. 291 (g. 1785). Prve su vjenčanice ispisane bosančicom. Od g. 1696. do g. 1704 ispisane su latinskim jezikom. Na str. 240 i 241 po četiri vjenčanice napisane su bosančicom (g. 1705. i 1706.), a na str. 242 pet je latinskih (g. 1707 = 1, g. 1709 = 2, g. 1710 = 1 i g. 1711 = 1). Na str. 243 i 244 vjenčanice su također na latinskom jeziku. Na str. 245 pet ih je ispisano bosančicom (g. 1713), a na str. 246 dvije bosančicom (g. 1714) i jedna latinska (g. 1716). Do str. 253 (g. 1736) sve su na latinskom, a na str. 254 četiri su napisane bosančicom (g. 1744 i g. 1745) i na str. 255 (g. 1749) 2 bosančicom i 2 latinski (g. 1751), ali nema vjenčanja od g. 1736. do g. 1744. Od str. 256 (g. 1753) pak dalje do str. 291 sve su vjenčanice na latinskom jeziku. Na str. 281 dvije su vjenčanice iz g. 1776. i zatim jedna iz g. 1785. Također su dvije na str. 282 i jedna na str. 291 iz g. 1785. (Stranice 283 do290 umetnute su u vezi s vikarom Politeom.) Prema tome i kod vjenčanica je prekid od g. 1777. do g. 1784., koje je godine harala kuga. Stranice 292 do 296 su prazne.

Posljednji opsežniji dio stare sumartinske knjige ima naslov *Liber Mortuorum* (str. 297). Nisu zapisani umrli kao u drugim bračkim knjigama, pak prema tome nije obična knjiga umrlih. Prve su zabilješke od g. 1691. i pisane su bosančicom do oko g. 1751. Bosančicom (koja je mnogo kasnije transkribirana latinicom na nalijepljenom papiru) objašnjen je ovaj izuzetan postupak ovako:

Ja fra Šimun Ribarević ovo drugi dio ovizih knjigah biližin. Ovo je dio di se imaju biližiti, koji pohode s ovoga svita, zašto je običaj da svaki redovnik svake nedilje ima prigledati, je li ono osam dana komu ishodnji dan i navistiti u nedilju, da se ima za onu dušu boga moliti, da bi opet i ona za nas prid licem boga svemogućega molila. Dajem na znanje svakomu poštovanom redovniku koji ovdi budu, da bi imali pomlju kada ko umre, neka ga pišu istoga miseca, koga e umro, zašto sam pod svaki misec metnuo karata; osam 8. amo u napridak i nadoda karte njihof misec upisao, zašto je ovako lašnje naći, nego da se sve sebice piše. Tako sam ja počeo pisati, zato varlo priporučujem i molim da ko vam bog dao dobrom smartju umrit a onamo život vičnji uživati.

Prema tome, to i nije knjiga umrlih, već knjiga slična knjizi o »skonji danima«, t. j. o ishodnjim danima. Takve knjige su bile (v. Andre Jutronić, Bosansko-hercegovačko poreklo nekih Bračana, Zbornik radova Etnografskog instituta Srpske akademije nauka knj. 2., Beograd, 1951, str. 37 nota ad 2.) kao neki kalendar umrlih dotične župe. U njoj su ubilježeni svi oni koji su umrli u župi, pa iako nisu bili župljani, kao i župljani, koji su umrli izvan crkvene župe. Nedjeljom preko bogoslužja (mise) svećenik pročita iz te knjige imena svih mrtvih, kojima u toku iduće nedjelje (sedmice) pada ishodnji dan, to jest godišnjica smrti. Uz ime pokojnika označen je dan, mjesec i godina smrti, te se njegovo ime ovako čita obično oko 100 godina. Knjiga nema zvaničan karakter i ne uživa »fidem publicam«.

Takva je uglavnom ova knjiga, umrlih.

[12] Štampane su iz g. 1681–1746, 1748, 1753, 1757, 1769, oko 1776. (red. br. 3. Per D. Antonio Ivanissevich. Skup povlastica i sudačkih naredba. Format 27.5 × 19.5 cm., strana 66), 1784, oko 1795. (Venetiis), 1804. (red. b. 9: Zara. Lettera pastorale del M. R. P. F. Andrea Dorotich, strana 42), 1799. (Venetiis) 1794. (Venetiis) i 1773. (red. br. 12: Pisctole i evangelja priko svegga godiscta. Format 28 × 21. U Mlecih, str. 270.)

[13] U grupi Codices pod rednim brojem 22 zabilježeno je: Od starih novaca Jedan traktat Pisano hrvatskim jezikom. Format 16×10. – Pod rednim brojem 23: Brošurani rukopis na 150 stranica formata 19.5 × 14. Razni sastavci. Najinteresantniji je putopis na talijanskom jeziku »Nobil memoria della visita del Pre M. R(everen)do Paolo di Rovigno Com.o in Provincia di Bosna Argentea del 1640« (Tiskano bez ostalih sastava u »Starinama« Jugoslavenske akademije znan. i umj. knj. XXII., Zagreb, 1890, str. 1–38). Taj putopis pod tim rednim brojem u Arhivu obuhvaća od stranice 17 do 92. Od str. 1–15 je bula Benedikta XIII iz g. 1725. Od str. 94 do 120 je »Storia della Illirica nazione Dalmata di Mariano Lecusich ex Lucio Traguriensi«, od str. 107 do 120 je jedan nastavak Inquisizione Veneta. Zatim su od str. 123 do str. 148 razna pisma kongregacije biskupima Bosne o odnosu prema fratrima – Pod rednim brojem 24: Brošurani rukopis fratra Jakova Pletikosića o Svetoj zemlji, u kojoj je živio. Pisano je hrvatskim jezikom (latinicom) o povijesti svetišta i o običajima. Format 23 × 17.5 cm.

[14] Pod rednim brojem 1: od g. 1730 do g. 1745. (Računi ekonomije) sve je skoro ispisano bosančicom – Pod rednim brojem 2: od g. 1745. do g. 1754. je vrijeme za gvardijanstva Andrije Kačića Miošića. Pisano sve skoro bosančicom. Format 37.5 × 14, strana 140.

[15] Pod rednim brojem 4b (Theca I) iz g. 1696. Martinčevići predaju kapelicu sv. Roka na punti Jezera (koju su njihovi stari sazidali) franjevcima u Sumartinu – Pod rednim brojem 4c: Datum 20. veljače 1692. govori se o dolasku na Vrh Brača 1645. i o crkvici sv. Martina. O. P. Kumbatu. Nedostaje krajnji dio – Pod red. br. 8 dne 5. siječnja 1692. Bat. Barezzi (Nerežišća) obznanjuje gvardijana hospicia u Sumartinu B. Juranovića, da proveditur dopušta Jurinoviću izdavanja dopusta prijevoza za lađe i daje mu naputke, kako će pritom postupiti – Pod red. broj 10 od 1. ožujka 1693: Anzolo Barbaro javlja gvardijanu, da ne pripušta brodove, koji dolaze iz sumnjivih istočnih krajeva (Izvornik) – Pod red. brojem 25: Pogodba sa slikarom Dujmom Sparsiellijem iz Venecije o izradi »Put križa« do augusta g. 1727 – Pod red. br. 36: Okružnica nekolicine primorskih fratara (Nikolić, Vušković, Budalić, Pavao Kačić -Resić) protiv pristranosti stariješina. (Prijepis. Prije g. 1725). – Pod red. br. 54: Izvještaj o sumartinskom samostanu i župi (postanak, razvitak i tadašnje stanje) prigodom polaska agenata za Rim, da dobiju dispensu dobara (14. VI. 1764) – Pod red. br. 57: Izvještaj od 9. ožujka 1768. za Veneciju o sumartinskom samostanu: da li ima povlastica, imanja, parohiju, crkava i t. d. Pismo P. Dominika. Naputak odboru na kapitulu, odnos s Rimom, sa strancima i t. d. – Pod red. br. 68: Javnim oglasom od 23. kolovoza 1774. vlada stavlja na dražbu neke kućice, maslinike i dr. hospicija sv. Martina, jer da su postignute protiv zakonskih propisa. (Izvornik) – Pod red. br. 72: Neki Sumartinjani (Ivan Dorotić i dr.) prisvajaju isključivo vlasništvo nad crkvom g. 1784. (Prijepis) – Pod red. br. 73: Spisi, koji se odnose na kugu u Sumartinu od g. 1784. (Izvornici. Neki su dokumenti objelodanjeni u zadarskoj »Smotri dalmatinskoj« br. 41 od 22. V. 1897 i br. 42 od 26. V. 1897) – Pod red. br. 78: Povijesne bilješke o samostanu, crkvi, župi u Sumartinu i o crkvici sv. Nikole. Bilješka Andrije Kačića Miošića mlađeg – Pod red. br. 83 b: Sintetičan, osobni i ekonomski pregled sumartinskog samostana iz početka XIX. vijeka – Pod red. br. 93: Nacrt zvonika prota Ante Štambuka u Vrboskoj od 19. ožujka 1831 – Pod red. br. 94: Proglascegne narodu dalmatinskomu od Andrije Dorotića (Dva tiskana primjerka).

[16] Pod red. br. 20 (Theca II): Sumartinski samostan dopušta 14. lipnja 1763. sindiku, da zamijeni samostanski vrt zvan »Bostan« (s kamenolomom i stablima) za zemljište braće Ivana i Mate Šolovića zvano »Gornji vrtal« kod kuhinje (Izvornik) – Pod red br. 32. Gvardijan Vicko Marinković tuži Antu i Jurja Štambuka, jer bez dozvole vade

kamen u samostanskom kamenolomu »Smrčeva prodol« – Pod red. br. 37. Zabilješke od 3. studenoga 1784. o onome što je nestalo iz samostanskog kamenoloma »Planik« – Pod red. br. 45: Ugovor od 5. lipnja 1803. između samostana i braće Ante i Jurja Štambuka, kojim im se dopušta vađenje kamena na samostanskom zemljištu »Smrčeva prodol pod Lozu« – Pod red. br. 48: dne 23. travnja 1803. Antun Štambuk i sinovi obećavaju, da ne će unapredak dirati u samostansko vlasništvo vadeći kamen u »Ratac nad Smarčevi prodol«. – Pod red. br. 50: Opomena od 29. rujna 1812. braći Jurju i Petru Štambuku p. Mate i Jurju Štambuku p. Andrije, da ne smiju vaditi kamen u samostanskom kamenolomu u »Ratac na Smarčeva Prodol«, jer da će inače odgovarati za sve štete – Pod red. br. 66 od 30. listopada 1859: Testamenat i legat Ivana Novakovića.

[17] Od rednog su broja (Theca III) 44 do 76 spisi iz ostavštine Andrije Dorotića – Od red. su broja 77 do 133 spisi iz ostavštine Vinka Janovića – Od rednog su broja 134 do kraja (br. 154) spisi iz ostavštine Ante Gilića.

[18] *S. Zlatović*, ib., str. 86–87 i odgovarajuća nota ad 1.

[19] *Vjekoslav Klaić*, Hist. zemljovid Hrvatske i Hist. atlas br. 2.

[20] Spomen-ploča je uklonjena s tim više, što ne postoji historijska vjerodostojnost.

[21] *Ferdo Šišić*, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb, 1925, str. 328 i u noti ad 22; – *Jakša Ravlić*, Makarska i njeno Primorje, Split, 1934, str. 64; – *Grga Novak*, Prošlost Dalmacije, I., Zagreb, 1944, str. 96; – *Grga Novak*, Slaveni i Venecija, str. 25; – *Dümmler* i onda *Kretschmayer* (Geschich. v. Ven., 93) držali su, da se sancti Martini curtis nalazio na otoku Cresu.

[22] A. (839). Iste namque (Petrus dux) tercio sui ducatus anno Sclaveniam bellicosis navibus expugnatum adivit. Sed ubi ad locum, qui vocatur sancti Martini curtis perveniret, pacem cum illorum principe Muisclavo nomine firmavit. Deinde pertransiens ad Narentanas, cum Drosaico Marianorum iudice similiter fedus instituit, licet minime valeret; et sic postmodum ad Veneciam reversus est. (Joh. Diac., Chron. venet et Monticolo u Croniche veneziane antichissime I. str. 113).

[23] *F. Rački*, Documenta Historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia. Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium Vol. VII. Jugosl. akademije znanosti i umjet., Zagreb, 1877, str. 335–336.

[24] Apostolska vizitacija otoka Brača g. 1579, u »Croatia sacra«. br. 5. Objelodanio *Andre Jutronić*, Zagreb, 1933, str. 85.

[25] *Juraj Božitković*, Naselje i osnivanje Sumartina na Vrh Brača 1645, »Jadranski dnevnik«, br. 5, Split, god. V. od 7. I. 1938. Naime, 8. svibnja 1703. franjevci su uložili žalbu na mletačkog dužda tražeći, da se ukine dekret od 19. listopada 1693., prema kojemu su Sumartinjani morali plaćati desetinu svom župniku u Gornjem Humcu, kojemu je pripadala zapuštena kapelica sv. Martina.

[26] *J. Božitković*, Naselje ..., ibid., »Jadranski dnevnik«, br. 4, Split od 6. I. 1938.

[27] *Andre Jutronić*, Naseljavanje Poljičana i drugih Dinaraca na Brač, »Glasnik Geografskog društva«, sv. 24, Beograd, 1928, str 147.

[28] *Andre Jutronić*, Natpisi u Sutivanu (Brač), u »Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku«, sv. 50, Split, 1932. str. 349. Crkvica sv. Ivana spominje se u jednoj parnici 1477–1499. god., koje se malo kasniji prijepis danas čuva kod obitelji Ivanović-Žuvić kao »cicum circa ecclesiam Sancti Joanis de Stiuono«. Za njenu starost svjedoče i lezene na vanjskoj južnoj strani, a na sjevernoj strani vide se na otkopanim temeljima.

[29] Apostolska vizitacija otoka Brača g. 1579. Objelodanio Andre *Jutronić* u »Croatia sacra«, br. 5. Zagreb, 1933, str. 71.

[30] Codex Dipl., Vol. III. list 48. Izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1905, str. 54; – *Andre Jutronić*, Naša primorska naselja. Sutivan, u »Jadranskoj straži«, br. 6., Split, 1934, str. 234–236.

[31] *Andre Jutronić*, Natpisi, ib., str. 349.

[32] *A. Jutronić*, Vicko Prodić i njegova »Cronica dell'isola della Brazza«, u »Starinama« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 45., Zagreb, 1955, str. 366. i str. 381 nota ad 136.

[33] *Sergio Bettini i Giuseppe Fiocco*, Arte italiana e arte croata, u knjizi »Italia e Croazia«. Izd. Reale Accademia d'Italia, Roma, 1942., str. 242, prema M. Abramiću na IV. Internacionalnom kongresu kršćanske arheologije u Rimu 1938.

[34] *S. Zlatović*, Franovci, ib., str. 469–475. Prilog treći. Književni rad redovnika presv. Otkupitelja. Knjige tiskom pečatane. – Prema tome u sumartinskoj biblioteci nije bilo ni ovih knjiga franjevačkih autora, koje su štampane prije g. 1769: *Tome Babića* Prima gramaticae intitutio (Venezia 1717 i 1745) i Nauk kršćanski (Mleci 1701), *Stjepana Badrića* Ukazanje istine među crkvom istočnom i zapadnom (Mleci, 1745), *Josipa Banovca* Razgovori duhovni (Mleci, 1713), Iskazanje sabora grčkih i latinskih (Jakin, 1763), Ispitivanje svrhu svetih redov (Jakin. 1764), Ubojstvo duše različite (Jakin, 1765), Blagoslov polja (Jakin, 1767), Via crucis – Put križa (Jakin, 1768), a možda i Propovidanje korizmeno (Mleci, 1763), jer u »Kazalu« piše P. Banovac, Prediche illiriche, *Jerolima Filipovića* (U »Kazalu« drugom rukom piše samo Jerolim Filipović 27–29, I, I), Skup pisnih bogoljubnih (Mleci, 1759), Put križa (Budim, 1730), Pripovidanje (Mleci, I = 1750, II = 1759, III = 1765), *Filipa Grabovca* Historija naroda iliričkoga ili arvackoga (Mleci, 1745) i Cvit razgovora naroda iliričkoga ili arvackoga (Mleci, 1749), *Petra Kneževića:* Životi četiriju svetaca (Mleci, 1759), Muka gosp. naš. Isukrsta (Mleci, 1766), Pisma ćudoredna (Mleci, 1766) i Nauk mladoga misnika (Mleci, 1767), *Ante Lukšića* Bogoljubna razmišljanja otajstva čovičanstva sv. Bernardina (prijevod, Mleci, 1730), *Frane Matića* Jezgra istomačenja stvari potrebnih za sahraniti se (Mleci, 1762), *Bernardina Pavlovića* Pripravljanje za dostojno reći svetu misu (Mleci, 1742) i Pokripljenje umirućih (Mleci, 1747), *Frane Radmana* Život sv. Jurja mučenika (Mleci, 1762), *Lovre Šilovića* Pisma od pakla (Mleci, 1727), Slovnica hrvatsko-latinska (Mleci, 1713) i Nauk kršćanski (po Nariniju I, 69), *Luke Vladmirovića,* (to je bio mnogostruk pisac), Način pravi kako kršćani imadu Boga moliti (Mleci, 1763), Slavodobitće kršćansko (Mleci, 1765), Priprava za svetu misu (Mleci, 1765), Varie sed summae necesarie benedict (Mleci, 1766), Metodi di esaminare la coscienza (Mleci, 1765) i dr. *Lodvika Vojkovića* Via crucis – Put križa (hrv. i tal., Venecija, 1765) i Meditazioni per ciascum giorno del mese (Venecija, 1765), *Mate Zoričić,* Aritmetika hrvatska (Jakin, 1766). Osim toga i knjige nepoznatih franjevačkih autora: Purgatorije otvoreno (Mleci, 1760), Način za dilovati put križa (Mleci, 1757), Nauk mladoga misnika (Petra Kneževića?, Mleci, 1767), Upravljanje jednog misnika k Bogu (Mleci, 1768) i Stazica duhovna k Bogu (Mleci, 1768).

[35] Već i sam navedeni broj stranica pokazuje, da je to omašan fascikl, zapravo opsežna ukoričena knjiga s brojnim i raznolikim Staničićevim sastavima i bilješkama različitog formata i sadržaja (Ima na primjer i recepata).

[36] Ta rukopisna knjižica u dobrom je stanju. Sadržava božićne pjesme na našem jeziku (kao i o sv. Ivanu i sv. Stjepanu) čitljivo napisane, koje se još pjevaju u katoličkim crkvama. Ipak, čini se, da u ovoj knjižici pojedine pjesme imaju i takvih strofa, koje se danas više ne pjevaju.

[37] U prizemnom hodniku sumartinskog samostana nalazi se na zidu spomen-ploča s ovim natpisom:

OTCU ANDRIJI KAČIĆU
KOJI
SAMOSTAN OVAJ ZASNOVA
KAMENJE
NA VLASTITIH RAMENIH NOSEĆ
MUŽU SLAVNOMU PJESNIKU NEUMRLOMU
NARODA LJUBIMCU
POSLIE CXVIII GODINA
NEGO PREMINU
ŽRTVOM KRŠĆANSKE LJUBAVI
HARNO POTOMSTVO
P.

[38] Na nadgrobnoj ploči pred župnom crkvom u Sumartinu postavljen je Andriji Dorotiću (1760–1837) g. 1898 ovaj natpis:

OVA PLOČA POKRIVA
UMRLE OSTATKE
GLASOVITOG M. P. GOSPODINA
ANDRIJE DOROTIĆA
KOJI DAROVITOM ZAKLADOM
NA KORIST CRKVE UBOGIH
RODNOG MJESTA ZASLUŽI
UZ ČASTNO IME HARNOST
OVAJ SKROMNI SPOMEN
IZA 61 GODINE NJEGOVE SMRTI
POVJERENICI ZAKLADE
1898

Lovre Katić

POVIJESNI PODACI IZ VIZITACIJA TROGIRSKE BISKUPIJE U XVIII. STOLJEĆU

Biskupske vizitacije vrlo su plodan izvor za poznavanje prilika onoga doba, kad su obavljene. Njihova vrijednost raste prema učenosti i daru opažanja onoga, koji vodi bilješke pojedine vizitacije, a naravno još više prema tome, koliko samoga biskupa zanimaju činjenice svjetovne naravi, da nam on sačuva podatke o građevinama, životnim, ćudorednim, ekonomskim i socijalnim prilikama, riznicama crkava i sličnim pojavama. Trogirski biskup Didak Manola (1755–1766) obišao je svoju biskupiju dva puta. Na tome putovanju kroz dijecezu pratio ga je uz ostale i vodio zapisnik njegov kancelar i kasniji kanonik Marko Peroević. I biskup Manola i njegov kancelar bili su vrlo učeni ljudi i u svom poslu savjesni, pa zato su njihovi zapisnici bogato vrelo podataka o selima trogirskoga kotara u osamnaestom stoljeću.

Nadarenost Didaka Manole istakla se već u školskim klupama, pa je i u životu vršio časne odgovorne i važne službe. U splitskom kaptolu bio je generalni vikar triju splitskih nadbiskupa zaredom: Laghija, Kadčića i Bizze. Trogirski biskup postao je 12. svibnja 1755. i odmah se dao na posao, da obiđe svoju biskupiju i sredi u njoj prilike, koje su bile vrlo žalosne poslije stogodišnjeg robovanja Turcima i nekoliko decenija oslobodilačkih ratova.

Vrijedno je istaknuti, da i Manola pripada u broj onih crkvenih dostojanstvenika XVIII. stoljeća, koji su širili hrvatski jezik u crkvi. Što su u Splitu radili Cosmi, Cupili i Kadčić, to je on radio u Trogiru. On je naredio, da se u trogirskoj katedrali pjevaju lekcije hrvatskim jezikom, da puk može lakše razumjeti, što se pjeva, čime je postao tvrd svjedok, da je taj grad i poslije tristagodišnje mletačke dominacije ostao hrvatski kako je bio i za tatarske najezde, kad je Kadanov parlamentarac morao Trogirane nagovarati hrvatskim jezikom, da napuste mađarskoga kralja Belu. Još je značajnija ta Manolina naredba, kad se uzme u obzir,

da su ga za to molili sami kanonici.[1] Kao što Cupilli po svojoj biskupiji, tako i Manola marljivo bilježi, gdje god nađe upotrebu hrvatskoga jezika u crkvi. Po tim njegovim bilješkama doznajemo, da su se u trogirskim crkvama i u gradu i po selima epistole i evanđelja pjevala hrvatski, jer u crkvenoj imovini zabilježeni su »šćaveti«, t. j. knjige, u kojim su se ta čitanja nalazila na hrvatskom jeziku, a i druge molitve. Manola je upisao, da se u gradskoj crkvi sv. Sebastijana (odmah do katedrale) nalaze žića toga sveca, koja se pjevaju puku hrvatskim jezikom. (Celebratur in hac ecclesia semel in anno in die festi sancti Sebastiani, ipsoque die canitur missa cum Vita ejusdem sancti illyrico idiomate.)

Farlati hvali učenost Manole i Peroevića priznajući, da je od njih dobivao obilno gradiva i razjašnjenja za povijest trogirske biskupije. Dok je Manola za prve vizitacije bio još posve zdrav, za druge je već bio nemoćan, jer je obolio od nefrite, kojoj je bolesti i podlegao početkom 1766. godine.

VIZITACIJE

Prethodnik Manolin Fonda, rođen u Istri, podnio je godine 1746. izvještaj Rimu o prilikama u trogirskoj biskupiji, u kojem se tuži na mali broj župnika, zbog čega je zaostao narod u Zagorju, gdje su sela raštrkana, crkve daleko, pa jedva da u pojedinom selu jednom u mjesecu župnik vidi svoje župljane.

Manola je došao u Trogir u studenome 1755., a već 25. travnja 1756. javlja župnicima, da će doskora obići sve župe u Zagorju i Primorju i upozorava, koje će mu podatke morati svaki dati: broj crkava, posebne svečanosti u župama, bratovštine, razni običaji, javni grešnici, kamatnici, suložnici, psovači, zločinci, rastavljeni od žene i t. d.

Prva vizitacija trajala je od 2. svibnja 1756. do 3. lipnja 1757., druga pak od 26. studenoga 1759. do 17. lipnja 1761., naravno uz veće ili manje prekide. Bilješke obiju vizitacija pomnjivo je izradio Marko Peroević oštroumno uočivši mnoge činjenice o stanju crkava i sela, sačuvavši nam imena majstora, koji su gradili crkve, zapisavši mnoge interesantne običaje važne za folklor, ekonomske i socijalne prilike, način putovanja po besputnim krajevima Zagorja i mnogošta drugo, što će se tijekom rasprave spomenuti.

Prva je vizitacija važnija, a u drugoj se zapisničar više puta poziva na prvu, pa za četiri godine i nije se moglo mnogo promijeniti. Peroević je bilježio gotovo svaku sitnicu, a njegov je rukopis upravo kaligrafski, uredan i jasan. Bilješke, koje je na selima pravio, on je kasnije u Trogiru razradio i upisao u omašnu knjigu, u kojoj nema gotovo nijednog ispravka. On je pratio po biskupiji i prethodnike Manoline, pa sam u ovoj radnji upotrebio zapisnike njegove sa dviju vizitacija biskupa, a

[1] *Farlati* IV, str. 447–448.

kasnije splitskoga nadbiskupa Kadčića, kojega Peroević piše Kačić. Tako su popunjene bilješke Manolinih vizitacija.

Manolin kodeks nije numeriran, broji u I. vizitaciji 256 ispisanih listova i 32 prazna. Ti su prazni listovi po svoj prilici bili rezervirani za opis portala katedrale.[2] Na svakoj je strani sa strane napisano ime sela, o kojem je govor, što mnogo olakšava snalaženje u tekstu.

U drugoj je vizitaciji ispisan 121 list, a praznih je 20. Skupa dakle u čitavoj knjizi ima 377 ispisanih i 52 prazna lista. Dužina je svakoga lista 28,5 cm, širina 20,5 cm, a Peroević je ostavio na kraju 5,5 cm praznine, ispisao 15 cm. Kodeks je vezan u kartonske korice. Papir prve vizitacije ima na istome arku dva vodena znaka, na jednom listu su inicijali F. V. s krunom nad slovima, a na drugom je listu papina tijara nad dvjema ključevima. Jednaki vodeni znak nalazi se na nekoliko listova II. vizitacije, a drugi imaju vodeni znak s inicijalima F. C. u krugu, koji se završava nekom vrstom krune.

Čitave su vizitacije preglomazne, da se preštampaju, pa sam iz njih izvadio samo ono, što može imati povijesnu vrijednost, izostavivši lokalne crkvene prilike i službena ispitivanja privatne naravi. Važno je, što Peroević u svakoj župi zavodi broj kuća i stanovnika i to za svako selo napose, pa se po tome dade pratiti kretanje pučanstva odonda do danas.

Uz te statističke podatke on je utvrdio i udaljenost izmedu raznih sela u satovima hoda. Ovako bi izgledala ta tablica:

Od Bristivice do Blizne po prilici 1 sat hoda.
Od Blizne do Niskoga 1 i 1/4 sata.
Od Niskoga do Vinovca 1 i 1/4 sata.
Od Ljubitovice do Lepenice 1 sat.
Od Lepenice do Vrsna 1 i 1/2 sata.
Od Suhog dola do Mravnice 2 i 1/2 sata.
Od Visoke do Nevesta 1 sat.
Od Nevesta do Sitnoga 1 i 1/2 sata.
Od Visoke do Sratoga 1 i 1/2 sata.
Od Sratoga do Sitnoga 2 sata.
Od Čvrljeva do Vinova 1 i 3/4 sata.
Od Čvrljeva do Kladnjica 2 i 1/2 sata.
Od Čvrljeva do Divoevića 3 sata.
Od Radunića do Ogorja 1 sat.
Od Radunića do Bračevića 1 sat.
Od Radunića do Crivaca 1 i 1/2 sata.
Od Radunića do Postinja 1 sat.
Od Radunića do Ramljana 1 sat.
Od Brštanova do Niskoga 3/4 sata.
Od Brštanova do Dugobaba 1 i 1/2 sata.
Od Lećevice do Korušaca 1 sat.

[2] *Fisković*, Opis trogirske katedrale iz XVIII. stoljeća, Split 1940, str. 11.

Od Korušaca do Vučevice 1 i 1/4 sata.
Od Prgometa do Labina 3/4 sata.
Od Prgometa do Radošića 1 i 1/4 sata.
Od Prgometa do Prapatnice 1 i 1/4 sata.

Dragocjeni su podaci, što ih je Peroević u drugoj vizitaciji donio, t. j. nacrti pojedinih sela, naznačivši reljef tla, i to ne samo shematički, već realno. Po tome vidimo položaj susjedstava, crkava, putova, oblik raznih građevina, da li crkva ima apside, rozetu, prozore i koliko vrata, da li su kuće potleušice, kojima se krov tiče tla i da li su imale kat. Serdareva kuća u Bristivici odskače od ostalih po ovim selima.

U II. Kačićevoj vizitaciji Peroević donosi dva grba i tlocrt dviju tvrđava.

BOSILJINA

U ovoj radnji bit će govora samo o seoskim župama, pa zato mimoilazim gradske crkve i samostane.

Prvo selo, koje je Manola posjetio, bila je Bosiljina ili Marina. Bosiljina je poluotok između sela Marine i rogozničke uvale. Istočni dio toga poluotoka negda je pripadao Splitu i u XIV. stoljeću vodila se parnica između Splita i Trogira pred mletačkim sudom zbog posjeda Bosiljine, koju su Splićani izgubili ne uspjevši dokazati svoje pravo, premda su na sud donijeli falsifikat tobožnje Zvonimirove darovnice od 16. travnja 1078. Kad su Turci stali napadati na okolicu Trogira, onda je trogirski biskup Marcel godine 1495. dobio dopuštenje od mletačke vlade, da sagradi u Bosiljini kaštel kod crkve sv. Marine, i tako po toj crkvi selo je dobilo novo ime Marina. Ovaj je kaštel sve do ukinuća trogirske biskupije (1828) pripadao biskupu.

Seljaci iz Bosiljine poslali su 12. lipnja 1756. u Trogir lađu sa šest vesala, kojom se biskup Manola dovezao u selo, gdje su ga dočekali salvama iz pušaka i zvonjavom zvona. Iskrcavši se na obali blagoslovio je puk i pošao u biskupski kaštel, gdje je ostao do početka crkvenih funkcija.

Kod vizitacije vidjelo se, da je župa bila dobro uređena. Obitelji je bilo 90, a stanovnika 732. U crkvi je opazio mramorni tabernakul sa srebrnim ključem, tabernakul je napravio majstor Petar Cavalieri. U istoj župskoj crkvi neobičan je oblik oltara sv. Jakova: oltarna ploča leži na dva kamena, koji strše iz zida. Pred oltarnom menzom je kožnati antipendij. Danas je vrlo rijedak takav oblik antipendija, ali u ono doba bilo ih je dosta i po seoskim crkvama, kako ćemo vidjeti u ovim vizitacijama.

Sličan je tome i oltar Sv. križa jednako na dva kamena koji strše i s kožnatim antipendijem, pa oltar Bezgriješnoga začeća.

U crkvi je bilo šest pozlaćenih vaza za cvijeće. T. zv. Pax, limena ploča s utisnutim križem ili jaganjcem, bio je od srebrnoga lima. Tako

je bilo od srebra i jedno kandilo, a dva kaleža od srebra bila su oba pozlaćena. Ne bismo očekivali u ovoj crkvi biskupskoga sela upotrebu hrvatskoga jezika, a ipak je zabilježeno, da ona ima tri šćaveta. Svileni pluvijal s velom bio je kupljen za 35 zlatnih cekina godine 1748. (expensa numorum aureorum 35). Srebrn je bio i kadionik zajedno sa lađicom za tamjan, kao i škropionica za blagoslovljenu vodu i škropilo (aspersorium). Lijep je i broj kazula, naime sedam.

Manola je opazio, da se u crkvi pokapaju mrtvaci i da se osjeća zadah iz grobova, pa je naredio, da se ima ukinuti ta praksa.

Po izvještaju župnikovu u selu je bilo osam crkava: sv. Katarine u Svincu, kapela sv. Jakova u Spilji, sv. Marije na Dridu, sv. Marije u Gustirni, a druge se ne spominju po imenu.

Jedna pojava, koja se susreće po svima selima, nije izostala ni u Marini, naime da upravitelji bratovština i crkava ne će da daju račun o svojoj upravi, na što se redovito tuže župnici.

Seljaci iz Marine, kao biskupski kmetovi, bili su dužni na dan sv. Ivana Trogirskoga sudjelovati u procesiji u gradu.

U Bosiljini je uz župnika živio i jedan pop glagoljaš, Petar Žižić i bio je izgledna života.

U samome kaštelu bila je crkva sv. Ivana Krstitelja, a u njoj kalež i patena (plitica) od srebra. U toj crkvi bio je i kršteni zdenac, a držala su se i sv. ulja za krštenje i bolesnike.

Crkva sv. Marine bila je popločana, a njezin oltar napravio je već spomenuti Petar Cavalieri.

Tako je bilo za prve vizitacije, za druge, koju je Manola obavio 1760. godine, nadopunili su se podaci o župi, selu i crkvama.

To je bilo 9. svibnja 1760. kad je 9 krepkih mladića doplovilo iz Marine u Trogir lađom, koja je imala biskupa i njegovu pratnju odvesti u selo. Lađa je bila okićena zelenilom i krma joj natkrita, da biskup bude zaštićen od sunčanog žara. U pratnji su bili svi kanonici osim arciđakona, kancelar Peroević, tri prosta svećenika, dva klerika i sluga. Poslije dva sata vožnje po tihom moru prispjeli su u Marinu, gdje ih je dočekao župnik s malo puka.

U kaštelu je župnik izvijestio biskupa o stanju župe. U njoj ima 90 obitelji sa 765 stanovnika. Prihodi župnikovi daju se u naravi kao i po ostalim selima, pa se može po njima zaključiti, kakvi su bili dohoci u seljaka u ono doba. Kad blagosilja blago, skupi do dvije kvarte bajama i jedna ili dvoja kola drva, od čega 1/4 bajama daje zvonaru. Na veliki petak kod klanjanja križu daju mu koji solad ili jaje, pa skupi oko 2 lire vrijednosti, a jaja, koja dobije, daje sakristanu katedrale u Trogiru, kad dođe po sv. ulje. U petak poslije Uzašašća dobiva po jedan sir od svake kuće, svega vrijednosti 2 cekina. Suviše svaka kuća dužna mu je dati 4 kvartarola ječma i 2 pšenice. Pripada mu jedna od triju svijeća trojnice (lumen Christi). Za Božić dobiva hljebac kruha ili 4 solda po kući, a za vjenčanje objed, rubac od riječkog platna (tela fiumana), 1 pleće i 2 hljeba kruha od nevjeste. Za Uskrs prima nešto od onoga, što donose na blagoslov, t. j. kruh, jaja, sir. Kod sprovoda mrtvaca

dobiva jednu svijeću od 1 solda vrijednosti i 1/3 solda, a jednaku svijeću prima i kod krštenja.

Župnik ima i uz svoje duhovničke dužnosti obavezu, da na Uskrs pogosti sve kućne starješine od onoga, što dobije pri blagoslovu i k tome popiju mu dva siča vina.

Ovakvim načinom plaćanja župnik je bio privezan uz selo, i kad je bila dobra ljetina selu, bilo je i njemu bolje. Kako je bilo u Marini, tako je i po ostalim selima ne samo trogirske okolice nego čitave srednje Dalmacije, naravno prema vrstama plodina.

U župi je bilo 10 crkava i osam bratovština, od kojih je samo ona presv. Sakramenta imala matrikulu (madre regola-pravila). Ova se župa sastoji od primorskih i zagorskih dijelova, što se opaža i u crkvenim ceremonijama. Tako pričest bolesnicima u selu na moru nosi se pod nebnicom uz fenjer i četiri svijeće, a u polju, dalje od sela prema brdu, u piksidi na prsima jašući na konju i bez svijeće. Za prosnih dana ophodi se ne obavljaju, jer svijet je u polju na poslu.

Župska je crkva svođena (in concamerato extructa), a veliki je oltar pozlaćen i podignut je za biskupa Ivana Cuppareo (Kuparića, koji je postao biskup 1684. godine, pa je njegov grb utisnut na oltaru). U ono doba crkva bijaše dovoljno velika, ali za Manole već je bila uska, jer se umnožilo pučanstvo zbog provala turskih u trogirsku okolicu, koje su bile uzrok, da je svijet prelazio u primorje. Na taj se način dosta Zagoraca naselilo i u Marini, jer je imala kaštel za sklonište u času pogibelji. Sa strana oltara su dvije pozlaćene slike na drvu. Jedna prikazuje sv. Ivana Krstitelja, a druga sv. Lovrinca. Valjda su to bile slike sa zlatnom pozadinom. Od osam bratovština jedna je glavna i ona upravlja drugima i njihovom imovinom. Ta »velika« bratovština odredila je, da veliki drveni oltar zamijeni novim mramornim i već je sklopila pogodbu s majstorom Petrom Cavalierijem, da će on to djelo izvršiti za sto dukata zlatnih, i već mu je isplatila 70 dukata za nabavu mramora. Već prije oltara on je bio napravio tabernakul od mramora za stari drveni oltar. Na oltaru župske crkve u Marini i danas se nalazi taj tabernakul od šarenog mramora u uobičajenom obliku hrama sa četiri stupića i kupolicom u obliku barokne lukovice. Po Fiskoviću je Cavalieri osrednji majstor.[3]

Vizitator je opazio, da se mrtvaci pokapaju 24 sata poslije smrti. Matice rođenih, vjenčanih i umrlih datiraju od 1755. godine.

Dajući obavijesti o čudorednom stanju sela župnik kaže, da Santo (Svetin) Franić dajući novac u zajam traži za svaki cekin godišnju kamatu od 20 lira, pa ga je biskup pozvao preda se i ukorio, a Franić je obećao, da ne će ubuduće davati novac na kamatu. U selu vlada mir, jedino Mate i Petar Peresa ne žive u ljubavi.

Nastavljajući pregled župe biskup je našao, da se za razne svetkovine pjevaju žića svetaca, i da su ispravna. Naravno, ta su žića morala biti

[3] *Fisković*, Ignacij Macanović i njegov krug (Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 9, str. 255).

pisana hrvatskim jezikom, inače ne bi se ni pjevala na selu, pa i komu? Osim župske crkve Manola je pohodio i podružne, najprije oratorij sv. Ivana Krstitelja, u kojem se krste djeca, dakle je krstionica odijeljena od župske crkve. Bio je i u udaljenoj Gustirni, starom selu, koje se u dokumentima spominje u XIV. stoljeću, pa je pohodio crkvu Bl. Dj. Marije. Ta poluzagorska crkva bila je presvođena, ali se svod slomio, premda je bio napravljen tek pred šest godina. Crkva je vlažna. Oko nje je lijepo uokolo obzidano groblje. Kako su i danas puni ljubavi prema svojim mrtvima tamošnji seljaci, svjedoči činjenica, da je to groblje i danas ograđeno i pomnjivo čuvano, premda se odavna već ne pokapaju mrtvi u njemu već kod župske crkve u Marini. Biskup je vidio više grobova s pločama, za koje kaže da su mnoge dobro izrađene i kaže, da bi se mogle upotrebiti za oltarske menze. Nadalje bilježi, da su na mnogim pločama likovi, po kojima sudi, da su to rimski grobovi. Tu se vara, jer ti grobovi pripadaju vrsti stećaka s običnim ornamentima, osim što neki imaju isklesana primitivna poprsja.[4] Ti su stećci imali i postolja, što Manola bilježi ovim riječima: »Sub primis lapidibus alii sunt et sub ipsis tumbae«. Ni u to doba nitko se nije sjećao, da se itko na tom mjestu pokapao, ali tu je u starije vrijeme bilo selo, koje je za najezde turske opustjelo i još su se vidjele ruševine kuća. Danas se ponovno na istom mjestu podiglo naselje.

Crkva sv. Katarine u Svincu prije je bila župska i bila je posvećena, što vizitator zaključuje po križevima posvete utisnutima uokolo po zidovima. Ima samo jedan oltar s dobro izrađenom slikom, a sa strane evanđelja u zidu je bila udubina, koju je već Kačić uočio pri II. vizitaciji. Na toj udubini tragovi su vratašca, pa se može zaključiti, da je služila kao tabernakul, to prije, što je pred njom i u doba Manole gorjelo kandilo i što je bila župska.

Zanimljiva je crkvica sv. Jakova. To je zapravo spilja duboka i okićena stalaktitima »multum ornatum jocis eformatis ob instilationem seu pluvia guttarum intus fluente«. To su igre prirode, kako ih zove vizitator.

Vrlo je važna crkva sv. Marije na Dridu, brdu pri kraju Marinske uvale u Bosiljini. S toga mjesta prenesena je slika Gospina godine 1500. u franjevački samostan na Čiovu, pa je taj samostan po slici dobio ime Drid. Crkva je u doba Manolino izgledala duguljasta. Posred crkve postavljen je zid, koji je dijeli na dva dijela, jedan od zida do izlaza, a drugi od zida do oltara. Onaj dio crkve, u kojem je oltar, presvođen je svodom i krov je pokrit pločama, a od zida prema glavnim vratima nema svoda i pokrit je krov ciglama. Jasno je, da je stara crkva bila produžena na takav način, da zid pročelja nije bio diran, već je ostao na svome mjestu. Vizitator piše, da su pokrajna vrata blizu oltara, a ne po sredini zida, druga su na pročelju, a treća na onom unutrašnjem zidu. To sve kazuje, da su ona pokrajna vrata na zidu stare crkve, a

[4] *Katić*, Stećci u Imotskoj Krajini (Starohrvatska prosvjeta, serija III, sv. 3., str. 164).

ona na unutrašnjem zidu bila su negda ulazna, prije nego se crkva produžila. Uz oltar je biskup vidio nekoliko kruna od srebrnog lima. Obavivši pohod u Marini biskup se Manola vratio u grad Trogir, da nastavi vizitaciju gradskih crkava. Dne 24. kolovoza 1756. pohodio je

SEGET

Prevezao se lađom do kuće Trogiranina Rosignolija (puk ih zove Slavić), jer je župska kuća bila preveć malena, da bi se mogla u njoj smjestiti sva pratnja. Odatle se zaputio crkvi Bl. Dj. Marije u Konačvinama, koja je smještena na po puta između Trogira i Segeta, a taj se zvao i Kaštel Rotundo (Castrum Rotundum). Crkva je bila beneficij trogirskog kaptola, a titular je Porođenje Bl. Djevice ili Mala Gospa. Kad se smjestio biskup, odmah se dao obavijestiti o stanju crkve i sela. Župnik Kajetan Sasso izvješćuje o neredima pri upravljanju crkvenom imovinom. Njom upravljaju župani bratovštine Duša od Čistilišta i ne daju nikome računa, već grabe dobra crkve. Puk mrmlja zbog toga, ali uzalud, jer selo ne bira župane, već prethodnik imenuje svoga nasljednika, pa jedan drugome pokrivaju pogreške. U selu su 683 stanovnika. Moralno stanje nije najbolje. Luka Livaković živi u suložništvu, a Vicko Vičić i Marko Bojić ne žive sa svojim ženama niti se brinu za njih. Seljaci psuju, kad se opiju. Dvije žene primaju u svako doba, pa i noću, tko god pristupi u njihovu kuću, ali se ne može ništa zlo reći, premda selo i zbog toga negoduje. Već je Kačić 1726. godine zabilježio, da Segećani galame u crkvenoj ogradi, a na to se i župnik Sasso potužio Manoli, što je karakteristično, jer su i danas oni poznati po svojoj galami. Kačiću su bili kazali, da se u Segetu svaka djevojka prije vjenčanja umakne.

U crkvi je biskup Manola opazio, da je tabernakul star, nečist i nedoličan, inače je crkva bila dobro opskrbljena ruhom.

Nad vratima crkvenim postavljen je natpis, koji kaže, da su trogirski plemići svojim novcem i pobožnim nastojanjem vjernika godine 1582. raširili tu crkvu.

TRAGURIENSIUM PATRITII ORDINIS SOCIETAS
HĘDEM (?) HANC DEIPARE VIRGINIS ĘRE
PROPRIO PIAQUE FIDELIUM IMPENSA
ANNO SALUTIS AMPLIOREM REDIGERE CURAVIT
MDLXXXII

Crkva je dobro popločana, ali u njoj ima nekoliko grobova, što nije bilo prijatno biskupu.

U samome selu još je bila jedna crkva, koju je sagradio majstor (lapicida) Antun Cicindela sa svoja dva sina Kuzmom i Ignacijem. Fisković zna za Franu i Ignacija Cicindelu, a po ovome bila su još tri člana toga roda zidari.

Biskup Manola tvrdi, da je vidio molbu za gradnju crkve u selu potpisanu od harambaše, župana i sudaca sela od 26. travnja 1747. i ponovljenu 12. ožujka 1748., pa konačno izjavu od 8. travnja 1748., kojom harambaša Ivan Livaković, rečeni Mede, i družina obećavaju, da će uvijek držati za župsku crkvu onu u Konačvinama, a ne onu, koju žele sagraditi u selu. Temeljni kamen postavljen je 3. ožujka 1750., a kod ove vizitacije 1757. još nije bio u crkvi podignut nijedan oltar, ali je ipak imala devet kazula i srebrn kadionik. Posve je naravno, da je ta crkva u selu postala vremenom župska, a ona u Konačvinama ostala samo grobišna, kako je i danas. Za druge Manoline vizitacije ta crkva u selu ima već 9 srebrnih kruna, 2 slike na drvu, ukrašene s drugih pet srebrnih kruna. Uz crkvu je tada bio i zvonik, za koji biskup kaže da je ljepši od svih, koliko ih ima po selima osim onoga u Lukšiću, ali u njemu nema zvona već samo jedno malo. Služba se počela obavljati u toj crkvi godine 1758., pošto je bila pokrita i popločana. U toj drugoj Manolinoj vizitaciji zabilježeno je, da se na oltaru crkve u Konačvinama nalazi na Gospinu oltaru grčka (bizantska) slika vrlo lijepa i glasovita zbog mnogih čudesa, što svjedoče mnogi zavjetni darovi od srebra. Dvije druge slike u istoj crkvi tako su pokrite zavjetnim darovima, da se ne može vidjeti, koje svece prikazuju, a drži se, da su to slike sv. Josipa i sv. Ivana Evang. Čudno je, da nije spomenuto u toj crkvi Raspeće iz XIV. stoljeća, naslikano na daski, koje se našlo u njoj i restauriralo se godine 1924.–1925. Valjda je kasnije dospjelo u tu crkvu.[5]

Ćudoredne mane, zabilježene u I. vizitaciji, ređaju se i u II. uz nove slučajeve suložništva. Tako se Vicko Tomas odalečio od svoje žene, pred mnogo godina, a od Luke Lozić pobjegla je žena Antica, dok Luka Livaković rečeni Karlov, brat harambašin, živi u suložništvu s Lucijom Mavrak.

DRVENIK

Prva vizitacija ove župe obavljena je 28. kolovoza 1756. i obiluje dobrim brojem podataka. Iz Segeta se bio Manola vratio u Trogir, kamo mu je župnik poslao ladu, kojom je biskup otplovio zajedno s pratnjom i kroz jedan sat pristao na otok. Manola je prenoćio u župskoj kući, a pratnja u kući Jakova Dujmovića.

Sutradan je najprije župnik referirao o stanju župe. Crkva je opskrbljena svim potrepštinama. U župi ima 1400 stanovnika, i to na pet mjesta. Puk obitava u selu Drveniku, u Grabulama, na kopnu u Viništu ili u luci zvanoj Amagdale (Bademi) i na Ploči. U svim tim mjestima sve dužnosti obavlja sam župnik i jedva može svuda doprijeti, pa je stoga biskup kušao nagovoriti harambašu i seljane, da prime još jednoga kapelana, ali su se oni oduprli tome, jer bi im bio velik teret uzdržavati dva svećenika. Kod pohoda župske crkve sv. Jurja opaženo je, da je bila

[5] Vjesnik za a. i h. d. godina 47.–48. (1924–25), tabla 1.

više puta dograđivana i proširivana. Peroević bilježi, da je Drvenik bio naseljen poslije godine 1500., kad su seljani Orihovice ne mogući podnositi česte navale Turaka, koji su ih u ropstvo vukli, ostavili staro selo i prešli na ovaj otok, prije poznat samo po svojim pašnjacima. Tako preplovivši uski kanal naselili su se tu, kamo Turci nisu mogli doprijeti, pa su sačuvali svoju slobodu i imanje, a mletačka vlada dala im je zemljište. Vizitator izvodi ime hrvatsko otoka iz činjenice, što je otok bio pokrit šumom i drvećem, potom i pašnjacima.

Godine 1521. Aleksandar Giorgio, ondašnji trogirski rektor, na molbu drveničkoga župnika, a ujedno kanonika stolne crkve, da pomogne siromašnim naseljenicima, 28. rujna 1521. dodijelio je svakome od njih i njihovim nasljednicima po šest vretena zemlje, da nasade lozu i plodne voćke uz uvjet, da daju općinskoj blagajni samo šesti dio žita i grožđa, a od drugih podavanja da su slobodni.

Godine 1639. nadstojnici javnih daća i suci, određeni za prodaju javnih dobara po odluci mletačkog senata od 27. studenoga 1637., prodali su otok Drvenik sa svim pripadnostima za uvijek Ivanu Krstitelju Soppe, Ivanu Lantani, Jakovu Califfi i Jeronimu Borgo za svotu od 6000 mletačkih dukata, zadržavši ipak pravo, da trogirski rektor imenuje župnika i da se na otoku ne smije podići nikakva zgrada nego samo za zaklonište seljacima i stoci, i pravo sječe drva za gradnju državnih brodova. Pravo imenovanja župnika bilo je još živo u doba ove Manoline vizitacije.

Drvenik je u doba Manolino bio posve ogoljen, bez šume i gajeva i krševit, ali su marljivi seljaci nasadili mnogo voćaka između kamenja, da je upravo pun otok plodnih stabala. Na otoku nema žive vode, ali ni štetnih životinja. Ipak su mnogi o svom trošku napravili čatrnje za vodu kišnicu. Klima je vrlo blaga.

Drvenčani, čim dospiju do mladosti, žene se, pa nije čudo, što su u doba vizitacije bile na otoku 174 obitelji sa 1200 stanovnika, a kad su se naselili, bilo je svega 26 obitelji.

Župska crkva bila je sva posvođena, i to imala je tri svoda, tri krova i troja vrata, dakle morala je imati i tri lađe. Srednja lađa bila je ostatak stare crkve, koja je zbog prirasta pučanstva kasnije proširena godine 1724.–1725., kad je podignuta sjeverna lađa, i 1729., kad je dobila i južnu lađu. Za taj posao potrošeno je 8000 lira skupljenih u selu. Manola kaže, da i tako proširena crkva nema dovoljno mjesta za pučanstvo, čemu je kriva tvrdoglavost župljana, koji su svakako htjeli, da stari svod ostane netaknut, dok im je ondašnji biskup Cupilli svjetovao, da uz staru crkvu tako dograde novu, da stara vrši funkciju prezbiterija i sakristije. Godine 1730.–1731. sagrađen je zvonik iza crkve, a dotada su visjela zvona na pročelju na tri stupa iznad vrata, t. j. crkva je imala zvonik »na preslicu«. Godine 1752. produžena je srednja lađa i podignuta je sakristija sa sjeverne strane. Kršteni zdenac nalazi se na ulazu u crkvu sa strane epistole, natkrit je piramidom, čist je i dobro čuvan. Jednako sv. ulja drže se u čistim srebrnim posudicama, koje se opet nalaze u većoj posudi, a ta se pohranjuje pod piramidon krštenoga zdenca, pa se nema šta zamjeriti.

U crkvi je pet oltara od samog mramora i imaju po dva stupa, a veliki oltar ima četiri stupa od šarenoga mramora i podignut je godine 1752. U župi je bilo 10 bratovština.

Osim župske crkve bile su u Drveniku, zapravo u drveničkoj župi, još i ove: sv. Nikole, sv. Mihovila Arhanđela, sv. Ivana Trogirskoga na Ploči (Promontorium Diomedis), sv. Marije u Orihovici i sv. Antuna Padovanskoga na kopnu. Osim župnika su u Drveniku živjela još tri svećenika, između kojih je bio Don Jakov Dujmović, koji je upravljao ovom župom 38 godina i sagradio kuću, pa i tada je marljivo pomagao župniku. Rodom je bio sa Brača.

Crkva sv. Nikole nalazi se na brežuljku, koji se diže nad dvjema uvalama (Mala luka i Vela luka), kamo se često zaklanjaju brodovi pred olujom. Crkva je sagrađena 1715. godine, apsida je presvođena, tle kamenom pokrito, krov je pločast, a na crkvi je zvonik sa zvonom. Pred kamenim oltarom je antipendij od islikana drveta, a na oltaru je slika sv. Nikole na drvetu također. Remeta čuva i redi crkvu, kojoj su vrata uvijek otvorena i kandilo se užiže svake svetkovine. Očito je crkva zavjetno mjesto mornara.

Crkva sv. Mihovila Arhanđela glasovita je i od davnih vremena, a stoji na otoku istoga imena, koji je pripadao benediktinskoj opatiji sv. Ivana u Trogiru. Negda je bila župska crkva na tome otoku, koja je imala svoje suce i župane (gastaldiones), a župnika je imenovao trogirski biskup. Godine 1613. bio je župnik Don Marin Cigolinus, koji je te godine 30. ožujka predao župu u ruke Don Jurja Tinea, kanonika primancira i generalnog vikara biskupa Andreuccia, a ovaj vikar postavio je svoga zamjenika (substitutus fuit) svećenika Ivana Geoni.

Crkvu su sagradili ili seljaci ili gospodar otoka benediktinski opat za službu seljacima, koji su obradivali njegove zemlje na otoku. Kad je bio ukinut benediktinski samostan, zapuštena je crkva i napušteno selo, seljaci se preselili na Drvenik, odakle još obrađuju zemlje onoga otoka, a crkva pripada župi Drvenika.

Starost crkve svjedoče otvori na zidu crkve i dio utvrde priključene crkvi, što su negda bili obrana protiv morskih gusara. Dakle i ova je crkva kao i ona u Vrbovskoj bila ujedno i tvrđava, kao još nekoliko ih po Dalmaciji. Dvaput na godinu, na dan sv. Mihovila 29. rujna, i na dan Prikazanja sv. Mihovila (na brdu Gargano) 8. svibnja, ako ga ne zapriječi zlo vrijeme, dolazi tamo župnik, da obavi službu. Na oltaru nema slike, već je tu mali kameni kip sv. Mihovila. Uz crkvenu ogradu (coemeterio adnexum) još se vidjela zgrada već ruševna, a to je bila ili benediktinska ili župnikova kuća. Oko nje su gomile i tragovi porušenih domova.

Crkva ima svoju bratovštinu, ali se ta ne brine za nju. Vrata postoje, ali se ne zaključavaju, jer mornari često ulaze u crkvu, no mogli bi ući i kroz prozore. Osim župnika mise u toj crkvi i drugi svećenici, kapelani brodova iz bližih i udaljenih krajeva, kad se kod ovog otoka usidre. Oni na žbuki zida zabilježe svoje ime i vrijeme, kad su tu misili, i tako

ostavljaju spomen svoga boravka. Jednako zapisuju svoja imena i mornari i gospodari brodova.

Crkva je presvođena, a tvrđava uza nju izdaleka pričinja se kao zvonik.

Crkva sv. Ivana na Ploči. Ta je, kako kaže Manola, uz Promontorium Diomedis, koji rt puk zove Ploča, podignuta, da sačuva uspomenu na mjesto, gdje je sv. Ivan Trogirski čudom pomogao Šibenčanima, kad im je nastradao brod (nakrcan bačvama punim vina) i po valovima suhih nogu došao do obale. Crkvu su podigli godine 1332. i 1333. na svoj trošak trogirski plemići Ciprijan Buboli i Maroje Dobre Matejev, a zidali su je Dragoj, »murarius« iz Omiša, Dujam Vojslavić, Stipe Plixia (Plišija) i klesar (lapicida) Viktik Veselokušić (Vesselochuxius), kako se može vidjeti u javnoj ispravi, kojom su sklopili pogodbu, da će crkva biti sazidana do Uskrsa iduće godine. Crkva je presvođena i ima kameni luk u obliku križa pod samim svodom i malu apsidu (cum sua parva capella). Široka je 6 lakata, duga 10, a visoka od temelja do svoda 5 lakata. Pokrita je pločom, iznutra i izvana je ožbukana i obijeljena. Ima samo jedan prozor, i to uvis produžen (in altitudinem per longum protracta fenestula – dakle gotički slog).

Crkva nije pravilno orijentirana, jer su joj vrata prema istoku, a apsida prema zapadu-jugu. Biskup to opravdava time, što na Ploči, koja se produžila u more, jako duva južni vjetar, pa valovi polijevaju crkvu, i da ne prodiru u crkvu, trebalo ju je onako okrenuti. Manola donosi u izvatku pogodbu o građenju crkve. Pogođeno je, da klesarima ona dva plemića Ciprijan i Maroje imaju isplatiti za čitavu gradnju uime plaće za trud 50 malih mletačkih lira u tri maha, 16 lira, 13 solada i 4 dinara na početku građenja, isto toliko kad bude sav zid uokolo gotov, a posljednju jednaku svotu, kad bude gotova čitava crkva, t. j. zidovi, svod i bijeljenje s unutrašnje i s vanjske strane. Materijal potreban moraju dovesti na mjesto gradnje naručitelji.

Osim oltarne menze nema nikakva uresa, jer se rijetkokad u toj crkvi misi, t. j. kad pobožnost seljaka Rogoznice ili ribara zatraži, što ovi čine u vrijeme ribolova na srdele. U tome slučaju sve, što je potrebno za misu, donosi se iz sela ili iz grada, jer crkva nema nikakvih potrepština.

Crkva Bl. Dj. Marije u Orihovici vrlo je stara i bila je također vlasništvo opatije sv. Ivana, pa je sazidana posred posjeda opatije. I ona ima svod i trostruk kamen luk, »kako je bio prije običaj da se grade crkve«. To je Peroević jednako zapisao već za II. Kačićeve vizitacije. Pred oltarom je drvena rešetka od jednoga do drugoga zida s vratima u sredini, koja se zaključavaju tako da, i kad je otvorena crkva, laici ne mogu pristupiti k oltaru. To je jedinstven primjer staroga septuma – pregrade pred oltarom – koji je ovdje izgrađen u drvu mjesto kamenu, ali je ovdje utvrđena funkcija toga crkvenog namještaja, da svećenici i oltar budu odijeljeni od svjetovnjaka. Ima i zvonik sa zvonom, koje je godine 1708. prelito, budući da se staro razbilo. U crkvi je mnogo grobova s nadgrobnim pločama. Za menzu jednoga pokrajnog oltara, koji se srušio, bila je upotrebljena jedna poganska stela s natpisom:

D. M.
DRO. SUS
CA. LI. NI
CON. SER
VE BE. NE
ME REN
TI PO SV
VIT

To se ima čitati: Drosus Calini conserve bene merenti posu(u)it. Drusus Kalini suropkinji dobro zaslužnoj postavi.

Grčko žensko ime Kalina u dativu napisano je fonetski, kako se u svoje doba izgovaralo Calini mjesto Calinae.

Za II. Kačićeve vizitacije Peroević je također zabilježio ovaj natpis i dodao, da ga nitko nije znao pročitati ni protumačiti. Biskup ga je Kačić ovako čitao: Probus Suspicius Carus Marco Nipoti Consobrino Severo bene merenti posuit.

Izvan crkve uz glavna vrata uzidana je druga menza, ali nitko se ne sjeća, da se na njoj igda misilo. Vizitator piše, da se na njoj govorila misa u staro doba, kad bi nagrnulo mnogo svijeta. Na toj menzi leži polupana kamenica za blagoslovljenu vodu i kameni grb s mitrom mjesto krune. U grbu je po srijedi zvijezda i dva cvijeta u vrhu iznad grba na uglovima okvira s obje strane mitre. Sličan se grb nalazi na zidu biskupske palače u Trogiru. U II. vizitaciji Kačićevoj Peroević je nacrtao taj grb. U crkvenoj zgradi sa sjeverne strane postoje zidovi ruševne kuće građene klakom na jedan kat (in solario), a to je zapravo kuća sa sunčanikom, balaturom, u kojoj se na prvi kat uzlazi preko vanjskih stepenica. Kažu, da je ta kuća pripadala redovnicima sv. Benedikta, koji su tu obitavali. U istoj ogradi nalazila su se tri bunara vrlo dobre vode, od kojih su dva zatrpana zemljom i vide im se samo kamene krune, »vere«, treći pak iza crkvene apside sačuvan je i pun vode.

U toj crkvi župnik Drvenika dvaput misi, na dan sv. Marka i pri blagoslovu polja na uskrsni utorak.

Negda je ovdje bilo selo i opažaju se tragovi kuća, ali stanovnici uznemirivani čestim provalama Turaka promijenili su sjedište i poslije 1500. godine preselili se na otok Drvenik, a ovo je negda bila njihova župska crkva. No premda je to bila župska crkva, ipak ti seljaci nisu imali svoga vlastitog župnika, već je župnik sela Marine bio njihov dušobrižnik i dolazio je k toj crkvi u određene dane te dijelio sakramente i sprovodio mrtve, kao što se vidi u aktima biskupske kurije.

Crkva sv. Antuna Padovanskoga u Vinišću. Ovu je crkvu nedaleko od obale morske dao sagraditi na svoj trošak Tadija Pažanin iz Drvenika zajedno sa svoja četiri sina: Ivanom, Matejem, Antunom i Tomom. Gradnja je započeta 22. siječnja 1727. Gradio je Ivan Krstitelj Pisenti iz Bergama. Za čitavu gradnju potrošeno je 2500 lira. Ivan Pažanin Tadijin

izvršio je sve klesarske radove, premda nije bio profesionalni klesar (quamvis numquam lapicida fuerit). Napravio je vrata, žlijeb oko crkve (coronae circum ecclesiam), oltarsku menzu, stepenice i kamenicu za blagoslovljenu vodu. Peroević u II. Kačićevoj vizitaciji piše, da je pogođena građa za 250 reala i to 22. siječnja 1726. godine. U crkvi je oltar sa slikom sv. Antuna s desne strane, a sv. Ignacija Lojole s lijeve, za koju je platio Pažanin 130 lira 28. listopada 1727. U samoj crkvi je napravljena čatrnja dva koraka duboka a dva široka za vodu kišnicu. Vrata nisu najljepša (aliquantulum deturpata), a ključ drži Pažanin.

Dopuštenje, da se gradi crkva, dao je biskup Kačić. Isprva se opirao, ali nije mogao odoljeti neprestanim molbama Pažanina i konačno je popustio uz uvjet, da se ili Pažanin ili bratovština sv. Antuna pobrinu za sve, što je potrebno crkvi. U II. Kačićevoj vizitaciji naširoko je opisan san mladoga Pažanina, koji ga je potakao, da gradi crkvu.

Dvaput se misi u toj crkvi, na dan Gospe od milosti i na dan sv. Ignacija. Na sv. Antuna župnik je dužan misiti u župskoj crkvi, pa Pažanin dovede posebnoga svećenika za misu, da zadovolji svojoj pobožnosti. Crkva je prema svemu ovome vrlo interesantna. Zabilježen nam je jedan majstor (Pisenti), doznajemo za jednoga samouka klesara (Pažanina Ivana), neobična je pojava bunar u crkvi, jer takav se nalazi samo još u trogirskoj katedrali kod glavnoga oltara na strani epistole. Posve je neobično, što je crkva posvećena uz sv. Antuna i sv. Ignaciju Lojoli. U II. naime vizitaciji Kačićevoj tako se nalazi zabilježeno, da je posvećena ovim dvjema svecima.

Druga vizitacija Manolina obavljena je 14. svibnja 1760. Ceremonijal dočeka izvršen je vrlo svečano. Tada je biskup našao, da su Drvenčani već pripravili kamen za raširenje župske crkve. Na tom dočeku posipali su biskupa cvijećem, prostirali su ćilime do crkve i pjevali su ritualne pjesme, antifone i psalme, a da puk bolje razumije (ad totius populi intelligentiam) župnik je zapjevao hrvatski Te Deum laudamus (parochus intonuit illyrico idiomate) i čitav je himan ispjevao. Zapisničar je zabilježio pri drugoj vizitaciji, da u Drveniku ima 173 obitelji i 1092 stanovnika, da mrtve pokapaju 12 sati poslije smrti, a u naglim slučajevima smrti 24 sata poslije preminuća, do groba ih prate bratimi sa svijećama i nose ih u mrtvačkoj škrinji. Biskup je naredio, da remeta ne smije služiti pri oltaru u običnom odijelu već u crkvenom. Još je zapisničar dopunio, da se za crkvu sv. Ivana na Ploči staraju seljani Račice. Bratovština sv. Ružarija ima matrikulu i dopuštenje, da se utvrdi, koje joj je dao general dominikanskoga reda Gelasini god. 1639. Bratovština sv. Sakramenta dobila je potpuno oproštenje za sva vremena od pape Klementa X. 9. siječnja 1672.

Kad je biskup ispitivao o ćudorednom stanju u župi doznao je, da Kata Salatina već četiri godine ne živi s mužem, a kad ju je nagovarao, da se pomiri s mužem, ona je izjavila, da voli umrijeti nego s mužem zajedno živjeti.

VISITATIO MONTANA

Zagorske župe

Biskup Manola, već od 60 godina starac i slaba zdravlja, ipak je poduzeo težak i naporan put po raštrkanim i udaljenim selima u Zagorju, kuda je morao preko planina i neprohodnih staza jahati, a i pješke prolaziti. Velika je bila i poteškoća, kako da se smjesti on i pratnja u kukavnim kućama, a ponegdje i u pojatama primitivnih seljaka. Pohod zagorskih župa započeo je s *Prgometom.* Naređeno je župniku toga sela, neka pošalje u Trogir 20 konja za biskupovu pratnju i prtljagu.

I na ovome putu pratio je biskupa njegov kancelar Marko Peroević. U Prgometu su prenoćili u župskoj kući i sutradan započeli vizitaciju. Župska crkva sv. Stjepana Prvomučenika bila je u novije doba proširena, ali loše, pa biskup kaže, da je nagrđena (deturpata). Apsida je malena i niska, nema zvonika, te zvono visi o dvjema gredama pred vratima crkve. Biskup je ukorio crkovinare, što kod proširenja crkve nisu povjerili taj posao kojem dobrom majstoru, već nekom Ivanu Avijanu, koji po gradu gradi samo kućice, te je zadnji među majstorima. Inventar crkve nije baš oskudan, u crkvi je našao srebrn kalež, 3 kazule, kožnati antipendij i šćavet (interprete). Župskom crkvom služe se dva sela: Suhi dol i Prgomet, pa bi neki seljani htjeli pripasti Prgometu. Zato je prišao pred biskupa Jure Maljković i izjavio: »Mi pripadamo župniku Suhog dola, makar da stanujemo u Prgometu, a želimo da se ubrojimo u prgometsku župu.«

U župi su bile dvije bratovštine, jedna se sastojala od plemena Bakovića iz Suhog dola, a druga od seljaka Trilokava i Prgometa. Obje bratovštine zajednički pomažu crkvu. Župnik ima matice krštenih iz godine 1755., a vjenčanih i mrtvih iz 1751.

U župi su bile tri crkve: sv. Stjepana u Prgometu, sv. Silvestra u Labinu i sv. Jurja u Radošiću. U Trilokvama ima 16 kuća, ali nemaju crkve. Statistički su podaci ovi:

Trilokve	16 obitelji,	134 stanovnika
Prgomet	16 obitelji,	173 stanovnika
Labin	57 obitelji,	445 stanovnika
Radošić	43 obitelji,	342 stanovnika
Svega	132 obitelji,	1094 stanovnika

Župnik je izvijestio biskupa o pravoslavnima u selu Radošiću:

U Radošiću ima 27 pravoslavnih obitelji, ali nemaju crkve niti u selu svoga paroha, jer njihov paroh služi čitav teritorij sela Broćanca, Dicma, Muća, Sičana i preko Cetine.

Za Kačićeve vizitacije stoji zabilježeno, da su pred 10 godina – dakle 1716. – počeli graditi crkvu, ali je nisu dovršili. Imaju svog igumana u Dragoviću. Dolaze u katoličku crkvu, ali uvijek stoje uzgor i ne kleče.

Naprotiv župnik Prgometa kaže u svom daljem izvještaju protivno: Oni iz Radošića dolaze nedjeljom u katoličku crkvu na misu i kleče zajedno s drugim vjernicima, ali blagoslovljenu vodu ne uzimaju. Ženama ne dopuštaju da idu u katoličku crkvu, pa ako koja djevojka sluša misu u našoj crkvi, teško je prekore njezini ukućani. Čuo je također od nekojih, da im njihov paroh prijeti, da će svakoga anatemisati, koji se prekriži našom blagoslovljenom vodom. Ipak oni se služe našim župnikom za blagoslov polja, plodova i blaga i za uklanjanje crvi, ali ih ne možeš nikako nagovoriti, da se ispovjede (kod našega župnika) na času smrti.

Prošle je godine jedan od obitelji Krivić alias Stričević pošao u Kaštela i tu iznenada obolio, pa je zatražio svećenika za ispovijed. Kad je to dočuo Mihovio Škaričin, nikako nije dao da se ispovijedi kod katoličkoga svećenika i tako je umro bez ispovijedi. Škaričin ga je postavio na konja i odveo ga k svojima u Vučje polje, gdje je pokopan. Oko prošloga Božića biskup je primio u crkvu Pavicu Stričević, s kojom se oženio Luka Žikov, alias Brkljača. Kad joj je majka teško oboljela, ona je pošla k njoj u pohode i pitala oproštenje, ali bolesnica joj odgovori, da bi joj rado oprostila, da je odrekavši se svoje vjere primila tursku, ali jer je primila rimsku, nikako joj ne će oprostiti.

Uostalom pravoslavni ne zadaju nikakve poteškoće, osim što je mučno gledati, da na naše blagdane obrađuju polja.

Poslije toga župnik je nastavio svoj izvještaj o prilikama u župi. Velikih mana nema, samo što Cvita, kći Mate Papića, ne živi sa svojim mužem Tomom Topićem iz Korušaca već mnogo godina. On ju je otjerao i ne će da je primi.

Te godine su kako Prgomet, tako i ostala sela primila od trogirske katedrale za krštenje vodu blagoslovljenu na Veliku subotu, dok su dotada župnici krstili vodom, koju su sami svake nedjelje blagoslivljali. Tako je bilo za prve vizitacije, koju možemo popuniti zapisnikom druge po svima selima i primorskim i zagorskim, a koju je obavio Manola 22. svibnja 1761. u Prgometu, kada je izvijestio fra Andrija Baja, da su za crkvu nabavili svilenu kazulu protkanu srebrom za 5 cekina, ali nije bila posve nova. U njegovoj župi nema umaknuća djevojaka, ima nekojih običaja, koji se čine praznovjerni ...:

1. Kad crkne konj, odrežu mu glavu i stave na kolac, pa zataknu kolac uz kuću ili vrt, pa vjeruju, da se tim odvraća zlo od kuće i da ne će već crkavati životinje.

2. Mlada nevjesta prve noći rano urani na vodu, rano zato, da joj ne reku, da je lijena, a i zato, da je ne vide. Na bunaru ostavi jabuku i nešto sitna novca. Tko nađe tu jabuku, čestitaju mu, jer ga drže sretnim zbog toga.

3. Na Badnjak i Veliki četvrtak daju soli blagu, i ako se ne nađe u kući, pod svaku cijenu hoće da je nabave.

Župnik se nadalje tuži, da u ogradi crkvenoj slobodno puše, a nemajući poštovanja osobitog prema župniku i pred njim puše i s puškom ulaze

u župnikov stan. U Prgometu na glavne svetkovine kod crkve se opijaju i potuku i izrane, a ponegda se dogodi i ubojstvo.

U selu se nađu i t. zv. *banditi*, koji su otjerani iz sela, ali uza svu duždevu zabranu stanuju u selu, kumuju na krštenju, dapače su i crkovinari. Župnik doslovno kaže: »Ja se ne miješam u tu stvar, ali ne znam, smijem li mrtve pratiti u crkvu i dati im crkveni pokop.«

Josip Učić nije doveo u očinsku kuću svoju ženu Jelenu Munižić, jer, kad bi je doveo, bio bi ubijen. Biskup ga je pozvao k sebi, ali mjesto njega došao mu je brat Mate, kojega je biskup ukorio, što već toliko mjeseci nije dovedena Jelena u kuću, pa mu je prijetio crkvenim kaznama, ako je što prije ne dovede. On je odgovorio: »Imam dobre i pravedne razloge, zašto je ne mogu osobno dovesti, jer ona hoće da silom dođe u našu kuću protiv volje svih nas. Ipak se obvezujem, da ću u nedjelju, 31. ovoga mjeseca svibnja poslati u Ljubitovicu svoju ženu Pericu i sina Marka, da je dovedu. Već bi dosada ona bila u našoj kući, da je bila opskrbljena svojim ruhom, koje se traži u našem kraju, da ga donesu mlade nevjeste.« Nato je brat Jelenin obećao, da će dati sve po običaju i još jednu preobuku povrh toga (una muta di drappi di piu).

LABIN

Crkvu u Labinu pohodio je biskup 9. svibnja 1757. i našao, da je ruševna, svete se slike na oltaru jedva poznaju, menza oltara je u lošem stanju, a crkva nema ni potrebnih stvari, ali ipak ima uz misal i *šćavet*. U selu ima manjih lupeština, pa će ukrasti ovcu ili kozu, ali ne će konja ni vola. Zagorac (il Morlacco) u srdžbi je poput živine (una bestia) i lako udari u psost. Među njima isticao se Marko Vanjeka, ali je prijavljen državnoj vlasti i bačen u gvožđa.

RADOŠIĆ

U crkvi sv. Jurja u tome selu bile su samo dvije kazule: bijela i crna, i jedan misal, ali i *šćavet*. Seljaci su se hvalili, da žive između sebe u miru, pa i s pravoslavnima. Biskupa su izvijestili, da u selu ima 50 kuća katoličkih i 27 pravoslavnih. Pravoslavni, muško i žensko, u svetačne dane pohađaju katoličku crkvu. Katolicima nije pravo, što nekoji pravoslavni rade na katolički Božić, ali i katolici rade na njihove blagdane bez zamjere. Osim tih 27 obitelji još ih ima u Vučevici 7 obitelji, u Brštanovu 2, a jedna sama u Pometenom brdu (prema Sinju). Protivno od gore izloženoga seljak Pavao Lončar tvrdi, da samo muški pravoslavni, a ne ženske, dolaze u katoličku crkvu.

LEĆEVICA

Po kiši je otišao biskup u Lećevicu, gdje ga je na mejašu dočekao župnik fra Andrija Betić zajedno s harambašom Jeronimom Despotovićem, koji je poveo sa sobom i svoju oružanu četu s razvijenim barjakom. Jednako je i lećevički harambaša Antun Biluš dopratio biskupa iz Radošića do lećevičke granice. Nato su Lećevčani ispalili puške na pozdrav i izmarširali pred biskupom put svoga sela. Stanje je župe ovakvo:

Crkva je nova i dobro opskrbljena svim potrebnim i ima zavjetnih darova, a na slikama Gospe i sv. Martina srebrne krune. Na zvoniku je jedno zvono. U prijašnja vremena bili su u crkvi grobovi, ali ih sada nema, jer im je to bilo zamjereno za posljednje vizitacije. Slika na oltaru, premda nova, već je oštećena i nečista. Oltar nema antipendija.

Župa ima više sela, i to su:

Lećevica	s	33	obitelji i	259	stanovnika
Korušce	s	41	obitelji i	254	stanovnika
Vučevica	s	54	obitelji i	96	stanovnika
Sva župa	s	128	obitelji i	609	stanovnika

Matice postoje od godine 1755.

Popis obitelji i crkvene imovine drži uredno. Crkve su: u Lećevici sv. Martina, u Koruščima sv. Duha, a u Vučevici sv. Antuna.

U jednoj je crkvi kršteni zdenac, aa župnik dobiva vodu za krštenje iz katedrale, dok je do lani i on kao i ostali sam blagosiljao svake nedjelje. U župi nema neprijateljstva, psosti ni suložništva. Kad je misa u Vučevici, nitko je ne dolazi slušati ni iz Lećevice ni iz Korušaca, dok pak Vučevičani dolaze na misu u Korušce, ali ne u Lećevicu. Tome nije razlog kakva svađa, već udaljenost od jednoga do drugoga sela, od Lećevice do Korušaca su 4 milje, a od Lećevice do Vučevice gotovo osam.

Martin Ljutić nastanjen pod sinjskom tvrđavom i Toma Topić iz Korušaca ne žive sa svojim ženama.

VUČEVICA

Težak je bio put do toga sela, pa je mjesto biskupa pošao iz Lećevice dekan Marislavić, da obavi vizitaciju onamošnje crkve. To je zapravo kapela, koju su sagradile obitelji Boljat. Nema zvona, pa pozivlju vjernike u crkvu *rogom napravljenim od hrastove kore.*

KORUŠCE

Iz toga sela doveo je harambaša Ivan Maleš u Lećevicu konje i 20 seljaka za pratnju biskupa do Korušaca. Biskup je uzjahao na konja, a lećevički harambaša Despotović je jahao pred njim. Putem je biskup pregledao kapelu sv. Duha, koja je prije bila manja i sagrađena od onih, koji su stanovali pod Klisom, a poslije su je proširili. Zvonika nema, pa zvono visi o stablu.

BRŠTANOVO

Iz Korušaca otpratio je biskupa u Brštanovo harambaša Jeronim Despotović s dvadeset oružanika i s razvitim barjakom. Blizu granice ovih sela susreli su harambašu Ivana Maleša s trideset oružanih ljudi i s razvijenim barjakom zajedno s fra Pavlom Maričem. Kad su prispjeli na granicu, oba su harambaše trgli svoje handžare i poredali čete na pozdrav, Despotović je primio od biskupa blagoslov i vratio se u svoje selo, a Maleš dao ispaliti puške i otpratio biskupa u Brštanovo. Putem su Maleševi oružanici pomnjivo čuvali biskupa. (Kasnije će se vidjeti, da su tuda kružili hajduci.)

U selu je Manola primio izvještaj o župi. Župu Brštanovo sačinjavaju tri sela:

Brštanovo	s	42	obitelji i	260 stanovnika
Dugobabe	s	11	obitelji i	96 stanovnika
Nisko	s	24	obitelji i	222 stanovnika

U Brštanovu je crkva Velike Gospe, u Niskom sv. Ivana Krstitelja, treća je preko Moseća sv. Mihovila, kamo župnik ide misiti na dan toga sveca, premda je crkva razrušena. No otkada su Muć dobila od mletačke vlade vlastela Cambio iz Splita, poremetili su se stari običaji. Prije su u crkvi sv. Mihovila crkovinari Brštanova kupili milostinju za crkvu, pridonosili su i ostali gorštaci, seljaci toga sela obradivali su zemlje oko crkve sv. Mihovila, ali otkada su Cambio (po pučku zvani Kambelovići) dobili gospodstvo nad tim zemljama, prva im je bila briga da zabrane Brštanovcima obradivati te zemlje, pa otjeravši ih postavili su nove težake i ne daju nikakvo pravo župniku Brštanova na tu crkvu. Tako je samovoljom Cambija crkva otrgnuta od svoje župe, župniku ne dopuštaju u njoj misiti niti na dan sv. Mihovila. Župska je kuća smještena pod Mosećem okružena mnogim stablima oraha, bajama i šipcima. Župnik drži matice i popis obitelji. Uz kuću je kapelica za dnevne crkvene potrebe. Župljani žive među sobom u miru, nema nikakve sablazni. Pravoslavne su dvije obitelji s 15 duša. Njihovi muški dođu katkada u katoličku crkvu, a ženske nigda. U katoličkom groblju pokopani su neki, i to jedan, koji je prešao na katoličku vjeru, dva, koja su se na smrti ispovjedila u katoličkoga župnika i troje djece. Inače ik sprovodi njihov paroh, kad prigodimice dođe.

Doslovno izvješćuje župnik o svojim prihodima: »Župnikov prihod sastoji se od običnih doprinosa, koji se pod imenom milostinje (sub titulo elęmosinę) godišnje po obiteljima i osobama daju župniku.«

Crkva se nalazi u nizini (na polju) i prije je bila posvećena sv. Jurju, a sada Velikoj Gospi. Oltar je vrlo lijep za one strane i slika je pod staklom i zavjesom. Sa strane slike vise na crvenoj čohi zavjetni darovi. Proširena je i u njoj ima osam grobova obitelji: Maleš, Vrvilo, Solić, Barčić, Žižić, Juretić, Polić Vučičić i Prerić. Ima tri kazule, jedan šćavet i četiri otirača (vulgo mahrame) i ostale potrepštine.

Kad je biskup prispio nadomak Cambijeve kuće, sa crkve ga je sv. Mihovila pozdravilo zvono. Došavši do same kuće opočinuo je u hladu stabala. Kuća je bila otvorena, ali nije našao u njoj nikoga od gospodara, već neke seljačke žene i sluge. To mu je bilo novo i nečuveno, pa nije znao je li to učinjeno naumice ili je puki slučaj. Pratilac i zapisničar Manolin Marko Peroević ističe, da je on na ovim zagorskim vizitacijama pratio biskupe Vidovića, Kačića, Caccia i Fonda, i svi su osim Vidovića na povratku iz Zagorja bili primani sa čitavom pratnjom od Jakova Cambija i pogošćeni večerom te prospavavši u toj kući jutrom odlazili u Brštanovo.

Manola je poslije odmora pohodio crkvu sv. Mihovila i našao, da je čista. Sve crkvene potrepštine (utensilia) bile su izložene, da ih biskup vidi. Dnevnik bilježi, da je crkva sagrađena na starim temeljima. Pred 48 godina, 1709., splitski nadbiskup Cupilli u boljem je stanju našao tu crkvu. Stari zidovi, zaista ruševni, još su postojali, oltar je bio pod svodom i do njega dva kamena stupa, od oltara se sačuvala baza, a pred vratima bila su na zemlji četiri duguljasta kapitela, jedan s natpisom, koji je spominjao sv. Mihovila.[6] Bez sumnje su ti kapiteli nastradali pri gradnji nove crkve, a šteta, jer se po njima moglo saznati vrijeme, kad je nastala stara crkva, koja je bila gotičkog stila. Nova crkva blagoslovljena od trogirskoga kanonika Lovra Passeti imala je zvonik i zvono. Oltar je drven i bojadisan, da je imitiran mramor. U crkvi je kamenica za blagoslovljenu vodu. Crkva je bez apside, a oko nje groblje. Crkva nema kapelana niti je podložna i jednom župniku, premda je prije pripadala župi Brštanovo i župnik je vršio službu u porušenoj crkvi, osobito na dan sv. Mihovila. Otkada su je preuzeli Cambiji u njoj se misi, kad se nađe koji Cambio u kući i k tomu sluči se, da je tuda na prolasku koji svećenik. Uz crkvu se nalazi kuća Cambija, ali i mnoge kmetske, koje poslužuje župnik splitske nadbiskupije (s Muća). Biskup Manola praćen od harambaše Maleša s razvijenim barjakom odjahao je u Postinje. U susret mu je izišao župnik Ogorja fra Andrija Babaja s tri harambaše i stotinu oružanika, koji će mu biti tjelesna straža s trima razvijenim barjacima. Harambaša Maleš postavio je u red svoje oružanike, trgnuo je handžar i na njegovu zapovijed zapucali su na pozdrav, poklekli, primili blagoslov od biskupa, zamotali barjake i krenuli svojoj

[6] Visitatio generalis archiepiscopi Cupilli die 14. I. 1709. list 20 r.

kući. Nato su ogorski harambaše poređali svoje ljude i zapovjedničke odjele i s trgnutim mačevima posjeli konje. Kad je Maleš otišao, ogorski su se harambaše sa svojim ljudima pognuli na pozdrav biskupu, zatim zapucali salve, spustili handžare i zavitlavši barjake prvi se uputili na čelu povorke.

Mućko je polje široka dolina zatvorena s juga Mosećem planinom, a sa sjevera Bidnićem. Ova su brda odjeknula od silne pucnjave. Tri harambaše uturivši handžare u korice, pustivši uzde potjeraše konje u galop. Bio je lijep prizor gledati, kako po onoj ravnici uporedo lete, kad li iznenada sve obuze užas, jer se jednome jahaču potrgao potpreg sedla, te je zajedno sa sedlom pao s konja. Međutim se odmah ustavio konj unesrećenoga konjanika, a i druga dva, i palome se nije ništa zlo dogodilo. Interesantno je, kako Peroević, dobar latinista, stvara latinsko -grčke riječi za hrvatske riječi. Handžar on nazivlje »accinace«, što dolazi od grčke riječi »akynakes«, a to je naziv za perzijski krivasti mač, posve sličan handžaru. Sedlo prevodi »ephippios« po grčkom izrazu »epì hýppo«, ono što je na konju. U II. Kačićevoj vizitaciji Peroević filologizira tvrdeći, da se selo Postinje ima zapravo pisati Podstinje, jer se nalazi pod nekom strašnom liticom. Poslije te neugodne zgode produžili su naprijed u Postinje i stigli do crkve toga sela. Bila je sagrađena u dolini, u polju od crnogorskih zidara i već je bila ruševna, pa su je Postinjani porušili i sagradili drugu, veću, dvadeset koraka dalje od prvašnje pod samim brdom. Nema zvonika ni zvona, pa se i tu kao i u Vučevici služe dugim rogom, da zovu vjernike u crkvu. U dnevniku je zabilježeno, da je to jedina crkva u tom kraju, koja nema zvona i u kojoj se još održao običaj, da se mjesto zvona služe rogom, a takav je običaj bio u svim gorskim župama sve do godine 1720. Crkva je zaista sagrađena 1739., ali koja korist od nje, kad su i nju gradili (zbog štednje) Crnogorci, pa tek 18 godina, pošto je dovršena, već je ruševna, jer je raspukla na mnogo mjesta i prijeti, da će pasti, ako je ne poprave pravi majstori, a bolje bi bilo, da su već pri gradnji pozvali gradske majstore.

Prva crkva bila je posvećena Gospi od anđela (u tekstu stoji: Iv. Id. Aug. – 2. VIII.), ali kako je istoga dana veliko proštenje u Sinju, da se ne umanji broj hodočasnika u Sinju, novu su posvetili Gospi od snijega (Idus Aug. – 5. VIII.). I tu je oltar drven s imitacijom mramora bojadisan. Slika na oltaru nema nikakve umjetničke vrijednosti, a antipendij je od islikanog platna (tela depicta). Crkva ima ritual, misal i šćavet. Nije osobito srebro triju kruna oko svetačkih glava na slikama (argentum non est perfectum). Nema zvonca kod oltara, ni kandila, ni svijećnjaka. Biskup i ovdje kao i po drugim župama naređuje, da se nabave nosila za mrtvace, jer ih nose privezane za dvije duge motke.

Prema izvještaju župnika Ogorje ima pet crkava i pet sela: Ogorje, Braćević alias Zlopolje, Crivac, Ramljane i Postinje, a ova sela imaju i druge zaseoke, koji nemaju crkve.

U čitavoj župi ima 232 obitelji i 1828 duša.

Ogorje	ima	60	obitelji,	477	duša
Zlopolje	ima	62	obitelji,	505	duša
Crivac	ima	60	obitelji,	420	duša
Ramljane	ima	31	obitelj,	278	duša
Postinje	ima	19	obitelji,	147	duša
Svega	ima	232	obitelji,	1827	duša

U drugoj vizitaciji ta je tabla bolje razrađena ovako:

Ogorje	ima	obitelji	45,	stanovnika	381
Radunić	ima	obitelji	13,	stanovnika	100
Braćević	ima	obitelji	44,	stanovnika	308
Milešine	ima	obitelji	15,	stanovnika	110
Pribude	ima	obitelji	13,	stanovnika	95
Crivac	ima	obitelji	57,	stanovnika	392
Ramljane	ima	obitelji	33,	stanovnika	280
Postinje	ima	obitelji	22,	stanovnika	157
Svega	ima	obitelji	242,	stanovnika	1823

Matice potječu iz godine 1755., a vodu za krštenje dobiva župa iz katedrale kao i drugdje. Crkvom upravljaju crkovinari, a za potrebne troškove staraju se bratimi. Premda je župa velika, ipak u njoj se ne čuva euharistija niti se obavljaju euharistički ophodi, jer nemaju svijeća niti kandila za pratnju. U Ramljanima bratovština za svakoga preminuloga bratima daje izreći trideset misa.

Za uzdržavanje župnika obični su doprinosi, koji se smatraju milostinjom (Reditus parrochiales consistunt in solitis contributionibus titulo elęemosynę per familias collectis.) Siromasi ne daju ništa.

Župnik od sakupljene redovine (lukna) mora dati sinjskom samostanu: 1. 16 kvarata pšenice, 2. 20 janjaca od jedne godine, 3. sira 100 librica = 40 oka = 50 kg, 4. vune 100 librica, 5. masla 40 librica = 16 oka = 20 kg, 6. pilića 30–40, 7. jaja 100 do 200 ili 300.

U Ogorju je ćudoređe vrlo loše, kako izvješćuje župnik.

Luka Prokapa živi u suložništvu, jer mu je utekla žena pred 16 godina, pa nije mogao doznati, je li živa ili mrtva i zato se ne može vjenčati. I Luki Dučiću utekla je žena. Ima dosta svađa i neprijateljstva, osobito između nekih obitelji, koje poimence spominje, koje nikako nije mogao izmiriti. Psovači su nemili u svakom selu, i što više župnik propovijeda protiv psosti, to su gori.

Kad župnik ili kapelan mise daleko od kuće, ne dobivaju objed od župljana, pa župnik moli biskupa, neka ih prisili na davanje objeda, jer u takvim slučajevima tek uvečer dođu kući, pa ni tu ne nađu večere, jer nemaju sluge. Tuži se nadalje, da seljaci ulaze u crkvu s lulama i puškama. (Peroević to latinski ovako kaže: cum parvis vaporariis vulgo

pippe et catapultis.) Seljak Grgo Jukić dopunjuje izvještaje župnika i drugih seljaka ovako: Matija Milotić ne živi sa svojom ženom. Ona se nalazi u Drnišu, a ne zna se, tko je od njih dvoje kriv. Luka Dukić otjerao je svoju ženu, i ona živi u Splitu. Luka i brat mu Dujam tuku svoga oca Ivana i poznati su psovači. Luca Koljanin udušila je svoje dijete, koje je rodila s Petrom Pralja. O tome je obaviještena građanska vlast, ali okrivljena nije bila kažnjena.

Crkva sv. Jurja duguljasta je oblika, popločana po tlu i pokrita pločama. Vrata su natkrita i pod tim krovom postavljen je oltar, da se na njemu misi, kad je velik broj naroda kod crkve, te nema dovoljno mjesta u crkvi. Crkva je tamna i vlažna, ali ima zvonik i zvono.

Gospin oltar nema slike, a sv. Ante ima sliku, ali je izblijedjela. Taj je oltar podigao Ante Burmaz. Na glavnom oltaru antipendij je kožnat, islikan i posrebren. Na oltaru su o jednoj gvozdenoj šipci obješene srebrne figure konja, a to su zavjetni darovi. Oko svetačkih glava na slikama 4 su krune od srebrnog lima. U crkvi je jedan srebrn križ u obliku t. zv. »Pax«, koji ljube vjernici preko mise, zatim jedna srebrna kadionica i dva ručnika, mahrame (sudarii montani). Tako velika župa nije imala krštenoga zdenca.

Seljak Pavao Bulić prijavljuje biskupu: Ante Burmaz (valjda onaj, koji je podigao oltar sv. Anti) ne dolazi u crkvu, jer je proglašen »bandito« od vlasti, dakle prognanik, ali nitko ga ne progoni, pa kako mirno živi i radi kod svoje kuće i u polju, mogao bi dolaziti i u crkvu.

RAMLJANE

U tome selu bilo je mnogo ogromnog kamenja na starim grobovima, da pojedini kamen ne bi moglo nositi pedeset ljudi, no u doba Manolino nitko se nije kopao u te grobove, već u prostu zemlju, a nad začeljem se postavljao drven križ. Crkva je zaista malena, ali ograda oko nje uredna je i kamenom zidana. U zidu je napravljeno osam sjedala za ispovjedaonice na dan sv. Ivana Krstitelja, kad nagrne mnogo naroda na proštenište. Oko ograde pomnjivo je izravnana zemlja, da se lakše obavljaju procesije. Crkovinari vrlo pošteno upravljaju crkvenom imovinom, što se ne može reći o drugim crkvama u toj župi. Crkva je dobro opskrbljena svime potrebnim, ima srebrn kalež, kadionicu, kakve nema nijedna crkva u onom kraju. Nije zaista srebrna, ali je učinjena po načinu, kakva je ona u katedrali. Uz misal ima i šćavet. Na ulazu u crkvu kamenica je za blagoslovljenu vodu, a ni te nema nijedna crkva u onom kraju.

Kad su seljani molili biskupa, da im dopusti raširiti crkvu, on im je udovoljio, ali uz uvjet, da taj posao ne povjere crnogorskim zidarima. Naredio je također, da postave na dva prozora stakla za obranu od studeni. Kad je Manola u II. vizitaciji posjetio Ramljane, našao je, da je crkva proširena i nije imao ništa zamjeriti.

Tamo je pristupio biskup 16. svibnja 1757. Crkva je u tome selu bila *drvena* godine 1720., a u doba Manolino već kamena i lijepo popločana. Nije imala krštenoga zdenca niti zvonika, pa je zvono visjelo na stablu. Tamna je, jer nema prozora na pokrajnim zidovima. Uz misal našao je u njoj i šćavet, 12 srebrnih prstenova (zavjetni darovi) i šest mahrama.

Dok je biskup Manola bio u Zlopolju, uhvatio je župnik Babaja zgodnu prigodu, da izvijesti biskupa o nekim lošim običajima u svojoj župi. On je rekao: Moram kao župnik iznijeti neke neprilične činjenice, koje se zbivaju u mojoj župi ponajviše pri svadbenim svečanostima, da bi biskup postupao svojim ugledom i tako se ispravile tolike zloće, što ja nisam mogao postići.

1. Najprije protiv odredaba mladići, budući vjerenici, daju ocu buduće vjerenice dar, tko 5, tko 6 ili 7 cekina. Ako vjerenica nema oca, taj se dar daje braći njezinoj ili drugim starijima, a otac, brat ili drugi stariji vjerenice u vrijeme zaruka odvraćaju darovima. – Tu bez sumnje Babaja spominje stari običaj kupovanja žene.

2. Kada mlada pristane, da nekoga uzme za vjerenika i primi zaruke, odmah one noći spava s onim, koji joj je dao prsten, bio to otac ili brat budućega muža. Sve je to bez sablazni ili kakve sumnje ukućana, koji bi se pače sablaznili, kad ne bi spavala s budućim djeverom ili svekrom.

3. Kad mlada ide u crkvu na vjenčanje, dovodi je djever ispod kabanice, a nema li njezin vjerenik brata, onda je vodi koji rođak u crkvu, a tako i iz crkve kući. U kući za čitavo vrijeme pirovanja stoji pod kabanicom s djeverom ili rođakom, pa i jede pod istom kabanicom.

4. Kad mlada prispije kući vjerenika, deset ili petnaest koraka ispred kuće predaju joj malo dijete, koje ona miluje i nosi do kućnih vrata, pa spuštajući ga na zemlju daje mu kakav dar.

5. Kad dođu do kuće, onda mlada s konja ili, ako idu pješke, sa zemlje baca preko kuće jabuku ili dunju, a s druge strane muškarci i žene paze i čekaju te se trkom natječu, tko će ugrabiti jabuku ili dunju (prema godišnjem doba).

6. Kad vjerenica prispije na kućni prag ili ispred vrata, daju joj u ruke rešeto s nekoliko zrna žita, i ona ga prorešeta tri četiri puta pa ga vrati onome, tko joj ga je dao.

7. Poslije te ceremonije s rešetom klekne, poljubi kućni prag i onda uđe unutra.

8. Ušavši u kuću mlada okrene sve lopiže, koje su oko ognjišta, zatim otiđe u koji ugao kuće, gdje joj ukućani razvežu vrpcu, kojom su joj povezane vlasi, odbace je i postave novu.

9. Prvi dan, kad prispije kući vjerenikovoj, malo se vidi vani, jer stoji povučena u kući s djeverom.

10. Prvu noć poslije vjenčanja mlada spava s mužem.

11. Prije nego pođe spavati, pretraže joj pomnjivo sve dijelove odijela, koje ima na sebi, da na tome ne bi bio kakav uzao, pa ako ga nađu, odmah ga razriješe, jer vjeruju i čvrsto drže, da su to čari i dok je tu uzao, da se mladi ne mogu združiti u ženidbi.

12. Do vjerenikova kreveta mladu dovede kum i zatvaraju ih u sobu, pa kad mlada liježe, svi oko sobe ili kuće stanu vikati i pjevati i tako pjevaju sve do zore.

13. Drugu ili treću noć, ne imajući mlada slobodu da spava s djeverom, spava s ocem vjerenikovim. Kad pak bude na slobodi t. j. kad odu svatovi, nekoliko noći spava s djeverom, a ako ima više djeverova, spava s najmlađim, a ne s drugima. Kad spava s djeverom, bude nedopuštenih doticaja, koliko hoće, a ako se slučajno djever zbog kreposti uzdrži od tih nedopuštenih doticaja, onda je to znak, da joj ne će dobro nego zlo. Ako djever nema razbora, lako dođe među njima do tjelesnih veza.

15. Ako nevjesta ne spava s djeverom, u kući su svađe i omraze i nema nigda mira. Vjerenik ne pokazuje nikakve ljubomore, što njegov brat spava s njegovom ženom.

16. Kad prođe prva noć i ustanu vjerenici i svatovi, ujutro izlazi iz kuće nevjesta sa svojim djeverom, da svatovima polijeva vodu, da operu ruke. Nevjesta lijeva, a djever pruža ručnik. Svi se peru i svaki baca u vodu kakav srebrn ili bakreni novac, kako tko može.

17. Dok jutrom svatovi peru ruke, mnogi, da ne rečem svi, mašaju se nevjeste za prsi ili za sramotne dijelove tijela, a to čine slobodno u prisutnosti vjerenika, koji ne pokazuje nikakvo negodovanje. Zaista, koliko može, nastoji izbjeći svaki takav doticaj.

18. Pir traje četiri dana i svaki dan daje se voda za pranje ruku i ponavljaju se nepošteni doticaji.

19. Pretposljednji dan pira nevjesta dijeli darove svatovima.

20. Kad svrši pir, otada do 15, 20 ili najviše 30 dana roditelji i drugi nevjestini ukućani dolaze joj u pohode, i ponavlja se veselje, a vjerenik spava s majkom svoje žene, dok nevjesta sa svojim bratom ili stricem.

21. Prvoga blagdana poslije vjenčanja mladu dovodi u crkvu djever ili bliži rođak pod kabanicom. U crkvi skida kabanicu, a po svršetku mise djever se postavi s nevjestom do crkvenih vrata držeći je pokritu kabanicom i pokazuje joj svoje rođake i svojtu, kojima se nevjesta duboko klanja i s njima se ljubi.

22. Dok se ona klanja i ljubi, djever skida kabanicu, pa kad svrši ljubljenje, ponovo je pokrije.

23. Kad svrši sve to, onda je vodi pod kabanicom kući i tada se završava ta ceremonija s kabanicom.

24. Pod ovom kabanicom događaju se bezbrojni nedopušteni doticaji, pa je to predigra i kojega drugog nepoštenog djela, koje se poslije kod mnogih u svoje vrijeme otkrije.

25. Za svadbe redovito piju bez mjere i opijaju se. Na bocama su znakovi, do kojih piju, i natjeravaju te, da piješ do njih, ili idi od stola.

26. Brat mlade predaje je u ruke bratu vjerenika, a ovaj je dužan dati kakav dar onome prvome.

27. Kad s mladom krenu od njezine očinske kuće i udalje se za jedan puščani hitac, vjerenik se vrati natrag k nevjestinoj kući, gdje poljubi njezinu majku i daruje ju.

28. Veći dio ovih pokvarenosti kušao sam ukinuti, kad sam otkrio njihovu zloću, koja se počinja, osobito onaj običaj s kabanicom, ali mi nije u svemu uspio pokušaj, jer oni hoće da rade onako, kako su činili i njihovi pređi, i sve čine, kako rekoh, bez ikakve zamjere.

29. Kako je običaj ovdje u mojoj župi u Ogorju, tako je i u čitavom Zagorju.

S ovim se slaže i opažanje biskupa Kačića o lošem moralu u onom kraju. On je zabilježio godine 1730., da je u Ramljanima djevojka Ivka Piplica rodila sina s Ivanom Bašićem, koji je potom nije htio vjenčati, pa se ona obratila biskupu, neka ga on osudi, ali Kačić je i Ivku i Ivana uputio, da izaberu tri starca, pa da im oni sude. Ona tri pučka suca osudili su, da Bašić nije ju dužan vjenčati, jer je on tvrdio, da joj nije obećao ženidbu, ali joj mora dati za miraz šest starića žita i 120 lira, a dijete će držati jednu godinu Ivka i poslije toga predati ga Ivanu. Ivka se međutim odrekla četiriju starića žita, zadržavši samo dva, ali uz uvjet, da dijete zauvijek njoj ostane. Da je ne prevare, ona je pošla k biskupu i tražila, da se pogodba stavi u pismo, što je i učinio biskupov kancelar Peroević 6. lipnja 1730.

Kačiću su pripovijedali, da su u Vrbi na kraju Mućkoga polja u studenom 1724. na izdaju ubijena tri trgovca, koji su se vraćali iz Splita u Liku, i bačeni u duboku jamu, odakle su ih seljaci izvadili i blizu jame pokopali. Jednako su mu pripovijedali, da hajduci Toma Baković sa svojim sinom Mijom i Stipan Kokan dočekuju na putu i odvode stoku, a ženu Dujma Markotića premlatili su štapovima i opljačkali. Ova tri hajduka došla su uvečer da govore s biskupom, u selo Radunić. Kad je župnik vidio Tomu i drugove, rekao je, tobože u šali, da bi ga trebalo vezati, pa je zbog toga Toma stao psovati župnika pitajući ga, zašto bi ga trebalo vezati i što je on njemu i drugima zlo učinio.

Dok je on tako vikao i psovao prijeteći župniku, da će ga zapaliti zajedno s kućom, čuo se klopot konja, koji su se trkom približavali župskoj kući. Toma pomisli, da je izdan i da dolaze vojnici, da ga uhvate, pokuša opaliti pušku na župnika i brzo se sakri u visokom žitu. Sutradan, dok je Kačićev supohodnik Ivan Kalebota misio u crkvi Gospe od anđela, a biskup molio časoslov, čula su se tri puščana hica i vika: Ničija vjero! Oni, koji su došli u crkvu, pripovijedali su, da je ono Toma Baković pucao na Pavla Ozakovića, koji je i sam malo kasnije došao i noseći malu pušku pod lijevim pazuhom kazivao, da ga je na putu susreo Toma Baković i pozvao ga, da s njim govori o nekom poslu, ali je Ozaković nemajući mača ni velike puške pošao dalje ne hajući za

Bakovića, našto su Baković i njegova družina opalili na nj puške, a i on na njih svoju malu i pobjegao k crkvi.

Taj Ozaković bio je neko vrijeme u Bakovićevoj hajdučkoj četi, a poslije odbjegao i dobivši od generala Zavorea 10 vojnika gonio Bakovića puna tri mjeseca, da ga ili uhvati ili ubije. Zato ga je Baković hotio ubiti i zaprijetio je, da će se osvetiti svima, koji su što kod vlasti protiv njega iskazali, a on dobro zna, i koji su to i što su svjedočili. Baković se kroz gustu šumu približio crkvi i želio govoriti s biskupom.

Biskup Kačić došao je na ugovoreno mjesto s trima pratiocima, a Baković s družinom bacio se na zemlju i ljubio biskupu noge i ruke izjavljujući, da se želi ispovjediti. Kačić je tražio od njega, da obeća, da se ne će nikome osvetiti, a onda tek može biti govora o ispovijedi. To je bilo teško hajduku, ali je ipak obećao, da će se sa župnikom pomiriti, našto je biskup pozvao župnika, i Baković se s njime izljubio. Biskup je nastavio razgovarati se s hajducima, nastojeći ih pripraviti na ispovijed, a oni uvijek u strahu i bojeći se svakoga šuma lista i neprestano se obaziruć uokolo i ne dopuštajući, da im se itko približi, obećali su, da će se sastati s biskupom u Brštanovu.

Hajdučtvo dakle, i svađa bile su ukorijenjene u Ogorju već godinama, pa je Manola naredio fra Marijanu Suriću, da održi propovijed o slozi i ljubavi, što je on učinio tako lijepo, da su svi plakali pa i sam propovjednik, te su uzdisali i ljubili se.

Uz ostale mane bilo je i grubog praznovjerja. Šimun Svalina 17. svibnja 1757. došao je pred biskupa Manolu i rekao: Moja kći od 13 ili 14 godina boluje od padavice, koja je napada šest, osam pa i deset puta na dan. Gledajući njezine muke sve sam pokušao, da joj nađem lijeka i napokon sam se namjerio na neku Luciju iz Zavoglava, šibenske biskupije, a njezino prezime ne znam, pa se ona ponudila, da će mi dijete izliječiti. Rekla je, da treba naći djevojku, koja se sama objesila, pa izvaditi iz zemlje njezinu glavu, na tjemenu je ostrugati, zatim uzeti paunove nečisti, pa sve to satrti u sitan prah i šmrkati kao duhan, i to će izliječiti bolesnicu. Rekla je, da je to poznat lijek protiv padavice i da je zabilježen u odobrenim knjigama. Obješena djevojka ne smije imati više od 20 godina, a što je mlađa, to je bolje. Djever te Lucije kazao mi je, da on zna za jednu takvu djevojku, a ja sam mu obećao cekin, ako donese njezinu glavu i ako lijek bude uspješan. Ovo sam pripovjedio svećeniku Stjepanu Medvidoviću i župniku Neorića pitajući ih za savjet. Oni su mi rekli, da ćemo ja i dijete biti osuđeni, ako to učinim, našto sam ja rečenom Ivanu rekao, da mi ne nosi glavu djevojke.

Na upit, je li držao, da je to praznovjerje, odgovorio je, da isprva nije držao, da je praznovjerje, već lijek, a kasnije počeo sumnjati, ali ga je Lucija uvjeravala, da onako piše u knjigama. Ipak nije bio miran, pa je zato sve saopćio župniku Neorića, a evo i biskupu.

Poslije Zlopolja je biskup pohodio selo

Crkva sv. Marka sagrađena je godine 1721., a gradili su je Crnogorci loše. U sredini je mjesta i izložena buri, koja tu žestoko duva, jer je mjesto pod planinom Svilajom. Mala crkva bila je u početku bez zvonika i zvono je bilo godine 1748. postavljeno na grede, koje su podignute poput vješala. U doba Manoline vizitacije bila je već proširena i imala je zvonik. Premda je tek nedavno proširena, ipak prijeti pogibao, da će se srušiti, jer je popucala na sve strane. I ovdje kao i na drugim mjestima krivi Manola Crnogorce, koji su joj postavili slabe temelje i bez ikakva pravila. Pokrita je pločom, a bura je odnijela podmaz, pa kiša probija kroz krov. Inače je našao u njoj srebrn kalež, šćavet i osam »sudaria montana vulgo mahrame«.

Moral nije osobit, i župnik se tuži, da se događaju mnoga oskvrnuća djevojaka, a uzrok je tome, što je blizu vojnički kvartir, pa i siromaštvo puka. Često se nađu izložena mrtva tjelesa djece u procijepima brda, i ne može se pronaći, tko ih izlaže. Župnik je nastojao, da harambaše nađu krivce i dojave ih, ali uzalud. Djevojke sakrivaju trudnoću kabanicom, pa se prave bolesne i konačno porode u šumi te puste umrijeti dijete. Uzaludan je sav njegov trud, prijekor i vika.

Iz Crivaca se biskup požurio župnikovoj kući, jer je prijetila kiša. Kad su bili na domaku kuće, župnik Babaja pustio je konju uzde i udario u galop, a za njim i fratar Mlinarić, koji je poslije nekoliko koraka pao s konja i desna mu noga ostala zapletena u stremenu. Konj uplašen udarao je stražnjim nogama i vukao jahača. Nitko nije smio poteći za konjem, da se jače ne uplaši, i svima se kosa naježila od straha. Srećom se fratru sapona sandale odapela i sandala ostala u stremenu, fratar se oslobodio konja bez većih povreda. Biskup ga je ukorio, što se utrkuje, kad ne zna jahati, i zabranio mu da dalje jaše. Kako je padala velika kiša 18. svibnja 1757., biskup je ostao u župskoj kući.

Ta se kuća nalazi usred župe, a sastoji se od tri drvene sobe, koje su zaredom spojene i u dužinu pružene jedna za drugom i slamom pokrivene. Četvrta je služila za kuhinju, a peta je bila pivnica. Oko kuće sve uokolo široko je dvorište ograđeno kamenim zidom. Dvorište je puno plemenitih voćaka: trešanja, oraha i šljiva. Na dvorištu su dvoja vrata, t. j. južna i zapadna i poviše gornjeg praga svakih vrata postavljena su po tri velika drvena križa. Mjesto je prijatno u ljetno i proljetno doba, a zimi je hladno, jer leži odmah pod visokom planinom Svilajom. Na sjevernoj strani u samoj ogradi sazidana je nova župska kuća od kamena i vapna. Duga je 34 stope, široka izvana 16 uz odgovarajuću visinu. Kad bude dovršena, imat će s obje strane ulaza dvije sobe u prizemlju, a na katu, kako se svidi župniku, koji bude u njoj stanovao. Gradnju je započeo (uzevši ipak majstore iz Crne Gore) godine 1747. fra Marko Marinović lector jubilatus (doktor) i negdašnji župnik. U kući stanuje župnik sa svojim pomoćnikom, pa su tu primili biskupa i njegovu pratnju. Biskupu su napravili spavaonicu u zapadnom uglu, zagradivši je vrlo čistim ponjavama. Kuća dobro brani dvorište od sjevernih vje-

trova. U dvorištu je kapelica građena crvenicom zemljom i već je ruševna. Tako je bilo za I. Manoline vizitacije, a za II. ponovno je opisan taj župski dom, koji je tada bio popravljen i bolje uređen. Župnik fra Petar Luetić napravio je dvije sobe, predsoblje i blagovaonicu, pa je uredio i prvi kat. U sobama su zidovi obijeljeni. S prizemlja vode stube na kat. Grede pod tavanom donesene su iz turske zemlje. Uz kuću je bila prostrana kuhinja. U živcu kamena izdubena je čatrnja i u njoj je čista i bistra voda. Sve je to lijepo i skladno kao u gradu i sve je učinio Vuletić u tri godine na svoj trošak, ne pitajući pomoći ni u puka ni u svoga samostana. Ovo sam iznio, da se vidi, kako jedan napredan i marljiv čovjek i u najzapuštenijem kraju i u natražno doba znao je stvoriti udoban stan, dok su drugi živjeli primitivnim životom.

Poslije opisa kuće župnik Babaja iznosi po treći put slučajeve iz moralnoga stanja svoje župe.

Klara, kći pok. Dujma Karan Muslina iz Ogorja pred dvije i po godine vjenčala se s Jakovom Bijukom, također iz Ogorja. Živjela je s mužem tri mjeseca, a onda joj je muž umro, a ona ostala i dalje u Bijukovoj kući u dobi od 25 godina, prikladna, da je takve nije bilo u čitavom Ogorju. Zanijela je sa svojim djeverom i porodila djevojčicu, koja je u četvrtom mjesecu umrla. Župnik je nastojao, da je oslobodi grešne prigode i odveo ju je iz Bijukove kuće, a pučki suci, arbitri, dosudili su joj osim miraza još jednu kravu i četiri komada sitne stoke. Ona je se nastanila u kući, gdje su joj udate dvije sestre za dva brata, Stjepana i Jakova Manenica. Premda je kuća daleko od Bijukove dvije milje, ipak se lako nađu na paši. Da je uda, našao joj je dvije partije, ali nije bila zadovoljna, jer je tražila, da joj vjerenik bude lijep i bogat. Napokon ju je poslao k njezinu bratu Iliji blizu Zelova.

Poslije toga pristupila je biskupu Lucija, kći Stjepana Koljanina iz Braćevića i rekla:

Između nesretnih djevojaka, koje se nalaze u ovoj župi, mislim, da sam ja na prvom mjestu. Izgubila sam svoje djevičanstvo, i čast mi je odnio Petar, sin Luke Pralije iz moga sela, s kojim sam rodila jedno dijete, koje sam, nadovezujući grijeh na grijeh, udušila. Ako mi je oteo moj djevičanski vijenac, pravica zahtijeva, da mi vrati moju čast time, da me vjenča, što smjerno molim, da bude obvezan od biskupa. Pozvan Petar Pralija došao je i nije zanijekao, da joj je dignuo djevičanstvo, ali je nijekao, da je usmrtio dijete. Dok je on to nijekao, otkrila se druga činjenica, da je Petar imao odnose i s majkom Lucije. Zbog toga je otpravljena Lucija i nije uslišana, a Petru je naređeno, da joj dade za miraz 3 ovce i 10 lakata sukna.

Potom je došla Cvita, kći Mate Ćosića iz Crivaca i izložila:

Prošle sam godine zatrudnjela s Bartulom Didovićem, mojim susjedom, i porodila dijete, koje je kršteno odletjelo u nebo. On me nije htio vjenčati, kako mi je prije obećavao, i da se oslobodi te dužnosti, pobjegao je i upisao se u vojsku, u konjanike. Videći njegovu prijevaru i zloću, obratila sam se na najveću vlast u Provinciji iznijevši obje činje-

nice i bila sam uslišana. Generalni providur dao ga je izbrisati iz broja vojnika i kaznio ga je sa šest mjeseci tamnice. Poslije izdržane kazne vratio se kući, ali slaba zdravlja, opametio se i sad je spreman da me vjenča, pa smjerno molim biskupsko gospodstvo, da dopusti, da me vjenča.

Biskup je dopustio, da ih župnik vjenča, ukoliko je istina, što je Cvita kazala, te im je otpustio sve tri napovijedi.

Iz ogorskih sela Manola je prešao preko Moseća 19. svibnja 1757. u

ČVRLJEVO

Uz visoko brdo teško je bilo jahati. Navrh brda je hrast zvan Babin dub. Peroević je zabilježio, da ga je on više puta vidio i da je toliko jak taj dub, da ga jedva mogu obuhvatiti tri čovjeka, a vidi se izdaleka, tamo iz sela Bristivice. Kažu, da je star više stotina godina. Biskupu je došao ususret harambaša Čvrljeva Mate Bogić i barjaktar Josip Šilović sa 36 vojnika, od kojih je 12 jahalo na konjima, a ostali su išli pješke. Harambaša ih je poređao i onda trgnutim mačem zapovjedio, da pokleknu, što su oni i učinili, a barjaktar prignuo barjak na počast. Nato su Ogorjani ispalili puške, primili blagoslov i vratili se kući, a jednako su i oni iz Čvrljeva ispalili salve i uputili se s biskupom u svoje selo.

Na putu je Manola pohodio malu crkvu sv. Marka u Vinovu. Opazio je, da je groblje otvoreno i da po njem pasu životinje. Crkva ima zvonik, zvono i šćavet. Naredio je, da nabave nosila za prijenos mrtvaca. Župa ima četiri sela: Čvrljevo sa crkvom Imena Isusova, Kladnjice sa crkvom sv. Filipa i Jakova, Vinovo i Divoević, koji polaze crkvu u Kladnjicama. Statistički su podaci ovi:

Čvrljevo	33	obitelji, 252	stanovnika
Kladnjice	28	obitelji, 291	stanovnik
Vinovo	19	obitelji, 190	stanovnika
Divoević	22	obitelji, 182	stanovnika
Skupa	102	obitelji, 915	stanovnika

Matice župske datiraju iz 1755. godine. Nijedna od spomenutih crkava nije proglašena župskom.

Crkva u Čvrljevu podignuta je na širokoj ravnici, pokrita crijepom i ima zvonik i zvono. Kad je Kačić godine 1726. obavio vizitaciju u Čvrljevu, crkva je bila drvena i više je naličila na spilju nego na crkvu, a seljaci su se ispričavali, da ne mogu graditi novu zbog neimaštine. Za II. vizitacije 1730. zabilježio je, da su započeli gradnjom i već podigli zidove za $1^1/_2$ lakta. Majstori su bili Josip i Domenik Scotti iz Kaštela. Za sam rad pogodili su, da im se da 100 reala.

U ono surovo doba Kačić je u Čvrljevu našao jednoga starca stogodišnjaka, koji je bio duboko duhovan čovjek, koji je s potpunim mirom i zadovoljstvom očekivao smrt. U isto doba došle su k biskupu dvije žene »dva bijesna psa«, koje su jedna drugu okrivljivale, da je jedna izjela dijete drugoj i da joj je kriva, što već 15 godina nema djece. Biskup je obje istjerao iz crkve. Seljaci su Kačića molili, neka prokune neke nepoznate lupeže, koji s njima jedu i piju, a noću kradu.

Iz Čvrljeva prešao je Manola u selo

VISOKU

Predvodio je na putu harambaša Bogić s barjaktarom Šilovićem na čelu, a vojnici su išli pješke. Šilović je iz Kladnjica, odakle potječu trogirski Šilović-Slade. Poslije teškoga puta, kad su bili nadomak Kladnjica, zapucaše puške na pozdrav i javi se zvono, koje je zvonilo, sve dok nijesu prispjeli do crkve. U Kladnjicama bila je crkva sagrađena 1740., ali ju je oštetio grom, pa su sagradili novu, koja je veća od svih u tome kraju i lijepo je uređena. Ima sve potrebne stvari i šćavet. U selu je nastanjen ciganin Mijo Hujduk, koji ne vrši kršćanske dužnosti. U Divoevićima je vidio biskup tri kuće kamenom i klakom građene i pločom pokrite, pa kad to ističe, znači, da su takve kuće bile rijetkost.

Na međi sela Visoke dočekao je Manolu dekan fra Marijan Surić s tri harambaše, 20 konjanika i 60 pješaka. Na dočeku poredali su se konjanici s jedne, a pješaci s druge strane i ispalili salve. Oni iz Čvrljeva kleknuli su, prignuli barjak i primivši blagoslov vratili su se kući. Nato su Visočani poređani dva po dva za harambašama, koji su ih s trgnutim handžarima predvodili, krenuli u Visoku. Pješaci su marširali s jedne, a konjanici jahali s druge strane, a barjaktari su prignuli barjake, bubnjari udarali u bubnjeve, vojnici palili puške, a sa crkve je zvono zvonilo i tako sve dok biskup nije ušao u župsku crkvu. Župa Visoka sastoji se od četiri sela: Visoke, Sratoga, Sitnoga i Nevesta, a njoj pripadaju još Utore i Cere, koje su bez crkve i pribrajaju se Nevestu. Čitava župa ima 152 obitelji i 1262 stanovnika, i to:

Selo Nevest	58 obitelji,	482 stanovnika
Selo Visoka	16 obitelji,	64 stanovnika
Selo Sratog	40 obitelji,	324 stanovnika
Selo Sitno	30 obitelji,	268 stanovnika
Selo Cera	8 obitelji,	124 stanovnika
Svega	152 obitelji,	1262 stanovnika

Selo Visoka nalazi se u sredini župe i tu je župska kuća. U Sitnom je jedna crkva za dvije župe, i to različitih biskupija, za Sitno trogirske,

za Mirilović šibenske biskupije. Oba župnika mise na istom oltaru, ali svaki ima svoje posebne knjige, ruho i svijeće. Crkvu od davnina vizitira trogirski biskup, a šibenski ne dolazi osobno, već šalje svoja dva svećenika u tu svrhu. Župnik Sitnoga, zapravo Visoke, reče misu, *epistolu i evanđelje hrvatski* i propovijed, naviješta s oltara svetkovine i ostale potrebne stvari, a šibenski svećenik reče samo tihu misu i ništa drugo. Prinosi ili milostinja za župnika isti su kao i po ostalim selima, ali ne prinose svi seljani. (Contributiones seu ęlemosynę parochiales sunt eędem prout in aliis parochiis, sed ab omnibus non contribuuntur.) Ni u jednoj od četiri crkve te župe nema krštenoga zdenca, a krsti se prostom vodom blagoslovljenom u crkvi.

Biskup je doznao, da ima nekoliko kamatnika u župi, koji kupuju zemlje ispod prave cijene i daju na izor volove za veću cijenu, negoli se obično unajmljuju, ali župnik ne zna kazati, kakva je pogodba između stranaka. Crkovinari u Visokoj tako slabo upravljaju crkvenom imovinom, da je Manola zaprijetio, da će ih predati crkvenoj vlasti.

Crkva ima srebrn kalež s patenom, srebrnu piksidu, zvono i šćavet. Posebno ističe dnevnik vizitacije, da crkovinar Jozo Bošnjak zna pisati.

NEVEST

Groblje u Nevestu prostrano je i ravno s mnogo nadgrobnog kamenja, koje je lijepo čekićem i dlijetom izrađeno. Kamenje je amo tamo po groblju raštrkano, a kako je debelo, moglo bi služiti za menzu i podnožje oltara. Crkva ima zvonik i zvono, srebrn kalež s patenom i piksidu svu od srebra, šćavet i osamnaest srebrnih zavjetnih darova, tri krune od srebrnog lima i nekoliko mahrama. Harambaša je Mijo Zelalija, a crkovinar Pavao Zelalija. Danas su Zelalije u Trogiru toliko domaći, da su ušli i u narodnu šaljivu pjesmu kao starinom Trogirani.

Potom se opisuje župska kuća u Visokoj. Sagrađena je kamenom i klakom na jedan kat, a gradnja je trajala od mjeseca lipnja 1745. do mjeseca listopada 1746. Trošak je snosio samostan, a selo dalo samo 70 lira i podvoz za materijal. Duga je 12 lakata, 15 široka iznutra. Pokrita je. U kući su dvije sobice i po sredini predsoblje. U prizemlju s istočne strane hambar je za žito, a sa zapadne konoba za vino. Potrošeno je za nju 3000 lira ili 100 reala. Uz kuću izvana je prislonjena kuhinja, za koju je potrošeno 400 lira. Osobito je značajno, da je u kuhinji sagrađena i krušna peć, koju si malo gdje mogao naći do pred 30 godina u dalmatinskoj Zagori, gdje se kruh pekao pod pekom. U toj peći moglo se peći samo toliko kruha, koliko je bilo potrebno župniku. U vrtlu pred kućom rastu samo kruške. Vrlo je udobna ta kuća za zagorske župnike, a zaslužuje, da se spomene ime naprednoga župnika, koji je uredio tako udoban stan; zvao se fra Mijo Stipanović. On je srušio staru kuću, koju je sagradio negda fra Andrija Vušković crvenicom zemljom, a ne vapnom. Iz Visoke spremio se Manola i pratnja za put u

SUHI DOL

Harambaše Zelalija i Sunara (ti su danas čisti Trogirani!) doveli su 20 konja i povorka se uputila, a pred svima je jahao Zelalija s barjaktarom i sa četom od 10 konjanika i 20 oružanih pješaka. Na putu je biskup pohodio crkvu u Sratogu posvećenu sv. Nikoli, koja je vrlo dobro zidana i crijepom pokrita, popločana je četvorastim pločama, ima zvonik i zvono. Crkovinari dobro njom upravljaju, pa su kupili godine 1752. velik srebrn križ za procesije zajedno s kopljem i barjakom, na kojem je slika sv. Nikole s jedne strane, a Gospina s druge. Crkva ima srebrn kalež s patenom i šćavet. Na pročelju je i tu oltar uza zid.

SITNO

U Sitnom je biskup opazio, da grade novu crkvu i vidio je u crkvenoj zgradi već spremljene male prozore, pa je zabranio, da postave tako male prozore a k tome je naredio, da pozovu dobre majstore, a ne Crnogorce, koji su već započeli rad. U dnevniku je zabilježeno, da se Sitno prije zvalo Zaplanje. Na granici Suhog dola dočekali su ga dva harambaše s dva barjaka sela Mravnice i Suhog dola sa 12 konjanika i 20 pješaka uz obligatnu pucnjavu pušaka.

Župnik je izvijestio, da su u njegovoj župi sela Mravnica, Donji Suhi dol, Gornji Suhi dol, dio Trolokava i dio Prgometa. Ima svega 119 obitelji s 490 stanovnika, i to ovako porazdijeljenih:

Mravnica	14 obitelji,	106 stanovnika
Učić i Balovi	15 obitelji,	125 stanovnika
Donji SD Radići	15 obitelji,	137 stanovnika
Donji SD Bakovići	20 obitelji,	154 stanovnika
Gornji SD Bakovići	29 obitelji,	192 stanovnika
Trolokve	14 obitelji,	147 stanovnika
Prgomet Bakovići	12 obitelji,	79 stanovnika
Svega	119 obitelji,	940 stanovnika

Od svih 119 obitelji župnik prima lukno (bir, redovina, original kaže: consuetas eleęmosynas recipit). Ni u jednoj od spomenutih crkava nema krštenoga zdenca, ali u toj župi, jedinoj od svih zagorskih prate mrtvaca svijećama na pokop. Matice su iz godine 1755.

Harambaše Suhog dola i Trolokava izjavljuju, da u njihovim selima ljudi žive u međusobnom miru, a za Mravnicu harambaša Ljubičić kaže, da u njoj nema zlih ljudi. Kad župnik dođe u koje selo, bilo radi mise ili radi bolesnika, seljani ga počaste objedom. Župska kuća u Suhom dolu podignuta je od fra Ilije Bašića, tadašnjega župnika. Zidovi nisu

vapnom zalijepljeni, a pokrita je pločom. Nije popođena daskama, već nabitom zemljom. Ima samo jednu sobu s vratima, na kojima je ključanica, jedan prozor visok od zemlje malo više od lakta. Vrlo prostrano dvorište sa svih strana je zidom ograđeno i ima dva vrtla i dva stabla krušaka. Krećući u *Lepenicu* Manola je pohodio crkvu sv. Antuna u

MRAVNICI

koja je selo šibenskoga kotara, ali trogirske biskupije. Crkva je malena, da može u nju stati jedva 20 osoba. Nije tle popločano, već je dobro utrta zemlja. Ime selu potječe od hrvatske riječi mrav (ab illyrico nomine Formice nomen accepit). Blizu crkve, naime, bilo je jedno stablo tako krcato mravima, da su prešli i u crkvu, pa su i ona i oltar bili puni tih kukaca, da se jedva mogla misa govoriti. Kad su posjekli stablo, i crkva se oslobodila mravi. Kako je crkva malena, tako su maleni zvonik i zvono i kalež. Seljaci su spremili vapno za novu crkvu, ali zbog nedavnih nesretnih vremena nisu mogli ništa učiniti.

LEPENICA

U Lepenici je biskupa primio u svoju kuću Nikola Mardešić, a pratnja se nastanila u tri druge kuće, jer nije bilo župske kuće u selu. I za Kačićeve vizitacije 1726. godine župnik je izvijestio biskupa ovako: Nemam posebne kuće, već stanujem sad u jednoj sad u drugoj kod seljaka i s oltara najavim, kod koga ću biti.

U selu je imao Ivan Marčić veliku kuću i želio je primiti biskupa, ali su se tome oprli crkovinari, jer je Marčić bio u parnici sa seljanima. Od Mravnice do Lepenice pratio je Manolu harambaša Kesić, a na granici ga je dočekao harambaša Knežević s barjakom i oružanom četom. Taj put je bio strm i težak, pa su na pogibeljnijim mjestima dva pješaka podržavala biskupa, da ne padne, jer se već uhvatila noć, a on je bio umoran.

Župa se proteže preko šest milja, od Prapatnice do Vrsna. (U starije doba Lepenica se zvala Polužje, a Vrsno Vrsnica.[7]) Zapravo ova se župa zove Ljubitovica ili Prapatnica, jer je Prapatnica njezino prvo selo dolazeći od grada, a u Ljubitovici je župska kuća, i u njoj stanuje župnik. Oko četiri su mjeseca, što je tu župnik Antun Czernin, po narodnosti Nijemac iz Kostajnice, ređen od Mihovila Patačića, nadbiskupa Kaloče za subđakona, a od Ladislava Vestarini-Kin, sremskog biskupa za presbitera. Župa ima pet sela, od kojih dva, Podboraj i Vrsno, potpadaju

[7] *Stošić don Krsto*, Sela Šibenskog kotara, Šibenik 1941, str. 80, 81.

pod providura šibenskoga. U Podborju je bio biskup Kačić pustio popu glagoljašu trogirske biskupije Antunu Čuklinu, da za svoju porabu sagradi kapelu, koju je po njegovoj smrti njegov brat upotrebio u gospodarske svrhe. Čitava župa brojila je 123 obitelji i 977 stanovnika. Po selima su zabilježene samo obitelji, a ne stanovnici, ali poprečno je svaka kuća imala 8 članova, pa bi po tome ovakvi bili statistički podaci:

Prapatnica	41	obitelj,	328	stanovnika
Ljubitovica	35	obitelji,	280	stanovnika
Lepenica	15	obitelji,	120	stanovnika
Podboraj	21	obitelj,	168	stanovnika
Vrsno	11	obitelji,	88	stanovnika
Skupa	123	obitelji,	984	stanovnika

Čitava je župa u jednoj dolini. Ni u jednoj crkvi nema zdenca krštenja ni obrednika, pa se župnik služi knjigom »Collectio benedictionum«, koju mu je pozajmio župnik Bristivice. Posebnih grobova nema, već se kopaju u samu zemlju mrtvaci, koje donose privezane na dvije motke. Matice su iz god. 1754.–55.

Crkva je u *Lepenici* posvećena *sv. Grguru*, a sagrađena je 1730. godine, crijepom je pokrita i kamenom popločana. Ima zvonik i zvono, šćavet i srebrn križić na oltaru, 14 kruna od srebrnog lima i tri pozlaćene. Ima dapače i uskrsnu svijeću na željeznom tronošcu. Narod živi u miru. Godine 1726. biskup Kačić bio je našao tu crkvu sv. Grgura potpuno srušenu i narod nesložan s obzirom na mjesto, gdje će graditi novu crkvu. Ipak kroz četiri godine sagradili su i uredili crkvu, ostavivši od stare samo apsidu.

Što se tiče ćudoređa zamjera se, što ima nekih, koji drže mnoge zemlje za malu svotu pozajmljenoga novca.

Dne 29. svibnja zabilježio je Perović: Kako je jučer biskup jahao iz Suhog dola u Mravnicu, pa odatle u Lepenicu protiv jakog vjetra, to se tako jako prehladio, da mu nisi mogao čuti glas na korak udaljenosti. U *Vrsnu* je zabilježeno, da crkva ima srebrn kalež malen, ali lijep.

LJUBITOVICA

U tome selu crkva sv. Katarine više je kapelica nego crkva, a sagrađena je pred 30 godina i seljaci se slabo brinu, da novu podignu. Vrata su široka, koliko čitavo pročelje. Oltarska slika izrađena je na platnu, ali je indecentna i teatralna, jer je svetica slična glumici i ispraznoj plesačici. Crkva nema zvona ni kaleža, a za službu donose kalež iz crkve sv. Tome u Prapatnici. Misal je star, no imaju šćavet. Ivan Munizić mnogo nastoji oko gradnje nove crkve, ali je skupio samo 300 lira. Seljaci su zapalili klačinu za vapno i potrošili su za to 1000 konja drva.

PRAPATNICA

Crkva sv. Tome bila je prije župska, a župa se prostirala od Radošića do Vrsna. Tamna je i vlažna te zaudara vlagom, ali je tvrdo građena i crijepom pokrita i kamenom popločana, pa ima i zvonik i zvono. Kažu, da je pod jednom velikom pločom pred kakvih 40 godina pokopan župnik Ivan Turidija. Po svjedočanstvu seljaka taj je grob bio u staroj crkvi i kad su otjerani Turci, našli su u crkvi jamu i na nju postavili ploču. Kasnije je u tu jamu pokopan Turidija. Slika sv. Tome na oltaru iščezla je zbog vlage, pa su je nadomjestili Gospinom slikom, koja je okružena krunama od pozlaćenog srebrnog lima. Oko Gospine glave obješen je đerdan od 12 srebrnih solada. Osim toga nalaze se u crkvi 3 srebrne krune od lima, tri pozlaćena i 7 srebrnih zavjetnih darova. Treća slika Gospina okićena je srebrnom krunom i dvjema manjima, a ima i 15 zavjetnih darova.

BRISTIVICA

U tome je selu biskup dočekan od dvaju harambaša s tri barjaka uz pucnjavu pušaka i smjestio se u bratskoj kući, koja je bila vapnom građena i pločom pokrita. Bristivici pripada Blizna, a u Blizni je Mitlo i Vinovac.

Bristivica	ima 64 obitelji i	441 stanovnika
Blizna	ima 75 obitelji i	563 stanovnika

Župa ima matice, a vodu za krštenje dobiva župnik iz trogirske katedrale. Bratska kuća, u kojoj se nastanio biskup, udaljena je od crkve za hitac kamena, visoka je 4 lakta, 24 duga i 8 široka, ima samo jedan prozor s istočne strane, a ostalo svijetlo prima s vrata. Pod joj je dobro zbijena zemlja, a ne daske ni ploče. Na zapadnoj strani, koja zaprema trećinu kućnoga prostora su vrata s ključanicom. Tu je pod od dasaka. Biskup je spavao u toj sobi i krevet su mu ogradili plahtama.

Župska kuća sagrađena je u Bristivici i duga je iznutra 9 lakata, široka 6, a sagradio ju je ondašnji župnik fra Pavao Grabovac bez vapna i samo prizemno. Kasnije je župnik fra Nikola Žanko uz staru kuću dozidao novu klakom građenu, tako da je jedna polovica kuće građena klakom, a polovica bez klaka. Pokrita je pločama i ima kamene stepenice izvana, a također i kuhinju u prizemlju, pa i staju. Daleko je od crkve jednu milju. Župa se prostire u duljinu, pa koliko je od Trogira do Bristivice, toliko je od Bristivice do Vinovca, krajnjega sela te župe. Od Bristivice do Blizne ravan je put, od Blizne do Mitla i Vinovca kamenit i krševit. Seljaci u Vinovcu žive kao u tmini, jer ne vide župnika, nego kad kojega umirućega krijepi sakramentima. Za pređašnjega župnika mnogi su umrli bez sakramenata, a za sadašnjega samo četvoro, a to zato, što ima 7 sati hoda do župnika i od župnika do bolesnika, pa je prekasno u nenadnim slučajevima.

Trebalo bi podijeliti tu veliku župu, jer i svjetovna je vlast podijeljena. Jedan je harambaša za Bristivicu i Prapatnicu, a jedan za Bliznu, Mitlo i Vinovac. Već su za posljednje vizitacije ova tri sela tražila posebnu župu i obvezala se, da će podići u Mitlu župsku kuću.

Govoreći o prilikama u župi župnik ističe, da nema umaknuća djevojaka. Mrtvaci se zista nose na dvije motke, ali ih prate u sprovodu sa svijećama u rukama. Na ispovijed ne pušta neke hajduke i javne lupeže (grassatores et publici fures), jer ne će da se ostave pljačke. Kamatnika nema osim onih, koji primaju u zalog zemlju pod pogodbama, koje nisu moralne. Seljaci ne psuju, ali kad se opiju, udare u riječi: Pasja viro, nijedna viro i t. d. Dva brata Pletkovića ne žive u ljubavi zbog diobe imovine, pa ih zbog toga ne će da ispovijeda.

U Bristivici prokapljuje krov na crkvi, koja je k tome i malena, no ipak ima zvonik i zvono, šćavet i srebrnih zavjetnih darova.

BLIZNA

Seljaci Blizne zamolili su biskupa, da posjeti sela Bliznu, Mitlo i Vinovac, da se uvjeri, kako su daleko od župske kuće i da je za to potrebno ustanoviti novu župu, pa je biskup udovoljio njihovoj želji. U Bliznoj je našao, da je groblje ograđeno kamenim zidom, na kojem su četvora vrata, a na zapadnoj strani stara crkva i sedam koraka od nje započeta nova. Stara je vlažna, jer je u dolini, a sada drže u njoj materijal za gradnju nove. Podnožje oltara je još na svome mjestu. Nova će biti duga zajedno s apsidom 30 lakata, a široka 10. Već pred 12 godina počeli su s gradnjom, ali dovršena je samo apsida. Ima dvoja vrata, jedna na pročelju i druga s južne strane, a ta na pročelju su upravo krasna za one krajeve. Kad se crkva dovrši, ne će joj biti ravne u čitavom Zagorju. Po svemu je slična crkvi sv. Jakova u Čiovu. Polovicu apside i jedan korak zida radili su crnogorski majstori, ali po nacrtu i pod nadzorom pok. Ivana Krst. Nutrizio, a upravljao je i ravnao radom Ivan Kalebota, ondašnji trogirski generalni vikar, a tadašnji biskup šibenski. Ostali dio gradnje nastavio je pok. Ivan Raguseo alias Macanović, a poslije njegove smrti Ignacij Macanović, prvi među graditeljima. On bratime izigrava i otežе radnju, a za same radove primio je 70 zlatnih dukata. Osim sitnog pijeska (pržine) sav je materijal spremljen i ne treba ništa, nego da stavi ruke na posao. Za gradnju ove crkve prinose sela Blizna, Vinovac i Mitlo, jer su svi u jednoj bratovštini, ali za pročelje, koje je od klesanog kamena, preuzeo je sav trošak na se Mihovil Pletković, kojega su seljani postavili za upravitelja, pa on želi podići i zvonik sličan onomu crkve Bl. Dj. Marije od Karmela u Trogiru. Toga Pletkovića hvali i Kačić u svojoj II. vizitaciji, da je crkvi u Bliznoj pribavio kalež, ruho i sve drugo potrebno za misu.

MITLO

Odatle je Manola odjahao u Mitlo, gdje je crkva sv. Mihovila, pa i za nju se osobito brine Mihovil Pletković. Crkva je sagrađena na kamenitom brežuljku, opkoljena s tri strane velikim kamenjem. Sva je presvođena i može u nju stati oko 100 čeljadi, ali, jer nema ni jednoga pokrajnoga prozora, vlažna je. Sagrađena je godine 1404. Kačić u vizitaciji godine 1726. kaže, da je ruševna i da je oltarska slika do sredine razdrta. Manola kaže, da je na zidu s južne strane blizu vrata uzidana ploča, na kojoj piše: Hoc opus ... MCCCCIV. Drugo Manola nije mogao pročitati. Međutim na fotografiji, koju je snimio namještenik konzervatorskoga ureda u Splitu prof. Davor Domančić i čitao taj natpis, dade se ovo dešifrirati: Hoc opus Stoislavus ... MCCCCVI. Prema tome crkvu je sagradio dosada nepoznati majstor Stojislav, dakle naš hrvatski graditelj godine 1406. Manola tvrdi, da je to jedina crkva u Zagorju, kojoj se može sa sigurnošću odrediti doba postanka. Čudna je ta konstatacija, kad je u istoj njegovoj vizitaciji zabilježeno nekoliko godina, kad su se pojedine crkve gradile. Za crkvu u Mitlu dalje kaže Manola, da je bila župska i posvećena. Župska je bila, jer ima zidnu udubinu (theca-ponara) sa strane evanđelja, a urađena je u obliku ormara sa stupićima i malim lukovima nad njima. Taj zidni ormarić ima umjetnički izrađena i bojadisana vratašca. U toj se ponari po ondašnjim starim običajima držala euharistija, kako se slično može vidjeti u trogirskoj katedrali i opatskoj crkvi. To isto konstatira Kačić i nadovezuje (1730), da je Mitlo moralo negda biti odlično naselje, sudeći po crkvi i po grobovima u njoj. Na strani epistole druga je udubina manja za čuvanje sv. ulja. O posveti crkve svjedoče po zidu uokolo postavljeni križevi u krugovima.

Čudi se Manola, što njegovi predšasnici nisu osobito dolazili k toj župskoj i posvećenoj crkvi, pa drži, da su to naumice spriječili župnici, da se ne opazi, kako je župa preveć prostrana, pa bi je trebalo razdijeliti. I njega su kušali nagovoriti, da ne ide onamo župnik i ostali fratri, ali im nije pošlo za rukom, jer su ga crkovinari i seoski starješine vruće molili, da pohodi onu crkvu.

Sa sjeverne strane crkvene ograde vidi se jedna zgrada naslonjena na zid crkve, a zid joj je vapnom građen. Zgrada je duga 4 lakta, a široka 3, a na njoj je luk od klesana kamena. Djelo je započeto, a nedovršeno i valjda je imalo služiti za veći broj puka, kad dođe u velike svetkovine, a ne može sav naći mjesta u crkvi. Crkva je popločana četvrtastim kamenjem i ima zvonik uza se, star je i od groma oštećen ili od vremena porušen. Nad ruševnim zvonikom postavljen je luk i u njemu zvono. Po brežuljkastom groblju mnogo je velikih nadgrobnih kamenova, dlijetom izrađenih s plemenskim grbovima na njima, ali ni na jednom nema datuma. Što su Manoli grbovi, to su očito bili stećci s raznim uresima, polumjesecom i sl.

Iznosi potom Manola, da Mitlo međaši s biskupskim posjedom u Marini (Bosiljini) i da je vječna slava Marinjanima, što su se oprli Turcima i ne dali im da poruše crkvu u Mitlu. Zaista pravo je rekao Manola, jer

su Marinjani tako i nama sačuvali jedan spomenik hrvatske sredovječne kulture i ime jednoga hrvatskog graditelja. Uokolo vidio je mnogo koliba, to su kućice siromašnih seljaka. Na zapadu prostire se dolina pretrgnuta brežuljcima i gajevima, a na južnoj strani te doline počinju brda Marine. Na zapadnoj strani vidio je biskup selo Vinovac, koji je zaista toliko udaljen, koliko su mu kazivali crkovinari i seoske starješine, pa se uvjerio, da s pravom traže posebnu župu i da je pravedna bila njihova molba, da on osobno dođe amo i uvjeri se o udaljenosti toga mjesta od župske kuće. Odredio je, da će pomoći tome narodu u njegovim potrebama. Napokon naglašuje, da crkva u Mitlu ima zvono u zvoniku i šćavet.

Vrativši se u Bristivicu blagoslovio je u crkvi kalež, koji je kupio Josip Brzak kao izvršitelj oporuke svoje majke, koja je umrla 8. rujna 1755. Kaležu je bila samo čaša od srebra i patena, a kupljen je za pet i po zlatnih cekina. Iz Bristivice uputio se biskup prema Trogiru. Na čelu povorke jahao je serdar Čudina s harambašom Brzakom s oružanom četom i razvijenim barjacima. (I ovdje je vrijedno opaziti, kako to prezime Čudina, čisto hrvatsko i seljačko, u XIX. se stoljeću u Splitu smatralo više gospodskim i daleko od našega nacionalnoga života. Poznat je javni bilježnik Jakov Čudina, koji je na talijanskom jeziku napisao više povijesnih eseja o našim mjestima.) Biskupa su pratili do sela Smokvice i tu primivši blagoslov starješine se vratili svojim kućama, a oružana četa pratila ga sve do Trogira.

Dospjevši do crkve sv. Vida (na brdu Vlaške poviše Segeta) biskup je sjahao s konja, da pregleda tu crkvu, ali je bila zatvorena i ključ nije bio kod obližnjih seljaka, pa je pješke nastavio put u dolinu sv. Danijela (starohrvatska crkvica Sudanet) uz veliki trud i znojan po čitavom tijelu. Pred samu večer stigao je u Trogir.

II.

Tako je svršila prva vizitacija biskupa Didaka Manole. Drugu je obavio godine 1760. Iz dnevnika te druge već sam unio dosada neke bilješke radi lakšega pregleda, a sad ću donijeti pohode onih župa, koje nijesu opisane u I. vizitaciji. Biskup se počeo spremati na taj put 6. srpnja 1760. Najprije htio je pohoditi Donja Kaštela, koja su pripadala trogirskoj biskupiji, a u kojima se mnogo zla ukorijenilo. Biskup tvrdi, da je tu mladost krenula stamputicom, osobito griješeći protiv šeste zapovijedi Dekaloga, pa je zbog toga odlučio poslati u ta sela prije sebe isusovce, da obave misije od 16. srpnja do 26. istoga mjeseca, a on će početi vizitaciju 27. srpnja. Dne 26. srpnja dovezao se po moru u Kaštel Lukšić, gdje ga je dočekao župnik Luka Čaletić, pa je odsio u kući kneza Antuna Milesi.

Pri vizitaciji našao je Manola, da je na glavnom oltaru mramorni tabernakul, ali loše izrade. Na krštenom zdencu vidio je srebrnu posudu

za polijevanje krštenika i druge tri srebrne posudice za sv. ulja, a te tri su postavljene na srebrnom pladnju. Na oltaru Gospe od Ruzarija šest je srebrnih svijećnjaka, od kojih je četiri darovao pok. Jeronim Giradini, a dva su nabavili bratimi. U crkvi nalazi se drveni relikvijar s moćima svetih Konstancija, Viktora i Liberata. Oltar Bl. Dj. Marije od milosrđa grčko je djelo (opus graecum), valjda misli na samu sliku bizantskoga stila. Prema slici goji se osobita pobožnost, pa je sva uokolo puna srebrnih zavjetnih darova i kruna. Slika je Gospina obložena svilenom odjećom, pa je biskup cijenio, da bi bilo bolje prekriti sliku srebrom, jer toliki zavjetni darovi oko nje i onako je samo nagrđuju. Zamjerio je, što na oltaru sv. Roka ženske slike nisu najprikladnije (non bene olent). Ostensorij je vrlo dobro čuvan, a tako i piksida, pa je vidio i jednu srebrnu pozlaćenu piksidu, u kojoj se nosi pričest bolesnicima.

Crkva je sagrađena 1530., a dali su je graditi braća Jeronim i Nikola Vitturi, kako svjedoči natpis na njoj. Krov je u vrlo dobrom stanju, zvonik ima dva zvona. U crkvi je osam kandila. Grdna greda od zida do zida pred velikim oltarom nagrđuje crkvu i oduzima svijetlo. Na toj su gredi postavljene četiri slike na dasci: 1. predstavlja Krista u molitvi u vrtu Getsemani, 2. bičevanje Kristovo, 3. Krist okrunjen trnovim vijencem, 4. Krist osuđen na smrt. Između tih slika postavljeno je Raspeće naslikano na dasci, što služi za peto otajstvo krunice. Poviše tih slika, koje su postavljene u jednakom razmaku od jednoga do drugoga zida, opazio je veliku sliku na dasci s raznim drugim malima, koje ne rese već nagrđuju crkvu, jer su nikakve vrijednosti. Na zidu je visjela nova slika sv. Roka, koju je darovao vojvoda (dux) Šimun Micheli Vitturi, jer od mnogo godina namjerava sagraditi izvan sela crkvu tome svecu u polju, gdje je u staro doba bila crkva posvećena sv. Roku. Pod crkve nije uredan i ima na njemu mnogo rupa. Inače je crkva svime dobro opskrbljena, ima dva dobro pozlaćena kaleža, misal urešen srebrnim kopčama, a kupljen je za pet dukata. Spremno je platno zlatom protkano za novu kazulu, jer će staru, kojoj je podloga tamna, prodati, budući da se ne sviđa puku, pa će napraviti novu s jasnijom podlogom.

U selu je sedam bratovština, 120 obitelji i 800 stanovnika. Župnik za redovinu dobiva 1 galetu vina od svake obitelji. Djecu poučava nauk kršćanski ujutro preko mise, jer poslije idu s blagom na pašu. Župske matice potječu od godine 1757. Biskup je zamjerio, što zvonar (remeta) služi kod oltara u običnom odijelu, a ne u crkvenom ruhu. Tu je zamjerku on učinio i u drugim primorskim mjestima, dok u zagorskim nije mu ta pojava smetala.

O ćudoređu dobio je ove obavijesti:

Neka djevojka Milašinova služi u Kaštel Novome, a dolazi noćiti u ovo selo i spava u kući Ane Vuletinove, koja je sama u kući. Dolazi katkada i po danu, ali tajno. To upada u oči puku, koji sumnja na zlo vladanje među njima. Pozvana Ana Vuletinova obećala je, da je ne će već primati u kuću, no izjavila je, da ništa zlo nema među njima.

Kačić godine 1726. zabilježio je, da je bila zagrižena mržnja između Antice Biliškove i Ante Hreljina, koji je ubio Antičinu kćer i Antica

ne će nikako da mu oprosti. Uzaludan je bio Kačićev trud i svi razlozi, jer je nije mogao nikako nagovoriti, da oprosti ubojici, koji je pak priznao svoj zločin i pokajao se.

Župnik Čaletović izvijestio je Manolu, da se u njegovoj župi osobito svetkuje Tusti četvrtak (to je četvrtak pred poklade) kao zavjet sv. Pokrovitelju, kad je prestala kuga. Od svih bratovština samo ona sv. Antuna ima svoju matrikulu.

O crkvama u župi ovo je zabilježeno:

Sv. Ivan Biranj nalazi se na brdu daleko od sela. To je prosta nadarbina (beneficum simplex), a patronatsko pravo (biranja nadarbenika) imaju sva četiri donjokaštelanska sela. Za doba Manoline vizitacije držao je nadarbinu župnik Čaletić. On je popravio zidove i krov crkve, popločao ju je i napravio sjedala uokolo, crkvenu ogradu obzidao, kupio tri srebrne krune, sliku sv. Ivana i drven pozlaćeni oltar. Na dan sv. Ivana, 24. lipnja, mora se pobrinuti, da šest svećenika reku u crkvi po jednu misu, a upravitelj crkve nagradi svakoga svećenika s pet lira i objedom.

Vrlo je zanimljiva dužnost rektora ove crkve, što ima platiti objed svima seljacima Kaštel Staroga i Kaštel Lukšića, za što potroši 180 lira, a taj objed zovu *didišćina.* Nadarbenik od svojih prihoda dužan je platiti i duždu 120 lira, pa kad sve to podmiri, ostane mu 40 dukata.

Crkva sv. Lovre nalazi se u polju daleko od sela dvije milje u mjestu Ostrogu. Nova je slika na oltaru, koji je urešen dvjema mramornim stupovima i s pet srebrnih limenih kruna. Manola samo to donosi o crkvi sv. Lovre, dok je Kačić godine 1726. zabilježio, da su bratimi sve spremili, da prošire staru crkvu, koja je sagrađena na brežujlju, na kojem je negda bilo selo i velika ograda, od čega svega jedva se vide tragovi, a odatle odnosi se kamenje za novu crkvicu. Oko stare crkve bilo je mnogo grobova, a tada (1726) vidio se još samo jedan.

KAŠTEL STARI

Župnik ovoga sela Ivan Ivaka izvijestio je, da ima matice od godine 1747., da su u župi četiri crkve: župska, sv. Josipa kod Cippicove kuće, sv. Nikole, koja je nadarbina arciprezbitera, i sv. Jurja. Od bratovština četiri imaju matrikulu, a pet ih nema. Mrtvace nose na pokop na dasci i prate ih sa svijećama kao i u gradu, a pokopaju ih 12 sati poslije smrti.

U crkvi kod velikoga oltara bila je u zidu udubina islikana, što je služila za pohranu sv. ulja, ali su je porušili, pa su na tome mjestu napravili nišu za kip Gospe od Ružarija. (Manola se po svoj prilici vara i ona je udubina radije bila za pohranu euharistije, to prije, što je bila islikana.) Kip Gospin nabavili su godine 1759.

Stanovnika u selu ima 730. Ćudoredno stanje nije baš osobito.

Kamatnika zaista nema, ali ima drugih mana. Tako Ivan Cippico, okružni kapetan živi u suložništvu. Stari i mladi psuju, običavaju reći hrvatski: pasja viro, pasja paro, . . . ti dušu, oca, mater i u grebu.

Ivanica Pervan nije pristupila na sakramente o Uskrsu, a kažu, da je lošega vladanja i poštenja. Spomenuti kapetan Cippico rastavljen je od žene i drži sa sobom Margaritu, ženu Frane Pervana.

Matija iz Sitnoga, služavka Lovre Biluša, rastavljena je od muža, i kažu, da je s mnogima u grijehu.

U selu ima pokoje »grčko« sujevjerje, na pr. na dan Božića bacaju kruh u bunar.

Župnikovim nastojanjem zabacilo se dosta tih običaja. U selu je Matuša, Mišina, zvana od svakoga Bahornica. Ona se potužila biskupu protiv Dobrice, žene Lovre Biluša. Toj Matuši mnogi vjeruju, a mnogi je gledaju krivim okom zbog njezinih glupih riječi, koje umeće u molitve, da dobije kakvu dobit. To pripovijeda Lovre Biluš i mnogi drugi.

Katarina, kći Jurja Jamarina, živjela je u nepoštenju s Ivanom Bartuličinim, oženjenim čovjekom i ove je godine porodila kćer. Ivan se sada nalazi u Italiji, a on već ne daje povoda sablazni.

Mnogo je čeljadi prijavilo župniku, da Kata, žena Petra Jakovčeva, poučava djevojke, kako će čarima omiljeti mladićima.

Biskup je pozvao k sebi te i druge okrivljene, da ih pouči i opomene, pa je pritom doznao i druge stvari.

Tako je saznao za Matiju, služavku Lovre Biluša, da ju je njezin muž otjerao, jer nije htjela primati u kuću njegove krađe.

Katarina Jamarin je zanijela s Ivanom Bartuličinim i početkom prošle korizme rodila je, dijete je bilo izloženo u Trogiru na kruni bunara, gdje se poje životinje, u gradu je umrlo i pokopano. Bartuličin je otišao u Italiju i nije joj ništa dao, već je obećao, da će svoju ženu otrovati i nju uzeti za ženu. Ta Katarina živi u krajnjoj bijedi s bolesnim ocem i starom majkom. Obećala je, da će unaprijed živjeti kršćanski.

Kata Ćelanova žestoko ukorena od biskupa, što pruža djevojkama otrove, tvrdokorno je nijekala, da ona nije poučavala djevojke u trovanju, i ako joj se to dokaže, neka je slobodno sažegu na trgu. Ona je još kazala, da njezina svekrva Jakovica Jakovčeva vrši neke molitve za razne bolesti. Prizvana ta Jakovica priznala je, da ona moli protiv bolesti očiju i daje trave za liječenje išiasa. Biskup joj je to zabranio, i ako se ne pokori, dat će je u ruke pravde.

Matija Mišina priznala je, da moli protiv erysipele. Manola joj je naredio, neka pred njim izmoli te molitve, pa kad je pronašao, da su besmislene i njoj je zaprijetio, da će je predati pravdi, da je kazni, ako se ne ostavi toga posla. Obećala je, da će se pokoriti, ali je nadodala, da i Nedjeljka Bartuličina moli iste molitve i za istu bolest, pa je i njoj također zabranjeno. Ta je Nedjeljka vršila i zanat babice.

Mnogo legata baštinici ne vrše, kako su njihovi stari oporučili.

Crkva je velika i prostrana, sagrađena god. 1714., kako se čita na ploči postavljenoj nad glavnim vratima

D. O. M.

Ad honorem Dei, Deipareque Virginis ac Dei Pręcursoris nos villici Castri Veteris propriis sumptibus ac laboribus structuram huius ecclesie

sub procuratoribus Georgio Ivassov Vicentio Bilus et Nicolao Biliscov Preside Parocho Vincentio Scivanovich construximus anno Domini MDCCXIV. Na zvoniku su dva zvona. Krstionica je u dobru stanju. Veliki je oltar od mramora i lijep, ali slika na njemu ne odgovara veličanstvenosti mramora. Biskup je naredio, da se nabavi nova slika, koja će odgovarati ljepoti oltara, na kojem je izvrstan tabernakul. Druga četiri oltara imaju sve potrebno, ali ne odgovaraju ljepoti glavnoga oltara i veličini crkve. Tri relikvijarija su dobro čuvana i zaključana. Crkva ima posebnu ispovjedaonicu i sakristiju, što u ovim vizitacijama nijedna nije zabilježena. Kip Djevice Marije učinjen od drva postavljen je na lijepo prijestolje, dijelom je pozlaćen, a dijelom bojadisan plavom bojom t. zv. lapis lazuli. Na glavi Djevice srebrna je kruna. Za kip i nakite srebrne i svilene potrošili su u Mlecima 40 zlatnih cekina. Kapelica, u kojoj čuvaju kip, premda je sagrađena od dobrog majstora, ipak je vlažna, i propast će pozlata i boja, svila će sagnjiti i kip će izgubiti svoju ljepotu, ako se ne ukloni vlaga. Krov je »otvorena tavanica«, jer se iznutra vide crepovi na gredama. Prozori su okrugli, staklom zatvoreni u pravilnoj udaljenosti jedan od drugoga, pa crkva prima dovoljno svijetla. Sve potrebno za službu crkva ima u izobilju.

O drugim crkvama Manola nije ništa osobito zabilježio, ali nešto podataka nalazi se u Kačićevoj prvoj vizitaciji godine 1726. Tako je on zapisao, da je na podnožju brda zvanog Biranj bila crkvica sv. Jurja u Šušnjaru i oko nje mnogo grobova s velikim kamenjem. Tu je bilo selo, ali pred dva stoljeća, oko 1527., opustilo je zbog kuge, a koji su preživjeli, preselili su se u kaštel na moru. U doba Kačićevo, kako on tvrdi, jedva su se i ruševine sela poznavale. Kod Sv. Nikole od Pomorja, nadarbine arciprezbitera, također je bilo selo. (Ostaci sela jesu danas stećci, koji se nalaze oko te karakteristične crkve, koja se uzima kao prototip starohrvatskih najstarijih crkava.)[8] Crkvu sv. Josipa sagradio je Lelij Cippico 1690.

Crkvu sv. Ivana na brdu Biranj, koja je nadarbina svih četiriju donjih Kaštela, Kačić je našao gotovo u ruševinama, jer je bila stara i gromom oštećena, poslije smrti posljednjega nadarbenika Hrelje (1718) nadarbina je bila prazna. Međutim, kako smo već vidjeli, u doba Manolino popravio ju je novi nadarbenik Čaletić.

KAŠTEL NOVI

U Kaštel Novom bio je župnik Petar Harambašin od 33 godine, koji se tužio na neke svećenike u svojoj župi, na pr. Jure Hrelja ml., od 30 godina, igra na javnim mjestima karte za zabavu. Don Alojzij Casotti od 75 godina drži tri-četiri psa, koji za njim i u crkvu dolaze, zbog čega puk mrmlja, a to je isto posvjedočio i harambaša sela. Upitan Harambašin,

[8] *Dyggve*, History of salonitan christianity, Oslo 1951., Fig. VI, 25, 26, 34.

kakvi su župnici Lukšića i Staroga, kazao je, da on rijetko zalazi u ta sela, već više ide u Štafilić, gdje je čuo, da je njihov župnik Don Marko Hrelja letičast (volubile), ne živi onako, kako bi morao živjeti jedan sveti pastir, jer se razgovara s osobama svakoga staleža bez obzira na svoj položaj. Kad ga je zapitao biskup, razgovara li se sa ženama, odgovorio je: To nisam čuo. — Dakle bijedni don Marko bio je kriv što je bio demokrata!

U Kaštel Novome bilo je 140 obitelji i 856 stanovnika.

Sav prihod iznosi župniku oko 60 reala, a nema nikakve redovine ni u žitu ni u vinu. Matice su od 1755. godine.

O ćudorednom stanju župnik izvješćuje, da u selu nema kamatnika, a u župi živi Damjan Rudić, koji se ne ispovijeda, jer živi u mržnji protiv svoga brata Jakova, psovač je i bestijalan, te tuče nemilo svoju ženu, pa ju je bio otjerao od kuće i živjela je vani dvadesetak dana. Suložnika nema. Župa ima tri crkve: župsku, sv. Roka i Stomoriju. Ima trinaest bratovština, od kojih samo dvije nose za svečanost posebno crkveno ruho, a nijedna nema matrikule. I u Novome nose mrtvace na dasci i prate ih sa svijećama, a pokapaju ih 12 sati, a katkada 24 sata poslije smrti. Vodu za krštenje župnik dobiva iz katedrale.

Biskup je u propovijedi kazao, da se veseli, što je crkva u Novome lijepa i uredna, ali takve bi morale biti i duše, pa ipak duševna nečistoća vlada u ta četiri kaštelanska sela, osobito u Novome, pa ta nečistoća zadaje bol mnogim roditeljima i djevojkama, koje prevare i napuštaju.

Kod vizitacije crkve zabilježeno je, da je veličanstvena. Kad se kaštel utemeljio, bila je malena, pa je proširena godine 1566., kako se čita na ploči postavljenoj na južnim vratima:

Ovo nadodagne Templa bi naj pri od Bratchie
od Blaxene Gospe postavglieno u vrime postovanoga
zuppana Simuna Vurchichia i sudaz gnegovih
Viçulina Descovichia i Lovrina Catalinichia
MDLVI

No i ta crkva postala je uska i trebalo ju je proširiti. Seljani su pritom ima dvije stvari na umu, prvo da stari crkveni svod ostane netaknut, drugo da njihova župska crkva veličinom i ljepotom bude prva među svima župskim crkvama u biskupiji. Utvrdivši to i pozvavši iskusne graditelje dne 21. studenoga 1721. započeše širiti crkvu ne dirajući u staru osim apside, mjesto koje postaviše na istočnoj strani dvije kapele zajedno s kapelom za veliki oltar i sakristijom iza oltara. Ove nove kapele presvodili su, a krovni dio, također presvođen, podigli su uvis, tako da je crkva zaista veličanstvena i ima oblik križa iznutra i izvana, te je dovoljna da primi sav puk ove župe. Rad na ovom proširenju trajao je četiri godine. Dvor oko crkve ozidan je kamenom i popločan, u atriju crkve sa strane evanđelja jest krstionica, a sa strane je epistole odličan zvonik *sa četiri zvona*. Crkva ima pet vrata. Kako je, za te krajeve, u svojoj arhitekturi veličanstvena, tako je i veličanstveno i sjajno urešena. Ima sedam oltara,

a na svakome po dva mramorna stupa, a oltar sv. Antuna u jednoj od novih kapela na južnoj strani, ima četiri mramorna stupa. Oltar sv. Fabijana i Sebastijana još nije dovršen. Veliki oltar ne odgovara ljepoti nove kapele, dok je u staroj apsidi prije proširenja crkva stojao dobro. Na oltarima su svijećnjaci, posude, cvijeće, i velike svijeće, svaka od 6 librica. Pred oltarima gori svijetlo u kandilima, a osobito je veliko ono pred velikim oltarom, koje visi sa stropa, pa ni u gradskim crkvama nema slična. U sakristiji su ormari za pohranu svih potrepština. Veliko je mnoštvo svega, što treba za službu na velike i obične svetkovine. Posebne su spreme za čuvanje srebrnog posuđa. Crkva je čista, a oltari su jedan prema drugom tako postavljeni, da nema nikakva nesklada. Na velikom oltaru su srebrni svijećnjaci nedavno nabavljeni. Seljani su spremni da nabave organ i povjerili su svećeniku Nakiću, da ga napravi. (Vidit in dispositione esse villicos providere organum, iliusque opus Reverendo Abbati Nachich Professori commendasse.) Glasoviti majstor orgulja Petar (u svijetu Pavao) Nakić, rodom iz Knina, prije franjevac, pa kasnije svjetovni svećenik, bio je među prvim majstorima svoga vremena i po Dalmaciji ima dosta njegovih orgulja, ali danas u Kaštel Novom ne nalaze se Nakićeve. Ova župa je godine 1850.–1854. kupila stare orgulje trogirske katedrale, koje je napravio neki fra Urbin godine 1485., a i te je ustupila Anti Zanfretti, kad je 1906. nabavila nove.[9] Ne može se, dakle, ponositi, da je imao djelo slavnoga Nakića u svojoj crkvi. U II. vizitaciji biskupa Kačića godine 1730. njegov kancelar Marko Peroević spominje lijepe oltare u ovoj crkvi. Oltar sv. Antuna ima četiri stupa izrađena u samome selu godine 1728., a potrošeno je za nj 450 reala, koji su trošak namirili bratimi sv. Antuna. U doba te Kačićeve vizitacije izrađivao se oltar sv. Križa na strani evanđelja. Rad je pogođen za 300 reala. Oltar Gospe Stomorije također se tada namještao, ali još nije bio dogotovljen (na južnom zidu crkve). Menza toga oltara, antipendij i pradela 8 (ploča pod nogama) dobavljeni su iz Mletaka, a majstori, koji su u to vrijeme radili u toj crkvi, namjestili su oltar sa mramornim stupovima. Za taj rad i drugo, što je trebalo napraviti na oltaru, potrošili su bratimi 300 reala. Mramor za izradu tih oltara, Sv. Antuna, Sv. Križa i Gospe Stomorije kupljen je u seljaka solinskih za 6 cekina, a oni su ga našli u Solinu pod zemljom, kad su obrađivali tle i izvadili ga. Od toga mramora kupljena za šest cekina moglo se napraviti još 10 oltara, pa su zaista napravili i kamenicu, koja je uz vrata u kapeli sv. Križa.

I to je lijep prilog poznavanju, kako se mramor solinskih porušenih palača raznosio na sve strane.

Dnevnik II. vizitacije Manoline bilježi, što je kupljeno za crkvu poslije prve vizitacije, a to su:

veliki srebrni kadionik za 22 cekina,
3 predočnice (tabele) od srebra za veliki oltar,
srebrna kruna za sliku Gospe od Loreta za 5 Filipa,

[9] *Bulić*, Orgulje glasovitih umjetnika po crkvama u Dalmaciji, Zagreb 1918, (otisak iz »Sv. Cecilije« str. 6).

veliko zvono za 120 cekina,
stupići kameni više velikih vrata i krstionica za 200 lira,
pozlata pokaznice (ostensorija) za 3 Filipa,
dva srebrna svijećnjaka za oltar Sv. Križa za 32 cekina,
za druge nabavke nije ubilježena cijena.

Potom je biskup Manola pozvao preda se neke, da ih opomene zbog njihova vladanja. Svećenika Jurja Hrelju žestoko je ukorio, što daje loš primjer kockajući se javno. Svećenika Alviza Casotti ukorio je, što ga prate psi i kada ide u crkvu, a on se još njima diči, i zabranio mu je, da ne smije na ulicu voditi sa sobom pse. Kušao je nagovoriti Damjana Rudića, da se popravi i pomiri s bratom i ženom, ali on je ostao tvrdokoran, i zato mu je zabranio, da pristupa na sakramente, dok se ne opameti.

Ivanica, kći Ivana Dobrića zatrudnjela je s Bartulom, sinom Luke Poparića, alias Vidov. Pozvan Bartul izjavio je, da ju je voljan vjenčati, samo ako njegov otac pristane na to. Pozvan je i otac, ali nikakvim razlozima nije se dao skloniti, da dopusti sinu da uzme za ženu Ivanicu. Biskup, da se pokrije sramota djevojke, koje pogreška još nije bila javna, dopustio je, da se vjenčaju u kući djevojke otpustivši sve tri napovjedi, ali se prije htio uvjeriti o slobodnom stanju oboje njih.

Kći Frane i Nedjeljke Studin, alias Raic, provodi nepošten život s Franom sinom gubernatora (niži časnik) Ivana Cige. Više je puta bila opomenuta od župnika, ali nije se pokorila, pa je zato biskup naredio župniku, da na sakramente ne pripušta ni nju, ni oca joj, ni majku, zato što primaju Cigu u svoju kuću. Odmah zatim pristupio je Frane Stude i priznao grijeh svoje kćeri, no krivi za to svoju ženu, koja joj je pri ruci. Izjavio je, da je odredio otjerati kćer iz kuće, da ne vidi njezine nepodopštine (efrenationes). Nedjeljka udova pok. Antuna Hrelje, alias Viculinova, kojoj je muža ubio Šimun Certin pozvana od biskupa, da oprosti ubojici, drage je volje primila njegove očinske nagovore i oprostila mu.

KAŠTEL ŠTAFILIĆ

U Štafiliću je biskup najprije ispitivao župnika o prilikama župe, a taj je izjavio, da su u župi osim njega još tri svećenika, koji uzorno žive. Selo broji 717 stanovnika i 127 obitelji. Svakoga mjeseca drže se po tri procesije, dakle na godinu 36, a 40 misa o svecima zajedno sa žićima svetih pjeva se preko godine. Župnik je dužan namijeniti misu za puk na Božić i na dan glavosjeka sv. Ivana Krstitelja, matice krštenih počinju 1758., vjenčanih 1730., mrtvih 1731.

Kamatnika u selu nema, ali se slabo vrše legati i oporuke. Ivanica Maletina iz Kaštel Papalića oporučila je jednu zidinu (muracca), da se proda i da se utjerana svota dade za mise. Zidina je bila procijenjena od prota Ignacija Macanovića za lira 300, ali braća Ceresato zaposjeli su je i nije prodana. U župi je pet crkava: župska, sv. Onofrija, sv. Jurja u Že-

stinju, sv. Marije od Stomorije i sv. Luke. Devet je bratovština. Posebnih svetkovina nemaju osim Tustoga četvrtka. Među pukom nema neprijateljstva. Glavni oltar crkve posjeduje 15 komada zemlje i seljani kažu, da se može od toga dobiti 36 barila ulja, kad je dobra godina. Kad bi seljani bili složni, mogli bi tim prihodom i doprinosima, koje daju bratovštinama, za jednu godinu sagraditi crkvu. Od deset bratovština samo dvije imaju bratimsko ruho, a tri imaju matrikule. Mrtvace nose na dasci i prate ih sa svijećama, a pokapaju ih 14–15 sati poslije smrti. Kod pregleda crkve vidio je biskup Gospinu sliku zatvorenu u malom pozlaćenom okviru, slavnu zbog čestih čudesa. Negdašnji biskup trogirski Pax Jordanus ostavio je zapisano u svojim govorima, da ju je iz Poljske donio Ivan Staphileo god. 15.., dakle nekako prije godine 1528.[10] Oko okvira slike bezbrojni su srebrni i zlatni zavjetni darovi. Oltar je obilno urešen i ima srebrnih vaza, cvijeća, svijećnjaka i svijeća. Crkva ima srebrn križ za svečane dane i srebrno kandilo i mnoštvo uresa. Osim glavnoga oltara ima još šest drugih po tri sa svake strane. Svi su oltari drveni osim sv. Ivana Krstitelja, ali su svi dobro opskrbljeni i urešeni. Crkva je tijesna i seljani je misle proširiti. Već 1754. postavili su temelje za proširenje. Raširit će je toliko, da će biti duga 60 stopa i 30 široka. Posao polako napreduje, i za 7 godina zid se podigao samo do vrata. Velika vrata prema zamisli arhitekta Ignacija Macanovića zaista su veličanstvena za selo, a i dvoja pokrajna odgovaraju veličini crkve.

Za crkvu sv. Jurja u Žestinju, koja je propala, osim apside, koja je svođena, seljaci su izjavili, da su je voljni popraviti, ako kaptol pridonese 15 reala, jer ona pripada kaptolu. I Novljani su se ponudili, da će je popraviti, ali oni zbog časti ne primaju njihovu ponudu.

Biskup Kačić godine 1726. govori o nekim crkvama u Velom polju, koje je Manola samo spomenuo ili ih se uopće nije dotakao. Tako kaže za crkvu sv. Onofrija, da je na strmenitom brežuljku, a na tom mjestu, da je bilo negda veliko selo i da su tu stanovali benediktinci. Prije se bratovština sv. Onofrija dobro brinula za crkvu i oltar, ali otkad je podignut oltar sv. Onofrija u crkvi u Štafiliću, zapustili su crkvu u polju.

Za crkvu sv. Marte kaže, da ima dohodak godišnji oko 140 dukata. Zbog te nadarbine bilo je mnogo parnica i pred crkvenom i pred svjetovnom vlašću. Kačić je naredio, da se za crkvu sv. Marte nabavi hrvatski šćavet.

*

U dnevnicima ovih vizitacija ima obilje zabilježenih činjenica, koje nam pomažu, da stvorimo sliku životnih prilika, koje su posljedica turske stogodišnje najezde i dominacije: zaostalost ekonomska, kulturna i

[10] Ivan Staphilaeo, rodom Trogiranin, bio je među prvim pravnicima svoga vremena i član vrhovnog crkvenog suda u Rimu–Rote. Napisao je djelo »De gratiis expectativis«. Godine 1512. papa Julij II. imenovao ga je šibenskim biskupom, ali on jedva da je i vidio svoju biskupiju, jer je vječno putovao po Evropi kao papin delegat. Umro je u Rimu 1528., pa je slika u Štafiliću, ako ju je on donio iz Poljske, prije toga vremena. – Farlati IV, str. 475.

moralna. Punih četrdeset godina poslije Požarevačkog mira još u tome kraju nije bilo nastupilo mirno i sigurno vrijeme, jer su ratovi ostavili za sobom hajduštvo. Biskupe Kačića i Manolu, dok obilaze planinske i brdske župe, prate oružani konjanici i pješaci s harambašama na čelu. Da to nije prosta počasna straža, već uistinu tjelesna, pokazuje činjenica, da te čete prate ih samo po Zagorskim krajevima, a ne po primorskim, gdje bi parade bile sjajnije. No ceremonije, koje se razvijaju pri dočeku, ipak su jedan primitivni primjer običaja i galantnosti onoga vremena. Biskupa jedni prate do granice drugoga sela, gdje ga drugi dočekuju uz razvijene barjake i izmjenične salve iz pušaka. Harambaše postroje čete, trgaju handžare, poklone se, a barjaktari priklone barjake, pa jednako čine i oni, koji su ga dopratili do granice i ispalivši puške vraćaju se svojim kućama primivši blagoslov i smotavši zastave. Taj se ceremonijal najbolje razvio u Brštanovu i Postinju, gdje dnevnik ističe, da su brda odjeknula od pucnjave pušaka. Da parada bude svečanija i odličnija, harambaše su se utrkivali na konjima niz Mućko polje. U Visokoj su i bubnjari udarali u bubnjeve. Počasna četa obično je brojila 20 ljudi, ali negdje i do 100. Nasuprot ovim počastima dnevnik bilježi, da je biskup Kačić i po najvećem sunčanom žaru odmaglio iz Lećevice u Radošić, jer su ga u Lećevici pijani seljaci psovali. Podaci o prilikama i pojavama u raznim selima interesantni su, a i dovoljno obilni oni, koji se tiču graditeljstva. Lijep je broj majstora, koji se spominju u ovim vizitacijama. Ti su: Cavalieri, Cicindela, Viktik Veselokušić, Dragoj murarius, Dujam Vojslavić iz Omiša, Stipe Plišija, Pisenti, Avian, neki Vojslav iz XV. stoljeća i osobito Macanovići.

Kako bilježi vizitacija Manolina, Cavalieri je u Marini napravio tabernakul na velikom oltaru, no kako je oltar bio drven, to su Marinjani odredili zamijeniti ga mramornim, pa su taj posao povjerili Petru Cavalieri, s kojim su sklopili pogodbu, da će taj posao izvesti za 100 dukata. Fisković kaže, da je Petar bio kipar i pročelnik grupe oltarista, a da je bio rodom Mlečanin i da je imao radionicu u Trogiru, gdje je izradivao oltare i da je umro u tome gradu 28. svibnja 1766. godine.[11]

Frano Cicindela je sa svoja dva sina gradio crkvu u Segetu u samome kaštelu, a to je današnja župska crkva. O njemu je Fisković našao, da je radio s Ignacijem Macanovićem na utvrdama u Sinju i Kninu i na crkvi u Štafiliću.[12]

Crkvu sv. Ivana na Ploči gradili su »murarii« Dragoj iz Omiša, Dujam Vojslavić i Stipe Plišija (Plixia) i klesar (lapicida) Viktik Veselokušić. Andreis u svojoj Povijesti Trogira ne spominje imena utemeljitelja crkve, a još manje majstora, kao godinu sagrađenja naznačuje 1324., dok Manola kaže, da je tek 25. studenoga 1332. bila sklopljena pogodba između donatora i majstora.[13]

[11] *Fisković*, Ignacije Macanović i t. d. str. 255–256.

[12] Ibidem str. 247 i 219.

[13] *Andreis*, Storia della città di Traù publicata per cura di don Marco Peroević, Split 1908, str. 330.

Ivan Pisenti iz Bergama u Italiji gradio je crkvu sv. Antuna Padovanskog u Vinišću po narudžbi Tadije Pažanina i njegovih četiriju sinova. Interesantan je slučaj, da je jedan od tih sinova, Ivan, premda nije bio profesionalni klesar, ipak izvršio sve klesarske radnje u toj crkvi sam svojom rukom. Napravio je oltar, stepenice i kamenicu za blagoslovljenu vodu.

Najbolji su majstori bili Macanovići. Fisković je u svojoj studiji o njima osvijetlio njihov rad u srednjoj Dalmaciji. Tome treba nadodati podatke o njihovu radu u zagorskim selima, iz Manolinih vizitacija. U Bliznoj je Ivan Macanović započeo graditi lijepu i veliku crkvu, a nastavio ju je njegov sin Ignacij, no za 12 godina nije dovršena nego samo apsida. (Započeta je 1745.). Ignacij je zatezao gradnju, premda je bio primio 70 dukata zlatnih, pa su stoga negodovali seljani.

Biskup Manola tvrdi, da je Ignacij Macanović prvi među majstorima.

U Štafiliću su Macanovići radili na gradnji crkve dvadesetak godina. Vizitacija bilježi, da su glavna vrata, za koja je napravio nacrt Ignacij Macanović, veličanstvena, a i dvoja pokrajna da odgovaraju veličini crkve. Ovo je napisano 1754., a temeljni kamen postavljen je 1753. Kamenje za vrata klesao je Vicko Macanović, a Ignacij se susreće na toj gradnji sve do završetka crkve godine 1773., naravno uz razne prekide.[14]

Uz ove dobre i poznate majstore radili su po Zagorju i lošiji. Zbog majstora Ivana Avijana, koji je proširio crkvu u Prgometu, biskup Manola prekorio je upravu crkve, što su povjerili taj posao »najzadnjem među majstorima, koji zna graditi samo kućice u gradu«, pa je njegovim radom crkva nagrđena (deturpata).

Još su gori crnogorski majstori, koji su mnogo radili u trogirskom Zagorju, a po Manolinu uvjerenju su neznalice, kojih se rad ruši za dvadeset godina. Tako su gradili crkvu u Postinju godine 1739., a već poslije 18 godina na mnogo mjesta je raspukla i prijeti, da će se srušiti. Manola zamjera, što te majstore uzimaju radi štednje, a ja bih rekao, da su tako radili zbog neimaštine. U Ramljanima pitali su seljaci dopuštenje, da mogu proširiti staru crkvu, pa je Manola udovoljio njihovoj molbi, ali uz uvjet, da ne uzmu crnogorske zidare. I u Crivacu su Crnogorci gradili crkvu sv. Marka godine 1727., a već 1757. popucala je na sve strane i skoro će pasti. I župsku kuću su oni počeli graditi u Radučiću, ali je nisu nastavili, jer je Manola opazio, da su prozori neugledni, pa je naredio, da se oduzme rad Crnogorcima i povjeri vještim majstorima.

I u Bliznoj bili su počeli crkvu Crnogorci i sazidali polovicu apside i nešto zida (1745), ali ostali dio nastavio je Raguseo alias Macanović, a poslije njegove smrti Ignacij Macanović.

U Čvrljevu su gradili crkvu braća Scotti iz Kaštela. Manola kaže: »Izgleda da nisu bili loši ti graditelji«. Za doba Kačića u Lećevici radili su poljički majstori. Uz crkvu rijetko nalazimo, da je dograđen zvonik,

[14] *Fisković*, Ignacije Macanović i t. d. str. 244.

ta jedva su imali odakle da izgrade i crkvu. Zvona vise na stablima ili na gredama.

Namještaj i druge potrepštine po crkvama po zagorskim selima su upravo jadni. Ipak se nalaze posvuda krune oko svetačkih glava učinjene od srebrnog lima. U Segetu je kadionik od srebra, a kaleži su svuda od srebra, barem čaša. U Lepenici je malen srebrn kalež, ali je umjetnički izrađen. U Ljubitovici ima crkva 28 srebrnih zavjetnih darova, a oko Gospine slike đerdan od 12 srebrnih solada i nekoliko kruna od srebrnog lima. Obilje je srebra u kaštelanskim crkvama, osobito u Novome, gdje se našlo više velikih srebrnih svijećnjaka, dapače je crkva imala i posebnu spremnicu za pohranu srebrnih predmeta. U Lukšiću je osam srebrnih kandila, misal srebrom okovan i kazula od zlatnog brokata. U Štafiliću su bili bez broja zlatni i srebrni zavjetni darovi oko glasovite Gospine slike, srebrn veliki križ za ophode, srebrno kandilo i srebrne vaze. U zagorskom selu Nevestu nabrojeno je 18 zavjetnih darova od srebra, zatim sve od srebra: tri krune, kalež, patena i piksida. Biskupsko selo Marina također je imalo obilno srebrnih predmeta.

Od crkvenoga namještaja treba istaći zidne udubine, u kojima se negda pohranjivala euharistija, pa su te udubine ujedno dobar svjedok za starost crkve. Takve su zabilježene u crkvama u Marini, Orihovici i Mitlu. Jedini organ, i to tek naručen, spominje se u Kaštel Novome. Naručili su ga u glasovitoga majstora Nakića.

Posebna krstionica, odijeljena od župske crkve, nalazi se jedino u Marini. Na mnogim mjestima oko crkve bili su stećci, koje je vizitator smatrao rimskim grobovima. U Niskom je bio jedan s lijepim grbom. Stećci u ovim krajevima mogu biti od svršetka XIV. stoljeća do dolaska Turaka. Tako se nalaze u Gustirni, a odatle su se stanovnici bili iselili zbog najezde turske godine 1500. Stećci su također dobar svjedok starine sela i crkava. Crkve su imale zvonike, ako su ih uopće imale, većinom »na preslicu«. U Primorju su zvonici u obliku turnja u Segetu, Lušiću i Drveniku.

U Vučevici i Postinju nemaju ni zvona, pa zovu vjernike u crkvu trubeći u rog, a tako je bilo općenito po Zagorju do 1720. godine. Samo u primorskim selima nađu se po dva zvona na crkvama, inače jedno posvuda. Antipendij se nalazi gotovo pred svakim oltarom, većinom su od kože, koji su danas posve rijetki. U Kaštel Novom bila su četiri zvona u zvoniku!

Stara crkva sv. Mihovila Arhanđela na istoimenom otoku služila je mornarima za zavjetnu crkvu, pa su na njezinim zidovima, na žbuki, kao u kakvome albumu, zapisivali svoja imena na uspomenu svoga boravka u njoj.

Neimaština i zaostalost odrazuje se i u običaju, da nose na pokop svoje mrtve ne u nosilima već na dvjema debelim granama ili motkama. U primorskim selima pokapali su mrtvace 12 sati poslije smrti, a u nenadnim slučajevima poslije 24 sata.

Po crkvenim propisima voda za krštenje blagosilja se u svakoj župi u Veliku subotu, a u trogirskoj biskupiji po selima nisu držali taj običaj,

već su krstili ili vodom, koju su običnim blagoslovom posvećivali svake nedjelje, ili su vodu dobivali iz katedrale.

Sve crkve, dapače svaki oltar, imale su svoju bratovštinu, ali te bratovštine nisu imale značenje gradskih bratovština, koje su bile i crkvena i socijalna ustanova za obranu pučana protiv plemića. Seoske bratovštine jedino su se brinule za namještaj i potrepštine svojih crkava ili oltara, no rijetko su gdje njihovi upravitelji držali u redu račune, a još rjeđe su imale matrikulu. Osim toga one su spremale pokop svojih članova.

Osobito je za nas važno pitanje upotrebe hrvatskoga jezika u crkvi. Luka Jelić u svojim »*Fontes liturgiae veteroslovenicae*« zabilježio je sve župe, u kojima se upotrebljavao hrvatski jezik, za što mu je služio kao dokaz i sam šćavet, ako se gdje u kojoj crkvi nalazio. Njegov popis može se dopuniti imenima sela, koja se spominju u ovim vizitacijama da su imala u crkvi šćavet. Tako su zabilježene ove crkve: Sv. Martin u Trogiru, Sv. Sebastijan također u tome gradu, u Bosiljini, biskupskom feudu, ima crkva 3 šćaveta, zatim crkve u selima: Brštanovo, Radošić, Ogorje, Postinje, Ramljane, Zlopolje, Crivac, Kladnjice, Vinovo, Sitno (ističe se, da tu župnik pjeva evanđelje i epistolu hrvatski), Sratog, Visoka, Bristivica, Ljubitovica, Mitlo, Lepenica. Zabilježeni su i neki popovi glagoljaši: u Marini je živio glagoljaš don Petar Žižić, u Blizni Čuklinović, a u Kaštel Starome klerik glagoljaš Nikola Paković. U Drveniku je župnik pri dočeku biskupa svečano zapjevao hrvatski Tedeum, »da ga čitav puk razumije«. U II. vizitaciji Manola naređuje, da katedrala sv. Ivana nabavi šćavet.

Po selima se ne nalazi vrednijih slika po oltarima, jedino se ističe Gospa u Kaštel Štafiliću i u Konačvinama u Segetu.

Crkve su mnogo stradale od Turaka, ali su se seljaci negdje oduprli Turcima, na pr. u Mitlu.

Župnici su držali matice krštenih, vjenčanih i umrlih, a te većinom potječu iz godine 1755.

Jadan je bio komfort u župnikovim stanovima. U Suhom dolu župska je kuća građena usuho, pod joj je prosta nabita zemlja i ima samo jednu sobu, a naglašuje se kao neka rijetkost, da ta soba ima ključanicu! Na toj čitavoj kući samo je jedan prozor, a koliko je visoka, vidi se po tome, što joj je onaj prozor visoko od zemlje nešto više od jednoga lakta, dakle oko 70 cm! Veliko dvorište oko nje 140 × 80 koraka nije bilo zasađeno nego samo dvjema voćkama. U Bristivici je također bila kuća usuho zidana. U Raduniću je župska kuća od drva i slamom pokrita. Ponegdje ni nema župske kuće, pa se župnik seli od seljaka do seljaka, da se zakloni i nahrani, javljajući s oltara, u koga će se nastaniti. Ako su tako loše bile stambene prilike za župnike, kakve su tek bile seljačke. Vremenom su se prilike zaista poboljšale, pa nalazimo, da u Nevestu kuća župnikova ima jedan kat i nekoliko soba. U zagorju su župnici gotovo samo franjevci, a u primorskim selima svjetovni svećenici. Neki

su toliko neuki, da se i seljaci tuže, da im je župnik vrlo maloga znanja i propovijeda, kako zna i može. Osobit je pojav župnik u Ljubitovici, Nijemac iz Češke Czernin, koji se tamo doselio iz Kostajnice, a bio je ređen u svećeničku službu u Ugarskoj i u Srijemu. Bit će bio koji vojnički kapelan, kojega su ondašnje mutne prilike i zgode donijele u ove dalmatinske krajeve.

Vizitacije su zabilježile i nekoliko dragocjenih podataka o migraciji pučanstva, koju su prouzrokovale turske provale i kužne bolesti. Drvenik do godine 1500. nije imao nijednoga stanovnika, već je bio dobra ispaša s mnogo gajeva, a kad su Turci poharali okolicu Bosiljine, onda su stanovnici s kopna prebjegli na taj otok, da spase život i imetak. Jednako je opustjela i Gustirna, jer su se stanovnici pred Turcima spustili k moru. Oko starih kaštelanskih crkava na liniji dalje od mora po prilici od Sv. Jurja u Putalju do Sv. Marte u Bihaćima nizala su se sela, i to naselja na okup, a ne raštrkani stanovi, kako je negda pisao Barada.[15] Da su zaista tuda bila zbijena naselja, izričito ističu vizitacije, osobito Kačićeve, koji bilježi, da se uz crkve osim grobova nalaze i ruševine sela. Ta su se sela bila smjestila uz izvore i potoke voda. Danas se ne opaža na nekim mjestima ni traga grobovima, a pogotovu kućama, pa su nam ove vizitacije jedini pismeni svjedok, gdje su bila stara naselja.

Za turske najezde pretrpjela je i homogenost staroga pučanstva, pa i o toj pojavi nalazimo podataka u dnevnicima vizitacija.

Vrlo je interesantna bilješka o didićima u Kaštel Lukšiću.

Ostrog nad Kaštel Lukšićem bio je prijeporno zemljište između Splita, Trogira i hrvatskih didića, starosjedilačkih plemenitih rodova, koji su se dugo otimali u Splitu i Trogiru braneći svoju *bašćinu*, no podlegli su naprednijim gradovima, Splitu u oružanom sukobu, a Trogiru u sudbenim parnicama. Neki su se didići preselili u Trogir i tu su zadržali patronatssko pravo nad crkvom sv. Ivana od Birja. Po izumrću patrona trogirskih prešlo je patronatsko pravo na seljane donjokaštelanskih sela: Lukšića, Staroga, Novoga i Štafilića. Ta činjenica govori za to, da su ova sela imala neku vezu sa didićima, napokon i glavna svetkovina u Starome jest Glavosjek sv. Ivana Krstitelja, kako je i crkva na Birnju posvećena tome blagdanu, a u Novome već po našim vizitacijama ta se svetkovina broji među prve u župi. Za Manole nadarbenik crkve sv. Ivana od Birnja dužan je dati objed na dan Rođenja sv. Ivana Krstitelja svima seljanima Lukšića i Staroga, i taj se objed po tradiciji, po pučku (vulgo) zove *didišćina*. U toj riječi nalazi se veza te crkve na brdu Birnju sa didićima XIII. stoljeća, koji su utemeljili i crkvu i nadarbinu, pa je vrlo vjerojatno, da ime Biranj potječe zaista od čina biranja poglavice plemenskoga u starijim vremenima, ne ulazeći u raspravu, kakva je i kolika bila kompetencija toga poglavice. Sama riječ Biranj dolazi od

[15] *Barada*, O našem običaju »biranja kralja« (Starohrvatska prosvjeta N. S. br. 4, str. 197–209).

glagola birati, a nastala je dodatkom formanta -j kao i u riječi Ivanj dan, Banj dolac (u kliškom polju), Banja Luka– Banova livada. Nije bez značenja, da se ta riječ i naziv kroz vjekove uščuvala u vezi Biranj –Didišćina, od XIII. do druge polovice XVIII. stoljeća. Da je neispravno povezivati Biranj sa običajem biranja t. zv. seljačkoga kralja, Barada je dokazao u spomenutoj raspravi.

Osobita je pojava onoga doba vračanje, koje susrećemo i u zagorskim i u primorskim selima. Kačić je godine 1730. zabilježio, da su u Sitnome došle dvije žene moleći, da im biskup blagoslovi dvoje djece. Kanonik Kalebota međutim opazio je, da je na ruhu svakoga djeteta prišiveno nešto vučje dlake protiv uroka. Jednako je za iste vizitacije došla neka Matija Zolojeva iz Niskoga i tužila se, da je mori savjest, što je poslušala savjet babe Ivanice Leskorov iz Ogorja, kako će omiljeti djeveru Grguru, t. j. neka uzme djeverovu košulju i urinira kroz rukav. Ona je tako učinila, i djever joj je bio dobar šest mjeseci, a sedmi je umro, pa se boji, da mu je ona prouzrokovala smrt, i traži, da pravda kazni babu Matiju Zolojevu.

U Niskome je Kata Despotović iz Korušaca davala napitak svojoj nećakinji, neka dade piti, kojega momka hoće za muža ili neka mu baci pred noge, pa ako on pređe preko toga, zavoljet će je. U Kladnjici Ivka, žena Šimuna Roglića, po naputku babe Ljute s Radošića sklopila je ruke, da se vrhovi prstiju tiču, pa je kroz prste gledala svekra i govorila: »Petre, kako su mi drage moje ruke, oči, srce, neka i ja budem tebi draga!« mislila je tako omiljeti svekru, ali mjesto toga postigla je mržnju u kući, pa traži, da bude kažnjena ona baba. U vizitaciji govor je i o jednom pučkom liječniku, Ivanu Topo. Za njega su Kačiću pripovijedali godine 1726., da živi u Trolokvama i da izvrsno liječi rane i druge bolesti kupujući lijekove u ljekarni, ali upotrebljava i razne trave prema vrsti rana i bolesti, on pušta krv, i nitko nije umro od rana, koga je on izliječio. Topo ne zna ni čitati ni pisati, a naučio je liječiti od nekog Kušana u Bristivici, a taj Kušan od nekoga turskoga liječnika, dok je bio u turskoj zemlji, jer je rođen u Hercegovini. Međutim Topo pomnjivo krije svoje lijekove. Zovu ga u razne krajeve osobito za rane zadane mačem ili puškom.

Moralno stanje nije bilo na visini, dapače nalaze se jezivi slučajevi rodoskvrnosti, koje se ni ne stide. Lupeština, kamatnjaštvo, pa i hajduštvo nisu rijetke pojave. Sve su to posljedice nemilih vremena, kad je krađa ili ubojstvo ponegdje nužno se smatralo i junaštvom, ako je počinjeno nad vjekovnim neprijateljem Turčinom.

Vrlo je korisno i interesantno, što je Peroević na kraju svojih zapisaka kod druge Manoline vizitacije priključio i svoje crteže pojedinih sela, gdje su seoske kuće prikazane kao kakvi šatori, jer im se strehe tiču zemlje.

STATISTIČKI PODACI

Jedna je odlika ovih vizitacija, da bilježe za svako selo, koliko broji obitelji i koliko stanovnika pojedino selo. Time su nam pružile mogućnost da izračunamo proporciju porasta pučanstva za čitav onaj kraj i za pojedino selo. Budući da su razna sela promijenila granice, pa bi bilo nemoguće po današnjim granicama prikazati taj porast pučanstva, cijenio sam, da je najbolje poslužiti se podacima o broju pučanstva iz godine 1910., jer je taj popis stanovništva izvršen po poreznim općinama, kojih granice odgovaraju onima iz godine 1757., pa se tako jasno vidi kretanje pučanstva za 150 godina.

Donosim po statistici iz 1910. samo broj stanovništva, a po vizitacijama i broj obitelji.

NOVAC I MJERE

Za bolje razumijevanje teksta potrebno je donijeti vrijednost nekih mletačkih mjera, po kojima se računalo u doba ovih vizitacija.

Dalmatinska lira, dukat i real nisu bili realni novci, već samo za računanje. Dalmatinska lira odnosila se prema mletačkoj kao 12 : 5.

Dalmatinski dukat vrijedio je 6 lira i 4 solida.

10 dalmatinskih lira = 1 dalmatinski real.

Tako se računalo u Dalmaciji, ali izvan Dalmacije na pr. u Veneciji relacija dalmatinskoga novca prema mletačkome bila je još niža, pa su dalmatinske 4 Lire = 1 mletačkoj.

Zlatni cekini vrijedili su svuda po državi jednako.

Od godine 1739. pa do pada Venecije vrijedio je 1 cekin = 22 mletačke lire.

Dukat je u XVIII. stoljeću vrijedio 4,37 franaka zlatnih prije Prvoga svjetskoga rata. 1 mletačka Lira = 0,5228 zl. franaka.

1 mletačka Lira = 12 solida, a 1 solid = 0,0261 zl. fr.

1 mletački solid = 12 denara, a 1 denar = 0,0022 zl. franaka.

Vrijednost franka i ovdje razumijeva se prema njegovoj vrijednosti prije Prvoga svjetskog rata.

Prema gornjem 1 Lira = 12 solida = 240 denara.

Šuplje mjere

Trogirska kvarta = 76,93 litre, 1 varićak = 9,61 litre, 1 oka = 1,40 lit., 1 mletački starić = 16 kvartariola = 73,20 lit.

Mletačko barilo u Trogiru = 64,32 lit. = 96 kvartoča ili 24 boce, 1 boca = 2,68 lit., 1 kvartoč = 0,67 lit.

Popis stanovništva

Ime sela	1757.–1760. obitelji	Stanovništva	Broj stanovništva 1910.
Marina	90	765	1385
Seget		683	1509
Drvenik		1400	2013
Radošić	43	342	938
Labin	57	445	694
Lećevica	33	259	902
Korušce	41	254	496
Vučevica	14	96	442
Dugobabe	11	96	254
Nisko	24	222	393
Ogorje	45	381	1179
Zlopolje	44	308	578
Crivac	57	292	592
Ramljane	33	280	533
Postinje	22	157	501
Radunić	13	100	215
Milešine	15	110	355
Pribude	13	95	354
Čvrljevo	33	252	405
Kladnjice	28	291	1876
Vinovo	19	190	347
Divoević	22	182	252
Nevest	58	482	304
Visoka	16	664	344
Sratog	40	324	687
Sitno	30	268	322
Cera	8	124	200
Suhi dolac	64	483	1043
Prgomet	12	79	238
Prapatnica	41	328	391
Ljubitovica	55	280	600
Lepenica	15	120	145
Podboraj	21	168	784
Bristivica	64	441	563
Blizna	75	563	481
Lukšić (Kaštel)	120	800	1169
Kaštel Stari		730	1065
Kaštel Štafilić	127	717	820

Površinske mjere

Trogirsko vreteno (vrit) = 773,28 m².

Padovanski kanap (campo padovano) = 3655 m².

Mletačka stopa = 0,347736 m.

Mletački korak (passo) = 1,73 m.

Mletački lakat = 0,638721 m.

(Po knjigama: Dr. Grga Novak, Split u svjetskom prometu, Split 1923, str. 147–149.

Stanko Ožanić, Poljoprivreda Dalmacije u prošlosti, Split 1955, str. 106–115).

RÉSUMÉ

Zapisnici biskupskih vizitacija plodno su vrelo podataka o prilikama vremena i mjesta, kada i gdje se obavljaju.

Prilike u dalmatinskim zagorskim selima poslije odlaska Turaka u XVIII. stoljeću osobito su zanimljive za svakoga, tko hoće da upozna uzroke kulturne, ekonomske i druge zaostalosti dalmatinskoga Zagorja. Autor je u Starinama Jug. akad. z. i u. opisao područje rijeke Cetine u XVIII. stoljeću po vizitacijama splitskoga nadbiskupa Cupilli, a ovdje nastavlja svoje istraživanje na području bivše trogirske biskupije na temelju vizitacija biskupa Kačića i Manole. Biskup Manola i njegov pratilac i kancelar Marko Peroević, koji su i Farlatiju pomagali kod obrađivanja trogirske biskupije, ostavili su nam važnih vijesti i podataka kod dviju Manolinih vizitacija godine 1757. i 1760.

Poslije ratova za oslobođenje Dalmacije od Turaka još je toliko bio nesiguran život u zagorskim krajevima, da su biskupa od sela do sela pratile oružane čete. Biskupi u dapače dolazili na dogovore s hajducima nastojeći, da ih odvrate od njihovih zlodjela.

Vrijedne su ove bilješke i za upoznavanje majstora, koji su gradili po Zagorju i Primorju crkve, a bio ih je lijep broj. Uz staroga hrvatskog majstora Stojslava iz 1406. godine, susrećemo poznate Macanoviće, pa Vojslavića, Veselokušića, Dragoja Plišiju i dr., ali nailazimo i na bezimene i vrlo loše graditelje iz Crne Gore, koji nisu imali nikakve vještine. Siromaštvo onoga vremena bilo je uzrok, da su ove jeftine majstore uzimali za gradnju crkava u selima iza planina.

Manoline vizitacije sačuvale su nam važnu činjenicu za poznavanje upotrebe hrvatskoga jezika u crkvi. Tako u inventaru trogirske katedrale nalazi se i jedan staroslavenski misal, Manola naređuje, da katedrala nabavi i šćavet, t. j. knjigu, u kojoj se sadržavaju epistole, evanđelja i molitve pisane hrvatskim jezikom, a to se sve čitalo u crkvi. Ti šćaveti nalaze se po svim seoskim crkvama.

Manola je oko crkava vidio mnogo stećaka, (kameni monoliti nad grobovima), inače lijepo izrađenih, koji dokazuju blagostanje dalmatinskoga Zagorja prije dolaska Turaka. Ti su naime stećci iz doba XIV.–XVI. stoljeća. Naprotiv činjenica, da odmah po odlasku Turaka u drugoj polovici XVIII. stoljeća crkve nisu imale ni zvona, već se općenito pozivalo vjernike u crkvu trubljenjem u rogove, svjedok je, kako su stogodišnja dominacija turska i ratovi opustošili zemlju.

Naprotiv primorje i otoci, koji nisu bili na dohvatu pljačkanju, zadržali su bolji život, što se vidi i po inventaru crkava, gdje se nalazi mnogo srebra u riznicama, a crkve su bile građene od dobrih majstora i bile su lijepe. Vizitacije su nam sačuvale i vijesti o negdašnjim starohrvatskim naseljima u primorju, ali dalje od mora, gdje su se negda nalazila sela, da se sačuvaju od gusara. Tamo su ostali tragovi tih sela i stara groblja oko crkava.

Bogdan Krizman

ZAPISNICI SREDIŠNJEG ODBORA »NARODNOG VIJEĆA SLOVENACA, HRVATA I SRBA« U ZAGREBU

U nepotpunom arhivu »Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba« u Zagrebu (»Spisi Narodnog vijeća SHS« u Državnom arhivu u Zagrebu) nalazi se, između ostaloga, sačuvan svežanj originala zapisnika središnjeg odbora »Narodnog vijeća SHS« u Zagrebu. Svi nose na »košuljici« tekući broj i već po tim brojevima možemo zaključiti, da su nepotpuni.

Ostali su sačuvani do danas ovi brojevi: broj 1 (original poslovnika središnjeg odbora, s ispravkama tintom); broj 2 (ovjerovljeni primjerak pravilnika »Narodnog vijeća SHS« u Zagrebu od 6. X. 1918.); broj 13 (!) (zapisnik sjednice od 28. X. 1918. s prilozima); broj 14 (zapisnik od 29. X. 1918. s prilozima); broj 15 (zapisnik od 30. X. 1918.); broj 16 (zaključci sjednice od 3. XI. 1918. s prilozima); broj 17 (zapisnik od 8. XI. 1918.); broj 18 (zapisnik sjednice od 11. XI. 1918.); broj 19 (zapisnik od 14. XI. 1918.); broj 20 (zapisnik od 20. XI. 1918. s prilozima); broj 21 (zapisnik od 23. XI. 1918. s prilozima); broj 22 (zapisnik od 24. XI. 1918. s prilogom); broj 23 (zapisnik od 25. XI. 1918. s prilozima); broj 24 (zaključak sjednice Narodne vlade za Sloveniju od 7. XI. 1918.); broj 25 (original dopisa Stranke prava od 27. X. 1918.); broj 26 (zapisnik od 3. XII. 1918. s prilozima); broj 27 (zapisnik od 5. XII. 1918. s prilozima); broj 28 (zapisnik od 12. XII. 1918.).

Gotovo svi zapisnici nose potpise potpredsjednika Svetozara Pribićevića i dra. Ante Pavelića, a pisani su mašinom. Pored njih, svežanj sadržava popis članova središnjeg odbora i rukom pisani koncept zapisnika sjednice središnjeg odbora od 26. X. 1918. (naš prilog broj 3).

Valja, na kraju, napomenuti, da se naši prilozi pod 1 i 2 više ne nalaze u »Spisima Narodnog vijeća SHS«. Njih sam prije nekoliko godina dobio u prijepisu od pokojnog akademika Milana Marjanovića s napomenom, da ih je on osobno – pripremajući građu za nenapisanu knjigu o postanku Jugoslavije – prepisao u Državnom arhivu u Zagrebu. Prema tome bilo je do sada nemoguće isporediti ih s originalima.

ZAPISNICI 5., 6., 8. X. 1918.

Vijećanje 5. i 6. listopada 1918. o osnutku Narodnog vijeća S. H. S. u Zagrebu.

Sjednicu otvara dr. A. Pavelić. Dr. Korošec predlaže za predsjedatelja A. Pavelića. Jednoglasno izabran.

Pavelić naglašuje, da se ovime dovezuje na vijećanja 2. i 3. ožujka 1918.[1] i najavlja pristup nacionalnoj koncentraciji: Srpske narodne radikalne stranke, Hrvatske pučke seljačke stranke, Socijalno-demokratske stranke Hrvatske i Slavonije i grupe oko »Malih novina«.[2]

A) Srpska radikalna stranka daje izjavu:

»U ime Srpske narodne radikalne stranke izjavljuje predsjedništvo iste stranke, da pristupa organizaciji Narodnog veća Slovenaca, Hrvata i Srba sa sedištem u Zagrebu na načelima jedinstva troimenoga naroda i samoodređenja u smislu zagrebačkog programa od 3. ožujka 1918., a za izaslanike svoje imenuje dra. Žarka Miladinovića iz Rume, Vladu Savića iz Kamenice, Milana Nedeljkovića, profesora iz Karlovaca. U Karlovcima 29. septembra 1918. Tajnik: prof. M. Nedeljković, predsednik dr. Đorđe Krasojević«.

B) »U skladu s programom Hrvatske pučke seljačke stranke od 22. prosinca 1904.[3] a temeljem posebnoga zaključka glavnog odbora HPSS od 25. kolovoza 1918.,[4] čast

[1] Na sastanku hrvatskih, srpskih i slovenačkih političara (iz Hrvatske i Slavonije, Bosne i Hercegovine, Dalmacije, Istre, i Međimurja), održanom u Zagrebu 2. i 3. III. 1918., bila je donesena rezolucija, u kojoj učesnici konferencije ističu potrebu koncentracije svih stranaka i grupa, koje traže narodnu nezavisnost i na demokratskim temeljima uređenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba, stojeći na stanovištu narodnog jedinstva i oslanjajući se o načelo narodnog samoodređenja. Sastanku *nisu prisustvovali predstavnici Hrvatsko-srpske koalicije*

Vidi: Ferdo Šišić, Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919, Zagreb, str. 125–126.

[2] Grupa oko dra. Ivana Lorkovića i dra. Đure Šurmina, bivših koalicionaša, kojoj je dr. Ivan Dežman stavio na raspolaganje, nakon njihova razlaza s vodstvom koalicije (Svetozarom Pribićevićem), list »Male novine«. Zato se i ta grupa tako zove.

[3] U programu »Hrvatske pučke seljačke stranke«, objavljenom pod naslovom »Što hoće Hrvatska pučka seljačka stranka« stoji, između ostaloga, ovo:

»HPSS udesit će svoj rad prema ovim činjenicama i nazorima:

1. Hrvati su od starine imali te i danas imadu posebnu svoju državu.
2. Hrvati i Srbi jedan su narod, pa se već zato moraju sporazumjeti i u političkom radu, naročito ondje, gdje žive zajedno.
3. Slovenci i Hrvati jedni su drugima tako blizu, te su zapravo i oni s Hrvatima jedan narod, koji ima složno raditi za zajedničku budućnost.
4. Svi su južni Slaveni jedna narodna i gospodarska cjelina, te mi Hrvati držimo Srbiju, Crnu Goru i Bugarsku svojim narodnim državama.
5. Naš napredak u prosvjeti i oslobođenje od gospodarske zavisnosti ne dade se ni zamisliti bez političke slobode zapadnih Slovjena, naročito Čeha i Poljaka.
6. Slavenstvo vrijedi u svijetu najviše s Rusijom i radi Rusije.« (Dr. Antun Radić, Sabrana djela, VII, Zagreb 1936, str. 18).

[4] »U smislu sviju osnovnih programnih načela o hrvatskoj pučkoj, o jugoslavenskoj i slavenskoj narodnoj politici prihvaća .... načelo potpunoga narodnoga samoodređenja te pristaje uz jugoslavensko ujedinjenje i uz češko-poljsko-jugoslavenski savez. (Zaplijenjeno 10 redaka).« (»Dom«, 29. VIII. 1918.).

mi je obavijestiti Vas, da Hrvatska pučka seljačka stranka prihvaća sve zaključke narodnoga sastanka od 2. i 3. ožujka 1918. kao osnov skupne narodne organizacije sveukupnoga jedinstvenoga našega naroda S. H. S. u svrhu, da se stvori Narodno vijeće kao vrhovni predstavnik svega našega naroda Slovenaca, Hrvata i Srba. U Zagrebu, dne 5. listopada 1918.

Stjepan Radić predsjednik H. P. S. S. — *Vinko Lovreković* potpredsjednik«.

C) Čast nam je saopćiti Vam, da je tzv. skupina oko »Malih novina« usvojila zaključak da usvaja potpuno zaključak zagrebačkoga sastanka od 2. i 3. ožujka o. g. u pitanju narodnog ujedinjenja Slovenaca, Hrvata i Srba. U Zagrebu, dne 4. listopada 1918. Dr. Lorković, Dr. Šurmin«.

D) »Zagreb, dne 4. listopada 1918. Glavni odbor Socijalno-demokratske stranke Hrvatske i Slavonije izjavljuje, da je stranka uvijek stojala i stoji u nacionalnom pitanju na stanovištu, koje je izraženo u zagrebačkoj rezoluciji od 3. ožujka o. g. – Potpisani izaslanik ovoga glavnog odbora sudjelovat će na sastanku dne 5. o. mj. lih u informativne svrhe, jer će se glede pristupa Narodnom Vijeću konačno zaključiti na konferenciji jugoslavenskih soc. stranaka, koja će biti dne 6. o. mj., pa će glavni odbor odnosni zaključak priopćiti predsjedništvu Narodnog vijeća. Glavni odbor Socijal-demokratske stranke Hrvatske i Slavonije: Svetozar Delić, Vitomir Korać, V. Bukšeg«.

Dr. Srgjan Budisavljević izlaže historiju rada oko Narodnog vijeća. Dr. Lorković referira o zadaći i svrsi Narodnog vijeća.

Vijećanje počelo u 1/2 11, završava se u 1/2 1 poslije podne. Nastavak u 1/2 4 poslije podne.

V. Korać predlaže, da se provede debata o referatu dra. Lorkovića. Nakon veoma opsežne debate predlaže dr. Mato Drinković slijedeće prijedloge:

(1) »Sakupljeni, da utemeljimo „Narodno vijeće S. H. S." složni smo u misli i u radu za oživotvorenje potpuno samostalne, suverene i nezavisne slobodne države svoga naroda S. H. S. na cijelom neprekinutom etničkom teritoriju toga naroda.

U tu svrhu već danas se zalažemo, da ni kao pojedine osobe, ni kao pojedine stranke, ni kao pojedine pokrajine, ni kao pojedine parlamentarne korporacije, nećemo stupiti u nikakve obvezatne dogovore s nikakvim faktorima izvan našega naroda, nego izjavljujemo, da ćemo, čim se „Narodno vijeće" konstituira, skupno raditi prema uputama i zaključcima Narodnog vijeća S. H. S. i delegacije od Narodnog vijeća za to opunomoćene.–

(2) Odabire se odbor od 7 lica, koji će odmah još danas ili najdalje sutra stupiti u dogovore sa Hrvatsko-srpskom koalicijom u svrhu da pod gornjim uslovima stupi i ova u Narodno vijeće S. H. S.«[5]

[5] Vodstvo se Hrvatsko-srpske koalicije dugo vremena odnosilo hladno, gotovo neprijateljski prema nastojanjima pojedinaca i grupa, da se ostvari »nacionalna koncentracija« i u Zagrebu osnuje »Narodno vijeće«. Ona je tek 8. X. 1918. javno izjavila, da priznaje potrebu, da se u današnje vrijeme osnuje »Narodno vijeće« i da stoga povjerava posebnom odboru svojih članova, da u tu svrhu stupe u pregovore s drugim strankama i da o daljnjem toku izvijeste saborski klub njenih zastupnika. U taj su odbor bili izabrani saborski zastupnici: dr. Edo Lukinić, dr. Dušan Popović, Svetozar Pribićević, dr. Ivan Ribar i Većeslav Wilder.
Vidi: Šišić, spom. djelo, str. 170.

O ovim se prijedlozima debatira. Nakon toga stavljeni se na glasovanje i jednoglasno prihvaćeni. U odbor su birani jednoglasno: dr. Laginja, dr. Korošec, dr. Sunarić, dr. Petričić, dr. Drinković, dr. Budisavljević, Korać.– Završetak vijećanja u 7 sati navečer.

Nastavak vijećanja dne 6. listopada 1918. u 10 sati pr. p.

Dr. Drinković, čita izvještaj odbora, koji je pregovarao s koalicijom (pod E): »Cijeli je odbor pošao odmah nakon izbora da pregovara. Prema telefonskoj obznani, u saborskoj predsjedničkoj sobi su se našli od strane koalicije g. Hreljanović, Vilder i Pribićević. Gosp. Korošec je kratko izložio svrhu odborova dolaska. Gosp. Hreljanović je izrazio shodnost zajedničkog djelovanja, jer da je to postulat sadašnjih časova. Gosp. Drinković je na to pročitao prijedloge i predao ih u prijepisu gosp. Pribićeviću. Gosp. Pribićević je naglasio ozbiljnost političkog položaja te istaknuo, kako nijedna stranka ne može u današnjim prilikama sama da predstavlja naroda i na sebe preuzimlje odgovornost; kako on misli, da se Hrvatsko-srpska koalicija u principu slaže s prijedlogom, da sve stranke narodne zajednički rade; da se oni nadaju najboljemu, ali već radi same stvari – a i radi formalnih razloga – ne mogu dati obvezatnih odgovora uime koalicije, prije nego to ona zaključi. Ona će to učiniti u najkraćem roku.–

Gosp. Petričić opaža, da se sa strane već sudjelujućih stranaka uzela u obzir mogućnost pristupa koalicije u Narodno vijeće i zato do odgovora njezinoga da bi mjesta njezinih delegata ostala nepopunjena, međutim da bi se rad nastavio.– Gosp. Pribićević veli, da će oni već sutra (nedjelja) brzojaviti svojim zastupnicima, a utorak ili najdulje srijedu, da će vijećati, te zaključke odmah odboru saopćiti, tako da bi se eventualno moglo odmah pristupiti pregovorima. Gospoda mogu, međutim, da nastave sa svojim radom. Gosp. Laginja izjavljuje, da se sve te formalnosti dadu lako urediti. Na to je potpuno sporazumno po svim prisutnima prihvaćeno slijedeće:

1) Hrvatsko-srpska koalicija će imati sjednicu svojih zastupnika utorak ili srijedu, da vijeća, uz ostale važne stvari, vrhu predanog joj prijedloga. 2) U srijedu ili najdalje četvrtak pristupit će se zajedničkom dogovoru ili eventualno predati odgovor. 3) Radi slabih prometnih prilika i prema zaključku – sakupljeni će nastaviti vijećanje, pretresti statut, odabrati odbornike. 4) Dok koalicija ne preda odgovora, ne će se odbor konstituirati, nego se može imenovati privremeni poslovođa, koji će voditi poslove, dok se ne pristupi zajedničkom konstituiranju – što će se odmah učiniti, čim koalicija pristupi. 5) Ako koalicija ne pristupi – koje mnijenje nijedan prisutni ne dijeli – sudjelujući će se konstituirati odmah nakon odgovora koalicije. – 6) Dotada sve, što se uredi, ostaje provizorno i »pro foro interno«. U novinama ne dolazi zasada ništa drugo nego općeniti komunikej, u kojemu se, prema prijedlogu Laginje, ima javiti, da se »raspravlja«, a da će se konačne zaključke javiti. – 7) Dr. Korošec još nadodaje, da u slučaju da koalicija ne pristupi Narodnom vijeću – ipak bi bilo poželjno da odnošaji među strankama i njezinim organima ostaju prijateljski. – Opaža se, da su ovaj sporazum svi

složno prihvatili kao obvezatan za sve prisutne i sudjelujuće stranke. Dr. M. Drinković, M. Laginja, dr. Petričić, dr. Budisavljević, V. Korać, dr. Korošec.«

Referat se, nakon nekih razjašnjenja, bez debate prima jednoglasno. Dr. Angjelinović čita pravilnik i referira o njemu. Pravilnik nakon generalne debate bi primljen kao podloga za specijalnu debatu. U specijalnoj debati prihvaćene su prva, druga i treća točka pravilnika. Za rješavanje nekih spornih pitanja izabran je pododbor, u kom su dr. Drinković, dr. Angjelinović, dr. Kukovec i dr. Smodej. Sjednica se zaključuje u 1 sat poslije podne.

Nastavak sjednice u 4 sata poslije podne. Pododbor za pravilnik daje svoj referat. Nakon oduže debate svih sedam točaka pravilnika prihvaćeno je prema priloženom pravilniku pod F.[6] Gosp. Kristan izjavljuje, da su Jugoslavenska socijaldemokratska stranka i Socijal-demokratska stranka u Hrvatskoj i Slavoniji zaključile, na konferenciji dne 6. listopada o. g. prije podne, pristupiti u »Narodno vijeće S. H. S.« i da on taj pristup uime obiju socijalističkih organizacija (Ljubljana i Zagreb) najavljuje. Predsjedatelj pozdravlja pristup i priopćuje brzojavni pozdrav Českoga Svaza (pod g), koji glasi:

»Prag, 5. listopada 1918. Dr. Anti Paveliću, Zagreb. Sjećamo se Vas, Srba, Hrvata i Slovenaca, danas povodom velikog slavlja vašega, kada polažete tvrd temelj velikoj Jugoslaviji utemeljenjem zajedničkog Narodnog vijeća. Radujemo se vašem jedinstvu, te smo svijesni, da u našem boju za Čehoslovačku državu vi stojite uz bok nama, tako kako ćemo mi s vama izvojštiti vašu državu.

Za „Češki Svaz" Predsjednik Stanjek«.[7]

Prihvaćeni pozdrav Česima i Poljacima glasi:

»Zagreb, 6. listopada 1918. „Českom Svazu", Prag.

Zastupnici složnoga i jedinstvenoga naroda Slovenaca, Hrvata i Srba, sabrani pri osnutku Narodnog vijeća u Zagrebu, šalju bratskom čeho-slovačkom narodu iskrene pozdrave, te obnavljaju u historičkom momentu, kad se rješava sudbina naših naroda, zavjet neslomive solidarnosti; nepokolebive vjernosti u zajedničkoj borbi za slobodu i državnu samostalnost naših naroda. Predsjedatelj dr. Pavelić«.

»Zagreb, 6. listopada 1918. Zastupnici Glombinski, Witoš, Tetmajer, Krakov.[8] Zastupnici jedinstvenog naroda Slovenaca, Hrvata i Srba, osnivajuć Narodno vijeće, na svojoj sjednici obdržavanoj dana 5. i 6. listopada, bratskim se osjećajima sjećaju u zajedničkoj borbi bratskog poljskog naroda, s kojim će nas složna borba za narodnu i državnu samostalnost dovesti do pobjede. Predsjedatelj dr. Pavelić«.

Predsjedatelj Pavelić predlaže, da se temeljem prihvaćenog pravilnika pristupi izboru članova »Narodnog vijeća«.

Slovenija (Kranjska, Štajerska, Koruška, Gorica i Trst) predlaže slijedeću gospodu:

[6] Taj pravilnik je odštampan kod Šišića, spom. djelo, str. 174–176.

[7] Frantiček Staněk bio je 1918. god. zastupnik u bečkom »Reichsratu«.

[8] Vincent Vitoš, Vladimir Tetmajer i Stanislav Glombinski bili su, također, članovi »Reichsrata«.

Dr. Anton Korošec, dr. Lovre Pogačnik, dr. Ivan Benkovič, Bogomil Remec, dr. Izidor Cankar, dr. Andrej Kalan, dr. Josip Jerič i Fran Smodej (Koruška) za Vseslovensku pučku stranku; dr. Kukovec Vjekoslav, Ivan Hribar, dr. Vladimir Ravnikar, dr. Albert Kramer za Jugoslavensku demokratsku stranku; dr. Ivan Marija Čok za Slovensko polit. društvo »Edinost« u Trstu. Jedno mjesto, koje se rezervira Jug. soc. dem. stranci, bit će popunjeno (na prijedlog g. Kristana).

Istra. Izaslanik dr. Gjuro Červar javlja, da su od Polit. društva za Hrvate i Slovence u Istri delegirani: dr. Gjuro Červar, Josip Grašič i dr. Šime Kurelić.

Dalmacija delegira dra. Matu Drinkovića, dra. Gaju Bulata, dra. Ivu Krstelja, dra. Prvislava Grisogona i rezervira se naknadno delegirati još trojicu, jer Dalmaciji pripada 7 odaslanika (»Narodna organizacija za Dalmaciju«).

Bosna i Hercegovina. Zasada (sa pravom promjene) izabire slijedeću gg.: Vojislav Šola, dr. Jozo Sunarić, fra Ljubomir Galić, dr. Milan Jojkić, dr. Luka Čabrajić, Šćepan Grgjić, Vjekoslav Jelavić, dr. Sava Ljubibratić, a ostalu desetoricu rezervira se naknadno predložiti.

Hrvatska-Slavonija s Rijekom. Mjesta (27), koja pripadaju Hrvatskoj i Slavoniji (Rijeci pripada napose 1 mjesto), imaju se popuniti. Izbor ostaje perfektan, ako odgovor Hrvatsko-srpske koalicije bude negativan, t. j. ako ona izjavi, da ne pristupa Narodnom vijeću. Ako pristupi, ima se razmjer u sporazumu s njima restringirati i proporcionalno razdijeliti. Birani su: dr. A. Pavelić, dr. Živko Petričić, Cezar Akačić, dr. B. Angjelinović, dr. Nikica Winterhalter, dr. Svetozar Rittig, Ch. Šegvić, dr. Lavoslav Hanžek za Starčevićevu stranku prava; Stjepan Radić, Dragutin Kovačević, Toma Jalžabetić za Hrv. pučku seljačku stranku; Vilim Bukšeg, Vitomir Korać za Socijalno-demokratsku stranku; dr. Žarko Miladinović, prof. Milan Nedeljković za Srpsku narodnu radikalnu stranku; dr. Srgjan Budisavljević za grupu oko »Glasa S. H. S.«; dr. Ivan Lorković za grupu oko »Malih novina«; dr. Janko Šimrak za grupu oko »Novina«.

Rijeka. Kao odaslanik Rijeke priznaje se dr. Rikard Lenac.

Međumurje. Kao odaslanik Međumurja priznaje se dr. I. Novak.

Bačka, Banat, Baranja, kao i ostala jugozapadna Ugarska birat će naknadno svoje odaslanike. Tako isto birat će se naknadno odaslanici Hrvatskog sabora, Bosanskog sabora i Jugoslavenskog kluba u Beču. Na to je od »Središnjeg odbora« u skupnoj sjednici »Narodnog vijeća« u suglasju sa zastupanim organizacijama, strankama i grupama jednoglasno biran slijedeći »Središnji odbor«:

Za Sloveniju: dr. A. Korošec (zamjenik dr. Ivan Benković), dr. Lovro Pogačnik (prof. Bogomil Remec), dr. Izidor Cankar (dr. Josip Jerič), za S. P. S.; Ivan Hribar (dr. Vjekoslav Kukovec), dr. Albert Kramer (dr. Slavko Frnazarič) za J. D. S.; dr. I. M. Čok (dr. Josip Wilfan) za »Edinost«. Izaslanik (i zamjenik) J. S. D. S. delegirat će se naknadno. Predlažu, da zamjenici odaslanika budu imali pravo biti zamjenicima

članova »Središnjeg odbora«. Prepušta se Središnjem odboru, dotično poslovnom odboru, da odredi.

Istra. Najavljuje se, da će naknadno predložiti odaslanika i zamjenika.

Dalmacija. Izabrani dr. M. Drinković; a sporazumno s »Narodnom organizacijom« izabrat će se ostala dvojica izaslanika i 3 zamjenika.

Bosna i Hercegovina. Biraju se uz iste uvjete, kao što su izabrani izaslanici »Narodnog vijeća« gg.: Vojislav Šola, dr. Jozo Sunarić, fra Ljubo Galić, dr. Milan Jojkić, dr. Luka Čabrajić, Šćepan Grgjić (Vjekoslav Jelavić). Ostalih pet zamjenika izabrat će se naknadno.

Hrvatska i Slavonija. Odbornici se biraju uz istu pretpostavku i uvjete kao gore. Izabrani su: dr. A. Pavelić, dr. Živko Petričić, Cezar Akačić, dr. B. G. Angjelinović (Ivan Peršić), prof. Cherubin Šegvić, dr. Svetozar Rittig (dr. Nikola Winterhalter) za S. S. P.; Stjepan Radić, Dragutin Kovačević, Juraj Valečić, Martin Crneić za H. P. S. S.; Vilim Bukšeg, Vitomir Korać (Svetozar Delić) za S. D. S.; dr. Žarko Miladinović (prof. Milan Nedeljković) za S. N. R. S.; dr. Srgjan Budisavljević (dr. Hinko Krizman) za grupu »Glas SHS«; dr. Ivan Lorković (dr. Gjuro Šurmin) za grupu »Malih novina«; dr. Janko Šimrak za grupu »Novine«.

Međumurje. Bira se g. dr. Ivan Novak. U slučaju, da ne pristupi koalicija, njegov izbor postaje perfektan, kao i kod izabranih članova za Hrvatsku i Slavoniju. U slučaju da pristupi, radi općeg razmjera, odlučit će se, hoće li Međumurje biti posebno zastupano i po ovom odaslaniku.

Radi toga, što svi članovi »Središnjeg odbora« nijesu izabrani i radi toga, što se očekuje odgovor Hrvatsko-srpske koalicije, »Središnji odbor« se ne konstituira. Bira se poslovni odbor, koji će voditi poslove predsjedništva do konstituiranja »Središnjeg odbora«.

U poslovni odbor birana su slijedeća gospoda: dr. A. Pavelić, dr. S. Budisavljević, dr. I. Lorković, St. Radić, V. Korać, dr. J. Šimrak, dr. M. Drinković i dr. Ž. Petričić.

Predsjedatelj A. Pavelić predlaže, da za onu eventualnost, da koalicija »Narodnom vijeću« ne pristupi, bude ovlašten poslovni odbor da proglasi predsjedništvo »Narodnog vijeća« i »Središnjeg Odbora«. Jednoglasno se prihvaća taj prijedlog i za tu eventualnost složno se prihvaća slijedeća kandidaciona listina:

Predsjednici: dr. M. Laginja (izaslanik »Jugoslavenskog kluba«), dr. A. Korošec i Vojislav Šola.

Potpredsjednici: dr. A. Pavelić, dr. Ivo Krstelj i treći, koji će se naknadno sporazumno odrediti.

U istom smislu predlaže se i tajnički bureau:

Tajnici: Glavni tajnik dr. Ivan Lorković, dr. Mate Drinković, dr. Srgjan Budisavljević, dr. B. G. Angjelinović, dr. Janko Šimrak u Zagrebu. Eventualno birat će se još dva tajnika iz Ljubljane i jedan iz Sarajeva. Na prijedlog V. Bukšega prepušta se Središnjem odboru, da on u svom djelokrugu tu stvar uredi. – Bira se redakcioni odbor, koji će sastaviti komunike i brzojavne pozdrave Česima i Poljacima: dr. M. Drinković, dr. Budisavljević, dr. Angjelinović i dr. Kramer.

Vođenje pregovora s koalicijom povjerava se prvi dan izabranom odboru »ad hoc«.

Zaključak u 8 sati na večer.

Zagreb, 6. list. 1918.

Sjednica odbora za pregovaranje

Prisutni s jedne strane: dr. Budisavljević
dr. Drinković
V. Korać
Ž. Petričić
Šimrak, za Korošca[9]

sa strane koalicije: dr. Ribar
dr. D. Popović
Sv. Pribićević
V. Vilder[10]

Pošto je u načelnim pitanjima postignut potpuni sporazum prihvatom i nadopunom pročitanog prijedloga od 8. X. i pravilnika Narodnog vijeća, prelazi se na raspravu o broju delegata u Narodnom vijeću i u Središnji odbor.

Pristaje se glede Banovine, da u Narodnom vijeću Hrvatsko-srpskoj koaliciji pripadaju . . . . . 12 mandata
Starčevićevoj stranci prava . . . . . 6 „
Socijaldemokratskoj . . . . . 2 „
Seljačkoj . . . . . 2 „
Srpskoj radikalnoj . . . . . 2 „
Novinama: »Glasu« . . . . . 1 mandat
»Novinama« . . . . . 1 „
»Malim novinama« . . . . . 1 „

U središnji odbor:
Koaliciji 5
Seljačkoj, Socijal-demokratskoj, srpskoj radikalnoj po . . 1
Grupama gore imenovanih novina po . . . . . 1 mjesto

Glede predsjedništva se ustanovljuje, da će u najkraćem roku biti sazvan Središnji odbor, koji ima da bira predsjedništvo. Određuje se predložiti poslovnom odboru, da sazove sjednicu Središnjeg odbora za 17. o. mj. U toj sjednici će se odrediti sve potrebito, te se ustanovljuje dnevni red: (1) biranje predsjedništva; (2) akcija, koja se ima preduzeti. Do toga doba bi vodio potrebite posle poslovni odbor, koji se ima još dopuniti s 2–3 člana od Hrvatsko-srpske koalicije.

Prihvaća se komunike.

[9] Nedostajali su, prema tome, dr. M. Laginja, dr. J. Sunarić i dr. A. Korošec.

[10] Prema tome, nedostajao je peti član odbora: E. Lukinić.

Izjavu pristajanja uz zagrebačku rezoluciju od marta 1918. i da ne će istupati u javnom životu i ikakve izjave davati bez prethodnog odobrenja »Narodnog vijeća S. H. S.« dali su:

dr. Halidbeg Hrasnica, dr. Mehmedbeg Spaho, Riza Rizaefendić, dr. Mehmed Zečević, dr. Mustafa Demišlić, Hifzi Muftić, član Ulema Medžlisa.

2.

Sjednica poslovnog odbora N. V.

I. Prva sjednica 15. listopada 1918. Prisutni: Petričić, Barac, Lorković, Pribićević, Drinković, Radić, Pavelić, Korać, Šimrak, Vilder.

II. Druga sjednica 16. listopada 1918. Prisutni: Pavelić, Barac, Korać, Vilder, Petričić, Lorković, Drinković, Šimrak.

Na sjednicama su stvoreni ovi prijedlozi za »Središnji odbor«: »Što se tiče konstitucije »Središnjeg odbora« iskrsla su tri mišljenja. Prvo: da se izaberu tri predsjednika – Slovenac, Srbin, Hrvat. Proti tome se naglasilo, da ni prema vani niti prema unutra ne bi dobro djelovala ova rascjepkanost po plemenima, koja bi se mogla tumačiti, da je uperena protiv narodnog jedinstva, za koje se svi upravo u ovaj čas borimo. Drugo se mišljenje sastojalo u tome, da se nađe jedan sposoban i agilan muž, koji bi čitavu akciju preuzeo u svoje ruke i bio uglavnom odgovoran za čitavu našu politiku. Protiv tome mišljenju se istaknulo, da mi danas na Jugu naprosto takvoga čovjeka nemamo. Radi toga je Drinković predložio treće mišljenje, prema kojemu bi se imao označiti direktorij od sedam i više osoba, od kojih bi većina mogla stanovati u Zagrebu.«[11]

Za unutarnji rad središnjeg odbora predložena su posebna tajništva. Svakom tajništvu će na čelu stajati jedan član direktorija ili uopće koji član Sred. odbora, koji bi oko sebe okupio stručnjake svoga resorta i bio odgovoran direktoriju za čitav svoj rad. Zasada se pomišljalo na ova tajništva:

1. Tajništvo za narodnu zaštitu;
2. Tajništvo za nar. gospodarstvo i financije;
3. Tajništvo za rješavanje agrarnog pitanja;

[11] U saopćenju, objavljenom u Zagrebu 19. X. 1918., navodi se, da se Središnji odbor Narodnog vijeća SHS sastao 17., 18. i 19. listopada u Zagrebu i da je na tom sastanku izabrao predsjedništvo: predsjednik dr. Anton Korošec; potpredsjednici: dr. Ante Pavelić i Svetozar Pribićević; tajnici: dr. Srgjan Budisavljević, dr. Mate Drinković i dr. Ivan Lorković. U saopćenju se, dalje, kaže, da je središnji odbor izdao i objavu, u kojoj zauzima stav, kako da se riješi naše narodno pitanje; da je, pored toga, prihvatio i slijedeće prijedloge: a) u pogledu rada u saborima; b) da se pribave propusnice za Švicarsku članovima Središnjeg odbora; c) da se Središnji odbor proglasi u permanenciji; d) da se pošalju brzojavni pozdravi Narodnom vijeću Čeho-Slovaka i Poljaka.

Vidi: Šišić, spom. djelo, str. 181.

4. Tajništvo za radničke organizacije;
5. Tajništvo za poštu, brzojav i željeznice;
6. Tajništvo za ustav Države S. H. S.;
7. Tajništvo za propagiranje ideje Narodnog vijeća u širokim masama naroda, kao i u inteligenciji.

Kooptiranje. Poslovni odbor je zaključio, da se iz veoma važnih razloga imadu kooptirati dr. Barac, dr. Matko Laginja i V. Korać. O tome se stavlja prijedlog Središnjem odboru na raspravljanje.

Rad Središnjeg odbora. Duga je bila debata u poslovnom odboru o tome, što bi imalo Narodno vijeće u ovome času poduzeti. Uglavnom su izbila dva mišljenja na površinu. Jedni su predlagali, da se u Hrvatskome saboru, u koji bi ušli predstavnici Bosne i Hercegovine, Dalmacije, Istre i slovenačkih zemalja, izda jedna proklamacija na jugoslavenski narod, u kojoj bi se naglasila načela sadašnje naše narodne politike. To bi imalo probuditi iza sna široke mase narodne i utrti put čitavome našemu radu. Drugo je mišljenje bilo u tome, da iz današnje sjednice Središnjega odbora izađe jedan manifest, u kojem će se to isto proglasiti. Ovo se utvrđivalo time, što smo mi još sada nepripravni za čine, što ne bi mogli vlast preuzeti u svoje ruke, budući da nemamo sile, koja bi je mogla zaštititi prema tome bi čitava stvar izgledala kao kakova demonstracija nedostojna jakosti našega naroda i ozbiljnosti ovoga časa. Naši narodni protivnici naprosto bi rastjerali Sabor, narod bi izgubio povjerenje u ozbiljnost vođa, a pred vanjskim bi se svijetom komentiralo, da narod od sedam miljuna još nije sposoban za slobodu i samostalnost. Osim toga se akcentuiralo, da bi se u samom Saboru pojavili elementi, koji bi pomutili jednodušnu volju narodnih poslanika i služili našim narodnim neprijateljima kao putokaz, kojim imadu poći.

Na koncu se poslovni odbor složio da stavi Središnjem odboru ovaj prijedlog na raspravljanje:

Središnji odbor mora izdati što prije proklamaciju na narod, u kojoj će biti čitavome narodu jasno i bistro označena načela narodne politike. Istaknut će se narodno jedinstvo čitavog našeg naroda i rješenje njegova problema ne parcijalno, nego u svojoj cjelokupnosti. Zatim će se istaknuti suverena jugoslavenska država, osnovana na narodnom samoopredjeljenju.[12]

Nakon toga imade se akcija upraviti prema razvitku događaja i prema momentanoj političkoj situaciji. Tako će Središnji odbor zaključiti,

[12] To je bilo učinjeno »deklaracijom Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba« od 19. listopada 1918. U njoj se traži, između ostaloga, ujedinjenje cjelokupnog našeg naroda Slovenaca, Hrvata i Srba na čitavom njegovom etnografskom teritoriju, bez obzira na pokrajinske ili državne granice, u kojima danas žive, u jednu jedinstvenu, potpuno suverenu državu. Deklaracija otklanja manifest cara Karla od 16. X. 1918., a također i svaki drugi budući prijedlog, koji bi išao za tim, da se naše narodno pitanje riješi djelomično i da mu se oduzme njegov međunarodni značaj.

Vidi: Šišić, spom. djelo, str. 179–181.

imade li se sazvati sabor, kakvo će on stanovište zauzeti u sadanje doba, i t. d.

U Zagrebu, dne 17. listopada 1918.

dr. A. Pavelić dr. J. Šimrak, izvjestitelj

3.

Tek. br. 11. Br. urudžb. zap. 84

Zapisnik Središnjeg odbora Narodnog vijeća od 26. listopada 1918.

1. Tihomiru Ostoiću valja odgovoriti, da mislimo na njih, kao i na se, pa da treba da se sami dogovore i urede među se, te da dođu u dogovor s Narodnim vijećem.

2. Načelniku Ljubljane imade se odgovoriti, da gg. Pribićević i Pavelić ne mogu u utorak u Ljubljanu radi Sabora, a što se tiče željezničkog spoja o tome misli Narodno vijeće.

3. Izvještaj g. Hreljanovića radi vojnika na Rijeci.[13] Ne spadaju pod kompetenciju vojn. zapovjedništva u Zagrebu. Eskortirani su u Pulu. Narodno vijeće da se obrati brzojavno dvorskoj kancelariji za intervenciju.

4. Izvještaj o događajima u Požegi i Varaždinu.[14] Izlazi carski manifest na trupe, da se umire, jer da će brzo biti sklopljen mir. Isto tako manifest na Jugoslavene.

5. Frankovci podupiru deserterstvo. Južnim Slavenima daje se pravo samoodređenja, a dotle da ostaje kao poslovođa kralj. Izvještaj se prima do znanja sa zahvalom.

6. Hreljanović, dr. Lukinić i Barac predlažu, da ban iz vlastite inicijative intervenira radi »Jelačićevaca«. Dr. Petričić predlaže, da se direktno obratimo na kralja. Narodno vijeće zaključuje, da se Narodno vijeće obrati banu, da zaštiti te ljude, koji su radili iz patriotskih motiva.

7. Dr. Lorković podnosi izvještaj o svojim utiscima iz Beča. Raspravljao s Česima o Wilsonovoj noti,[15] te se složili, da se pričeka odgovor

[13] U Rijeci su se 23. X. 1918. pobunili »Jelačićevci« (puk br. 79), razoružali tamošnje mađarske »Honvede« i redare, zauzeli vladine zgrade i iščupali tračnice. Ta je vijest izazvala u mađarskom parlamentu buru, tako da je sjednica morala biti prekinuta.

[14] U noći 25/26. X. 1918. došlo je do pljačke židovskih trgovina u Slavonskoj Požegi. Bila je zapaljena i tamošnja kasarna, a u svemu tome su predvodili pobunjeni austro-ugarski vojnici iz Orahovice (Dalmatinci iz logora 23. tzv. »Landwehrinfanterieregiment-e«).

[15] To je zapravo lična nota državnog sekretara Roberta Lansinga od 18. X. 1918., kojom Lansing odgovara na notu austro-ugarskog zajedničkog ministra vanjskih poslova od 4. X. U odgovoru stoji, da Predsjednik Wilson više ne može priznati autonomiju Čehoslovaka i Jugoslavena kao bazu za budući mir, nego je prisiljen tražiti, da *ti narodi*, a ne on, budu suci o tome, kakve će akcije austro-ugarskih upravljača zadovoljiti težnje i shvaćanja tih naroda.

Vidi: Šišić, spom. djelo, str. 179.

na nju, a prije toga da se još jednom sastanu oboji delegati. Radi Švajcarske govorilo se: (1) da se stvori relacija između Narodnog vijeća i Jugoslavenskog odbora. Odlučilo se, da se da izraza da Jugoslavenski odbor ima prava govoriti uime našeg naroda u vezi s Narodnim vijećem.

8. Dr. Prebeg preko dra. Pavelića ponudio sporazum svoje stranke[16] s Narodnim vijećem i pripravnost da uđu u Narodno vijeće. Dr. Pavelić stavio kao uslov, da se imaju potpuno staviti na stanovište Narodnog vijeća od 19. okt. o. g.[17] Dr. Peleš je protiv toga, jer bi se to moglo tumačiti kao nepotrebna predusretljivost prema frankovcima. Sv. Pribićević misli, da je bezuvjetno nužno, da se naše stanovište primi bezuslovno. To podupire dr. Drinković.

9. Dr. Laginja ovom prilikom predlaže, da se sa strane Narodnog vijeća autoritativno protumači ili promijeni izraz »jedinstvena država«, porabljen u objavi narodu od 19. o. mj., u smjeru s kojim je Narodno vijeće, kako se iz prijašnjih rasprava vidi, jednodušnog nazora, da se jedinstvenost buduće naše države ima razumijevati u odnošaju prama inozemstvu, dočim se o čitavoj unutarnjoj uredbi ima odlučivati tek kasnije prigodom konstituiranja iste države. Tu korekturu izraza predlagatelj drži potrebnom, da se predupredi kojekakvim agitacijama, kao da tobože predstoji pogibelj za jedno, drugo ili treće naše pleme.

10. Dr. Lorković nastavlja: 2) Da se ne stupa u pregovore s Lammaschom.[18] Traži se prvo primirje. Naši bi uslovi bili: a) kapitulacija potpuna; b) naša vlada sa potpunom eksekutivom; c) teritorij s narodnim granicama; d) aprovizacija neopskrbljenih krajeva i nabava sirovina; e) da se ustanovi način demobilizacije; f) okupacija spornih predjela. Poslije da se sa antantom raspravi pitanje valute i državnog duga. Čuje se, da su se Česi izjavili pripravnim preuzeti 22 milijarde duga, ali u tom dosad nema jasnih nazora. Slovenci tražili, da se Trst priključi našoj državi. Ne uspije li to, bolje bi bilo da pripane Italiji, nego da bude »corpus separatum«, u kome bi tuđi uticaji dolazili do po nas nezgodnog izražaja, dok bi Italija garantovala za manjinu neka prava. Nijemci će se obratiti Narodnom vijeću za sporazum, ali Slovenci traže, da se s njima ne pregovara, dok ne priznaju prava Slovencima na izvjesne slovenske krajeve (Maribor, Ptuj). Česi u Pragu i Brnu preuzeli aprovizaciju u svoje ruke, a poslije i sve centrale.

11. Pribićević javlja, da ga ban poziva. Narodno vijeće tom prilikom zaključuje, da se ima opozvati banova naredba, kojom se za pivovarsku industriju dodjeljuje 60 vagona ječma, jer je ugrožena naša prehrana.

[16] »Čiste stranke prava« odnosno frankovaca.

[17] Izraženo u deklaraciji od 19. X. 1918.

Vidi bilješku 12.

[18] Car Karlo bio je povjerio dru. Heinrichu Lammaschu, bečkom sveučilišnom profesoru i poznatom pacifisti, da, pored dra. Günthera, povede pregovore s predstavnicima raznih stranaka. Kasnije mu je povjerio i mandat za sastav nove vlade (austrijske).

12. Rikard Katalinić-Jeretov želi doći ovamo i staviti se na raspolaganje Narodnom vijeću (javlja graditelj Stefan).

Zaključeno i potpisano. Predsjedništvo N. V. S. H. S.

Sv. Pribićević dr. A. Pavelić[19]

4.

Zapisnik Središnjeg odbora N. V. S. H. S. od 27. listopada 1918. U 11 s. prije podne: Laginja, Pribićević, Dušan Popović, Alaupović, Tresić-Pavičić, Vilder, Ćorović, Angjelinović, Drinković, Krstelj, Bukšeg, Lorković, Čok, Peleš, Šimrak. Došen javlja, da željeznički činovnici kane napustiti svoja mjesta radi nemira. Čita se dopis stranke prava na predsjedništvo, u kojem javlja, da stoji bezuvjetno uz objavu Narodnog vijeća od 19. list. 1918.[20] Tresić-Pavičić ističe, da se u ovom svečanom momentu imade računati sa svom narodnom snagom, pa da treba tu stvar ozbiljno pretresti. Teški su grijesi te stranke. Prihvaćen je prijedlog Bukšega, da se o ovome predmetu raspravlja na sutrašnjoj sjednici. Hreljanović izvješćuje, da je na pruzi Zagreb – Brod opljačkano 150 vagona. Pošta u Zagrebu je u opasnosti i direktor pošte traži pomoć od ugarskog ministra trgovine.

Manifest kraljev da bi imao naskoro izaći. Kantina u Orahovici razvaljena. Straža se pridružila boljševicima. Hughes telefonska škola odstranit će se za kratko vrijeme iz zgrade realne gimnazije u Zagrebu. Časnicima i vojnicima, koji su bili kod manifestacija, ne će se ništa dogoditi.

Progonit će se samo pljačkanje i razvaljivanje.

Popović drži, da se sa vojničkom upravom mora postići brzi sporazum. A. Tresić preporuča, da se što prije organizira narodna vojska, kako bi se s jedne strane zapriječilo boljševičtvo, a s druge omogućio ulaz Ententinim četama u naše zemlje. Drinković izvješćuje, da vojska u priličnoj mjeri ostavlja kasarnu, i to pod oružjem. Nered odatle dolazi, što su dvije vlade u zemlji. Sva vlast ima da predje na Narodno vijeće, i to se imade dosljedno provesti.

Dr. Angjelinović stavlja tri konkretna prijedloga: (1) da se iz vojničkih spremišta dobavi oružje za Narodno vijeće; (2) da se naoruža za utorak akademska garda za očuvanje mira i reda prigodom manifestacione sjednice Hrvatskog sabora; 3) da se hrvatski i srpski sokoli organizuju i naoružaju u istu svrhu. Sva su tri prijedloga prihvaćena.

S. Pribićević dr. A. Pavelić

[19] Taj se zapisnik (br. 3) razlikuje od ostalih. Dok su ostali pisani na mašini, taj je rukom napisan i nije potpisan.

[20] Vidi dalje zapisnik sjednice od 28. X. 1918.

5.

Broj 143/Pers. sred.

ZAPISNIK

sjednice Središnjeg odbora Narodnog vijeća S. H. S. od 28. listopada 1918.

Prisutni: dr. Pavelić, Pribićević, dr. Šimrak, dr. Manojlović, V. Spinčić, dr. Angjelinović, dr. Ćorović, Peršić, Šegvić, dr. Tresić-Pavičić, dr. Winterhalter, dr. Novak, Petean, dr. Petričić, Došen, dr. Peleš, Červar, dr. Dušan Popović, D. Kovačević, Stjepan Radić, Hrvoj, Korać, Bukšeg, dr. Alaupović, dr. Krstelj, Nikolić, Gjalski, dr. Lorković, dr. Kramer, dr. Budisavljević, dr. Laginja, dr. Barac, dr. Šurmin, dr. Drinković, Hreljanović, Akačić, Magdić dr. Krizman, Muačević, Benkovič, Delić, dr. Poljak.

Predsjedatelj: dr. Pavelić stavlja na dnevni red pitanje sjednice sjutrašnjega sabora od 29. listopada 1918. Dva su stanovišta:

1. Diktatorsku vlast imade u svoje ruke preuzeti Narodno vijeće,

2. da se polako bez diranja u krunska prava stvore široki preduvjeti za rad Narodnoga vijeća.

Svetozar Pribićević će podnijeti prešni prijedlog u saboru.

Stjepan Radić drži, da je prvi akt Hrvatskog sabora da se banska Hrvatska proglasi suverenom državom i sastavnim dijelom države S. H. S. Hrvatski sabor ukida sve ugovore i nagodbe stvorene s faktorima izvan našega naroda. Mora da bude potpuna likvidacija s monarhijom i dinastijom. Sve ratne naredbe i stege političkoga života imadu da prestanu. Oko banske Hrvatske ima se okupiti sve područje, kojim sada možemo upravljati. Nijedna vojska ni prijateljska »srpska, franceska, engleska, amerikanska« ni neprijateljska ne smije ući u naše područje. Traži, da se u Saboru dade izjava o hrvatskom shvaćanju pitanja jedinstvenosti.

Predlaže, gledom na vojsku, ovaj prešni prijedlog:

Prešni prijedlog Stjepana Radića i drugova o vojnicima t. zv. zelenoga kadera i o onima, koji su prekoračili svoj dopust, podnesen u saborskoj sjednici 29. listopada 1918.

»Hrvatski državni sabor zaključuje:

1. Svi vojnici t. zv. zelenoga kadra na teritoriju banske Hrvatske, rješavaju se svoje vojničke prisege, te se pozivlju, da se prema svojoj čovječjoj i narodnoj dužnosti odmah povrate svojim kućama, ili inače na svoj redoviti posao, da svojim poštenim radom i oni pripomognu urediti najprije našu slobodnu državu Hrvatsku, a zatim zajedničku nezavisnu državu svih Hrvata, Srba i Slovenaca.

Nikakova vojna ni građanska oblast ne smije tih vojnika smetati u njihovu povratku, niti u njihovu miru i poštenu radu.

Svi vojnici, koji su kod svoje kuće, a prekoračili su svoj vojni dopust, ili su bez ičije dozvole došli kući, također se rješavaju svoje vojničke prisege i pozivaju, da svoj mirni i pošteni rad nastave i da u svim mje-

stima, gdje je to moguće, stupe u one čete za narodnu zaštitu, što ih osnivaju pojedini mjesni odbori Narodnoga vijeća. Niti tih vojnika ne smije nijedna vojna ni građanska oblast nikada i ničim smetati i uznemirivati u njihovu miru, u poštenu životu i radu. U Zagrebu dana 28. listopada 1918.«[21]

Bukšeg ističe, da dvije vlade u Hrvatskoj ne mogu biti. On nije za jaki prelom, jer bi izvjesni faktori još mogli da nas dovedu do rđavoga sukoba. Sabor ima prenijeti eksekutivnu vlast na Narodno vijeće.

Dr. Petričić ističe: Mi smo na sudbonosnom raskršću. Prva je stvar da imademo vojsku. U zemlji se javljaju primjeri boljševizma i anarhije. Ovo naše vijeće ima biti početak revolucije, ali u dogovoru sa vladom. Vojsku treba riješiti zakletve. Predlažem; 1. Prelom odnošaja s Ugarskom i Austrijom; 2. da se u sporazumu s današnjom vladom preuzme diktatorska vlast; 3. da Narodno vijeće preuzme vlast nad četama na teritoriju Hrvatske; 4. dopust i amnestija za sve vojnike, koji su van fronte i kadera.

Delić javlja, da smo pred katastrofom prometa.

Dr. Budisavljević moli, da se raspravlja redom.

Dr. Tresić traži više odvažnosti. Trebamo energičnu vladu, koju treba odmah da stvorimo, ali da se ne dira u krunska prava.

Dr. Pavelić opominje, da se gubi iz vida kompetencija Hrvatskoga sabora. Hrvatski sabor može prekinuti nagodbu, jer je to uža stvar Hrvatske, i jer je sâm Hrvatski sabor i primio. On traži, da se preda kompetencija Narodnom vijeću evolutivno. Ima mnogo pitanja, koja treba riješiti tek u sporazumu s Bosnom, Hercegovinom, Dalmacijom, Istrom. Mi hoćemo da imademo u ruci vojsku i aprovizaciju, a za oba su pitanja u izgledu brze odluke.

Dr. Peleš traži više diplomacije s naše strane. On nije za to, da Hrvatski sabor svoju kompetenciju prenese na Narodno vijeće, jer bi to značilo njegov prestanak. On je samo za to, da se odgovornost vlade prepusti kompetenciji Narodnoga vijeća.

Dr. Barac stavlja pitanje, da li se dovoljno distingvira odnos Hrvatskoga sabora i ostalih naših sabora, kada se radi o tako važnoj odluci. Hrvatski sabor može se izjaviti za slobodnu državu.

Stavlja u tom pogledu ovaj prijedlog:

»Sabor kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, vršeći svoje drevno i danas svima narodima priznato pravo potpunoga samoodređenja, prethodno i u prvi mah zaključuje:

1. Razrešenje odnosa s Ugarskom i Austrijom za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, razumijevajući i Rijeku, i proglasuje ih potpuno slobodnom državom;

2. Sabor poziva bana, da preuzme u svoje ruke sve funkcije državne uprave u potpunom opsegu;

[21] Original tog prijedloga, pisan Radićevom rukom, priložen je zapisniku.

3. Sabor odobrava objavu Narodnog vijeća od 19. o mj. i priznaje ga komunikacionim, kontrolnim i idejnim organom za sve dojakošnje jugoslavenske zemlje monarkije. Narodno vijeće zastupa u sporazumu sa Jugoslavenskim odborom sve te zemlje prema inostranstvu; Sabor kao predstavnik Hrvatske, Slavonije i Dalmacije proglašuje ovu državu sastavnim dijelom buduće suverene države S. H. S.; o ustrojstvu ove države ima odlučiti buduća konstituanta kvalificiranom većinom, koja isključuje majoriziranje bilo kojega plemena.[22]

Korać uzima riječ u debati i drži, da hrvatska vlada ostaje za Hrvatsku, a Narodno vijeće za svu Jugoslaviju. Treba da se organizuje materijalna sila, da održi red. Možemo li mi to? Treba raditi radikalno.

Dr. Dušan Popović izvještava: Nema državne vlasti, traži još noćas narodnu vladu. Vojska se stavlja pod vlast Narodnoga vijeća.

Sjednica se prekida na neko vrijeme.

U nastavljenoj sjednici čita se dopis stranke prava, koji glasi:

»Poslovni odbor Stranke prava stvorio je na svojoj sjednici obdržavanoj u Zagrebu dne 26. X. 1918. uz sudjelovanje narodnoga zastupnika g. Stjepana Zagorca slijedeće

ZAKLJUČKE:

1. U ovim sudbonosnim časovima, gdje narodi sami imadu da odluče o svojoj sudbini, Stranka prava u svrhu očuvanja interesa hrvatskoga naroda i u svrhu jedinstvene manifestacije narodne volje, te radi koncentracije svih narodnih sila – stupa u Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, pristaje bezuvjetno na stanovište Narodnoga vijeća izneseno u objavi od 18. X. 1918. (tako u originalu; treba da stoji 19. X. 1918.) te priznaje pravilnik vieća obvezatnim za svoje članove, te je ovlastila narodne zastupnike gg. dr. Vladimira Prebega i Stjepana Zagorca, da taj zaključak Narodnom vieću dojave.

2. Ujedno prima do znanja, da se je narodni zastupnik dr. Aleksander Horvat povukao iz političkoga života, a očekuje to također i od u ovaj čas iz Zagreba odsutnoga narodnoga zastupnika dra. Ive Franka, dočim je ustanovio, da dr. Vladimir Sachs nije član stranke.

Slavnomu Narodnomu vieću u Zagrebu častimo se ove zaključke staviti do znanja.

Uime poslovnog odbora Stranke prava:

dr. Vladimir Prebeg, Stjepan Zagorac«.[22a]

U Zagrebu, dne 27. listopada 1918.

Gospodin Pejačević javlja, da ne može doći radi prometnih prilika. Teodor i Marko Pejačević stupaju u Narodno vijeće. Radić predlaže, da se bez odvlake stvori zaključak o pristupu Stranke prava u Narodno vijeće analogno kao i za grupu u Osijeku dra. Pinterovića.

Dr. Dušan Popović javlja dolazak vrhovnih vojnih zapovjednika u Zagrebu generala Šnjarića i Mihaljevića.[23]

[22] U prilogu zapisnika.

[22a] Među zapisnicima nalazi se original te izjave Stranke prava. (Tek. br. 25; Br. urudžb. zap. 139)

[23] Pješadijski general Luka Šnjarić bio je u Zagrebu pred svršetak rata komandant XIII. korpusa, dok je podmaršal Mihovil Mihaljević bio zapovjednik domobranstva.

Hreljanović čita izjavu vojničke oblasti, koja će biti sutra proglašena zajedničkoj vojsci i domobranstvu.[24]

Radić veli: Zakonski poredak je samo za unutarnji red, treba razjasniti sve potanko, ne dirajući u ovaj čas u temelj, da je vojska kraljeva.

U dvoranu ulaze zapovjednici vojnog zapovjedništva i izjavljuju, da su vezani na zakletvu kralju. Odnošaji traže, da se osigura mir i poredak u zemlji. Mi hoćemo, da se u tom pravcu pokoravamo Narodnom vijeću u svim pitanjima, koja tu sigurnost štite. Na prijedlog dra. Drinkovića povlače se vojnički zapovjednici sa predsjedništvom na posebnu konferenciju, da se dogovore, koliko se prisega može dovesti u sklad sa Narodnim vijećem, i da formuliraju svoj proglas za vojsku.

Nastavlja se debata o primanju Stranke prava u Narodno vijeće. Radić predlaže, da se stranka primi, jer je već zaključeno, da se primaju oni, koji bezuvjetno stoje na stanovištu Narodnoga vijeća.

Dr. Angjelinović utvrđuje, da nije to zaključeno, nego im je samo javljeno, da je prvi preduvjet uopće bio pristajanje uz objavu Narodnoga vijeća. Kad se to prihvati, onda će se istom raspravljati, pod kakovim će se uvjetima primati.

Zastupnik Hrvoj traži, da se Stranka prava primi u Narodno vijeće. Pojedinci su radili rastvorno, ali je među njima čestitih i valjanih ljudi.

Dr. Peleš: Ovo je tako velik čas, da treba sve zaboraviti. Treba imati pred očima dvoje: Da li primanje ove gospode diže njihov ugled toliko, da bi mogli tim više škoditi, drugo, ili bi možda mislili ljudi, da mi ne ćemo da se čuje potpuna hrvatska riječ. Prema izjavi Stranke prava njihova je politika potpuno skrahala. Neprimanje bi moglo škoditi. Predlaže, da se bez ikakove motivacije primi njihov pristup.

Dr. Novak konstatuje, da je raspoloženje u narodu takovo, koje se protivi njihovom pristupu. Stranka je davala »placet« zločinima sviju svojih vođa. Šafar i Kovačević su potkapali ugled Narodnoga vijeća. Predlaže, da se javi Stranci prava: neka vodstvo raspusti stranku, a članovi neka ili pristupe kojoj stranci ili neka se organizuju na bazi Narodnoga vijeća.

Korać konstatira: Odlučno je jedno pitanje, koliko mogu biti pristupom ove stranke ugroženi naši ideali. S njima kao sa strankom ne možemo razgovarati. Stranka ne daje garancija. Ne osuđujemo članove nego stranku. Zato imadu raspustiti stranku, a pojedinci mogu da se priključe kojoj stranci.

Dr. Tresić-Pavičić: Narod je bio zaveden od svojih vođa. Stranku ne možemo pobijati, vođama bi trebalo suditi. Danas je drugo doba. Moramo prikazati čitavomu svijetu, da smo jedinstveni. Bilo bi pravedno, da se vrši odmazda, ali nije sada za to vrijeme. Neka im se poruči:

[24] U konačnoj redakciji te izjave stoji, između ostaloga, i to, da će se tog istog dana (29. X. 1918) obrazovati vlada, koja će čuvati mir, red i zakoniti poredak u zemlji i da joj se stoga stavljaju na raspolaganje cjelokupne oružane snage.

Vidi: Šišić, spom. djelo, str. 210

Pošto su istupili iz stranke dr. Frank i dr. Horvat, neka stupe u Starčevićevu stranku prava.

Cezar Akačić ističe, ako se Stranka prava proglasi sjutra ne znam kojom strankom, ostat će isti. Imadu sa sobom puno naroda. Odbijati se ne smiju.

Bukšeg naglašuje, radi se o narodnoj stvari. Najlogičnije je, da se traži eleminiranje onih, koji su bili »spiritus agens« te ogavne politike.

Dr. Laginja: Proti Frankovaca izneseni su mnogi razlozi i mnoge krivnje, a tako isto i protiv čitave stranke. U ovome momentu ne smije nas voditi nijedna druga misao, nego misao jedinstvenosti programa. Omjerena su oba momenta. da se stranka prava primi u Narodno vijeće ili da se ne primi. Jači je momenat, da se primi. Vođe te stranke osramotile su naš ponos i naše hrvatstvo, a bolji dio te čeljadi nije kriv, jer je pod sjajnim izlikama bio zaveden. Vođe zadnjih dana sigurno su uvidjeli, da im je sve propalo. Sada se obraćaju. Narodno vijeće mora se zadovoljiti u ovom velikom momentu sa njihovom kapitulacijom.

Dr. Šimrak ističe, da su frankovci proveli kapitulaciju samo radi toga, jer su svojom austrijskom i mađarskom politikom izgubili sve pristaše. Korupcija nije prodrla samo u pojedince, nego je prešla gotovo na sve članove stranke. Stavlja prijedlog, da se Stranka prava ni kao takova ni kao pojedinci ne može primiti u Narodno vijeće.

Dr. Krstelj: Ističe, da je pitanje jednostavno. Ako je stranka prava učinila ovaj korak iz uvjerenja, onda se može primiti; ako je to učinila od nevolje, onda ih ne možemo primiti, jer bi nam okužili zrak. Predlaže raspust stranke i potpunu likvidaciju.

Dr. Alaupović se protivi odlučno primanju stranke u narodne redove. Neka saviju sramotni barjak. Zašto da se naši redovi kaljaju crnim obrazima. Dr. Petričić se protivi primanju, jer bi Frankovci došli u naše društvo, da opet rade protiv nas. Iz opreznosti ih ne smijemo primiti.

Na to se prešlo na glasovanje, kod kojega je osam glasova palo, da se Stranka prava primi u Narodno vijeće kao stranka, a svi ostali, da se ne primi.

Na to se prekida debata.

Dolaze vojni zapovjednici i čita se njihova izjava, kojom se bezuvjetno pokoravaju vladi Narodnoga vijeća S. H. S. Da se to manifestira, sutra će pred saborsku zgradu izići satnije 53. domobranske pukovnije s muzikom.

General Šnjarić želi, da sve ovo sretno izađe. Pokazali smo, da smo narod kulturan i dostojan slobode, pa taki moramo i ostati.

Dr. Pavelić naglašuje, da se izjava vojnička imade sjutra pročitati u Saboru, a onda oglasiti narodu.

Prekida se sjednica u osam i pol sati, a nastavlja u deset sati.

Nastavak sjednice u 10 sati navečer.

Zastupnik Pribićević drži, da bi sutrašnji Sabor imao prihvatiti ove prijedloge:

1. imaju se prekinuti državno-pravni odnošaji s Ugarskom i Austrijom.

2. Hrvatski sabor imade prenijeti sve svoje agende na Narodno vijeće,

3. Jugoslavenske zemlje, koje su danas ujedinjene pod vladom Narodnoga vijeća, imadu se smatrati sastavnim dijelom buduće suverene države S. H. S.

4. Hrvatski sabor stavlja sve svoje prostorije Narodnom vijeću S. H. S. na raspolaganje.

Nakon toga je govorio zastupnik Hreljanović o ratnoj floti i predložio je, da se radio-telegrafiše u Paris i druge centrume ententinih vlasti, da država S. H. S. preuzima ratnu mornaricu u Puli, Kotoru i Šibeniku. Zatim se mora opozvati sva vojska iz teritorija države S. H. S. sa francuskoga ratišta. S ratnom mornaricom imade se zaposjesti Trst, Rijeka, a s kopnenom vojskom svi važniji mostovi i željeznice.

Dr. Popović ističe, da je važno pitanje zeleni kader. Treba sastaviti proglas, u kojem će se naglasiti, da su oni odsada vojnici države S. H. S. Koji se vrati kući, ne će mu se ništa dogoditi.

Dr. Laginja ističe, da se pri sastavu egzekutive čuvaju historijska prava autoriteta naroda i banska čast. Vlada bi se imala konstituirati ovako: Ban i članovi današnje vlade imadu se kooptirati u Narodno vijeće. Odjelni predstojnici neka se zovu ministri, a osim toga neka se osnuje ministarstvo trgovine, prometa, prehrane, financija i zemaljske obrane i ministarstvo vanjskih poslova.

Mornarima u Puli imade se javiti, da je osnovana narodna vlada. Tamo se imadu izaslati delegati Narodnoga vijeća.

Dr. Tresić-Pavičić: Nužno je, da se odmah konstituira vlada, koja bi ovako izgledala: ministarski predsjednik, ministar financija, narodne obrane, prehrane, vanjskih poslova.

Stjepan Radić: Ono, što mi imamo odrediti, spada samo na bansku Hrvatsku. Ban ostaje, i on je odgovoran samo Hrvatskom saboru i Narodnome vijeću.

Banova se vlast proširuje i na vladi se kreiraju nova mjesta iz Narodnoga vijeća.

Nakon toga je još govorio dr. Peleš, dr. Barac, dr. Červar, dr. Drinković, Svetozar Pribićević, dr. Lukinić, dr. Poljak, dr. Petričić.

Svetozar Pribićević ističe, da nijesmo dorasli zadaći. Danas je potrebito, da se centralna vlast s diktatorskom moći preda sasvim Narodnome vijeću. Dvije vrhovne vlasti: banska i vlast Narodnoga vijeća ne mogu zajednički postojati. Narodno vijeće mora preuzeti čitavu vlast u svoje ruke.

Nakon toga je jednoglasno prihvaćen prijedlog: Do konačnoga sastava vlade imade kao vlada Narodnoga vijeća fungirati njegovo predsjedništvo.

Nakon toga su uzeti u pretres prešni prijedlozi, koji se imadu podnijeti sutrašnjoj sjednici Hrvatskoga sabora. Prvi prešni prijedlog zastupnika Svetozara Pribićevića i drugova glasi:

I.

»Predlaže se visokom Saboru da zaključi: Hrvatski državni sabor na temelju potpunoga prava narodnoga samoodređenja, koje je danas već priznato od svih zaraćenih vlasti, stvara ovaj zaključak: Svi dosadašnji državno-pravni odnošaji i veze između kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s jedne strane, te kraljevine Ugarske i carevine Austrijske s druge strane razrešavaju se.

Ukida se dakle i ništetnim proglašuje napose Hrvatsko-ugarska nagodba (zakonski članak I. god. 1868.), a isto se tako ukidaju i ništetnim proglašuju svi kasniji njeni dopunjci ili revizije tako, da od danas Dalmacija, Hrvatska i Slavonija ne ima s kraljevinom Ugarskom ni pravno, ni faktično nikakovih zajedničkih državnih poslova.

Dalmacija, Hrvatska, Slavonija s Rijekom proglašuje se posve nezavisnom državom prema Ugarskoj i Austriji, te prema modernom načelu narodnosti, a na temelju narodnoga jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba pristupa u zajedničku narodnu suverenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba na cijelom etnografskom području toga naroda, bez obzira na koje teritorijalne i državne granice, u kojima narod Slovenaca, Hrvata i Srba danas živi. Sveopća narodna ustavotvorna skupština svega ujedinjenoga naroda Slovenaca, Hrvata i Srba odlučit će sa unaprijed određenom kvalificiranom većinom, koja potpunoma zaštićuje od svakoga majoriziranja, konačno, kako u formi vladavine, tako i u unutrašnjem državnom ustrojstvu naše države, utemeljene na potpunoj ravnopravnosti Slovenaca, Hrvata i Srba.

U Zagrebu, 29. listopada 1918.«[25]

Prešni prijedlog zastupnika dra. Pavelića i drugova.

»Predlaže se visokom saboru, da zaključi:

Sabor kao predstavnik kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije smatra objavu Narodnoga vijeća od 19. o. mj. za sebe obvezatno, te izjavljuje, da priznaje Narodnome vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba, vrhovnu vlast.

U Zagrebu, 29. listopada 1918.[26]

Sjednica se zaključuje dne 29. listopada 1918. u 5 sati u jutro.

Sv. Pribićević dr. Pavelić

[25] U prilogu zapisnika.

[26] Također u prilogu.

6.

Broj 84/sred.

Sjednica od 29. listopada 1918.

Predsjednik: dr. Pavelić.

Dr. Novak predlaže, da g. A. Schlegel[27] može prisustvovati sjednicama Narodnog vijeća. Pošto su glede toga mnijenja podijeljena, predsjednik taj prijedlog odgađa.

Dr. Drinković izvješćuje, da ratno ministarstvo na telegram, da se mornaricu ima povući (predati?) Narodnom vijeću odgovara, da u mornarici ima osim Slovenaca, Hrvata i Čeha i drugih narodnosti, pa da prema tome ne može Nar. vijeće vindicirati cijelu flotu.

Dr. Budisavljević je za to, da najodlučnije ostanemo kod svoga zaključka. Ima se obrazložiti naš zahtjev.

Korać drži, da je potrebno, da se stupi u pregovore sa svim mornarima, i ima im se obrazložiti, da se ne radi o ničem drugom, već da se mornarica povjeri našim mornarima, a ostali inonarodni mogu se povratiti kući. Flota ima se izručiti budućim gospodarima Jadrana.

Dr. Čok drži, da bi trebalo ići u Polu po jedan Hrvat, Slovenac i Čeh.

Akačić preporuča, da izaslanici obzirno postupaju radi toga, jer su mornari raznonarodni.

Dr. Benkovič drži, da bi svakako trebalo nastojati, da se mornarica ne razdijeli.

Laginja je protiv toga, da se šalju delegati, već treba, da se pošalje pismena nota. Trebalo bi povjeriti dru. Tresiću, da se u tom pogledu stavi u sporazum s talijanskom vladom.

Dr. Mažuranić izvješćuje, da je upravo sada primio telefonsku vijest, da je sušački odbor »Nar. vijeća« preuzeo vlast (policajnu) na Rijeci, a guverner je otputovao.

Zaključuje se, da u Polu idu kao delegati: Bukšeg, Čok, Tresić.

Čita se brzojavka, koja bi se imala otpremiti francuskoj vladi, u kojoj bi joj se imalo javiti, da je Nar. vijeće preuzelo vlast u svoje ruke, i da se ne nalazi u ratu s ententom. Prepušta se prezidiju.

Glede toga Tresić da stupi u dodir s talijanskom vladom predlaže Pribićević, da se pregovori o tome prepuste Jugoslavenskom odboru.

Sastav brzojavke na predsjedništvo ratne mornarice povjerava se Drinkoviću i Bukšegu.

Pavelić javlja, da se u Brodu oko 15.100 Mađara ne pokorava izdanoj zapovijedi Vrhovne komande. Predlaže, da vojna komanda odredi posebni vlak za Brod.

Dr. Kramer postaje tajnik Nar. vijeća, a Nar. svetu stavlja do znanja s primjedbom, da u tom pogledu ima on pravo, da konačno odluči.

Pribićević javlja, da je sporazumno s banom odlučeno, da on proglasi prijeki sud u ovim županijama: srijemskoj, virovitičkoj, bjelovarskoj i požeškoj. Proglašuje se amnestija svih političkih uapšenika.

[27] Antun (Tonika) Schlegel bio je pročelnik Novinskog odsjeka Narodnog vijeća SHS u Zagrebu.

Pribićević izvješćuje, da je prezidijum sporazumno sa banom uime Narodnog vijeća: povjerit će se Banu, Badaju i Rojcu, a u najkraće vrijeme imenovat će se povjerenik Narodnog vijeća za resorte, koji su dosad bili zajednički.

Korać je predložio, da se ratni zarobljenici proglase zaposlenim slobodnim radnicima, da se digne ratno podavanje u tvornicama (Militerizovanja) i da se uredi sekcija za socijalnu skrb, koja bi preuzela nadzor nad provedbom socijalne politike.

Dr. Petričić predlaže, da se na čelu odsjeka vojničke obrane povjeri jednom generalu.

Dr. Tresić drži, da vlast nad vojskom treba da ostane civilnom povjereniku, pa da si on imenuje jednog generala (Plivelića) kao predstojnika tog odjela.

Korać predlaže, da se upravi brzojavka na članove Narodnog vijeća u Bosni, da preuzmu vladu.

Pribićević izvješćuje, da ovi sutra dolaze u Zagreb.

Radić podnosi rezervatni nalog na sve oblasti.

Prima se prijedlog Hreljanovića, da se uspostavi radio-telegrafska stanica.[28]

Prima se telegram za Kriegsministerium po stilizaciji Bukšegovoj pod 1.[29]

Predsjednik zaključuje sjednicu.

Sv. Pribićević dr. Pavelić

7.

Broj 84/Pres. sred.

ZAPISNIK

sjednice Središnjeg odbora Narodnog vijeća S. H. S. od dana 30. listopada 1918.

U 6 sati počinje sjednica. Prisutni: Pribićević, Petean, Hribar, dr. Barac, dr. Laginja, dr. Ćorović, dr. Alaupović, Stjepan Korać (!), dr. Alaupović, Stjepan Radić, Vitomir Korać, dr. Peleš, dr. Martić, dr. Winterhalter, dr. Benkovič, dr. Lorković, Valerijan Pribićević, Etinger, dr.

[28] »Novinski odsjek« primao je međunarodne vijesti preko »Radio Griča«. Aparaturu te stanice instalirali su prvih dana vladavine »Narodnog vijeća SHS«, i to najvećim dijelom, čini se, zaslugom pomorskog poručnika Dobide, Slovenca, koji je aparaturu prenio u Zagreb s nekog austrijskog ratnog broda. Radio-stanica bila je instalirana u zgradi ženskog liceja, u prostorijama bivše kavane na Strossmayerovu šetalištu.

[29] Taj je brzojav glasio ovako: »Kriegsministerium – Marinesektion, Beč. Na broj 6474 odgovaramo: ostajemo pri zahtjevu, da mornarica predje u vlasništvo države Slovenaca, Hrvata i Srba, jer je obala etnički naša. Ne želimo da pripadne Italiji. Šaljemo odmah delegate u Polu, da stupe u pregovore sa mornarima i izaslanicima drugih naroda. Za Narodno vijeće Drinković.« (Spisi Narodnog vijeća SHS)

Medaković, dr. Šimrak, dr. Ravnikar, dr. Kramer, dr. Červar, dr. Novak, dr. Pavelić, grof Kulmer, dr. Drinković, dr. Manojlović.

Pribićević izjavljuje, da Šola iz Sarajeva javlja, da oni tamo čekaju na odluku Narodnoga vijeća, da preuzmu vladu.

Stjepan Radić nije zadovoljan s načinom, kako je sastavljena vlada. Traži veću kontrolu javnosti o našem radu. Ne slaže se s proglasom dra. Drinkovića o mobilizaciji.[30]

Dr. Laginja izjavljuje, da se središnjoj vladi imade bezuvjetno pokoravati svaki dio naše države S. H. S. Bosanska vlada može biti samo povjereništvo središnje vlade. Posebne vlade ne smiju postojati. Predlaže, da se u tom smislu stvori zaključak.

Dr. Pavelić javlja, da je general Schwartz[31] umirovljen, a uprava oružništva da je predana pukovniku Mizleru.[32]

Korać se slaže s time, tražeći da centralna vlada imenuje vladu u Bosni.

Ivan Hribar želi, da se kao s Bosnom imade postupati i sa Slovenijom. Slovenci će u Narodnome svetu predložiti svoje kandidate za vladu, a središnja će ih vlada imati potvrditi.

Dr. Alaupović traži, da se general Sarkotić[33] potpuno pokori vladi Narodnog vijeća u Bosni.

Na to je stvoren ovaj zaključak: Predsjedništvo vlade Narodnoga vijeća S. H. S. u Zagrebu imade se staviti u dodir sa Narodnim svetom u Sloveniji i Narodnim vijećem u Sarajevu glede imenovanja vlade u Ljubljani, dotično u Sarajevu.

Središnji odbor zaključuje, da u tim vladama budu zastupani predstavnici svih stranaka, koje su udružene u Narodnom vijeću. Dalje je zaključeno, da Narodni Svet u Ljubljani i Narodno vijeće u Sarajevu glede osoba, koje imadu ući u vladu, imade predsjedništvu vlade Narodnog vijeća S. H. S. u Zagrebu staviti prijedloge, o kojima će predsjedništvo stvoriti zaključke.

I.

Prijedlozi Stjepana Radića

Središnji odbor Narodnog vijeća S. H. S. zaključuje, da se iz Hrvatske i Slavonije ne smije izvažati nikakav živež bez dozvole vlade Narodnog vijeća. (Prima se jednoglasno ovaj prijedlog.)

[30] To je poziv na mobilizaciju povjerenika za narodnu odbranu dra. Mate Drinkovića od 2. XI. 1918.
Vidi: Šišić, spom. djelo, str. 219.

[31] To je Ivan pl. Schwarz, general, zapovjednik stožera »Kr. ug.-hrv.-slav. oružničkog zapovjedništva.«

[32] Milanu Mizleru, oružničkom pukovniku.

[33] Stjepan barun Sarkotić, general-pukovnik, zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine i zapovijedajući general u Bosni, Hercegovini i Dalmaciji. Sarkotić je 1. XI. 1918. u Sarajevu predao civilnu vlast predstavnicima tamošnjeg »Narodnog vijeća«.

II.

Prijedlog dra. Poljaka i Stjepana Radića radi dozvole pečenja rakije.

Središnji odbor Narodnog vijeća S. H. S. zaključuje, da se članovi Središnjeg odbora Radić i Poljak stave u sporazum s povjerenikom Narodnog vijeća S. H. S. za financije gospodinom Braumom glede dozvole o sađenju duhana, pečenju rakije i poreza na vino.

Pribićević izvješćuje, da je vojni zapovjednik Šnjarić, koji se nije držao obaveze, dane vladi Narodnoga vijeća S. H. S., zamijenjen s generalom Plivelićem, a Mihaljević da je imenovan operativnim zapovjednikom.[34] Da se osigura zemlja, povest će se opća mobilizacija. Ovaj izvještaj se prima do znanja, a ujedno se odobrava način obrazovanja vlade za Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju i Istru na čelu sa banom kao ministarskim predsjednikom.[35]

Zaključeno je, da se na lađe izvjese hrvatske zastave.

Legitimacije, koje izdaje kancelarija Narodnoga vijeća S. H. S., imadu pravo putovanja u uža ratna područja.

Prijedlog ratnoga ministarstva, da se pošalju iz sredine Narodnoga vijeća S. H. S. organi u ratno ministarstvo radi prehrane zajedničke vojske odbijen je.

Ako je vojnička komanda izdala odredbu, da se civilne osobe imadu podvrći vojničkim sudovima, to zaključuje Središnji odbor, da se takova odredba smjesta ukine.

Nadalje je zaključeno, da se na pozdrav ministarskoga predsjednika mađarske republike M. Károlyija[36] odgovori sa željom, da mlada mađarska država napreduje u slobodi i samostalnosti. Svima je građanima u državi S. H. S. zajamčena potpuna sigurnost, pa se od Károlyija imade zatražiti, da se naši ljudi zaštite u Mađarskoj.

Nadalje je zaključeno, da se uređenje *samostalne države S. H. S.* dojavi svima državama, dakako Mađarskoj i Austriji.

Državno općenje imade se voditi na *francuskom jeziku.*

Budući da je general Kövess[37] izdao proglas, da će ustrijeliti svakoga, koji se ogriješi o vojsku, odgovoreno mu je telegrafski, da je sâm on lično odgovoran za svaki nasilni čin na vojnicima države S. H. S.

Sv. Pribićević dr. Pavelić

[34] Na Šnjarićevo je mjesto došao general Ante Plivelić, kasnije adjutant kralja Aleksandra.

[35] Sastav te vlade: Šišić, spom. djelo, str. 212.

[36] Grof Mihajlo Károlyi, predsjednik mađarskog »Narodnog vijeća« u Budimpešti, uputio je 30. X. 1918. »Jugoslavenskom Narodnom vijeću u Zagrebu« pozdravni brzojav, na koji je Predsjedništvo Narodnog vijeća odgovorilo sutradan (31. X.).

[37] Maršal Herman Kövess von Kövesshaza bio je pred slom 1918. god. zapovjednik udruženih njemačko-austro-ugarskih snaga na Balkanu.

8.

Broj *11/Prs. Pr.*
1918.

ZAKLJUČCI

sjednice Središnjega odbora Narodnoga vijeća S. H. S. od 3. studena 1918.

I.

Prima se u cijelosti nota države S. H. S. upravljena na ententine vlasti.[38]

II.

Uzima se do znanja i odobrenja imenovanje autonomnih vlasti u Sloveniji i Bosni.[39]

III.

Konstatira se, da je dr. Ivo Krstelj imenovan povjerenikom za Dalmaciju kao član Središnje vlade u Zagrebu. Ujedno je zaključeno, da se imadu zatražiti razjašnjenja gledajući na Dalmatinsku vladu.[40]

IV.

Glede pisanja štampe zaključeno je, da se novinarski ured Narodnoga vijeća stavi u dodir s predsjedništvom Narodnoga vijeća.

V.

Primljeni su prijedlozi Alaupović – Ćorović, koji glase: »Predlažemo: 1. Predsjedniku Sjedinjenih Država Wilsonu, osloboditelju malih i potlačenih naroda i poborniku načela narodnoga samoodređenja, da se pošalje uime predsjedništva N. V. pozdrav, zahvalnost, i da uzme državu S. H. S. u svoju moćnu moralnu zaštitu; 2. da se pozdravi prilikom oslobođenja Beograda bratska srpska vlada kao predstavnica kraljevine Srbije, koja je svojom snagom istrgla otadžbinu iz tudih šaka, s kojom ćemo uskoro zajedno dijeliti vedriju i svjetliju budućnost; 3. da se u svim prilikama, gdje dolazi do izražaja država S. H. S., *odsele viju* zajedničke zastave S. H. S. kao simbol našega jedinstva.«

[38] Vidi tekst te note: B. Krizman, »Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba« u Zagrebu i talijanska okupacija na Jadranu 1918. godine, »Anali Jadranskog instituta JAZU«, svez. I, str. 88–89. Šišić je u »Dokumentima« nije odštampao.

[39] Sastav tih vlada: Šišić, spom. djelo, str. 217, odnosno 218.

[40] Dalmatinci su obrazovali svoju vladu na čelu s drom. Jerkom Machiedo na svoju ruku.

VI.

Ima se odaslati Wilsonu pozdrav Narodnoga vijeća S. H. S.[41] Isto se tako ima pozdraviti oslobođena kraljevina Srbija.

VII.

Autonomne zakone Hrvatske – Slavonije – Dalmacije i Istre može ukidati samo Narodno vijeće. Dotičnu odredbu mora potpisati vlada Narodnog vijeća, a ban kontrasignirati.

Sv. Pribićević dr. Pavelić

Prilozi:

Za umirenje naroda u banskoj Hrvatskoj i za sređenje naših unutrašnjih prilika stavljam ovaj predlog:

1. Narodno vijeće neka *odmah izda* po prilici ovaj proglas:

Hrvati i Srbi, seljaci i radnici!

Narodno vijeće S. H. S. priznaje posebno seljačko pravo na zemlje, na slobodnu gospodarsku upravu, na temeljitu gospodarsku i općenitu školsku naobrazbu i na potpunu društvenu jednakost s ostalim staležima. Zato će Narodno vijeće i samo i putem hrvatskoga državnoga sabora u najkraće vrijeme izdati sve potrebne odredbe i stvoriti sve potrebne zakone, da se ukine kmetstvo i polukmetstvo, gdje postoji, i da se seljaštvu pribavi zemlja, gdje god je treba za dostojni ljudski život. Napose će Narodno vijeće putem hrvatskoga državnoga sabora takozvane državne šume u banskoj Hrvatskoj spojiti s takozvanim imovinskim šumama, te ih proglasiti narodnom imovinom i onda za te šume stvoriti takav zakon, po kojem će sâm narod uistinu o tim šumama odlučivati i sve na temelju naprednoga šumskoga gospodarstva i po kojem će se seljaštvu bez obzira na Krajišnike i Nekrajišnike osigurati drvarija i pašarija. Istodobno će Narodno vijeće i samo i putem hrvatskoga sabora današnju političku zapravo policajnu upravu posvema preurediti u upravu gospodarsku i školsku, a ujedno će cijelo uredovanje udesiti po prilici tako, kako je to u Sjevernoj Američkoj slobodnoj Republici, da naš čovjek na svakom koraku vidi, da smo i pred zakonom i među sobom u društvu uistinu svi jednaki i ravnopravni i da pravo na posebno poštovanje imadu samo roditelji pred djecom, starci pred mlađima, učitelji pred učenicima i svi činovnici i službenici, računajući ovamo i sve vjerske službenike, u izvršivanju svoje službe. Osim toga naravskoga i zakonitoga autoriteta ne priznajemo nikomu nikakova prava na nekakvo gospodstvo i na nekakvu višu vlast.

Narodno vijeće potpunoma priznaje i posebno radničko pravo na državnu skrb i zaštitu, te će u najskorije vrijeme i samo i putem hrvatskoga državnoga sabora stvoriti zakone i izdati naredbe za potpuno provedenje radničkoga prava, a sve to na temelju iskustva najdemokratskijih i najslobodnijih država evropskih i amerikanskih.

Živjelo seljačko i radničko pravo u banskoj Hrvatskoj i u svoj ostaloj ujedinjenoj i slobodnoj državi Slovenaca, Hrvata i Srba!

2. Tko god od članova Središnjega odbora Narodnog vijeća, a eventualno i između članova plenuma imade u kojem kotaru ili kraju narodno povjerenje, neka odmah uime Narodnog vijeća pođe u taj kotar, dotično u taj kraj, da na temelju netom prihvaćenog proglasa narod potpuno umiri. To se ima učiniti već tečajem budućeg tjedna, te svatko o svom uspjehu ima izvijestiti najkasnije utorak dne 12. studenoga 1918.

3. Hrvatski državni sabor imade od toga dana redovno zasjedati, da se pokaže potpuna naša ustavna unutrašnja sređenost i da se narodu ulije vjera u istinsku slobodu i pravicu, što će nova vlada doći pod javnu kontrolu narodnog zastupstva.

U Zagrebu, dne 3. studenoga 1918.

Stjepan Radić

[41] Tekst tog pozdrava: Šišić, str. 227.

Agrarni zaključak

Narode Slovenaca, Hrvata i Srba!

Narodno vijeće jedinstvenoga naroda Slovenaca, Hrvata i Srba, preuzevši jednodušnim narodnim povjerenjem u ovim sudbonosnim časovima svu vrhovnu izvršnu vlast uime naroda u svoje ruke, prožeto je dubokom željom i smatra jednom od prvih svojih dužnosti, da što prije dostojno naplati teške krvne žrtve i druge ratne tegobe napaćenom seljaštvu i radništvu, uopće svim siromašnijim dijelovima svoga ljubljenoga naroda.

Narodni ljudi, koji povjerenjem naroda sastavljaju Narodno vijeće. bili su odvajkada prožeti uvjerenjem, da svaki član našega naroda imade po načelima potpune demokracije jednako pravo na pristojan život, dakle naš ratarski svijet na zemlju, a industrijsko radništvo na proizvodna industrijska sredstva.

Samo ropski odnošaji, u kojima nas je dosele sputavala bivša tuđinska, feudalna i nedemokratska država, krivi su tome, da naše narodne demokratske političke stranke nisu mogle toga svoga uvjerenja već prije provesti protiv krute tuđinske sile.

No čim su okovi ropstva popucali, te pristupismo slobodno uređenju naše potpuno suverene države Slovenaca, Hrvata i Srba, Narodno vijeće je već u prvoj svojoj objavi narodu proglasilo dana 19. listopada 1918., da naša država imade biti »uređena na načelima političke i ekonomske demokracije, uz dokidanje svih socijalnih i ekonomskih nepravda i nejednakosti.«

Ovu je objavu Narodnog vijeća i Sabor kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije jednoglasnim zaključkom veličanstvene svoje sjednice dana 29. listopada 1918. postavio za temelj slobodnoj demokratskoj državi Slovenaca, Hrvata i Srba.

Na našem je narodu sada samom, da braneći svom dušom i svom snagom svojom slobodu, dostojanstvo i sigurnost svoje nove suverene države, osigura sebi i sve plodove demokratskog njena uređenja po načelu potpune društvene ravnopravnosti.

Narodno vijeće SHS želi već sada pružiti narodu jamstva. da će se potpunoma izravnati dosadašnje socijalne nejednakosti, te da će se u prvom redu vojnike i njihove obitelji, te uopće radnike, seljake (ratare), težake, koji nemaju ili nikakove zemlje ili je imadu nerazmjerno malo, pravedno i razmjerno opskrbljivati sa zemljištem u smislu agrarne narodne politike.

Da se provedba ove reforme odmah osigura, a u redu i brzinom, koja je iole moguća, izvrši, izriče, naređuje i proglašuje zato Narodno vijeće SHS na temelju zaključka Sabora kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 29. listopada 1918. krepošću ovlasti, povjerene mu od naroda i sabora, kao vrhovna izvršna vlast u zemlji ovoj

Dekret o zapljeni i ponarođenju državnih, crkvenih i vlastelinskih dobara te dobara ratnih bogataša za Hrvatsku i Slavoniju

Narodno vijeće SHS zapljenjuje na području Hrvatske i Slavonije sa današnjim danom, te u ime naroda preuzima u posjed:

1. sva imanja, državna i crkvena (svih vjeroispovijesti), kao i sva imanja tzv. mrtve ruke uopće, bez obzira na zemljišnu površinu;

2. zemljišnu površinu svih imanja privatnih, fizičkih i pravnih osoba, te poduzeća, bez obzira na to, tko im je vlasnik, da li pojedinac ili više njih, ukoliko ta površina nadilazi 200 kat. jutara;

3. sva imanja privatnih osoba ili poduzeća, koja su stečena za vrijeme rata iz ratnih dobitaka, bez obzira na površinu posjeda.

Pod ovu zapljenu potpada na takvim imanjima također sav pokretni i nepokretni inventar (zgrade, strojevi, oruđe, zalihe stoke i hrane).

Čim nastane opći mir i poredak u našoj domovini, koji će Narodnom vijeću omogućiti, da preuzme takova imanja u nesmetani vlastiti posjed, pristupit će Narodno

vijeće razdiobi tih dobara prema gornjim načelima među ratarski i težački narod, koji nema uopće ili barem nema razmjerno dosta zemlje, a bude se obavezao zemlju sam obrađivati. Dotle dužni su dosadašnji posjednici takovih dobara upravljati njima marom valjana i čestita gospodara, a pod nadzorom organa Narodnog vijeća.

Prema tome od dana svestranoga proglašenja ovoga dekreta dosadašnji posjednici (vlasnici) ovakovih imanja nemaju više nikakova prava otuđivati, kako imanje samo, tako niti po ovom dekretu zaplijenjeni nepokretni i pokretni inventar, bez privole na to ovlaštenih organa Narodnog vijeća. Proti ove odredbe učinjeni pravni poslovi nemaju nikakve pravne valjanosti.

Da se ove odredbe uzmognu provesti pravedno i podjednako po čitavoj zemlji, te da se spriječe nepotrebne zabune, ovlašteno je na provedbu ovoga dekreta *samo središnje Narodno vijeće SHS u Zagrebu*, kojemu je sveukupni narod povjerio svu eksekutivnu vlast u zemlji.

U tu svrhu ustraja Narodno vijeće SHS u Zagrebu naročito povjerenstvo (»Narodno povjerenstvo za preuzeće i razdiobu zaplijenjenih zemljišnih dobara«), koje će po svojim organima, što brže bude moguće, pristupiti izvršenju ovoga dekreta, držeći se pobližih ustanova, koje će zaključiti za Hrvatsku i Slavoniju Sabor kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kao i pobližih odredaba Narodnoga vijeća.

Samo po ovom povjerenstvu ovlaštenim organima imade se svako bezuslovno pokoravati kod provedbe odredaba ovoga dekreta – a najstrože se zabranjuje upletanje kojoj mu drago drugoj osobi u eksekutivne čine, koji su s ovime u svezi.

Tko god se ogriješi o bilo koju ustanovu ovoga dekreta, kaznit će se u interesu općeg narodnog dobra i blagostanja najstrožom kaznom – a izim toga gubi pravo da bude dionikom blagodati ovoga dekreta.

U Zagrebu, dne (2.) studenog 1918.

Iz sjednice »Središnjeg odbora Narodnoga vijeća« dne 3. studenoga 1918.

Povodom rasula bivše Austro-ugarske vojske dogodile se i u našim nekim krajevima kažnjive neurednosti protiv vlasništva imetka. Neki razlog tim izgredima može da je i nezadovoljstvo pučanstva s onima, koji su imućniji. *Narodno vijeće poziva svekoliko pučanstvo na red, pogotovu najstrože osuđuje svakoga*, koji bi sebi protivu zakona *na svoju ruku prisvajao tuđe*. Ali Narodno vijeće izjavljuje ponovo, što je već reklo u »Saopćenju« 19. listopada o. g., da će država S. H. S. biti uređena na demokratskom načelu, »što u sebi sadržava *dokidanje svih socijalnih i ekonomskih nepravda i nejednakosti.*«

Prema tomu će se, čim nastupi vrijeme normalnoga razvitka, svakako već u samom ustavu zajamčiti i zakonom provesti razgrađivanje (razdioba) velikoga zemljišnog posjeda tako, da se *poljodjelskom pučanstvu*, u prvom redu onom, koje se žrtvuje za izgradnju naše narodne demokratske države S. H. S., osiguraju osnovi za pravedan njegov ekonomski razvoj. *Radničkoj* pak klasi zajamčuje Narodno vijeće, da će njegov odnošaj prema poslodavcu urediti tako, te se radnik bude mogao posvetiti duševnoj kulturi, a svakako da bude mogao uz potpunu naknadu svoga rada učestvovati i na čistom dobitku svoga poslodavca. Uopće svim *slojevima pučanstva* države S. H. S. obvezuje se Narodno vijeće sazdati takove društvene i gospodarske zakone, te će u svakom pogledu biti tereti i pogodnosti državljana pravedno i podjednako razdijeljeni.

dr. Barac

I.

Prijedlog Laginjin

Za eventualno podjeljenje među seljane i radnike, koji ne imadu dostatno ili baš ništa zemlje, zabranjuje se svako odsvajanje (prodaja bilo i sudbena, prisilna zamjena, darivanje) i opterećivanje vlastelinskih, crkvenih, manastirskih zemalja u Hrvatskoj i Slavoniji, ukoliko su ovi veći od 100 hektara, i ukoliko to ne bi vlada dozvolila u pojedinom slučaju uz prethodnu privolu većine svih punoljetnih stanovnika kotara, u kojemu leži nekretnina, za koju odsvojenje ili sudbena dražba ili opterećenje ...

II.

Podupire prijedlog dra. Petričića.

Zagreb, 3. studena 1918. dr. Laginja

Prijedlozi V. Koraća
prihvaćeni na sjednici Središnjega odbora 4. XI. 18.

I. Poziva se predsjedništvo N. V. da pozove ententine čete u pomoć, koje bi odbranile naš teritorij od vojske bivše A. U., što se u krajnjoj dezorganizaciji povraća s bojišta robeći i paleći mirno pučanstvo.

II. Poziva se predsjedništo N. V., da pravo izdavanja svih određaba o pacifikaciji zemlje prenese isključivo na građansku vlast, pa da se saopći vojnom povjereniku, da oružanu pomoć dade samo na poziv civilne vlasti, i da ta vojna asistencija ureduje isključivo po odredbama građanske vlasti i ne poduzima ništa po vlastitoj uviđavnosti i na vlastitu odgovornost.

9.

Broj: 88/Pres. sred.

Sjednica Središnjega odbora Narodnoga vijeća SHS
dana 8. studena 1918.

Prisutni:

Profesor Remec, dr. Lorković, dr. Pavelić, dr. Ćorović, Hrvoj, Petričić, dr. Winterhalter, dr. Poljak, dr. Stajić, dr. Vukotić, profesor Spinčić, dr. Červar, Većeslav Wilder, dr. Dušan Popović, Vitomir Korać, dr. Srkulj, Svetozar Pribićević, dr. Peleš, Stjepan Radić, dr. Cankar, dr. Šimrak.

Izvještaj predsjedništva o dosadašnjem radu prima se do znanja.

Zaključuje se, da se prijedlog Stjepana Radića o kompetenciji Narodnog vijeća i o sazivu hrvatskoga sabora prenese na drugu sjednicu odbora N. V. SHS.

Prima se prijedlog dra. Dušana Popovića, da predsjedništvo N. V. stupi u diplomatski dodir s antantom, kako može i kako nađe za najprikladnije.

Sv. Pribićević dr. Pavelić

10.

Broj: 89/Pres. sred.

Sjednica Središnjega odbora Narodnoga vijeća dana 11. studenoga 1918.

Čita se dopis predsjedništva odbora Narodnoga vijeća Volosko-Opatija, u kojem se moli Središnji odbor u Zagrebu, da raspravlja samo o aktuelnim pitanjima.[42]

Čita se dopis izaslanika Narodnoga vijeća SHS s otoka Krfa. Delegati potanko izvješćuju svoje djelovanje i nadaju se najboljemu rješenju našega nacionalnog problema.

Čita se nota dra. Antuna Tresića-Pavičića i drugova upravljena na ententine vlasti uime države SHS.[43]

Ovi izvještaji primaju se do znanja s dometkom Ivana Hribara, da se delegatima Narodnoga vijeća SHS na Krfu izrazi potpuno priznanje.

Radi jednog upita konstatira se, da se akcija delegata Narodnoga vijeća SHS na Krfu nikako ne protivi akciji dra. Trumbića i drugova u ententinim zemljama, budući da obje akcije paralelno i sporazumno teku.

Debata o poštanskim markama.

Na upit Ivana Hribara o zajedničkim markama za državu SHS razvila se debata, u kojoj na prvom mjestu uzima riječ povjerenik za poštu i brzojav Cezar Akačić i izvješćuje Središnji odbor, da se on u pitanju poštanskih maraka obratio na Narodno vijeće u Sloveniji i na organizaciju u Dalmaciji. Zasada je pošta hrvatsko-slavonsko-dalmatinska. Stare marke preštamplirane ostaju do konca ove godine.

Na koncu debate prihvaćen je ovaj prijedlog: Nove marke imadu nositi napis: Pošta SHS.

Debata o republikanskoj i monarhičnoj formi države S. H. S.

Prvi uzima riječ dr. Fran Barac. On predlaže, da se pitanje o republikanskoj i monarhičnoj formi države S. H. S. imade skinuti s dnevnoga

[42] Već iz samih zapisnika sjednica Središnjeg odbora proizlazi. da su članovi odbora često raspravljali nevažna pitanja.

[43] Tresić-Pavičić je sa Krfa dostavio predsjedniku srpske vlade N. Pašiću i dru. Trumbiću u Pariz tekst odgovora delegacije Narodnog vijeća na »pomorske klauzule« ugovora o miru, koje je delegatima bio saopćio francuski admiral Gauchet. Srpsko poslanstvo u Parizu dostavilo je Trumbiću prednje pismo od 8. XI. 1918. (»Trumbićevi spisi« u Arhivu Jugoslavenskog odbora, Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu).

reda u Središnjem odboru. Uopće je pitanje, da li smo mi zreli za republiku. Radi nemira, koji su se pojavili na mnogim stranama u našoj zemlji, moglo bi doći čovjeku na um, da mi trebamo jaku ruku, diktaturu. Izvan toga imade u našim krajevima mnogo analfabeta, koji još nisu dozreli za republiku. Nadalje u manifestu smo mimoišli sva delikatna pitanja, a među inim i ovo pitanje, budući da kao Jugoslaveni bivše Austro-Ugarske monarhije ne možemo sami rješavati ovakove teške probleme. Svojim rješenjem stvorili bi mi jedan prejudic. Zasada još ne znamo ni teritorija naše države, jer to ovisi o kompromisu, koji će se stvoriti na mirovnom kongresu. Treba izraditi kuću, onda istom urediti unutrašnje uređenje. Karagjorgjevićeva dinastija stekla je velikih zasluga za cjelokupni naš narod S. H. S., boreći se kroz pune četiri godine za njegovu slobodu i samostalnost.

Mi uopće nemamo mandata da rješavamo ovo pitanje, jer ono spada pred forum čitavoga jugoslavenskoga naroda od Soče do Soluna. Svakako Ententa želi da imade na jugu jednu jaku državu, koja će se moći postaviti kao obrambeni zid protiv njemačkih presezanja. Sve je ovisno o našemu narodnome jedinstvu, koje je temeljni princip čitave naše politike.

Javna i privatna rasprava o monarkičkoj i republikanskoj formi države SHS ne može se interdicirati, ali kod toga se mora upotrebiti takova taktika, koja ne će dirati u načela narodnoga jedinstva.

Nakon dra. Barca govorili su još o istom predmetu Hribar, dr. Peleš, Vitomir Korać, dr. Dušan Popović, dr. Cankar, dr. Stajić i dr. Matko Laginja.

Na koncu je prihvaćen prijedlog dra. Lorkovića, koji glasi: »Predsjedništvo Narodnoga vijeća S. H. S. imade da stupi u što uži kontakt sa dobro organiziranom novinarskom sekcijom, koja će u našem novinstvu djelovati u tom pravcu, da se iz naše javnosti odstrani rastrovana atmofera, koja je uperena protiv narodnog jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba.«

Nadalje je o istoj stvari na prijedlog dra. Ante Pavelića prihvaćena ova rezolucija:

Rasprava o monarkičkoj i republikanskoj formi države S. H. S. imade se nastaviti na sjednici Središnjeg odbora u četvrtak dana 14. studenoga.

Ujedno je prihvaćen prijedlog, da se imadu pročistiti pitanja načelne naravi, koja dijele pojedine grupe u Narodnome vijeću i ispitati, da li se te razlike tiču temeljnih principa, na kojima je sazdano Narodno vijeće.

Izvještaj financijalnoga odsjeka.

Dr. Ivan Lorković, pročelnik financijalnoga odsjeka, izvješćuje o sjednici financijalnih stručnjaka. Prihvaćen je prijedlog dra. Korošca o izaslanju financijalnih stručnjaka u Švicarsku, da se u svim financijalnim pitanjima stave u dodir s ententinim vlastima.

Na sjednici financijalnog odsjeka zaključeno je, da se s Austro-ugarskom bankom imade i nadalje sačuvati kontinuitet tako dugo, dok ne dođu naši delegati iz Švicarske i dok se prema njihovim informacijama ne stvori u financijalnom pitanju druga situacija.

Ovo je izvješće primljeno do znanja i prijedlozi su jednoglasno prihvaćeni.

Nadalje je dr. Ivan Lorković predložio, da se osnuje za sve naše zemlje bivše Austro-Ugarske monarhije središnji organ, koji bi imao vrhovni nadzor nad svim financijama zemalja S. H. S. To bi bio zajednički ministar za financije. Predsjedništvo Narodnoga vijeća SHS imade o tom stvoriti zaključak.

Ovaj je prijedlog jednoglasno prihvaćen.

Ovom prigodom prihvaćeni su i ovi prijedlozi:

1. Članovi Narodnoga vijeća mogu prisustvovati stručnim sjednicama pojedinih odsjeka, da se o svim pitanjima potanko informiraju;
2. U Švicarsku se imadu izaslati ne samo bankovni, nego i gospodarski stručnjaci.

Zaključci o pravilniku sjednica Središnjega odbora

Kao zamjenici članova Središnjega odbora primaju se dr. Vladimir Ćorović za Bosnu;

Svetozar Delić za Socijalno-demokratsku stranku Hrvatske i Slavonije;

dr. Petar Rogulja za grupu oko »Novina«.

Nadalje je priznat kao zamjenik za Jugoslavene iz Ugarske Ante Bešlić, budući da obojica delegata i obojica zamjenika članova Središnjeg odbora za Ugarsku moraju otputovati iz Zagreba radi organizacionog rada među narodom.

Dalje je zaključeno, da sjednicama središnjega odbora smiju prisustvovati:

1. povjerenici svih narodnih vlada države SHS;

2. narodni zastupnici stranaka, koje su ušle u Narodno vijeće. To vrijedi za sve sabore uz dozvolu Središnjega odbora. Isto tako imadu pravo prisustvovati sjednicama i zamjenici članova Središnjega odbora bez prava glasa.

U tom smislu imade se ispraviti pravilnik za sjednice Središnjega odbora.

Zaključak pod točkom 2. imade se saopćiti svim narodnim zastupnicima.

Sv. Pribićević dr. Pavelić

11.

Broj 128 Sred. Pres.
1918.

ZAPISNIK

sjednice Središnjega odbora Narodnoga vijeća S. H. S.
od 14. studenoga 1918.

Odnošaj pokrajinskih narodnih vlada prema vladi Narodnoga vijeća S. H. S. u Zagrebu

Čita se dopis vlade Narodnoga vijeća S. H. S. u Dalmaciji o odnošaju dalmatinske narodne vlade prema vladi Narodnoga vijeća u Zagrebu.

O ovome predmetu uzeli su riječ dr. Pavelić, dr. Kramer, dr. Červar, Ivo de Grisogono, dr. Dušan Peleš, Radić Stjepan i Vitomir Korać.

Konačno je stvoren ovaj zaključak: Predsjedništvo vlade Narodnoga vijeća S. H. S. u Zagrebu mora što prije stupiti u dodir sa srpskom vladom u Beogradu glede obrazovanja zajedničke vlade za čitavu suverenu državu S. H. S.

Među zajedničke poslove spadat će: pitanje željeznica, vojske, financija i vanjskih poslova.

Prije negoli se započne ovom akcijom, mora se sačekati obavijest od Jugoslavenskoga odbora u inozemstvu.

Odbori Narodnoga vijeća S. H. S. i oblasti

Predsjedništvo Narodnoga vijeća S. H. S. traži ovlaštenje, da se na odbore Narodnoga vijeća u pokrajini upravi jedan poziv, u kojem će se jasno označiti njihova kompetencija. Odbori se smatraju samo kao moralne organizacije i nemaju prava vršiti nikakove egzekutive, da ne dođu tako u sukob s autonomnim oblastima.

Nakon debate, u kojoj je sudjelovao Vitomir Korać, ban Antun Mihalovich i dr. Červar, prihvaćen je ovaj prijedlog:

Što prije imadu se provesti izbori u općinama i gradovima na temelju općeg prava glasa, a nakon toga imadu se ukinuti odbori Narodnoga vijeća.

Što se tiče Istre, to se priznaje legalni postupak odbora Narodnoga vijeća u pojedinim mjestima, koji su sami skinuli upravne organe i na njihovo mjesto postavili povjerljive osobe.

Izvještaj povjerenika za zemaljsku obranu dra. Drinkovića

Maršal Boroević je izjavio preko svoga poslanika, majora Cvitkovića, da se pokorava Narodnom vijeću S. H. S. On ujedno moli, da se smije stalno nastaniti u Zagrebu. Vlada Narodnoga vijeća S. H. S. mu je odgo-

vorila, da se u ovoj stvari istom onda može s njime pregovarati, kada bude pročišćeno pitanje njegova postupka prema vladi u Sloveniji, koju je on htio uapsiti i u tom smislu dao nalog svome generalu Wurmsu.[44]

Nadalje izvješćuje dr. Drinković o akciji srpskoga pukovnika Švabića gledajući na obranu Ljubljane i okolice od talijanske okupacije.[45] Opširno izvješćuje o organizaciji vojske i proglašenju mobilizacije.

Vitomir Korać primjećuje, da proglasi povjereništva za zemaljsku obranu dolaze iznebuha. Trebalo bi provesti najprije poštenu demobilizaciju, a onda istom patriotske ljude pozvati na obranu domovine. Ako se počne strijeljati, povećat će se samo darmar. Sa silom se ne može ništa učiniti. Austrijske se metode moraju izbaciti. Ako će se ovako dalje raditi, onda će ugled Narodnoga vijeća S. H. S. rapidno padati. Na poziv ne će se nitko odazvati. Ako se silom ljudi dovedu u vojarne, onda im se ne može u ruke dati oružje, jer će s njime pobjeći kući. Konačno se prihvaća izvještaj povjerenika za zemaljsku obranu s dodatkom, da se sve važnije stvari, koje se tiču obrane zemlje, imadu iznijeti pred Središnji odbor.

Odlučeno je, da se jednim ukazom ratnoga ministarstva otpuste iz vojske svi činovnici, koji su potrebiti u upravi zemlje.

Izvještaj povjerenika za zemaljsku obranu o generalu Sarkotiću primljen je do znanja. Sarkotiću je dan jednomjesečni dopust, i on može otputovati u Beč, a odande se vratiti na svoje imanje u Slavoniju i onda nastaniti u Zagrebu do svršetka pregovora o miru.[46]

Na koncu sjednice primjećuje Vitomir Korać, da se na eksponirana vojnička mjesta postavljaju ljudi staroga režima i staroga duha. Oni se s javnoga poprišta imadu povući ili iz vlastite inicijative ili moraju biti naprosto otpušteni, jer ugrožavaju javni red i poredak. Uopće se u ovome pogledu moraju naše prilike konsolidirati.

[44] Među »Telefonsko-telegrafskim obavijestima« (Spisi Narodnog vijeća SHS) nalazi se slijedeći »Izvještaj predsjedništvu Narodnog vijeća SHS«: (Silna stvar, koja se imade odmah riješiti i telefonskim putem preko kancelarije saopćiti rješenje u Ljubljanu). Urednik »Slovenskoga naroda« iz Ljubljane javlja u ime gospodina dra. Trillera ovo:

Maršal Boroević je zapovjedio, da se imade narodna slovenska vlada uapsiti. Hoće, da si prisvoji diktaturu. Njegov namjesnik general Wurms, kojemu je bila ova zapovijed izdata, kratio se to izvršiti. Narodno vijeće u Ljubljani dozvolilo je generalu Wurmsu cenzurirati telefonski i brzojavni saobraćaj sa Borocvićem i sa četama, koje marširaju u Kranjsku. Narodno je vijeće uložilo energični protest, u kojem je naglašeno, da je slovenska vlada suverena vlada države SHS pod internacionalnom zaštitom. Sve se ovo javilo dru. Ribaržu u Trst, da obavijesti talijanskog komandanta u Trstu sa prošnjom, da to objavi Ententi. Prosimo silno Narodno vijeće u Zagrebu da intervenira kod Entente, budući da mi u Ljubljani ne imamo s njom nikakove sveze. Molimo vojničku pomoć, jer inače ne možemo uzdržati reda. Vlada je ugrožena. (Telefon Ljubljana 34)«

[45] Potpukovnik Stevan Švabić, kao bivši austro-ugarski ratni zarobljenik, prikupivši na brzu ruku nešto bivših ratnih zarobljenika (Srba), odlučno se suprotstavio Talijanima kod Vrhnike i zaustavio talijanski manevar da uđu u Ljubljanu i dalje.

[46] Sarkotiću su u Sarajevu dali »propusnicu«, ali je bio uhapšen u Slavonskom Brodu i dopraćen pod stražom u Zagreb. Ovdje je bio držan u zatvoru, a zatim pušten da slobodno otputuje u Beč.

Predsjedništvo izjavljuje, da je gledom na imenovanja časnika na viša mjesta stupilo u dodir s ratnim ministarstvom.

Sv. Pribićević dr. Pavelić

12.

Broj 144/Pres. sred.

ZAPISNIK

sjednice Središnjeg odbora od 20. studenoga 1918.

Dr. Pavelić predlaže, da se o prijedlogu dalmatinske vlade otvori rasprava u subotu na sjednici Središnjega odbora u 4 sata poslije podne.

Prijedlog se prihvaća.

Predsjedništvo daje izvještaj o unutarnjem i vanjskom položaju države S. H. S., a osobito o akciji Talijana na našem teritoriju. Izvještaj predsjedništva prima se do znanja.

Prijedlog Stjepana Radića i dra. Živka Bertića

Vlada Narodnoga vijeća S. H. S. imade poslati jednog delegata, koji će se staviti u dodir sa predsjednikom Češke republike drom. Masarykom i ocrtati mu čitav položaj u državi S. H. S., osobito gledom na okupaciju Talijana, da se zauzme kod ententinih vlasti, a osobito kod predsjednika Sjedinjenih Država Wilsona za slobodu države S. H. S. Isti delegat ima se staviti u dodir s poljskom vladom u Varšavi. Uz delegata Narodnoga vijeća neka se pošalje u Češku i zastupnik Stjepan Radić. (Prijedlog se prihvaća.)

Prijedlog o pozivu dra. Korošca i dra. Trumbića iz inozemstva u Zagreb

Prihvaća se prijedlog predsjedništva, da se brzojavnim putem pozovu iz inostranstva delegati Narodnoga vijeća S. H. S. dr. Korošec i dr. Trumbić u Zagreb, da Narodno vijeće informiraju o vanjskom položaju države S. H. S. Ako ne mogu doći sami, imadu poslati svoje delegate. (Brzojav otposlan u 6 sati poslije podne u Genevu i Pariz na ruke Jugoslavenskog odbora.)[47]

Prigodom ovog prijedloga ističe zastupnik Svetozar Pribićević ovo: U objavi Narodnoga vijeća od 19. listopada 1918. je kazano, da se učine što prije odlučni koraci. Slabost je čitave situacije u tom, što se dosada

[47] U tom brzojavu pozivaju se gospoda dr. Korošec i dr. Trumbić, da odmah dođu u Zagreb ili da pošalju svoje delegate, u protivnom neka pošalju telegrafski izvještaj. (Spisi Narodnog vijeća)

nijesmo stavili u uži dodir sa kraljevinom Srbijom i kraljevinom Crnom Gorom. Naši izaslanici u inostranstvu ne imadu prava sklapati na svoje ruke obvezatne ugovore s ententinim vlastima uime Narodnoga vijeća S. H. S u Zagrebu. Oni se imadu samo informirati o izvanjem položaju.

Dr. Ćorović javlja, da je dobio iz Bosne brzojavku, u kojoj javlja vlada Narodnoga vijeća S. H. S. iz Sarajeva, da se u potpunom opsegu pridružuje prijedlogu dalmatinske vlade, koji se imade na sjednici Središnjega odbora u subotu uzeti kao podloga za specijalnu debatu.

Na to se čita izvještaj izaslanika vlade Narodnoga vijeća S. H. S. u Zagrebu na Krfu. (Vidi prilog.)[48] Izvještaj se prima do znanja, a delegatima se na njihovu patriotskom radu izriče posebna zahvala i priznanje.

Prijedlozi Svetozara Delića

I.

Budući da smo mi prigodom preuzimanja ratne mornarice u Puli, Šibeniku i Kotoru pristali na to, da će država SHS naknadno učiniti obračun gledom na mornaricu i na mornaričke uređaje sa drugim narodima bivše Austro-Ugarske monarkije, a budući da su Talijani mnogo toga zaplijenili i počeli s demontiranjem ratnih brodova, to vlada Narodnoga vijeća S. H. S. mora tražiti, da čitavi materijal ratne mornarice i mornaričkih uređaja ostane netaknut ili da Talijani vrate ono, što su ugrabili.

II.

Talijani su izdali zapovijed, da se iz Pule udalje svi oni pripadnici države S. H. S., koji nemaju nepokretnina. Osim toga otimaju privatnu imovinu. Protiv ovoga postupanja talijanske vlade i talijanske vrhovne vojničke komande imade se uložiti protest kod ententinih vlasti.

III.

Država S. H. S. je poslala hrane u krajeve, koje su okupirali Talijani, na tamošnje centralne aprovizacije. Talijanska vojnička komanda rekvirirala je tu hranu i besplatno je izručuje stanovništvu, a neće da je preda aprovizacionim centralama. To čini talijansko vojno zapovjedništvo iz agitacionih razloga, da stanovništvo glasuje za Italiju. Aprovizacija otoka iz Dalmacije gotovo je potpuno zapriječena. Stanje je zdvojno. Određeni kvantum hrane za mjesec kolovoz još danas nijesu primili. Vlada Narodnoga vijeća u Zagrebu S. H. S. imade izraditi, da se

[48] Taj izvještaj odštampan u članku: B. Krizman, Nešto o sudbini austro-ugarske ratne mornarice 1918. godine, »Riječka Revija«, god. III, 1954. br. 3–4.

živežne namirnice poslane u Istru predadu tamošnjim aprovizacionim centralama i da se preko Rijeke za Dalmaciju nesmetano šalju pučanstvu (Prijedlog jednoglasno prihvaćen).

Prijedlog Akačić–Bukšeg.

Ententinim vlastima imade predsjedništvo vlade Narodnoga vijeća S. H. S. u Zagrebu upraviti prosvjed protiv napredovanja Talijana u Hrvatskom Primorju, a osobito protiv prekoračenja demarkacione linije, koja je označena u ugovoru o primirju između generala Webera i talijanske Vrhovne komande. U protestu treba naglasiti, da Talijani dolaze amo kao interesirana vlast, pa zato država S. H. S. moli ententine vlasti, da u predjele, koji se prema ugovoru o primirju imadu okupirati, pošalje čete francuske, engleske. američke i srpske. U istom protestu imadu se upozoriti ententine vlasti na nezakonite rekvizicije Talijana u okupiranom području.[49]

Prijedlog o Međumurju

Gledom na prilike u Međumurju prihvaćen je ovaj prijedlog dra. Ivana N. Novaka, dra. Frana Barca i dra. Kramera.

»S obzirom na to, što mađarska krvoprolića u Međumurju još nisu prestala, štoviše upravo sada započelo je s potpunom evakuacijom pojedinih sela i prisilnim vojačenjem, s obzirom na to, što se pod vidom kontribucija otimlje tamošnjem narodu sve, do česa se dođe, *predlažemo*, da se Narodno vijeće smjesta obrati na vrhovnog zapovjednika ententinih četa na Balkanu s molbom, da ententine čete zaposjednu barem onaj dio našeg narodnog teritorija u bivšoj Ugarskoj, koji se proteže od Drave do Rabe na sjever i od bivše austrijske granice do Krke.«[50]

O ovome prijedlogu povela se opširnija debata. Dr. Novak ističe, da je u Međumurju povješano 180 ljudi. Budući da nije bilo redovite vojske, to je na molbu pučanstva iz Međumurja major Tomašević pošao sa nekoliko oboružanih ljudi iz Varaždina, da obrani Nedjelišće od Mađara, koji su na njega navalili s mašinskim puškama.[51] Iz Zagreba nije od vojničke oblasti pružena nikakova pomoć. Današnja situacija u Međumurju je takova, da su Mađari proglasili prijeki sud i da vješaju svakoga, koji se izjavlja protiv integriteta ugarske države. Osim toga je

[49] Tekst te note, otposlane 23. XI., u mojoj već citiranoj raspravi, str. 100–101.

[50] To je Predsjedništvo Narodnog vijeća SHS učinilo notom, upućenom Franchet d'Espereyu 23. XI. 1918.

[51] Tu je akciju poduzeo major Ivan Tomašević 12. XI. 1918. u dogovoru s gradonačelnikom drom. Perom Magdićem u času, kada je iz Varaždina otputovala u Zagreb delegacija mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS, da se s Predsjedništvom dogovori o akciji. Tomaševića su Mađari bacili natrag preko Drave.

mnogim selima nametnut visoki harač. Svi oni, koji su se izjavili za državu S. H. S. bit će naprosto strijeljani.

Povjerenik za zemaljsku obranu dr. Drinković odvraća, da je danas u Međumurju mir. Od velikoga župana Franje Kulmera da je on primio vijesti, koje nas imadu umiriti. S vojničkom akcijom u Međumurju u većemu stilu nije se moglo započeti, jer nemamo vojske, a s druge strane su imale velike mađarske vojske prijeći kroz Međumurje na željeznici Pragerhof–Čakovac. Kada bi mi poduprijeli ustanak u Međumurju, onda bi mađarske čete uništile Međumurje.

Prijedlog dra. Novaka je primljen s ogromnom većinom glasova.

Vitomir Korać ističe pogreške, koje su učinjene gledom na mobilizaciju vojske. Sve se radi po staroj austrijskoj šabloni. Ponajprije je trebalo provesti temeljito demobilizaciju, a onda se istom imalo započeti sa mobilizacijom. Imade se izdati stroga uputa vojničkim oblastima, da se ne miješaju u socijalno-politička pitanja.

Delić iznosi jedan slučaj, koji se dogodio na Rijeci. Tamošnji veliki tvorničari i industrijalci izjavili su, da se radništvo na Rijeci imade umirivati dotle, dok na Rijeci ne bude dostatno jaka posada, koja će ih znati držati u zaptu. O tome se imade provesti stroga istraga.

Stjepan Radić kaže, da su vojnički povjerenici postrijeljali stotinu ljudi, a mnoge i ispod 20 godina. I o tome se imade provesti stroga istraga.

Prijedlog dra. Barca i drugova.

»Pošto je našem odjeljenju za narodnu obranu vrlo teško samom i sa svojim sredstvima organizirati narodnu vojsku, koju je potrebno stvoriti u najkraćem vremenu pogledom na talijansku oružanu akciju protiv nas, predlažemo:

Da predsjedništvo Narodnog vijeća pozove bratsku vladu Srbije, da nas pomogne u tome, putem jedne naročite vojne misije, koju će staviti na raspoloženje našem povjereniku za narodnu obranu.[52] Uz ovu misiju trebalo bi u istu svrhu zatražiti našu braću dobrovoljce, koji se nalaze u srpskoj vojsci u jugoslavenskim legijama. Ovoj novokreiranoj vojsci trebalo bi odmah dati i novu odoru i nove znakove, da se dokine posljednji znak austrijanštine.

U Zagrebu 20. studenoga 1918. dr. Fran Barac, dr. Vladimir Ćorović, dr. I. N. Novak, V. Wilder, dr. Angjelinović, dr. Šimrak Janko, dr. Čok, dr. Budisavljević, Ivo de Grisogono, dr. Kramer, Vitomir Korać.«

Prijedlog je prihvaćen jednoglasno.

[52] U Zagrebu je već tada boravio generalštabni potpukovnik Dušan T. Simović kao delegat srpske Vrhovne komande. Kasnije je pridošla Srpska vojna misija na čelu s pukovnikom Milanom Pribićevićem.

Prijedlog o pritužbama pučanstva.

Središnji odbor zaključuje, da se imade u pojedine kotareve i pojedina veća mjesta izaslati posebne komisije, u kojima će biti i izaslanici Narodnoga vijeća S. H. S. Ove će komisije uredovati ne u kotarskim oblastima niti u općinskim uredima, nego na privatnom mjestu, da čuju sve pritužbe pučanstva, što se tiče uprave zemlje za vrijeme rata i aprovizacionih organa.

Sv. Pribićević dr. Pavelić

Zaključuje se, da komandant mornarice u Kotoru[53] imade sa svim počastima predati podmornicu francuske mornarice »Madame Curie«, koju je u kotorskoj luci zarobila bivša Austro-Ugarska monarhija.

Prilozi:

ZEMALJSKA VLADA ZA DALMACIJU

Br. *289/Pred. N. V.*
ex. 1918.

Split, 16. novembra 1918.

NARODNOM VIJEĆU SHS

ZAGREB

Priopćujemo Vam kompromisni prijedlog za privremeno jedinstveno uređenje države SHS s molbom, da ga uzmete odmah u pretres, te da što prije učinite brzi i odlučni korak u pravcu državnog ujedinjenja našega naroda, kako bi se, dok je još na vrijeme, odvratile štetne posljedice današnje razdvojenosti.

Sa bratskim osjećajima

ZEMALJSKA VLADA ZA DALMACIJU

dr. Krstelj dr. Josip Smodlaka.

U prilogu tog dopisa Zemaljske vlade nalazi se prijedlog »Zemaljske vlade za Dalmaciju u pogledu privremenog jedinstvenog uređenja države Srba, Hrvata i Slovenaca.«

Pored toga, među prilozima tog zapisnika sjednice nalaze se originalni primjerci prijedloga o Međimurju i prijedloga o srpskoj vojnoj misiji dra. F. Barca i drugova.

[53] Komandant mornarice u Kotoru bio je u to vrijeme kontraadmiral Artur Catinelli-Obradić.

13.

Broj 149/Pred. Sred.

ZAPISNIK

sjednice Središnjega odbora Nar. vijeća u Zagrebu od 23. XI. 1918.

Sjednica Središnjeg odbora N. vijeća od 23. XI. u 5 sati po podne.

Predsjedatelj Svetozar Pribićević pozdravlja prisutne i upozoruje na kaotično stanje u našim zemljama. Do uređenja položaja imade što prije doći, jer ćemo inače imati u zemlji nered.

Prisutni na sjednici:

dr. Edo Lukinić, Većeslav Wilder, dr. Dušan Popović, Svetozar Pribićević, dr. Dušan Peleš, dr. Živko Bertić, dr. Ante Pavelić, dr. Živko Petričić, Cezar Akačić, dr. Nikola Winterhalter, Stjepan Radić, Drag. Kovačević, dr. Žarko Miladinović, Vilim Bukšeg, dr. Srgjan Budisavljević, dr. Gjuro Šurmin, dr. Janko Šimrak, dr. Pero Rogulja, dr. Ivan Novak, dr. Mato Drinković, dr. Ivo Krstelj, Ivo de Grisogono, dr. Jozo Sunarić, Vojislav Šola, Šćepan Grdjić, dr. Savo Ljubibratić, dr. Luka Čabrajić, Proto Dušan Kecmanović, dr. Vlado Čorović, dr. Tugomir Alaupović, Hamid Svrzo, Djuro Džamonja, dr. Lovro Pogačnik, dr. Izidor Cankar, Bogomil Remec, dr. Albert Kramer, dr. Vjekoslav Kukovec, Kristan, dr. Ivan Čok, dr. Hribar, dr. Božo Vukotić, dr. Josip Smodlaka, dr. Tresić-Pavičić, dr. Fran Barac, dr. Stjepan Srkulj, Vitomir Korać, Svetozar Delić, Danilo Dimović, Fra. Ljubomir Galić.

Konstatirano je, da u svemu imade 25 pravih članova Središnjeg odbora i osam zamjenika sa pravom glasa. Prema tomu je nazočna većina, koja može stvarati pravovaljane zaključke.

Nato zaključuje Središnji odbor, da se kooptiraju za Bosnu dr. Halidbeg Hrasnica i dr. Hamid Svrzo, za Trst dr. Ribař.

Predsjedatelj izvješćuje o našim izaslanicima u inostranstvu.

Danas se nalaze u Parizu. U Ženevi je postignut sporazum Jugoslavenskoga odbora sa srpskom vladom, da se osnuje zajednička vlada. Srpski ministar dr. Ninčić poziva Narodno vijeće SHS uime srpske vlade, da zajedničkim sporazumom obrazuje vladu.

Na to se čitaju razni prijedlozi (Gledaj priloge).[54]

Dr. Lukinić obrazlaže svoj prijedlog i drugova.

Dalje se ovako neće izdržati, jer je situacija prekarna. Moramo što prije stupiti u savez sa Srbijom i Crnom Gorom. To je rješenje samo provizorno, a konačno rješenje nalazi se u rukama konstituante.

[54] U prilogu zapisnika nalaze se: »Nacrt privremenoga uređenja za zajedničku saveznu državu Slovenaca, Hrvata i Srba« Stj. Radića, »Predlog za ujedinjenje sa Srbijom« dra. Angjelinovića i drugova, prijedlozi dra. A. Tresić-Pavičića, zajednički prijedlog dra. Cankara, B. Remeca i dra. Pogačnika, te prijedlog V. Bukšega, A. Kristana i drugova. Svi ti prijedlozi, pored prijedloga dra. Lukinića i drugova, nalaze se u Šišićevim »Dokumentima« str. 270–272.

Iza toga objašnjuje svoj prijedlog dr. Angjelinović, Stj. Radić, dr. Cankar, koji naglašuje, da se Slovenci ne boje majoriziranja Srba. Slovenci osnivaju svu svoju snagu na svojim organizacijama. Samo demokratska misao je naš temelj. Glavno je, da budemo slobodni i zadovoljni.

Dr. Tresić–Pavičić, razlagajući svoj prijedlog, ističe, da treba brzo raditi. Majoriziranja neće biti. Vlada će biti izabrana prema broju stanovništva Slovenaca, Hrvata i Srba. Ne delegati, nego čitav Središnji odbor imade otputovati u Beograd, da se stavi u dodir sa srpskom vladom o obrazovanju zajedničke vlade za sve zemlje.

Vilim Bukšeg obrazlaže prijedlog jugoslavenske socijalne demokracije i traži jaku ruku. Područje SHS nije država. Naša snaga ne nalazi se u deklaracijama, u historijskim formulama, nego u fizičkim silama. Mi tražimo ujedinjenje sa svim zemljama uz garancije, da svatko radi po svojoj slobodnoj savjesti.

Hrvoj ističe: On je protiv svih prijedloga, koji idu za tim, da se obrazuje zajednička vlada. Toga ne traži niti unutrašnji, niti naš izvanji položaj. Gledom na unutrašnji položaj izjavljuje, da je potpun mir i red i da situacija biva svakim danom ljepša, a gledom na izvanji položaj naglašuje, da zajednička vlada ne će na nj nimalo uplivati, jer Talijani se ne će povući iz okupacionog područja, niti će ententa naprečac priznati nove države.

On ima subjektivni utisak, da prodiranje Talijana krije u sebi stanovitu zakulisnu politiku.

Dr. Kukovec: Zajednička vlada mora se stvoriti u interesu naših okupiranih krajeva i u interesu slovenske Štajerske i Kranjske. Neprijatelj je pred vratima i vreba na naše narodne zemlje. Jugoslavenska ideja, koja živi kroz vjekove u srcima čitavoga našeg naroda, mora danas zadobiti praktično izvršenje. Oni, koji su sposobni, dobit će hegemoniju u svoje ruke. U sadašnjem kritičnom momentu moramo govoriti samo o svojemu spasu, a ne o sitničavim interesima pojedinih plemena i o politici fraza. Danas je istinita poslovica »Hanibal ante portas«, i zato treba prešno uzeti u ruke kormilo.

Na to je govorio uime jugoslavenske soc. demokracije Kristan. On je iz principa protiv monarhije, a za republiku. Davno smo očekivali kao ozebli sunca ujedinjenje svih naših jugoslavenskih zemalja, a sada, kada smo se oslobodili od njemačkoga i mađarskoga iga, bojimo se ono izvršiti, što smo davno željeli.

Radićev prijedlog predstavlja krajnji separatizam. Prijedlog dra. Tresića–Pavičića prima uduture krfski pakt, koji se ne može čitav prihvatiti. Angjelinovićev prijedlog ne može se prihvatiti, jer odgađa čitavu stvar. Narodno vijeće treba reorganizirati, da bude u njemu zastupan istinski položaj, kao što su to učinili Česi. 50.000 duša mora izaslati po jednoga delegata. Srbi moraju po tom razmjeru imati iz kraljevine 90 delegata, a Crna Gora razmjeran broj. Mjesto Regenta neka se postavi direktorij. Sarajevo ne može da bude prestolnica nove države, jer je nezgodno po svom geografskom položaju. Konstituanta se mora raspisati jedan mjesec iza početka mirovnih konferencija. Ako konstituanta za-

ključi monarhiju, neka bude monarhija, ako zaključi republiku, neka bude republika. Danas čitav svijet gleda na nas. Dajmo mu primjer sloge. Mi hoćemo veliku Jugoslaviju, mi ćemo je i stvoriti.

Dr. Žarko Miladinović, član Srpske radikalne stranke, polemizira protiv izvoda poslanika Hrvoja. Ako se s hrvatske strane bude ovako govorilo, onda će njegova stranka tražiti priključak Srijema, Bačke, Banata Srbiji. Veliča djela srpske vojske.

Dr. Ribař: Mi se ne bojimo srpskoga naroda, nego se bojimo Njemaca i Talijana. Narod traži ujedinjenje. Moramo imati krov nad sobom, jer smo danas res nullius, a taj krov nad glavom jest zajednička naša vlada. Proglašenje države S. H. S. suverenom državom u Zagrebu dana 29. X. 1918. nazvao je talijanski komandant u Puli »carnevalle ritardato«. To je za njega jedna komična opereta. Talijani nas naprosto ne priznavaju.

Nato se sjednica prekida. U dvoranu ulazi francuski general Tranié,[55] kojega pozdravlja uime Središnjeg odbora dr. A. Tresić–Pavičić i g. Radić.

Nastavak sjednice 24. XI. 1918. u 10 i po sati prije podne. Prisutni isti.

Dr. Ribař nastavlja svoj jučerašnji govor i naglašuje, da moramo biti za monarhiju, jer smo nezreli za republiku. Ne trebamo se bojati srpske hegemonije. Slavi srpsku vojsku i srpsko junaštvo, koje se pokazalo pred čitavim svijetom.

Dr. Pavelić govori o početku organizacije Narodnoga vijeća. Brza akcija bez sporazuma s Jugoslavenskim odborom nije potrebita, jer to ne traži niti unutarnji, niti izvanji politički položaj. Ni unutarnji, ni vanjski položaj ne smije izvađati na nas teror, da mi ovakove akcije preko noći započimamo. Svakako se moramo staviti u sporazum sa našim izaslanicima u inostranstvu. Govornik kritizira govor g. Ž. Miladinovića, koji se stavio u opreku sa temeljnim stanovištem, na kojem je sagrađeno Narodno vijeće SHS. Danas su mnogi od njih, koji su prije tjerali oportunističku politiku, postali grlati. On prosvjeduje uime svoje stranke protiv ovakova rješenja unutarnjega odnošaja i izjavljuje, da će u tom smislu povući konsekvencije.

Dr. Dušan Peleš govori o neslozi u našim redovima i pobija separatizam. Dr. Kramer izvješćuje o napretku Talijana prema Ljubljani. Oni kane zauzeti čitavu Sloveniju i Štajersku. Talijani javno govore i pišu u svojim listovima, da ne će biti samo jedna, nego više jugoslavenskih država. Karlo Habsburški još se nije prestao nadati, da će dobiti ove zemlje u svoje ruke. Najboljim je svjedočanstvom zato jučerašnja urota protiv Narodnog vijeća.[56]

Na to uzima riječ dr. Šimrak i govori o narodnom jedinstvu, o monarhiji i republici, o federalizmu i centralizmu, o hegemoniji i o zajedničkoj

[55] Francuski general Tranié nalazio se u Zagrebu na proputovanju u Rijeku.

[56] Bivši austrijski general A. Lipošćak bio je uhapšen uoči sjednice Središnjeg odbora.

vladi. Temelj naše narodne politike i aksiom našeg političkog rada jest narodno jedinstvo. Istočna i zapadna kultura je uvela nacionalni separatizam u naše inteligentne krugove. Taj je posao kasnije nastavila njemačka i mađarska politika sa svojim principom: »Divide et impera«.

Naš narod je, međutim, ostao jedinstven i on danas želi jaku jedinstvenu državu. Disonancu su unesle u naše narodne redove pojedine stranke, koje izdižu više svoje stranačke interese negoli narodne. Zato jedna grupa u nas poređuje današnje naše časove s ovim časovima, kad smo g. 1102. i 1868. sklapali nagodbe sa Mađarima. Zato druga grupa na usta g. Ž. Miladinovića izriče grožnje, koje su dijametralno oprečne narodnom jedinstvu. Mi smo za potpuno narodno jedinstvo, a ne samo kooperaciju Hrvata, Slovenaca i Srba. Mi moramo konačno pobijediti i stvoriti na Jugu kroz dvije, tri generacije doista jedinstveni narod.

Pitanje monarhije i republike je samo formalne naravi. Glavno je pitanje, kakova će biti unutarnja izgradnja te države. Potpuna sloboda imade da vlada; narod sâm mora stvarati zakone i sankcionirati, a kralj nije ništa drugo nego nasljedni predsjednik republike. Unutarnja srčika države mora biti izgrađena na demokratskim temeljima. Glavno je za nas pitanje agrarno, pitanje kolonizacije, pitanje banaka.

Naš narod mora uvidjeti, da radimo, a ne da politiziramo. Jedino ovakovim putem pobit će se ideje boljševicizma. Idealizam-teorija bez hljeba je čovjek bez trbuha sa samom glavom. U narodu treba stvarati organizacije, gospodarske, socijalne i kulturne.

Što se tiče federalizma i centralizma, to smo mi svi za federalizam, samo što je drugo pitanje, kakav treba da prihvatimo federalizam. Federalizam nacionalni sa državnim granicama apsolutno je nemoguć i može dovesti do građanskoga rata između naših jugoslavenskih plemena. Najbolje je unutarnje uređenje ono, koje je pokojni dr. Krek zasnovao i koje bi se rješenje moglo nazvati ekonomsko-kulturni federalizam.

Mi moramo da imademo jaku centralnu zajedničku vladu. To traži od nas unutrašnji položaj. Danas je u nas potpuni darmar. Mi ne možemo riješiti ni jednoga pitanja, koje malo dublje zasijeca u naš nacionalni život bez zajedničke centralne vlade. Bez te vlade ne možemo ni pomišljati na rješenje agrarnoga pitanja, financijalnoga pitanja, pitanja obrane i prehrane. Čini se, da je današnja vlada Narodnoga vijeća samo zato tu, da daje mjesečne plaće birokratima i paragrafašima, dok je to moguće.

Dr. Barac brani Jugoslavenski klub od prigovora. Na to uzima riječ dr. Smodlaka i prikazuje u potankim crtama naš unutrašnji i izvanji položaj, koji nužno traži, da se što prije organizuje zajednička vlada za sve naše zemlje i da se naši krajevi pripoje Srbiji i Crnoj Gori u jednu jedinstvenu državu. Svoje delegate u inozemstvu ne smijemo desavuirati. Sve što mi zaključimo, na to će oni rado pristati, jer je to njihova ideja.

Na koncu se prihvaća prijedlog: Imade se izabrati odbor od 7 lica, kojemu će se predati svi prijedlozi, da on izradi zajednički prijedlog,

o kojemu će se glasati tajno u Središnjem odboru. U taj odbor su izabrani dr. Pavelić, Svetozar Pribićević, dr. Cankar, dr. Smodlaka, Vilim Bukšeg, Hamid Svrzo, dr. Drinković.

Sv. Pribićević dr. Pavelić

Prilog:

PREDSJEDNIŠTVO NARODNOG VIJEĆA SHS

Pres. br.
19.....

Ker je potrebno, da se osnuje skupen vladni organ za skupne interese Slovencev, Hrvatov in Srbov in ker je mogoče tak organ sestaviti le po medsebojnem dogovoru obeh vrhovnih oblasti na tem teritoriju, predlagajo člani VLS:

Narodno Veče naj izvoli pooblaščence Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se bodo, izključivši možnost majoriziranja, dogovarjali glede skupne vlade s pooblaščenci srbskega naroda iz kraljevine Srbije.

dr. Pogačnik Izidor Cankar
Bogumil Remec

14.

Broj 152/Pres sred.

ZAPISNIK

sjednice središnjeg odbora Narodnoga vijeća S. H. S. od 24. studenoga 1918.

Sjednica se otvara u 7 i 3/4 sati navečer. Predsjedatelj Svetozar Pribićević otvara sjednicu i na prvom mjestu se čita prijedlog odbora od 7 lica (vidi prilog).[57]

Prvi uzima riječ Radić, koji mnogo čemu prigovara prijedlogu i zaključuje, da mora pobijediti misao prave demokracije, a ne misao socijalističko-buržoaske oligarhije, koja danas imade u Narodnom vijeću prevlast.[58]

Dr. Dušan Popović: Svaki legimistički princip državnoga prava razara narodno jedinstvo. Državno-pravne teorije slovenačke, hrvatske, srpske države protive se nacionalnome principu i zajedno ne mogu opstojati. Jedan princip nužno uništava drugi. Mi poznamo samo jedan nacionalizam, a državno-pravne teorije puki su imperijalizam. Strani svijet nije ustao za naša državna prava, nego za slobodne Jugoslavene i jugoslavenske države. Legitimističke teorije dovađaju naš narod do rastvorbe, one se protive narodnom jedinstvu. Pod svakim legitimitetom sakriva se

[57] Vidi: Šišić, spom. djelo, str. 274–276.

[58] Radić je taj govor (djelomično zaplijenjen) objavio kasnije u posebnoj brošuri pod naslovom: »Gospodska politika bez naroda i proti narodu« (Zagreb 1920). U brošuri »Put k seljačkoj republici« (Zagreb 1923) izašao je u cijelosti.

separatizam. Američke su države samo-upravne naravi, a Švicarska se ne može dovesti kao protuargumenat, jer su u Švicarskoj razne narodnosti. Švedska i Norveška ne protivi se ovomu, jer su se one razišle samo zato, što su uvidjele, da su razno-narodne. Federacija je nemoguća. Ovaj korak, što ga danas činimo, morali smo već odavna učiniti. Austrija nas je inficirala svojom ideologijom.

Govornik slavi junaštvo srpske vojske i njihovu samozataju i heroizam kroz čitavo vrijeme rata. Prosti srpski vojnik imade široku ideju narodnoga jedinstva.

Dr. Pogačnik izjavljuje uime svoje stranke, da prihvaća potpuno doneseni prijedlog. Današnja nam ura veli, da možemo živjeti samo u jednoj slobodnoj i samostalnoj državi. Naš je čitavi narod od Soče do Soluna o tomu duboko uvjeren.

U ime socijalnih demokrata izjavljuje Bukšeg, da se ne slaže s onom točkom naputka, koja govori o regentstvu države S. H. S., jer se time stvara neki prejudic za monarkijsku buduću uredbu države. U ostalim točkama prihvaća prijedlog i priloženi naputak.

Dr. Petričić se pridružuje Bukšegu gledom na pitanje regentstva, a ostali dio naputka prihvaća uime svoje stranke s veseljem.

Dr. Drinković: Tumači pobliže naputak dat delegatima i dokazuje, da se Hrvatima išlo dalje na ruku, negoli to dopušta nacionalni princip. Hrvatska – Slavonija – Dalmacija sa Bosnom i Istrom nastupaju ovdje kao samostalna jedinica prema zemljama kraljevine Srbije i Crne Gore. Jugoslavenske zemlje bivše Austro-ugarske monarhije posve su koordinirane u pregovorima sa kraljevinom Srbijom i kraljevinom Crnom Gorom. Autonomija Hrvatske, Slavonije i Dalmacije ne samo da nije uništena, nego je kudikamo proširena. Mi ne osnivamo ni Velike Srbije ni Velike Hrvatske ni Velike Slovenije, nego veliku, jaku i moćnu Jugoslavensku Državu. Moramo ipak konačno priznati, da je Srpska kraljevina izišla u ovome ratu pobjednicom, a mi da smo pobijeđeni. Razum i poštenje nalaže od svakoga patriota, da u ovim velikim momentima istupi za narodno državno jedinstvo.

Dr. Živko Bertić: Razumije potpuno ideologiju Stjepana Radića i njegovu borbu za hrvatsko državno pravo i Hrvatski sabor. Sa kraljevinom Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom imade se postupati kao sa samostalnom jedinicom, koja ulazi u jugoslavensku državu. I on je za to, da se sazove Hrvatski sabor i da ratificira današnji zaključak Središnjega odbora. To će, istina, biti samo formalnost, ali je potrebito, da se ta formalnost učini.

Hrvoj uzima riječ i polemizira sa drom. Popovićem. Ortodoksni državopravci shvaćaju hrvatsko državno pravo ovako: Stari i nerazorljivi zahtjev hrvatskoga naroda, da živi u svojoj suverenoj i samostalnoj državi. Nasuprot si stoje dva neprijatelja: pristaše federacije i centralizacije. Njemački je narod ujedinjen pomoću federacije.

Dr. Žarko Miladinović uime Narodne srpske radikalne stranke prihvaća potpuno prijedlog.

Dr. Barac: Što se tiče Hrvatskoga sabora drži, da je zastupan u Narodnom vijeću, dok bi srpska skupština mogla izabrati svoje delegate.

Dr. Smodlaka misli, da se naprama kraljevini Srbiji postupalo kao i prema Hrvatskoj. Što se tiče bana, on je dosada bio biran po tuđem vladaru, dok bi za provizorna vladanja bio imenovan po jednom domaćem vladaru na prijedlog Sabora kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Provizorna vlada ne će biti odobrena tako dugo, dok je ne odobri Hrvatski sabor.

Na koncu sjednice prihvaća se prijedlog sedmorice članova i priloženi naputak u cijelosti sa dopunjkom dra. Budisavljevića, da se delegatima priključi kao delegat dr. Šimrak.[59]

Sv. Pribićević dr. Pavelić

15.

Broj: 160/Pres. sred.

ZAPISNIK

sjednice Središnjeg odbora Narodnog vijeća S. H. S. od 25. studenoga 1918.

u 11 sati prije podne

Predsjedatelj Svetozar Pribićević javlja, da je Češkoslovačka republika imenovala kod vlade Narodnoga vijeća S. H. S. u Zagrebu svojim delegatom Emila Šimeka. Članovi Središnjeg odbora pristaju i predsjednik pozdravlja zastupnika bratskoga češkoslovačkoga naroda.

Profesor Vjekoslav Stefanini bira se u predsjedništvo vlade Narodnoga vijeća S. H. S. kao tajnik za Dalmaciju.

Nadalje moli predsjedništvo ovlaštenje, da se zastupnik Hrvoj pozove kao delegat za put u Beograd.

Prima se.

Dalje stavlja predsjedništvo prijedlog o uređenju financija (Vidi prilog).

Šola predlaže, da se ovaj financijalni prijedlog preda jednom odboru stručnjaka.

Dr. Tresić–Pavičić je protiv svakoga prijedloga osim onoga, koji ide za tim, da se imadu u prvom redu saslušati beogradski financijski krugovi. U Srbiju sa delegacijom mogu poći i financijalni stručnjaci.

Dr. Kukovec: Nama ne smije biti geslo, da se mi ne razumijemo u financijalna pitanja, jer je naša dužnost, da se u njih uputimo. Interesi banaka i interesi naše narodne ekonomije nijesu identični. Ententa mora organizovati naše financijske prilike. Pitanje poštanskih štedionica je

[59] Prema zagrebačkom »Obzoru« od 26. XI. 1918. bili su ti zaključci primljeni s jednim glasom protiv (St. Radić). Šimrak je bio predložen na Radićevo mjesto.

u uskom savezu sa pitanjem financija. O svemu se moramo sa Beogradom dogovoriti, a prije toga čitav materijal prostudirati.

Bešlić: Treba se staviti u dodir sa Česima, jer su naše financijalne prilike slične financijalnim prilikama u Češkoj. Informacije o današnjemu stanju financija bivše Austro-Ugarske monarhije mogu dati najiscrpivije Česi.

Cezar Akačić: U Švicarsku smo poslali svoje povjerenike radi uređenja financijskih pitanja. Međutim, dok oni ne dođu, treba stvoriti neki provizorij sa austro-ugarskom bankom i sačuvati s njom kontinuitet. U nas vlada potpuno pomanjkanje banknota, jer su one položene u bečkim, peštanskim i praškim bankama. Provizorij ima tako dugo ostati, dok se ne postigne sporazum sa srpskom vladom u Beogradu.

Dr. Dušan Peleš: Kod provizorija, koji bi se imao udesiti sa austro-ugarskom bankom, treba paziti, da se ne svali na nas svo zlo stanje te banke.

Budući da nije bilo referenta, to se sjednica odgodila na poslije podne.

NASTAVAK SJEDNICE

u 6 sati po podne

Prije dnevnoga reda prihvaća se prijedlog Ive de Grisogono, da se protiv talijanske brutalnosti u okupiranim jugoslavenskim krajevima imade povesti živa akcija u štampi i inozemstvu. U tu svrhu sastat će se sjutra odbor, koji će se sastojati od predstavnika iz okupiranih krajeva, koji će sabrati čitav materijal, i vijećati, kako bi se mogla najuspješnije u novinstvu povesti akcija protiv talijanske okupacione vlasti.

Rasprava o financijama

F. Braum:[60] U nas je nastala nestašica novaca, jer seljak drži, radi nesigurnosti položaja, novac kod kuće. Količina novca, koja se danas nalazi u zemaljskim blagajnama, ne dostaje da se pokriju državne potrebe. O ovoj poteškoći u našem narodnom gospodarstvu raspravljao je u više navrata financijalni odsjek pod predsjedanjem dra. Lorkovića. Vijećanja su se morala prekinuti radi odlaska dra. Lorkovića i drugova u Švicarsku. Austro-ugarska banka poslala je svoga delegata, sa kojim je utanačen ugovor, prema kojemu bi mi Južni Slaveni bivše Austro-Ugarske monarkije izaslali u ravnateljstvo banke u Beču svoga povjerenika. U Zagrebu bi se imala stvoriti neke vrste centrala za naše zemlje i osnovati ravnateljstvo.

[60] Franjo Braum bio je povjerenik za financije.

Austro-ugarska banka je izdala nedavno nove banknote na mađarskom i njemačkom jeziku, koje nijesu mogle biti u nas proglašene kao zakonito platežno sredstvo. Mi moramo imati stari novac i samo ćemo stare banknote priznati kao plaćevno sredstvo. U istom smislu su i Česi načinili utanačenje s austro-ugarskom bankom.

Novčanim se zavodima novčana situacija malo pomalo popravlja, jer su ljudi opet počeli ulagati novac. U državnim blagajnama nije se stanje popravilo, jer narod ne će plaćati poreza, čemu su krivi mnogo huškači.

Naše će se financijalno stanje time popraviti, što će se koncem mjeseca studenoga obustaviti ratne potpore svima onim ženama, kojih su se muževi iz vojske kući povratili.

Drži, da bi bilo zgodno, kada bi mi uzeli kontokorentni zajam kod naših domaćih banaka. On je u tom smislu sa pročelnicima zagrebačkih novčanih zavoda razgovarao i dobio je dojam, da toj stvari ne stoje na putu velike poteškoće.

Međutim, zaključkom Središnjega odbora Narodnoga vijeća S. H. S. u Zagrebu od 24. studenoga 1918., kojim se financije proglašuju zajedničkim poslom čitave ujedinjene države S. H. S., situacija se iz temelja promijenila. Mi danas ne smijemo nikako prejudicirati budućem stajalištu zajedničkog ministra za financije. Kontrakt o konto-korentnom zajmu sa domaćim bankama ili s austro-ugarskom bankom nema trajne vrijednosti, nego će samo tako dugo trajati, dok ne bude što trajnoga u Beogradu učinjeno.

Dr. Kukovec: U Sloveniji su iste prilike, kao što i u našim zemljama. Bolje bi bilo, da se što više ugibamo austro-ugarskoj banci, jer je naprosto ne trebamo.

Središnji odbor zaključuje, da se delegatima, koji imadu poći u Beograd gledom na pregovore o stvaranju zajedničke vlade, imadu pridružiti stručnjaci u gospodarskim i financijalnim pitanjima.

Isto se tako uzima do znanja prijedlog predsjedništva, da Država S. H. S. nikako ne sudjeluje kod razdiobe ili kod demobilizacije ratnoga materijala bivše Austro-Ugarske monarhije, da ne bi morali participirati kod plaćanja dugova, koji je učinjen uime toga materijala.

Vitomir Korać primjećuje nakon čitanja izvještaja dra. Lorkovića o financijalnom pitanju: Mi smo zemlja dužnika, a Česi su zemlja vjerovnika, bankira, industrijalaca. I stoga ne možemo ići s njima uporedo u financijalnom pitanju. Financijalno pitanje ne smije se uopće promatrati jednostrano, sa gledišta interesa banaka, nego sa gledišta interesa narodnoga gospodarstva. Interesi banaka i interes naroda u tom pogledu nije identičan. Naš princip mora da bude, da valutu Austro-ugarske banke što više devalviramo, a izvoz franaka i dinara strogo zabranimo. Svoje dugove moramo plaćati banknotama Austro-ugarske monarhije.

Konačno je prihvaćen prijedlog, da povjerenik za financije provizorno može sklopiti konto-korentni zajam s domaćim novčanim zavodima ili s Austro-ugarskom bankom u slučaju pomanjkanja novca.

Agrarno pitanje

Vitomir Korać iznaša prijedlog Socijalno-demokratske stranke o rješenju agrarnoga problema. Mir je samo prividan. Mi sjedimo na pepelu, pod kojim se nalazi spret. Narod se još nije razočarao, ali kad se razočara, onda se više ne će dati umiriti. Potrebito je, da što prije poduzmemo korake za socijalne i gospodarske reforme.

Dr. Poljak spominje, da je on već prije o tom iznio prijedlog, koji se dijelom zlo razumio, a dijelom zabacio.

Dr. Petričić kaže, da se o tom pitanju marljivo raspravlja u našem gospodarskom povjereništvu. Problem je težak i opsežan. U današnje vrijeme ratne su prilike samo povećale njegovu kompliciranost. Stvar se ne smije naprečac riješiti, nego istom nakon dugoga promišljanja i nakon temeljitih priprava.

Dr. Šimrak: Agrarno pitanje ili pitanje feudalnih velikih dobara crkvenih i svjetskih, stoji u najužem savezu s pitanjem kolonizacije. U našim zemljama žive stotine hiljada proletaraca, koji bi si rado sa znojem svoga lica zaslužili koricu hljeba, ali ne mogu, jer nemaju zemljišta. Prva je briga naša, da izradimo za sve naše jugoslavenske zemlje dobar plan za kolonizaciju. U tu svrhu treba osnovati i jedan novčani zavod, koji ne će biti kapitalistički uređen.

Dr. Drinković: Gledom na rješenje agrarnoga pitanja on je odmah nakon objave od 19. listopada 1918. podnio predsjedništvu praktične prijedloge, koje ih je primilo do znanja i obećalo, da će se o njima što prije otvoriti rasprava. Prema tomu nikako ne stoji, kao da se predsjedništvo dosada uopće nije bavilo ovim problemom. Naprotiv, ono je shvatilo svu težinu i važnost agrarnoga pitanja i da dosada nije ništa u tom pogledu činilo, nije krivo samo predsjedništvo ni Narodno vijeće, nego posve drugi razlozi.

Međutim kod rješenja agrarnoga problema ne imadu se u račun uzeti samo feudalna dobra, nego i dobra, koja su ratni bogataši stekli za vrijeme rata. Ovdje je pravni titul vlasništva gotovo nikakav.

Dr. Drinković nadalje ističe, da je već davno stavio prijedlog, da se svi naslovi unište, koji ne proizlaze iz zvanja.

Nakon govora Bukšega i Djure Džamonje bira se odbor četvorice, koji će donijeti o rješenju agrarnoga pitanja prijedlog o sastavu povjerenstva za to pitanje. U odbor se biraju dr. Petričić, dr. Poljak, Korać i dr. Barac.

Dr. Angjelinović stavlja na predsjedništvo Narodnoga vijeća dva upita. Prvi upit glasi: Kakove će korake poduzeti Središnji odbor Narodnoga vijeća protiv gospodina dra. Žarka Miladinovića radi njegova prijedloga o pripojenju Srijema Srbiji, koji se protivi temeljnim principima narodnog jedinstva.

Drugi upit glasi: Kakove će korake poduzeti Središnji odbor Narodnoga vijeća protiv Stjepana Radića radi njegova harangirajućega govora na skupštini od 25. studenoga 1918.[61]

Zaključeno je, da se imade i jedna i druga stvar potanko ispitati i rezultat iznijeti na sutrašnjoj sjednici.

dr. Angjelinović, dr. Vladimir Ćorović, Wilder, dr. Kramer, dr. Šimrak stavljaju prijedlog o novinarskoj cenzuri radi pisanja »Malih novina«. O prijedlogu će se raspravljati u sjednici od 26. ovoga mjeseca.

Prilozi:

SLOVENSKO TAJNIŠTVO NARODNOG VIJEĆA

Narodni svet v Ljubljani poroča:

20./XI. 1918. Dr. Brezigar Dr. Lorković

da u banko na Dunaju dogovorili sledeči dogovor:

1. Vse pravice a. u. banke preidejo na države na bivšem a. u. teritoriju.
2. Centralno zastopstvo ima svoje zastopstvo v svaki državi.
3. Posamezne države nominiraju urednike v svrho kontrole.
4. Razdeli se Bankcentrala na filiale, v svaki posamezni državi po 1. V resnici bodo to samostojne banke.
5. Zveza s centralno banko.

(NB. Kako se pa to strinje s centralizanjo pri nas s srpsko centralno banko?).

6. Mesečno izda a. u. banka za 750 milijonov bankovcev, ki se razdela na posamezne države po postotku prebivatelstva.
7. Če jedna država ne digne celega njoj pripadajočega kontingenta, joj mora ta centrala vpisati v dobro.
8. Določbe veljajo *za nazaj do 1. XI. 1918.*

Vsi izdatki, ki jih bo banka napravila do tega dne za kterokoli državo, se joj uračunajo. Filijale spadajo pod *isključno* kontrolo držav, v kteri se nahajajo. Države samostojno disponirajo. Isto velja za ekspoziture in menjalnice.

SLOVENSKO TAJNIŠTVO NARODNOG VIJEĆA

Dr. Brezigarjevo poročilo v Dunaju, telef. 21. XI. 1918. iz Ljubljane.

V a. u. banki Nemci predlagali naj vsaka država imenuje svoje zastopnike v komisijo za državne dolgove. *Otklonjeno.*

Postavljeno načelo, da se izplača plača vsem urednikom in časnikom, ki so na teritoriju bivše Austrije, še 1. XII. 1918. gotovo, ali tudi še 1. I. 1919. ni gotovo.

Glede izdajanja bankovcev, izplačevanja kuponov državnih papirjili in drugih tekočih finančnih zadev se postavi v bivšem skupnem finančnem ministarstvu Komisija, v ktero pošlje vsaka država jednog zastupnika i 1–2 zamjenika. Sve druge države, Česi, Poljaci i Mađari imenovali su već svaka svoje zastupnike, jedino mi još nemamo zastupnika.

[61] St. Radić je, prema zagrebačkom »Obzoru« od 26. XI. 1918., na toj Skupštini govorio o izabranoj delegaciji, koja odlazi u Beograd, i o zaključku Središnjeg odbora o naputku. Upitao je prisutne, bi li pošao u Beograd kao opozicionalac i rekao, da se ne boji Beograđana i Srbijanaca, nego ove »domaće nesreće«. Skupština se izjasnila protiv toga, da Radić putuje u Beograd.

Dr. Brezigar i dr. Lorković izjaviše, da će ovu stvar javiti Narodnom vijeću u Zagrebu. Komisija će ovih dana početi svojim radom.

Ako N. V. primi prijedlog, da se imenuju naši financijalni zastupnici, predlaže dr. Brezigar slijedeće:

1. Bivšeg minist. tajnika Elera u Beču (da je dobar Jugoslaven?).
2. Dvorskog savjetnika v bivšem zajedn. financ. min. Corović (Cerović)-a in
3. dra. Tomašića v bivš. fin. min.

Ta likv. komisija imala bi urediti sva aktiva i pasiva a. u. banke.

Prihodna seja likv. komisije naj bi bila že v sredo.

II. Razven te Liquidierungskommission postoji u Beču još stalna »Gesandtenkonferenz« na kteri so zastopani Nemci, Čehi, Poljaki, Mađari, Rusini samo mi ne.

Dr. Brezigar savjetuje N. V., da se izašalje za srijedu na ovu sjednicu Ges. Konf. također jedan naročiti izaslanik N. V., koji bi se najprvo imao zglasiti kod češkog poslanika Tusara, od kojega bi dobio upute. *Stvar je žurna.*

III. Stanovište Čeha protiv potpune likvidacije u ovaj čas. Česi zahtijevaju podiobu čitavog materijala in natura detto i ratnog materijala. Na pr. Palaču bečkog ministarstva unutarnjih posala, koju *su Česi već zaposjeli.*

IV. Brez. ide sa financ. komisijom u Švicu danas ili sutra.

Prema rezultatu dogovora sa tajnikom i članom poslovodstva Austro-ugarske banke Morgenthallerom iz Beča predlaže se odrediti:

1. Do daljnje odredbe može Austro-ugarska banka nesmetano poslovati na području države SHS uz državni nadzor i u granicama određenim po postojećim zakonima i propisima.
2. Banka imade sve nužno poduzeti, da se uzdrži redoviti tok poslovanja, a naročito dovoljno dotirati svoje filijale na području države SHS.
3. Odredbe, kojima je bankovna imovina zaplijenjena i stavljena pod zabranu, a naročito odnosne odredbe povjerenika za zemaljsku obranu imadu se staviti izvan kreposti.
4. U svrhu jedinstvenog provođenja ovih odredaba, koje se tiču banke, ustanovljuje se, da se te odredbe imadu provađati po povjereniku za financije.

Imade se zatražiti od banke:

5. Da pristane na to, da se, dok traje ovaj odnošaj, u poslovnu upravu banke delegira sa strane države SHS jedan povjerenik i zamjenik povjerenika.
6. Da u Zagrebu kreira forum, koji će za ovo prelazno vrijeme na našem području zastupati ravnateljstvo banke.
7. Da zagrebačka podružnica banke imade dobiti narav središta za filijale u državi SHS.
8. Da se zemunska podružnica odmah reaktivira na području države SHS.
9. Banka ne smije svoje podružnice na području države SHS. dotirati s novim banknim notama po 200 i 25 kruna, dok se glede toga ne postigne sporazum.
10. Obzirom na to, što su konti postojale c. i kr. uprave. c. kr. uprave i kr. ug. uprave prešli u upravu uredu države Deutsch-Österreich i u upravu Ugarske države, kao i obzirom na to, što od tih konta otpada jedan dio na današnje područje države SHS, predlaže se, da se povedu pregovori, da se taj dio konta prenese na državnu upravu SHS. Do svršetka tih pregovora imala bi A. U. banka otvoriti državnoj upravi SHS konto kod podružnice u Zagrebu, kojeg bi se visina dogovorno ustanovila.

PREDSJEDNIŠTVU NARODNOG VIJEĆA SHS

Predlažemo, da se odmah počne s provedbom:

I. Likvidacija svih feudalnih odnosa, koji još postoje u jugoslavenskim zemljama, a u prvom redu bezodvlačno ukidanje kmetstva, kao i bilo kojih inih podavanja, koje izvire ili bi izviralo iz feudalnog odnošaja.

II. Odsvojnu zabranu za sve veleposjede iznad 100 jutara s unatražnom moći od 19. listopada 1918., i to na čitavom teritoriju SHS, tako da se ništetnim proglase svi privatno-pravni ugovori ili faktične posjedovne promjene. Svo zemljište stavljeno pod odsvojnu zabranu proglašuje se općom narodnom imovinom, pa će se izdavati samo u nasljedni zakup isključivo onima, koji će ga sami obrađivati. Naprotiv sve šume, u neprekinutim velikim kompleksima, neće se dijeliti, već će ostati pod općom narodnom upravom, a njihov dohodak trošit će se u opće narodne svrhe.

III. Imaju se smjesta poduzeti sve shodne mjere, da se osigura obrađivanje sveg zemljišta stavljenog pod odsvojnu zabranu, kako bi se osigurao narod naš u budućoj godini od gladi i stradanja, a ujedno osigurao višak potreban za izvoz u svrhu zamjene za drugu robu.

IV. Izrada načela za provedbu ovoga svega, kao eventualno i samu provedbu ima se povjeriti posebnom povjereništvu, u kojem bi bili zastupani svi interesi, t. j. državna vlada, producenti, konzumenti, a naročito organizacije radnika.

U Zagrebu, 23. studena 1918.

Vilim Bukšeg — Vitomir Korać
Svetozar Delić — Anton Kristan

Među prilozima nalazi se prijepis prijedloga dra. Poljaka i drugova o agrarnim reformama. (Vidi Šišić, spom. dj. 256–257). U njemu su nabrojeni povjerenici za Hrvatsku i Slavoniju.

Broj 90/Pres. sred.

PREHODNI GOSPODARSKI URAD SHS V LJUBLJANI

1. Za dobo, dokler se ne dovede vsa v javnem interesu ležeča produkcija v normalen miroven obrat, osnuje se Prehodni gospodarski urad v Ljubljani.

2. Ta urad prevzeme v svrho demobilizacije

a) vse dosadanje vojaške obrate v svojo posest, če so bili preje last države, druge pa pod svoje nadzorstvo, odnosno obratovanje.

b) Nadzorstvo nad vsemi do sedaj po vojnodajatvenom zakonu za vezanimi obrati z dispozicijsko pravico nad produkti.

c) Dispozicijsko pravico z vsemi produkti, ki so v nujnem javnem interesu, izuzemši živila, ali ki se sploh ne pridelujejo v območju Narodne vlade SHS v Ljubljani.

d) Stvarno demobilizacijo iz sadanje vojske.

3. Vrhovno vodstvo prevzame povjerenik za javna dela in obrt ing. V. Remec.

4. Kot posvetujoči organi vrhovnega vodstva Prehodnega gospodarskega urada bodo poklicani zastopnici industricev, obrtnikov, trgovcev in delavcev.

Sklep skupne seje N. Vlade SHS v Ljubljani z dne 7. XI. 1918.

ing. V. Remec[62]

16.

Broj 178/Pr. sred.

Izvještaj sjednice Središnjeg odbora 3. XII. 1918. Predsjedava dr. Anton Korošec, zapisnik vodi dr. V. Ćorović.

Potpukovnik Kvaternik i potpukovnik M. Petrović referišu o raspoloženju u vojski povodom proklamacije regentstva i jedinstvene države.

[62] Taj se prilog zapisnicima nalazi posebno pod brojem: tek. br. 24; broj urudžb. zap. 90.

M. Pribićević i dr. Winterhalter predlažu, da se ta stvar prepusti vojnom ministarstvu, kao i čitavo pitanje reorganizacije vojske. Taj se predlog prima.

Dr. Korošec izvještava o svom djelovanju na strani. Prima se na znanje, te se na prijedlog dra. Srgjana Budisavljevića jednoglasno zaključuje, da mu se priznanje unese u zapisnik.

Većeslav Wilder izvještava o pregovorima Središnjeg odbora u Beogradu i o prijedlogu adrese i Regentovu odgovoru. Taj se izvještaj prima na znanje.

A. Michalovich dr. Ćorović

17.

Iz sjednice delegata Narodnoga vijeća

A. Delegati Narodnoga vijeća u svojoj sjednici od 3. o mj.[63] zaključili su slijedeće:

Za čitavi neprekinuti teritorij jedinstvene države Hrvata, Slovenaca i Srba imade se postaviti zajedničko ministarstvo za sve grane državne uprave.

Na istoj sjednici delegata Narodnoga vijeća primljen je ovaj komunike:

Prema zaključku Središnjega odbora Narodnoga vijeća od 24. novembra o. g. posebno je odaslanstvo Narodnoga vijeća jučer 1. decembra u 8 sati na večer u svečanoj adresi na Prestolonaslednika Aleksandra proklamiralo ujedinjenje cjelokupnoga naroda S. H. S. u jedinstvenu jugoslavensku državu pod vladavinom Kralja Petra odnosno Prestolonaslednika Aleksandra kao Regenta. U novoj državi imade se odmah organizovati ministarstvo za sve grane javne uprave i sastaviti zajedničko narodno predstavništvo kao provizorna legislativa, koja ostaje na okupu sve do konstituante, do saziva koje ostaju i današnje zemaljske vlade, u koliko pojedini resorti ne prelaze u jedinstvenu kompetenciju. Prestolonaslednik je preuzeo u svom svečanom prestolnom odgovoru regentsvo i obrazovaće jedinstvenu vladu. Ovim aktom prestala je funkcija Narodnoga vijeća kao vrhovne suverene vlasti države S. H. S. na teritoriju bivše Austro-ugarske monarhije. Sa konstituiranjem ministarstva prestaće i njegove administrativne funkcije, koje će sve dotle voditi predsedništvo Narodnoga vijeća u sporazumu sa srpskom vladom. Sa danom 1. decembra tvori čitavi naš narod slovenačko-hrvatsko-srpski jedinstvenu državu pod regencijom Njegova Kraljevskoga Visočanstva Prestolonaslednika Aleksandra.

dr. Pavelić Sv. Pribićević

[63] T. j. u Beogradu, 3. XII. 1918.

B. Delegacija Središnjega odbora Narodnoga vijeća zaključila je na svojoj sjednici od 3. decembra u Beogradu ovo:

1. Imade se osnovati kasaciono vrhovno sudište za Sloveniju, Istru i Dalmaciju u Ljubljani.

2. Državna zajednička vlada imade se obrazovati prije sastava državnoga vijeća. Ona će sazvati Državno vijeće najkasnije za mjesec dana.

3. Državni tajnici, koji bi imali biti posrednici između centralne vlade (ministarstva) i autonomnih vlada, ne će se osnivati, jer su nepotrebiti.

dr. Pavelić Sv. Pribićević

C. Delegacija Središnjega odbora Narodnoga vijeća zaključila je na svojoj sjednici dana 3. decembra, slijedeći zaključak: U resortima, čije agende provađaju autonomne vlasti, u slučaju konflikta među autonomnom vlašću i resortnim ministrom odlučuje Ministarsko vijeće uz odgovornost prema Državnom vijeću.

U pitanju autonomne kompetencije izdaje resortni ministar samo opće upute i vrši generalnu kontrolu, a ekzekutivu u svakom slučaju vrši autonomna vlast kao zadnja upravna instanca.

Imade se urediti centralno upravno sudište, koje imade pravo preispitati i dokinuti sve odluke autonomnih vlasti.

dr. Pavelić Sv. Pribićević

18.

Središnji odbor Narodnoga vijeća S. H. S. kao delegacija u Beogradu prihvatio je dana 5. decembra ovaj zaključak: jer je pitanje, je li delegacija kompetentna posvema suplirati Narodno vijeće, jer se dosada zaključivalo samo putem sporazuma, a ne po majoritetnom principu, predlažem prije prelaza u specijalnu debatu ovaj prijedlog:

Delegacija zaključuje, da je ona u svim pitanjima državne organizacije, prema napucima Narodnoga vijeća, koje interpretirati je delegacija sama ovlaštena, opunomoćena stvarati obvezatne zaključke po parlamentarnom načelu majoriteta. Dosadašnji zaključci delegacije ne mogu se promijeniti.

Sv. Pribićević dr. Korošec

19.

Broj: 179/Pres. sred. U Zagrebu, 6. prosinca 1918.

IZVJEŠTAJ

sjednice Središnjega odbora Narodnoga vijeća S. H. S. od 5. prosinca 1918.

Predsjedava ban A. Mihalovich. Zapisnik vodi dr. V. Ćorović.

Dr. Angjelinović referiše o vojničkim nemirima u gradu proizvedenim od odjela 53. i 25. pukovnije.[64] Njegov izvještaj prima se do znanja, te mu se sa potpunim povjerenjem odobravaju sve poduzete mjere.

V. Bukšeg predlaže, da se obustave sve parade u varoši i sve manifestacije i otpuste svi nepotrebni časnici. Prijedlog se prima.

Dr. Dušan Popović povodom tih događaja daje pregled sve situacije i predlaže, da se pri povratku naših delegata odmah uzme u pretres čitavo narodno pitanje i temeljita reorganizacija vojske. Prima se.

Dr. Srgjan Budisavljević predlaže:

a) da se uvede preventivna cenzura, u pogledu ovih događaja, da se izda komunikej, prema kome se obavezno imaju sastaviti novinski izvještaji.

b) da se odmah još ove noći povede istraga svih zatvorenika.

c) da se stavimo preko vojne komande u vezu s ostalim komandama u zemlji. Prima se.

Milan Rojc: tuži se na samovoljno odalečivanje srednjoškolskih đaka povodom svih zadnjih događaja, inicirano pozivom sveučilištaraca. Traži remeduru od Narodnog vijeća.

Prima se, da dr. S. Budisavljević i dr. G. Angjelinović saopće đacima sveučilišta, da tim savjetima smetaju obuku i prelaze svoju kompetenciju.

M. Pribićević saopćava, da je njemu i gospodinu Kvaterniku od Središnjega odbora iz Beograda naloženo strogo održavanje reda i mira i da se lično čine odgovornim za to. Određuje, da se komandantom imenuje gospodin potpukovnik Antonijević,[65] koji će raditi sporazumno s gospodinom drom. Angjelinovićem. Za red u ostaloj zemlji brinut će se on s povjerenikom za unutrašnje poslove. Odobrava se.

Dr. Winterhalter izvještava, da su sve čete 25. i 53. pukovnije razoružane i kasernirane i da će se povodom događaja povesti najstroža istraga na osnovu uredovanja prijekog suda. Prima se do znanja.

A. Mihalovich dr. V. Ćorović

[64] U Zagrebu je 5. XII. 1918. na tadašnjem Jelačićevu trgu došlo do krvavog sukoba između jednog dijela vojnika zagrebačkog garnizona (53. i 25. puka) i odjela »Narodne straže«. Došlo je do puškaranja: 13 mrtvih i 17 ranjenih (prema obavještenjima Srpske vojne misije).

[65] Artiljerski potpukovnik Milisav Antonijević, dotadašnji pomoćnik delegata Vrhovne komande D. Simovića.

20.

Pres. br. 218
Ex. 1919.

ZAPISNIK

sjednice Središnjega odbora Narodnoga vijeća
od dana 12. XII. 1918.

Na sjednici predsjedava gospodin ban Mihalović, a zapisnik vodi dr. Miloš Martić.

Kao prva točka dnevnog reda dolazi na raspravljanje prijedlog demobiliziranih časnika, da im se kao otpremnina i odšteta te sredstvo za povratak u prijašnje stanje, koje su imali u javnom životu prije prevrata, doznači svakome po K 10.000.

U debati učestvuju zamjenik povjerenika za narodnu obranu dr. Winterhalter, povjerenik za socijalnu skrb Bukšeg, potpukovnik Kvaternik, povjerenik za financije Braum, te povjerenik za socijalnu skrb stavlja ovaj *prijedlog:*

da se ima odbaciti prijedlog onakav, kakav je bio podnesen od odbora mobiliziranih časnika za načelnu i generalnu otpravninu i odštetu demobilizovanim časnicima. Naprotiv, da se na teret vojnog erara ne samo za demobilizovane časnike, nego i za sve druge dobrovoljce na području S. H. S. bivše monarhije ima individualno prosuđivati svaki slučaj podnesen na rješenje, da li se on ima uvažiti, i na koji način ima mu se omogućiti povratak u stanje prije rata, i namještaj, bilo kakvom otpravninom, bilo brigom za postignuće namještaja, bilo udjeljenjem potrebite stipendije, i t. d., a naravno da uz to svaki pojedinac ima da opravda nemogućnost provađanja kako inače tog svog zahtjeva; – da se u tu svrhu ima obrazovati kod povjerenika za socijalnu skrb jedno mješovito povjerenstvo, sastavljeno u razmjeru određenom prema njegovoj uviđavnosti.

Predlog je bio poduprt od svih učesnika u debati. Stavljen na glasanje bio je jednoglasno prihvaćen.

Kao druga tačka dnevnoga reda raspravlja se o sniženju vojničke mazde od 5.– kruna.

Iza debate i poduljeg izvještaja potpukovnika Kvaternika stvar se upućuje na rješenje samom Predsjedništvu Narodnoga vijeća, da u zgodno vijeme nakon odpusta nepotrebitog broja vojske, u tom pogledu riješi za onu vojsku, koju će biti potreba zadržati, a svakako mazdu snizi i obzirom na obrazovanje nove zajedničke vojske istu koliko moguće izjednači.

A. Mihalovich
Vod. zapisnika dr. Martić

GRGA NOVAK

NEPOZNATI DOKUMENTI ZA POVIJEST »PUČKOG PREVRATA NA HVARU 1510.–1514.« I ZA DALJU BORBU PUČANA ZA RAVNOPRAVNOST SA VLASTELOM U KOMUNI HVARA

U svojoj knjizi »Pučki prevrat na Hvaru, 1510.–1514.« koja je izašla u Splitu u siječnju 1918. godine, iznio sam ovaj – bez sumnje – najznačajniji pučki ustanak u prošlosti našega naroda, kada su stanovnici – pučani komune Hvara, t. j. obaju otoka Hvara i Visa, ustali u borbi za političku i socijalnu ravnopravnost sa vlastelom svoje komune i za ekonomski boljitak. U tome je i bit ovog ustanka, koji je svršio preuzimanjem vlasti od strane pučana, ali na posljetku njihovim porazom, kad se umiješala i država, tadanja pomorska velesila Venecija.

Bilo je mnogo ustanaka seljaka protiv feudalne gospode, ali vrlo rijetko se u ovo doba ustajalo za ravnopravnost, i postavilo u prvi red dostojanstvo pučanina prema vlastelinu.

Poslije četiri godine vrlo oštre borbe pučani su bili svladani od mnogo premoćnije sile, Venecije: 20 pučkih vođa dade providur armade Vičenco Capello objesiti na lantinu svoje glavne galije, šestorici dade on odsjeći ruku i izvaditi jedno oko, četvorici izvaditi jedno oko, dvojicu progna iz republike. To su bili oni vođe, koje mu je uspjelo dobiti u ruke, ali ih je bilo mnogo, koji su uspjeli pobjeći s otoka i sklonuti se na susjednom kopnu, u Krajinu, koja je u to vrijeme pripadala Turskoj.

Za taj svoj rad upotrebio sam, pored publiciranih dokumenata, dokumente iz arhiva biblioteke kaptola stolne crkve u Hvaru. Kako je, kad je spomenuta moja knjiga štampana, još uvijek između Austro-Ugarske monarhije i Italije rat trajao, nije mi bilo moguće iskoristiti mletačke arhive. Kad sam to poslije rata učinio, nisam mogao naći ništa više od onoga, što mi je bilo već poznato, a što bi se odnosilo na sam pučki prevrat na Hvaru. Uzaludno je bilo i moje traganje u Državnom arhivu u Zadru, između dva rata, u više navrata. Međutim samo oko 200 koraka udaljeni od toga arhiva nalazili su se spisi o procesu protiv Matije Ivanića – u Biblioteci gimnazije u Zadru. Na takvo nešto nitko nije mogao ni pomisliti. Međutim ta je biblioteka sasvim izgorjela za vrijeme bombardi-

ranja Zadra, god. 1941.–1944. Kada sam god. 1948. radio na restituciji našeg arhivskog i bibliotekarskog materijala, koji je bio odnesen u Italiju, pregledajući sve, što se na tu materiju odnosilo, naišao sam u »Guida archeologica di Zara«, koju je napisao G. Sabalich, i štampao u Zadru god. 1897. kao vođu po Zadru, da se u Biblioteci gimnazije u Zadru nalaze i »manuskripti Hvara, koji se napose odnose na proces Matija Ivanića, koji je bio optužen, što je uznemirio javni mir.«[1] Prekasno sam za to saznao. Biblioteka je, navodno, cijela izgorjela.

Iznosim to ovdje, da upozorim napose kolege u Italiji, da bi, ako bi im kojim slučajem došli do ruku ti za nas vrlo dragocjeni dokumenti, njih dostavili nekom od naših arhiva, u prvome redu onome u Hvaru, odakle je sigurno njih pozajmio za svoju upotrebu prof. Jakov Boglić, koji je bio bibliotekar upravo te biblioteke, i kojemu su trebali za pisanje povijesti Hvara.

U državnom arhivu u Veneciji (Frari) našao sam međutim nekoliko vrlo važnih dokumenata, koji se odnose na glavnog vođu Pučkog prevrata na Hvaru, Matija Ivanića, i to na njegovo djelovanje poslije svladanoga ustanka, zatim na dalju borbu pučana za ravnopravnost sa vlastelom i onda one, koji se odnose na drugog jednog pučkog vođu u toj borbi, Matijeva sina Ivana Ivanića, i Matijeva unuka Mark'Antuna Ivanića.

Ti dokumenti, koje ovdje publiciram, pokazuju, da ni Matij Ivanić, ni njegovi drugovi, kojima je zajedno s njim uspjelo izbjeći sa Hvara, a ni ostali hvarski pučani, nisu ni poslije svog poraza god. 1514. odustali od borbe i da su je nastavili odlučno i muževno dalje.

U svojoj knjizi »Hvar«, Beograd 1924, iznio sam dalji tok borbe, prema tada meni poznatim dokumentima.[2] Dokumenti, koje ovdje iznosim, treba da popune sliku, koju sam tada iznio, i osvijetle je novim svijetlom, koje tadanje borce za ravnopravnost još jače ističe. Napose treba istaknuti, da se je mnogo puta krivo prikazivao Matijev sin Ivan Ivanić i pripisivalo mu se, da je on onaj Ivaneo, koji je postao hvarski plemić, pa se i čitavom pučkom pokretu na Hvaru pridavalo sasvim krivo značenje, kao da je on nastao samo iz ličnih ambicija porodice Ivanić, a kad je Ivan Ivanić postao plemić, da se time ona zadovoljila, i pokret se smirio.

Točno je, da su svi vođe, pa i Matij tražili ravnopravnost, i prijem u vijeće i da im je to bio prvi cilj borbe, ali oni nisu tražili plemstvo, nego sudjelovanje pučana u Velikom vijeću.

I.

16. oktobra god. 1514. obješeno je dvadeset vođa pučkog prevrata na Hvaru. Kad je o tom primila mletačka vlada izvještaje i od provi-

[1] G. Sabalich, Guida archeologica di Zara, Zadar 1897, str.

[2] G. Novak, Hvar, Beograd 1924, str. 114–138.

dura armade Capella i hvarskog kneza Vincentija Donata i hvarskog kaštelana Vincentija Malipiera, nije bila nipošto naročito zadovoljna postupkom providura armade. Tada je »vijeće desetorice« donijelo zaključak, da se odmah javi i providuru armade i hvarskom knezu, da, ako im uspije dobiti u ruke samog Matija Ivanića, neka ga odmah dadu objesiti, ali da svi ostali, koje su osudili bilo Sebastian Justinian, bilo providur armade imaju biti pomilovani. One pak, koji su bili vođe, treba poslati u Veneciju. Kad se ovi, koji su se tada nalazili u Krajini, vrate, neka od njih traže zakletvu vjernosti i neka ih opomenu, da treba da se okane svake pobune. U protivnom slučaju oni će biti smatrani pobunjenicima, a njihova će imanja biti zaplijenjena. Povratnicima neka se povrate posjedi i kuće. To je i javljeno knezu i providuru Hvara i providuru armade dukalom od 28. oktobra 1514. (dokumenat br. 1.)

Malo dana poslije toga izdao je Leonardo Lauredano, tadanji mletački dužd, novu dukalu 8. novembra 1514. Dužd je uvjeren, da je već proglašena spomenuta amnestija, ali, kako je u svom pismu od 23. oktobra providur armade, koji se tada nalazio kod Korčule javljao, da je on dao pogubiti još osmoricu, dužd hitno upozorava, da to »nije bila naša namjera, a ni namjera spomenutog vijeća«, t. j. vijeća desetorice. Zbog toga ponovo piše, »da svi Hvarani, koji su bili osuđeni ili proglašeni osuđenima bilo od strane providura armade, bilo od strane plemenitog muža Sebastijana Justiniana, budu oslobođeni«. To treba ponovo proglasiti i pozvati ih sve, da se kućama svojim vrate, a onda ih opomenuti. Ako uhvate Matija Ivanića, neka ga objese. »Što se pak tiče ostalih sedam glavnih, ako mu uspije dobiti u svoje ruke bilo kojeg od njih, neka ga pošalje u Veneciju k vladi. Dužd se zatim osvrće na hvarske plemiće, koji da su postali bahati, i to uvelike. To bi moglo dovesti do novih nereda. Da se tome doskoči, neka pozove k sebi plemiće i neka im kaže, da će biti strogo kažnjeni, ako se toga ne okane. To što plemići traže kojekakve restitucije, neka on izvrši tako, da im se vrate posjedi i kuće, a za ostalo neka se uvijek obrati vijeću desetorice u Veneciji, koje će o tom donijeti svoje rješenje. (br. 2)

Hvarski knez Vincentije Donado oglasio je i na Hvaru i dao da se javi u Krajinu (Makarsko primorje) rješenje vijeća desetorice o amnestiji, o čemu je izvjestio dužda 4. februara 1515. (br. 3)

Međutim je petnaest onih Hvarana, koji su izbjegli u Tursku (Krajinu) uhvaćeno od Turaka, koji su ih onda prodali kao robove. Bilo ih je, koji su po četiri puta bili tako prodani, a neki svršili čak u Skoplju. Mostarski kadija je poduzeo korake, da se ti Hvarani vrate, ali to ide teško, i bit će potrebno da se piše baylu (mletačkom poslaniku) u Carigrad, kako to traži hvarski knez i providur Donado u svom dopisu od 22. februara 1515. (br. 4)

Matij Ivanić, koji se tada nalazio u Krajini, bio je stalno u opasnosti, ne samo od strane nekog mletačkog podanika, koji bi ga uhvatio, i koji bi za to dobio veliku nagradu, nego i od strane turskih podanika, koji su isto tako mogli primiti ucjenu, koja je udarena na njegovu glavu. On se toga čuvao, ali nije nipošto mislio da se okani borbe, koju je na

Hvaru započeo. Matij Ivanić je ne samo preko svojih sumišljenika držao hvarske pučane uza se i za svoje namjere, nego je i sam u maju 1515. godine doplovio na jednoj svojoj oružanoj lađi do Sućurja na skranjem istočnom rtu Hvara, i tu je – kako je izvijestio knez i providur Viktor Diedo 27. maja 1515. – »imao namjeru da podigne neki nov ustanak«.

Kad je to Diedo saznao poslao je protiv Matija nekoliko dobro naoružanih lađa, koje su krenule da ga uhvate i pošle su za njim sve do ušća Neretve, kamo se on zaklonio. Na samom otoku Hvaru zaveo je Diedo oštar režim i kažnjavao sve one, koji bi se bilo kako po njegovu mišljenju ogriješili. On je »zaveo takav teror, da se niko nije usudio ni nož da nosi, ali se živjelo u miru«. Međutim se Matij Ivanić i dalje zadržavao u ušću Neretve, možda s namjerom da ponovo načini kakav podvig »zbog privrženosti, koju još uvijek ima na ovom otoku«. (br. 5)

24. juna sastala se pučka skupština (uniuersità del populo), da izabere svoga blagajnika (camerlengo), koji će zajedno s onim plemićkim voditi nadzor nad administacijom novca, koji je pripadao hvarskoj komunalnoj blagajni. (br. 6)

Bilo je to prvi put, kad je puk Hvara, na osnovu privilegija, koji mu je dalo Vijeće desetorice 27. oktobra 1514., u očitoj želji da ublaži isuviše veliku strogost, koju je prema puku Venecija pokazala, birao svoga blagajnika (camerarius, camarlengo). Od tada unaprijed hvarsku će blagajnu voditi dva blagajnika, od kojih će jednoga birati Veliko vijeće, a drugoga pučka skupština. Ovaj drugi ima biti pučanin, a obadvojica međusobno ravnopravni.[1]

Ovu je priliku iskoristio Viktor Diedo i na toj skupštini održao pučanima govor, u kojem im je kazao, kako su se rđavo vladali i kako su živjeli s plemićima u zavadi već toliko godina, i pozivao ih na pomirenje. Isto je tako on pozivao i plemiće da se s pučanima izmire. I pučani su i plemići – prema Diedovom izvještaju – plakali od uzbuđenja. I jedni su i drugi zaključili, da će se izmiriti. Taj dan izmirenja bit će na dan sv. Stjepana, zaštitnika hvarske komune, t. j. 2. augusta.

Međutim je već nastajao nov podmukli uzrok razdora. Plemići su htjeli, da pučki kamerlengo nema nikakve plaće, dok su s druge strane pučani tražili, da njihov kamerlengo treba da ima istu plaću kao i plemićki, t. j. dva dukata mjesečno. Rješenje o tome prepuštao je knez Diedo Vijeću desetorice. (br. 5)

I doista 2. augusta sastala se u hvarskoj katedrali zajednička skupština plemića i puka. Tu je otpjevana svečana misa, a zatim održan jedan govor, u kojemu su se poticale obe strane na slogu i mir. Poslije toga počeli su se međusobno cjelivati i govorili su jedni drugima, kako međusobno praštaju sve uvrede i zla, koja su jedni drugima načinili. Obećaše nadalje da će u miru živjeti. Oduševljenje je bilo – prema izvještaju Dieda od 3. augusta – toliko, da je neki plemić Balči pozvao k sebi jednog pučanina, koji mu je za vrijeme prevrata ubio sina, oprostio mu

[1] Monumenta Hist.-Jur. Slav. Mer., ed. Ljubić, Zagreb str. 450, 451.

i posinio ga mjesto poginulog sina. Tom se prilikom još njih dvanaestorica pred knezom izmirilo.

Izvještavajući o svemu tome, savjetuje Diedo svoju vladu, da, ako hoće da bude mira i na otoku Hvaru i u Dalmaciji, neka ne dopusti da se govori bilo kako o onoj osmorici osuđenih od providura armade. (br. 6)

U to se Matij Ivanić vratio u Krajinu, stalno držeći u napetosti mletačke upravljače u Hvaru. Knez i providur Viktor Diedo piše, bolestan, mletačkoj vladi, ističući, kako je iz otoka Hvara »načinio od špilje samostan«, ali se boji dopustiti moliteljima da pođu u Neretvu, da tamo dobave drva za gradnju lađa. (br. 7)

Iz Krajine zalijetao se Matij sa svojom lađom i lađama na Hvar. Tako je 20. septembra u pola noći doplovio na jednoj svojoj ladi u neku uvalu kraj Vrboske, i tu dao odriješiti jednu oveću lađu, od oko 500 stara, punu vina, koje je pripadalo njegovu bratu Nikoli i drugima iz Vrboske, i poveo je onda u Krajinu. Diedo je na to poslao u Krajinu hvarsku galiju i mnogo naoružanih lađa. Ove su pronašle odvedenu lađu, i topovskim metcima je potopile. Da namiri troškove, koje je u toj ekspediciji imao, molio je Diedo vladu, da mu dopusti da ih podmiri iz imovine Matija Ivanića. (br. 8 i 9)

Nasljednik Diedov Zaharija Valaresso htio je povezati dobre odnose sa susjednim Turcima, pa je oštro istupao protiv onih, koji su oštećivali turske podanike. On je tako dvojicu od njih dao objesiti, a jednoga, nekog Martina, koji je bio zet Bartula Polovinića, uz veliku pompu pogubiti. Zaharija Valaresso dao je napraviti na trgu u Hvaru visoku tribinu, i na njoj pred brojnim promatračima dao odsjeći Martinu glavu. Iza toga dao ga je raščetvoriti, pojedine dijelove njegova tijela poslao u razna mjesta otoka. (br. 10) Ovi, koji su oštećivali Turke, dolazili su i na otok Hvar, a knez Valaresso kaže, da ih je tako kaznio, »da se svako čuva oštećivati podanike gospodina Turčina«.

Sudeći po njegovim pismima Valaresso je doista čvrsto pritisnuo i zastrašio Hvarane. Ali, uza sve to bojao se, da se 2. augusta 1519. ne dogodi neki nered na Hvaru. Da to spriječi, zamoli on soprakomita Barbariga, da dođe u hvarsku luku sa svojom galijom. Pored toga zatražio je Valaresso od providura armade i kapetana bastarda, da pošalju u septembru bar jednu galiju u hvarske vode, da »osiguraju ovo mjesto i plemiće, da oni mogu da pođu po otoku i poberu svoju jematvu«. (br. 11)

I doista je knez i providur Valaresso imao čega da se boji. Matij Ivanić je tada prešao u Pugliju, u Italiju. Tamo je doplovio neki Hvaranin zajedno sa bratom Matijevim na ladi, koja je bila dijelom njegova, dijelom brata Matijeva, a dijelom Matijeva. Kad su tamo prispjeli, Matij im je lađu oduzeo. Brat Matijin ostao je s Matijom na ladi. Kad se ovaj Hvaranin vratio, prijavio je slučaj knezu Valaressu, koji mu reče, da bi ga trebalo zbog toga objesiti. Pored toga pozvao je knez ženu Matijevu, kojoj je zaprijetio, da ako ne bude učinila, da se lađa vrati na Hvar, da će ju prognati zajedno sa njezinim sinom. Ona mu je poručila po svom

bratu, da će se lađa vratiti, ali da je otplovila u Ravenu ili u Ankonu. A tako su i drugi govorili.

Bojazan, da Matij Ivanić doista ne dođe za sajam sv. Stjepana, toliko je zahvatila bila plemiće, da su bili odlučili, da podu iz Hvara. U vezi s tim Valaresso 16. jula 1519. hitno traži galiju, koja će biti u hvarskim vodama ne samo za dan 1. i 2. augusta, nego stalno. (br. 12)

Velik je strah bio zahvatio hvarske plemiće, koji su neprestano salijetali kneza i providura Valaressa i uvjeravali ga, »da se posvuda govori i u gradu i po otoku, da će onaj zlokobni Matij Ivanić i drugi njegovi pristaše, koji su prognani, doći na otok za ovaj sajam svetog Stjepana«. Oni su molili Valaressa, da piše providuru armade. Ovaj ih je uvjeravao, da će on već njih zaštititi i da ne trebaju da se boje. Upozoravao ih je i na slučaj s onim, koji je bio prognan, i vratio se na otok, a onda pogubljen i raščetvoren. »Onoga sam smjesta dao raščetvoriti, da unesem još više strah i trepet u grad i otok i da dadem priliku i Matiju Ivaniću i njegovim drugovima, da ne misle doći na otok, kao i za to, da dadem primjer cijelom otoku, da će, ako se pojave, biti javno u loži pogubljeni. Zato sam dao raščetvoriti spomenutog. Isplatio sam 1000 lira ucjene onima koji su ga uhvatili i meni ga predali, i dao sam da se javno proglasi hrvatskim jezikom, da ću svaki put, kad ubiju ili uhvate kojeg prognanoga, ja njima odmah dati ucjenu.«

Da spriječi bježanje plemića iz grada od straha pred Ivanićem, izdade Valaresso proglas, da se u roku od tri dana imaju njemu prijaviti svi oni, koji su posljednja tri mjeseca razgovarali s nekim od prognanih ili su od njih primili neko pismo. Ti su imali knezu kazati, što su razgovarali. Oni, koji to učine, bit će oslobođeni svake kazne, a ako se ne prikažu i budu od drugih prijavljeni, bit će relegirani u Veneciju na deset godina, gdje će se svakog dana prijavljivati za to određenoj vlasti pod prijetnjom globe od 5 dukata svaki put, kad to ne bi učinili. Oni, koji ih prijave, dobit će nagradu od 50 lira, i njihova će se imena držati tajnim. Istovremeno dade on proglasiti, da od tada pa dalje nijedan mletački podanik ne smije imati veze ni s jednim prognanikom, ni primati ga u kuću, ni u svoju lađu pod prijetnjom da će biti jednako kažnjen i da će mu biti spaljena lađa i kuće. Podjedno naredi Valaresso kavaljeru kaporalu i admiralu, da imaju držati stalnu stražu od po 5 ljudi, koji će pod prijetnjom, da budu obješeni, biti uvijek oružani i spremni. Taj je proglas dao objaviti u raznim mjestima otoka Hvara i Visa, gdje su odmah došli, da se prijave mnogi, koji su bili kod Matija Ivanića u Besti-ji, gdje je on stalno boravio ili u Markama. Oni su pripovijedali, kako Matij Ivanić traži, da plemići porade, da se on može nesmetano vratiti na Hvar, a ako to ne učine, da će on doći i sve njih pobiti. Knez je pisao soprakomitu Barbarigu u Zadar i Tagiapieri, koji se nalazio sa svojom lađom u Dubrovniku, gdje mu se galija popravljala, da dođu bar za koji dan sa svojom galijom, da se plemići primire. (br. 13)

Prošao je i dan i sajam svetog Stjepana, a Matij Ivanić nije doplovio iz Italije, a ni njegovi pristaše nisu digli nikakav ustanak ove godine (1519), pa je Valaresso sav zadovoljan to saopćavao vladi u Veneciju.

U takvim prilikama on je izvijestio i soprakomita Barbariga, da ga, kako se nada, za sada ne treba i da sa svojom galijom može poći u Krf. Ali on je istovremeno pisao i providuru i kapetanu bastarda, da u septembru pošalju svakako u hvarske vode »barem jednu galiju, ne toliko da osiguraju ovaj otok, koliko one lađe, koje dolaze i odlaze u Pugliu sa žitom«. (br. 14)

Poslije ovoga nisam našao više traga djelovanju Matija Ivanića. Svakako je od interesa konstatirati, da je punih pet godina 1514.–1519. poslije sloma velikog prevrata na Hvaru, Matij Ivanić nastavio svojim djelovanjem, najprije iz Krajine, kamo se najprije bio sklonio, a onda iz Italije, gdje ga 1519. nalazimo u živoj vezi i sa bratom Nikolom, a i sa drugim Hvaranima, pa i sa svojom ženom, koja je na Hvaru sa sinom Ivanom živjela.

II.

Između plemića i pučana je na oko vladao mir. Bilo je i onih, koji su se doista primirili, ali bilo ih je još uvijek nepomirljivih, s jedne strane bahatih plemića, s druge onih pučana, koji su u sebi sačuvali borbeni duh, koji se onako ispoljio godina 1510.–1514.

Da je to doista bilo tako, pokazuje nam očito događaj, koji se dogodio u julu godine 1528. Tada su se u kneževoj kancelariji porječkali Alviž Griffico i njegov brat sa pučaninom Dumpavlovićem, Alviž Griffico je pri tome ošamario Franju Dumpavlovića. Nezadovoljni kneževom opomenom, sukobiše se protivnici jedne noći u 11 sati i tu je došlo do krvavog oružanog sukoba, posred koga bio je Alviž smrtno ranjen. Tadanji knez i providur Petar Quirino, koji je upravo završavao rok svoje službe, piše vladi u Veneciju, opisujući joj ovaj slučaj i zdvojno je upozorava, da omogući knezu da energično postupi, ovlašćujući ga da nemirnim elementima zaplijeni dobra i progna ih iz grada. (br. 15)

Hvar je međutim napredovao, dizale se lijepe zgrade, popravljala i poljepšavala obala, luka je bila puna velikih brodova, književnost je cvjetala, i zaboravili se dani prevrata, njegovih krvavih učinaka i tragičnog završetka. Ali su se od vremena do vremena javljali sukobi između plemića i pučana, koji nisu bili više onakve prirode kao prije, pogotovo ne onako dalekosežni. Tu se radilo o tome, tko će biti admiral luke, koje će plaćene službe imati plemići (br. 16, 17), o izboru i pravima blagajnika, koliko pučkog toliko plemićkog, što je utvrđeno dukalama, koje je vlada izdala poslije ugušenog prevrata 1514. godine.

Naročito su mnogo pučani držali do ovog privilegija, koji ih je barem u upravljanju komunalnim novcem potpuno činio ravnopravnima s plemićima. Prema toj dukali, kojom je dužd Leonardo Lauredano saopćavao hvarskom knezu Vincentiju Donatu, da je Vijeće desetorice donijelo zaključak, dana 27. oktobra 1514., da, »kao što je dosada bio biran jedan plemić onoga grada (Hvara), da marljivo čuva i administrira ko-

munalne prihode, neka isto tako i u isto vrijeme puk izabere drugog blagajnika između pučana. Neka se novci tih prihoda polože u jednu škrinju, koja će se držati u onoj kancelariji. Ta će škrinja imati tri ključa, od kojih će jedan držati kod sebe onaj naš rektor, drugi blagajnik (camerarius) pučki, koji će se birati, kako je gore rečeno, a treći plemićki blagajnik. Plemićki blagajnik mora i obvezan je da drži knjigu i redovito vodi i poseban popis pobiranja i izdavanja spomenutog novca, a s druge strane neka pučki blagajnik drži pregled i prijepis iste knjige i popisa, da ispravno i točno teče administracija toga novca, i da se uvijek može vidjeti, kako se troši novac komune ...« (br. 16)

Hvarski je knez bio stvorio tri nove dužnosti, na koje su postavljeni plemići, koji su imali svaki po 1 dukat na mjesec i povisio plaću lučkom admiralu, koji je bio pučanin za 1 dukat mjesečno. Vijeće umoljenih je još god. 1501. (br. 17) postavilo dva lučka admirala: Nikolu Kiskića i njegova sina Ivana s plaćom od šest dukata mjesečno, zbog njihova hrabrog držanja prilikom gubitka Modona, svakome po 3 dukata s time, da, ako jedan od njih umre, drugi ga naslijedi. Međutim, kad je umro Ivan Kiskić, tadanji je knez postavio jednog plemića sa šest dukata mjesečne plaće. (br. 18)

Ali novi knez i providur Aleksandar Baduarije nije htio da se te plaće isplaćuju smatrajući ih nepravilno podijeljenim. (br. 19)

Ma koliko ove stvari interesirale pojedine plemiće, odnosno pučane, nisu one dirale u bitne njihove privilegije i nisu izazivale jači otpor i veće nezadovoljstvo. Mnogo je više smetalo plemiće, što se knez Danijel Trono miješao u sazivanje njihova vijeća i htio da se prilikom saziva sjednica Velikog vijeća označi u pozivima pojedinačno, što će se na vijeću raspravljati. Plemići su se tome opirali, i Danijel Trono se obratio vladi u Veneciju s upitom, kako da u toj stvari postupi. Svojom dukalom od 20. oktobra 1546. javljao mu je dužd Franjo Donato, da je to stvar njegova i da on treba da nađe načina da dozna od predsjedavajućih, što će se na pojedinim sjednicama vijeća raspravljati, i neka se inače drži običaja. (br. 20)

Hvarski plemići nisu uopće plaćali nikakav porez ni davali nikakva podavanja; sve je padalo na leđa pučana. Oni su što više držali mnoge zemlje, koje su pripadale komuni, na »livel«, t. j. na godišnji najam, za koji su plaćali neku sitnicu, ili ništa, Događalo se međutim, da je ponekad općinska blagajna bila očigledno oštećena, i pučka skupština ustajala na obranu te blagajne. (br. 21)

III.

Mletačka je vlada i dalje, kad su već bili daleko događaji 1510.–1514. godine, budno pazila, da se ne bi pojavili na Hvaru znakovi, koji bi ukazivali na neku novu oluju. Kad je tako mletačko vijeće desetorice godine 1552. doznalo, »da neki tamošnji pokušavaju neke novotarije

protiv mirnog i spokojnog življenja«, uputilo je odmah 14. jula 1552. g., pismo hvarskom knezu i providuru, u kojemu mu naređuje, da pozove k sebi Ivana, sina pokojnog Matija Ivanića, Botolomeja Silovića, Matiju Zivkovića i oca Petra Sisića. Njima će on u ime vijeća desetorice kazati, »da, ukoliko im je stalo do milosti naše, odustanu od toga da podjaruju ili pokušavaju bilo kakve novotarije, ili koje bi mogle nanijeti bilo kakvu smetnju miru onih naših najvjernijih plemića i našega puka.« Istovremeno naređivalo je vijeće desetorice knezu i providuru, da učini, što može, da nijedan od spomenutih ne bude izabran za prokuratora ili sindika. (br. 22)

Ovako se prvi put na političkom obzorju hvarske komune javlja sin Matija Ivanića, Ivan Ivanić, kao nasljednik ideja svoga oca, zajedno s nekim drugim pučanima. Ali ga mletačka uprava na Hvaru odmah budno prati i čvrsto je riješena da njegovo djelovanje spriječi.

Ivan Ivanić i drugovi znajući dobro namjere mletačke vlade, povukoše se neko vrijeme, ali nisu odustali od svojih ideja obrane pučkih interesa, a puk ih je stalno slijedio i priznavao svojim vođama.

Razmirice između pučana i plemića nisu mogle biti utišane ovakvim mjerama. Ivan Ivanić, i kad nije bio prokurator nije mirovao, i budno je pratio sve što su plemići htjeli činiti na štetu pučana.

Što se zapravo događalo u hvarskoj komuni godine 1553. da su i plemići i pučani poslali svoje poslanike, odnosno opunomoćenike u Veneciju, da pred vladu iznesu svoje teškoće i razmirice, nije nam poznato. Tada, u septembru godine 1553. prispjeli su u Veneciju poslanici plemićkog Velikog vijeća Hvara Hortenzije Bertučević i Silvestar Leporino, kao i zastupnici puka Katarin de Magnis i Petar Ubertino, hvarski kanonik, koji se tada nalazio u Veneciji. Pučki su se poslanici najviše tužili, što im knez nije dopuštao da sazivaju svoju »kongregaciju«, na kojoj će izabrati svoje poslanike, koji će poći vladi u Veneciju, da tamo iznesu svoje pritužbe. Ali, kako te pučke poslanike nije izabrala pučka kongregacija, nije ih vlada htjela saslušati ni bilo što u tom pogledu rješavati. Ona im je samo preporučila, i plemićima i pučanima, da žive u miru jedni s drugima. Javljajući to hvarskome knezu, vlada mu je naređivala, da kadgod od njega zatraže pučki prokuratori, da im odobri da sazovu svoju kongregaciju, on im mora to dopustiti bez ikakve iznimke i bez poteškoća. (br. 23)

U slučaju, da bi knez smatrao, da ne bi trebalo dopustiti pučanima da sazovu svoju kongregaciju, trebao je on to saopćiti vladi i točno prikazati uzroke zbog kojih on nije dozvolio da se pučka skupština sazove. (br. 23)

Nesuglasice između pučana i plemića javljale su se i dalje, sad u jačem a sad u slabijem obliku. Ni hvarski knezovi i providuri nisu uvijek bili skloni da udovolje njihovim traženjima. Tako je godine 1556. došlo do nesuglasica zbog prodaje vina. Kad su i plemići i pučani htjeli izabrati poslanike, koji će poći k vladi u Veneciju, nije im knez i providur Danijel Tron to dopustio. I jedni i drugi su se na to obratili drugim putem vladi, koja je 23. novembra dukalom Franje Donata, naredila knezu i

providuru, da im dozvoli da pošalju svoje poslanike, ali u što manjem broju. Međutim vlada je pozivala kneza i providura, da joj saopći što će oni iznijeti i što će tražiti. (br. 24)

Na molbu pučkih prokuratora sazvao je knez i providur Jerolim Quirino pučku kongregu za 2. februara 1572. Koji su bili uzroci, koje su protiv sastajanja i održavanja te kongrege imali pučki vođe Ivan Ivanić i njegovi uži drugovi Antun Baldi, Paškvalin Cvitić i Stjepan Stipin, nije nam poznato. Ova su posljednja trojica pošla na trg u Hvaru, gdje se skupljao narod na pučku skupštinu (kongregu), i govorili su narodu, da prokuratori puka hoće da nešto učine, što bi bilo njemu na štetu. Oni su glasno i bez bojazni govorili, da ne treba držati kongregu. Narod ih je poslušao i razišao se. Na to je knez na molbu prokuratora odgodio sjednicu za sutradan, 3. februara, ali se ni toga dana nije nitko odazvao i skupština nije mogla biti održana. »I tako – piše knez i providur – kako spomenuti nisu izostali da javno čine ovakva zla djela, tako nije ni Ivan Ivanić prestajao da potajno čini ista djela odgovarajući i ovoga i onoga, da se ne sakupi spomenuti narod, potaknut na to od nekih svojih vlastitih i posebnih namjera, postavljajući i druge svoje uobičajene i stare pobunjeničke metode.« Knez je na to dao sa stepenica štandarca opomenuti ovu četvoricu, ali su oni i dalje ustrajali. Zbog toga ih je knez i providur osudio, i to:

Ivana Ivanića, da ne može više uopće prisustvovati pučkim skupštinama, da ne može imati nikakve dužnosti, i ne može da pristupi nikakvom magistratu ni sudu, ni javno ni tajno. Pored toga njega se proganja iz grada Hvara na godinu dana, a ako bi to prekršio, onaj koji ga prijavi dobit će 400 lira malih, a on će se ponovo prognati. Antun Baldi, Paškvalin Cvitić i Stjepan Stipin prognani su iz grada i jurisdikcije na pet godina. Ako to prekrše i vrate se, onaj, koji ih tuži, dobit će 300 libara malih, Antun i Stjepan biti će bačeni na jednu galiju, da voze 18 mjeseci okovani u gvožđe, a Paškvalin, koji nije bio sposoban da vozi, bit će bačen u tamnicu u podrumu kule. (br. 25)

Ovu je svoju presudu knez Jerolim Quirino dao objaviti 7. februara 1572. Nema sumnje, da je ona i izvršena, i da godinu dana nije Ivan Ivanić ni dolazio u Hvar. Kad je godina minula, Ivan Ivanić nije mogao još uvijek vršiti bilo kakovu dužnost, jer je bio osuđen, da takve dužnosti ne može vršiti. Međutim on ipak nije mirovao, i on je i dalje smatran vođom poka.

Koje su namjere bile jače aktivnosti hvarskih pučkih vođa, a napose Ivana Ivanića godine 1573., nije nam poznato, ali znamo, da se on upravo tada uvelike zamjerio hvarskom knezu Jerolimu Tiepolu, koji 1. novembra 1573. izvještava vladu o »pogibelji, u kojoj se nalazi sada ovaj grad, da jednoga dana u njemu dođe do građanskoga rata, kako je to bilo godine 1511., kada su se među sobom sasjekli plemići i puk«. Sukob je između plemića i pučana nastao zbog jurisdikcije u upravljanju hvarskom komunalnom blagajnom. Pučani su htjeli svakako da budu ravnopravni bar u tome plemićima, a kad su im ovi to sprečavali, a čini se da ih je i knez pri tome pomagao, oni su počeli da se jače povezuju, da

održavaju potajne, pa i noćne sastanke u privatnim kućama, spremajući se na neki jači istup. Hvarski knez i providur Jerolim Tiepolo kaže, da su oni »u narodu stekli veliko povjerenje« i da ih svi slijede. Oni kao prokuratori puka ubiru dobrovoljne prinose, pa čak i daju po selima javne oglase, u svoje ime, bez ikakva knezova znanja. Kad ih knez poziva k sebi, ili kad oni od svoje volje idu k njemu, dolaze uvijek u velikom broju, »i protiv njih se ne bi moglo ništa poduzeti bez škandala i velike galame«. Knez ih je – kako on piše – nekoliko puta opominjao i pozivao, da žive u miru, ali uzalud. U ovom pismu kaže knez i providur, da je njihov glavni vođa Ivan Ivanić, sin Matija Ivanića, koji je bio glava i auktor svih smetnja« i »vidi se, da ovaj njegov sin nasljeđuje ovu očinsku zlobu«, pa »ako se ovaj rđavi korijen ne iščupa iz ovoga mjesta, dat će jednoga dana najgore plodove«. Tiepolo zaklinje vladu, da Ivana Ivanića odvede iz Hvara, i to što prije. (br. 26)

Hvarski plemići kojima je dodijala kontrola pučana zaključiše u svom vijeću, da se odriču svoje komunalne blagajne, i da ju prepuštaju državnoj vlasti. To je uvelike uzbudilo vođe puka, i Ivan Ivanić i Petar Zuletić, koji su se, kako je očito, bili vratili u Hvar, dođoše knezu i podniješe mu pismenu molbu, u kojoj su tražili, »da sazove u ovaj grad cio narod, jer oni ne pristaju na ovakvo odricanje i hoće da pošalju duždu poslanstvo, koje će se tome oprijeti.« Kad im to knez nije dopustio izjavljujući, da će čekati, što će o tom odlučiti vlada u Veneciji, podoše oni k generalnom providuru, moleći ga za dozvolu te skupštine. Ovaj im je dozvolio skupštinu, ali s time, da na njoj ne smiju prisustvovati Ivan Ivanić i Petar Zuletić. Što više generalni providur zadrža ovu dvojicu, i naredi im, da pođu s njime. (br. 30)

Jerolim Tiepolo bio je sretan, njegova su nastojanja i njegovi prijedlozi našli odaziv kod generalnog providura. Izvještavajući o tom Glavare vijeća desetorice, 12. decembra 1573. kaže Tiepolo, da mu se čini, da mu je »skinut s leđa jedan težak teret«, i zaklinje to vijeće, da ne dozvoli povratak u Hvar onoj dvojici, koje je generalni providur zadržao kod sebe. (br. 27)

Kad su se ostali prokuratori puka vratili u Hvar, bez Ivana Ivanića i Petra Zuletića, koje je generalni providur zadržao na svojoj galiji, zatražiše oni od kneza i providura saziv pučke kongrege, za dan 27. decembra 1573. Svrha im je bila da izaberu poslanike, koji će poći u Veneciju da brane svoje privilegije i da se opru da država oduzme blagajnu komuni i predade državnoj administraciji. Knez i kapetan Jerolim Tiepolo im odgovori 21. decembra, da on nje htio dozvoliti sastanak pučke skupštine, jer je ona htjela raspravljati o predaji komunalne blagajne, pa je smatrao da je potrebno da sačeka. Sada, kada su oni došli s pismom generalnog kapetana mora, on može dozvoliti im saziv narodne skupštine, ali je potrebno da mu poimence navedu o čemu će raspravljati. I ako je knez i providur to vrlo dobro znao i ako je primio naređenje da pučanima dozvoli skupštinu, on je na ovaj način htio sačuvati svoj ugled i svoj lični autoritet. (br. 28)

Ali pučani nisu popuštali, i nikako nisu htjeli dati pismeno ono, o čem će raspravljati. (br. 29)

Vođa pučana bio je sada prokurator Gabrijel Padvarić. On i jedan sin Ivana Ivanića nastojali su pored ostaloga da se vrate Ivan Ivanić i Petar Zuletić. Prisiljen od takvog otpora, a osiguravši se sa dvije galije u luci, dopusti knez i providur skupštinu, na kojoj da mogu raspravljati, štogod hoće.

Izvještavajući o ovome, 27. decembra 1573. ističe Tiepolo, kako je svakako potrebno, da ne budu u Hvaru ni na Hvaru prisutni spomenuta dvojica Ivan Ivanić i Petar Zuletić. Opasan je još Gabrijel Padvarić i sin Ivanov Mark–Antun Ivanić. Ukoliko bude vidio, da on nešto rđavo namjerava, on će ga uputiti u Veneciju. Tiepolo zaklinje Vijeće desetorice »božjom ljubavlju«, da ne dopusti, da se ona dvojica vrate, jer da on ne može paziti na »sve mahinacije, jer su svi ovi potajno ujedinjeni i jedne iste volje«. Pored toga smatra knez i providur da treba gradu Hvaru oduzeti upravljanje komunalnom blagajnom, koje su se odrekli plemići u prvom redu zbog toga, da u miru žive«. (br. 30)

Poslije ovoga mi ne nalazimo u arhivima ništa više o Ivanu Ivaniću. Gdje je on svršio, da li u kojoj mletačkoj tamnici, ili na galiji, ne znamo, barem za sada. U ovo je doba Ivan Ivanić, šezdeset godina poslije sloma pučkog prevrata god. 1510.–1514. imao oko 70 godina, još uvijek u borbi, uvijek nesalomljiv, kao što mu je bio i otac, sve do svoje smrti.

DOKUMENTI

1.

Dužd Leonardo Lauredano saopćava 28. oktobra 1514. knezu i providuru Hvara Vinčencu Donatu zaključak Vijeća Desetorice o Matiju Ivaniću.

Leonardus Lauredanus Dei gratia Dux Venetiarum. Nobilibus et sapientibus viris Vincentio Donato de suo mandato Comiti Lesinae, Vincentio Capello Prouissori Classis nec non sopracomitis ab eo dimissis ad expeditionem rerum Lesinae fidelibus dilectis salutem et dilecctionis affectum. Habbiamo receputo le lettere di uoi Proueditor et di uoi Conte, le ultime delle qual sono de di 17 del presente che ne naranno tutto il seguito. Sin quello zorno, dilche non ui dicemo altro, perche de praeteritis non est consiliandum, ma ue significamo hauere il Consilio Nostro de X con la zonta delliberato et commettemoui, che se hauer pottrete nelle forze vostre quel Mathio Iuanich Capo et authore d' ogni male quello facciate appichar per le canne della gola si che el mori, praeterea sapiati che tutti quelli haueti mandati a tuor in Craina et similiter tutti et cadauni banditi condennati ouer proclamati si per el nobel huomo Sebastian Justinian et caualier – come per uoi proueditor dell'armata ex benignitate et clementia nostra absoluemo et

absoluti esser uolemo, et per authorita del detto Consilio statuimo con questa pero dechiaration che se in quelli hauiti mandati a tior in Craina el ne sera alcuno dei capi et auctori delli inconuenienti seguiti si nel primo come nel secondo caso, ultra Mathio Iuanich da esser appicato, ut supra quello volemo debbiati mandarne de qui alle preson nostre. Voi adonque, conte fariti de li a Liesina publicamente proclamar la absolution preditta reuocando tutti a casa ali qual dariti solemne giuramento de fedelta et che quieta et pacificamente uiueranno, del che etiam li fariti seuere admonitioni per cessation dei scandali nel aduegnir azonzendoli come terminatione, che se, i, commetteranno piu alcuna cosa scandalosa, i, se hauranno per rebelli et i loro beni saranno confiscati. Demum ac commettemo che a tutti restituiti et faciati restituir le possession et case sue et de tutta questa execution ne dareti auiso. Triplicata.

Datum in Nostro Ducali Palatio die 28 octobris indictione 3 1514

A tergo: Nobilibus et sapientibus Viris Vincentio Donato Comiti Vincentio Capello prouisori Classis et sopracomitis ab eo dimissis ad expeditionem rerum Lesinae.

Aperiantur et exequantur per eos ad quos prius pervenerint. Recepte. Die 6. nouembris et aperte per Magnificum Dominum Comitem Lesinae.[1]

2.

Dužd Leonardo Lauredano objašnjava hvarskom knezu i proviđuru Vinčencu Donatu, 8. novembra 1514. kako treba da se provodi djelomična amnestija hvarskih pobunjenika.

Leonardus Lauredanus Dei Gratia Dux Venetiarum etc. Nobili et sapienti viro Vincentio Donato comiti Lesinae fideli, dilecto salutem et dilectionis affectum. Ve scrivessimo le ultime nostre con el Consilio Nostro di X con la zonta a di 28 de mese preterito diretiue non solum a Voi, ma etiam al proueditor dell' Armata et ai sopracomiti triplicate ad cautellam, perche non manchi che a tutti uoi sii nota la delliberation nostra, et del ditto Consilio. Siamo certi a questo giorno l'hauerete recepute et exeguite, con diligentia facendo proclamar ad notitiam de tutti, accio che li absoluti se ne possino ritornar a casa, ma perche dapoi habbiamo receputo una lettera dal proueditor dell' armata de di 23 del preterito appresso Curzola che ne significa hauer receputo le precedenti nostre de X et in essequution di quelle ultra iustitiati per quanti haueua fatto proclamar. Altri otto delli piu peruersi, il che non era nostra intentione ne del ditto Consilio qual ne haueua notitia delli justiziati quando forno scritte le ditte lettere de X. Habbiamo delliberato rescriuerui immediate et repplicarui la delliberatione et mente nostra esse che tutti lesignani condennati ouer proclamati si per el proueditor

[1] Archivio di Stato (Frari) u Veneciji: Capi del Consiglio di X = Lettere di rettori ed altre cariche.

dell' Armata come per el nobel huomo Sebastian Iustinian et siano absolti, et cusi iterum fariti proclamar reuocando tutti a casa et reuocati admonirli a uiuer pacicamente et dandoli zuramento de fedelta con le altre circunstantie a uoi imposte ecceptuando con quelli otto piu peruersi proclamati col l' ordine del proueditor dell'Armata dei qualli die rasoneuolmente esser quell' Mathio Iuanich el principal precessor stacapo et authore d'ogni male et se quello pottesti hauer nelle mano, lo fariti appicar per le cane della gola, delli altri ueramente sette, possando hauer alcuno de loro, lo mandareti de qui alla presentia nostra, si come ue imponessimo per le precedente, et perche ne hauete scritto in forma et medesimo ne scriue el proueditor che quelli Nobili se hanno molto elleuati in grande insolentia, dal che dubbitamo non procedi alcuno altro disordene li facciate tale admonitione che intendino certissimamente douer esser seuerissime castigati se, i, non se portaranno quieta et pacificamente et quanto partien ad alcuni che pretendono esser restaurati dei danni che, i, dicono hauer hauuti dei qual siano fatte alcune sententie per il nobil huomo Sebastian Iustinian al R/r ue commandemo che non dobbiate circa tal restauri exequir ne riceuer cosa alcuna senza delliberation del Consiglio Nostro di X con la Zonta, ma solum farete restituir a cadauno le sue possession et case, si come per altre ui imponessimo. Demum ui mandemo con questa certa deliberatione fatta in esso Consilio circa de quelli capitoli che ultimamente furno fatti et conclusi tra i Nobili et populari de li supra altri capitoli faremo etiam la delliberatione nostra et ue la notificaremo da esser per uoi esseguida con la debita dilligentia interim attenderete alla conseruation di quella terra in quiete et tranquilita dandomi d' hora in hora auiso d' ogni successo.

Datum in nostro ducali palatio die 8 nouembris indictione 3, 1514.

3.

Dopis hvarskog kneza i providura Vinčenca Donata duždu dd. 4. februara 1515. o izbjeglim Hvaranima u Tursku

Serenissime Princeps et Domine Excellentissime!

Dapoi le mie forno de 5. et 18. del passato a loro noua ho da di ualore a Vostra Serenita solum che per liberatione de li banditi per il Magnifico Proueditor de l' Armata ho replicate piu mie in Crayna et mandati homini a procurar la liberatione de queli a quali retornati che saranno daro solenne juramento huxta l'ordinatione et commandamento de Vostra Eccellenza. Et questo dico ultra li otto, quali per essere restati banditi, per terminationem dell' Eccellentissimo Conseio de X. non se deuono qui admettere. Quanto seguira Vostra Sublimita sera aduisata. Ulterius li scripsi de la retention di quel scelerato Turcho Cara Mustafa, qual era stato pubblico ladro con fusta di mal afare, et per dire li significai il tuto. Per presentes prego Vostra Serenita mi voglia scriuere

la intention sua che cusi immediatamente exeguiro, come son obligato da fare. Alle Serenita Vostra Eccellentissima humiliter mi racomando.

Lesinae IIII. februarij 1515.
Vicentius Donatus
Comes Lesinae[1]

4.

Dopis kneza i providura Hvara Vinčenca Donata duždu dd. 22. februara 1515. o amnestiranim Hvaranima.

Serenissime Princeps et Domine Excellentissime. Scrissi li passati zorni di hauer mandato in Crayna, et in questa parte di Terraferma della Turchia, con mie lettere a solicitare et procurare con solecitudine la recuperatione et redemptione de quelli lesignani quali erano remasti absoluti per gratia dell'Excellentissimo Consilio di X. Al presente sapera Vostra Serenita che sono ritornati questi tal da me con lettere del Chadi de Mostar patente da Constantinopoli per quale ricerca la verità della cossa, rachiedendo la relaxation de presoni qual sono stati quattro uolte reuenduti, et reduti fina in Schopia, et tal patente sono spetialiter fate contro li infracripti come capi, et principali azenditori (?) et venditori di detti lesignani XV in numero, di quali sono comprati con denari 4 da essi capi quali non prestano debita obedientia a esso Chadi mandato da Constantinopoli. Et con questo essi nontij sono sta expediti. Ne altro se pol per questa via operare, se non scrivere al Magnifico Baylo a Constantinopoli et procurare per questo prezzo la liberatione de dicti, o come meglio parerà a Vostra Serenità di fare, alla gratia della qual humilmente mi racomando. Ex Lesina die XXII. februarij 1515.

Li prendelosi principali
Haidin Chielaich
Murat Vusdieuich
Vuucth (?) Ruhrich

Vincentius Donatus
Comes Lesinae

Foris:
22. febr. 1514. R.

Liesna in materia Liesnanorum qui fuerunt in Crayna ...
Serenissimo Principe et Domino Excellentissimo Domino Lauredano[1]

[1] Archivio di Stato (Frari) Capi del Consiglio di X. – Lettere di rettori ed altre cariche – Non dirette ai Capi di X[i]

[1] U Archivio di Stato u Veneciji (Frari) Capi del Consiglio di X. – Lettere di rettori ed di altre cariche. – Non dirette ai Capi dei X[i]

5.

Hvarski knez i providur Viktor Diedo obavještava 25. juna 1515. dužda o dolasku Matija Ivanića u Sućuraj na Hvaru.

Serenissime Princeps et Domine Excellentissime. Nec non Excellentissimi Domini. A di 27 mazo superiore scripsi alla Subblimita Vostra che hauendo per relatione, che Mathio Juanich principal capo dela seditione qui seguita, et per zo bandito de terre et logi de Vostre Excellentie era con una barcha armata venuto al Capo de questa insula, con animo di fare qualche noua sulleuatione, subito con quella mazor secreteza mi fu possibile, senza tumulto armar barche ben in ordine, et fecili dare lo incalzo, fina alla fiumara di Narenta, doue se ne fuzite, con che io era con ogni mezo per solicitar di hauerlo nella mano, per tranquilita et pace de questa Insula. Et che per hauere principiato a castigar alcuni et introduto tal terrore, che non era alcuno hauesse animo di portare pur uno coltello, ma uiueua se in pace. Unde li nobili quasi tutti erano repatriati come in quelle. Per queste sapera le Excellentie Vostre che'l ditto scelerato de Mathio ancher se troua in dicta fiumara, con animo forsi di fare qualche altro manchamento per il fauore che omnino l'ha in questa Insula, al che stago molto aduertido, et tengo ogni vigilante mezo di fare che non li reusa alcun suo desegno, anci che ogni suo conato et forzo sia irrito et vano, et forsi che'l incapera ne le mie mano, come desidero per ben de tutti. Questa uniuersita del populo heri si congrego, et fece elletione del suo camerlengo, qual in conformita con quello di Nobili habi a tenir il scontro del administrazione de li denari de questa camera, unde mi parse loco et tempo congruo essendo coadunati in gran numero a farli intendere l' errore suo di esser stati za tanti anni in differentia et diuisione con li Nobili, contra l' officio di ueri Christiani conclusi con conveniente parole, che li commossi a piangere, li exortai a volerse pacificare, et remetter le inzurie. Il che saria di grandissimo contento, et ad piacer de Vostre Excellentie. Quali contenti di far pace et remissione de l'offese reponon in me tutte le loro differentie dil' che parlai etiam alli Nobili li quali per tenereza mossi a lachryme. Laudando questa conclusione abrazorno in pace similiter contestando de remettere ogni offensione, et retornare alla pristina amicitia, che tra loro era. Et cusi essi dil Populo determinorno il zorno dil fare de questa santa pace alla festa di San Stefano Protomartire, che uien alli doi di auosto proximo, doue diceno volere che l' si celebri una messa solenne, et che l' intervegni zuramento super heucaristiam, et il baso di forma perpetua et inuiolabile pace tra loro, alla qual cossa totis viribus per honor de Vostre Excellentie mi afatichero. Et perche nella ditta elletione dil Camerlengo dil Populo e fatta in execution della parte presa nel Excellentissimo Conseio di X con la zonta de XXVII octob. preterito, qual parte diffinisse chel' se habia ellezer esso Camerlengo dil Populo, ne mention alcuna fu di salario che habbia d hauer, unde li Nobili conformandosi con dita parte non pretendono esso ellecto habi ad

hauer salario alcuno, et quelli dil Populo tieno il contrario volendo l habi d..i ducati al mese come hanno li Nobili. Sopra di la qual cosa diffinita ut supra per excellentissimum Consilium Decem non ho volesto impedirmi, fin a che non interodi il volere de Vostre Excellentie. Azo adonque non habi a nascere tal differentia, la qual io non voria veder, ne che per questo el si venisse a fastidir Vostra Serenita con spese de questa pouera Insula, qual per queste sedition e reduta a debili termini, prego Vostra Excellentia voglia cerca questo dechiarire et auisarmi quato e di sua mente, azo che possi perseuerare in tenire questa insula in quiete, et pace, come e volere e mente di quelle, alla gratia di la qual humilmente mi recomando. Ex Lesina die XXV Junij 1515.

Victor Diedus
Comes et Prouisor Lesinae.

6.

Hvarski knez i providur Viktor Diedo izvještava mletačku vladu 3. augusta 1515. o pučkoj skupštini u Hvaru, na kojoj se birao pučki kamerlengo.

Serenissime Princeps et Domine Excellentissime necnon excellentissimi domini. Le Excellentie Vostre per mie de XXV di luio preterito forno aduisate di la conclusione di tutti questi cusi nobili, come populari, nemine discrepante, di volerse pacificar insieme, et che contentauano reponer in me tutte le loro differentie fra quale vedea esser quella circa el salario dil Camerlengo dil populo ellecto iuxta terminationem Excellentissimi Consilij Xm. Sopra il che credo Vostre Excellentie habbino termina fin hora; le presente sono a significarli qualiter heri che fu il zorno della fiera per la festivita de San Stefano confalon de questa sua citta: In nomine Individuae Trinitatis. Nella chiesia cathedrale congregati generalmente tutti, et Nobili et Populari dopo il canto d'una solenne messa et inuocatione dil Spirito Sancto. Et dapoi una predicatione, a disponere li animi et modo de questi a volere remettere ogni odio, tuti mossi da innefabile tenerezza, non senza lachryme, osculo pacis interueniente inter eos, se abrazorno. Remettendo con humanissime, dolce, et affettuose parole l'uno al altro ogni inzuria, et offensione, et promettendomi de piu non si offender uerbo nec facto, et inter reliquos uno di Nobili per nome ser Balci in quel feruore di contrazer de la pace, chiamo a se uno che in queste sulleuazione hauea amazato il suo proprio fiolo, et perdonandoli lo acceto in loco del figliolo morto. Tutti doi abbrazandosi, et teneramente pianzendo, fo etiam in quel instante, a contemplazione mia celebrata pace tra forsi XII priuate persone. Per il che forno fate diuerse demostratione di alegrezza mediante la galia Sopracomito il Magnifico Domino Victor di Garzoni, qual con quella benissimo in ordine a contemplatione mia se uolse trouare qui per segurta respeto alla moltitudine, qual sol parturire confusion, et per repu-

tatione dela cosa. Adonque azo tal pace (qual non senza faticha et afano ho reduta a questi termini) si conserui et non sia frustatoria come altre uolte fu, anci dir si possi che sia reintegratiom de amor. Non restero reuerentemente recordare a Vostre Excellentie quello che mi par necessario in questa materia a perpetual quiete non solum di Lesina, ma di tutta Dalmatia, che Vostre Excellentie habino a comandare a me et successori, che l'non s'habi a permettere che si fazi mention alguna de quelli otto, che per termination del Clarissimo Proueditor de l'armada, et de Vostre Excellentie sono restati banditi, per la sulleuation qui seguita, ma che sia imposta silentio de quelli, o come meglio parera a Vostre Excellentie sapientissime, ut dirci possit quod justitia et pax ipsae se osculantur. Io qui per il potere mio faro che con essa pace concori pari passu la justitia amica de quella puniendo ogniuno, hara animo contrauenire a tal sancta deliberatione, azo se uiui in amore come e di mente de Vostra Excellentia alla gratia della quale humilmente me racomando. Lesinae die III Augusti 1515.

Victor Diedus
Comes et prouisor Lesinae

7.

Hvarski knez i providur izvještava 26. februara 1516. god. mletačku vladu o prilikama na Hvaru.

Serenissime princeps et excellentissime domine domine, nec non excellentissimi domini. A di 4 del presente con quella reuerentia como se conuien receui letere de vostre excellentie de di 19 decenbrio, a le qual fin a hora non ne ho dato la debita risposta. Pero che dieno esser scrite de mia mano si come vostre signorie me inpone sento non mediocremente male et hora che son alquanto miorato ad laudem onipotenti mi sforzaro far el debito mio pregando uostre signorie che di la tardita et mal conposta litera mi abi per excusacion, per le quel le me scriue, che esendo conparso ser Piero Diedo dauanti uostre signorie recredendoli di poter mandar in Nerenta vno suo nontio per tagiar legnami per far far certo suo nauilio de qui cometendomi lasi diti suoi nontii andar a tasar diti legnami non auendo alcuna cosa per contrario si tel benefitio da le cosse publice, come per altri respeti. Quando ueramente alcuna cossa auese in contrario debi supra sieder e dar noticia a le signorie uostre, al che riuerentemente rispondo, che, come per altre mie scrite a uostre signorie, continue mi o sforzato et sforzo mantenir il pacifico et quieto uiuer di questa insula ed o la reduta a honor de uostre signorie di vna speloncha vno monasterio di obseruantia et ad laudem onipotenti. In mio tenpo m'e la ne minima cossa eseguita non hobstante che quel selerato de Matio Iuanich, capo de ogni male, sia in quela parte de Craina, e quanta faticha che io ho sie da lui guardarmi al che mi o sforzato et forzo pro iuribus nostris la praticha in Craina diuedare et questi che uoleno far far dito nauilio piu i uolte mi a recie-

sto licentia senpre li o tenuti con uarie parole e tanto piu i quanto quelo dieno far dito nauilio et andar in Nerenta, e vno di li soi intrinsici inmo quelo che in caxa sua fu fata la conjuratione ben nota a uostre excellentie. Unde per obviar a qualche inconveniente potese hocorer ho deuadato e son per deuedar perche per uostra signoria mi fia comeso el contrario a le qual comandamenti senpre gienibus flesis son per hobedir a la gratia di le signorie uostre humiliter me ricomando. Lesine die 26 februarii 1516.

8.

Viktor Diedo, knez i providur Hvara, piše mletačkoj vladi 25. septembra 1516. kako je Matij Ivanić doplovio u neku uvalu kraj Vrboske i odveo sobom jednu ladu.

Serenisime Princeps, et Domini Excellentissimi. Post humilen comendationem, si come Vostra Serenita sa, za piu mesi quel scelerato principal capo de la seditione qui seguita detto Mathio Juanich bandito de terra e logi de Vostra Celsitudine cum talea che se redusse in Crayna loco propinquo a questa insula, donde menazaua per il fauore, che omnino l' ha da questi insulani de venire a perpetrare qualche nouo danno, o altro male, ad il che vigilmente mi ho opposo con ogni possibilita, et li passati zorni haui mezzo tiorli una sua barcha longa, per qual non mi sparagnai dexbursar el denero dil valor de quella, pero che uno de quelli Craynesi diceua esser sua et hauerla comprata. Ulterius intendera vostra celsitudine che venere proximo XX^{mo} del instante esso Mathio in una barcheta haue animo cerca a meza note tragetarsi in questo territorio ad una valle de Verbosca per mezo Crayna distante da questa terra meglia 14 et iui dismontar et desligar uno nauilio de stara cerca 500 cargo di vini de rason de Nicolo suo fradello et di altri de essa villa de Verbosca, et quello nel silentio de la note condure fora de essa valle alla riuera de Crayna. Cosa da me con summo despiacer intesa, de qual iudico esso Nicolo esser conscio. Unde non volendo aliquo modo patir tanta iniuria del romper dil porto, ma deuedar oportunamente a tanto mal principio, immediate armata la fusta et molte barche mandai a veder de rehauer esso nauilio, per qual modo si pole. Doue intendendo il non se poteua cusi de facili rehauer senza exponere li nostri a manifesto periculo, vista che il dito sedutore za se afatichaua de discargar li vini et robe, feci per honor de vostra serenita esso nauilio bombardare et demum getare a fondi con esso cargo, a zo che tolte li fussen il potere et alle de far nel auenire simili latrocinii. E perche, principe illustrissimo, sono occorse spese in questa expeditione, a quale per iustitia die sotozazer quelui che e causa del danno et anche non dieno perder quelli hauemo li soi vini sul dicto nauilio. Pero cusi parendo a vostra celsitudine (di che ne aspetero resposta) io son per fare che de li beni de esso Mathio il tuto sia satisfato. Dil che nascerano boni effeti primo

sera dum optimo exempio a questa insula et tuta Dalmatia, se anichilerano le force del dicto rebello de vostra serenita, et deinde quelli subdite de vostra excellentia, a quali e sta robato il suo serano conseruati indemni et quelli se hanno adopera resterano apremiati et una altra uolta in simel urgentie harano causa de portarsi et simelmente che vigorosamente. Gratie excellentiarum vestrarum me humiliter comendo. Lesine die XXV septembris 1516.

Victor Diedus comes et provisor Lesine.

9.

Hvarski knez i providur Viktor Diedo obavještava 18. novembra 1516. dužda, kako je dao napasti ladu, koju je Matij Ivanić bio odveo u Krajinu.

Serenissime Princeps, et domine excellentissime. Post humilem commendationem etc. Nec non excellentissimi Domini. Scrissi a Vostre excellentie adi 25 septembre supior lettere dil tenor subsequente: Serenissime! Si come vostra Serenita sa za piu mesi quel scelerato principal capo de la seditione qui seguita detto Mattio Ivanich bandito de terre, et logi de Vostra Serenita con talea si redusse in Crayna loco propinquo a questa insula, donde menazaua, per il fauore, che omnino l'ha da questi insulani, de venire e perpetrare qualche nouo danno, o altro male, ad il che vigilanter mi ho opposto con ogni possibilita. Et li passati zorni haui mezzo tiorli una sua barcha longa, per quale non mi sparagnai de exbursare il denaro del valor de quella, peroche uno de quelli Crayneri diceua essere sua et hauerla comprata. Ulterius intendera Vostra celsitudine, che venere proximo XX^{mo} del instante esso Mathio in una barchetta hauo animo cerca a mezza notte tragetarsi in questo territorio, ad una valle de Verbosca per mezo Crayna distante da questa terra meglia XIIII et iui dismontar, et desligar uno nauillio de stara circa 500 cargo di vini de rason de Nicolo suo fratello, et di altri de esso villa de Verbosca, et quello nel silenzio della notte, condure fora de essa valle, alla riviera de Crayna cosa da me con summo despiacere intesa, de qual giudico esso Nicolo esser consio, unde non volendo aliquo modo patir tanta iniuria del romper del porto, ma deuedare oportunamente a tanto mal principio, immediate armata la fusta et molte barche mandai a veder di rehauer esso nauilio per qual modo si pole. Et intendendo el non si poteua cusi de facili rehauere, senza exponere li nostri a manifesto periculo; visto che il dicto sedutore za se afaticaua da discargar li vini et robe feci per honor de Vostra celsitudine esso nauilio bombardare et demum getare a fundi con esso cargo, azo che tolto li fusse il potere et alle de far nel auenire simili latrozinij. Et perche Principe illustrissimo sono occorse spese in questa materia et expeditione, a quale per Iustizia die sotozazere quel in che è causa dei danno et anche dieno perder quelle special persone che haueano li soi vini sul dicto nauilio; pero cusi parendo a Vostra celsitudine di che ne asperato ris-

posta, io son per fare che de li beni de esso Mathio, il tutto sia satisfato di che nascerano boni effetti. Primo sera d'un optimo exempio a questa insula, se anichilerano le forze del dicto rebello de Vostra Serenita, et deinde quelli subditi de Vostra Serenita, a quali e sta robato il suo saranno conseruati indemni, et quelli si hano adopera resterano apremiati, et un altra uolta in simel urgentie havrano causa de portarsi et fidelmente et uigorosamente.

Questo Excellentisimi Domini e quanto za li scripsi il che hora li ho uolesto replicare per che quottidianemente son solicitato et importunato da li ditti si hanno adopera, et da quelli hanno perso il suo, quali expectano esser refatti. Pregando exinde Vostre Signorie se voglino degnare darmi resposta di quanto in questo, o di mente et volere de quello, il che sera immediate da me exeguito, Gratie excellentiarum vestrarum me humiliter comendo.

Lesinae die XVIII Nouembris 1516.

Victor Diedus
Comes et Provisor Lesinae

10.

Izvještaj hvarskog kneza i providura Zaharije Valaressa od 12. jula 1519., u kom opisuje kako je dao odsjeći glavu jednom Hvaraninu.

Excelentissimi domini. A 5 de auosto passado insieme con el magnifico prouededor de l' armada vnitamente scriuessemo reuerenter a le excellentie vostre, che in executuion de questo le ne hauea commesso, haueuemo fatto apichar dui de quelli che haueuano fatti danni a i sudditi del signor Turcho, perche non hauendo possuto hauer nelle man altri 5 sudditi de vosstre excellentie insieme con Versaicho de Schardona e fatta pero prima per noi ogni possibile experientia. Quelli haueuemo banditi de terre et logi de vostre excellentie. I quali da poi reddutti in Crayna non restauano continuamente de dannizar questa isola. Heri veramente mi fo presentato vno de essi malfattori preso per 5 de questa isola, quali virilmente hanno combatuto con il ditto, et vno de essi 5 ferito dal ditto. El nome del qual preso e Martin, zenero de Bartul Polouinich, al qual hozi juxta la sua condemnason sopra vno soler eminente sopra la piaza ho fatto tagliar la testa et da poi squartar in quatro quartti, i qual ho mandati a poner in diuersi logi per isola al incontro de la Crayna ad esempio de altri et a zo che ogniun se abstinisca a far danni a i sudditi del signor Turcho, come e el voler de vostra excellentia e per piu confirmatione de tal volere de la excellentia vostra. I ditti 5 che hanno preso el ditto e conduto me nelle force ho fatti venir publice in loza immediate et fattoli contar lire 1000 de marcelli per ditta taglia si che spiero in lo auenir facano scampar la voglia a li banditi de acostar si a questa isola. Et de tal nostra execution et del dar de ditta taglia mi ha parso al proposito immediate dar ne auiso al signor

Musta bassa de la Bossina et ad altri circonuiani representanti lo illustre signor Turcho accio i sapino et intendino la justicia se fa verso quelli che offendeno i sudditi loro, non sparagnando el danaro, la qual cosa ho fatto considerando cusi esser el voler de le excellencie vostre, a la grazia de le qual reuerenter me recomando.

Lesinę die XII julii 1519.

Zacharias Valaressus comes et prouisor Lesinę

11.

Izvještaj hvarskog kneza Zaharije Valaressa od 3. augusta 1519., kako je zatražio da bar jedna galija bude u hvarskoj luci.

Serenissimo principo et excellentissimi domini. Le ultime mi forno de 22 del pasado, per le qual li fixi intender le provixion per mi fate per asegurar nobeli, e per auanti li scrisi auer scrito a Zara al magnifico sopracomito Barbarigo che inmediate auese a uenir de qui, el qual in uero merita grandissima laude, perche subito riceuuda tal mia se leuo da Zara e se ne viene de qui facendo perho el tuto con solita sua prudencia. El qual arivo de qui a di 3 del pasado e perche li manchaua oto homieni a finir d'intersar se, perche li falidi alguni che levo a Vegia, fexe far le proclame de qui; e non se trovando de qui, salvo che uno homo, delibero mandar el suo comito a Spalato e Sibenicho, el qual eri ritorno con homeni tre solamente ed e stato fin a Laurana ed e stado in questi zorni dodexe, che stato qui eso magnifico soprachomito la fiera de questo locho in paxe e quieto universal, el qual tempo era quelo che questi nobeli se dubitauano. E intendando da eso magnifico sopracomito auer danari per Corfu e per l'armada sperando nel nostro signor Idio non auer de bexogno del dito per auer fato schampar la nogia ai tristi da costarsi a questa ixola, ho deliberado lasar partir el dito magnifico sopracomito. Et o scrito al magnifico prouededor de l'armada e al magnifico capitano de le bastarde pregando sue magnificencie che sto setenbre uogi mandar vna galia almen in queste aque si per asegurar questo luogo e nobeli, che posino andar per l'ixola a far le sue vendeme, perche a tal tenpo seria el pericolo, se pericolo algun fose, che non lo credo, perche ben i tristi puolno e ano uisto la iusticia per mi fata. In mexi diexe nuoue son in questo regimento, ma ezian per amor de le fuste da la Valone, che se dixe esser a Durazo, e che sertisimamente sono per ritornar soto i monti, si che hognuno se dubita andar in Pugia per formenti. lo scrisi al magnifico sopracomito Tajapitra, qual era a Raguxi, per quanto mi fo dito, che auese a uenir de qui zudego auanti el zonzer de tal mia a Raguxi, era partido, perche per piu uie ho intexo esser sta a Budoa e chel'era scorso uerso Leuante, la qual cosa mi rendo certisimo non si a, ma che in quele aque l'aspeti quest'altra galia masime sapendo con zerteza le fuste tre esser a Durazo se altro per zornata seguira houer intendero che degno sia de relation de la excellentia uestra inmediate

li daro auixo a la grazia de la qual reuerenter me ricomando. Ex Lesina die III augusti 1519.'

Zacharia Uallaresso conte e prouedidor de Liesena.

12.

Knez i providur Hvara Zaharija Valaresso izvještava mletačku vladu 16. jula 1519. kako se govori da će Matija Ivanić doći na Hvar. U to je vrijeme Matija bio u Italiji.

Excellentissimi domini. In quest'hora, che son hore diexe, ho ricevude sue letere de 5 del instante e in quela incluxa la copia dela letera da Rauena, per la qual reuerenter li risponde, che anchor de qui za alguni zorni tal cossa e diuulgata, e come per mie de 12 del instante li scrisi, che esendo sta prexo 1 de queli che hora ano insieme con el magnifico prouedidor in execusion di mandati de nostre excellentie bandizasti, inmediate lo fixi squartar e diti publice in loza la tagia de lire mile a queli lo prexeno per meter teror in la tera facendoli publice intender che simelmente daria le tagie a cui prendese houer amazase cadauno bandito de questa ixola, si in tenpo mio come del magnifico provededor Capelo facando meter li quarti del dito decapitado in diuersi luogi del'ixola e de tal execusion scrisi per tuti questi contorni e precipue al magnifico bailo ha Costantinopoli per la mia de Raguxi de domino Jacobo de Zuliano facando hogni zorni quele altre prouixion, che per le force mie poteua, e perche el principio de tal mouesta he protesto intendera le excellentie uostre. El par che in tenpo del magnifico miser Sabastian Justignan el fo tolto e menado de li I° nauilio, nel qual Matio Iuanich ne aueua parte e parte so fradelo, e I° altro. Qui in Liesena fo uenduda la parte de dito Matio al dito Lexegnan, el qual Lexegnan insieme con dito fradelo de Matio sono andati in Pugia, doue sta dito Matio ed e retornato dito Lexegnan de qui e comparse dauanti de mi dicendo, che Matio Iuanich li aueua tolto el nauilio de li in Pugia per forza, e che io preuede a questo. A la qual sua preposta li fixi vno grandissimo rebufo dicendo li che'l meriteria lo fose in qualora apicho per la gola per auer menato dito nauilio de li ne le man de dito Matio con altre parole ben al prepoxito e masime che'l me dise che'l fradelo de dito Matio era restato su di nauilio con eso Matio. E inmediate mandai a chiamar la mogier del dito Matio facando li intender che s'ela non hoperaua talmente che'l nauilio fose de qui conduto, la manderia ramenga con el fiol. E mia hopinion era che retornando el fradelo de Matio de qui mandar la de li ha hobediencia de uostre excellencie per esenpio d'altri. La qual mogier de Matio per el suo fradelo me fexe intender che'l nauilio seria retornado, ma che'l era andato a Rauena houer in Anchona e cusi se sentiua per piu bande. Al prexente veramente mi a parso in quest'ora espedir I[a] barcha con letere a li magnifici retori de Zara, che vogi e debi cometer al manifico sopracomito Barbarigo in nome de uostre excellencie, che inmediate stabi a trasferirse de qui ho interzado ho no per asecurar tal cossa e masime che'l se deuulgaua pur che questi nobeli era

per leuarsi de la tera per tal dubito e precipue per la fiera de San Stefano, che sera a primo d'auosto, perche dise, che a tal tenpo l'era peruenir de qui el soradito Matio, el qual, magnifico sopracomito, venendo lo faro restar de qui segondo el bixogno non restando ne di ne note a ben de questi sui fidelisimi e ha honor de uostre excellencie, e perche eri scrisi a la illustrissima signoria del zonzer de qui di merchadanti de le galie d'Alesandria, e che dal scriuan de dite galie aueua abudo, che la galia Tagiapiera anchor lei veniua ha uolta per respeto de le fuste e per scontrarsi con dita galia Barbariga, se la venira se al prepoxito, ma non credo venira, perche dito scriuan me dise che esa galia aueua dado la cassa al Moro fin a la tera de Durazo e che tal fuste erano ritornate a la Valona, ma, excellentissimi domini, reuerenter li dicho che per hogni bon respeto almen una galia sera necesarissimo stagi de continue in queste bande. Senpre pero riportando mi al suo sapientisimo judicio io de primo ne faro restar almen de qui e per zornata continuamente per mie de sucesi le excellencie uostre sera auixade e tanto se fara quanto le comandera e se uedero la cosi perseueri in qualche pericolo mandero de li la mogier de dicto Matio Iuanich et el suo fiol azio habi cauxa d'astenirse el dito Matio dal mal voler suo. Delle excellentie uostre reuerenter me recomando. Ex Lesina die XVI julii 1519.

Zaccaria Vallaresso conte et proueditor de Liesna.

A tergo. 16. julii 1519. recepte 22. Liesine. Excellentissimis capitaneis, Excellentissimis consilii decem dominis collendissimis.

13.

Zaharija Valaresso, knez i providur Hvara izvještava vladu u Veneciji, 1519 g., kako prijeti pogibelj da će Ivanić doći u Hvar i kako se plemići boje. Pozvao je one, koji su bili u kakvom bilo doticaju, usmenom ili pismenom sa izbjeglicama, da mu se prijave.

Serenissime princeps et excellentissimi domini. Ha 16. del'instante fo le ultime mie in resposta de vostra di magnifica signoria de 5 dito. Al prexente reuerenter li dinoto che come con dita mia li scrisi che esendomi sta fato intender per questi nobeli che l'era fama publicha per la tera e ixola che quel tristo de Matio Iuanich ed altri sui seguenti banditi erano per uenir sul ixola per questa fiera nostra de san Stefano, de la qual sua uenuta grandemente se dubitauano pregando mi douese scriuer al magnifico prouededor de l'armada, qual era fama ueniua a Cataro, che auese a uenir de qui per tal cauxa, a li qual fixi conueniente risposta e che'l non achadara per tal cossa eso magnifico prouededor venise de qui ma che io faria tal demostration e prouixion, che i resteriano satisfati e securi. Ancor che certisimo fose niente seria perche se tal tristo auese el muodo de uenir e uenir potese, non ge lo mandaria a dir auanti, ma che niente di meno non resteria de far le debite prouixion per satisfacion e segurta de tuti loro e che esendo sta prexo qui so l'ixola vno

de queli, che hora vno ano insieme con el magnifico misser Sabastian Moro, dignissimo prouededor de l'armada, bandizasemo de tere e luogi de nostra signoria in execucion di mandati de uostre excellencie. Quelo inmediate fixi squartar per meter teror e spauento in la terra ed ixola per piu spauento et per dar cauxa si a Matio Iuanich e compagni de non se pensar de uenir sul'ixola, come per dar cauxa ha tuta l'ixola venendo d'amazarli publice in loza facando squartar el soradito. Contai lire mile per la tagia del stradito a queli lo prexe facendo publice dir in schiauo ad alta voxe che senpre che amacerano houer prenderano cadauno bandito io li daro simelmente inmediate la tagia, la qual cossa fo, ut supra, de spavento a queli che aueuano qualche mal pensier ed e gradissima satisfacion e contento a queli che desiderano el ben e pace universal. E perche el resonaua pur che alguni de questi nobeli per tal dubito era per leuarsi de la terra, la qual cossa se fose seguita, aria meso in fuga lo resto e dado anemo a li banditi de uenir. Deliberai far far vna proclama, che tuti queli che za mexi tre ano parlado con algun, houer abudo letere da queli, houer che abi inteligencia con alcuno de si, in termene de zorni tre douese venir a manifestar se facando mi intender con uerita quelo che fra hesi era comunichato. Il che facendo foseno asolti d'ogni pena, che per tal cauxa auer potese, e che altramente non se uenendo a palentar che chi queli acuxase auese lire a 50 inmediate di danari de questa comunita, e fose tenuti secreti; e che tali che non aueseno manifestado si foseno relegati in la cita de ueniexia per ani 10 con hobligancia de aprexentarsi hogni zorno a le excelencie uostre houer a locho per quele deputado li soto pena de ducati a 5 per uolta e che de cetero algun sudito non posi ne debi auer comercio con alcun bandito, ne queli acetar in caxa, ne suo nauilii soto le pene, ut supra, e d'eser li bruxado el nauilio e chaxe, e da poi publice comisi al caualier caporal e armiragio, che auese a far cerneda de a 5 valentomini per vno, a li quali auese a comandar li che soto pena de la forcha doueseno star preparadi con le sue arme per exequir quanto per me li fose comeso per modo, che per grazia del nostro signor Idio si nobeli, come populari e tuti altri che desiderano el ben uiuer, sono restati tanto contenti e satisfati quanto dir se po benedicendo el zorno ed ora che io vini in questo regimento dicendo ad alta voce, che, se talmente fose stahoperando in tempo del desturbo, mai seguiua quelo seguite. Ed aposta inmediate mandai, che tal proclama fose stata in diuersi luogi per l'ixola e a Lissa, doue inmediate sono uenuti a palentarsi molti che erano stati a parlamento con dito Matio Iuanich si a Biestie, doue e la sua abitacion, come in la Marcha; le qual tute depoxicion sono in proceso sopra de cio formato la sustancia del qual in conformita he che lui de si de raxon de repatriar se sforza de far intender a questi nobeli che vogi far che'l retorni sul'Ixola prometendoli de mai esser contra de loro, e che se i non el farano ritornar, el uegnera amazarli tuti per fin a queli serano nel uentre de lor mogier. Le qual cosse chi le uolesse far e auesse el muodo de farle non lo diria ne lo faria intender, si che come a diti nobeli ho fato intender non he da dubitarsi, perche el tuto lui fa per meterli

teror; he perho, excellentissimi domini, io debo restar ne restero de far le debite prouixion per segurta de questi suditi a me comesi. Ed o scrito al magnifico sopracomito Barbarigo, qual se aueua a Zara e cusi al Tagiapiera, qual staua a Raguxi, per quanto me sta referito, doue el fa conzar li spironi de la sua galia, che stabino a transferirse de qui per conuenienti respeti vno di qual almen sta per far restar in queste aque per qualche zorno per contento e satisfacion de questi nobeli ed altri suditi, quali erano spauentadi; hac ezian per far remuouer qualche mal uoler de chui l'auese ed ezian hasegurar tuti nauilii, che sono per andar in Pugia per formenti si per Dalmacia come per Venecia, perche hognum teme ander in Pugia dicendo che le fuste erano per tornar inmediate schargato che le auese a la Ualona la preda per loro fata.....

14.

Knez i providur Hvara Zaharija Valaresso izvještava 9. augusta 1519. vladu u Veneciji kako je blagdan sv. Stjepana prošao mirno.

Serenissime princeps et excellentissimi domini. Le ultime mie fo de 3 del instante, per le qual reuerenter li dinotai del partir de qui del magnifico sopracomito Barbarigo, qual era stato qui zorni dodexe, nel qual tenpo era sta fata la fiera in questo luogo in pace universal e perche el predito magnifico sopracomito me aueua fato intender auer danari per Corfu e per l'armada e precipue per le galie ultimamente armade segondo la parte. Il che intexo per mi me ha parso lasan andar sua magnificentia de longo a Corfu sperando de prexenti non esser de bexogno de sua magnificentia. Ma ben ho scrito si al magnifico prouededor come al capitano dele bastarde, che per sto mexe de setembre che xe el tendo de le vendeme, al qual tenpo questi nobeli sono diuixi per l'ixola e seria tenpo, che cui auese uolonta de far mal, megio potria, che in tenpo de l'ano sue magnificentie uogi mandar de qui almen vna galia non tanto per asegurar questa ixola, quanto li nauili, che vano e vieno de Pugia con formenti perche se dixeua le fuste de la Valona tre esser a Durazo e desen per ritornar soto i monti zertissimamente, ma fin a hora non sono venute, ma per piu uie se intende esser a Durazo si, che tuti stano con spauento de la galia Tajapiera. Come per dite ultime mie li scrisi se parti da Raguxi auanti auese le mie litere si, che de qui non he venuta zudego l'abi aspetado in quele bande de li. El soradito magnifico copracomito Barbarigo, come scrise a le excellentie vostre, e che con lui el scorera a Corfu, nel qual luogo almen credo l'abi ha trouar el magnifico capitano de le bastarde, el qual mi rende certissimo, mandera de qui almen vna galia, la qual sera in grandisimo beneficio e segurta de questo luogo e del seguito per zornata. Le excellentie uostre per mie ne sera auixate, a la grazia de le qual reuerenter me ricomando. Date in Lesena a di 9 auosto 1519.

Zacharia Vallaresso conte e prouededor de Liesena

15.

Petar Quirino, knez i providur Hvara piše vladi u Veneciji 6. jula 1528. o jednom krvavom sukobu izmedu nekih plemića i pučana u Hvaru.

Clarissimi tamquam patres obseruandissimi. Poi io mi atrouo al guberno de questa citta della Illustrissima Signoria, mi ho forciato toto posse meo juxta la mente di tenir in pace et quieto viuer questi fidelissimi subditi si nobelli cum li populari come li populari cum li nobelli, sforciatome per ogni via di far il debito mio. Hora nel finir del regimento mio è corso in questa citta uno caso molto despiaceuolle et degno de significatione a Vostre Excellentissime Signorie. Pensando et dubitando che se lo aiuto cum la gratia di quella non mi socore che l'habia ad esser molto piu male et disturbo in questa Citta. Perche li odij grandissimi et maliuolenti sono tra loro videlicet nobelli et nobelli ac populari, unde uno gran foco apozato: A di venere tertio instantis atrouandosi nella Cancellaria uno Aloyse Griphico et Griphico suo fratello per esser procurator, dicto Aluise da una parte contraria a Francesco Dumpaulouich populare fecero insieme parolle molto injuriose et dicto Grifico li in Cancellaria dete uno schiafo al dicto Francesco sopra la faza, poi pranso vene a dolersi a me et li feci intender douerse dar la sua querella, che, io ordinarie procedaria cum justitia. Contra il dicto Griphico reo. Ad hora de la audientia formandose tutor il processo dicti fratelli di Griphici mi uenero dauanti. Li rebuffai cum conueniente parolle al viuer im pace et quiete et pretermeter queste cose scandalose. La sere hora XXIIj incirca par che Griphici se tronase in piaza verso la chiesia Catedrale subsonse el detto Francesco Dumpaulouich popular cum le arme enudate se asalilirno et si deteno ambidui due ferite per uno. La voce peruenne ad Aluyse, qual era in casa che l'era sta morto il fratello, corse cum lui al rumor et esendo la piaza tutta sotosopra prese le arme per dui fratelli di Vidali parte contraria di Griphici et Paladini: per esser Francesco Paladin nobille barba di Griphici tutti cum arme furno adoso. Ad Aluise caduto in terra et li dettero due ferite una sopra la facia atrauerso il naso crudelissima, l'altra sopra la orechia sinistra et creteno hauerlo finito di questa vita. Io veramente sentito il rumore veni im piaza et feci quelle prouision necessarie per sedar tal furia. Ma mei comandamenti senza autorita di Vostre Signorie poco sono stimati per non hauer ministri per far retenir tal delinquenti et temerarij. Il mio Caualier solo cum quattro offitiali facti per il consiglio de questi nobilli, che tremano a far una exequuxion. Li soldati de Castello mancho che mancho. Non contenti li Vidali di tal mala operatione loro, uno serenissimo prete li ha bastato l'animo al mio dispetto la matina seguente pasezar per piaza. Perho Signori mei Excellentissimi io afermo Vostre Signorie che se cum la sua dolce et abundata aqua non sia smorzato tal foco apozato, che io veda questo populo far contra li nobelli de le sue solite crudelissime vendette, ne securo me teniro nel palazzo mio, per esser sta offesso dicto Francesco Dumpaulovich et del schiafo et ferite

et amato dal populo, et che la prouision di vestre excellentissime signorie in tal materia di tanta importantia siano preste, perche periculum in mora. Considerando li pessimi anemi, odij et rancori da l'una et l'altra parte, lo recordar e debito mio, et il proueder ala suma Sapientia di quella in concedermi liberta di poter poner penne alle dicte parti di confiscation di beni et banniti e terris et locis cusi come per antea fu concesso al tempo del'altro disturbo: Accio mediante tal penne habino (aria) ,di uiuer pacifice et quiete: Interim vado formando el mio processo contra li dilinquenti et rej et judico potius sia caso pensato che a alius: a le qual humilissime me racomando.

Datum Lesine die sexta Julij 1528.

Petrus Quirino
Comes et Prouisor Lesine

16.

Dukala Leonarda Lauredana kojom saopćava Vinčencu Donatu, hvarskom knezu i providuru kako je vijeće X-rice riješilo, da i pučani biraju svoga blagajnika (camerarija).

In loco Lesinae 10. octobris 1531.

Leonardus Lauredanus Dei gratia dux Venetiarum etc. Nobilibus et sapientibus viris Vincentio Donato de suo mandato comiti Lesine et successoribus suis fidelibus dilectis salutem et dilectionis affectum. Significamus vobis quod die 27 mensis octobris proximi preteriti captafuit pars in nostro consilio X cum addictione tenoris infrascripti videlicet quod auctoritate huius consilij captum et statutum sit quod finito presenti regimine Lesine sicuti hactenus electus fuit unus camerarius ex nobilibus illius Ciuitatis pro introitibus comunitatis diligenter asseruandis et administrandis, ita quoque pariter et eodem tempore elligatur per populum unus alius camerarius ex popularibus et pecunie eiusmodi introituum reponantur in unam capsam tenendam in illa cancellaria cum tribus clauibus, quarum unam teneat apud se ille rector noster, aliam camerarius popularis elligendus ut supra, terciam vero camerarius nobilium, et debeat et obligatus sit camerarius nobilium tenere librum et scripturam ordinariam et distinctam exactionis et dispensationis dictarum pecuniarum, aliter vero camerarius popularium teneat in conformitate scontrum eiusdem libri et scripturae, ut recte et integre procedat administratio ipsarum pecuniarum, semperque videri possit: que quidem pecuniae comunitatis, de quibus supra, distribuantur in solutionibus rectorum et aliorum officialium in fabricis castellj, reparatione murorum, molis et aliis oportunitatibus occurentibus juxta consultum hactenus continuatum seruatur, super abundantibus vero ex dictis pecuniis ab occurentiis antedictis, si fuerit controuersia, quidnam de ipso superabundantj sit agendum, hoc relinquatur et pertineat dispositionj et decisionj

17.

Dukala Augustina Barbadica od 9. marta 1501., kojim se postavljaju za admirale hvarske luke zbog njihovih zasluga Nikola Kiskić i njegov sin.

In loco Lesinae 10. octobris 1531.

Augustinus Barbadico Dei gratia dux Venetiarum etc. Nobilibus et sapientibus viris Francisco de Molino de suo mandato Comiti Lesinae et successoribus suis fidelibus dilectis salutem et dilectionis affectum. Significamus vobis quod in nostro Consilio Rogatorum heri inter cetera captum fuit capitulum unius partis infrascriptum videlicet ceterum: Al fidel nostro Nicolo Chischic quale domeno el fusse comitto delle suprascripta gallia lesignana, et hauesse cum se uno suo figliolo se portorno virilmente et ambo fatti captiuj se recatorno per ducati 70 et hanno perso tutta la sua faculta si ha similiter dato per auttorita di questo Conseglio tutto quello el dir hauer dello sue represure et siano constitutj tutti do Armiraglj de quel porto nostro de Liesina cum stipendio de ducati tre al mexe per uno da esser pagati da quella nostra Camera cum condiction che morendo l'uno de esse l'altro succiedi. Item siano imperpetuo immuni et exempti dalle angarie personal solite farsi per i citadini de Liesina accio che alli altri siano exemplo de bon meritar. Quare vobis efficacissime mandamus cum suprascripto Consilio Nostro Rogatorum, ut suprascriptam partem et contenta in ea, quatum ad uos attinet, obseruare obseruarique faciatis ab omnibus inuiolabiliter debeatis facientes has nostras ad successorum memoriam registrari et registratas presentanti restituj.

Datum in nostro Ducali palatio die VIIIJ martis Indictione IIIJ M. D. primo

18.

Izvještaj sindika u Dalmaciji Angjela Maripetra i Andrije Barbarica dd 29. oktobra 1571. o nepravilnostima prilikom postavljanja admirala hvarske luke.

Clarissimi Domini Excellentissimi. Essendo peruenuti a questa citta di Lesina in Syndacato, sono comparsi auanti de Noi li Interuenienti per nome di questo populo proponendo et grauandosi, che per il consiglio di nobili con interuento del magnifico ser Marco Manolesso alhora conte in questo loco fu sta fatto noui offitij et noui salarij con spesa deli dinari publici di questo loco che redonda a danno alla vniuersita preditta, che sono li infrascipti: videlicet: uno defensor de li parscineri con ducato uno al mese: uno bolador del pan con ducato uno al mese; et uno aduogador con uno ducato ogni tre mesi; et al Armiraglio del Porto che haueua Lire 20 al anno, ha reduto in ducato uno al mese

mostrandomi esser contra li ordini di quel Illustrissimo consilio di X sotto li 27 octobrio 1514. Se han preterea dogliuto che essendo uaccato l'officio de uno altro Armiraglio del Porto per la morte del quondam Zuan Chischich: qual fue creado per lo Ecellentissimo Consilio di pregadi con salario de ducati 72 al anno per suoi benemeriti, sia sta fatto in loco suo messer Nicolo de Nicolinis nobile, per esso magnifico messer Marco Manolesso, et confirmato per simplice littere del Excellentissimo collegio. Allegando esser offitio superfluo, et al incontro habiando al dito li interuenienti di questa spetabile comunita, per il che cognoscemo euidentemente che difiniendo queste materie li animi de qualenque dele parte non se acquetariano, anzi poteua nascer disturbo, et qualche sulleuatione, come altre fiate, e, accoschato, ne ha parso expediente con parole acquietarli, con darne aduiso a uostre excellentie. Le quale sapientissime faranno circa cio quello prouisione gli pareranno al proposito per esser cosa di importantia.

Praeterea essendo sta messo caporale in Castello per esso Domino Marco Manolesso uno Piero Perin in loco de uno Piero de Stefano: quale e abuso, et non fatto secondo li ordini perhoche si fano per li Rettori de qui et se confirmano per lo Illustrissimo Consiglio di X. Non ha etiam parso di questo in conformita del messer Alexandro Baduario conte et Proueditor de qui, qual scriue a Vostre Excellentie de tutte queste materie a quelle darne notitia acio lo deliberano quanto gli pare. Alla quale se racomandemo.

Lesinae die XXIX octobris M. D. XXXJ.

Angelus Maripetrus

Andreas Barbadicus

Syndici Dalmatiae

19.

Aleksandar Baduarije, knez i providur Hvara izvještava mletačku vladu 10. oktobra 1531. o postupku prilikom imenovanja admirala hvarske luke.

Clarissimi et Exellentissimi Domini, debito mio e: in quello cose che concerneno causa de disturbo et nouita daruj subito notizia alle Eccellentissime Signorie Vostre accio che quello con la sua solita sapientia prouedano come i par: per lettere di Vostre Signorie con addiction de 19 nouembris 1514 al tempo dellij disturbij de questo suo loco ordinorno il modo della dispensation et guberno del denaro dj questa Camera ut in ipsis litteris la copia delle qual mando a Vostre Signorie: par che di nouo il magnifico mio precessor habia adiunto tre officij allj nobilj che sono di spesa a questa Camera ducati quatro al mese et adiunto al armiraglio del porto che e popular ducato uno al mese li quali officij mai non sono soliti essere et non senza qualche risentimento di questi populari: Insuper per lo Eccellentissimo Conseglio de Pregati fu fatto Armiraglio di

questa terra el quondam signor Nicolo Chischich et suo figliolo Joanne con ducati sei al mese de salario et mancando l'uno deuesse nel altro per sui meriti per atrouarsi alla perdita de modon come per lettere ducal cum senatu de di 9 marzo 1501 la copia delle qual mando a Vostre Signorie: Et essendo mancato signor Joannes Chischic ultimo sua magnificenza conte ha fatto uno nobile de qui con ditto salario de ducati sei al mese qual par confirmato per lettere semplice del Excellentissimo Collegio et io che vedo in lui non esser seruata la forma della ellection fu fatta in l altro et vedendo la deliberation con la reseruation del sopra-bundamento del denaro de questa Camera allo Illustrissimo dominio dubitandomi di non fallir non ho uoluto far pagamento ad alcuno de questi officij noui se prima del tutto non dia particular noticia a Vostre Signorie acio che quelle delle cose sue disponino come lj piace et tanto quanto me commeteranno per me reuerenter serra exeguito pregandole se degnino darmi resposta sopra di questo per esser cosa di non poca importantia: Haueria expedito ditte mie piu presto ma ho uoluto superseder expectando la venuta delli magnifici Sindici qualj etiam scriuono a Vostre Excellentissime Signorie in questa materia. Alla grazia delle quale mi reccomando.

Datum Lesinae die X^{0} octobris 1531

Alexander Baduarius
Comes et prouisor Lesine

20.

Dužd Frančesko Donato nareduje 20. oktobra 1546. hvarskom knezu i providuru Danijelu Tronu, da mora poštivati privilegija Hvara.

Franciscus Donato Dei gratia Dux Venetiarum etc. Nobilibus et sapientibus viris Danieli Trono de suo mandato Comiti et Prouisori Lesinae et successoribus suis fidelibus dilectis salutem et dilectionis affectum. Hauemo molto ben inteso le vostre lettere per le quali ne scriuete uoi essere sempre stato prontissimo a dare il consiglio a quelli fidelissimi nostri de li della qual cosa hauemo hauuto sommo piacere, et per cio ui laudamo et commendamo molto, et vollemo che anco nell' auenire dobbiate far il medesimo, perche la mente nostra e che alli predetti fideli nostri siano osseruati li statuti, et priulegij loro, come e giusto, tuttauia ademo, che uoi sapiate dalli presidenti di esso consilio quello che si hauera a trattare nelli detti consegli perche essendo uoi conte et Proueditore nostro de li e ben conueniente et debbiate saper il tutto si per dignita et beneffitio del stato nostro, come etiam per pace et tranquillita delli predetti del consilio quanto ueramente appartien a mandar pollizze per li nobili per il territorio, cio e se mandar se debbano con quella clausula per far le cose neccessarie o pur si debba dichiarir a cosa per cosa, vi dicemo la mente nostra esser che per ogni modo in questo li sia osseruato il consueto, et quello che sotto tutti li precessori vostri li e stato sempre osseruato, perche fermamente uollemo che alli

detti fideli nostri non sia innouata cosa alcuna, ma che siano conseruati nelle loro cosuetudini inuiolabilmente, vi conoscemo prudente, pero semo certi che in questa cosa ui diportarete di modo che non haueremo piu causa di scriuerui in tal matteria. Has autem lectas et registratas presentanti restituite.

pro presentibus L 1416

Datum in Nostro Ducali palatio die 20 octobris indictione quinta 1546.

A tergo: Nobilibus et sapientibus viris Daniel Trono comiti et Prouisori Lesinae et successoribus suis Recepte Die 14 nouembris 1546

21.

Knez i providur Hvara Danijel Trono izvještava vladu u Veneciji 29. maja 1547. o jednom sporu u pogledu livela.

Excellentissimi Domini obseruandissimi

In execution d'una parte presa nel Excellentissimo consilio di Pregadi per el precessor mio furono tagliate molte alienation et liuellation di stabili fatte di beni et a preiuditio di questa comunita, et perche erano scorse molte intrade, che uirtute pristini doueuano uenir in questa camera fu posta parte nel Consilio di nobili di douersi uenir alla esaction di tal intrade scorse, la qual parte non fu presa, onde questi populari per beneficio de essa camera deputorono per la congregation loro dui li quali comparsi dauanti esso mio precessor fecero sententiar Nicolo Paladin et fratello, come heredi del Francesco Paladin in ducati 250 per parte delle intrade scorse deli beni che lui haueua tenuto a liuello, li qual danari venero in questa camera, et furono spesi in diuerse occorentie di questa citta. I nobili predetti sentendosi offesi et grauati che li populari hauessero fatta questa executione vennero de li in contraditorio con ditti populari dauanti vostre excellentissime Signorie, le qual col excellentissimo consilio et zonta deliberarono che ogni atto fatto per la congregation predetta fusse nullo, rimanendo perho ferma la execution predetta dechiarando perho che questo non fussi a pregiuditio de ditti heredi di proseguir l'apponendo loro sopraditta sententia, come Vostre Excellentissime Signorie potranno ueder per la copia de essa deliberation qui inclusa. Il qual Nicolo andato dauanti li magnifici auditori nostri ha impetrato lettere di retrattation domandando che io li facci dar li ditti ducati 250, alle qual lettere io non prestai obedientia se per hauer in contrario la deliberation di Vostre Signorie Excellentissime, se per non hauer questa camera la comodita del danaro, et questo consilio di nobili creo uno ambassador per reuocation di tal lettere, ma par che auditis partibus essi magnifici auditori hanno uoluto commettermi che in pena de ducati 200 io debba retrattar come potranno ueder per le copie che gli mando. Io non ho possuto far di meno che farlo far creditor ne li libri di questa camera, et gli ho promesso, che quandocumque sara la commodita (Per che in uero Excel-

lentissimi Signori questa camera et per el mal gouerno che usano quelli che hanno il cargo, et per le gran spese che sono occorse in diuerse loro ambassarie al presente e molto indebilita) fargli dar li suoi danari. Ma considerando io l'auttorita et suprema dignita del magistrato di Vostre Excellentissime Signorie mi son alquanto marauegliato che essi Magnifici Auditori habbeno uoluto ordinar quel che de directo e contrario alla deliberation di quelle, et non ho possuto far di meno che reuerentemente significargli questo e predetto, accio che quelli facino quella deliberation che gli par, che Io, come debbo, son prontissimo ad ubbidire. Alle qual humilmente mi raccomando.

Lesine 29 maij 1547.

Daniel Trono
Comes et prouisor Lesinae

22.

Glavari Vijeća X-orice nareduju 14. juna 1552. g. hvarskom knezu i providuru da pozove k sebi Ivana sina pok. Matije Ivanića i drugove i da ih oštro opomene, da ne bune puk.

Comiti et Proueditori Lesinae et successoribus suis

Riceuendo noi summo dispiacere ogni fiata, che per qualche occasione uenghi rennouata la memoria delli disturbi gia seguiti in quella nostra citta et isola fra quelli fidelissimi nostri, non pottemo hora che e uenuto a notitia tentarsi per alcuni de li certe nouita contra il pacifico et quieto uiuer scriuerui le presenti se non con sommo dispiacere, come quelli che sopra ogni altra cosa hauemo a cuore il pacifico et quieto stato delle citta et populli nostri, et pero con li capi del consilio nostro di X. ui commettemo che chiamati a uoi Zuane del quondam Matthio Iuanich, Bortholomeo Silouich, Matthio Zifcouich et pre Piero Sisich dobbiati con quella forma di parole che ricerca l'importanza di tanta matteria, intimarli in nome nostro che per quanto hanno a caro la gratia nostra desistano di tentar o di fomentar alcune cose noue, o che possino apportar alcun disturbo alla quiete di quelli fidellissimi nobili et popullo nostro, imperoche quando altramente faccesseno non pottesseno se non prouederli di modo che cadauno conoscesse quanto le loro operationi mi fossero dispiaceuoli et che essi fosseno per cio essempio alli altri, et caso che uoi intendesti che li sopradetti ouero altri operasseno alcuna cosa contra questa intentione et uolunta nostra, il che con ogni diligentia procurarete de intendere ne darete immediate auiso delli nomi et operation loro alli capi dell'antedetto Consilio, accio che li si possa fare la debita prouisione, uolendo restar di dirui che pensamo che in questo caso sarebbe rimedio salutare quando che destramente operaste che alcuno delli sopradetti nominati non fusse procuratore o sindico di quel fidellissimo popullo nostro, et quando anco hauesti alcuna cosa a riccordarci in questo proposito non mancarete di darmi particolar auiso per

lettere uostre faccando registrar le presenti in quella cancelleria a memoria delli successori uostri.

D. Angelus Dandolo
D. Aloijsius de Ripa
D. Marinus de Cabalis eques

Capitanei Illustrissimi Consilii X

Die XIIIJ Junij 1552

23.

Dužd Marko Antonio Trivisano saopćava hvarskom knezu Vinčencu Auriju (Orio), 21. septembra 1553., da nije htio saslušati hvarske pučke poslanike, jer nisu propisno bili izabrani, i naređuje mu, da treba da dozvoli puku sastanak njegove skupštine, kad to zatraže pučki prokuratori.

117 Exemplum ex publico

Marcus Antonius Triuisano Dei gratia Dux Venetiarum etc. Nobilibus et sapientibus viris Vincentio Aurio de suo mandato comiti et prouisori Lesinae et successoribus suis fidelibus, dilectis salutem et dilectionis affectum. Sono stati uditi in contraditorio dalli sauij del Colleggio Nostro li fidelj nostri Ortensio Bertuccio et Siluestro Leporino Ambasciatori di Nobili di quella citta d'una parte, et dall' altra il fidel nostro Catharin de Magistris insieme col Reuerendo pre Piero Ubertino canonico di Lesina al presente comorante in questa citta nostra, tolto da detto Catharino per compromesso comparenti per nome di quel fidelissimo popullo nostro circa alcuni grauami, delli quali esso popullo si risente, et massime circa quello che dicono uoi non gli hauer uolluto concieder che possino conuocar la loro congregatione per far suoi ambasciatori per mandar alla presentia della Signoria Nostra ad esponer li loro grauami, et perche il predetto Catharino non e stato creato ne mandato de qui con quei debiti modi che dispongono le leggi et ordeni in nostri ambasciatori et nontij, li qualli per le soe comunita sono mandati alla Signoria Nostra, non ci e parso d' admetter alcuno delli grauami del popullo predetto, ma hauemo licentiato ambe esse parti, che habbiano a rittornar de li hauendolj prima esortati et admonite a uiuer in pace et con buona unione si come grandemente desideramo per beneffitio et commodo loro di che hauemo uolluto daruene notitia colle presenti, comettendoui che sempre che dalli procuratori di quel fidelissimo popullo sarete richiesto a dargli la soa congregatione, si per creare in quella suoi ambasciatori per mandar alla presentia nostra come per ogni et qualonque occorentia soa dobbiate prontamente et senza alcuna eccettione o difficulta, concedergliela, osseruando et facendo da cadauno osseruar li priuilegij et concessione di ambe esse parti, hanno in diuersi tempi ottenuto dalla Signoria Nostra, ma quando che per qualche conueniente rispetto non ui paresse dargli la detta congregatione uollemo

che per lettere uostre ne debbiate dechiarir la causa per la qual glie l' hauerete negata. Has autem lectas presentanti restituite.

Datum in nostro Ducali palatio die XXJ septembris indictione XII 1553

Presentibus L 392

A tergo: Nobilibus et sapientibus viris Vincentio Aurio comiti et prouisori Lesinae et successoribus.

Receptum die XI octobris 1553.

24.

Dukala Franje Donata knezu i providuru Hvara Danijelu Tronu dd 23. novembra 1556, kojom nareduje, da knez treba da dozvoli i plemićimi i pučanima da pošalju svoje poslanike k vladi u Veneciju.

Exemplum ex publico

Franciscus Donato Dei gratia Dux Venetiarum etc. Nobili et sapienti viro Danieli Trono de suo mandato comiti et prouisori Lesinae fideli dilecto salutem et dilectionis affectum. Dalle vostre del 14 del instante hauemo uedduto quanto che ne hauete copiosamente auisato in matteria della difficulta che uertisse tra quelli cittadini del popullo per causa del uender li uini loro et il desiderio dell'uno e dell'altro di mandar suoi nontij a noi per questo rispetto et la causa che ui intertenuto a non gli dar il consiglio con aspettar ordine nostro circa cio, onde ui dicemo, che, sicome questa loro differentia ne aporta non poco dispiacere per esser cosa contraria al dessiderio nostro, che e di ueder sempre tra li fidellissimi nostri quel amor, et quella unione che si conuiene, cosi ne pare che non se li possa per il douer negar la missione de qui de ditti suoi nontij, per il mezo di qualli si puol anco sperar di ueder sopra queste controuersie, pero uolendo loro mandar uollemo che promettiate che lo possano fare aduertendole pero, et comettendoli espressamente che non mandino al piu che dui per parte et in questo insisterete di modo che non mandino maggior numero con affirmarli che se faranno altrimenti, faranno cosa che ne sarra di dispiacere, et contra il bisogno suo, et ui aricordamo, se ben sapemo che lo fareste per l'ordinario a risponder secondo la dispositione delle leggi et del' oppinione vostra con giuramento et sottoscritta di man propria alli capitoli che uoranno presentar alla Signoria Nostra.

Datum in Nostro Ducali palatio Die 23 nouembris indictione quinta 1556

A tergo: Nobili et sapienti viro Daniel Trono comiti et capitanio Lesinae.

25.

Presuda hvarskog kneza i providura Hvara Jerolima Quirina, kojom osuduje Ivana Ivanića i drugove, proglašena 7. februara 1572. g.

Exemplum sumptum ex libro sententiarum criminalium in arengo D. Hieronimum Quirinum olim dignissimum comitem et prouisorem Lesinae sub die 7 februarij publicatum

In Christi nomine amen.

Zuanne Iuanich, Antonio Baldi, Pasqualin Cuitich, et Steffano Stipin de Liesina, contra li qualli per noi et offitio nostro de criminali processo fu et è per l' inquisitione contra di loro formata per causa, che essendo uenuto a nostra notitia per relatione de diuerse persone fede degne ueridiche et non suspette, che essendo stata deputata de magistrato nostro ad instantia delli procuratori di questo popullo la congregatione di esso popullo per il secondo giorno del presente mese di febraro per prouedere ad alcune occorentie neccessarie in conformita di quanto era stato preso nel consilio di questi nobili, sono stati cosi temerarij et insolentj li sopradetti, che hanno hauuto ardimento contro la forma del pacifico et quieto uiuer di questa città, et in uilipendio del magistrato nostro, et etiam contra la dispositione delle parti del Eccelentissimo Consilio di X li sopradetti Antonio, Pasqualin et Steffano andar pubblicamente in piazza di questa città, oue era ridotta la maggior parte del popullo per far la detta congregatione, et malignamente persuader al detto popullo che la operatione delli Procuratori del popullo tendeua a manifesto giuditio uniuersale, cridando di piu ad alta uoce non ande alla congregation, non bisogna far la congregatione, ponendo discensione, scandalo et manifesta diuisione nel ditto popullo con summo pericolo di tutta questa città, et in modo operorono che non fu possibile che alcuno di esso popullo uolesse uenir alla detta congregatione, la qualle essendo stata per noi prorogata ad instanza delli detti procuratori per il giorno sequente che furono li 3 del ditto mese di febbraro per la persuasione, et quasi uiolentia delli predetti non fu congregata ne anco el ditto giorno a pubblico maleffitio della pouerta, et cosi come li sopradetti non hanno mancato publicamente di far queste male operationi, cosi Zuanne Iuanich predetto non ha cessato occultamente far l'istessa operatione disuadendo et questo et quel altro, perche non si congregasse per tal effetto el ditto popullo, spinto da alcuni suoi proprii e particolari disegni ponendoui delle altre sue solite et antiche seditioni, operando cadauno di loro in tutto contra il Nostro Signore Dio, carita del prossimo e benefitio della propria patria sua, li qualli tutti quattro et cadauno di loro essendo stato per ordine nostro proclamati alli gradi di standardo sono rimasti absenti perseuerando nella loro contumatia fino la hora presente, pero accioche li detti et cadauno di loro non possi gloriarsi di questa oro temerita peccando piutosto in misericordia che in seuerita.

Il sopradetto Zuanne Iuanich condanemo che non possi in alcun tempo intrauenir alla cogregatione di questo popullo ne hauer per alcun modo ne in alcun tempo sotto qualsiuoglia color forma o ingegno alcun carico pubblico ne interuenir con alcuno deputato o senza, ad alcuna sorte di negotio pubblico che si trattasse cosi dauanti questo regimento, come dauanti qualsiuoglia altro tribunale, o magistrato ne altro lucco priuato, o in pubblico o in secreto quomodocunque et qualitercunque, et che oltra di ciò el resti bandito da questa città solamente per anno uno continuo, et se in alcun tempo contrafara in alcuna parte della presente nostra condanatione, habbia chi questo accusara, delli beni suoi se ne saranno, se non delli danari di questa camara lire quatrocento di picoli e lui ritorni al bando, il qual habbia alhora a principiare et questo tanto uolte quante el contrafara.

Antonio ueramente Baldi, Pasqualin Ciuitich, et Steffano Stipin sijno banditi da questa città et giurisditione per anni cinque continui et rompendo li confini et essendo presi habbia chi quelli prendera et presentara nelle forze della giustitia lire trecento de picoli delli suoi beni se ne saranno se non delli danari di questa camera, e loro Antonio e Steffano siijno confinati a uogar in una gallia di condanati per mesi 18 con li ferri alli piedi, et Pasqualin essendo inhabile alla gallea sij confinato mesi sei continui in fondi del tuore et poi rittornino al bando et hoc totiens quotiens, et cosi in questi scritti sententialmente pronunciamo et professimo.

Publicati sub die 7 febbruarij 1572 in pubblico et generali arengo.

26.

Knez i providur Hvara Jerolim Tiepolo traži 1. novembra 1573. od glavara Vijeća X-orice, da odvedu što prije iz Hvara Ivana Ivanića, koji smućuje narod.

Illustrissimi et excellentissimi Signori Capi

Douendo io come rappresentante in questa città il Serenissimo dominio nostro, inuigilar alla conseruatione di questa città, et al quieto stato di questi populi iuxta la mente del eccelentissimo consiglio di X, son tenuto per seruitio di Sua Serenita et per debito mio aduertirne le Signorie Vostre Eccellentissime del pericolo, nel quale hora si ritroua questa città, a diuenire un giorno a guerra ciuile, come si fece l' anno 1511 quado si tagliorno tra loro a pezzi nobili e popullo; et pare a me che è cosi vicino questo accidente, che se presto questo non le viene proueduto della summa authorita di Vostre Signorie Eccellentisisme, ne succiedera una miserabile strage, di questi, et ciò tutto auiene, perche sendo occorse alcune differentie tra nobili e popullo, d'intorno alla giurisditione che hanno in questa camara la quale e in questo luoco una gran pietra di scandalo. Alcuni pochi commossi da estrema ambitione,

facandosi capi nel popullo, si fanno licito, inganando questo, et quel altro, popullare, dellj piu potenti, et fauoriti dal vulgo, et escitando in loro il catiuo spirito, indurli a tentar alcune cose, da loro imaginate, a scandalo euidente, et ad inquiete di tutta questa città, et sono tra loro talmente uniti, che si veggono sempre insieme, ambiendo a modo de congiurati, il fauore di molti. Con li quallj mezzi, si hanno acquistato nel popullo molto credito, et uno miserabilissimo seguito di cadauno, et oltre di ciò di notte secretamente si uanno coadunando in diuerse case di particolari, machinando sempre male, come dagl'effetti scandalosi ogni giorno si comprende, et imponendosi nome di procuratori del popullo, si fanno licito far collette di danari nel popullo, per cose imaginate senza alcuna licenza del suo rettore, a maleffitio di poueri, non contribuendo essi cosa alcuna, et etiam fare, che importa molto piu publici proclami, nelle ville a nome loro, senza alcuna saputa di questo regimento, sopra di che ho formato diligente processo, et quando auiene, che venghino a me, o chiamati, o voluntariamente, uengono sempre coadunati, ne contra di loro si potrebbe fare alcuna essequtione senza scandalo, e tumulto grande; ne hauendo io fatto alcun profitto col essortarli, et amonirli molte uolte a douer uiuer quietamente, son state neccessitato rappresentar a Vostre Signorie Eccellentissime questo effetto tutto, commandato per lettere delli Eccellentissimi Signori Capi de X 1552 14 zugno, con le quali se impone a questo regimento, che sopra di ciò si douesse star molto aduertiti, et trouandosi alcuno, che si uolese far capo del popullo, darne subbito auiso delli nomi et operationi loro, sicome hora faccio riuerentemente dicendole, che quando si leuasse di questo luoco uno di loro, che e capo principale, et origine d'ogni cattiua imaginatione, si uiuerebbe quietamente, non hauendo gl' altri il solito appoggio, et quest' è Zuanne Iuanich, il quale essendo huomo di seguito per questi medesimi effetti seditiosi, fu a sospetto, alli Eccellentissimi Signori Capi de X. fino del 1552 14 de Zugno, li quali scrissero nel proposito suo, et degli altri suoi coaderenti lettere del qui occluso tenore, et e figliuolo questo Zuane Iuanich di quel Matthio Iuanich capo et authore di tutti li disturbi seguiti in quest isola l'anno predetto 1511, quando si tagliorno a pezzi, come appare nelle qui occluse delliberationi del Eccellentissimo Consiglio di X, per le quali fu delliberato, che uenendo nelle fortie, fusse appicato per la golla, et si uedde, che questo suo figliolo ua hereditando questa malignita paterna, come appare nella qui occlusa sententia del clarissimo preccessor mio, la quale fu a me remessa dal Eccellentissimo Generale fin quando uolse passar il leuante l'anno passato, et se questa mala radice non si leuera da queste luoco, produrra un giorno certo frutti pessimi, e molto perniciosi, et di già questa città per la gran discordia et disunione, si rittroua in gran motto, essendo tutta commossa, et alterata dalle ditte differentie loro, immaginate da questo tristo, et sono per ciò destinati ambasciatori a Sua Serenità cosi de nobili come del popullo. Io sopra questi mouimenti non ho uoluto formar alcun processo, per non dar occasione di qualche innouatione pericolosa, ma ho uolluto darue di cio riuerente auise a Vostre Eccel-

lenze, le quali suplico, che le uogliano per seruitio di Dio et di Sua Serenità, leuando il detto Zuane de qui, quanto prima, proccedere a qualche inconueniente, che potrebbe succedere molto gagliardo et in buona gratia di Vostre Signorie Eccelentissime riuerentnmente mi raccomando.

Da Liesina adi primo di Nouembre 1573

Il deuotissimo di Vostre Eccellenze
Geronimo Tiepolo
Conte et Proueditore

27.

Jerolim Tiepolo, knez i providur Hvara izvješćuje glavare Vijeća X-orice 12. decembra 1573. kako je odahnuo otkad je odveden iz Hvara Ivan Ivanić.

Illustrissimi et Eccellentissimi Signori Capi

Mi pare che sia debbito mio dir a Vostre Eccellenze quello che succiede in questa città dopo la partita di questi seditiosi capi del popullo Zuanne Iuanich, et Piero Zuletich che furono mandati leuare da questo luoco d' ordene del Eccellentisimo capitanio generale, et ciò è che non se sente da alcuno dir piu parola veruna, ne meno s'intendono machinationi ne alcuno disturbo, come s'intendeua quando li detti erano qui presenti, et certo mi pare di hauermi ripostato che mi sia stato deposto un graue peso dalle spalle, di che ho uolluto dar a Vostre Eccellenze particolar auiso, supplicandole de gratia, che le non vogliono permettere, che un altra uolta sia inffettata questa città dal morbo che potrebbe un giorno estirpare questo pouero luoco, et in buona gratia di Vostre Signorie Eccellentissime riuerentemente mi raccomando.

Da Liesina alli 12 dicembre 1573

Gerolimo Tiepolo
Conte et Proueditor

28.

Jerolim Tiepolo, knez i providur Hvara saopćava hvarskom pučkom prokuratoru Gabrijelu Pardvariću i njegovim drugovima prokuratorima, da će im dozvoliti saziv kongrege, ali da treba da mu označe potanko o čemu će raspravljati.

Noi Gieronimo Tiepolo
conte et proueditor di Liesina

Essendo Noi stati ricercati da Gabriel Parduarich procurator di questo popullo a permettere che in questa città si potesse conuocar il popollo per li 27 del mese presente per mandare a Venetia ambasciatori per diffensione come asserisce delli priuilegij et della camera, la qual e di già fatta del Excellentissimo Dominio nostro, in uista della renon-

tia di questa spettabile comunità delli 23 nouembre passato et non sapendo noi la causa particolare di questa asserta missione di ambasciatori, per non ci lor hauer uolluto mai dechiarire, ancora che lo habbiamo ricercato instantemente e priuatamente e publicamente et uolendo noi al tutto come rappresentante in questa città la Illustrissima Signoria Nostra a saper á cosa per cosa tutte le cause particolarmente che ui inducono a far questa conuocatione iuxta la delliberatione di Sua Serenita di 20 ottobre 1546. et 3 aprille 1547; notificamo a uoi Gabriel predetto et cosi alli procuratori di questo popullo che cosi come noi non habbiamo in alcun tempo negato che possiate conuocar a Vostre beneplacito la sudetta congregatione, fuori che quando la ricercaste in occasione che questa camara fu renonciata al Serenissimo Dominio, nel qual cosa non ne parse concederla per non pregiudicar alle rason di sua Serenita, si come scriuessimo al Eccellentissimo Senato cosi hora, che ci hauete presentato le lettere del Eccellentissimo Capitano generale di VIJ del mese presente, sta in arbitrio nostro la conuocatione predetta, dummodo pero si specificate particolarmente tutte le cause che ui muoueno, a cogregarsi insieme a cosa per cosa, essendo neccessario che lo sapiamo cosi per dignita publica come etiam per poterne informar il Excellentissimo Dominio di quanto ci parera esser neccessario et oportuno, et che ui dicemo in essequution delli ordeni di Sua Serenita et del ditto Eccellentissimo Capitanio generale da mar.

Die 21 decembris 1573

Refferi Messer Matheo caualier del clarissimo Signor Conte et Proueditor hauer intimato la soprascritta scittura a mistro Piero Staijch et mistro Zuane Dubrauich mistro Gabriel Parduarich et ser Vincenzo Hiercanich procuratori del popullo.

29.

Jerolim Tiepolo, knez i providur Hvara izvještava glavara Vijeća X-orice, da je on bio saopćio prokuratorima puka, da će im dozvoliti saziv kongrege, ali da su oni odbili da je sazovu, jer očekuju odgovor iz Venecije, na svoje pritužbe.

Illustrissimi et Eccellentissimi Signori Capi

Nelle qui alligate littere mie significai a Vostre Eccellentie come io ero rissoluto conciedere che questi procuratori del popullo potessero far conuocare la loro congregatione, assicurato della presentia di queste due gallee, ancora che per gratia del nostro Signor Dio non ui sia alcuno pericolo di scandalo, et cosi in questa mattina ho fatto publicamente intendere alli suddetti procuratori con parolle molto amoreuoli e dolci, che douendo far conuocar la detta loro congregatione quando uogliano, proponendo in essa, quello che li piacera, perche ero contentissimo satisfarli, aggiongedoli essere mio infinito dessiderio, di uedder sopiti

tutti questi loro dispiacere, alla qualle mia notificatione, essi risposero, che hauendo di gia mandato rappresentare a Sua Serenita la differentia che tra me uertiua e loro in questa occasione della detta conuocatione della congregatione, che per hora non intendeuano congregarsi, ma aspettare l'ordine da Venetia, et hauendoli io piu uolte repplicato con satisfattione di molti la medessima mia prontezza, non hanno uolluto partirsi dalla opinione loro, il che ho uolluto dinotar a Vostre Signorie Eccellentissime supplicandole riuerentemente a operare che nel Eccellentissimo Colleggio non mi fusse comandato cosa che fusse contra l' intentione di Vostre Eccellentie perche io esseguiro tutto quello che da esse mi sarra commandato senza alcuna dilatione di tempo, e in buona gratia di Vostre Excellentie riuerentemente mi raccomando.

Da Liesina alli 23 decembre 1573

Gieronimo Tiepolo
Conte et Proueditor

30.

Jerolim Tiepolo, knez i providur Hvara izvještava 23. decembra 1573. g. glavare Vijeća X-orice o nekim hvarskim pučanima i iznosi svoje mišljenje, da treba svakako oduzeti gradu Hvaru upravljanje komunalnom blagajnom.

Illustrissimi et Eccellentissimi Signori Capi

Scrissi a Vostre Signorie Eccellentissime come subbito, che fu fatta per li nobili la renontia di questa camera al Serenissimo Dominio Nostro, mi erano comparsi inantj Zuanne Iuanich et Piero Zuletich dimmandando in scrittura la conuocatione in questa città di tutto il popullo, perche non consentendo essi a tale renontia, uolleuano mandar suoi nontij a Sua Serenita per contradire. La qualle loro instantia non uollendo io admettere, antiuedendo il pericolo, che poteua succedere nella coadunatione in questa città delli detti popollj, per l' alteratione che uedeuo degl' animi, essendo massime i detti capi persone di tanto seguito, i licentiai con dirli, che io non uoleuo detta coadunatione senza ordine di Sua Serenita, per non le far qualche pregiuditio in occasione di questa renontia: li qualli hauendo delliberato in tutti li modi per far la predetta coadunatione, comparsero inanti l' Eccellentissimo generale con l' instantia medesima, conferendosi a Sua Eccellenza personalmente con tutti li altri procuratori del popullo li qualli essendo stati da lei uditi, ottenero, che si pottessero coadunare, ma senza la presentia delli sudetti Zuanne Iuanich et Piero Zuletich, alli qualli senza che potessero tornar a Liesina (fece intender) che lo douessero seguitare; dopo la partita delli qualli capi, et procuratori certo mi parse rittrouarmi nella maggior quiete del mondo, perche con tutto che si comprendeua qualche mala uolonta, non di meno con li mezi, che ho tenuto di persone quiete, et amoreuolj, pareua che il tutto si uenisse ammorzando et allora chia-

ramente aparse quanto importaua la presentia et la continua instigatione di seditiosi: onde significaj a Vostre Eccellenze, con le mie lettere de 12, come questo luoco si rittrouaua per gratia di Nostro Signor Dio quieto, ne piu s' intendeua alcuna murmuratione, ma subito tornati da Zara li altri procuratori con ordine del Eccellentissimo generale di potersi coadunare, et fatti uenire in questa città li procuratori di queste ville dell' isola, mi hanno ricercato la detta coadunatione, dicendo che essi uoleuano diffender li loro priuilegij, la camara, et etiam li sudetti Zuanne Iuanich, et Piero Zuletich intertenuti dal Eccellentissimo generale; io admirato di questa noua, et insolita assistentia delli procuratori delle ville, dubitando di qualche disordine, finsi essere pronto esseguire l' ordine di sua Eccellenza, che si potessero conuocare, ma poi metter tempo di mezzo, aspettando pur d' hor hora qualche ordine da Vostre Eccellenze (li dissi) che mi douessero dar in scrittura particolarmente tutte le cause, che li moueuano a congregarsi insieme iusta la deliberatione del Eccellentissimo Senato, et altri ordini di Sua Serenita, a loro da me notificati, et contenuti nelli qui occlusi fogli, perche essendo io qui rappresentante il Ecellentissimo Dominio uoleua, che al tutto mi specificassero le dette cause inanti la conuocatione del ditto popullo, ad effetto che potesse dar a Sua Serenita, come era ordinato dalle leggi, quelle informationi sopra le loro dimande che fussero state neccessarie, et oportune, ma loro, non so da che mossi, non hanno uoluto in alcun modo uenire alla dechiaratione suddetta, et io per dimostrare agl' altri, che la coadunatione predetta del popullo consisteua in arbitrio de loro procuratori uolsi publicamente intimarli una scrittura del qui occluso tenore, della qualli scrittura parse, che li deti procuratori delle ville rimanessero molto satisfatti, et con tutto cio Gabriel Parduarich, uno delli procuratori, caminando per le vestigie delli altri forse contra l'intentione di qualche altro suo collega, insiste in non uoller dechiarire le ditte cause, anci accompagnatosi con uno figliolo di Zuanne Iuanich sopradetto dissegna per solleuation del ditto Zuanne, et Piero Zuletich, che tutto l' popullo predetto prenda la diffesa delli detti a spesa di queste pouere gentj, li qualli pare che acconsentano al tutto, in modo sono persuasi, et si ueddeno dipendere dalli sopradetti Zuane, et Piero Zuletich, li qualli sono huomini di lingua, et principali teste del detto popullo, et essendo questo negotio del termene suddetto, e comparsa hieri in questo porto la gallea del magnifico Signor Marc'Antonio Venier sopracomito inuiatami con molta diligentia dal Clarissimo Capitanio in Colfo, con ordine del Eccellentissimo capitanio general, affine che di essa gallea et cosi di quella da Liesina me ne ualesse accorendomi alcun bisogno per sedattione di qualche tumulto, (con ricercarmi appertamente) che essendosi qualche maggior bisogno glielo faccesse intendere, perche uollendo, sarebbe uenuto in aiuto, ma io che per gratia del Signore m' attrouo le cose in bonissimo stato, et che non ueddo che ui sia pericolo di alcuna inouatione, assicurato dalla presentia delle dette due gallee mi son rissoluto al tutto permetterli, che si possino conuocare, et proponer nella ditta congregatione tutto quello che uorranno, perche

con questa promissione, et col mezo che tengo di persone amoreuolj, spero dar a questi populli una compita satisfatione, et in tanto che si presentino a sua Serenita, et che se li dia l'espeditione, le cose andaranno migliorando di giorno in giorno, perche, come ho detto, importa infinitamente l' essere absenti li sopradetti due capi, pare che sopradetto Gabriel Parduarich sollecittato dal detto figliolo di Zuanne Iuanich, nominato Marc'Antonio uadi ancora lui col detto Marc'Antonio excitando gl'animi di questo, et quel altro, et intendo che in casa sua di notte si fa a coadunatione delli detti procuratori, et altri; se uedero in lui continuare qualche catiua operatione non manchero con buona custodia inuiarlo a Vostre Signorie Eccellentissime, le qualli supplico per l'amor de Dio a non uoller permettere il rittorno a quello luoco delli suddetti capi, perche sarebbe cosa molto pericolosa, non patendo io intendere particolarmente tutte le machinationi, per essere tutti questi uniti secretj, et di uno medesimo uollere, ne in questa occasione restero di aricordar riuerentemente all' Eccellenze Vostre che la principal quiete di questa città consiste in leuargli dalle mano il maneggio di questa camera, la qualle hanno uoluto renontiare questi nobili principalmente per uiuer quieti, et con buonissima gratia del Serenissimo Dominio, perche remossa questa occasione, si estingueranno tutte le cause de contentioni, non hauendo essi tra loro piu alcun affare, e in buona gratia di Vostre Eccellenze riuerentemente mi raccomando.

Da Licsina alli 23 Dicembre 1573

Conte et Proueditor
Gieronimo Tiepolo